MIRCEA ELIADE (Bucureşti, 28 februarie - stil vechi - 1907 - Chicago, 22 apriiie 1986) a făcut studii de filozofie la Bucureşti, încheiate cu o teză despre filozofia Renaşterii (1928), şi la Calcutta (India, decembrie 1928 - decembrie 1931), în urma cărora îsi susține doctoratul în filozofie, la Bucureşti, cu o lucrare asupra gîndirii şi practicilor ***yoga*** (1933). între 1933 si 1938, simultan cu o intensă activitate beletristică si publicistică, ține cursuri de filozofie şi istoria religiilor la Universitatea din Bucureşti. în timpul războiului, este ataşat cultural al ambasadei României la Londra (1940-1941) si al legației române de la Lisabona (1941-1945).

Din 1945 se stabileşte la Paris, unde predă istoria religiilor întîi la Ecole Pratique des Hautes Etudes (pînă în 1948), apoi la Sorbona. Solicitat în S.U.A., după un an de cursuri ținute ca ***Visiting Professor*** pentru „Haskell Lectures" (1956-1957), acceptă postul de profesor titular şi de coordonator al Catedrei de istoria religiilor (din 1985 „Catedra Mircea Eliade") a Universității din Chicago.

CRONOLOGIA OPEREI BELETRISTICE (prima ediție a volumelor):
Isabel şi apela diavolului (1930); ***Maitreyi*** (1933); ***întoarcerea din*** (1934); ***Lumina ce se stinge*** (1934); ***Şantier, Jurnal indian*** (1935); ***Huliganii*** (1935); ***Domnişoara Christina*** (1936); ***Şarpele*** (1937); ***Nuntă în cer*** (1938); ***Secretul doctorului Honigberger, Nopți la Serampore*** (1940); ***Amintiri I*** (1966); ***Pe strada Mîntuleasa*** (1968); ***La Țigănci*** (1969); ***Noaptea de Sînziene*** (1971), ***In curte la Dionis*** (1977); ***Tinerețe'Iară tinerețe, Nouăsprezece trandafiri*** (1980); ***Romanul adolescentului miop*** (1989); ***Memorii, I-II*** (1991).

MIRCEA ELIADE

JURNAL

VQLUMULII
1970-1985

Ediție îngrijită şi indice de
MIKCEA HANDOCA

HUMANITAS
BUCUREŞTI, 1993

Coperta colecției
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

ISBN 973-28^0361-4
ISBN 973-28-0363-0

Stockholm, 19 august 1970

Scriu nota aceasta la o cafenea lîngă Universitate. Acum o jumătate de, ceas mă oprește pe sală un tînăr scund, brun, cu ochelari, purtînd sub braț o geantă încărcată pînă la refuz. Alături de el, o tînără - una din acele figuri pe care le uiți îndată ce întorci capul. Este Franklin Pease, directorul Muzeului Național de Istorie din Lima și profesor de „Historia Andina" la Universitatea pontificală - iar fata îl ajută să se înțeleagă cu cei ce nu știu spaniola. îmi amintește că mi-a scris acum vreo două luni, împreună cu președintele Congresului Internațional de Americanistica, invitîndu-mă să particip la Congres. Și pentru că n-am putut veni la Lima, a venit el la Stockholm, să mă întîlnească.

Vorbim toți trei repede, în limba care ne vine la îndemînă, și dr. Pease scoate din geantă carte după carte, broșuri după broșuri, extrase din reviste provinciale peruane, ale lui dar și ale altora: bunăoară, ***La Sal de los cerros,*** carte pe care mi-o trimite, „con admiracion", Stefano Varese. Sunt copleșit. Cu brațul plin de publicații, îl ascult. înțeleg, mai mult ghicesc, că ***a trebuit*** să mă întîlnească după ce i-am scris că lucrez la partea a Il-a din studiul ***South American High Gods.*** Și-a închipuit, pe bună dreptate, că multe din textele pe care mi le dăruiește nu sunt accesibile la Chicago, și poate nicăieri altundeva în afară de bibliotecile din Peru. îmi mărturisește că

Trăite, Le Mythe de l'Etemel Retour ***şi*** alte cărţi ale mele l-au ajutat să înţeleagă concepţia cosmico-religioasă andină.

Vrea să stăm mai pe îndelete de vorbă despre simbolismul •rasului Cuzco, adevărat „Centru al Lumii" (era numit de altfel „buricul Pămîntului"). Spaţiu sacru prin excelenţă: acolo au avut loc revelaţiile primordiale, acolo au fost învăţaţi oamenii să cultive pămîntul şi să se hrănească „omeneşte" (iar nu ca pînă atunci, asemenea „fiarelor sălbatice"). Zidirea oraşului Cuzco echivalează cu o creaţie a lumii. De altfel, orice nouă construcţie urbană se înaltă în conformitate cu planul exemplar aplicat pentru întîia oară de miticul Manco Capac la Cuzco.

Multe din lucrurile acestea le ştiam. Şi e probabil că Franklin Pease le-a ghicit importanţa tocmai pentru că, citind *Trăite* şi *Le Mythe de TEternei Retour,* descoperise funcţia simbolismului cosmologic şi importanţa noţiunii de „Centru al Lumii". Dar tînărul americanist vrea să stăm de vorbă despre *Nueva Cronica y Buen Gobiemo* a lui Felipe Guamân Poma de Ayala, din care a publicat o selecţie, un volumaş de vreo sută de pagini, pe care mi-1 dăruieşte şi pe care mă imploră să-1 citesc. Căci, adaugă Pease, conform concepţiei cosmologice andine, universul a fost creat şi distrus de patru ori, după fiecare distrugere urmînd un interval echivalent haosului primordial. Dar cronicarii spanioli lasă cîteodată impresia că ar fi vorba de cinci faze, pentru că disting ultima, a patra creaţie a Universului, de epoca imediat următoare, inaugurată de incaşi. Aşa face, bunăoară, Guamân Poma, care încearcă de altfel o interpretare biblică a cosmo-mitologiei andine (vorbeşte, între altele, de „inocenţa originară"). Pease stăruie: oare ar fi posibil să citesc *Nueva Cronica* chiar zilele acestea şi să stăm pe urmă de vorbă?

Uppsala, 20 august 1970

Bisericuţa veche, cea dintîi clădită în toată regiunea. Am vizitat-o în noiembrie 1957, cu Stig Wikander. Mormintele

din curtea bisericii erau şi atunci .tot atît de îngrijit", cu flori destule, desi ne aflam la sfîrsitul toamnei.

Şi iarăşi părerea de rău că în acele două săptămîni petrecute în Uppsala n-am însemnat nimic în ***Jurnal.*** Dar cîte nu-mi amintesc încă! Acele stoluri dense dccofbi care, mai ales după apusul soarelui, se roteau în jurul turnului. Stig îmi găsise cameră într-o pensiune chiar în faţa turnului. îmi plăcea mai ales pentru că puteam urmări zborul neistovit al corbilor si le auzeam croncănitul.

* * *

Prînzim într-una din acele faimoase .„case studenţeşti", jinduite de toţi studenţii europeni. Dar în ce alt oraş din lume - aşa cum ne amintea, cu mîndrie, ghidul nostru în autocar - mai alcătuiesc studenţii ***majoritatea*** populaţiei?

Apoi, vizita Catedralei. O las pe Christinel cu Alice şi Chuck Long şi mă plimb singur, încercînd să-mi adun gîndurile. Widengren m-a rugat să spun cîteva cuvinte la recepţia de la Universitate, răspunzînd cuvîntului de bun venit al Rectorului. Voi vorbi în numele meu personal, ca unul care a ţinut cursuri, la Uppsala. Plimbîndu-mă prin parc, - oprindu-mă la răstimpuri în faţa pietrelor cu inscripţii runice, încercînd să-mi controlez fluxul amintirilor, apoi odihnindu-mă pe una din băncile de. lîngă Catedrală, în plin soare, fermecat de acest neverosinil cer albastru,- fără nici un nor - îmi dădeam încă o dată seama că nu sunt făcut pentru asemenea „oraţii". Nu am nici cel mai modest talent îndată ce nu mai e vorba de a comunica idei, fapte, metode.

* * *

întorcîndu-mă de la cafenea întîlnesc pe Franklin Pease. Fata care-1 însoţeşte ne fotografiază pe amîndoi: pe trotuar, nu departe de Catedrală, el cu geanta plină de cărţi în mînă, eu cu pardesiul pe braţ zîmbind încurcat - pentru că, aşa cum îi

spuneam n-apucasem încă să citesc ***Nueva Cronica.*** Si mă acuzam de asemenea că nu vom putea sta. de vorbă acum, pentru că trebuia să-1 întîlnesc pe Widengren.

îmi reiau plimbarea în parc. Hotărăsc să dau „orației" mele un ton de glumă. Aş fi început aşa: ***Et in Arcadia ego!,*** amintind lecțiile pe care le-am ținut în 1957; aş fi vorbit apoi de Uppsala ca de un ***haut lieu*** al studiilor de Istoria Religiilor, adăugind că de un asemenea ***haut lieu*** se leagă întotdeauna un cult şi o mitologie. Aşadar, as fi vorbit despre „cultul strămoşilor mitici" ai Istoriei Religiilor - de la Max Miiller la Nathan Soederblom - şi mai ales despre „mitologiile" lor. Aş fi reamintit cîteva din „miturile uppsaliene" de care aflasem în tinerețea mea, bunăoară acesta: în vagonul în care călătorea Nyberg'prin 1920 **în** Asia Mică, se aflau tot felul de străini şi se vorbeau nu ştiu cîte limbi, si marele orientalist - care nu se prezentase şf pe care nu-1 cunoştea nimeni - le vorbea pe toate, de la persană si arabă, la urdu, chipriotă şi turcă. Pînă ce unul din cei prezenți îi spuse: „Si vous n'etes pas le diable, vous etes certainement le professeur Nyberg!"[1]

Aş fi menționat, de asemenea, ce-mi spunea odată Wikander: Widengren, mare specialist în limbile semitice şi tot atît de mare iranizant, se apucase să învețe sanscrita. într-'o zi i se plînge lui Wikander: „învăț de două săptămîni şi totuşi sunt texte pe care nu le înțeleg!" '

Şi cîte alte ,,mituri" în legătură **cu** viața academică din Uppsala! Bunăoară, corbii care se rotesc **în** jurul turnului: sunt sufletele celor care nu şi**-au** trecut doctoratul pînă **la** 50 de ani, şi acum sunt urmăriți şi admonestați de profesorii lor. Dar ezitam să menționez ce-mi povestise cineva, mai de mult, **nu** mai ştiu **la ce** Congres: că **Uppsala** e singurul loc din lume unde tradiția sacrificiului uman s-a menținut intactă,. din timpurile pre-creştine (Sfîntul Erik fusese martirizat aici **în** 1160) pînă **în** zilele noastre, cînd sacrificiul uman se

[1] „Dacă nu sunteți Diavolul, sunteți cu siguranță profesorul Nyberg!"

efectuează numai în cercurile academice. Aş fi încheiat exprimîndu-mi dorința şi speranța că asemenea mitologii nu vor fi niciodată demitologizate...

* * *

...Si totuşi, n-am apucat să spun decît foarte puțin din tot ce-mi propusesem să vorbesc. La 5,00 ne-am adunat toți în prima sală a rectoratului şi Rectorul a spus cîteva cuvinte, stăruind asupra spiritului de toleranță şi universalism care domină astăzi disciplina noastră. Apoi Widengren mă cheamă. Trebuie să mă urc pe un scaun, ca să pot fi văzut şi auzit de toti. Vorbesc în franțuzeşte, căci toate cuvîntările ținute pînă acum au fost în germană şi engleză. Dar mi-era tot timpul teamă că am să cad şi mă rezemam cu mîna dreaptă de perete...

Stockholm, 21 august

După ce ne-am întors de la Uppsala, am fost aseară la Hultkrantz. Locuiesc destul de departe, afară din Stockholm. Cu toată oboseala n-am regretat că acceptasem invitația! Suedezii nu prea obişnuiesc să invite pe străini la ei acasă. Curînd sosesc şi soții Parinder şi Andreys Johanson. Ceremonialul bine cunoscut al „seratei suedeze": la început cafea şi prăjituri, apoi alcooluri tari.

între altele, discuție animată despre Strindberg. Nu ştiu de ce, mă trezesc făcînd un rechizitoriu criticilor literari suedezi: nici pînă astăzi nu există o ediție completă şi critică a operei; apar mereu cărți, dar mai toate în legătură cu viața lui Strindberg, cu familia şi prietenii lui; foarte puține studii despre valoarea artistică a creațiilor strindbergiene. Am impresia, le mărturisesc, că nici pînă astăzi criticii literari suedezi nu l-au iertat pe Strindberg. Nu l-au iertat că a fost aşa cum a fost si a îndrăznit atîta şi în atîtea domenii. Şi, evident îi plictiseşte sau îi tulbură multilateralitatea lui, şi toate acele incursiuni extravagante în ocultism, alchimie, misticism. In

fond, cine se poate lăuda că a citit şi a înţeles toată producţia neliterară a lui Strindberg?

* * *

Citesc, pe apucate, ***Nueva Cronica y Buen Gobiemo.*** Pease avea dreptate: cu toată ariditatea şi dificultatea textului, acest Guamân Poma de Ayala, născut pe la 1585, descendent din aristocraţia inca (maică-sa era fiica lui Tupac Inca Yupanqui), devenit înalt funcţionar ecleziastic (auxiliar al lui Cristobal de Albornoz, „extirpator de idolatri"), ne-a lăsat poate cel mai interesant document al religiei andine. Cîte n-ar fi de spus despre efortul lui de a înţelege lumea ca un bun creştin şi a scrie spanioleşte, rămînînd totuşi un inca autentic şi, cînd i-a-venit rîndul să-şi spună cuvîn'tul în legătură cu drama colonizării, reuşind să ne transmită „versiunea celor învinşi"? Chiar prezentarea mitologiei şi cosmologiei andine în perspectiva teologiei catolice trădează speranţa lui Guamân Poma într-o viitoare sinteză spirituală ibero-americană.

Dar discuţia unor asemenea probleme nu-şi are locul în caietul de faţă. Vreau doar să notez cîteva din caracteristicile celei mai recente orientări a etnologilor sud-americani. Mai întîi, importanţa crescîndă pe care o acordă teologiei si mitologiilor autohtone.

Regăsesc în comentariile lui Pease în marginea lui Guamân Poma sau Francisco Avila şi publicaţiile lai Stefano Varese despre populaţiile campa din selva peruviana, ca si în contribuţiile atîtor americanişti argentinieni, colombieni, guatemalezi, regăsesc pretutindeni aceeaşi pasiune obiectivă pentru tradiţiile spirituale aborigene. Nu numai că atît creaţiile triburilor „primitive" cît şi ale civilizaţiilor andine şi meso-americane sunt cercetate cu o pasiune şi o precizie ştiinţifică neegală pînă acum. Dar, ceea ce mi se pare într-adevăr semnificativ, se încearcă integrarea acestor valori în istoria - şi mai ales, în actualitatea - culturală a continentului sud-american.

Poeţii, scriitorii, artiştii plastici, coregrafii au început acest proces de asimilare, revalorizare şi sinteză mai de mult. Dar, evident, efortul lor creator se limita la reactualizarea tradiţiilor artistice precolumbiene. De data aceasta, fenomenul este mult mai vast si mai complex. Se încearcă recuperarea întregii culturi aborigene; şi nu printr-o exaltare a „primitivităţii", a elementelor extravagante sau patetic spectaculare, ci în primul rînd printr-o hermeneutică atentă a teologiei, mitologiei şi eticei precolumbiene.

O asemenea orientare nu poate decît să mă bucure. Confirmă încă o dată ce am susţinut de vreo treizeci de ani în toate lucrările mele de istoria religiilor şi filozofia culturii: că universurile spirituale pe care ni le revelează lumile arhaice şi orientale nu sunt piese moarte de muzeu, că cercetarea şi înţelegerea lor pot provoca mutaţii şi metamorfoze culturale.

Stockholm, 22 august

Cu Christinel, plimbare de două ceasuri cu vaporul. Zadarnic as încerca să descriu aici acele insule si lacuri, canale şi parcuri şi clădirile, vilele şi palatele despre care, din fericire, ghidul nostru nu ne spune decît ceea ce ştie că am putea asculta...

* * * .

Aflu de la Joe Kitagawa că s-a îndurat Dumnezeu şi profesorul Robinson a murit. Avea patruzeci de ani şi era unul din cei mai înzestraţi orientalişti americani; învăţase bine sanscrita, chineza şi japoneza; se specializase în buddhismul medieval. Nu fusese norocos în căsătorie şi de cîţiva ani avea o prietenă, o indiană, dar soţia amîna necontenit divorţul. în cele din urmă, de curînd, acceptase. Robinson închiriază un nou apartament, îşi aduce mobila, biblioteca şi logodnica. Seara, coboară în pivniţă şi aprinde un chibrit ca să găsească comutatorul electric. O explozie - căci cineva, poate proprietarul sau chiriaşul dinaintea lui nu închisese bine robinetul gazului. Robinson e salvat, dar atît de sălbatic

desfigurat (orb, cu braţul drept amputat etc.) încît se stia că nu-şi va putea relua niciodată meseria de profesor. Logodnica a trebuit să informeze soţia, de care Robinson se separase cu mulţi ani în urmă. La Chicago, înainte de plecare, auzisem tot felul de zvonuri despre scene tragi-comice, aproape neverosimile. Iar bietul orb şi mutilat încerca, se pare, să precizeze, la spital, că adevărata lui soţie era logodnica...

Din fericire, s-a îndurat Dumnezeu...

Oslo, 23 august

Ajungem la opt dimineaţa. Ziua se anunţă superbă. Breakfast împărătesc la Hotel Bristol - apoi aşteptăm, zadarnic, autocarul în care trebuia să vizităm oraşul.

Mă plimb, singur, în jurul hotelului. Scuarul cu statuia maternităţii. Pe o stradă vecină, femeia bătrînă pironită în fata unei vitrine; mă apropii să privesc ce privea ea: erau ceasornice deşteptătoare. Probabil că aştepta să le audă sunînd; cînd am revenit, după vreo cinci minute, bătrîna era tot acolo...

Prînzim într-o grădină, după ce vizităm portul şi admirăm Primăria(Radhuset), inaugurată în 1950, nouă sute de ani de la fundarea oraşului Oslo.

...Aş fi vrut să-1 întreb pe Zwi dacă exaltarea erotismului sub toate aspectele lui şi ofensiva publicitară a pornografiei nu echivalează cu o reactualizare „modernă" - adică accesibilă omului occidental din zilele noastre - a complexului mitico-ritual ***vagina dentata.*** în fond, pan-sexualitatea fără limite nici inhibiţii, care triumfă astăzi în societăţile occidentale, comportă inevitabila ambiguitate a „probefor iniţiatice": pe de o parte, există riscul de a fi „ucis" (la început, evident, pe plan spiritual) prin omniprezenta si agresivitatea sexualităţii; pe de altă parte, curajul şi inteligenţa de a înfrunta, birui şi transforma această revărsare incandescentă de forte telurice într-o experienţă de maximă vitalitate echivalează cu o „iniţiere eroică". In timp ce sute de mii de „profani" (adică naivi, imaturi), lăsîndu-se „orbiţi" şi

„consumaţi" de voluptate, de însăşi forţa al cărei mister trebuia să-i „lumineze", îşi săvîrşesc moartea spirituală, pregătindu-şi-o totodată pe cea fizică, alţi cîţiva, cei puţini, izbutesc să dobîndească acel mod de a exista pe care tradiţiile îl numesc „eroic". întocmai după cum, pentru a folosi expresia autorilor tantrici, „yoghinul îşi cucereşte libertatea fâptuind exact acele acte datorită cărora anumiţi oameni ard în Infern milioane de ani". Dar cu deosebirea că experienţa orgiastică, accesibilă în tradiţia tantrică numai printr-o lungă iniţiere şi comportînd nenumărate riscuri - este astăzi la mdemîna oricui. De aceea mi se pare că mitul ***vagina dentata*** reflectează mai corect situaţia de astăzi decît mistica erotică indiană.

Dar cîte altele n-ar mai fi de adăugat... Bunăoară, aceasta: în istoria spiritului se mtîmplă uneori ca repetarea unor situaţii exemplare pe un nivel din ce în ce mai grosolan să ascundă, sau să prevestească, o paradoxală creativitate („paradoxală", pentru că e neaşteptată şi, mai ales, irecognoscibilă, cu neputinţă de a fi ghicită de contemporani...).

* * *

în sfîrsit, la începutul după-amiezii soseşte, autocarul. Traversăm'oraşul şi pătrundem în peninsula Bydoy. într-un parc vast cît o pădure, lîngă Ferma Regală, se află ***Folk Museum:*** vreo sută cincizeci de locuinţe vechi de lemn, din toate provinciile Norvegiei. Ne oprim in fata unei splendide" case din 1737, cu ornamente exterioare şi iarba crescută blajin pe acoperiş. Mai departe, o bisericuţă de lemn, fără ferestre, asa cum se construiau de altfel toate locuinţele din Norvegia între secolele XI-XIII. Prima casă de fermier pe care o mtîlnim avînd ferestre cu geam e din 1670.

Dar de ce-as însemna asemenea amănunte pe care le pot găsi oricînd în ghid? Fascinaţia cu care privesc aceste nobile, vetuste creaţii ale civilizaţiei lemnului e provocată de alt fel de semne. In primul rmd de imaginea pe care o regăsesc la toate unghiurile locuinţelor, acolo unde se întîlnesc şi se întretaie bîrnele: e desenul din care avea să ia fiinţă ***Coloana***

infinită, imaginea pe care Brâncuşi a văzut-o desigur în Oltenia copilăriei sale, la casele de lemn, şi nu numai acolo (căci seria de blocuri romboidale se regăseşte, bunăoară, în structura „stîlpului casei"). O imagine pe care, la un moment dat, amintirea a abandonat-o imaginaţiei, eliberînd-o astfel de matricea ei concretă, îngăduindu-i să dobîndească funcţia primordială de Stîlp al Centrului, de ***axis mundi.*** O imagine banală din repertoriul civilizaţiei lemnului, aşa cum sunt nenumărate altele, zăcînd inertă, ca într-un somn folcloric, atîtea mii de ani pînă ce a fost „trezită", înnobilată, transfigurată de imaginaţia geniului...

Ieşim din parcul cu cele o sută cincizeci de case străvechi şi, trecînd drumul, ne îndreptăm spre ***Viking Museum.*** în cîteva limpezi, spaţioase săli sunt expuse corăbii din secolul al IX-lea şi care cu patru roate, cu admirabile ornamente (îndeosebi acel cap de bărbat atît de expresiv, de parcă ar fi fost torturat...). De cîte ori încerc să „situez", pentru propria mea înţelegere, fenomenul viking, mă simt frustrat; este undeva, îmi spun, un mister pe care istoricii n-au izbutit încă să-1 descifreze; sau, poate şi mai grav, „misterul" îl constituie însuşi destinul vikingilor: au irumpt deodată în istorie, pe la 800, au cucerit, au prădat, au fundat dinastii, au colonizat Islanda şi Groenlanda, au descoperit America de Nord - si numai după două sute şi ceva de ani epoca vikingă s-a încheiat. Pe corăbii asemenea acestora din fata mea au străbătut toate mările Nordului, au atacat Anglia, Irlanda, Franţa, au biruit regii şi principii care li se împotriviseră şi le-au luat locul, creînd regatul Irlandei, al Norvegiei, al Danemarcei; au stăpînit o vreme Anglia, au înfiinţat ducatul Normandiei, au coborît în Spania, pătrunzînd în Mediterana, ajungînd pînă în Sicilia - şi acolo s-au întîlnit cu alţi vikingi, care porniseră, prin Baltica, spre răsărit, subjugînd'pe slavi, întemeind regatul Gardarike, cu faimoasele cetăţi Novgorod si Kiev, şi apoi, pe marile fluvii ale Rusiei, au navigat spre sud,

unii din ei atingînd Marea Caspică şi intrînd în legătură cu califarul de Bagdad, alţii, cei mai mulţi, îndreptîndu-se spre Constantinopol, unde s-au pus în slujba împăratului bizantin si s-au.avîntat apoi mai departe, pînă în Sicilia. Dar în jurul anilor 1000 mulţi dintre şefi s-au creştinat, s-au întors în ţările lor de baştină, au impus noua credinţă populaţiei rămase pe loc, au ocupat tronuri sau s-au dedicat comerţului - şi pe la 1030 „momentul viking" a luat sfîrşit.

Evident, spiritul, instituţiile, creaţiile vikingilor au contribuit în mod decisiv la configurarea culturii germanice medievale si „ept>ca vikingă" face parte din istoria fiecărei naţiuni nordice. Dar acea exuberanţă eroică, orgiastică, a anilor 800-1000, risipa aceea de sînge, energie şi geniu Creator, n-au mai fost niciodată atinse. După 1030, „factorul viking" ca atare a dispărut din Istorie. Fără să vrei îţi aminteşti de aventura mongolă, cu deosebire că Gengizhanizii au izbutit să creeze şi să menţină „imperiul stepei", în timp ce aventura vikingă s-a istovit în zeci şi sute de întreprinderi singulare, discontinue sau excentrice. îţi aminteşti, de asemenea, de experienţele polinezienilor care, în cîteva secole, au străbătut şi civilizat toate insulele, mari şi mici, ale Pacificului.

Dar înainte de toate simţi, în aventura vikingă, omniprezenta şi atotputernicia destinului. Dacă n-ar fi decît faptul că, în 1002, faimosul Leiv Erikson a descoperit şi a colonizat acel teritoriu pe care el l-a numit Vinland-cea-Bună, si care, foarte probabil, era Newfoundland, căci acolo săpăturile recente au scos la lumină aşezări vikinge. O parte din coloni au coborît apoi spre sud şi au ajuns pînă în Rhode Island. Legăturile între Vinland şi Groenlanda s-au menţinut pînă prin mijlocul secolului al XIV-lea. Ce s-a întîmplat după aceea nu ştim, dar la sfîrşitul secolului al XV-lea populaţia norvegiană de pe coasta americană, descendenţii vikingilor, a dispărut fără urmă.

Inutil să ne întrebăm, sau să ne imaginăm, „ce-ar fi fost dacă..." Bunăoară ce-ar fi fost dacă Leiv Erikson ar fi atins

coasta nu între Labrador şi Virginia, ci cîteva sute de kilometri mai la sud şi astfel ar fi descoperit bogatele teritorii care, şase, şapte secole mai tîrziu aveau să farmece imaginaţia atîtor mii de colonişti veniţi din Anglia. Ce-ar fi putut însemna pentru istoria lumii descoperirea si colonizarea Americii de Nord înainte de invenţia armelor de foc, deci într-un răstimp cînd populaţiile amerindiene nu ar fi putut fi atîţ de uşor alungate şi exterminate şi ar fi fost încă posibilă o confruntare si o simbioză între cele două civilizaţii?

In tinereţe, ne plăcea să vorbim despre tragedia culturilor mici, provinciale, unde adesea geniul • creator se istoveşte zadarnic, redescoperind şi reinventînd idei şi instrumente de mult cunoscute în alte părţi; ca şi cum (ca să amintesc exemplul pe care-1 cita Camil Petrescu) cineva ar fi descoperit bicicleta douăzeci-treizeci de ani după ce începuse să fie fabricată în Occident. Dar parcă şi mai tragic este destinul acelor indivizi sau naţiuni al căror geniu s-a istovit în creaţii şi descoperiri făcute înainte de vreme. Cît de inutile apar eforturile, sacrificiile, inteligenţa lui Leiv Erikson, numai pentru că a descoperit America trei, patru secole prea devreme - şi trei, patru sute de kilometri prea la nord!...

* * *

Vizitez doar în treacăt Muzeul ***Kon-Tiki.*** Admirabilă,re-***prezentare*** a aventurii lui Thor Heyerdahl şi a tovarăşilor săi: ambarcaţia (făcută din lemn de balsa) cu toate uneltele si merindele pe care le avea în timpul navigării; pe pereţi, extrem de sugestive fotografii, iar la subsol, într-un fals aquarium, impresionanta faună submarină, chiar sub pluta ***Kon-Tiki.***

Şi cu toate acestea, muzeul nu mă cucereşte. Poate mă supără publicitatea făcută, întîi de Thor Heyerdahl,'apoi de autorităţile norvegiene, acestei expediţii. Eroismul navigatorilor nu poate fi pus la îndoială. Dar teoria lui Heyerdahl - că Polinezia a fost colonizată de populaţii preistorice din America de Sud - este numai o ipoteză, pe care traversarea celor 8000 de km în

ambarcaţia ***Kon-Tiki*** nu e de-ajuns s-o valideze. Or, muzeul -clădit anume pentru a conserva şi prezenta ambarcaţia - echivalează cu o apoteoză a lui Heyerdahl şi, implicit, dă să se înţeleagă că este şi o confirmare a ipotezei lui. Vizitatorii sunt invitaţi să cumpere nu numai ***Kon-Tiki,*** cartea în care e atît de pitoresc povestită expediţia, ci şi savanta monografie a Iul Heyerdahl, ***American Indians in the Pacific. The Theory behind the Kon-Tiki Expedition*** (1952). Dar îmi amintesc de atîtea obiecţii pe care le-au adus, între alţii, Robert Heine-Geldern şi Josef Haekel. Cum ar putea afla nespecialistii, adică aproape totalitatea vizitatorilor, că nu e vorba decît de o ipoteză? Dar cînd se amestecă „autorităţile" într-o controversă academică, nu mai încape îndoială că e vorba de altceva: de „ideologie".

Ne reîntoarcem în oraş la sfîrşitul după-amiezii. Vedem în mare grabă picturile Catedralei, căci începea slujba de ora şase.

Apoi la Munch Museum, inaugurat de curînd (în 1963). Pur şi simplu extraordinar; o clădire întreagă ridicată pentru a păstra cele o mie de tablouri şi optsprezece mii de acuarele, gravuri, desene şi sculpturi ale lui Edvard Munch. Artistul a murit în, 1944, dar era fără îndoială destul de cunoscut cu cincizeci de ani înainte; făcuse acel portret în peniţă al lui Mallarme în 1898. Nu sunt expuse decît vreo două sute de pînze, dar după primele săli îţi dai seama că Munch a fost obsedat de moarte, boală, iubire. Pictura lui pare a fi în bună parte o autobiografie spirituală. Şi-a pierdut sora la cinci ani si mama cîtiva ani în urmă - şi nu le-a mai uitat de atunci; n-a mai uitat 'suferinţa bolii, apropierea morţii şi, mai ales, moartea fizică, trupul rămas neînsufleţit. Strania atracţie a lui Munch pentru morfologia şi dramaturgia morţii; cele două versiuni ale morţii lui Marat ***(Marat'Dod).*** Şi încă o obsesie: autoportretele. Cite sunt? zece, douăzeci, mai multe?

Ar trebui să revin aici mai ales pentru a pătrunde în acele imense pînze cosmogonice, mitologice, escatologice, ocupînd cîte un perete întreg, pe care le privesc acum cu uimirea şi

admirația neofitului.' Din cînd în cînd, surprize; bunăoară portretul lui Stanislav Przybyszewski, din 1897, unul din puținii oameni despre care aş vrea să ştiu cît mai mult. Prietenul lui Strindberg, în epoca lui berlineză, cînd se întîlneau în faimoasa tavernă ***Zum schwarzen FerkeI*** si continuau să bea pînă dimineața (zice-se, ca să poată vedea soarele prin sticlele colorate, care alcătuiau ferestrele). Stanislav era obsedat de sex si de moarte - dar mai ales ar fi vrut să scrie, să „creeze". A scris, după cîte*îmi aduc aminte, cîteva broşuri...

* * *

Şoferul nostru a urmat, cîtiva ani cursurile de literatură engleză la Universitate şi a călătorit destul, din Spania pînă în Siria. Ține neapărat să ne arate tot ce trebuia să fie văzut azi dimineață dacă, printr-o inadvertență.a portarului hotelului, n-am fi pierdut autocarul. Traversăm, aşadar, încă o dată oraşul şi începem să urcăm şoseaua în serpentină care duce, printre pădurile de brazi, pînă sus de tot, pe muntele cu cele mai bune piste de schi, acolo unde au loc concursurile internaționale. Privim panta pe care coboară schiorii, trambulina de unde se zvîrle în vid, plutind pe deasupra spectatorilor, zeci şi zeci de metri, şi aterizînd cît pot mai departe - şi ni se arată semnul ultimului record: nouăzeci şi şapte de metri.

Evident, fiecare îşi aminteşte o întîmplare, o aventură, auzită sau citită, şi ne-o povesteşte, mai mult, ne-o rezumă, căci nu prea e timp. Mi-ar fi plăcut să povestesc şi eu întîmplarea auzită de la ministrul Iuraşcu, la Lisabona, în 1941, cu cei doi îndrăgostiți, reîntîlnindu-se după douăzeci de ani, la o cabană de schi undeva în munte, nu prea departe de Oslo. Dar e prea frumoasă ca s-o rezum. Renunț.

La apusul soarelui intrăm în Frogner Park, ca să vedem grupurile de statui ale sculptorului Gustav Vigeland. Nu cred

că mai există altundeva pe lume ceva asemănător. Parcul, imens, urcă în terase, cu arbori înalți pe lături şi partere de flori în mijloc - şi încă de' la intrarea principală' din Kirke-veien te întîmpină geniul lui Vigeland, căci în fierul din care au fost lucrate Porțile se dezvăluie o adevărată lume a reptilelor. Dar cu cît înaintezi în parc, cu atît te vrăjeşte imaginația şi curajul acestui sculptor. Treci pe podul cu cincizeci şi opt de grupuri în bronz, figurînd diferitele faze ale vieții omului, flancate de patru grupuri reptiliene în granit; traversezi terenul unde se joacă copii, şi nouă bronzuri arată procesul creşterii, de la foetus la primii ani ai copilăriei (şi ce alt sculptor a mai îndrăznit să atingă limitele grotescului, ale pretențiosului şi pompozității - fără să le cadă, totuşi, victimă?...); apoi fîntîna, cu şaizeci de reliefuri şi douăzeci de grupuri înconjurînd imensul bazin din centru, reprezentînd întreg ciclul vieții, de la copilărie la bătrînețe şi moarte, în jurul fîntînii, un labirint în mozaic de pietre albe şi negre, iar mai departe, monolitul de şaptesprezece metri înălțime, un stîlp de granit făcut din o sută douăzeci şi unu de trupuri şi figuri umane încolăcite unele în altele, asemenea şerpilor sau larvelor, zbătîndu-se să se înalțe cît mai sus, trudindu-se să se cațere deasupra celorlalți şi să se înalțe să ajungă la lumină... Impresie extraordinară. Pe care o accentuează cele treizeci şi şase de grupuri de granit care înconjoară monolitul, figurînd toate muncile, emoțiile, conflictele, situațiile omului. Imposibil de comentat. Ar trebui să-mi , procur un album cît mai complet al acestor grupuri şi figuri de o surprinzătoare varietate de expresie. Nu am timp să mă opresc în fața tuturor femeilor, mamelor, bătrînilor, agonicilor - dar iată aici, sus, cei doi bătrîni cu barbă, atît de asemenea unui N. Iorga exemplar...

Soarele apune aproape de 8,00, dar florile îi păstrează încă lumina. Ne despărțim cu melancolie de Roata Vieții, ultima şi una din cele mai pasionante compoziții - şi ieşim prin poarta din sttnga, pe sub arborii stufoşi unde ne întîmpină răcoarea.

Oslo, 24 august

Plecăm de dimineață şi îndată ce ieşim din Oslo cerul se înseninează. Pîrîul care curge pe stînga, paralel cu şoseaua, îmi aminteşte brusc de un peisaj de la poalele Carpatilor - dar unde? din ce parte? şi văzut în ce an? Caut, aştept, abandonîndu-mă acelei încîntări blînde, somnolente, pe care o regăsesc de cîte ori, îmi place să spun, cobor în labirintul timpului trecut - şi poate, pînă la urmă, aş fi identificat fragmentul de viață trăit undeva la poalele Carpatilor, dacă ghidul nu ne-ar fi anunțat că lacul Tryfjorden, care ni se va dezvălui îndată, este unul din cele mai mari lacuri din Norvegia şi e bogat în peşte.

îl' privim cu toții. Apoi îl văd pe Zwi că închide ochii si încearcă să doarmă, după obiceiul lui, cîteva minute.

Aseară, îl ascultasem cu emoție vorbindu-ne, atît de calm, de situația Israelului; care este asa cum stim toti că este. Totul ar putea să dispară, de la o zi la alta; şi atunci, oamenii trăiesc, îşi văd de treabă* muncesc, îşi cresc copiii, creează si speră - căci ce-ar putea face altceva? Asta e Istoria; cel puțin ***asa este ea astăzi...***

Mă întrebam aseară, aşa cum m-am întrebat de atîtea ori: dacă „Istoria" a fost descoperită de geniul religios iudaic, o dată cu profetismul şi mesianismul, atunci n-ar trebui să vedem în existența, necontenit amenințată, a Israelului, un nou model exemplar? în fond, Israelul anticipează, astăzi, soarta pe care mîine, poimîine, o vor avea toate statele si toate popoarele lumii şi exemplul pe care ni-1 dau israelienii ne va ajuta să suportăm, mîine, poimîine, nu numai „teroarea istoriei", ci şi teroarea iminentei catastrofe apocaliptice...

Orăşelul Honefoss. Urcăm pe malul lacului Spaillen si primii douăzeci-douăzeci şi cinci km de şosea mediocră ne amintesc fiecăruia alte țări, ținuturi, iar unora dintre noi, alte timpuri.

Păduri de brazi - şi fabricile de hîrtie, singurul venit al acestei regiuni sărace. Şoseaua urcă tot mai sus, în serpentină. Se zăresc uneori turnuri pe creste. Peisaj elvețian. După încă o

jumătate de ceas, încep să se vadă case şi ferme în coasta dealului.

La 1,00 ajungem la Fagerness Hotel, curat, nou, ticsit de turişti; dejun, şi apoi plimbare prin grădina, neaşteptat de înflorită, în marginea lacului, sub soare. Un hidroavion somnoros aşteaptă să-şi ia zborul.

* * *

Plecăm din Fagerness la 2,30 şi urcăm pe marginea lacului. în depărtare, începe să se zărească zăpada pe munți. După trei sferturi de ceas, ne oprim în dreptul unei splendide, uriaşe cascade. Pe buza prăpastiei, campanule albastre şi pan^ sele sălbatice. ***La pensee sauvagef,*** spune Zwi, şi îmi aduc aminte de întâlnirea cu Levi-Strauss, acum doi ani, la Chicago. Mirarea Iui că nici chiar Ed. Leach, care pretindea că stie bine franțuzeşte, nu înțelesese ambiguitatea termenului ***la pensee sauvage,*** şi în recenzia atît de favorabilă pe care o scrisese se întreba ce caută acele pansele sălbatice pe copertă...

Către sfîrsitul după-amiezii ajungem la NystoVa (Nistus Hot), unde vom cina şi vom petrece noaptea. Oarecum dezamăgiți. Hotelul este aşezat între lac şi şoseaua tăiată în coasta dealului. Ne plimbăm pe cîmpul sărac, îmbîcsit de urzici. La cîteva sute de metri de hotel se zăreşte o construcție ruinată, năpădită de bălării. Apropimdu-mă, înțeleg că aici trăiseră, într-o melancolică deşi generoasă captivitate (căci aveau loc destul şi trunchiuri înalte pe care să se cațere) acei urşi gigantici, majestuoşi, care străjuiesc acum, împăiați, barul si sala de mese,

* * *

în ***Paris Match*** din 15 august, într-un articol în legătură cu problemele turismului în Franța, aceste rînduri despre Lourdes: „Les miracles, Ies pelerinages et la Vierge, en assurant

une saison de six mois, rentabilisent l'hotellerie plus surement que n'importe quel expert financier."[1]

25 august

Un cer de Africa, clar, sticlos, fără un singur nor. Un ceas după plecarea din Nistus Hot ne oprim în dreptul celebrei biserici cu stîlpi ***{stavkirke)*** din Borgund, clădită în 1150 în cinstea Sfîntului'Andrei şi păstrată aproape intactă pînă astăzi (numai ornamentele, draperiile brodate şi statuia în lemn a Sfîntului au pierit). Ce curioasă construcţie! Privită de afară, parcă ar fi patru, cinci acoperişuri aşezate unul peste altul. Dar totul se sprijină pe parii (staver) care separă partea centrală a naosului de părţile laterale. Pe drept cuvânt e considerată capodopera construcţiei în lemn, creaţie a civilizaţiei nordice în clipa când aceasta asimila valorile internaţionale introduse în Norvegia de creştinism. Elementele vikinge sunt încă în mare cinste; bunăoară, dragonii care se ridică în unghiurile celor două acoperişuri superioare, inscripţiile runice şi urmele desenelor improvizate pe pereţii exteriori (nu toate de natură religioasă).

Mă depărtez cîţiva zeci de metri şi privesc din nou această bisericuţă de lemn profilîndu-şi conturul fabulos pe colina stîncoasă din spate. îmi spun: aşa va trebui să mi-o amintesc, ***aja cum o văd acum...***

* * *

Schimbăm autocarul la Laerdalsoyra, şi o jumătate de ceas mai tîrziu şoseaua pătrunde, şi se opreşte," în orăşelul Refsnes, chiar în faţa fiordului, unde ne îmbarcăm. Vaporul înaintează lin între munţi şi parcă niciodată n-am văzut ape mai limpezi şi mai albastre. în cincizeci-şaizeci de ani, numai pe aici, în fiordurile, lacurile şi golfurile Norvegiei, vei mai putea ***asculta liniştea.*** Foarte probabil, pe coastele acestea stîncoase,

[1] „Miracolele, pelerinajele şi Fecioara Maria, asigurînd un sezon de sase luni, rentabilizează industria hotelieră mai sigur decît orice expert financiar."

abrupte, se vor ridica hoteluri şi cabane şi oamenii vor veni aici ca să uite, cîteva zile, cîteva săptămîni, infernul sonor în care suntem deja condamnaţi să trăim. Aşa cum, în Japonia, există acele splendide grădini, cu arbori şi stînci şi lacuri în miniatură, unde nu se aude nici un zgomot şi nimeni nu vorbeşte, şi unde te poţi izdla cîteva ceasuri, ca să contempli, să-ti vii în fire, să te regăseşti.

Pe nesimţite, fiordul se lărgeşte. După un ceas, vaporul nostru, care isi va continua cursa pînă la Bergen, se opreşte; un altul, mai' mic, care ne va duce la Flam, i se alătură cuminte si o parte din noi transbordăm. Ne găsim iarăşi împreună,' Zwi, Joe si cu mine, şi dacă cerul n-ar fi fost atît de adînc si clar, l-aş fi întrebat pe Zwi de ce nu se întîlneşte în literatura iudaică nici o aluzie la credinţa în vampiri? Să nu fi existat această credinţă, atît de populară şi de răspîndită, sau absenta ei în textele scrise s-ar explica prin cenzura teologilor, exegeţilor, moraliştilor?

* * *

L-as fi putut întreba mai tîrziu, cînd he apropiam de Flam, dacă pe neaşteptate, după ce rămăsesem singur cîtva timp, într-un colt, nu mi-aş fi adus aminte de o sumă de detalii în legătură cu ^ prietenia între Munch,^ Strindberg şi Przybyszewski („Popovski" din ***Inferno).*** în clipa următoare regretam deja că ne-am oprit atît de puţin la Oslo. Cît aş fi dat să pot petrece încă două-trei ceasuri în Muzeul Munch; să revăd cîteva tablouri, mai ales ***Jalousie*** (pe care o analizase Strindberg într-un articol cu prilejul Expoziţiei de la Paris), dar si ***Le Cri,*** despre care s-a spus că anticipează expresionismul.

Dar cine poate surprinde misterioasele procese ale anamnezei? De ce ieri, copleşit, fascinat de bogăţia, varietatea şi, în fond, enigma producţiei lui Munch, nu mă gîndisem la Strindberg decît dînd cu ochii de portretul lui Przybyszewski, cînd ***ştiam*** de atîtea portrete ale lui Strindberg făcute de Munch şi când iarăşi ***ştiusem*** că în timpul boemei berlineze

toți trei fuseseră pe rînd amanții acelei extravagante, lubrice norvegiene care va sfîrşi prin a deveni soţia lui Przybyszewski? ***Acum*** îmi aduc foarte bine aminte - si de orgiastica amoralitate din acei ani (aşa cum Europa nu va mai cunoaşte decît în Germania de după primul război mondial şi, acum în urmă, de vreo cîțiva ani, în Scandinavia), şi de importanța pe care o acorda Strindberg propriilor lui tablouri (nu mărturisise odată lui Munch că el, Strindberg, era cel mai mare pictor scandinav?), şi de ruptura dramatică, violentă, atingînd mai tîrziu aspecte odioase şi uneori comico-tragice între Strindberg şi Przybyszewski („Popovski"). Cînd Strindberg s-a reîntîlnit cu Munch, la Paris, cîțiva ani mai tîrziu, genialul pictor era deja alcoolizat; pentru că, încerca el să se justifice, era înconjurat şi urmărit de femei şi o mai bună apărare decît alcoolul nu găsea.

Toate aceste excese de tot felul, obsesii si izbucniri aproape demențiale constituie „experiențele" care stau la baza acelei cărți teribile (şi teribiliste) care e ***Inferno.*** Se stia de mult că, deşi autobiografic, ***Inferno*** este în primul rînd opera unui scriitor, adică o interpretare a evenimentelor şi o recreare a personajelor reale. Dar mai este şi altceva: mărturia unei „inițieri", cuprinzînd bine-ştiutele motive: suferință, agonie, „moarte" şi „reînviere". Numai după ce a izbutit să scrie ***Infemo,*** Strindberg s-a simțit, cum se spune, „în afara pericolului" de a-şi pierde mințile (în acei ani, credea el, nebunia era doar unul din mijloacele pe care le utilizau „Puterile" pentru a-şi distruge adversarul).

Şi mai e ceva: scriind ***Inferno*** Strindberg îşi regăseşte creativitatea literară, blocată în ultimii cinci, şase ani nu numai datorită aventurilor, ci şi din cauza cercetărilor lui „ştiințifice", în primul rînd convingerii că a reuşit să fabrice „aurul chimic" (de altfel, la un moment dat nu se mai îndoia că persecuțiile şi atacurile criminale din partea „Puterilor" fuseseră provocate de reuşita experienței lui chimice: aurul artificial ar fi distrus lumea prin crahul financiar pe care l-ar fi produs).

* * *

Cu cît se lărgeşte fiordul, cu atît se văd mai bine munții înalți, stîncoşi, fără urme de ruine pe vîrfuri. Ce splendidă, melancolică dovadă că, în Evul Mediu, pămînturile acestea sărace, pietroase, singuratice nu erau tînjite de nimeni...

... Dar nu într-un asemenea vast fiord, la mai mult de o sută de kilometri de coastă, aş putea regăsi peisajele din ***Seraphita.*** Poate de aceea nu m-am gîndit deloc la acest roman al lui Balzac, ş ' mi-am amintit de el decît pentru că Strindberg povesteşte m ***Infemo*** cum cartea îi căzuse „întîmplător" în mînă şi cum redescoperise astfel pe Swedenborg, într-un moment cînd avea mai mare nevoie de el.

Nu am reuşit niciodată să citesc un text de Swedenborg pînă la capăt, şi acum poate înțeleg de ce: nu mă atrăgea felul „naturalist" în care marele mistic şi teozof suedez descria flintele si lumile supranaturale. Dar asta era tocmai ce-l fascina pe Strindberg, care se voia un „Zola al ocultismului" şi -care dispreţuia sau neglija tot ce nu era concret sau ,',încarnat". In ***Inferno*** afirmă de nenumărate ori că „spiritele au devenit pozitiviste ca şi timpurile în care trăim", că nu mai comunică prin viziuni şi extaze, ci intervin direct în viața noastră materială. Pretindea că a văzut monştri, dragoni şi chiar pe Diavol, dar nu fusese niciodată cuprins de spaimă, pentru că toate acestea erau „naturale". Spaima, teroarea, nebunia care-l amenințase de mai multe ori erau provocate de colosala ***forță fizică şi politică*** (i. e. socială, polițienească etc.) cu care se simțea urmărit de „Puteri".

Ceea ce frapează în cercetările şi meditațiile alchimice, ocultiste şi „spiritualiste" ale lui Strindberg este concepția lor materialistă. Pentru Strindberg alchimia era ***adevărata*** chimie; pentru că, întocmai ca şi cu celelalte ştiințe oculte, ***adevărul*** putea fi ***demonstrat,*** în laborator sau în întîmplări de toate zilele (bunăoară, un ritual magic poate îmbolnăvi sau omorî

un om). „Coincidențele", evenimentele insolite, premonitiile etc., toate acestea sunt reale, aşa cum, pentru Swedenborg (dar şi pentru Strindberg) erau ***reale,*** adică concrete, ființele regnurilor supranaturale. în ***Inferno*** povesteşte cum „Popovski" (care voise să-1 ucidă la Berlin pentru că soția lui se culcase întîi cu el) își manifestă prezența la Paris cîntînd la pian, doar la cîțiva metri de camera lui, dar nevăzut, ascuns fiind de un gard de frunze. Teroarea izvorăşte întotdeauna dintr-o acțiune fizică aparent „normală", şi totuşi suspectă; bunăoară, Diavolul îi răsturna paharul cu absint, la ***Closerie des Lilas,*** nu intervenind direct, ci printr-o serie de accidente fără nici o legătură între ele şi care nu se puteau explica decît postulînd o voință şi o finalitate. „Duşmanii", „Puterile" îl urmăreau pretutindeni - şi oriunde s-ar fi refugiat (la Dieppe sau într-un alt sat din Suedia meridională) descoperea întotdeauna (la timp!) acele „maşini electrice" care trebuiau să-1 omoare prin efluviile lor. Ar fi fost o crimă perfectă - pentru că totul ***părea*** normal. Şi cea mai cumplită teroare îl cuprinde când își dă seama că este întotdeauna ***singur*** cînd e atacat; nimeni nu va putea fi bănuit...

* * *

Debarcăm la Flam şi luăm trenul spre Myrdal. în mai puțin de un ceas, parcurgem eei douăzeci de kilometri, pe marginea prăpăstiilor, alături de cascade, şi urcăm aproape şapte sute de metri, pînă la Myrdal. Peisaj elvețian, care la un moment dat se va lăsa asimilat de atîtea alte peisaje alpine. Si încă o dată înțeleg cît de norocoşi suntem, uitînd, selectînd, amalgamînd peisajele; şi cît de mult ar trebui să ne bucurăm, ştiind că toate „frumusețile" pe care le contemplăm acum, nu numai că mîine nu vor mai fi (nu vor mai fi ***aceleaşi),*** dar nici măcar nu le vom putea păstra, intacte, în fotografiile pe care le iau unii din noi, căci „frumusețile Naturii" participă şi ele la modalitatea epifanică pe care omul a introdus-o în Cosmos.

La Myrdal ne plimbăm mult pe peron, pînă ce un alt tren ne duce la Voss.

Si de abia aici, unde ne întîmpină din nou căldura cîmpiei, vom lua rapidul Oslo-Bergen, despre care auzisem şi citisem atît (între altele, că străbate două sute de tunele şi trece irei sute de poduri, majoritatea în regiunea pe care o parcurgem acum).

* * *

Ajungem la Bergen la apusul soarelui. Zadarnic aş încerca să „descriu" acest oraş. Mă cucereşte înainte de a-l cunoaşte. Nu seamănă cu nimic din tot ce-mi amintesc a fi văzut pînă acuni, si îmi aminteşte, totuşi, de atîtea alte oraşe vechi, „germanice", care au izbutit să-şi păstreze profilul şi farmecul chiar după ce s-au adaptat zilelor noastre şi au acceptat prestigiile tehnologiei.

Autocarul ne duce pe rînd la hotelurile unde ne-au fost reținute camerele. în fața hotelului Bristol, o pereche tînără, amîndoi frumoşi, în zdrențe şi cu picioarele goale. Băiatul are căutătura somnoroasă, puțin piezişă, a drogatului. Alte două fete se opresc în fața lor şi le vorbesc. Sunt toți probabil ***American hippies.*** Pe neaşteptate apar doi bărbați; unul îi fotografiază, iar celălalt îi prinde şi-i păstrează aproape două minute, în lentila aparatului de cinematografiat. Brusca, sincera satisfacție care iluminează acum figurile tinerilor. Alături de ghitară, sex, Zen şi celelalte, voluptatea de a fi cinematografiați face parte din colecția lor de droguri.

* * *

Noi suntem cei din urmă, căci hotelul unde ni s-a reținut camera se află afară din oraş. Ajungem în zece minute. într-p văgăună, un ***building*** uriaş, cenuşiu, cu nouă sute de paturi (aflăm mai tîrziu că aici sunt dormitoarele studenților, în timpul vacantelor puse la dispoziția turiştilor). Ne întoarcem la Hotel Norge, unde au rămas Kitagawa şi Zwi. Imposibil de găsit o cameră; nu numai aici, dar la nici unul din hotelurile oraşului. Suntem îndreptați către biroul de informații turistice, unde mai aşteaptă vreo zece persoane. Tot ce putem avea

pentru noaptea asta este o cameră într-o casă particulară, în vechiul Bergen. Acceptăm.

Şoferul caută strada pe hartă. Ajungem într-un sfert de ceas. Era ultima cameră liberă - şi cea mai puţin arătoasă. în celelalte camere, câteva americance tinere. Destul de scump si nici măcar nu vom putea avea cafeaua de dimineaţa. Proprietarul ne asigură că putem cumpăra tot ce ne doreşte inima la un „magazin general" din apropiere.

Ne reîntoarcem la Hotel Norge, unde Zwi a găsit, pentru o noapte, „apartamentul regal"; cincizeci de dolari, dar destul de vast pentru a invita, de-ar fi fost nevoie, o bună parte din membrii congresului nostru. Ne trezim, tîrziu, în plină „atmosferă" a congresului. Totul a început cînd Zwi ne spusese, într-o doară, că, astăzi, cel care nu poate fi monoteist se trezeşte că este, cu sau fără voia lui, ateist. Nu există altă alternativă -. aşa cum ar putea fi, bunăoară, într-o cultură în care supravieţuieşte politeismul etc. Discutăm aproape două ceasuri. Ca de obicei, „cazul" buddhismului complică discuţia. De reluat într-o zi schiţa morfologică a religiozităţii pe care am propus-o.

Bergen, 26 august

Visul de azi noape: ascultam o operă, şi înţeleg că subiectul e luat din ***Foret interdite.*** Mă întrebam, flatat şi totuşi puţin iritat, de ce nu mi-au spus şi mie că-mi împrumută subiectul şi personajele romanului?

* * *

Am dormit destul de prost, dar avem plăcuta surpriză, de dimineaţă, a unui telefon de la Alisa Werblovski: ne-au găsit cameră fa Norge.

Străbatem încă o dată oraşul în maşină. După dejun, mă plimb singur un ceas. Intru în librării.' Dar nu găsesc cele câteva cărţi de arheologie nordică pe care aş fi voit să le cumpăr.

* * *

Ce stranii sunt câteodată capriciile memoriei! Pentru că, prin 1934, începusem să urmăresc îndeaproape publicaţiile

Institutului de Cultură Comparată din Oslo şi primisem cele trei tomuri ale ***Operelor complete*** ale lui Moltke Moe, am citit ***Poveştile norvegiene*** de Peter Asbjornsen şi Jorgen Moe. Multe din aceste superbe poveşti le-am uitat, dar îmi aduc aminte de câteva detalii în legătură cu familia lui Asbjornsen. Bunăoară, că bunica lui după tată avusese o viaţă foarte „aventuroasă" pentru epoca în care trăise; iar mama lui Asbjornsen, care sfîrşise prin a-şi pierde minţile, vedea duhuri, zîne şi demoni, şi povestea copiilor vedeniile şi întîmplările ei supranaturale... în schimb, în afară de faptul că era sărac şi avea o sănătate şubredă, nu-mi amintesc aproape nimic de Asbjornsen şi de colaborarea lui cu Moe...

* * *

Oraşul e pur şi simplu invadat de turişti. Majoritatea americani. Şi tot americani par a fi şi cei care aşteaptă în faţa birourilor de turism - tineri, cei mai mulţi ***hippies,*** încercînd, de cîte ori au prilejul, să surprindă, să provoace, să jignească.

Şi e curios cum mă întorc necontenit cu gîndul la „criza" pe care o povestea Strindberg în ***Inferno;*** o povestea şi totodată o analiza, exorcizînd-o. Această ruptură violentă între generaţii, pe care o proclamă necontenit tinerii şi care ar justifica agresivitatea, „contestarea" oricărei instituţii tradiţionale, a oricărei dogme, a oricărui „adevăr", oricît ar fi el de evident, care ar justifica mai ales amoralismul orgiastic, cruzimea si nihilismul unui anumit tineret - aminteşte „atmosfera" din ***Inferno.*** Tortura reciprocă între prieteni sau amanţi, descompunerea prin alcoolism, sexualitate şi surmenaj, abandonarea în voia impulsurilor irupte din zonele cele mai întunecate şi mai „demonice" (Strindberg a anticipat, între altele, şi scrisul automatic!) - toate acestea âu pregătit, şi poate au ajutat, apariţia unei noi epoci spirituale. Strindberg era perfect conştient că „experienţele" din ***Infemo*** vor face posibilă o ***vita nova.*** Nu se îndoia că „noua generaţie e gata, aşteptînd ceva nou", şi identifica pretutindeni „dorinţa pentru religie", dorinţa noii generaţii de a se apropia de „lumile

nevăzute". La un moment dat, către sfîrsitul cărţii, nu se sfieşte să profetizeze. „Religia se va întoarce... dar sub alte forme", şi orice compromis cu ce-a fost cîndva (el scrie: „cu vechiul regim") pare imposibil...

Cum notam mai sus, ***Inferno*** este si romanul unei „iniţieri". Dar cînd s-a hotărît să facă o carte, relatînd tot ce i s-a întîmplat şi prin cîte a treeut, Strindberg nu s-a mulţumit să publice notele .şi paginile de Jurnal, pentru că nu i se păreau destul de autentice, nu erau ***expresive.*** A ales, a reinterpretat, a inventat - şi ***Inferno*** a încetat să fie un simplu document, devenind operă de artă, aşadar, pentru Strindberg, mai ***adevărată*** decît întîmplările povestite. Cînd scria „literatură", întocmai ca şi atunci cînd experimenta cu felurite - substanţe, Strindberg se voia alchimist, iar nu un simplu chimist.

* * *

în fond, poate că trecerea lui Strindberg de la literatura „naturalistă" la ceea ce s-a putut numi „expresionism" poate fi mai clar înţeleasă dacă ţinem seama de concepţiile lui „ocultiste". **Alchimia** este tot o chimie, dar este mai ***adevărată*** decât **chimia** pentru că nu e îngrădită de prejudecăţile şi inhibiţiile chimistilor moderni. Tot asa, fenomenele oculte aparţin şi ele Naturii şi au, ca şi fenomenele naturale, legile lor - dar sunt mai spectaculare, mai evidente, mai expresive, pentru că exprimă ***esenţialul;*** şi-1 exprimă direct, concis, aproape laconic - aşa cum va face Strindberg curînd după aceea în teatrul si nuvelistica sa.

* * *

... Dar de ce mă tot gândesc la tinerii nihilişti, agresivi, provocatori, de ce mă obsedează mai ales voinţa lor de a fi ***murdari %*** exhibiţionismul lor orgiastic? Să fie si astea „încercăii irtiţiatice"? Trăiesc şi ei un ***Inferno,*** poate chiar mai' demoniac, şi aşteaptă o ***vita nova?*** Ştiu că mulţi ***hippies*** visează o „nouă religie" şi se zbat să se apropie de „lumile nevăzute". Aceasta este, de altfel, justificarea pe care le place s-o dea drogurilor de care abuzează. Dar pot omologa asemenea extaze artificiale, facile, mecanice, cu o „iniţiere" - chiar de tipul celei din ***Infemo?...***

Paris, 29 august

E.P. îmi dă să citesc o serie de fragmente dintr-o autobiografie exemplară; adică, îmi explică, referindu-se la experienţele şi condiţia istorică a generaţiei lui, fără elemente personale. Le citesc cu pasiune, dar şi cu strîngere de inimă. Cît au suferit cei din tară! Ceea ce e si mai tragic, încheierea epocii staliniste n-a putut elimina consecinţele anilor de teroare. Cum scrie E.P., „tragicul paradox pe care-1 trăieşte individul şi naţiunea, omul de pe stradă ca şi conducătorul, este de a nu mai putea lupta contra vechiului (= Stalinism, indiferenţă, subdezvoltare etc.) decît cu mijloacele vechiului." Obligaţi să trăiască atîţia ani „un total divorţ între cuvintele pe care le spuneau şi faptele la care se refereau" - nu mai pot crede în ***adevăr,*** cînd acesta e proclamat oficial de regim, iar nu, ca pînă atunci, şoptit în mare taină, între cîţiva prieteni de încredere. în faimoasele şedinţe de demascare a ajutorului sovietic, cînd pentru prima oară a fost abolit „divorţul între cuvinte şi realitate", oamenii nu îndrăzneau să participe nici să se bucure. Stăruia teama că totul ar putea fi o provocare. De aici lipsa de entuziasm cu care oamenii ascultau propriile lor gînduri, adevărul pe care nu-1 'putuseră rosti timp de doisprezece-cincisprezece ani.

Sunt alte, nenumărate, observaţii şi analize revelatoare, pe care nu încerc să le rezum. Cînd va fi încheiată, cartea trebuie tipărită aici, în Occident, evident sub un pseudonim - şi distribuită în ţară pe ascuns.

* * *

Seara invităm la masă pe Sorana Ţopa, Sibylle, Sorin, Cioran, Virgil Ierunca. O revăd pe Sorana după treizeci şi şase de ani. E marea prietenă a lui Sorin şi mai ales a Corinei,

pe care o vede de două-trei ori pe săptămînă. Cioran era terorizat la gîndul că Sorana citise textul lui din ***Festschrift cu*** aluzia obscură la criza din 1933. Dar puţin timp în urmă şi-a regăsit verva lui de totdeauna. Ne întoarcem în Place Charles Dullin si continuăm discuţia pînă la unu dimineaţa. Mă întristează ce-mi spune Sorin: că „generaţia" lor nu a cunoscut solidaritatea de care am dat noi dovadă; fiecare a crescut şi s-a dezvoltat singur, şi numai pentru el; cărturarii şi scriitorii tineri sunt egocentrici, invidioşi, în permanentă „concurenţă" unul cu altul, refuzînd să-şi admire colegii mai înzestraţi. (A spus asta după ce ne auzise vorbind, pe Cioran si pe mine, cu atîta entuziasm despre Mircea Vulcănescu, Sorin Pavel, Dinu Noica si ceilalţi.)

Visul de azi noapte: Mă aflam la poştă. în faţa mea, o doamnă cumpără ultima emisiune de nouă timbre româneşti. Vrea să verifice dacă sunt toate, şi întreabă: Este şi ***Maitreyi?*** Răspunsul: Este, doamnă, este al treilea timbru din serie.

înţeleg că noua emisiune prezintă personagii din romanele celebre.

1 septembrie

Citesc cu cel mai mare interes ***La Sal de los cerros a*** lui Stefano Varese. Pasionant capitolul III („El siglo de la rebelion"), în special tot ce aflu despre Juan Santos Atahualpa, acel „Mesia" care a dat semnalul rebeliunii şi a cucerit autonomia politică şi economică a indigenilor Campo, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Regăsesc întreg sindromul mişcărilor mesianice „indigene". Dar ce e mai interesant: mişcarea nu se prăbuşeşte şi credincioşii nu cunosc acea descurajare totală, acea furie deznădăjduită sau astenie cu care suntem obişnuiţi. Timp de zece ani, indienii rebeli trăiesc într-o independenţă aproape completă. De abia mai tîrziu, misionarii franciscani îndrăznesc să pătrundă din nou în zona insurecţională. De la o vreme nu se mai ştie nimic de Juan Santos - şi e probabil că murise la vreo opt-zece ani de

la rebeliune, dar pentru indieni el doar „dispăruse, făcîndu-se fum"...

Nu mai puţin interesant, şi umilitor pentru cuceritori, este mitul originii albilor. Ei n-au fost creaţi, ca indigenii, la începutul timpului cînd zeul Oriatziri a creat' şi speciile animale, transformînd un anumit număr de oameni (cei care „păcătuiseră") în diferite animale. Albii au apărut din apele şi tenebrele de sub pămînt, fiind astfel asimilaţi dragonului monstruos Nonki, omologaţi principiului răului, al maladiilor si Morţii. într-adevăr, mitul vorbeşte de exterminarea aborigenilor de către oamenii albi, cu excepţia şamanului primordial - şi salvarea va veni datorită eroismului şi înţelepciunii şamanilor. „Ştiinţa" pe care o dobîndeşte şamanul fumînd şi meditînd va triumfa în cele din urmă, şi lumea întreagă va fi purificată şi reînnoită, albii fiind reintegraţi haosului precosmogonic de unde au apărut.

2 septembrie

Ca de obicei cînd sunt plictisit şi fără chef de lucru, răsfoiesc ***Ensayos*** de Unamuno. Am recitit cu aceeaşi încîntare fragmentele de scrisori ***(Unamuno en sus cartas. Antologia epistolar),*** publicate la începutul volumului al doilea. Cîte planuri de cărţi, cîte lecturi (şi cît de variate!), cîtă prietenie risipită la cafenea, în corespondenţă, la Universitate! Sunt atît de entuziasmat după această nouă lectură încît scriu imediat în Spania cerînd să mi se trimită eventualele volume, dacă s-au publicat, din corespondenţa lui Unamuno.

Mă reîntorc apqi la ***Agonia creştinismului,*** pentru simpla plăcere de a savura încă o dată inteligenţa cu care Unamuno ştia să integreze cărţii la care lucra ***orice*** lectură, orice text care-i cădea atunci sub ochi. Bunăoară aici, în ***Agonia,*** voluminoasa ***Enquete sur la Monarchic*** a lui Maurras, cele trei volume ale lui Houtin despre ***Le Pere Hyacinthe*** şi texte de Leon Şestov, Valery şi alţii. Foarte puţine din aceste lecturi aveau vreo legătură cu ***Agonia creştinismului.*** Dar Unamuno nu ezită să le aducă în discuţie, să le comenteze, să le rezume,

chiar (cum face cu ***Le Pere Hyacinthe).*** Asta îi dă, probabil, aerul acela unic de improvizaţie permanentă, "de conversaţie dezordonată într-o bibliotecă - asta creează unitatea stilistică a întregii eseistici unamuniene. Pe de o parte, despre ***orice*** ar scrie, poti fi sigur că va pomeni, la un moment dat, pe Don Quichotte, Oberman, Sfînta Theresa, Kierkegaard etc. Iar pe de altă parte: chiar atunci cînd discută un „subiect precis", poti fi sigur că va face aluzie sau va comenta cărţile noi şi vechi pe care le citea, le răsfoia sau le avea pe masă.

23 septembrie

După-amiază, la cafeneaua Cluny, întîlnesc din nou pe Ţepeneag; numai noi doi, singuri. Deprimat de tot ce-mi povesteşte despre ţară; torul e blocat, şi orice „revoltă" e ca „un pumn într-un perete de vată". Deci, va rămîne la Paris, ca să pregătească o teză (dacă se poate, cu Barthes) despre „oniricul în literatura franceză". îl întreb despre scriitorii tineri.. Sunt foarte talentaţi, dar o dată intraţi în ierarhia partidului, nu mai pot face nimic. îmi citează exemple.

24 septembrie

Discutam acum cîteva zile despre succesul şi publicitatea care se fac „superstiţiilor", „miracolelor" de tot felul, întîmplărilor inexplicabile etc. Le spuneam că lucrurile nu stau tocmai asa; marea publicitate nu se face în jurul cazurilor misterioase şi inexplicabile. Interesul omului modern pentru supranatural nu se compară cu interesul lui pentru evenimentele politice, bunăoară. Le dădeam acest exemplu: cine a auzit de ţăranul brazilian Jose Pedro de Freitas, care, între 1950 şi 1964, a făcut sute de operaţii chirurgicale, unele din ele destul de dificile, folosindu-se de ce avea la îndemînă: foarfece, scule, briceag, cuţit, fără să le sterilizeze, şi totuşi fără să aibă un singur accident, nici o infecţie, nici o hemoragie. Am aflat întîmplător de acest caz citind articolul din Enciclopedia ***Man, Myth and Magic*** (nr. 8). Pedro de Freitas a fost observat, fotografiat şi chiar cinematografiat în timpul operaţiilor de mulţi

medici brazilieni si toti aceştia au depus în favoarea lui la proces. Pentru că, bineînţeles, Pedro a fost arestat, judecat în 1964 şi condamnat la şaisprezece luni închisoare ca „witch-doctor"; se pare că un articol din Codul penal brazilian consideră drept delict orice „spiritual healing". Partea senzaţională o constituia ***originea*** acestor cunoştinţe medico-chirurgicale: Pedro era „posedat" de spiritul unui doctor german, „dr. Fritz", şi atunci vorbea portugheza cu un puternic accent german. Opera oarecum în transă: se apropia de bolnav şi, cu briceagul sau foarfecele, fără nici o ezitare, ca un automat, deschidea abdomenul, extirpa chistul, sau opera un canceros, sau, şi mai uluitor (aici se reproduce fotografia), opera, fără anestezie, cu un foarfece, nu ştiu ce excrescenţă de sub pleoape... Odată Pedro a fost invitat să asiste Ia filmul uneia din operaţiile sale - şi cînd s-a văzut operînd a leşinat.

După cît pot judeca, e vorba de un caz excepţional, pentru că a fost observat de doctori aproape cincisprezece ani; cred că se dispune de cea mai copioasă si mai sigură documentare pe care a avut-o .cîndva vreun guensseur. Şi cu toate acestea, cine a aflat de Pedro si de misteriosul „dr. Fritz" care nu numai că îi conducea mina în timp ce opera cu un foarfece sau cu un briceag, dar, mai ales, evita hemoragiile şi infecţiile?

27 septembrie

Valoarea ***culturală a-*** miturilor greceşti: Oedip, Prometeu, Pandora, Ulise etc. ne revelează condiţia omului occidental, ne pregătesc pentru înţelegerea tragediei, a filozofiei, ba chiar a creştinismului (speculaţiile în jurul condiţiei umane, bunăoară).

De comparat cu funcţia mitului în culturile arhaice şi tradiţionale: de ***model exemplar*** al comportamentelor, condiţiei şi acţiunilor omului.

5 octombrie

Cît de aproximativă, dacă nu chiar înşelătoare, sursă de informaţie este corespondenta unui autor! Mă gîndescda mine: aproape totalitatea scrisorilor din adolescenţă şi tinereţe a fost

distrusă. Chiar din foarte bogata corespondenţă trimisă din India, nu cred că s-a păstrat mare lucru. Scrisorile cele mai interesante către cîţiva prieteni din ţară - Nae Ionescu, Haig Acterian, Ionel Jianu - şi toate acestea, ştiu bine, au dispărut. Foarte probabil aceeaşi soartă au avut-o scrisorile, către Buonaiuti, în care îmi mărturiseam „crizele" şi deznădejdile. De asemenea, scrisorile către familie au fost distruse.

Dacă s-ar găsi mai târziu câteva scrisori din liceu sau din anii studentiej, sau din India - ce „valoare documentară" ar putea avea? în ce măsură- s-ar putea spune că acele pagini „exprimă" ce era semnificativ şi important în anii formaţiei mele intelectuale, când ştiu bine' că scrisorile în care vorbeam despre lucrurile esenţiale s-au pierdut? Ce valoare, ce interes ar putea avea o carte poştală expediată în grabă unui fost coleg de liceu sau de universitate dintr-un port italian sau un oras indian?

octombrie

Abraham nu putea înţelege sensul sacrificiului lui Isaac; aparent, era un infanticirj, şi totuşi Abraham ştia că Yahve nu-i putea cere un asemenea' act. „Sacralitatea" sacrificării lui Isaac era camuflată nu în „profan", ci în negativul pur, în „crimă". De comparat cu situaţia actuală: azi, experienţa religioasă este irecognoscibilă, pentru că e camuflată în contrariul ei, în a-spiritualitate, anti-religie, opacitate etc.

* * *

Ce admirabil instinct are X! Cum ştie să descopere cărţile noi, despre care se vorbeşte şi se va vorbi, şi autorii încă insuficient cunoscuţi, dar' destinaţi unei glorii iminente! îi descoperă, îi citează, îi laudă. îri i 945-1946, pe J.P. Sartre si Camus, în 1960-1961, pe R. Barthes, zilele trecute, pe Claude Levi-Strauss si structuralismul. Este întotdeauna ***â la page*** cu celebrităţile elitelor intelectuale. Şi aproape întotdeauna, împărtăşeşte ideile şi opiniile lor.

Extraordinara încredere în om, în „realitatea lui interioară", pe care o proclamă Hegel, capătă uneori o intensitate

vecină cu cruzimea. Antichitatea întreagă l-a admirat pe Caton: s-a sinucis pentru ca nu putea supravieţui ruinei Republicii romane. Dar Hegel îl critică „pentru că realitatea sa interioară nu era nici mai amplă nici mai înaltă decît Roma" (Enzyklopädie, § 406).

Definiţia specialistului, dată de Marshall McLuhan, „cel care nu face niciodată greşeli mărunte, în timp ce se îndreaptă către marea eroare".

Chicago, 14 noiembrie

Discuţie cu Eric despre istoria Genovei. Genovezii au fost neplăcut surprinşi cînd au înţeles că Cristofor Columb a avut dreptate. Ei nu crezuseră în „teoria" lui. Dar toate itinerariile către Orient au trebuit să fie schimbate, si stabilimentele genoveze şi-au pierdut importanţa. Aşa a început decadenţa generală a Genovei ca putere maritimă, comercială, politică. Şi totuşi, cum a arătat Wilhelm Suida încă din 1906, epoca de splendoare artistică ***abia acum începe.*** De fapt, cea mai importantă epocă genoveză ***(Bliitezeit)*** începe imediat după pierderea importanţei maritime şi culminează în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, cînd Genova ajunge „cittâ d'Arte".

17 noiembrie

Vine să mă vadă acea studentă din College, A.F., care a participat, iarna trecută, la seminarul despre" Mit. Era atît de timidă încît, cînd îşi citea lucrarea, se uita necontenit la mine, să-mi ghicească impresiile... Şi totuşi, cîteva luni mai tîrziu, sfioasa Miss F., cu încă două-trei studente au făcut atît scandal pe culoar, cînd se reunise Senatul universitar, încît a trebuit să fie admisă să-şi spună doleanţele: fetele cereau mai multe drepturi pentru femei, întrebau de ce nu sunt 50 la sută profesoare, cît ar corespunde, statistic, populaţiei Statelor Unite etc.

Astăzi a venit să mă consulte în legătură cu ***term-paper-ul*** pe care-l pregăteşte; o analiză a povestirii lui Tolstoi, ***Stăpîn si slugă.*** Mă surprinde acuitatea cîtorva observaţii. Bunăoară, aceasta: stăpînul care îşi îmbrăţişează sluga, apărînd-o de frig, si moare în zăpadă, ar avea acest înţeles simbolic: aristocraţia rusă se sacrifică (ştiind că e condamnată de „Istorie"), încercînd să salveze ţărănimea...

6 decembrie

Lucrez la studiul „Spirit, Light, Seed", pentru volumul X ***History of Religions.*** Va trebui, mai tîrziu, să pregătesc şi o versiune franceză, fără note (sau foarte puţine), pentru că subiectul e într-adevăr pasionant. Echivalenţa spirit-lumină - ***semen virile,*** în India, Tibet, Iran, reluată de „gnosticii lubrici", se regăseşte şi la tribul amazonian Desna. Ceea ce mă impresionează şi mai mult este continua „creativitate" a acestei omologări; formulele nu se repetă, sunt „deschise".

New York, 2 ianuariel971

Kernel Teodoru îmi vorbeşte despre o fetiţă care nu utilizează decît douăzeci şi şase de cuvinte. E paralizată de probleme - în special părinţii (care ***nu*** o voiau, care se ceartă incontinuu etc.). îmi amintesc de băiatul pe care l-a tratat dr. Dolto Marette: părinţii fuseseră arestaţi în faţa lui şi trimişi la Buchenwald, unde au fost ucişi. De la acea descindere a Gestapoului, băiatul (avea pe atunci trei-patru ani) n-a mai putut rosti un cuvînt. Era mut - şi desena tot timpul desene curioase: labirinte cu multe metereze şi ascunzişuri. Am analizat- pe îndelete simbolismul labirintului (invulnerabilitatea, apărarea contra demonilor şi morţilor, dar şi contra duşmanilor în carne şi oase etc) şi dr. Dolto Marette mi-a mărturisit mai tîrziu că acel comentariu al meu a ajutat-o să pătrundă în drama secretă a orfanului. Pînă la urmă, băiatul a început să vorbească.

New York, 3 ianuarie

Citesc în cartea lui Sykes (p. 91): „Webern jumped when somebody dropped a fork at the next table. His sensitivity seems fantastic, but some day we'll be as sensitive to sounds as he was."[1] Să fie adevărat? Şi eu sufăr de o asemenea sensibilitate (aproape că am palpitaţii cînd cineva scapă un pahar din mînă sau cînd porneşte brusc, în spatele meu, o motocicletă etc.) dar nu sunt deloc mîndru de ea. O consider un simptom mai degrabă penibil.

New York, 4 ianuarie

Răsfoiesc cartea lui Em. Ciomac despre Enescu pe care am găsit-o în biblioteca Lisettei. Capitolul închinat prieteniei între Maruca şi Enescu e pasionant. Scrisorile arse în 1918 (ce păcat!). Amintiri despre primele mele întîlniri cu Maruca şi Maestrul (deja gîrbovit), prin 1946-1947. Ar trebui să scriu toate acestea cît mai e timp...

Chicago, 10 ianuarie

J.B. - brună, frumoasă, probabil destul de bogată - îmi ceruse astă toamnă o bibliografie despre vrăjitorie; pentru că, spunea, voia să-şi înţeleagă experienţele ei din vara trecută. Acum două zile mi-a adus ***term-paper-ul*** pentru cursul ***Iniţiere:*** „Admission into a coven: a personal experience".[2] Asta se petrecea în insula Formenterâ, la răsărit de Valencia, în iulie-august 1970. Odată, după ce împreună cu prietenul ei au fumat „a large amount of hashish"[3], s-au dus, către miezul nopţii, la o „party", organizată de un grup de tineri americani la cîţiva kilometri, în pădure. Au rătăcit prin întuneric mult timp, pînă ce-au zărit lumini şi au auzit muzică. Erau vreo douăzeci de băieţi şi cîteva fete, toţi drogaţi. Au cerut şi ei -

[1] „Webern a tresărit cînd cineva de la masa alăturată a scăpat jos o furculiţă. Sensibilitatea lui pare fantastică, dar într-o bună zi si noi vom fi la fel de sensibili la sunete ca el."

[2] „Admitere la un sabat: o experienţă personală".

[3] „O marc cantitate de hasis".

si, după haşiş, doza de LSD a avut un efect teribil. îşi aminteşte doar atît: vede un bărbat înalt, cu părul roşu, cu pieptul gol. Uneori părea de treizeci şi cinci de ani, alteori de şaptezeci. Era centrul întregii petreceri. Fata nu-şi aducea aminte decît fragmente - aproape nici o scenă întreagă. Dar îsi amintea de cîntece, dansuri, îmbrăţişări. Bărbatul o ia deoparte şi face dragoste cu ea. Şi atunci începe să creadă că adunarea aceea de ***hippies*** era, de fapt, o sărbătoare rituală vrăjitorească. I se pare că a fost „sacrificată" ritual - căci se vede goală, înconjurată de „necunoscuţi" (nu-şi aminteşte dacă erau mascaţi).

A doua zi, află întîmplător că insula Formentera e considerată de cei din Valencia, şi din alte părţi, ca un „centru de iniţieri magice".

Biata fată venise lâ cursul meu despre ***Iniţiere*** ca să înţeleagă ce se întîmplase cu ea. O vedeam cîteodată, în clasă, aproape adormită (mai precis: drogată). Abia putea vorbi (nu o întreba nimeni - dar încerca ea, cu eforturi, să spună ceva, fără să reuşească să se facă înţeleasă). Cînd nu era drogată, părea inteligentă, cu o minte ascuţită, originală... Din păcate, după cîte mi-au spus „specialiştii", nu va mai putea fi salvată; pare a fi definitiv intoxicată de droguri. O fată de douăzeci-douăzeci si unu de ani, căreia nu-i lipsea nimic, nici măcar banii necesari călătoriei anuale în Europa... Sau poate de aceea...

4 februarie

Chiar şi sfinţii pot fi laşi; sau, mai precis, nedrepţi faţă de cei pe care-i consideră „eretici". Manicheistul Fortunat face apel la buna credinţă a lui Augustin, rugîndu-1 să dezmintă calomniile care li se reproşează: „Toi qui as ete des notres, tu sais pourtant que nous ne faisons rien de ces choses qu'on nous reproche".[1] Dar Augustin se eschivează într-un chip

[1] **„Tu, care ai fost de-al nostru, tu ştii totuşi că noi nu facem nimic din . lucrurile care ni se reproşează".**

penibil (amintind desolidarizările politice din deceniile noastre), cu o scuză care e în acelaşi timp şi o insinuare: „Je n'ai ete qu'auditeur; je ne sais pas ce que vous autres, elus, pouvez faire quand vous etes entre vous"[1] ***(Disp. . I contra Fortunatum,*** 1-3, citat de Simone Petrement, ***Le dualisme chezPlaton, Ies gnostiques et Ies manicheens,*** p. 297). Ce mi se pare mai grav: poate că Augustin credea cu adevărat în infamiile care se reproşau manicheiştilor (ca şi tuturor „ereticilor" - şi în toate cele trei religii monoteiste). ***Credea*** în aceste infamii, deşi îi cunoscuse atît de bine, şi fusese impresionat de frugalitatea şi ascetismul manicheiştilor.

6februarie

De ce poate depinde viitorul unei naţiuni (sau al unui stat): începînd din secolul al IX-lea a. Chr., barbarii nomazi central-asiatici atacau necontenit China şi pentru că erau arcaşi-călăreti deveneau tot mai ameninţători. Dar chinezii nu acceptau să le adopte tactica de luptă, pentru că costumul călăreţului cerea o tunică scurtă în locul robei lungi pînă la călcîie car-e, în ochii chinezilor, era obligatorie pentru un bărbat cu prestigiu social. în cele din urmă, regele a izbutit, uzînd cînd de persuasiune, cînd de forţă, să alcătuiască un corp de călăreţi armaţi - şi aşa a început apărarea victorioasă a frontierelor.

24 februarie

Nu ştiu dacă am notat ce-i spunea Raja Rao lui Sykes: că ***Yoga*** mea e considerată de indieni drept singura carte a unui occidental în care nu au nimic de schimbat, nici de adăugat. Singura carte scrisă nu ca un autor indian, dar dintr-o perspectivă pe care o acceptă în întregime, deşi nu e perspectiva în care se situează autorii indieni.

„Eu n-am fost decît unul care ascultă; eu nu stiu ce puteţi voi ceilalţi, cei aleşi, să faceţi cînd sunteţi între voi".

Albion, 5 martie

Am ajuns alaltăieri; ne-a adus, cu maşina, fostul meu student Jay Kim, instructor de Istoria Religiilor la Albion College. Am acceptat invitaţia de a fi „în rezidenţă" aici, pînă la începutul lui iunie, pentru că nu am aproape nimic de făcut: trei lecţii publice si întîlniri cu studenţii, discuţii cu profesorii.

Locuim într-o casă enormă, confortabilă, la marginea orăşelului. în faţă, peste drum, linia ferată. Trec din cînd în cînd trenuri de marfă - şi un tren cu două, trei vagoane, spre Chicago.

Am început să lucrez: Orfeu şi orfismul.

Albion, 7 martie

Dacă as vrea să am cincisprezece-douăzeci de ani mai puţin, este mai ales pentru a putea scrie o istorie a culturii occidentale, concepută din perspectiva istoricului religiilor. Bunăoară: „orfismul", despre care ştim atît de puţin (adică: dispunem de puţine documente sigure din epoca primei înfloriri, secolele VII-VI a. Chr.), dar a cărui „mitologie", elaborată de eruditi şi teozofi, a jucat un rol considerabil în istoria conştiinţei şi imaginaţiei europene, mai întîi în epoca helenistică,'apoi la începutul Renaşterii, în plin Iluminism, în Romantismul german si continuă să fie prezent şi astăzi şi nu numai în creaţiile poetice...

în noaptea de 8 către 9 martie am suferit o gravă criză de pericardită. Am fost transportat de urgenţă la clinică unde am rămas pînă la începutul lui aprilie. De atunci, ***Jurnalul*** a fost redactat la întîmplare în agende, caiete şi foi detaşate. In paginile care urmează, am lăsat la o parte notiţele din agendă. Multe însemnări sunt aproximativ datate şi m-am mulţumit să indic doar anul si luna.

Albion, 20 mai

între 5 si 7, vine să ne vadă M.S. în sfîrşit, întîlnesc pe această pasionată cititoare a mea, care a învăţat româneşte pentru a putea citi şi scrierile mele literare. De vreo doi ani, cred, îmi trimitea mereu scrisori, poeme. O femeie de vreo cincizeci-cincizeci şi cinci de ani, cu ochii luminoşi si un zîmbet blînd. Locuieşte în Salem, North Carolina. A venit să mă vadă în urma unui vis. Scrisese la Universitate, cerînd să fie admisă ca „auditoare" la cursul meu din toamnă. I s-a răspuns că am suferit un atac cardiac şi nu este sigur că voi putea relua cursurile, la toamnă. în aceeaşi noapte a avut acest vis: venise la Chicago, sosise pe seară şi s-a îndreptat spre Universitate (pe care o vizitase cu cîţiva ani în urmă). Dar nu era, nicăieri, nici o lumină. Clădirile păreau pustii, ruinate, abandonate - şi pe alei crescuseră buruienile... Desteptîndu-se, s-a hotărît să vină să mă vadă. (Nu mi-a" spus, evident, că-i fusese teamă că nu mă va mai găsi în viată. Si voia cu orice preţ să mă cunoască...)

I-a adus lui Christinel un braţ de liliac, pe care l-a cules pe drum.

Chicago, 6 iulie

Ne-am întors acum cîteva zile. Şi pentru că nu mă pot, încă, apuca ***serios*** de lucru, recitesc primele caiete din ***Jurnalul*** parizian (1945-1950), însemnînd pasagiile pe care le va dactilografia Christinel. Deocamdată, destul de puţine. Căci mă întreb necontenit: ce pagini ar putea interesa cititorul străin? în fond, este ***Jurnalul*** unui cărturar din Europa orientală. Şi, din fericire, experienţa .exilului este deocamdată inaccesibilă majorităţii intelectualilor occidentali.

// iulie

Structura gîndirii ştiinţifice nu ţi-o revelează decît geniile şi inovatorii. Cît am învăţat din observaţia aceasta a lui Einstein (într-o conversaţie cu Heisenberg): ***„Teoria*** este aceea care decide ce putem observa"!... Sau, cum îmi spunea matematicianul Bellman, Ia Santa Barbara: „There is nothing so practical as a good theory".[1]

„Nu există nimic mai practic decît o teorie bună."

16 iulie

Nu voi uita niciodată figura lui Jung, brusc iluminată de furie si indignare, cînd mi-a spus că Freud „nici măcar nu ştia greceşte"!.

19 iulie

„Le monde ne sera sauve, s'il peut l'etre, que par des ***insoumis.*** Sans eux, e'en serait fait de notre civilisation, de fiotre culture..." (Gide, ***Journal,*** 24 Fevrier, 1946)[1]. Cît era de fericit Gide crezînd încă, acum vreo treizeci de ani, că „Ies insoumis" ar putea rezista poliției statelor concentrationare! Şi cu toate acestea, avea dreptate: nu există altă soluție.

21 iulie

Iorga spunea: „Unde se munceşte, este şi de măturat. Unii se ocupă numai de aceasta." Motto obligatoriu.la orice lucrare de anvergură.

1 august

îmi închipui că fiecare din noi am suferit, măcar o dată, de două ori în viață, de ceea ce aş numi „remuşcări retrospective". De ce mi'-am amintit azi de acel teatru din Londra, la care mă invitase Vardala prin mai-iunie 1940? Eram chiar în primul rang şi piesa mi se părea sub orice nivel. (Mă înşelam: era doar o piesă de propagandă.) M-am prefăcut atunci că dorm, dar printre pleoape vedeam cum actorii mă privesc fascinați. Pur şi simplu nu-şi puteau lua ochii de la mine. Era imediat după premieră: un' spectator care adormea în banca întîi şi înainte de sfîrşitul primului act putea fi semnalul catastrofei iminente. Terorizată, artista principală clătina necontenit din cap, încercînd zadarnic să-şi desprindă privirile de mine. Am avut cruzimea să nu deschid ochii pînă la căderea cortinei. Apoi m-am ridicat brusc, cu zgomot, şi am plecat.

[1] **„Lumea nu va fi salvată, dacă poate fi, decît de *nesupuşi.* Fără ei, n-ar mai exista civilizația, cultura noastră..."**

Fără dată

Din ***Jurnalul*** ei, descopăr că Virginia Woolf nu era fascinată de ***Ulysse.*** (Cf. ***Diary of a Writer,*** p. 46). Detaliu care ar trebui să cîntărească greu într-o Istorie a romanului modern.

Acel actor atenian care, în inscripția pietrei lui sepulcrale, cerea camarazilor din corporația actorilor să-i strige numele în cor cînd vor trece prin fața mormăitului şi să bată din palme - ***ca să-i facă plăcere,*** căci aşa făceau spectatorii în timpul vieții lui. Vanitate, sau îndoială într-o nemurire pur spirituală?... (E drept, inscripția e din secolul al II-lea p. Chr.)

Admirabilul Lord Acton! Cît de bine înțelegea sensul romantismului german. Romanticii, scrie, şi in primul rînd istoricii, erau fascinați de „fenomenele spontane"; au atras astfel atenția oamenilor de cultură asupra mitologiei, limbajului, legendelor 'şi poeziei populare. Datorită romantismului, adaugă Lord Acton, germanii s-au îndrăgostit de ceea ce era „îndepărtat"; de aici interesul lor pentru limbile orientale si pentru propria lor literatură arhaică ***(Edda*** etc.).

Mă gîndeam, citind aceste rînduri, la concepția istorio--grafică a lui Hasdeu. Cînd, în 1936, am publicat o selecție din scrierile lui literare şi istorice, am pus în lumină pasiunea lui pentru „începuturi", pentru „origini", într-un cuvînt, pentru ' ***primordial,*** pasiune specifică istoriografiei romantice. Dar unii critici au înțeles că încercam să promovez ***această*** concepție, evident desuetă, în locul metodologiei moderne. Mai tîrziu mi-am dat seama că e riscant să prezinți cu simpatie şi înțelegere un fenomen cultural exotic (în primul rînd, religios): se vor găsi întotdeauna critici care vor spune că faci apologia acestui fenomen, încercînd să-1 propui ca model; că eşti, în fond, un. „obscurantist", un retrograd.

20 august

Un tînăr blond, frumos, cu păr lung şi un început de barbă, trece prin fața librăriei din strada 57; ***jeans*** albaştri, şi în dreptul genunchilor, o ruptură de o palmă. Cei cîțiva tineri strînşi în fața vitrinei îi privesc ruptura cu o, admirație aproape

mistică, dar si cu o anumită invidie. îl urmăresc lung cu privirile. Cît vor fi discutat mai tîrziu, întrebîndu-se unde a putut oare cumpăra tînărul blond o asemenea superbă, splendid zdrenţuită pereche de pantaloni...

septembrie

Deschid întîmplător ***Jurnalul*** lui. Jules Renard şi dau peste însemnarea din 3 martie 1891: „Nettoyer les ecuries d'Augias avec un cure-dent".[1] Apoi întorc, tot la întîmplare, foile şi citesc: „Tout cela est bien, mais quand irons-nous dans la I^une?".^ Exact după nouă luni, la 3 decembrie 1891.

L.T., căruia îi arăt citatele, pare profund impresionat. Nu îndrăzneşte să-mi spună, dar bănuiesc la ce se gîndeşte: la ***IKing...'***

Poezia pastorală, ***Georgicele, Eglogile*** şi toate imitaţiile lor ulterioare, însufleţite de nostalgia condiţiilor simple, rustice, campestre, nu înseamnă neapărat paseism, evaziune din prezentul istoric, represiune în stările primare dinaintea "„civilizaţiei". Asemenea creaţii poetice urmăresc „înseninarea" cititorului, „cultivarea lui întru fericire"; toate acele pagini bucolice si paradisiace îl purifică şi îl umanizează. Iubitorii de poezie pastorală nu se mai lasă uşor ispitiţi de violentă si agresiune. în acel univers imaginar, omul nu mai este, fată'de om, lupul de care vorbea Zarathustra, şi după el Plaut, si Bacon, si Hobbes.

octombrie

Aş vrea să ştiu mai mult despre acel istoric german de la mijlocul secolului al XLX-lea, citat şi lăudat de Lord Acton. După ce scrie că a avut prilejul să cunoască majoritatea autorilor germani, de la grupul prietenilor lui Niebuhr pînă la Harnack şi Stieve, maeştrii generaţiei tinere, Lord Acton adaugă: „But at eight universities I met no man with whom it

[1] „Să cureţi grajdurile lui Augias cu o scobitoare."
[2] „Toate bune, dar cînd o să mergem pe Lună?"

was so interesting to talk".[1] Era perfect informat, de la Philon din Alexandria pînă la Maria Theresa. Citise mai mult ca Bohmer!, exclamă entuziast Lord Acton. Avea „an eye for doctrines, for institutions, for politics, for literature, for police. In grasp and vivid perception of past ages, he was , I think, beyond any other man".[2] Avea imaginaţia care „realiza şi transforma" documentele istorice. Descoperea si analiza diferitele niveluri ale unui text, ca un talmudist. Textul pe care-1 examina, „it grew in his hands like the seed under the manipulation of an Egyptian juggler".[3]

Acest prodigios istoric se numea Gforer. Nu l-am găsit citat în nici unul din dicţionarele biografice care îmi sunt la îndemînă.

Straniul interes al Lordului Acton în fabricarea documentelor false... „Forgery, scrie el, is a vice very common amongst zealous Cristians and also with zealous Liberals".[4] Precizează că „almost all societies begin with forged charters".[5]

De comparat cu importanţa scrisorilor si textelor apocrife în istoria ideilor şi a mitologiilor creştine: scrisoarea lui „Pretre Jean", bunăoară, sau ***Fama Fraternitatis,*** prezentînd societatea secretă a Rosicrucienilor etc. Scenariul e mult mai vechi: în epoca alexandrină, apocalipsele şi revelaţiile de tot felul (mistice, alchimice, gnostice) erau „descoperite" în temple, în caverne, în morminte. Ca şi textele tantrice, în

[1] „Dar în opt universităţi n-am întîlnit nici un Om cu care să fiu atît de interesat să stau de vorbă."
[2] „un ochi "pentru docrtinc, pentru instituţii, pentru politică, pentru literatură, pentru politie. în înţelegerea pătrunzătoare si vie a epocilor trecute, el se situa, cred, mai presus de oricine altcineva".
[3] „creştea în mîinile lui ca sămînţa manipulată de un scamator egiptean".
[4] „Falsificarea, scrie el, c un viciu foarte întîlnit printre creştinii evlaviosi si chiar printre liberalii zeloşi".
[5] „aproape toate societăţile încep cu acte (legi) falsificate".

India, de altfel. Subiectul e pasionant, şi ar trebui analizat pe îndelete într-o zi.

Observaţia Lordului Acton îmi mai aminteşte si altceva: fraudele mediumurilor spiritiste şi ale unor „specialişti" în fenomenele parapsihologice. Ceea ce e curios: fraudele sunt efectuate (inconştient?) chiar de cei care făcuseră dovada anumitor însuşiri paranormale.

noiembrie

Ce-mi amintesc în cele douăzeci de zile petrecute în clinica de la Albion? mă întreabă F.F. îmi amintesc de nopţile într-un vagon de clasa a treia, în trenul care mă ducea, la sfîrsitul anului 1928, de la Madras la Calcutta. As fi voit să notez acele stranii amintiri (căci revedeam figuri, peisagii, staţii de cale ferată pe care le uitasem demult, poate chiar după „instalarea" mea în pensiunea dnei Penis, în 82 Ripon Street), dar n-am reuşit să scriu decît cîteva rînduri.

Ce altceva? mă întreabă din nou F.F. Cîteva scene din camera de „intensive care"[1]; apoi, cînd fusesem transportat într-o altă cameră, spaţioasă, cu un perete întreg de sticlă, ninsoarea din mijlocul lunii martie, care speriase păsările şi veveriţele din grădină; Marduk, cîinele lui Kim, privindu-mă curios în dreptul ferestrei; melodia pe care o transmiteau, în surdină, megafoanele clinicii. Şi totuşi, stăruie F.F., au fost desigur o sumă de întîmplări, sau gînduri, sau „viziuni", mult mai semnificative; pe care, probabil, le-ai uitat.

Am ezitat să-i vorbesc despre atacul de pericardită, din noaptea de 8 spre 9 martie. Inima pe care o simţeam strivită (parcă ar fi călcată de o locomotivă, îmi spuneam), dureri cum nu mai cunoscusem pînă atunci. Nici măcar o clipă n-am avut un sentiment că această criză cardiacă ar putea fi fatală. Mi-am amintit ce-mi spunea dr. Roger Godel: că inima este un organ extraordinar de rezistent, dar că, în timpul durerilor, trebuie să te ***împaci cu ea,*** să o „vizualizezi" (şi tehnica asta o

[1] **„Terapie intensivă"**

învăţasem în India), să vorbeşti cu propria ta inimă, să o rogi. După un ceas, durerile au început să mi se pară suportabile. Dimineaţa, cînd a venit doctorul C. şi mi-a făcut o injecţie, s-a mirat că am putut rezista atîtea ceasuri fără să-1 chem. Evident, nu i-am spus nici de „vizualizarea" inimii, nici de dialogul care a urmat.

Un citat tulburător din Montaigne: „le bien public requiert qu'on trahisse, qu'on ment et qu'on massacre".[1]

Aş vrea să cunosc contextul. Dar cei pe care i-am consultat m-au sfătuit să mă adresez unui specialist.

* * *

Cît de „complexaţi" sunt intelectualii occidentali! încearcă cu orice preţ să descopere „cauzele camuflate" (adică: de ordin politic, economic, social) ale tuturor întreprinderilor şi creaţiilor care singularizează cultura europeană. Iată acum că şi orientalistică este „demistificată". N-ar fi vorba de curiozitate ştiinţifică, de dorinţa sinceră de a cunoaşte istoria si cultura orientală, matricea civilizaţiilor mediteraneene, greacă şi romană, ci pur şi simplu de interese militare, de exploatare economică şi de obiective imperialiste. Tinerii erau încurajaţi să înveţe sanscrita, hieroglifele sau cuneiformele, ca să servească mai bine planurile colonialismului britanic, german sau francez. (O cît de sumară cercetare, a prestigiului de care se bucurau „înţelepţii orientali", începînd din secolul al VI-lea a. Chr. şi pînă la sfîrsitul Antichităţii, dovedeşte naivitatea acestei „demistificări" a orientalisticii moderne.) Dar ce deprimantă este această nevoie, maladivă, de a suspecta totul, refuzînd de a crede în spontaneitatea oricărei creaţii culturale, a oricărei preocupări spirituale.

decembrie

Faimoasa scenă, care a inspirat atîtea discursuri, tablouri şi meditaţii: Eneas, purtînd în braţe pe Anchises, fugind din

[1] **„binele public face necesară trădarea, minciuna, masacrul".**

Troia în flăcări. Pentru ca, după multe aventuri peste* mări şi ţări, să devină (legendarul) strămoş al romanilor. Dintr-un dezastru care nimiceşte un neam şi încheie o splendidă epocă istorică, se salvează un singur erou; ai cărui descendenţi vor crea, în cele din urmă, Imperiul Roman.

Este, evident, numai o legendă, alcătuită de mitografi, încurajată de politicieni şi dezvoltată de poeţi. Si totuşi, legenda lui Eneas îşi găseşte cea mai patetică paralelă într-un eveniment istoric: în timpul asediului Ierusalimului de către legiunile lui Titu, asediu care se va încheia cu incendierea şi distrugerea cetăţii sfinte, cîţiva tineri, purtînd un coşciug pe umeri, cer sentinelelor îngăduinţa de^ a părăsi oraşul, ca să poată înmormînta mortul în cimitir. în coşciug se afla, viu, Rabbi Jochanan ben Zăceai, şi tinerii care-1 purtau erau discipolii lui. Astfel a fost salvat cel mai important gînditor şi şef religios al secolului. (E drept, Rabbi Jochanan se împotrivise din răsputeri grupului de fanatici care dăduse semnalul răscoalei contra autorităţilor romane.) Curînd după aceea, R. Jochanan obţinu permisia lui Titu de a înfiinţa în satul Yabne, aproape de Jaffa, o şcoală pentru copii.

Acolo, într-o modestă şcoală elementară, au fost salvate valorile spirituale ale iudaismului învins pe plan national-politic şi ameninţat de anihilare.

* * *

Se spunea: un adevărat savant (sau filozof, sau istoric) învaţă de la profesorii, de la colegii şi de la elevii lui.

îmi îngădui să merg mai departe: un ***mare*** gînditor (sau om de ştiinţă, sau istoric) îşi verifică geniul în măsura în care contribuie ca unul din elevii lui să-1 întreacă.

Admirabilul meu student J.O. mă întreabă astăzi cum se poate învăţa ***repede*** limba sanscrită. îi spun: aşezîndu-te în fiecare dimineaţă la birou şi studiind, douăsprezece-şaisprezece ore pe zi, numai sanscrita. (Pentru igienă, lungi plimbări, dimineţile şi serile.) După patru-cinci luni, ai dreptul să citeşti şi altceva; deşi ar fi preferabil să citeşti numai lucrări în legătură cu istoria sau cultura indiană. Aşa am făcut şi eu, în primul an, la Calcutta, adaug cu oarecare melancolie (căci, de cîtva timp mă simt detaşat de pasiunea tinereţii mele).

- Bine, dar dumneavoastră... începe J.O.

- Nu e vorba de mine, îl întrerup. Aşa au făcut mulţi; bunăoară acel indianist şi poligraf italian, astăzi aproape uitat, Angelo de Gubernatis. Citeşte cartea lui de amintiri, ***Fibra,*** şi vei vedea cum a învăţat sanscrita într-o vară, închizându-se în casă, într-un sat de lîngă Berlin, şi neieşind decît ca să-şi cumpere de-ale mîncării...

24 decembrie

Mă întreb cîţi preoţi au avut curajul să citeze în predicile lor de Crăciun această frază a lui Angelus Silesius: „Peu importe que Christ naisse â Bethleem, l'important est qu'il naisse dans ton coeur"[1] {***Le Pelerin cherubinique,*** 1, 6i).

Misticii n-au avut noroc. Pe vremuri, Bisericile (mai ales cea romano-catolică) îi suspectau de erezie sau excesivă emotivitate. Astăzi, au devenit, cum spun teologii anglo-americani, ***irrelevant.*** Căci astăzi, principala preocupare a Bisericilor creştine este, evident, „problema socială"..,

3 ianuarie 1972

Plecăm din New York pe o vreme mizerabilă. La Chicago, lacul a îngheţat. Zi pierdută cu parcurgerea corespondenţei aglomerate în lipsa noastră. Scrisori, reviste, cărţi. Tresar de emoţie de cîte ori, deschizînd pachetele, dau cu ochii de o carte interesantă... Apoi îmi vine să rid. Ştiu bine că nu voi avea timpul să citesc nici jumătate din „cărţile interesante" pe care le primesc. Dar ştiu, de asemenea, că nu mă voi dezbăra niciodată (sau numai pe patul de moarte) de pasiunea adolescentei mele.

[1] **„Nu este important că Cristos s-a născut la Bethleem, important este ca el să se nască în inima ta".**

ianuarie

Ce stranii sunt studenții (dar şi savanţii) americani. L., care a învăţat bine chineza, nu îndrăzneşte să se apuce de limba germană. Un specialist în limbile kwakiutl socoteşte că franceza e „foarte grea", iar latina „inaccesibilă celor lipsiţi de geniu lingvistic".

Mă fascinează rezistența teoriilor tradiționale fată de victorioasa ofensivă a spiritului ştiinţific.' Van Heîmont respinge hotărît doctrina omului-microeosm. Si totuşi consideră maladiile un fenomen similar... creşterii metalelor în adîncurile subpămîntene (adică: în pîntecul Mamei Pămînt).

Fără absolut nici un rost, fără nici o justificare, mă obsedează acest rînd din ***LEducation sentimentale:*** „II etait question des ambassadeurs tunisiens et de leurs costumes".[1] Cine ştie ce enigme sau dorințe refulate ar descoperi ***un*** psihanalist...

S-ar putea ca trecerea de la ***mit*** la ***istoriografie*** să se datorească în primul rînd Regilor. Iată, de pildă, cronicile dinastiilor tibetane. Suveranii sunt prezentaţi în ordine cronologică, dar în conformitate cu modelul lor exemplar: fiecare se încadrează într-o bine cunoscută schemă mitic-cosmologică. Dar, cu timpul, încep să apară şi informaţii „istorice" (e.g., sub cutare rege s-au făcut poduri, altul a extins agricultura în teritoriile considerate pînă atunci sterile, un al treilea a introdus etalonul măsurilor şi greutăţilor etc.; cf. Haarh ***The YarLumDynasty,*** pp. 122 ş'urm.).

Evident, se ştia demult că istoriografia antică nu e „obiectivă", că abundă în falsuri şi legende? Dar documentele tibetane ne arată că istoriografia e construită conform modelului mitologic: orice „creație" (poduri, propagarea tehnicii agricole, fixarea etalonului pentru măsuri şi greutăţi etc.) se adaugă cosmogoniei şi „istoriei sacre" care i-a urmat. Numai că aceste noi expresii ale mitologiei tradiționale pregătesc elaborarea istoriografiei.

[1] **„Se punea problema ambasadorilor tunisieni si a costumelor lor."**

Inegalabilul Goethe: „Nu mi-am îngăduit niciodată să folosesc inducția."

Misterul (sau enigma?) conversiunii. Cu mulţi ani în urmă, Alec Guinness juca într-un film rolul unui preot. După ce se încheia una din scene, Guinness pleacă să se plimbe pe o stradă care, pustie cum era, părea părăsită. Un copil se apropie deodată de el, îl ia de mînă şi merge alături de el cîteva „blocuri". încrederea copilului în „preot" l-a impresionat atît pe Alec Guinness încît n-a uitat niciodată această întîlnire. Cîţiva prieteni pretind chiar că a fos^t unul din factorii cafe au contribuit la conversiunea lui.

Dar nu voi mai îndrăzni să povestesc această întîmplare vreunui teolog. Indignarea lui Father M. cînd a auzit-o. îl acuza pe Alee Guînness (şi poate si pe mine) de un „exces de emotivitate". Deşi ar fi putut descifra atîtea alte lucruri; bunăoară camuflarea misterului conversiunii în banalitate (şi chiar în „emotivitate").

28 ianuarie

Astăzi i-am duş lui Victor Turner ***Australian Religions: An Introduction.*** Este textul celor cinci articole publicate mai demult în ***History ofReligions.*** Va apărea în seria pe care o conduce V.T. la Cornell University Press: ***Symbol, Myth, Ritual.***

înţeleg că nu voi completa niciodată cartea începută prin I960,' ***Primitive Religions.*** Melancolie - dar răsuflu uşurat. Cartea aceasta demult întreruptă mă apăsa ca un mort pe care-1 duceam în spate...

februarie

Jules Renard notează la 17 august 1896: „II ne me manque que le gout de l'obscurite".[1]

Nu stiu la ce fel de „obscurite" făcea aluzie Renard. Dar aş subscrie fraza fără nici un fel de ezitare. în literatura mea, ca

„Nu-mi lipseşte decît gustul obscurităţii.'

şi în scrierile de istoria religiilor şi filozofia culturii, „il me manque le gout de l'obscurite". Şi'am înţeles, de mult, cît de scump se plăteşte o asemenea lipsă.

Aborigenii, oamenii locului: cei care se consideră „născuţi" acolo unde locuiesc. S-a spus că asemenea credinţe caracterizează populaţiile sedentare, agricultorii. Dar ideea se regăseşte şi în civilizaţiile vînătorilor arhaici; bunăoară, la bambuti, pigmeii din pădurea tropicală africană. „Ni se spune oamenii Pădurii... Cînd va muri Pădurea, vom muri si noi."

Pentru bambuti, Pădurea e o adevărată ***Terra Mater;*** ea i-a zămislit şi ea îi nutreşte, întocmai ca o Mamă. într-un anumit sens, bambutii nu au depăşit şi nu vor depăşi niciodată stadiul de prunc. Depind exclusiv de resursele Pădurii-Mamă. Cînd va dispărea Pădurea, vor dispărea si ei.

Admirabil exemplu de mitologizare a sentimentului de dependenţă faţă de natură. Căci, departe de a fi rămas ***pueri eterni,*** bambutii au dovedit o extraordinară maturitate, fizică şi mentală. Nu numai că au supravieţuit într-un mediu excepţional de dificil, dar au creat o cultură surprinzător de bogată şi de originală.

23-24 februarie

Ieri au sdsit de la Iowa City, unde sunt „writers in residence", Ion* Bănulescu şi Marin Sorescu, cu soţiile, invitaţii noştri la Quadrangle Club. I-am întîlnit pentru întîia oară la Roma, în vara 1968. Erau cei dintîi scriitori tineri din ţară pe care îi cunoşteam. Şi se întîmpla că erau singurii pe care îi citisem. îmi plăcuse mult ***Iarna bărbaţilor,*** volumul de nuvele al lui Bănulescu, şi ***Poeme*** de Sorescu. Pînă atunci încercasem zadarnic, şi de mai multe ori, să citesc noua literatură din România „socialistă". Imposibil. Romanele, revistele, cărţile de poeme pe care le deschideam erau produsul unei lamentabile „proletculturi".. Dar prin 1966-1967 începuse „liberalizarea" şi au putut apărea operele cîtorva

*** Ştefan (M.H.)**

spriitori autentici. Apoi lucrurile s-au schimbat din nou, în urma invaziei sovietice în Cehoslovacia. Restul se ştie.

Inutil să rezum lungile noastre conversaţii. Le puneam necontenit întrebări - despre prietenii şi colegii din ţară, despre noile generaţii de scriitori etc. etc. Miracolul unei culturi care se încăpăţînează să creeze şi să se adîncească în putinele clipe de linişte pe care i le îngăduie „Istoria"; uneori o dată la zece-douăzeci de ani, alteori o dată pe secol...

martie

Cum mă regăsesc în mărturisirile pe care le făcea Andre Gide către „La petite Dame" (4 martie 1929): „...je suiş plein de faiblesse, je suis sans resistance vis-â-vis d'autrui, sans resistance devant la sympathie".[1]

Si cît n-aş da să ştiu dacă Gide a înţeles ***gravitatea*** acestei propoziţii: „sans resistance devant la sympathie"...

„La 'ou il y a symbole, il y a creation"[2]- spunea Mallarme. Asa cum era de aşteptat, cunoaşterea poetică surprinde esenţialul. Dar au trebuit multe zeci de ani, şi cercetări de tot felul' ca formula poetului să înceapă a fi înţeleasă.

13 martie

Cinăm la Mid American Club, invitaţi de Edward şi Kate Levi. Mă întreb cîţi dintre colegii mei au ghicit pasiunea cu care inspiră, conduce şi apără Edward Universitatea din Chicago. Stie ca nimeni altul să se camufleze sub cîteva ***persoane*** care-i seamănă, dar numai în parte. îmi amintesc iscusinţa, umorul şi decizia (atît de riscantă) de a nu apela la politie în timpul crizei de acum cîţiva ani, cînd o mînă de „specialişti" şi cîteva zeci de naivi zburdalnici ocupaseră localul Administraţiei. La cîte provocări - care, sperau „specialiştii", trebuiau să reacţioneze chemînd poliţia - Ed a

[1] „...Sunt plin de slăbiciune, sunt lipsit de rezistenţă vizavi de semenul meu, fără rezistenţă în faţa simpatici".

[2] „Acolo unde există simbol, există creaţie."

răspuns zîmbind enigmatic, cerînd colaboratorilor lui să țină seama de virtuțile simple ale răbdării şi ale imaginației...

Mi-am amintit de acea seară, la un restaurant francez, cînd, uitîndu-se la ceas şi văzînd că a trecut de zece jumătate, Edward Levi s-a înseninat brusc. Am scăpat si de data aceasta! spuse. Un grup de studenți „rebeli" hotărîseră să ruleze, în seara aceea, un film pornografic în sala de cinematograf a Universității. Speraseră, desigur, că cineva va anunța poliția; deci scandal, arestări, televiziune si toate celelalte. Şi nu puteam interzice intervenția poliției, adăugase Ed. Căci spectacolele pornografice cad sub jurisdicția politiei de moravuri şi Constituția dă dreptul politiei de moravuri' să facă descinderi în orice local public.

martie

Alexandre Dumas are şi astăzi mai mulți admiratori decît s-ar fi aşteptat anumiți istorici literari. Din întîmplare, am întîlnit şi eu cîțiva. Dar nici unul nu cunoştea acest pasaj dintr-o scrisoare a lui Dumas către Hyacinthe Meynier, care, în ciuda curții înflăcărate pe care i-o făcea tînărul autor, continua să-i reziste. „Hyacinthe cherie, îi scrie Dumas, je n'aurais pas cru qu'on put faire un homme si heureux en lui refusanttout..."[1]

Mi-e teamă, uneori, că hotărîrea mea de a „concentra" la maximum ***Histoire des idees religieuses*** mă sileşte să las deoparte o seamă de observații şi comentarii interesante si utile. Cît de inspirate şi patetice mi se păreau prelegerile pe care le-am ținut de mai multe ori despre religia vedică!... Paginile scrise săptămîna aceasta, consacrate zeilor Varuna, Agni, Indra, mi se par sumare şi pripite. Dar dacă le-aş dezvolta, economia cărții ar fi din nou amenințată şi ar trebui să revin asupra capitolelor deja scrise, să fe refac, să le amplific - şi astfel nu voi termina niciodată!

[1] „Scumpă Hyacinthe, n-aş fi crezut că cineva poate face un om atît de fericit refuzîndu-i totul..."

Arsene Houssaye afirmă că lui Dumas nu-i era frică de moarte. „Elle me sera douce, disait-il, parce que je lui conterai une histoire."[1]

îmi place să cred că anecdota nu e apocrifă. în orice caz, Universul imaginar de structură arhaică şi „populară" pe care îl dezvăluie anecdota corespunde întru totul viziunii lui Alexandre Dumas. Experiența morții este imaginată ca o ***trecere*** şi în acelaşi timp este antropomorfizată, personificată într-o figură feniinină; încă destul de tînără, pentru că e sensibilă la farmecul (adică ***magia)*** povestirii.

23 martie

Vine să mă vadă acel tînăr care lucrează la o teză despre „Jesus in the Work of M.E.". Nu l-am putut convinge nici de data aceasta că, în miile de pagini de Istoria Religiilor pe care le-am scris nu am atins niciodată „problema"* lui Isus Christos. Doar cîteva observații despre „creştinismul cosmic", aşa cum a fost trăit în Europa orientală.

8 aprilie

Dejunăm cu John şi Evelyn Nef la Ed Levi. John mi se pare neschimbat; poate, pentru că e atît de fericit în căsătorie, si tot atît de concentrat în cartea pe care o pregăteşte.

Reîntors în biroul meu de la Meadville, încerc să regăsesc, în caietele anilor 1957-1960, însemnările în legătură cu primele întîlniri, acele neuitate dineuri pe care le organiza John, de două ori pe lună, cu membrii faimosului „Committee on Social Thought". Recitesc, emoționat, întîlnirea cu Jacques Maritain, cu Jean Hippolyte, cu Julian Huxley...

12 aprilie

Am făcut imprudența de a accepta să vorbesc, la dejunul lunar „Faculty and Students", despre literatura mea, mai precis despre raportul şi, mai ales, tensiunea dintre cercetarea

[1] „Moartea mea va fi blîndă, pentru că am să-i spun o poveste."

riguroasă a orientalistului şi istoricului religiilor şi „imaginația creatoare" a scriitorului. Am vorbit după ce s-a servit desertul. Aproape o jumătate de ceas. De abia la urmă mi-am dat seama că subiectul e pasionant, dar bogat în surprize. Va trebui să reviu pe îndelete. Dar cînd?

13 aprilie

Am reluat lectura'caietelor din ***Jurnal,*** pentru selecţia pe care o traduce L.B. Uneori am impresia că sacrific paginile cele mai „personale", amintiri, dialoguri cu oamenii încă în viaţă, opinii despre opere şi autori etc. Mă întreb dacă nu fac o greşeală; un jurnal trebuie publicat, dacă nu în mtregime (căci, fatal, repetițiile abundă), cel puțin „în doză masivă". Dar ce editor ar accepta patru mii de pagini de caiet? (probabil vreo două mii cinci sute de pagini dactilografiate). Există îns*ă riscul de a pierde şi aceste caiete - aşa cum am pierdut atîtea alte manuscrise. Oricît de imperfectă va fi „selecția", tot are meritul ***(pentru mine!)*** de a salva măcar cîteva fragmente din ***Jurnal.***

aprilie

Privind zecile de hîrtiute adunate în coltul biroului - note, observații, citate, bibliografie - simt mereu ispita de a le aduna şi a le zvîrli la coş. Atunci, revăd imaginea lui N. Iorga, însemnînd pe dosul plicurilor, pe orice hîrtiuță la îndemînă: uneori, Ja curs, le descoperea din întîmplare în buzunar, le parcurgea cu mirare, ezitînd, apoi în cele din urmă, le băga la loc. (Probabil că datorită acestei amintiri nu îndrăznesc să mă descotorosesc de nenumăratele mele hîrtiute...)

Acele detalii care, dacă sunt amintite ***cînd trebuie,*** contribuie să creeze autoritatea ştiinţifică a unui coleg (mai mult sau mai puțin obscur). Ce-mi povesteşte Martin (dar nu mai ştiu dacă asta se întîmpla la o universitate din S.U.A. sau din Canada): comisia profesorală şi candidatul; toți obosiți după aproape trei ore de discuție; subiectul tezei: „Schelling şi predecesorii lui" (sau cam aşa ceva). Şi deodată, unul din

profesori, care tăcuse ironic pînă atunci, intervine: de ce qandidatul n-a citat şi pe medicul scoțian John Brown, autor al unei cărți faimoase la timpul ei, ***Elementa medicinae,*** în care elaborase teoria „stimulenților" şi a „reacției totale" a corpului omenesc? Doctrină eronată, desigur; dar a avut meritul că a sugerat lui Schelling concepția lui romantică a polarității şi totalității.

Intervenția a durat mai puțin de cinci minute, dar a lăsat, spune Martin, „o impresie puternică". Numai cîteva luni mai tîrziu a descoperit întîmplător că „influenţa" lui Brown asupra lui Schelling e citată în toate Istoriile Medicinei.

Iowa City, 21 aprilie

La aeroport ne întîmpină soții Ion* Bănulescu şi M. Sorescu. Suntem invitați de Bănulescu. Ne-au rezervat două camere în blocul Universității unde locuiesc un mare număr de studenți căsătoriți si scriitorii străini ***in residence.*** Păcat că imobilul se află la cîțiva kilometri de oras.

Seara cinăm la un restaurant chinezesc. Apoi la un tînăr profesor grec, Stavros Deligiorgis, care vorbeşte perfect româneşte.

Iowa City, 22 aprilie

Plimbare în oraş. Apoi, urcăm coasta dealului din spatele blocului. Discuții, povestiri, amintiri. .Inutil să le notez aici, în mare grabă. Ar trebui scrise pe îndelete; document pentru generațiile viitoare (dacă vor mai exista generații viitoare...).

Seara, discuție cu alți ***writers in residence,*** un japonez, un iugoslav (de la care aflu, întîmplător, că ***Myth and Reality*** a apărut în traducere sîrbocroată, acum doi ani). -

24 aprilie

Ieri, plimbare cu maşina în Amâna. Dejunăm într-un adorabil, vetust şi melancolic restaurant, ***Ronneberg.***

*** Stefan (M.H.)**

Ne-am întors astăzi la Chicago. Toată seara, şi pînă tîrziu după miezul nopţii, copleşit de tristeţe. Singura speranţă care mi-a rămas, aproape că nu îndrăznesc s-o mărturisesc aici. îmi spun mereu, cu încăpăţînare: toate încercările şi umilinţele prin care trece neamul românesc ar putea constitui preţul mutaţiei spirituale care se va împlini mai tîrziu. Lucrul acesta e adevărat pentru ***individ;*** mă încumet să cred că e adevărat şi pentru ***naţiuni.***

1 mai

Admirabila confesiune extatică a lui Kepler după ce-a descoperit a treia lege a mişcării planetare: „Ce-am prezis acum douăzeci şi doi de ani, ce-am gîndit în ultimii şaisprezece ani şi pentru care am trecut de partea lui Tycho Brahe, şi m-am instalat la Praga, şi mi-am dedicat aproape întreaga mea viată - am descoperit acum: am văzut primele semne ale aurora acum optsprezece luni, lumina zilei acum trei luni, dar numai acum cîteva zile am văzut Soarele fără nici un nor în toată splendoarea lui, şi acum nimic nu mai mă retine: mă dăruiesc liber sfintei nebunii si desfid pe toti muritorii cu această mărturisire: am furat vasele de aur ale Egiptului ca să zidesc un tabernaclu pentru Dumnezeul meu! Scriu o carte pentru posteritate; poate îşi va aştepta cititorii o sută de ani, dar Dumnezeu a aşteptat şase mii de ani ca să fie descoperit!"

3 mai

După lunga discuţie de aseară, înxare s-a analizat mai ales acest fapt: că noi nu mai putem ***auzi*** pe Bach sau Mozart aşa cum îi auzeau contemporanii lor, pentru că „urechea" noastră a fost obişnuită să recepteze pe un Wagner, Schonberg, Bartok etc. - ***teribilă insomnie:*** să stii că ***toate*** creaţiile cuiturale ca si ***toate*** „frumuseţile" Naturii se schimbă - deci ***dispar*** pentru totdeauna - numai pentru ca geniul omenesc inventează, adaugă, preface necontenit propria lui istorie. Distrugerea totală, nucleară, nu este decît formula ultimă, definitivă, a acestui proces al „Istoriei".

6 mai

Soseşte C C . Giurescu, pe care (împreună cu Eric Hamp) l-am invitat să tină o conferinţă la Universitate. Vine însoţit de Căpăţînă, ataşat de presă (sau poate e ataşat cultural la ambasada română din Washington). îl revăd pe C C . Giurescu după treizeci de ani. Rămînem toţi trei de vorbă în biroul meu de la Meadville, pînă seara. C.C.G. îmi spune cum, îndată ce-a fost arestat, Securitatea i-a scos biblioteca în curte (nu numai cărţile, ci si manuscrisele, fisele etc.) si i-a dat foc. Evident, adaugă, acum s-au schimbat lucrurile. „E mult mai bine!", repetă şi subliniază C.C.G. „S-au făcut greşeli", spune Căpăţînă, clătinînd trist din cap.

7 mai

Toată ziua confiscată de corespondenţă; şapte lungi epistole. Seara invităm vreo zece colegi la noi acasă, ca să întîlnească pe Giurescu. Vine şi Căpăţînă deşi n-a fost invitat - şi deşi nu prea înţelege englezeşte. (Cred că e consul, - şi poate, şi altceva - şi se ocupă mai ales de românii din S U A . şi de americanii de origine română.)

8 mai

Conferinţa lui C.C.G. Numai vreo cincisprezece persoane în jurul mesei, dar aproape toţi istorici. La plecare, C.C.G. îmi mulţumeşte si mă îmbrăţişează. îi amintisem încă din prima zi că lui, şi lui A l . Rosetti, îi datorez faptul că sunt liber şi că pot lucra, de treizeci şi opt de ani, în străinătate. La cererea lui Rosetti, el m-a numit consilier cultural la Londra.

11 mai

Decid să opresc selecţia din ***Jurnal*** în 1969.

încep ***Corespondenţa*** lui Aldous Huxley.

Ar fi trebuit să fiu la La Salle College, ca să primesc doctoratul ***honoris causa.*** Dar, de aseară, sufăr de o gripă intestinală neobişnuit de virulentă (mă simt din nou redus la 10 la sută din ceea ce sunt de obicei). Renunţ.

20 mai

Renunț și la călătoria pînă la Oberlin College (un alt doctorat ***honoris causa!).*** Nu pot lucra. Nu pot nici măcar citi...

Hanover, 24-26mai

Luni, 24 mai, zburăm spre Boston. Vine să ne ia de la aeroport fostul meu student, Hans Penner. Două ceasuri și jumătate cu mașina pînă la Hanover. Orașul ne cucerește de cum intrăm. Suntem găzduiți la „Hanover Inn". Apoi la soții Penner, o casă (ca din povești!) în pădure. Șampanie. Ne amintim, Hans și cu mine, primele cursuri, prin 1958-1959. îmi este recunoscător că l-am îndemnat de la început să învețe sanscrita.

A doua zi dimineața, plimbare cu Christinel prin oraș. La 3,30 conferința (The Sacred City), la 5,00 discuție cu profesorii, la 6,30 cina. De la 8,30 la miezul nopții, acasă la Hans, continuăm discuția.

Azi dimineață, la 11,00, întîlnire cu studenții. Fel de fel de întrebări. Apoi, la 12,15, la minusculul aeroport de unde o avionetă ne duce la Boston. Ajungem la New York la 4,00. Superb.

New York, 28 mai

Ar fi trebuit să notez o seamă de observații în legătură cu discuțiile „metodologice" de la Hanover.

Plecăm spre aeroport la 4,00. La Chicago e cald și întunecat. S-a anunțat, pentru mîine, o „furtună severă"...

Consult agenda: de mîine, toată săptămîna examene, întîlniri cu studenții si alte mărunțișuri care ***trebuie*** făcute (o lungă recenzie a ***Enciclopediei*** Vallecchi despre religii etc. etc.).

mai

Lui Leigh Hunt, acel curajos și inteligent gazetar, care a remarcat cel dintîi geniul lui Keats, nu-i plăcea Homer. Și știa de ce: într-un acces de furie, unul din profesori îi scosese un dinte plesnindu-l peste gură cu un exemplar din ***Iliada.*** Din ziua aceea, Hunt a preferat pe Tasso și Ariosto.

* * *

Anumite pagini din ***Amintiri*** sunt nedrepte. Mi-era teamă să nu exagerez, vorbind despre însușirile pe care le.aveam în adolescență și la începutul tinereții, și atunci le diminuam, sau le prezentam pe un ton aproape umoristic. Mi-am dat seama de greșeală prea tîrziu, cînd volumul era de mult tipărit. Cîtă dreptate avea Jowett, spunînd că una din marile primejdii pentru cel care-și scrie autobiografia este ***self-depreciation.***

* * *

Adalbert von Chamisso: „Je suiș partout etranger."[1] Eu - dimpotrivă.

* * *

„Baza axiomatică a fizicii teoretice nu poate fi extrasă din experiență, ci trebuie inventată în deplină libertate." Asta o spune Einstein ***(Ideas and Opinions).***

Și iată ce spune J. Bronowski: „Demersul prin care se adaugă o nouă axiomă nu poate fi mecanizat. Este un joc liber al spiritului, o invenție în afara proceselor logice. Acesta este actul central al imaginației în știință și este, din toate punctele de vedere, asemenea oricărui act similar în literatură" ***(The American Scientist,*** Spring, 1966).

Cînd mă gîndesc la X sau la Y, și la atîți alți colegi de-ai mei, care și-au închinat viața disciplinelor umaniste, dar suferă de complexul de inferioritate al „ne-științificilor", și atunci se vor „obiectivi" și „detașați" de valorile pe care le studiază, tînjind după „metode riguroase" și visînd la ziua cînd vor putea „lucra" cu computere și calculatoare electronice... Cînd mă gîndesc... Dar „știința" de care vorbesc ei n-a

[1] **„Sunt străin pretutindeni."**

existat niciodată. A existat doar o ideologie pozitivistă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în care n-au crezut decît. anumiţi literaţi şi psihologi amatori. Dar asta a fost de-ajuns. Prin cîteva romane, prin publicişti cu oarecare renume si aşa-zişi popularizatori ştiinţifici, o ideologie desuetă creează şi astăzi complexe de inferioritate în numele „rigurozităţii ştiinţifice". Marea teamă a „umaniştilor" este ca nu cumva să nu fie luaţi în serios; adică, să se creadă că fac „literatură"...

5 iunie

Constantin Noica a obţinut paşaport. Se va duce în Anglia, să-şi vadă copiii şi pe Wendy. Apoi se va opri la Paris, două săptămîni. Evident, vom veni şi noi. îl voi revedea pe Dinu după treizeci de ani!... Va fi una din marile bucurii pe care mi le dăruieşte viaţa. Şi încă o confirmare a credinţei mele: că, ***atît timp cît trăim,*** totul e posibil. Nu pot uita că prin 1960, D.N. a fost implicat într-un „complot" (cultural!) şi condamnat la douăzeci şi cinci de ani temniţă grea. Nu îndrăzneam să sper că va supravieţui. Ştiam că i se extirpase un rinichi (tuberculoză) cînd nu împlinise treizeci de ani. Si totuşi, a scăpat...

iunie

Dacă aş avea zece, cincisprezece ani mai puţin, aş compila o antologie ce o numeam pe vremuri „misticii laici" - de la presocratici la Nietzsche. Mi-ar place să încep cu aceste rînduri ale lui Einstein pe care le găsesc citate în cartea lui Philip Franck, ***Einstein, His Life and Times*** (New York, 1947), p. 284: „The most beautiful emotion we can experience is the mystical. It is the power of all true art and science. He to whom this emotion is a stranger, who can no longer wonder and stand rapt in awe, is as good as dead. To know that what is impenetrable to us really exists, manifesting itself as the highest wisdom and the most radiant beauty, which our dull faculties can comprehend only in their most primitive forms - this knowledge, this feeling, is at the center of true religiousness. In this, sense, and in this sense only, I belong to the rank of devoutly religious men."[1]

18 iunie

Seară petrecută cu Ovidiu Cotruş. Stăm de vorbă pînă la 2,00 dimineaţa. Extraordinara lui memorie; în închisoare, tinea conferinţe despre literaturile română, franceză şi rusă. Cita pe dinafară nu numai poeme, ci pagini întregi din romanele pe care le analiza. (Asta am aflat-o demult, de la tovarăşii lui de închisoare, întîlniţi la Paris.) îl îndemn să-şi povestească amintirile (şi nu numai cele din închisoare) cu un dictafon în faţă, aici, în S.U.A., sau în Franţa. Ar fi un document unic. Nimeni altul nu are memoria lui excepţională şi şansa de a fi în Occident... Inutil să rezum tot ce mi-a spus. Sper că le-au notat măcar unii din cei, destul de numeroşi, care l-au auzit povestind.

O.C. trăieşte printr-un miracol; doctorii care l-au examinat nu înţeleg cum de supravieţuieşte. Suferă de ***tot:*** de ficat, de inimă, de tuberculoză pulmonară, de colită cronică etc. etc. Şi cu toate acestea, vitalitatea lui este pur şi simplu uluitoare: nu oboseşte nici după zece ceasuri de discuţii, fumează întruna, mănîncă orice (ar trebui să ţină un „regim absolut!"), bea alcoolufi tari...

19 iunie

După-amiază pierdută scriind lungi epistole. Din fericire, petrecem seara cu Ovidiu Cotruş. Pregătim un interviu pentru revista din Oradea - dar O.C. nu e sigur că va putea apărea...

[1] „Cea mai frumoasă emoţie pe care o putem trăi este cea mistică. Ea generează întreaga artă autentică si ştiinţa. Cel căruia această emoţie îi este străină, cel care nu se mai poate minuna, cel care nu e copleşit de veneraţie ca şi mort. A sti că ceea ce e de nepătruns există cu adevărat, manifcstîndu-se ca supremă înţelepciune şi strălucitoare frumuseţe, pe care minţile noastre obtuze le pot pătrunde numai în formele cele mai primitive- această cunoaştere, acest simtămînt se află în centrul adevăratei evlavii. în acest sens, si numai în acesta, aparţin lumii oamenii profund religioşi."

20 iunie

Conferinţă la Lutheran School of Religion despre implications of History of Religion for Contemporary Culture". Subiectul e atît de_ pasionant încît ar merita să scriu o carte întreagă. Dar cînd? în biroul meu mă învîrtesc numai între dosare şi lădiţe cu note şi însemnări: cărţile începute... Cu puţin noroc, voi reuşi să închei ***Histoire des idees religieuses.*** Mă încăpăţînez să cred că şi de data aceasta „norocul" mă va întovărăşi pînă la capăt.

New York, 21 iunie

Dimineaţa pun la punct corespondenţa. Apoi la aeroport. Avionul decolează la 6,00. Ajungem la New York pe ploaie. Pentru că avionul spre Paris pleacă mîine dimineaţă, hotărîm să dormim la hotelul de lîngă aerodrom. Toată noaptea auzim vîntul ca în ***Wuthering Heights!*** Adormim greu.

Paris, 22 iunie

Ajungem la 10,30 noaptea. Ne aşteaptă la aeroport Sibylle, Giza şi Dinu. Apoi, în Place Charles Dullin, stăm de vorbă cu Sibylle pînă la 2,00 dimineaţa (ora Parisului; dar la Chicago este numai 7,00 seara şi nu ne este somn; ar trebui să luăm un somnifer, dar nici eu, nici Christinel nu îndrăznim. Oroarea noastră de barbirurice...).

23 iunie

După-amiază, Dinu Noica vine să mă vadă şi stăm de vorbă trei ceasuri. Ce-aş putea însemna mai întîi?.'.. Totul mi se pare extraordinar: faptul că ne reîntîlnim după treizeci de ani; că îl găsesc ***neschimbat,*** adică tot atît de optimist, de încrezător în viaţă, în „Istorie", deşi această mult preţuită „Istorie" 1-a ţinut vreo zece ani în temniţă; insistenta cu care repetă că acei ani „au fost cei mai fericiţi din viaţa'lui", mai ales anii petrecuţi într-o celulă, singur, fără o carte, fără o foaie de hîrtie şi un creion... „Tot timpul era ***al meu!,*** îmi

spune. Puteam medita pe îndelete, fără grabă; puteam gîndi la tot ce citisem pînă atunci. Aşa am parcurs întreaga istorie a filozofiei occidentale, de la presocratici la Husserl..."

îmi repetă si el ceea ce îmi mărturisiseră toţi cei care au trecut prin închisoare: că numai în temniţă ies la iveală virtuţile fiecărui individ, ignorate sau minimalizate pînă atunci. Descoperi că oamenii sunt mai buni, mai curajoşi, mai „autentici" decît îi credeai. Marea revelaţie a fost calitatea morală a românilor, pe care noi, aproape toţi, îi judecăm „neserioşi", superficiali, mediocri. (îmi aduc aminte de ce-mi spunea Cioran că, ascultîndu-i pe cei care suferiseră ani şi ani în temniţe şi lagărele de exterminare de la Canalul Dunăre - Marea Neagră, se simţea rnîndru că e român...)

între alte multe lucruri ar trebui notată încrederea lui Dinu în posibilităţile creatoare ale culturii româneşti de astăzi. Dar mă întreb dacă aceste „posibilităţi creatoare" vor putea rodi într-o societate riguros şi sistematic politicianizată; dacă, bunăoară, o filozofie originală poate fi formulată ***public*** într-o cultură controlată de cenzură...

26 iunie

în fiecare zi, mtîlniri şi lungi discuţii cu Dinu. Imposibil să le rezum. Iau doar cîteva note în ***Agendă.*** îmi propun să scriu, după reîntoarcerea la Chicago, o prezentare amănunţită a ideilor şi sugestiilor lui Dinu în legătură cu „colaborarea culturală" pe care o propune între exil şi regimul din ţară.

30 iunie

Cu Rodica si Marie-France la ***Macbeth*** (care mă entuziasmează prin îndrăzneala cu care repovesteşte aceasta bine cunoscută şi tragică poveste, fără a anula, totuşi, universul Shakespearean); apoi la ei acasă, unde ne aştepta Eugen. Şi, evident, discutăm despre Dinu Noica şi tot ce-am aflat de la el.

2 iulie

Ultima întîlnire cu Dinu, la Mariana şi Francois Parlier (unde am cinat aseară, împreună cu Dinu şi soţii Stephane Lupasco). Am notat o seamă de amănunte în ***Agendă.***

Noaptea continuu ***Faust II,*** pe care nu-1 mai recitisem de cîţiva ani. Ca de obicei, lectura mă entuziasmează. Pentru că nu pot dormi, aprind lumina, mă îmbrac şi reiau cartea. îmi spun că ar trebui să organizez un Seminar despre ***Faust IL*** împreună cu un germanist şi un specialist în literatură comparată. Eu aş încerca să comentez anumite episoade în perspectiva Istoriei religiilor.

3 iulie

La Cafeneaua Cluny îl întîlnesc pe Sorin Titel, care, într-un fel, mă deprimă (tragedia scriitorului român), dar pe de altă parte îmi dă curaj. îmi spun: siliţi să creeze în condiţiile de astăzi, nu este exclus ca măcar unii dintre scriitori să descopere tehnici narative sau limbaje poetice care să camufleze ceea ce este interzis de cenzură, reuşind astfel să ***publice*** opere care, dacă ar fi utilizat mijloacele stilistice curente, n-ar fi putut apărea.

5 iulie

Seara soseşte Sorin de la Amsterdam. Cinăm împreună, invitaţi de Virgil şi Monica, apoi stăm mult de vorbă. Cînd m-au văzut intrînd în restaurant, Virgil şi Monica au înmărmurit. „Ce s-a întîmplat?" mă întreabă. Le povestesc întîlnirea de azi după-amiază. Aproape două ceasuri Z. n-a vorbit decît despre el şi despre succesele lui... Ani de zile am crezut, şi am sperat, că în lupta dintre înger şi demonul trufiei, va învinge îngerul. Ascultîndu-1 astăzi, după ce-l mai ascultasem de atîtea ori în ultimii ani, mi-am dat seama că mă înşelasem. Dezamăgirea a fost atît de puternică, încît am amuţit. Parcă as fi aflat de moartea unui frate, a unui foarte bun prieten...

6 iulie

Lungi discuţii cu Sorin. însemn esenţialul în ***Agendă.***

Seara vin la noi Eugen, Rodica, Marie-France, Cioran, Virgil şi Monica. Sunt toţi sub impresia reîntîlnirii cu Dinu. Atîtea enigme pe care nu ştiu cum să le dezlege. Un singur lucru este sigur: C.N. a izbutit să „asimileze" experienţa închisorii, adică să se împace, şi să-i găsească o justificare; a ieşit din această tragică încercare mai adîncit, mai împlinit. Şi, mai ales, hotărît să accepte condiţiile istorice ale României de azi, si deci să-si concentreze activitatea si creaţia în acele sectoare care sunt tolerate. Intr-un cuvînt, Dinu, care a înţeles atît de bine filozofia lui Hegel, acceptă „Istoria" - ştiind că oricare altă decizie l-ar conduce la tăcere, sterilitate sau nevroză.

Chicago, 7 iulie

Am plecat din Paris azi dimineaţă la 9,00, conduşi la aeroport de Giza, Dinu şi Sorin. Escală la Montreal. Ajungem la Chicago la 4,00 (ora locală), 11,00 noaptea la Paris.

8 iulie

Extraordinar de frumos. Toată dimineaţa citesc corespondenta adunată.

Amintiri: verile tinereţii mele, la Bucureşti, pe Carpaţi, în Delta Dunării. Dar, mai ales, mă obsedează o frază a lui Ionel Teodoreanu (prin 1928?): „Sunt nişte nopţi de vară la Iaşi!..." Rămîneau - el, soţia, Ibrăileanu, alţi prieteni - pînă foarte tîrziu în curte, bînd cafele, discutînd. Revăd parcă şi acum imaginile pe care le evoca Ionel Teodoreanu cum, sub bătaia lunii, casele deveneau de cretă, apoi de argint. (Aşa cum le-am văzut şi eu, de atîtea ori, la Calcutta, la Jaipur, la Fatehpur Sikhri.) Dar mă întreb de ce mă obsedează ***fraza*** lui Ionel T., de ce mi-o tot repet. Cunosc prea puţin Iaşul, şi nu am petrecut niciodată, ***acolo,*** o noapte de vară. Să fie oare adînca, iremediabila părere de rău că n-am cunoscut unul din

„locurile sfinte" ale culturii româneşti, Iaşul lui Creangă şi Eminescu, al Junimii, al *Vieţii Româneşti?*

Santa Barbara, 11 iulie

Am sosit ieri, invitaţi de Robert Hutchins (The Center for Democratic Institutions). Suntem găzduiţi la un motel cu piscină, înconjurat de arbori şi liane. Mi-am adus toate dosarele cu texte buddhiste şi cîteva cărţi. Hotărît să încep (în sfirşit!) redactarea capitolului „Buddha şi buddhismul în India", pe care îl pregătesc de mult. Printre invitaţii la simpozion se aflau istoricul austriac Heer, Garaudy, fostul ministru al culturii în guvernul Dubcek şi alţii.

13 iulie

Azi după-amiază, privind eucalipţii din parcul „Centrului", mi-am adus aminte de o zi de toamnă (în 1959? în 1960?) cînd le-am explicat studenţilor de ce Buddha era considerat „Regele medicilor". (Văd încă arborii înalţi, şi mai ales acel stejar din Quadrangle, pierzîndu-şi frunzele galbene, una cîte una - si uneori îmi era teamă că voi rămîne cu ochii pe fereastră, uitînd să-mi termin fraza... De ce oare mă impresiona atît de mult ***contextul***- toamna, căderea frunzelor, moartea vegetaţiei - în care analizam „structura si funcţia medicinală" a mesajului lui Buddha?...) Le spuneam: pentru Buddha, oamenii („fiinţele") sunt bolnavi - iar „mesajul" lui constituie tratamentul medical care conduce la vindecare. Sănătatea este „absenţa maladiei" ***(ărogya),*** şi acest termen serveşte şi de epitet al Nirvanei. Am citat cu oarecare emfază unul din textele mele favorite. „Datorită transmigraţiei fără început, toate fiinţele sunt torturate de maladiile Pasiunilor, şi nimeni n-a reuşit să le vindece... Acum am apărut în lume, eu, marele Rege al medicinei, si am adunat toate medicamentele Legii."

Dar cîte alte „probleme" nu s-au ivit pe urmă!... Cea dintîi: bolile de care a suferit Buddha, doctorii care l-au îngrijit (mai ales Jîvaka, un laic), faptul că a murit în urma unei indigestii

(de carne de porc sau de trufe). Toate acestea trebiuau „explicate". Tînărul F. era obsedat de ce credea el ;ă este o surprinzătoare contradicţie: pe de o parte ermiţii ***(bh.khu)*** erau încontinuu învăţaţi de Buddha să se îngrijească între ei cînd erau bolnavi. (în paranteză: Buddha nu admitea în ordin pe cei grav bolnavi; aceştia, de fapt, voiau să se asigure că vor fi îngrijiţi de tovarăşii lor), pe de altă parte, li se interziceau studiul şi exercitarea medicinei („meserie mondenă"). Li se interzicea chiar şi „terapeutica orală". (Am amintit cazul acelor călugăriţe care recitau o ***Sutra*** cuprinzînd reţete utile; de ce nu recită ***sutrele*** buddhiste care vindecă maladia transmigrării? au protestat laicii). Orice ***bhikhu*** care, în public, dădea un medicament unui alt călugăr - se făcea vinovat de încălcarea disciplinei.

Evident, buddhismul prelungea tradiţia brahmanică a impurităţii medicilor (cf. ***Mânu*** III, 80; IV, 212; ***Taitliriya Sâmnita*** interzice brahmanilor de a exercita medicina). Anumite texte afirmă că cei doi Asvini fuseseră excluşi la început de la sacrificiul Somei pentru că erau numiţi „medici"... Dar cîte altele ar mai fi fost de spus. In primul rînd, aceasta: ca să înţelegem rolul medicului, al taumaturgului şi al maestrului spiritual în culturile tradiţionale, trebuie să cunoaştem în amănunte şi să înţelegem funcţia, atît de complexă, a şamanului în societăţile arhaice.

16 iulie

„Adam" - căci aşa i se spune - este un tînăr cu totul remarcabil. L-am cunoscut aseară si as fi vrut să-1 mai intîlnesc, dar, din păcate, a trebuit să plece chiar în dimineaţa aceasta. Una din bunicile lui, mi-a mărturisit, a avut un atac (hemiplegie) şi vrea cu orice preţ să o găsească în viaţă. De ce?.Ca să afle ora exactă cînd a venit pe lume; căci „Adam" e hotărît să-şi facă horoscopul, să ştie ***ce-1 aşteaptă...***

O memorie pur şi simplu senzaţională. Aveam cu mine ***Buddhist Text*** şi mi-a spus că n-a apucat să citească decît primele treizeci şi două de pagini, dar i-a plăcut mult

Conversiunea liii Anathapindika. Şi ca să mă convingă că într-adevăr i-a plăcut, a început să-mi recite textul din ***Vinaya-pitaka,*** II, 154-159. „The householder Anathapindika, who was the husband of a sister of a banker in Rajagaha..."[1] şi aşa mai departe, pînă ce l-am întrerupt, rîzînd (dar înspăimîntat...). Cîteva minute în urmă am aflat de ce n-a citit decît treizeci şi două de pagini. (Prea complicat pentru a încerca să rezum. Ar fi vorba de o numerologie inspirată din Kabbala, dar, adăugă, „sub forma pe care o practică" este o creaţie personală.) între altele, îmi spune că una din „zilele tragice şi sinistre" ale secolului al XX-lea este 24 ianuarie 1914. Pentru că în acea zi Andre Gide îsi trădează în ***Jurnal*** sentimentele lui antisemite. Şi citează pe nerăsuflate cele două pagini în care, plecînd de la portretul lui Leon Blum, Gide afirmă „que de nos jours, il y a en France une litterature juive, qui n'est pas la litterature francaise"[2] etc. etc.

20 iulie

în ultimele zile l-am întîlnit de mai multe ori pe Robert Hutchins. Ar trebui să scriu într-o zi portretul acestui om, care a fost timp de douăzeci şi cinci de ani rectorul Universităţii din Chicago (abia împlinise douăzeci şi şase de ani cînd i s-a oferit acest post de imensă răspundere) şi a întreprins una din cele mai îndrăzneţe reforme ale învătămîntului universitar, într-adevăr, Hutchins a luptat aproape de unul singur contra curentului (care cerea o timpurie „specializare" a studenţilor şi promova în primul rînd ştiinţele aplicate şi tehnologia), demonstrînd importanţa umanismului şi insistînd asupra „educaţiei de bază", singura care asigură acea cultură generală, fără de care descoperirile ştiinţifice şi progresul tehnologiei riscă să împlinească roliil proliferării celulelor canceroase. Marele meu regret este că nu l-am apucat ca

[1] **„Capul de familie Anathapindika, care era soţul unei surori a unui bancher din Rajagaha..."**

[2] **„în zilele noastre, în Franţa există o literatură evreiască, ce nu este literatura franceză".**

••ector al Universităţii din Chicago. „Centrul" pe care l-a creat Hutchins la Santa Barbara are, desigur, meritele lui. Dar îi lipsesc dimensiunea şi posibilităţile de „rayonnement" al unei mari Universităţi.

22 iulie

Thipă-amiaza, timp de aproape două ceasuri, înregistrez un dialog cu Wilkinson despre „Momente decisive în Istoria Religiilor". Nu ştiu dacă textul va fi interesant. îmi place să-1 ***ascultpe*** Wilkinson, nu să „dialoghez" cu el. îmi place pentru că, oricare ar fi subiectul discuţiei - timpul şi spaţiul în filozofia postkantiană, Constituţia americană, situaţia politică în Africa, ***pop-art*** sau ecologie - Wilkinson cere cuvîntul şi vorbeşte, am impresia, de ce-i trece în acea clipă prin cap... Dar este întotdeauna interesant.

23 iulie

Ileana Mărculescu si cu S. Bratu vin să ne ia în maşina lor. Excursie de trei ceasuri pe munţii din spatele acestei fermecătoare Santa Barbara. încerc s-o conving pe Ileana M. să fie mai prudentă, mai ***effaceer.*** prea ştie multe şi, pînă la urmă, colegii ei (filozofi, sociologi, psihologi) au să reacţioneze. (în fond, e vorba nu numai de prestigiul lor ştiinţific, dar şi „de leur biftek"). Ileana a studiat timp de patru ani biologia la Universitatea din Moscova, dar s-a specializat apoi în fenomenologie; ajunsese „experta" României în „dialogul" marxism-creştinism; de altfel aşa a izbutit să ajungă în S U A . La un colocviu internaţional pe această temă s-a apropiat de un important personagiu catolic şi i-a spus: „Vreau să scriu o Metafizică şi nu o pot scrie în România..." Dar deocamdată, în loc să-şi scrie Metafizica, lucrează la „Centru" şi frecventează tot felul de cercuri si societăţi filozofice si, mai ales, cînd este cazul nu şovăie să critice incompetenţa sau superficialitatea anumitor „autorităţi" cu care se mîndresc universităţile americane. Fii atentă, îi spun, o cultură

multilaterală şi profundă (şase limbi europene, între care limba rusă, biologia, marxismul, fenomenologia) nu se iartă; mai ales în California...

14 august

Mary Stevenson a venit de cîteva zile să ne vadă. Locuieşte la o prietenă, în campus. Mă surprinde cît de bine a învățat româneşte. îşi propune să traducă nuvelele mele şi cîteva romane. Dar mă îndoiesc că va găsi editor. în S.U.A., ca şi în Europa, sunt cunoscut, şi acceptat, ***exclusiv*** ca istoric al religiilor. Iar dacă opera literară va apărea, măcar în parte, va stîrni nedumeriri - şi va indispune, probabil, pe editorii cărților mele „serioase"...

25 august

Numărînd astăzi paginile dactilografiate descopăr, cu groază, că am trecut de cinci sute, plus o sută cinci pagini de „Bibliographies critiques" - şi nu sunt încă nici la jumătatea volumului I! Va trebui, deci, să împart ***Histoire des croyances et des idees religieuses*** în trei volume, şi nu în două, aşa cum plănuisem. Ar mai fi o soluție: să condensez încă şi mai mult capitolele scrise. Dar operația asta de „concentrare" a ajuns să mă exaspereze; am efectuat-o deja de vreo două ori.

Despre importanța ***scrisului*** la popoarele semitice. Iată cîteva exemple citate de Goldzieher:

„Orice cunoştință care nu e /înregistrată/ pe hîrtie e pierdută".

„Ce se păstrează în memorie dispare, dar ceea ce e scris durează".

Pe de altă parte, Abu'Alî al-Basri (secolul al IX-lea) afirmă că:

„în timp ce învățăceii ştiințelor nu învață nimic altceva decît ceea ce se păstrează în cărți,,

„Eu îi întrec pe toți prin zelul meu de a face din ureche sticla cu cerneală si din inima mea carnetul de note."

august

în studiul său ***On medieval Hebrew Poetry,*** Shalom Spiegel insistă asupra faptului că multe creații originale erau, în Evul Mediu, „înecate în exegeza biblică". Expresia medievală lua adesea forma unui comentariu al Scripturii. „Even dissent and revolt are clothed in what is in name or shape but a commentary"[1] (capitol din volumul îngrijit de Finkelstein, ***The Jews,*** New York, 1960, pp. 860 ş.urm.).

Este, desigur, o caracteristică a culturilor religioase „tradiționale". întîlnim exact aceeaşi situație în India, în China, în Tibet - dar şi în creştinismul medieval şi în Islam. „Originalitatea" nu era prețuită ca o creație personală; ea consta într-o înțelegere mai profundă a expresiilor şi formulelor utilizate de Revelația primordială.

Ce admirabil critic literar era, deja la douăzeci de ani, Andre Gide! în caietele lui de lectură ***(Le Subjectif),*** nota despre Balzac: „II a des gaîtes insupportables de commis voyageur apres le repas"[2] (20 nov. 1889). Parcă ar fi o frază de Cioran! Sau, despre Paul Bourget ***(Mensonges):*** „II explique, trop, comme s'il ecrivait pour des imbeciles".[3] Goncourt, în ***Manette Salomon,*** „voit la nature comme un marchand de couleurs, evaluant Ies melanges d'ocre, de terre de Sienne et de bitume que rendront Ies sillons laboures".[4]

într-o scrisoare către Paul Valery (3 nov. 1891), în legătură cu ***Narcisse:*** „Certe histoire, nous la dirons encore.

[1] „Chiar dezacordul şi revolta sunt înveşmîntate în ceea ce poartă numele sau are forma unui simplu comentariu."

[2] „Există chefuri insuportabile ale comişilor voiajori după-masă".

[3] „Explică prea cu amănuntul, de parcă ar scrie pentru imbecili".

[4] „Vede natura ca un negustor de culori, care cîntăreste amestecurile de ocru, pâmînt de Sienna şi de bitum ce vor face ogoarele fertile".

Toutes choses sont dites deja; mais cofnme personne n'ecoute, il faut toujours reeommencer".[1]

Paris, 10 septembrie

Răsfoiesc agenda ca să-mi dau seama cum au trecut aceste două săptămîni. în ultimele zile la Chicago am scris nenumărate scrisori şi am făcut pachete cu cărţi pentru România (în speranţa că măcar unele din ele vor ajunge'....). Apoi, la 1 septembrie, la aeroport. Trebuia să decolăm la 5,00, dar la 8,00 aflăm, că zborul nostru a fost anulat (unul din motoare era defect...). Cinăm şi dormim la ***Sheridan South Hotel,*** pe spezele Companiei ***Air France.*** A doua zi ni se spune că noul motor va sosi de abia la miezul nopţii, aşa că ne reîntoarcem la hotel. Pe seară, intrăm la bar. Aproape plin; recunoaştem, la ' alte mese, cîteva persoane din grupul nostru. Apar necontenit piloţi, stewardese şi anumite figuri pe care mi se părea că le-am mai întîlnit - în filme, în alte baruri, în holurile hotelurilor. Pe nesimţite, „atmosfera" începe să mă cucerească. S-ar spune că toţi aceşti „familiari ai barului" se cunosc între ei; mai mult, că fac parte dintr-o comunitate aparte, oarecum esoterică, în care nu poţi pătrunde imediat şi la întîmplare; trebuie să practici anumite rituri iniţiatice...

Am decolat, în sfîrşit, în după-amiaza de 3 septembrie. După o escală la Montreal ajungem la Paris a doua zi de dimineaţă. Sibylle ne aştepta la aeroport. Acasă, în Place Charles Dullin, găsesc un teanc de scrisori, multe din ţară. La 6 septembrie încep corectarea traducerii ***Jurnalului*** pe care a încheiat-o de curînd L.B. A doua zi aflu de măcelul de la Olimpiada ***din*** Munchen. Deprimat, întrerup lucrul la ***Jurnal.*** Seara cinez cu Al. Rosetti în cartier, şi stăm de vorbă pînă la 11,00 noaptea. Ca de obicei, A.R. e pesimist; nu-i nimic de făcut atîta timp cît Imperiul de lîngă noi e invulnerabil. îi amintesc ce spunea Blaga prin 1950: că România a intrat

[1] **„O să mai povestim asta. Toate lucrurile sunt spuse deja; dar cum nimeni nu ascultă, trebuie întotdeauna s-o iei de la capăt".**

într-o nouă „noapte medievală", care ar putea dura chiar o mie de ani; dar că el, Blaga, e optimist: crede că „neamul" va rezista şi de data aceasta (dar fără elite intelectuale? fără oameni liberi?...).

Din fericire, toată după-amiaza de 8 septembrie am petrecut-o la Orangerie. Expoziţia impresioniştilor. M-am întors acasă reconfortat, aproape fericit. Cît timp ni se mai îngăduie asemenea bucurii, nu avem dreptul să deznădăjduim... Seara, telefonăm la Bucureşti. Extraordinara seninătate a mamei, încrederea ei în viaţă, în viitor. Dimpotrivă, vocea Corinei mi s-a părut mai tristă ca de obicei.

Două zile întregi - 9 şi 10 septembrie - închinate lecturii ***Jurnalului,*** în excelenta traducere a lui L.B.

Paris, 14 septembrie

Aproape în fiecare zi, întîlniri cu prietenii. Serile am cinat la Sibylle, la Ieruncii (unde am stat de vorbă pînă la 2,00 dimineaţa; atunci, la 12 septembrie - am aflat de moartea Anişoarei Odeanu şi a lui N. Crainic). Ieri, 13 septembrie, la Payot, ca să fac serviciul de presă pentru ***Les Religions australiennes.*** Primul serviciu de presă din 1956! Apoi la - Cioran, unde l-am reîntîlnit pe Vasko Popa.

Astăzi, patru ceasuri de lucru cu L.B., revizuind întreg manuscrisul ***Jurnalului.***

15 septembrie

'Vine să mă vadă Grigori Sturdza. L-am întîlnit ultima oară în 1938.

18 septembrie

Istoricul sovietic Boris Hessen arăta într-un articol publicat în englezeşte, în 1933 („The Social and Economic Roots of Newton's ***Principia"),*** că teoria gravitaţiei universale era doar un subprodus al capitalismului mercantil al secolului al XVII-lea.

Hessen a dispărut curînd după aceea într-una din „pur-gele" staliniene.

21 septembrie

De cîteva zile, glorioasă toamnă pariziană. Zadarnic mă deştept cu bine ştiutele dureri artritice (de data aceasta, concentrate în zona osului sacru), în mai puţin de un ceas uit de ele (deşi, la început, mă mişc cu greutate...).

La 4,00 vine să mă vadă Paul Anghel. îmi aduce cîteva cărţi din România si manuscrisul lucrării lui: ***O istorie posibilă a literaturii române.*** Citesc primul capitol, care mă interesează. Nu e o istorie cronologică, ci pe „motive" sau „teme" (bunăoară, după prezentarea miturilor cosmogonice populare, urmează analiza ***Luceafărului***"şi a altor piese de Eminescu etc.).

22 septembrie

Seara, la Leonid Mămăligă citesc ***Uniforme de general.*** Nu-mi dau seama dacă a plăcut. In orice caz, nuvela e prea lungă ca să poată fi citită într-o singură şedinţă. Mă întreb cîţi mai puteau urmări textul după o oră şi jumătate de lectură!

27 septembrie

Vine să mă vadă Constantin Tacou, pe care nu-1 mai văzusem de vreo cincisprezece ani: este acum directorul editurii L'Heme, si ar vrea să-mi consacre unul din ***Cahiers de l'Herne.*** Dar mă roagă să-1 ajut, indicîndu-i numele celor care ar trebui invitaţi să colaboreze şi, mai ales, pregătind documentaţia iconografică, alegînd cîteva scrisori interesante (de la C.G. Jung, Papini, E. Jtinger etc.) şi punînd la punct bibliografia. Ii sugerez să încredinţeze organizarea Caietului lui Jean Varenne (care s-ar ocupa de colaborările orientalişti-lor şi istoricilor religiilor) şi lui Marie-France Ionesco; ea ar putea contacta atît o seamă de autori francezi cît şi anumiţi critici şi scriitori din ţară.

28 septembrie

Aseară, invitaţi la masă de Madeleine şi Georges Dumezil. Fvocăm cu melancolie toamna 1969 şi iarna 1970, petrecute împreună în campusul Universităţii din Chicago. Acea atmo-sferă „familială" care caracterizează viata universităţilor americane. Ne întîlneam cel puţin o dată pe săptămînă, invitaţi să cinăm la unul din colegii noştri. Şi interminabilele discuţii care urmau - de la teologie (şi chiar „God-is-dead theology") la critică literară, preistorie sau lingvistica indo-europeană...

2 octombrie

Cu L.B. la Robert Gallimard. îi predăm manuscrisul ***Fragments d'un Journal.***

Chicago, 5 octombrie

Am ajuns la 5,00 (ora locală). Foarte obosiţi. Surpriza: în casă e frig! Ni se întîmplă asta pentru prima oară de cînd am venit în Statele Unite. (De obicei ne plîngem de prea multă căldură...)

6 octombrie

Urît, frig, întunecat. Am de citit o enormă corespondenţă. Trebuie, de asemenea, să pun la punct de urgenţă proiectul operelor complete în traducere japoneză: paisprezece volume (evident, nu sunt incluse scrierile literare).

Primesc un exemplar din ***Auf der Mântuleasa Strasse,*** în excelenta traducere a lui Edith Silbermann, apărută la Suhrkamp Verlag. Este prima traducere a ***Mântulesei.*** Sunt curios să văd dacă va avea succes...

octombrie

în sfîrşit îmi cade în mînă ***My Autobiography*** a lui Max Miiller. Aflu o seamă de amănunte pasionante despre orienta-liştii de la jumătatea secolului al XLX-lea. înţeleg de ce Roth si Miiller „nu se aveau bine". O mărturiseşte cu admirabilă

candoare autorul ***Autobiografiei.*** Sărbătorind nu ştiu ce ocazie solemnă, Miiller, Roth si alti doi studenți de vîrsta lor au prînzit odată într-un restaurant. „Pentru mine, scrie Max " Miiller, cu mijloacele mele atît de limitate, asta însemna o mare extravaganță, dar n-am putut refuza. Spre surprinderea şi, trebuie să adaug, enervarea mea (căci şi mie îmi plăceau foarte mult), Roth îşi umplea mereu farfuria cu stridii. De atunci, de cîte ori îi întîlneam, în persoană sau în scris, îmi aduceam aminte de acel incident. Iar cînd, mai tîrziu, Roth s-a oferit să colaboreze la ediția ***Rig Veda,*** am refuzat, poate influențat de acea impresie din tinerețe pe care nu o mai puteam uita..." ***(My Autobiography. A Fragment,*** 1901, p. 166).

Ce articol interesant s-ar putea scrie, comparînd metodele acestor doi giganți ai filologiei vedice şi felul lor personal de a explica mitologia şi religia vechilor indieni! Cel dintîi studiu, amplu şi sistematic, asupra divinităților şi mitologiei vedice se datoreşte lui Roth (1846). Lungul eseu al lui Max Miiller ***Comparative Mythology*** apare zece ani mai tîrziu, dar se bucură de un succes fără precedent. Dar ar fi interesant de urmărit în ce măsură Max Miiller îşi precizează propria lui metodă în opoziție față de rezultatele la care ajunsese Roth. Pentru că, aşa cum mărturiseşte, pe Roth îl suspecta: nu putea crede în „obiectivitatea" lui ştiințifică. Acea farfurie cu stridii, mereu plină, a contribuit, mai mult decît ne putem închipui, la gloria lui Max Miiller. Dacă n-ar fi decît faptul că a fost silit să ducă la bun sfîrşit, singur, monumentala ediție ***Rig Veda...***

* * *

Primejdia care ne amenință, pe fiecare din noi, cînd ne lăsăm antrenați, vreme îndelungată, în cercetarea unui subiect fără mare interes. Am observat asta la mulți dintre colegii mei. Dar exemplul cel mai tragic îl citează Burckhardt ***(Weltgeschichtliche Betrachtungen,*** p. 64), amintind că marele Buckle s-a ales cu o „paralizie mentală" studiind cu mare atenție predicile pastorilor scoțieni din secolele al XVII-lea si al **xVlII**-lea...

14 octombrie

Pentru că în cîteva zile trebuie să expediez articolul promis pentru ***Melanges Puech,*** răsfoiesc materialele adunate în dosarele „la legende de la Mandragore". Le-am parcurs ultima oară cînd redactam „Gayomard et la Mandragore", contribuția mea la ***Festschrift Widengren.*** De data aceasta decid să scriu un scurt articol despre „Adam, le Christ et la Mandragore".

Despre nici o altă carte a mea nu se potriveşte mai bine adagiul: ***Habent sua fata libelli.*** Mitologia mătrăgunei a început să mă intereseze încă de cînd eram în India. îmi amintesc acele după-amiezi din 1930, petrecute la Imperial Library din Calcutta, citind şi transcriind pagini întregi din studiile lui Berthold Laufer, pentru că ştiam că ***Sino-Iranica*** şi colecția revistei ***T'oung Pao*** nu existau în bibliotecile bucureştene. Am publicat primele articole despre mătrăgună în 1932, iar cîțiva ani mai tîrziu adunasem o bogată documentație despre plantele miraculoase şi, mai ales, materiale în legătură cu miturile arborilor, fructelor şi ierburilor care dăruiau nemurirea, longevitatea sau întinerirea. Prin 1938 redactasem, deja cîteva capitole dintr-o carte pe care o intitulasem ***La Mandragore. Essai sur la formation des legendes;*** unele din ele au apărut în ***Revista Fundațiilor Regale*** şi ***Zalmoxis.*** Făgăduisem cartea lui Al. Rosetti pentru vara 1939. Dar a izbucnit războiul, iar în primăvara 1940 am plecat la Londra. Singurele dosare pe care le-am luat cu mine au fost manuscrisele şi notele despre mătrăgună şi mitologiile plantelor miraculoase. Şi, evident, cînd am fost transferat la Lisabona, în februarie 1941, toate aceste materiale - pe care le completasem la British Museum - au fost reținute la aeroport. Nu mai speram că le voi recupera vreodată. Şi totuşi, cîteva luni mai tîrziu le-am primit la Lisabona, împreună cu alte caiete de note.

După atîția ani de cercetări, planul inițial fusese radical modificat. Dacă as fi folosit toate materialele adunate, ar fi trebuit să scriu două, trei volume. M-am felicitat mai tîrziu

pentru decizia pe care am luat-o îndată ce-am ajuns la Paris: de a renunța definitiv la ***Essai sur la, formation des legendes,*** așa cum a trebuit să renunț la atîtea alte lucrări începute între 1938 şi 1941 ***(Anthropocosmos, Simbolismul labirintului şi riturile inițiatice; La physique et la mctaphysique de l'orgic etc.).***

19 octombrie

Termin de citit autobiografia lui Allan Watts. îmi amintesc primele lui conferințe despre Zen, ținute aici, lâ Chicago. Mi s-au părut pur şi simplu extraordinare. Şi totuşi, atunci, în 1959, nu le asimilasem încă „mesajul". Dovadă surpriza noastră, a lui Christinel si a mea, cînd venind să ne vadă într-o dimineață, si oferindu-i cafea, Allan Watts ne-a întrebat dacă aveam vodcă...

25 octombrie

Cît e de greu să ghiceşti cum va judeca „istoria" anumite evenimente contemporane!... Julien Green scria în ***Jurnalul*** lui, la data de 7 noiembrie 1956: „Le sort de l'Hongrie, ecrasee par Ies Russes, a cause une emotion considerable: On ne l'oubliera pas plus qu'on n'a oublie le partage de la Pologne au dis-huitieme siecle."[1] Şi totuşi, doar cîțiva ani mai tîrziu^ soarta Ungariei a fost uitată, şi în Occident, şi în S.U.A., asa cum a fost uitată Cehoslovacia si toate celelalte victime care au urmat. Intelighentia occidentală si nord-americană nu uită însă niciodată „victimele imperialismului capitalist". (Ce emoționantă formulă!...)

28 octombrie

Alaltăieri a venit să mă vadă, pe neaşteptate, L.S. Lungă, plicticoasă, deprimantă discuție, pe care aş fi izbutit s-o evit dacă aş fi avut la îndemînă acest citat din Max Plank: „Le pire

[1] „Soarta Ungariei, zdrobită de ruşi, a provocat o emoție considerabilă. Ea nu va fi uitată, asa cum n-a fost uitată partajarea Poloniei în secolul al XVIII-lca."

qui pourrait arriver serait que Ton nous imagine une philosophic sur une physique qui n'existe plus".[1]

6 noiembrie

Prima conferință publică din seria de patru despre ***Prehistoric Religions.*** Am mai ținut cursuri şi seminarii despre acelaşi subiect; dar de data aceasta vreau să prezint o sinteză care va servi de bază pentru primele două capitole din ***Histoire des idees religieuses.*** Sunt mulți ani de cînd mă pasionează (mă fascinează) problema ***studiului*** religiilor preistorice. Evident, nu dispunem decît de cîteva obiecte (oase, sepulturi, arme etc.) şi, destul de tîrziu, de cîteva semne şi desene. Cum îmi place să le calific: „documente", dar caracterizate de o „opacitate semantică". Şi totuşi, chiar cel mai neînsemnat obiect, cele mai banale semne (spirale, linii, puncte) au o semnificație precisă, se integrează într-un limbaj. Geniul lui Freud a dovedit acest lucru care mi se pare astăzi evident: că toată acea, pînă la el, gratuită fantasmagorie a viselor alcătuieşte un limbaj cifrat. Intr-o bună zi s-ar putea descifra şi codul pe care-1 reprezintă documentele preistorice. Păcat că savanții sunt atît de timorați si nu mai îndrăznesc să facă apel la documentele etnografice. (E drept, primii cercetători comparau la întîmplăre, fără nici o metodă, materialele preistorice cu documentele etnografice.) Cînd se va putea face legătura între universurile de semnificații revelate de preistorie, de etnografie şi de folclor - istoria religiilor va deveni singura istorie universală a spiritului care ne este încă accesibilă.

11 noiembrie

Termin corecturile şi Indexul la ***Australian Religions: An Introduction,*** pe care o publică profesorul Victor Turner, în seria ***Simbol, Myth and Ritual*** (Cornell University Press).

[1] „Cel mai rău lucru care ar putea să se întîmple ar fi să ni se imagineze o filozofic despre o fizică ce nu mai există".

Cărţulia aceasta e doar un fragment dintr-o istorie a religiilor primitive, pe care am început-o acum vreo cincisprezece ani. Dar în afară de Australia n-am apucat să redactez decît cîteva capitole despre religiile triburilor sud-americane. Restul - materialele despre America de Nord, Africa, Oceania, Asia Septentrională - zace în dosare. Mă întreb uneori de ce mai păstrez aceste sute de pagini şi mii de fişe, care îngălbenesc şi se prăfuiesc în rafturile bibliotecii. Dar de cîte ori eram gata să le incinerez, îmi spuneam că poate voi mai ţine cursuri despre religiile primitive - şi atunci îmi vor fi de folos...

14 noiembrie

încep redactarea primului capitol din ***Histoire des croyances:*** „Comportements magico-religieux des paleanthro-, piens". îmi mai rămîn de scris, în afară de acest capitol, altele două: despre religiile neoliticului şi religiile megalitice. Restul manuscrisului este corectat şi dactilografiat de mult. Aproape că nu-mi vine să cred că ***Histoire I*** ar putea apărea într-un an, doi...

17 noiembrie

La spitalul Columbus ca să-1 văd pe Vasile Posteucă, bolnav de cancer, pe moarte. Nu ne-am mai întîlnit de vreo cinci-sase ani, de cînd Posteucă se convinsese că nu mai eram „bun patriot" şi a început să mă atace în publicaţiile exilului. Nu-1 citeam, dar aflam de la alţii că, în ochii lui, eram... etcetera etcetera.

L-am găsit în pat, slăbit, foarte palid, aproape galben. I-am întins mîna si l-am întrebat, ca si cum ne văzusem cu cîteva zile mai înainte: Ce mai faci, Vasile? Mi-a răspuns ceva, dar nu l-am înţeles bine, pentru că vorbea cu greutate - iar cîteva clipe în urmă a făcut semn şi infirmiera s-a apropiat repede cu un lighean. Doctorul R. m-a tras de braţ, dar tot am avut timp să văd: vomitase o mare cantitate de fiere. Şi, în sfertul de ceas cît am rămas, operaţia aceasta s-a repetat la fiecare trei, patru minute.

Posteucă supravieţuieşte prin miracol. Nu vrea să moară înainte de a-şi revedea fata şi băiatul, pe care i-a lăsat copii mici cînd a fugit din ţară şi care se apropie acum de treizeci de ani. Au intervenit nu ştiu cîţi parlamentari, au scris toate ziarele, o echipă de la televiziune a venit de două ori aici la spital. în sfîrşit, autorităţile româneşti le-au dat paşapoarte - şi Vasile îşi aşteaptă copiii de la o zi la alta. Doctorii sunt sceptici: nu înţeleg cum a supravieţuit pînă acum, dar nu cred că va putea rezista pînă dimineaţă...

Vorbeşte cu un enorm efort, şi uneori ininteligibil. înţeleg totuşi că e ***sigur*** că-şi va revedea copiii; că şi-a iertat toţi duşmanii si i-a iertat si pe comuniştii care i-au nenorocit ţara...

(N.B. 21 noiembrie; V. Posteucă a murit cîteva ceasuri după ce şi-a îmbrăţişat copiii. A cerut să fie înmormîntat la ***Vatra,*** în pămînt românesc.)

20 noiembrie

Cînd se vorbeşte de „optimismul american" trebuie să ne amintim că majoritatea scriitorilor din secolul al XIX-lea subliniau, dimpotrivă, aspectele negative ale societăţii americane. Nathaniel Hawthorne e obsedat de „that pit of blackness that lies beneath us, everywhere. The firmest substance of human happiness is but a thin crust spread over it /.../ It needs no earthquake to open the chasm. A footstep, a-little heavier than ordinary, will serve; and we must step very daintly, not to break through the crust at any moment. By and by, we inevitably sink!"[1] ***(The Marble Faun).*** în ***Clare: A Poem and Pilgrimage in the Holy Land*** (1876), Melville evocă o scenă idilică (o mamă legănîndu-şi copilul), apoi adaugă: „Under such scenes abysses be dark quarries where

[1] **acea gaură neagră aflată sub noi, peste tot. Fericirea cea mai palpabilă e o biată crustă subţire depusă deasupra (...). Nu e nevoie de cutremur ca s-o fisurezi. Un pas, puţin mai apăsat, va face treaba; şi trebuie să păşim foarte uşor, ca să nu spargem crusta. Din cînd în cînd, nc afundam inevitabil!"**

few care to pry..."[1] Melville e terorizat de apropiata „Dark Ages of Democracy"[2] , cînd „Lumea Nouă", adică America, se va trezi deodată „bătrînă şi bolnavă" - şi atunci: „No New World to mankind remains!".[3]

Chiar „optimistul" Whitman, în ***Democratic Vistas*** (1875-1878) anunţă preţul pe care îl va plăti America pentru că s-a lăsat antrenată de ambiţii imperialiste. America va cunoaşte şi ea „the struggle, the traitor, the wily person in office, scrofulous wealth, the surfeit of prosperity, the demonism of greed, the hell of passion, the decay of faith, the fossil-like lethargy, the ceaseless need of revolution".[4]

noiembrie

Citisem demult (poate în J.H. Fabre?) despre curtea scorpionilor. Cît timp sunt „logodiţi", scorpionul şi aleasa lui se plimbă ***en se tenant par la pince***[5] - şi plimbările acestea au uneori o durată şi o morfologie surprinzătoare. Acum cîteva zile, întîlnindu-l pe L.V., specialist în comportamentele animalelor, i-am cerut detalii. Surîzînd ironic, L.V. mi-a mărturisit că această „curte a scorpionilor", deşi reală, e mai puţin interesantă decît ne-o închipuim noi, diletanţii. Este o antropologizare a instinctului sexual, mi-a spus. „Logodna" este numai faza preliminară a unirii sexuale etc. „Plimbarea-dans" este, evident, reală - dar noi îi acordăm funcţia şi valoarea dansului. Etc. etc.

Eram dezamăgit. Dar mai tîrziu, i-am dat într-un anumit fel dreptate. Mă gîndeam: tot astfel istoricii chimiei apreciază anumite experienţe ale alchimiştilor pentru simplul motiv că văd în ele prefigurarea ştiinţei de mai tîrziu, i.e. o chimie

[1] **„în asemenea scene, abisul e un animal hăituit, şi puţini se încumetă într-acolo..."**

[2] **„vremurile sumbre ale democraţiei"**

[3] **„Omenirii nu-i rămîne o Lume Nouă!"**

[4] **... „Lupta, trădătorul, slujbaşul viclean, averea necinstită, excesul de prosperitate, demonismul lăcomiei, iadul pasiunii, decăderea credinţei, letargia fosilă, nevoia neîncetată de revoluţie".**

[5] **ţinîndu-se de cleşte**

embrionică. De fapt, alchimiştii urmăreau alte obiective decît chimistii secolelor XVIII-XIX.

/ decembrie

Am început un scurt articol despre căluşari pentru ***Festschrift Theodor Gaster.*** Stiu că subiectul îl interesează; a făcut de mai multe ori aluzie la acest dans cathartic românesc. Dar nu voi avea timp să redactez un adevărat studiu; de altfel, nu mi s-au îngăduit decît douăzeci şi cinci de pagini dactilografiate. Va trebui să revin cîndva asupra acestui fascinant subiect. Căci e vorba de o „fosilă vie", o rămăşiţă de scenariu iniţiatic arhaic, în care au supravieţuit elemente şi mai vechi decît cele identificate în ***hobby-horse dance*** şi în dansurile „militare" (bunăoară ***Schwerttanz).***

Deocamdată, clasînd documentaţia şi răsfoind notiţele adunate de mulţi ani, îmi repet mereu că nu trebuie să trec de douăzeci şi cinci de pagini şi că trebuie să le scriu ***repede,*** în cîteva zile.

6 decembrie

Vine să ne vadă, şi apoi cinăm împreună, la Quadrangle Club, Mircea Zaciu, critic şi istoric literar, profesor la Universitatea din Cluj. Discutăm mai ales despre scriitorii din ţară; îl întreb de cutare poet, de cutare romancier, de ultimele cărţi apărute. Şi, ca de obicei după asemenea întîlniri cu scriitori, profesori sau oameni de cultură din ţară, un sentiment ciudat de „irealitate"; parcă am fi, amîndoi, personaje dintr-o piesă bine cunoscută şi banală, de atîtea ori jucată, deşi niciodată pînă la capăt; o piesă pe care ***trebuie*** s-o joc, pentru că altminteri întîlnirile şi dialogurile cu scriitorii veniţi din România, şi doritori să mă vadă, n-ar avea nici un sens. Toţi îmi repetă acelaşi lucru: că în ţară sunt citit, admirat etc. etc. Şi cu toate acestea, ***nu exist*** în istoria literaturii moderne - şi nu se publică articole despre cărţile mele, vechi

şi noi. Evident, ştiu că, deocamdată, nu se poate ***scrie*** despre mine, mă bucur că se poate măcar vorbi. Dar sentimentul de „irealitate" izvorăşte din această descoperire pe care am făcut-o de atîtea ori: că, în ţară, aparţin culturii orale, asemenea personajelor folclorice; bunăoară, asemenea unui erou de baladă. însă această „glorie" e nemeritată şi, în fond, neconcludentă, pentru că se referă la un autor, zice-se, „extrem de popular", dar ale cărui cărţi nu pot fi citite...

9 decembrie

Tînărul G.G. vine să-mi comunice ultima lui descoperire: precursorii musulmani ai lui Dante. A citit traducerea engleză a cărţii marelui orientalist spaniol Asin Palacio, ***Escatologia musulmană şi Divina Commedia.*** A citit, de fapt, primele cincizeci de pagini, dar i s-au părut convingătoare. Deschide caietul de note şi îmi rezumă, după Asin, similitudinea imaginilor în legătură cu ascensiunea mistică ***(miraj)*** a lui Mahomed. întovărăşit de arhanghelul Gabriel, Profetul zboară „ca vîntul" sau „ca săgeata", pînă ce ajunge la „Tronul Gloriosului". După ce citează textele, Asin observă că aceleaşi imagini sunt utilizate de Dante. „Ca o săgeată" ***(come saeta: Paradiso,*** V , 91-92) ajunge Dante în cerul Lunii şi al planetei Marte. Sufletele care vin să-1 întîmpine în sfera planetei Venus zboară „ca vîntul" ***(Paradiso,*** VIII, 22-24), şi ca un „vîrtej" (turbo) cel'e care îi ies înainte în cerul lui Saturn ***(Par.*** XXII, 99)

G.G. îsi închide triumfător caietul de note si mă întreabă ce cred. Ii spun că, de la apariţia cărţii, teza lui Asin a provocat nesfîrşite discuţii şi controverse; iar astăzi, puţini islamologi o acceptă în întregime. Dar nu asta interesează, adaug. în fond, problema metodologică e următoarea: avem dreptul să considerăm similitudinea între două grupuri de imagini o dovadă sigură de împrumut? îi amintesc că simbolismul săgeţii e arhaic şi destul de complex. Caut un articol de al meu, ***Notes on the Symbolism of the Arrow,*** şi îi citesc

cîteva exemple. Bunăoară, în tradiţiile indotibetane, sufletul, după ce „ţîşneşte" prin ***Brahmarandhra*** („deschizătură" invizibilă din creştetul capului), îşi ia zborul „ca o pasăre" şi pătrunde prin „deschizătura" Cerului „ca o săgeată". Ieşirea vertiginoasă a sufletului prin ***brahmarandhra*** este descrisă ca o săgeată luminoasă, asemenea unei stele căzătoare. Imagini similare se întîlnesc în toată Asia Centrală, si nu numai acolo.

- Şi atunci, ce e de făcut? mă întreabă, dezamăgit, G.G.

îi sugerez să cerceteze morfologia şi istoria acestei imagini - ascensiunea sufletului comparată cu zborul săgeţii - în literaturile clasice, la Sfinţi Părinţi, în folclorul creştin medieval. Foarte încurcat, G.G. re^ moaşte că problema nu-1 mai interesează; îl interesase doar atît timp cît crezuse că ar fi putut constitui o dovadă a influenţei eschatologiei musulmane asupra lui Dante...

Aşa am pierdut aproape un ceas; la care se adaugă cele zece-cincisprezece minute cît mi-au trebuit ca să scriu această notă. (Dar ştiam că, scriind-o - ca să-mi amintesc mai tîrziu cum nu trebuie să procedez cu studenţii în căutate de subiecte pentru ***term-papers-*** îmi voi regăsi seninătatea...)

15 decembrie

Christinel a plecat ieri la New York. Este neobişnuit de frig. Petrec cîteva ceasuri la Biblioteca Regenstein, trecînd de la un etaj la altul, coborînd de mai multe ori la parter, unde se află catalogul, urcînd din nou ca să caut o anumită carte şi să verific un citat. Obosit, plictisit, mă pregăteam de plecare - cînd descopăr că nu mai am căciula; am lăsat-o, desigur, pe unul din rafturi, dar unde? Sunt cinci etaje şi vreo zece kilometri de rafturi. M-am oprit în faţa a cel puţin cincizeci de rafturi, căutînd volumele care mă interesau, răsfoindu-le ca să verific citatele etc. etc.

Evident, aveam toate fişele bibliografice cu mine, dar le băgasem în buzunar la întîmplare, fără nici o ordine. îmi aminteam, totuşi, că începusem lucrul în secţia de arheologie

clasică. De abia ajuns în dreptul primelor rafturi, mi-am amintit că, pe drum, în acel nesfirşit coridor care străbate clădirea de la un capăt la altul, m-am oprit de mai multe ori, atras de anumite colecţii de periodice, şi în loc de a continua pe coridor pînă la secţia de arheologie clasică, m-am lăsat antrenat prin nenumăratele culoare care despart bibliotecile. Am pornit deci la întîmplare, grăbind necontenit pasul, tresărind de cîte ori vedem de departe un loc gol pe rafturi, sperînd că, apropiindu-mă, voi găsi căciula.

După ce am cercetat zadarnic secţia de arheologie clasică, m-am îndreptat spre ascensor, hotărît să parcurg, la etajul II, culoar după culoar. Dar cînd, ieşind din ascensor, m-am trezit într-un coridor parcă exact acelaşi ca şi coridorul pe care-l traversasem cu cîteva minute mai înainte, am avut deodată impresia că visez şi că de la o clipă la alta visul se va transforma în coşmar. Dacă as fi avut un scaun la îndemînă, m-as fi aşezat si as fi încercat să mă gîndesc ***la altceva.*** Dar ştiam că scaunele sunt puţine, ascunse între biblioteci şi sunt aproape întotdeauna ocupate. Am coborît în sala de lectură şi m-am odihnit cîtva timp într-un fotoliu, în faţa autorilor clasici din colecţia Loeb. Apoi m-am hotărît brusc, şi m-am îndreptat spre ieşire. Mi-am înfăşurat şalul gros în jurul capului ca un turban şi am pornit spre casă.

Nu-mi făceam iluzii; ar fi putut să treacă o săptămînă, două, înainte ca vreun funcţionar al bibliotecii să dea cu ochii de căciula mea şi să se decidă s-o trimită la biroul „Obiectelor găsite" (ar fi putut crede că proprietarul ei se aflã în apropiere şi că va veni curînd să şi-o caute). Şi faimoasa iarnă chicagoeană era de abia la început.

Am telefonat lui Christinel la New York, ca să aflu de unde mi-a cumpărat căciula. Apoi am cerut un taxi, şi după o jumătate de ceas eram la Marshall Field, doar cîteva minute de închiderea magazinului. Din fericire, am zărit de departe acea lungă, nesfîrşită masă pe care se aflau ceea ce mi s-a

părut la început nenumărate coşuri, pline pînă în vîrf cu felurite modele de căciuli...

decembrie

Admirabilul Edgar L. De cîtva timp îmi tot repetam acest vers: Claudite iam rivos, pueri... sat prata biberunt.[1] Ştiam că e al lui Virgiliu - dar ***unde?*** I l-am recitat astăzi - şi Edgar mi-a răspuns: Este din ***Bucolica*** III. Am căutat cartea la bibliotecă şi am parcurs întreaga ***Bucolică.*** într-adevăr, era acolo: III. Din nou marea mea tristeţe: memoria, pe care simt că o pierd, de la un an la altul, de la o zi Ia alta...

* * *

Mitul celtic al Suveranităţii: regele Irlandei era considerat soţul zeiţei Medb. Această hierogamie asigura independenţa şi prosperitatea insulei. De-a lungul secolelor, poeţii au continuat să vadă în regele legitim partenerul zeiţei teritoriale, în secolul al XVIII-lea, Stuarţii exilaţi erau priviţi drept adevăraţii soţi ai Zeiţei, adică ai Irlandei; cei care se perindau pe tron erau doar nişte uzurpatori străini care izbutiseră să subjuge cu forţa zeiţa Medb.

De adăugat la dosarul despre arhaismul instituţiilor irlandeze.

New York, 24 decembrie,

Ar trebui să mă informez despre viaţa şi activitatea lui Olimpiodor din Teba (Egipt). Ştiu doar că a trăit în secolul al V-lea şi a fost cel dintîi reprezentant al diplomaţiei bizantine; misiunile Iui diplomatice l-au purtat pretutindeni, la Roma, în Nubia, pe Nipru. Dar mă fascinează acest amănunt: oriunde călătorea, Olimpiodor era întotdeauna întovărăşit de un papagal care vorbea limba greacă cea mai pură, greaca clasică ***(Attic Greek).***

[1] **închideţi aceste canale, copii; sunt saturate de apă.**

Scriu nota aceasta în apartamentul Lisettei. Şi, ca **de** obicei, îmi amintesc de prima noastră găzduire aici, în septembrie 1956, cînd venisem, Mamy, Christinel şi cu mine, cu vaporul ***File de France;*** venisem pentru un an, mai precis pentru nouă luni, doar să țin Haskell Lectures la Universitatea din Chicago şi să predau Istoria Religiilor trei trimestre, ca ***Visiting Professor.***

Şi, tot ca de obicei, mă felicit pentru decizia pe care am luat-o, cîteva luni mai tîrziu, de a accepta catedra de Istoria Religiilor la această admirabilă Universitate.

3 ianuarie 1973

Anul a început cu o zi superbă; un cer neverosimil de albastru, cer fără un singur nor. Dar destul de frig. Am stat aproape toată ziua la birou, clasînd materialele în legătură cu religiile preistorice (mezoliticul). Apoi m-am apucat de scrisori: am scris cinci, unele de patru-cinci pagini..

Astăzi, miercuri, cînd notez rîndurile acestea, sunt la a patra scrisoare.

7 ianuarie

Am început capitolul despre religiile în mezolitic. Dar nu mă simt bine.

Şi totuşi, aşa cum îmi spun mereu, trebuie să scriu.

12 ianuarie

în cartea lui despre Mbuti, ***Pigmeii din Pădurea Tropicală,*** Turnbull povesteşte această întîmplare: într-o jioapte, descoperind că Kenge, tînăr foarte „popular" la petreceri, dansează singur într-un luminiş, îi mărturiseşte surpriza. Kenge îl priveşte cu mirare. - „Dar nu dansez singur, spune. Dansez cu pădurea, dansez cu luna". Apoi, adaugă autorul, „Kenge mă ignoră cu o supremă indiferență şi îşi continuă dansul lui de iubire şi viață" (C. Turnbull, ***The Forest People,*** p. 272).

în teza lui de doctorat, Jerry L. discută în cîteva pagini sensul acestei comunități cu pădurea şi cu luna. Comentariul

este destul de interesant. Şi dacă Jerry, care e negru, a simțit nevoia să explice pe îndelete răspunsul tânărului Mbuti, înseamnă că această laborioasă exegeză trebuia făcută. Dar tocmai asta mi se pare întristător: că ***trebuia făcută,*** că numai un ***astfel*** de comentariu poate comunica cititorului de astăzi semnificația acelui dans, semnificație ***care ar trebui să fie evidentă...***

14 ianuarie

Pentru o istorie comparată a „probei initiatice" a lui Wilhelm Tell.

Tribul Luba din Congo meridional practica acest ritual nupțial: mirele trebuia să tragă cu arcul de la o anumită distanță şi să lovească din plin oul aşezat pe capul miresei. Evident, „proba inițiatică" anticipează ritual (şi asigură) deflorarea miresei; oul simbolizează organul sexual feminin.

16 ianuarie

Zi fără pereche de frumoasă. Făcută parcă anume pentru a iubi acest oras alcătuit din contraste.

Am întîlnit mulți americani care admiră si exaltă Chicago. Cînd vreau să-i necăjesc, le povestesc un episod mărturisit de Julien Green în ***Jurnalul*** lui din 1942-1943: s-a oprit o dată în Chicago, dar drumul de la gară la hotel 1-a deprimat într-atît, încît timp de trei zile n-a mai ieşit de la hotel; a rămas tot timpul în cameră, citind.

21-23 ianuarie

Bolnav. Ieri şi azi, am pierdut multe ceasuri la Billings Hospital. Tot felul de analize. Şi, ca întotdeauna, dr. Cohen nu găseşte ***nimic.*** Mai precis: este doar consecința celor şapte-opt aspirine înghițite zilnic, în timpul crizelor de artrită.

Ce e mai curios: mi s-a întîmplat de multe ori ***să uit*** durerile înainte de a lua prima pastilă de aspirină şi era suficient să mă ***intereseze*** ceva (o amintire, o idee, pagina pe care o scriam) ca să nu mai simt nimic... Dar în aceste dimi-

neţi tîrzii de iarnă, după un somn de multe ori întrerupt (căci citesc pînă aproape de trei dimineaţa, şi îmi trebuie un ceas ca să adorm, şi apoi mă trezesc mereu), arareori mă interesează altceva decît cafeaua fierbinte, şi foarte tare, pe care mi-o pregăteşte Christinel.

25 ianuarie

De cîte ori citesc sau recitesc texte şi studii în legătură cu biografia lui Mahomed şi începuturile Islamului, descopăr amănunte semnificative; sau, uneori, numai amuzante. Astăzi îmi cade sub mînă acest fragment din Ibn Sa'd, pe care nu mi-1 mai aminteam: exaltînd frumuseţea, statura si nobleţea celor zece fii ai lui Abd el Muttalib, fără pereche printre arabi, istoricul precizează că „nimeni nu avea un mai nobil profil. Nasurile lor erau atît de mari, încît nasul bea înaintea buzelor".

28 ianuarie

Ieri şi azi, răcit, cu febră, am stat toată ziua în casă. Tocmai cînd lucram mai cu spor şi speram să termin în cîteva zile ultimele paragrafe despre religiile neolitice.

Exerciţii de memorie: de la Albion (evident, după ce-am trecut de la „Intensive care" în camera mea, cu acel neuitat perete de sticlă); apoi, încerc să-mi amintesc (menţionez doar cîteva „subiecte", la întîmplare) ultima întîlnire cu Papini, la Florenţa, în mai 1952; sau discuţia cu Ortega y Gasset cînd, într-o seară, la Lisabona, în 1943, i-am atras atenţia că s-ar putea să se înşele afirmînd că ontologia occidentală este rezultatul acelei ***gigantesca arbitrariedad*** a lui Parmenide, cînd a proclamat că devenirea ***nu poate*** participa la Fiinţă. Exact acelaşi lucru îl afirmă şi ontologia indiană, i-am spus. „Nu cunosc textele, mi-a răspuns politicos Ortega, aşa că nu am dreptul să te contrazic. Dar mă întreb în ce măsură se poate vorbi de o ***filozofie sistematică indiană..."l-am*** făgăduit că-i voi trimite comentariul lui Shankara la Brahma-sutra. Sperasem, evident, ,.că-l voi găsi la Biblioteca Institutului

Englez (de unde Eugenio Navarro îmi aducea cărţile dorite). Dar din cele cincizeci de volume ale seriei „Sacred Books of the East", lipsea tocmai traducerea lui Shankara...

5 februarie

Ieri am terminat capitolul despre religiile din mezolitic şi neolitic. Azi noapte am curăţat biroul şi azi dimineaţă am început să clasez dosarele despre Mesopotamia. Găsesc planul lecţiilor ţinute acum vreo patru-cinci ani. Şi, din fericire, foarte multe texte, copios adnotate.

februarie

Citesc cu încîntare declaraţiile unui fizician de mare prestigiu, Louis Kahn ***{Time,*** 15 ianuarie 1973): „Am putea spune că, de fapt suntem născuţi din lumină. Cred că lumina este creatorul totalităţii materiei. Materia e lumină epuizată." (în englezeşte, propoziţia sună mai frumos şi e mult mai sugestivă: ***„Matteris spent light".)***

îmi amintesc de atîtea mituri si credinţe arhaice în legătură cu lumina, îndeosebi cu experienţa „luminii interioare", atît de importantă pentru spiritualitatea indiană. într-adevăr, experienţa „luminii interioare" ***(antarjiotih)*** este singura verificare posibilă a ceea ce indienii numesc „realizarea de Sine", cînd omul devine deplin conştient de propria sa fiinţă ***(atman).*** Lumina este co-naturală cu Fiinţa ***(atman-Brahman)*** si cu Nemurirea. Deja în epoca vedică se precizează echivalenţa Divinitate-Soare-Lumină-Spirit ***(atman).*** Şi pentru că toate aceste epifanii ale Fiinţei sunt creatoare la diferite niveluri cosmice, seria echivalenţelor se completează cu încă o epifanie: ***semen virile.***

Am închinat un întreg studiu acestei probleme ***(Spirit, Light and Seed);*** inutil să-1 rezum. Dar afirmaţia lui L. Kahn ***- „Matteris spent light"*** ~ îmi aminteşte îndeosebi miturile în care omul primordial era luminos şi asexuat. După anumite legende gnostice (dar şi iudeo-creştine), Adam şi-a pierdut lumina după „păcat", adică după ce a devenit conştient de

actul sexual. în mitologiile tibetană şi mongolă, la început oamenii erau luminoşi şi asexuaţi, dar instinctul sexual a făcut să apară organele genitale. Pe atunci, unirea se împlinea prin privire şi procreaţia avea loc prin lumină (era destul ca lumina emanată de bărbat să atingă corpul luminos al- femeii). Apoi oamenii au început să se atingă cu mîinile, iar mai tîrziu au descoperit unirea sexuală; în acel moment lumina s-a stins în ei, şi pe cer au apărut soarele şi luna...

Miturile acestea lămuresc anumite concepţii şi tehnici specifice tantrismului indian şi gnosticismului. în tantrism, ***semen virile*** este într-un,anumit fel lumină „materializată". Unirea sexuală ceromonială ***(maithuna),*** trebuie interpretată în această perspectivă. Nu mai repet aici tot ce-am scris în legătură cu practicile orgiastice ale ebioniţilor care, întocmai ca şi manicheienii şi alte secte gnostice, considerau că fragmente minuscule din lumina divină se găsesc captive în fluidele seminale.

Nu e lipsit de interes faptul că pentru fizica modernă materia este lumină epuizată, pietrificată, în timp ce în miturile menţionate mai sus, lumina - epifanie a Spiritului - se ascunde (sau e ţinută captivă) în materia vie, mai exact în esenţa şi sursa vieţii: în ***semen virile.*** De abia după „epuizarea" vieţii, adică în clipa morţii, lumina se materializează definitiv, se pietrifică.

Evident, n-are rost să compar două viziuni ale lumii atît de diferite. Dar dacă cineva va scrie într-o zi o istorie comparată a ontologiei, de la asemenea exemple trebuie să plece. De la exemple care ilustrează cît se poate de clar omologia specifică ontologiilor arhaice, şi anume seria de echivalenţe: realitate absolută - sacru (divin) - spirit - creativitate - viaţă - eros.

* * *

Primul ***semn*** al seducţiei exercitate de cultele orientale asupra populaţiilor din Italia: sanctuarul zeiţei Ashtarte ridicat de un rege etrusc.

Pittsburgh, 1 martie

Dureri artritice. Dar a trebuit, totuşi, să luăm avionul pentru Pittsburgh, căci acceptasem mai demult să ţin un „mini-curs" la Universitatea catolică.

Sanda L. ne aştepta la aeroport. Vom dormi noaptea asta la ea. Mîine, Christinel pleacă la New York, iar eu mă instalez la Holy Ghost Fathers.

Pittsburgh, 2 martie

Prima conferinţă despre Spaţiul şi Timpul sacru. (Rezum cursul ţinut la Princeton University.) Apoi, discuţie cu studenţii. Seara, din nou discuţii - de astă dată cu cîţiva profesori.

Am camera la ultimul etaj al acestei clădiri uriaşe, de douăzeci de etaje, în care se ^găsesc restaurantele şi dormitoarele studenţilor şi studentelor, şi cîteva săli de conferinţe şi, probabil, alte multe „săli funcţionale".

îmi închipui că o bună parte din părinţii-profesori locuiesc la acest etaj. Cînd m-am întors, pe la 10 noaptea, cîţiva din ei jucau poker. Father C, gros, gras, volubil, simpatic, este, aş spune, păzitorul şi intendentul acestui etaj. Am impresia câ nu-1 părăseşte niciodată (dar s-ar putea să mă înşel...). El este „sufletul" partidelor de poker, prelungite, desigur, mult după miezul nopţii. (Scriu rîndurile acestea aproape de două dimineaţa şi îi aud glasul, în săliţa de Ia intrare; parcă puţin supărat; poate că unuia din parteneri i s-o fi făcut somn...)

Pittsburgh, 3 martie

Bolnav - dar nu e nimic de făcut. A doua şedinţă; întîi o lecţie de un ceas şi jumătate, apoi discuţie cu studenţii. Dejun şi discuţie. După masă. Două „mini-lecţii", concentrate într-un ceas, cu întreruperi pentru discuţii. Cinăm cu Father C. şi doi alţi profesori într-un restaurant elegant din oraş, suspendat pe malul înalt, deasupra fluviului.

Pittsburgh, 4 martiei

După-amiază, plimbare prin pare. îmi dau seama căi aproape n-am văzut oraşul.)

înregistrarea dialogului cu M. la Televiziunea Universităţii • - o catastrofa. Mult mai rău decît mă aşteptam. Cred că este'! ultima oară cînd m-am lăsat convins să. „dialoghez" în fatal microfoanelor, orbit de reflectoare, intimidat de acei tehnicieni care mă priveau - şi mai ales, mă ascultau - plictisiţi (aveau, desigur, dreptate, căci mă mişcăm mereu, nu terminam frazele, pronunţam unele cuvinte aproape în şoaptă...).

Chicago, 6 martie

De reţinut această declaraţie a lui G.M.' Trevelyan (considerat de unii cel mai important istoric englez de astăzi): „Let the science and research of the historian find the fact, and let his imagination and art make clear its significance."'

10 martie

Ieri, în apartamentul lui Gugu, am invitat vreo douăzeci de prieteni - majoritatea colegi de la Universitate. împlineam şaizeci şi şase de ani. Am primit şi cîteva daruri. Cel care mi-a plăcut mai mult - lanţul cu o piatră curios cioplită, pe care-1 făcuse Sonja Gilkey - a dispărut. îl lăsasem, împreună cu celelalte daruri, în odaia Floricăi. La plecare, nu l-am mai găsit. Probabil 1-a luat tînărul care servea şampania...

...Am plecat din ţară la treizeci şi trei de ani. Au trecut de atunci tot cam atît: treizeci şi trei de'ani. Asta îmi dă de gîndit. Mai întîi, cu privire la ***Autobiografie.*** Am scris, cred, „povestea" vieţii mele pînă la plecarea spre Londra. Să o continui tot aşa, an cu an? Sau să încep de acum, şi să mă întorc înapoi, pînă voi regăsi pe acel M.E. care îşi' lua rămas bun de la familie şi prieteni, pe peronul Gării' de Nord, într-o după-amiază de aprilie 1940?

' „Lăsaţi ştiinţa şi cercetarea istoricului să descopere fapta; lăsaţi-i imaginaţia şi priceperea să-i clarifice semnificaţia." '

martie

Arta modernă: orice material anestetic (chiar şi gunoaiele si excrementele) poate deveni expresie artistică. De comparat cu procesul de hierofanizare al materiei brute (stînca, piatra ***ca atare,*** nu piatra cioplită).

Şi pe vremea lui Platon grecii erau fascinaţi de „origini" şi genealogii. „Le place mult să asculte genealogiile eroilor şi ale oamenilor (de seamă) şi istorisirea zidirii oraşelor din vechime; pe scurt, (le place să asculte) orice istorisire în legătură cu cele întîmplate în vechime" ***(Hippias major,*** 285 d).

25 martie

Termin capitolul despre religiile mesopotamiene, început la 6 februarie.

Mă întreb dacă, aşa cum redactez, această ***Histoire des idees religieuses*** va fi înţeleasă. Căci, pe de o parte, vreau să fie, într-un anumit sens, un „Manual", la îndemîna oricărui cititor; pe de altă parte, selecţia „momentelor creatoare" o face un istoric al religiilor (un „generalist"), iar nu „specialistul" religiei respective (care ar putea să-mi reproşeze că... etcetera, etcetera). în sfîrşit, ***interpretarea*** textelor capitale este, uneori, rezultatul cercetărilor şi meditaţiei mele din ultimii douăzeci-treizeci de ani; dar alteori utilizez interpretarea specialiştilor (mai ales în cazul religiilor pe care le-am studiat mai superficial, fie că nu mă prea atrăgeau, fie că o bună parte din bibliografia critică îmi era inaccesibilă, bunăoară, religiile japoneze); dar utilizez această interpretare a „specialiştilor" numai în măsura în care, judecind din perspectiva mea, a „generalistului", mi se părea valabilă.' In nici un caz nu pot accepta interpretarea şi „explicaţia" unui orientalist - filolog, arheolog, epigrafist - care, citind şi traducînd un text religios, îl înţelege şi îl valorizează prin

clişeele la modă acum optzeci de ani: animism, fetişism, ***mana,*** magie sau teoriile lui Frazer, Durkheim, Levi-Bruhl etc.

2 aprilie

Din nou _ acel vis, din care mă deştept întotdeauna înseninat, fericit: mă aflu într-un oraş necunoscut, aşezat în amfiteatru deasupra unui golf. Urc printre case şi palate vechi, superbe, al căror stil nu-1 pot identifica; unele, ruinate, dar sunt ruini nobile, pe care oraşul le păstrează ca pe nişte piese de muzeu; le poţi vizita, nu e nici uh paznic, nici ghişeu, nu trebuie să-ţi cumperi bilet. Urc mereu, şi deodată ajung sus de tot; oraşul e la picioarele mele şi, jos de tot, zăresc golful; nu mi-aduc aminte să fi văzut vreo barcă de pescari si nici iahturi sau vapoare. Şi totuşi oraşul nu e părăsit. întîlnesc mereu oameni, şi foarte mulţi copii. Dar nu-i aud vorbind. în visul de azi noapte, cîţiva copii îmi arătau, rîzînd, cireşii înfloriţi în marginea drumului.

5 aprilie

Ar trebui să scriu odată despre anumiţi studenţi americani care, deşi foarte înzestraţi, îşi întrerup pe neaşteptate studiile - uneori definitiv - din motive „existenţiale". Cred că am menţionat undeva cazul acelui excelent student în antropologie, lăsînd totul baltă şi ducîndu-se să trăiască într-o pădure din Columbia Britanică. încă şi mai spectacular este exemplul unuia din cele mai bune elemente pe care le-am avut în departamentul de Istoria Religiilor: după numai doi ani de studii, tînăra P.R. părăseşte Universitatea din Chicago şi îşi urmează iubitul, care-şi găsise un „post" în California. „Postul" era acesta: trebuia să evacueze, cît se putea de repede, caii morţi sau răniţi pe cîmpul de curse...

Dar neuitata noastră - a lui Christinel si a mea - Dorothy P.?

Am cunoscut-o cînd intra în al doilea an de College. A urmat cîteva cursuri de-ale mele. Excepţională; a învăţat atît de repede si de bine persana încît, prezentîndu-se la un concurs a fost aleasă printre cei zece-cincisprezece studenţi ***orientalisti*** si a petrecut cîteva luni în Iran. O interesa de asemenea bengaleza (pe care începuse s-o înveţe), arta şi literatura medievală; cînta la ghitară, desena, picta... Şi cînd a terminat College-ul, n-a vrut să continue, deşi i se oferiseră nu stiu cîte burse. A plecat la New York, ca să se ocupe de copiii între trei si sase ani.

10 aprilie

Aseară la Quadrangle Club, cu Florica, Gugu şi Octav Onicescu. Pe acesta din urmă nu-1 mai văzusem din iama 1940! A trecut de optzeci de ani, dar mi se pare neschimbat. Ne povesteşte, prudent, sumar, enigmatic, întîmplări din ţară. Inutil să le rezum aici.

Am fost, toată seara, emoţionat si melancolic. Atît de multe, şi atît de precise, de ***concrete,*** amintiri - parcă m-aş fi aflat pe neaşteptate în acel continent scufundat: anii de studenţie, întîlnirile de la ***Cuvântul*** din 1926-1928, şi apoi din nou, 1932-1934, si tot ce a urmat: arestarea lui Nae Ionescu, lagărul de la Ciuc, spitalul militar din Braşov unde N.I. a fost internat după atacul de inimă; apoi convalescenţa lui în Vila de la Băneasa, ultimele crize cardiace, moartea lui la 15 martie 1940.

Mă obsedau anumite amănunte, aparent fără importanţă. Bunăoară: ştiam că, pasionaţi amîndoi de istoria ştiinţelor, Nae Ionescu si Onicescu cumpăraseră operele complete ale lui Paul Tannery, în vreo zece volume. îmi aminteam că le-am consultat şi eu, prin 1927-1928. Şi mă tot întrebam: unde vor mai fi acum acele splendide volume? Cîte vor mai fi rămas?

12 aprilie

Citesc cu cel mai viu interes ***Autobiografia*** lui Charles Chaplin. Dacă e scrisă în întregime de el, Chaplin trebuie

considerat un adevărat scriitor, iar mărturia lui va servi mai tîrziu la înțelegerea Americii din anii 1950. Cel mai popular artist al epocii nu s-a putut apăra contra intrigilor şi calomniilor atît de bine orchestrate de ***Establishment.*** în cele din urmă, părăseşte Statele Unite şi se stabileşte în Elveția.

Zece, cincisprezece ani mai tîrziu, scandalul provocat de acuzația de cripto-comunism nu numai că ar fi fost de neînchipuit, dar dacă, prin imposibil, ar fi izbucnit - s-ar fi încheiat repede printr-o apoteoză a lui Chaplin.

13 aprilie

Vine să mă vadă lingvistul C. Poghirc, autorul acelei admirabile cărți despre B.P. Hasdeu.

Curînd după aceea, întîlnire cu M. După aproape patruzeci şi trei de ani. Totul mi se pare neverosimil, ireal, fals - şi, într-un anumit sens, de prost gust.

14 aprilie

Seara la preşedintele Universității, Edward Levi; cină în onoarea lui John Nef. La un moment dat, discuție despre influența realităților sociale, politice, economice, asupra creațiilor religioase. Aş fi vrut să le atrag atenția că pînă mai acum cîteva secole, războaiele, politica, economia aveau semnificații ***religioase;*** adică, în fond, depindeau de o ***metafizică.***

Acasă am regretat rezerva mea. Sunt anumite lucruri ***evidente,*** pe care nu le spun pentru că mi se par truisme. Dar mi-e teamă că mă înşel; lucrurile acestea sunt ***evidente pentru*** unul ca mine, care a învățat să facă distincția între comportamentul firesc şi normal al unei societăți tradiționale (unde, bunăoară, războiul este înainte de toate un ritual) şi comportamentul celor care se nasc şi trăiesc într-o societate desacralizată.

20 aprilie

Vine Lisette de la New York.

Trebuie să însemn aici această întîmplare, petrecută în 1936. Eroul - Paul Fejos, pe atunci mare cineast, ajuns mai tîrziu directorul Fundației Werner-Green. în Danemarca, pe vapor, remarcă o tînără artistă şi jurnalistă, Inga Arvad. Inga îi admirase ceasul, un mecanism complicat, indicînd, în afară de ore, minute, secunde, data si fazele Lunii. Paul îsi scoase ceasul şi i-l întinse : - E al Dumneavoastră! Evident, tînăra refuză. Şi continuă să refuze în ciuda insistenței lui Fejos. Atunci, pe neaşteptate, Fejos zvîrle ceasul în mare. „Ce putea să facă altceva decît să se mărite cu el?", scrie biograful, John W. Dodds ***(The SeveralLives of'PaulFejos,*** 1973, p. 56).

23 aprilie

Seara vine la noi şi cinăm împreună la Quadrangle Club, poetul Cezar Baltag şi soția. Au fost ***writers in residence*** la Iowa City, ca si acum cîțiva ani Adrian Păunescu, Şt. Bănulescu, Marin Sorescu.

Descopăr întotdeauna cu bucurie că ***se poate*** supraviețui, ca om şi anist, într-o societate post-istorică.

26 aprilie

M. pleacă să conferențieze în mai multe Universități. Deci, o săptămînă, două, în linişte.

N-am notat aici nimic în legătură cu această vizită. Va trebui să povestesc totul, pe îndelete, în al doilea volum al ***Autobiografiei.*** Deocamdată, un singur amănunt: admirabila („angelica", spunea Y.) purtare a lui Christinel. A întovărăşit-o peste tot, a fost tot timpul liber cu M. (Sunt multe altele de adăugat.)

28 aprilie

îl zăresc pe William O'Meara de departe, aşteptînd pe trotuar. Aş fi crezut că aşteaptă semnalul verde ca să treacă strada. Dar ajungîndu-1 din urmă mi-am dat seama că nici măcar nu privea semnalele. întoarse puțin capul spre dreapta si-si lăsă fața să i-o scalde soarele, nu se mai îndura să plece.

Cred că a tresărit cînd i-am dat bună ziua. Şi apoi, cu zîmbetul lui blînd, ofilit, îmi spune că Jacques Maritain a murit acum cîteva zile într-o mînăstire din Franţa. Avea nouăzeci si unu de ani...

O fi bănuit vreodată că are să trăiască atît de mult? Cînd l-am întîlnit pentru prima oară, în casa lui John Nef, prin 1957-1958, cîţiva ani după ce avusese criza cardiacă, m-a impresionat severitatea cu care se îngrijea; parcă s-ar fi pedepsit pentru un păcat din tinereţe... îşi întinsese picioarele si le odihnea pe un scăunaş. Mi-a cerut iertare că trebuie să stea în această poziţie: ordinul doctorului... Şi pentru că John Nef îmi atrăsese atenţia căjiu trebuie să-1 obosesc, punîndu-i prea multe întrebări, aproape că nu îndrăzneam să deschid gura. A vorbit mai mult el. Mi-a spus cît de mult i-a plăcut ***Le Mythe de FEtemel Retour,*** pe care o foloseşte şi o citează mereu în ***Gifford Lectures.*** M-a întrebat ce mai stiu de Mihai Sora. Dar discuţia era inhibată. Mi-era teamă că-1 obosesc, si treceam deja de la una la alta. Am evocat impresia lăsată de lectura primei lui cărţi care-mi căzuse în mînă, ***Trois reformateurs,*** si am regretat pe loc, pentru că, îmi mărturiseşte zîmbind încurcat, cartea nu-i mai place acum, patruzeci de ani de la apariţie. Şi, deodată, poate tocmai pentru că se întorsese cu patruzeci de ani în urmă, îşi aduce aminte de Mircea Vulcănescu şi mă întreabă dacă mai trăieşte. Atunci, prin 1957, nu ştiam nimic precis. Ştiam că e în închisoare şi speram că trăieşte...

L-am mai văzut de atunci de cîteva ori, şi aproape întotdeauna eram prevenit că nu trebuie să-1 obosesc. N-am mai întîlnit un alt om atît de „marcat" de o criză cardiacă. (E drept, Maritain era trecut de şaptezeci de ani cînd o avusese.) S-ar fi spus că e terorizat de eventualitatea unei noi crize, care ar fi putut fi fatală. „Ordinul doctorului", se scuza zîmbind, ridicîndu-se de la masă imediat după desert şi ducîndu-se la el în cameră, ca să-şi întindă picioarele.

- A suferit mult în ultimul timp, adaugă O'Meara. Ar fi voit să moară, si moartea îl tot ocolea...

Acesta să fi fost preţul pe care a trebuit să-1 plătească pentru că a respectat cu atîta rigoare „ordinele doctorului"?

Winston-Salem, N.C., 3mai

Am sosit ieri, invitaţi de Mary Stevenson. Prima noastră călătorie în North Carolina. Găsim ***adevărată*** primăvară, pe care, de mulţi ani, n-o mai cunoaştem la Chicago. Casa sa aflǎ în marginea oraşului, cu grădina, plină de flori, în faţă - şi, în spate," o livadă care se prelungeşte pînă în pădure.

La căderea nopţii se dezlănţuie furtuna şi plouă toată noaptea. Teribile dureri artritice. Nu cred că am dormit mai mult de două ceasuri. Şiam că, în asemenea crize, aspirina nu prea ajută. Am ales cealaltă metodă: „exerciţiile de anamneză", cum îmi place să le numesc. Am început prin evocarea durerilor cardiace din noaptea de 8 spre 9 martie 1971. M-am regăsit în camera mea de lucru din Albion, cu ***Orphicorum fragmenta*** pe masă, recitind (pentru a cîta oară?) textul înscris pe lamelele de aur găsite la Petelia şi Eleutherne. Cînd ajunsesem la acel pasaj faimos - „Te salut!, tu, care, înaintînd pe cărarea din dreapta, te îndrepţi către cîmpiile sacre şi crîngul Persefonei" - am simţit deodată o puternică, necunoscută pînă atunci, durere de gîtlej; aproape că nu mai puteam înghiţi. M-am ridicat cu greutate de la birou, căci amîndoi genunchii erau inflamaţi (criza artritică dura de vreo patru-cinci ceasuri), hotărît să mai iau două pastile de aspirină. Şi atunci mi-am simţit inima strangulată, parcă ar fi fost prinsă şi strivită într-un pumn de fier. Mă aşteptam, de la o clipă la alta, să se întîmple ***ceva*** - şi totuşi, nu mi-a fost frică: în cîteva ceasuri împlineam şaizeci şi patru de ani. Nu-mi puteam închipui o moarte mai frumoasă decît aceasta: să pleci din lume chiar în ziua cînd te-ai născut. Dar ***ştiam*** că nu era vorba de moartea mea fizică. Dacă această durere cardiacă avea vreun sens (iar

dacă nu avea, ***trebuia*** să-i impun eu sensul), mă aflam lai începutul unei „epreuve initiatique" în care suferi cumplit **si** „mori", ca să poți „renaşte" la o nouă viață. Am început atunci să „vizualizez" inima, asa cum învățasem...

Am scris paginile acestea la biroul pe care Mary mi l-a pus la dispoziție ca să „lucrez" (am luat cu mine mai multe dosare-cu note şi capitolul de curînd început despre religia hitită), Mi-ar trebui cîteva ceasuri ca să descriu pe îndelete exercițiile de anamneză de azi-noapte (şi totuşi, va trebui să Ie descriu într-o zi, pentru că asemenea meditații nu au numai o valoare cathartică, ci sunt, în ele însele, instructive şi chiar foarte „frumoase", în sensul că te proiectează într-un univers de imagini care se transformă pe nesimțite într-o scenografie dramatică, în „spectacol"...).

Azi dimineață continuă să plouă. A venit, de la Louisburg, profesorul Mac Ricketts, fostul meu student, care a învățat româneşte ca să poată citi şi producția mea literară.

După-amiază, cerul începe să se lumineze. Lungă plimbare.de-a lungul şoselei, prin fața vilelor pe jumătate ascunse sub arbori.

Winston-Salem, 4 mai

Zi glorioasă. Cu maşina la Casa Reynolds. Vizităm parcul' şi această vetustă, melancolică vilă-palat-muzeu.

De mai multe ori, privind pe fereastră boitele de trandafiri, ispitit de începutul unei nuvele...

Winston-Salem, 5 mai

Azi noapte, lungă insomnie (şi asta mi se întîmplă destul de rar). Am adormit în zori. Dimineață tot atît de superbă ca cea de ieri. Cu maşina, pe colinele din apropiere. Petrec o bună parte a după-amiezii la birou; scriu o seamă de note în caietul galben.

Chicago, 7 mai

Ne-am întors azi, pe seară. Recitesc însemnările de alaltăieri despre ***puer eternus:*** Jung îl interpretează exclusiv în termeni psihologici. Pentru Jung, în orice adult stă ascuns un „copil etern", în permanentă devenire, care nu ajunge niciodată la maturitate şi cere mereu să fie îngrijit şi instruit. Ceea ce este, desigur, adevărat. Dar dincolo de psihologie, mai sunt atîtea de spus. Mitologia lui ***puer eternus*** e completată de o „ontologie" încă insuficient studiată: un mod specific de a exista în lume, în primul rînd: spontaneitate, joc, creativitate pură, gratuită. (De completat cu observațiile mele din septembrie 1957.)

9 mai-

Conferința lui Jean Filliozat. L-am întîlnit ultima oară în Japonia, la Congresul Internațional de Istoria Religiilor, în august-septembrie 1958. Ascultîndu-1 astăzi, îmi aminteam primele noastre convorbiri, la Societatea Asiatică şi la Institutul de Civilizație Indiană. Melancolie: erau anii cînd credeam că mă voi dedica din nou, şi exclusiv, indianisticii. Dar, probabil, nu sunt făcut să mă cantonez într-o singură disciplină, cît ar fi ea de vastă. în cei trei ani petrecuți în India cred că am învățat tot ce trebuia să învăț ca să înțeleg ***esențialul*** (evident, „esențial" pentru direcția în care voiam să-mi continuu cercetările). Mă întorc întotdeauna cu bucurie la „dosarul indian", chiar cînd cursul pe care-1 țin este consacrat altor domenii. Dar după câteva săptămîni, sau o lună, două de lucru intens, mă trezesc atras de alte probleme - şi atunci transport „dosarul indian" într-un raft al bibliotecii.

12 mai

De alaltăieri a venit Matei Călinescu, ***visiting professor*** la Universitatea din Bloomington. Astă seară, la noi acasă, lungă discuție despre situația culturii, în primul rînd a literaturii şi criticii literare, în tară. Nu mai încerc s-o rezum.

20 mai

Discuție cu R. despre „logică şi fantezie". îl citez ca exemplu pe Nicola Giarletta la stațiunea balneară recomandată de specialistul care-i găsise ficatul „obosit si leneş". Nicola a urmat întru totul programul prescris. Cu paharul în mînă îşi aştepta rîndul în fața izvorului de apă termală, discuta cu vecinii virtuțiile ei terapeutice, îşi umplea cu atenție paharul; apoi se plimba ca toți ceilalți un sfert de ceas, prin parc, ca să-şi facă efectul lichidul miraculos. Dar el nu i-a ştiut niciodată gustul. După cîțiva paşi, vărsa paharul şi-si continua plimbarea. Timp de trei săptămîni, n-a lipsit nici o singură zi de la „cură".

22 mai

Nietzsche; „Cine e ca mine, pierde, ca să vorbesc ca Goethe, dreptul de a fi judecat de egalul său" (***Werke,*** ediția Naumann, XII, 337).

30 mai

îmi scrie de la Viena profesorul Otto Hoffler. Mă anunță că (desigur, datorită lui) am fost ales membru al Academiei Austriece de Ştiințe. Tot el a fost acela care curînd după ce-a apărut ***Trăite,*** a convins editura Otto Miiller să publice traducerea germană. Mi-a scris de multe ori; ca germanist si specialist în religiile Nordului era încîntat că mai există istorici ai religiilor care se străduiesc să descifreze ***semnificația*** creațiilor religioase si nu se limitează numai la ***istoria*** lor.

Fantastica erudiție - filologică, arheologică, istoriografică - a lui Otto Hofler. îmi amintesc entuziasmul cu care am descoperit şi citit, cu creionul în mînă, ***Geheimkulte der Germanen.*** Şi, din nou, îmi dau seama de catastrofa fără precedent, în toate domeniile, provocată de nazism. între 1934-1940, cercetarea inițierilor militare la diversele națiuni mdoeuropene luase mare avînt. In acei ani au apărut cîteva cărți rămase pînă astăzi „clasice", semnate de Hofler, Stig

Wikander, Jan de Vries, Georges Dumezil. Apoi a venit şi s-a încheiat „războiul, s-au descoperit lagărele de exterminare şi crematoriile, Buchenwald, Auschwitz şi celelalte. De-atunci, studiile - cît ar fi fost ele de savante - asupra inițierilor militare indo-europene au devenit suspecte. Autorii lor riscau să fie considerați nazişti sau pro-nazişti...

/ iunie

T.A. îmi spune că soția l-a dat afară din casă. Vor fi „separați" doi, trei ani.

5 iunie

De cînd am aflat cum au izbutit să-şi continue lucrul cei doi mari invalizi ai secolului, Franz Rosenzweig şi Giovanni Papini, amîndoi literalmente pietrificați, înmormîntați în propriul lor trup (Papini era în plus aproape orb şi în ultimele lui luni nu emitea decît sunete ininteligibile), mi-am descoperit o nouă curiozitate. Anume, sunt curios să ştiu cum s-au împăcat cu bolile şi invaliditățile bătrîneții anumiți autori de geniu. Impresionantă îmi pare mărturisirea lui Goethe către Frederic Soret, din 16 noiembrie 1823, în legătură cu durerile sale cardiace. „Ce mal, dit-il, m'empeche de travailler avec suite. Je ne puis meme me permettre de lire longtemps et si je veux penser, il faut que je le fasse, pour ainsi dire, â la derobee et par surprise dans de bons intervalles."[1]

«„Penser... a la derobee et par surprise"...» Cît i-ar fi plăcut lui Nietzsche fraza aceasta!

10 iunie

Evocînd prima lui vizită în Italia, în 1843, cînd avea opt' ani, Samuel Butler notează, printre altele, acest amănunt:

[1] **„Această boală, spune el, mă împiedică să lucrez cu continuitate. Nu pot nici măcar să-mi permit să citesc mult timp si dacă vreau să gîndesc trebuie s-b fac, ca să spun aşa, pe furiş şi prin surprindere în momentele bune."**

„cerşetorii alergau ziua întreagă după trăsura tatălui meu, si cînd vedeau că nu li se dă nimic, începeau să strige: «Eretici!»"

M., căruia îi citesc aceste cîteva rînduri din ***Notebooks,*** clătină din cap cu melancolie.

- Ce timpuri fericite!, exclamă, cînd insulta aparţinea semanticii religioase!

16 iunie

Stormy weather.[1] Cald, înăbuşitor, apoi întunericul sinistru, parcă ar fi prevestit un' nou ciclon. Furtuna, izbucneşte din două părţi deodată. Parcă toate trăsnetele cad deasupra Campusului.

Şi tocmai într-o asemenea zi a venit Sergeant, cronicarul muzical de la ***New Yorker,*** cu imensul manuscris al ***Bhagavad-Gitei;*** textul în ***devanagari,*** trasliteratia, traducerea fiecărui cuvînt în parte, analiza gramaticală a fiecărui vers, traducerea literară, comentariu etc. Nu cred că s-a mai încercat vreodată o asemenea ediţie (aproape două mii de pagini dactilografiate).

Pe Sergeant l-am condus acum cîţiva ani, la New York. Mare admirator al interpretărilor lui Ionel Perlea; scria lungi, splendide cronici după fiecare concert al lui Ionel. Pasionat de sanscrită pe care, mi-a mărturisit în prima noastră întîlnire, o învăţase singur, cînd putea şi unde putea (bunăoară, înainte de a se duce la concert, în timp ce-şi aranja cravata, sau dimineţile, aşteptînd să-i pregătească soţia breakfastul). Lucrează la această monumentală ediţie şi traducere a ***Bhagavad-Gitei*** de mulţi ani. A venit azi dimineaţă ca să-1 caute pe Hans van Buitenen (care traduce, integral' ***Mahabharata!).*** Pe seară, m-am dus să-1 văd la hotel. Mi-a cerut să scriu „o prefaţă de cîteva rînduri" - şi am acceptat.

17 iunie

Termin de scris, şi de transcris, capitolul despre religiile cananeene. Nu ştiu cum îl vor judeca semitizanţii (dacă îşi vor

[1] **Vreme de furtună.**

da vreodată osteneala să citească *Histoire des idees rslisieuses.,.).*

Dar am acest merit: foarte probabil, sunt singurul ne-specialist care am citit (şi recitit) *toate* traducerile textelor ugaritice apărute pînă astăzi, în patru limbi, şi aproape toate studiile publicate în legătură cu ele...

20 iunie

Paul Tillich repeta adesea că, oricare ar fi vîrsta la care cineva îşi pierde mama, rămîne orfan. Ceea ce nu se întîmplă, adăuga, la moartea tatălui.

22 iunie

Cît de mult regret că n-am notat pe loc convorbirea cu acel bătrîn întîlnit în aeroportul din Windsor, în timp ce aşteptam să se ridice ceata (am aşteptat aproape trei ceasuri). Nu ştiu cum a venit vorba despre tînăra generaţie (mai ales ***hippies)*** şi despre „limita de vîrstă" (şaizeci-şaizeci şi cinci de ani), cînd majoritatea funcţionarilor sunt pensionaţi. După cîte am putut să-mi dau seama, el ieşise demult la pensie. Mi-a mărturisit, deodată, zîmbind melancolic, că oricît ar încerca oameriii - chiar cei mai inteligenţi şi cei mai cultivaţi: filozofii, preoţii diferitelor religii, oamenii de ştiinţă - oricît s-ar trudi ei să' găsească ***un sens*** bătrîneţii, nu vor reuşi. Intr-o societate ca cea nord-americană (şi toate celelalte societăţi o vor imita, şi vor fi siliţi s-o imite si mai mult în viitor), bătrînetea si-a pierdut ***definitiv*** semnificaţia. Mulţi bătrîni se prefac că nu-şi dau seama de „situaţia lor existenţială". (M-a surprins această expresie în gura lui.) Sau încearcă s-o uite, prelungind cu un fals entuziasm comportamentele tinereţii şi maturităţii: se „amuză", dansează, fac sporturi, sau chiar orgii etc.

Si pentru că îi aminteam că în societăţile tradiţionale, şi în Europa si America de acum două generaţii, bătrînetea nu era numai „respectată", ci şi foarte utilă (mai ales în mediile rurale, în familiile cu mulţi copii) - pentru simplul motiv că, în asemenea societăţi, fiecare vîrstă îşi are funcţia şi prestigiul

ei specific - m-a întrerupt, aproape iritat, deşi continua să zîmbească. Evident, mi-a spus, ***aşa a fost!*** Dar asta nu mai poate fi într-o societate modernă. Acesta e preţul pe care ă trebuit să-1 plătim ca să ajungem unde am ajuns: nu poluarea oraşelor, nu distrugerea Naturii, nu revoluţia sexuală - ci absenţa de sens a bâtrîneţii. Toate celelalte efecte pot fi corectate - dar nu pierderea semnificaţiei bătrînetii, pentru că în cazul acesta este vorba de o „transmutaţie existenţială" (si iar l-am privit surprins, aproape bănuitor). Este vorba de ceva care nu mai poate fi recuperat.

Am încercat să-1 contrazic. M-a ascultat cîtva timp, apoi m-a întebat, ironic: în acest caz dumneata crezi că se poate recupera şi ***Inocenţa,*** după ce-ai pierdut-o?...

27 iunie

Cină la Olivier, consulul general al Franţei. Mulţi invitaţi din felurite medii sociale si cercuri intelectuale.

La întoarcere s-a dezlănţuit iar furtuna. Am străbătut jumătate din Chicago sub fulgere şi trăsnete. Ploaia a încetat ca prin farmec chiar în clipa cînd taxiul se oprea în faţa casei noastre.

2-7 iulie

Zile de vară superbe, aşa cum rar am întîlnit aici, la Chicago. Am completat şi pus la punct capitolul despre Israel.

iulie

Descoperi cîteodată tulburătoare analogii între creaţiile folclorice - expresiile geniului popular - şi anumite experienţe şi concepţii ale celor mai îndrăzneţi dintre gînditorii moderni. Cine ar îndrăzni, bunăoară, să evoce pe Nietzsche alături de păstorul din ***Mioriţa?***"Si totuşi, aceste două ***existente*** sunt comparabile. Marele bolnav care a fost Nietzsche nu numai că şi-a acceptat boala, dar a izbutit s-o domine, transmutîndu-i semnificaţia. Asumînd-o ca făcînd parte din destinul lui, Nietzsche consideră boala drept singurul mijloc de a dobîndi sănătatea; mai exact, o consideră un mijloc ***spiritual,*** căci, aşa cum scrie, „prin spirit trebuie să venim în ajutorul Naturii".

Nu numai atît. Suferinţele, migrenele atroce, vertigiile care ar fi trebuit să-i întunece mintea şi să-i paralizeze elanul creator - Nietzsche le transformă în daruri de mare pret. Datorită lor, mărturiseşte, se descoperă pe sine, izbuteşte să pătrundă în profunzimi care altminteri i-ar fi rămas inaccesibile. într-un cuvînt, Nietzsche transmută nenorocul într-o experienţă beatifică si astfel îsi înzeceşte creativitatea spirituală.

Tot astfel se petrec lucrurile şi în balada românească. Aflînd că va fi ucis, păstorul nu se lamentează şi nu-şi blestemă nenorocul. Dar nici nu acceptă, pasiv, ***evenimentul-mi*** se împacă, resemnat, cu condiţia pe care i-o impune destinul: aceea de ***victimă.*** Dimpotrivă, transformă nenorocul în privilegiu. Moartea nu e acceptată, ***pur şi simplu,*** ca o nuntă (conform străvechiului simbolism care solidarizează aceste două modificări radicale ale modului de a fi), ci e transfigurată într-o nuntă de proporţii cosmice. în cele din urmă, păstorul reuşeşte să transmute un eveniment într-un „mister" care adaugă noi înţelesuri lumii şi existenţei. Iar „răspunsul" pe care îl dă nenorocului devine model exemplar pentru întregul neam.

Gurdjiev spera că ***nu*** se va vorbi şi nici ***nu*** se va scrie despre ***l'enseignement.*** Şi totuşi, în ultimii zece ani au apărut cîteva cărţi de Gurdjiev, ca să nu mai vorbesc de lucrările altora despre ***l'enseignement.***

Fenomenul nu e izolat. Se publică tot mai multe texte ezoterice, aparţinînd tradiţiilor iniţiatice secrete (tantrismul, hermetismul etc.). Intrăm, aş spune, într-o epocă pe care aş numi-o „phanică": sunt ***arătate*** lucruri (texte, idei, credinţe, metode, rituale etc.) care „în timpurile normale" sunt ascunse,

fost ^ d o a r P r i n t r "o ' n i ţ i e r e - N u s t iu dacă acest fenomen a oarad^'3 1 de vreun filozof al cult urii. F. oasionant - şi oubl'o X a l : doctrinele ^ Modele secrete (i.e. ezoterice) sunl^ *de* a"/"* l a i n d e m î n a t"™'"01" ~ pentru că ***nu*** *mai există riscul* - . ***' înţelese;*** mai precis, de a fi greşit înţelese, si râstălmaerte, de neiniţiaţi. ' '

* * *

I m ic ad sub ochi cîteva pagini dintr-o carte recentă, ***Social sciences*** „ s ***Sorceries*** (1972). Autorul, Stanislav Andreski, e citez c**' ^ S o c i o l o g i e la Universitatea din Reading. Merită să c z cite va pa s a g ij. Bunăoară: „Dezorientarea morală şi nihiuîat n a t i o de care suferă tineretul de astazi au fost st l ' mu a e de sociologie şi psihologie; în primul rînd, datorită prejudecăţii ^ gg ^ vmovat j sociologii si psihologii e creaţiile majore şi concentrîndu-se asupra mediocn- »ţ»^chiarasub-norroalului."

tre e &l departe: „Interpretînd orice manifestare afectuoasă în- e p e f s o a ne de acelaşi sex drept dovadă de homosexualitate ***A*** ! L a '4 P S I h o l o g i i au degradat, şi aproape au distrus, noţiunea

- S a u '. "Studiile sociale şi politice au deschis porţile dTstimr**101 Ulluimarenumărdeas P i ' anţi la statutul omului 6 i / n i a ' i n d ivizi care ar fi putut deveni cetăţeni foarte utili o a s n C ' X t ? n a r i d e poştă sau confesori în spitale, dar care au ajun şarlatani prin 'simplul fapt că au fost împinşi într-o ^ Prof P C S t e P u t e r i l e lor mental e."

r° esorul Andreski arată importanta pe care a dobîndit-o "V 6 sti Ca neb uloasă". Ea deschide drumul „către cele mai ^Tlis 1 C > t- Se posturi universitare unor indivizi de puţină fiex rim ^ C ă r o r l i i n i t e ^ fi f o S t imediat evidente dacă ar ' ^n^sf a t l l m P e d e Şi succint ceea ce vor să spună."

N ver h^*' această fraza' care ar mer ita să devină celebră: **i**'ttf" (î S o m a n y s t a y e d i n s c n o o l so long to learn so ii e . (in traducere fraza îsi pierde concizia, si deci virulenţa:

Niciodată n-au stat în şcoli atît de mulţi, şi atît de mult, ca să p ă ^ l e ireversibilă. Cel puţm, deocamdată.

* * *

Numai ca să-l văd din nou cum se înfurie împotriva unuia din autorii lui favoriţi, îi citez azi lui Felix F. acest text din Andre Gide: „Question sociale!..." Si j'avais rencontre ce grand trebuchoir au debut de ma camere, je n'aurais jamais ecrit rien qui vaille" ***(Journal,*** 30 mai 1940)[1].

* * *

O doctrină secretă este, uneori, transmisă de cineva care „n-o ia în serios". Aşa a făcut A.W. Howitt, descriind cu meticulozitate iniţierile secrete ale triburilor din sud-estul Australiei. Acceptat membru al tribului Kurnai, participase la toate ceremoniile initiatice. Howitt nu vedea în doctrina si riturile iniţierii decît „obiceiuri şi credinţe primitive"; de mare interes pentru antropologi, dar lipsite de semnificaţie spirituală. Puţin timp după ce-a publicat descrierea ceremoniilor secrete, triburile respective au dispărut. Astfel, datorită curiozităţii lui Howitt, cunoaştem, cel puţin în parte, una din cele mai vechi „doctrine secrete", care era încă accesibilă la sfîrsitul secolului al XIX-lea.

Nu este, de altfel, singurul caz de „transmisie pnntr-un ***malentendu***[2] a fragmentelor de spiritualitate arhaică. în alte epoci, doctrinele secrete se comunicau, prin iniţiere, de la o generaţie la alta; sau - mutilate şi denaturate - prin adversarii lor (aşa s^au petrecut lucrurile cu Misterele elenistice, cu hermetismul şi gnosticismul). „Transmisia prin ***malentendu"este*** o caracteristică a lumii moderne. Ultimele rămăşiţe ale spiritualităţii tradiţionale au fost salvate de la definitiva lor dis-

[1] „Dacă as fi întîlnit această mare piedica la începutul carierei mele, n-aş fi scris niciodată ceva valoros."

[2] neînţelegere

pariție de oameni urmărind cu totul alte obiective: misionari, antropologi, exploratori, reporteri.

/ august

De cîteva zile citesc - mai precis, recitesc - cărți pe care le iubeam în adolescență şi în prima tinerețe: Papini, Panzini, Goethe. Din Papini, nu-mi plac decît anumite proze poetice ***(Giomi di festa)*** şi prima parte din ***Un uomo finito.*** Dezamăgit de Alfredo Panzini; nu recitisem niciodată //***padrone sono me!*** Cred că nu împlinisem şaptesprezece ani cînd am descoperit această carte care mi s-a părut, atunci, o „revelație", adică, un nou fel de a scrie romane: lăsîndu-te în voia inspirației, fără teamă de a abuza de dialoguri, de umor sau de erudiție (citisem deja ***Xantipe*** şi // ***diavolo nella mia libreria),*** utilizînd expresii şi cuvinte dialecticale (chiar în titlul cărții; corect ar fi fost: //***padrone sono io!).***

Numai Goethe cîştigă la orice nouă lectură. Am citit pe nerăsuflate ***Dichtungund Wahrheit...***

3 august

La Billings Hospital, pentru nu mai ştiu cîte analize. Si, ca de obicei, dr. Cohen mă asigură că „totul e în regulă". Sîngele pe care îl simt cîteodată în gură se datorează gingiei iritate.

4 august

într-adevăr, aşa era. Dentistul decide pe loc extracția unui canin. Dar trebuie să iau penicilină, cel puțin trei zile. Si îi voi simți consecințele...

Fără dată

Ascult întotdeauna cu interes pe acei tineri care „practică Yoga" şi care îmi relatează experiențele lor în timpul anumitor meditații; recunosc adesea fraze întregi din cărțile mele...

* * *

Nu mai am de mult veşti de la Douglas W. A plecat acum vreo doi în Orientul Apropiat; mi-a scris o carte poştală din Cairo şi, după cîteva luni, am primit o scrisoare (surprinzător de banală pentru „stilul" lui) din Teheran.

între alte proiecte de vaste şi îndrăznețe sinteze era şi aceasta: o listă comentată a „zilelor negre" din istoria Occidentului. Am găsit adineauri notița pe care mi-o lăsase odată ca să înțeleg structura acestei lucrări. Bunăoară: 28 octombrie 1492 era o „zi neagră" pentru că doi tovarăşi ai lui Cristofer Columb - Luis de Torres şi Rodrigo de Jerez - au văzut în acea zi indigenii din Cuba fumînd nişte frunze uscate învelite într-o altă foaie uscată. Erau, desigur, foi de tutun. Şase ani mai tîrziu, în 1498, Rodrigo de Jerez s-a întors în Spania cu o mare cantitate de asemenea frunze pe care le fuma pe străzile Barcelonei...

Aceasta era doar „prezentarea evenimentului". Urmau comentariile, foarte sumar schițate în notița pe care mi-o lăsase: primele referințe în literatura epocii, reacția Inchiziției, răspîndirea obiceiului în Europa, primele observații medicale în legătură cu fumatul etc. înțeleg că. Douglas considera nefastă ziua în care cei doi spanioli au descoperit „gustul tutunului", pentru că ***au ignorat funcția rituală a fumatului.*** „Gustul tutunului" era deja o experiență profană (asta o învățase de la mine). ***Fumatul a fost introdus în Europa ca „o droga, iar nu ca un sacrament".*** De .aceea consecințele, după patru secole, sunt de-a dreptul dramatice...

La 23 octombrie 1828, Goethe îi spunea lui Eckermann că va veni un moment cînd Dumnezeu va fi atît de dezamăgit de omenire, încît va trebui s-o nimicească în întregime, pentru a produce „o Creație reîntinerită" ***(einer verjiingten Schopfung).***

Cîte imagini, viziuni şi idei arhaice se regăsesc în opera lui Goethe! „Reîntinerirea Creației" constituie una din concepțiile specifice, şi fundamentale, ale gîndirii arhaice. Pentru

„primitivi", ca şi pentru civilizaţiile orientale, lumea, viaţa, omul, „istoria" îşi aveau acelaşi model: ciclul cosmic, asa cum se lăsa'văzut în ritmul circular al anotimpurilor. întocmai după cum orice formă organică se naşte, se dezvoltă, îmbătrîneşte şi moare, tot astfel şi omenirea: perfectă şi bogată în virtualităţi creatoare ***la început,*** îşi epuizează resursele prin simplul fapt că ***durează,*** că există ***în timp.*** în cele din urmă degenerează, istovită, şi trebuie anihilată pentru a lăsa locul unei noi umanităţi.

Nu mă surprinde faptul că Goethe a redescoperit această idee, atît de neobişnuită pentru epoca în care a îndrăznit s-o formuleze. Pentru Goethe, modelul suprem era „Natura". Evident, nu cea pe care începuseră s-o cerceteze şi se pregăteau s-o cucerească naturaliştii secolului al XIX-lea, ci „Natura" aşa cum o înţelegeau alchimiştii Renaşterii şi precursorii lor. Adică, un Cosmos viu şi misterios, în continuă şi inepuizabilă creaţie. „Misterul" exemplar al Naturii era tocmai această palingeneză, care îngăduia (se credea atunci) chiar renaşterea plantelor din propria lor cenuşă. Alchimiştii, a căror eschatologie Goethe n-a uitat-o niciodată, nu urmăreau altceva: Piatra Filozofală era doar aplicarea corectă a misterioasei palingeneze.

16 august

Pregătesc plecarea. Adică, în primul rînd, încep să răspund scrisorilor adunate în mapă: vreo treizeci. Evident, nu voi putea răspunde tuturor corespondenţilor din România şi Franţa. Ca de obicei, voi sacrifica prietenii...

New York, 19 august

Uit în taxiul care ne-a adus de la aeroport servieta ticsită cu manuscrise. între altele, agenda, caietul de note şi dosarele cu primele zece capitole din ***Histoire, I.*** Din fericire nu descopăr asta decît după vreo două ceasuri, imediat după cină, cînd voiam să-i arăt Lisettei o revistă. N-am avut timp să realizez proporţiile dezastrului căci puţine clipe în urmă

auzim sunînd la uşă. Era tînărul şofer portorican; îşi aducea aminte numărul casei, dar nu ştia etajul nici numărul apartamentului. După ce şi-a încheiat orele de serviciu, s-a întors, a sunat la întîmplare la mai multe apartamente, pînă a dat de Lisette. Cînd l-am văzut cu servieta în mînă eram gata să-1 îmbrăţişez. I-am întins o bancnotă de cinci dolari, dar n-a voit s-o ia, spunînd că i-am dat ***a very good tip.*** In cele din urmă, Lisette a izbutit să-i strecoare bancnota în sîn,

New York, 20 august

Dezolaţi că Metropolitan Museum e închis. A ajuns aproape un ritual: vizită pe care o facem îndată ce ajungem la New York.

New York, 21 august

Ajunşi la aeroportul Kennedy îmi dau sema că mi-am pierdut ochelarii de citit. I-am uitat, probabil, în taxi.

. Este, desigur, un „semn" - dar cum să-1 descifrez? Uit în maşină (= ***voiture)*** tot ce-am scris mai important în ultimii trei, patru ani, şi instrumentul (= ***l'outil)*** datorită căruia am putut scrie aceste sute de pagini.(căci nu pot scrie, nici citi, cu ochelarii „de stradă"...) Primele două interpretări ale simbolurilor implicate sunt evidente. Dar cea de-a treia interpretare mă tulbură...

Paris, 22 august

Am sosit azi noapte. Giza şi Dinu ne aşteptau la Orly. Sibylle e plecată în vacanţă pînă la 1 septembrie.

23 august

îmi cumpăr ochelari de citit. Seara, cinăm la Giza şi Dinu. Astfel aflu ce s-a mai întîmplat în lume, pentru că, necitind ziarele, la Chicago singurele noutăţi mi le comunică Christinel, după ce ascultă informaţiile la televiziune.

24 august

Recitesc ***Le Colonel Chabert,*** mai ales pentru a mă lăsa ispitit de amintiri. Cred că a fost a treia scriere a lui Balzac - după ***Pere Goriot*** şi ***Gobseck*** - pe care am citit-o, pe la doisprezece-treisprezece ani, în traducerea românească. O văd şi acum: o cărţulie cu coperta verde-cenuşie, în colecţia populară „Căminul". N-am uitat niciodată apariţia Colonelului, ieşind din groapa comună: capul răsărit ca o ciupercă din zăpada care acoperise cîmpul de luptă, ţipetele speriate ale ţăranilor care-l zăriseră mai întîi, curajul femeii, singura care a îndrăznit să se apropie de el...

A doua zi de dimineaţă, am luat cartea cu mine la liceu şi, în recreaţie, am rezumat-o cîtorva colegi (nu o citise decît Mircea M. care, în curînd, va deveni, ca şi mine, pasionat „balzacian"). Le-am citit cu glas tare, emoţionat, aproape cu frică, scena strecurării Colonelului printre cadavre şi apariţia capului. Cînd am închis cartea şi i-am privit, am înţeles cît erau de impresionaţi. în clipa următoare a sunat clopoţelul şi ne-am îndreptat toţi spre clasă. Umblam cu capul în jos, cu umerii uşor plecaţi, strivit de victorie; parcă ***eu*** aş fi autorul...

Turku, 26 august

Schimbăm de două ori avionul: la Bruxelles si la Helsinki. Ajungem la Turku pe la 9 seara. Apoi la căminul studenţesc, unde sunt găzduiţi membrii Congresului. La restaurantul-cabaret întîlnim pe Joe Kitagawa, Werblowski, Hans Penner cu soţia.

La un moment dat, muzică: începe spectacolul „Cabaret". O tînără, complet goală, se contorsionează în faţa noastră, îngenunchează, se întinde pe covor şi, mi se spune (pentru că n-am mai privit, prins de discuţia cu Zwi), imită, aproape masturbîndu-se, acuplarea sexuală.

Nu trebuie să uit, totuşi, că ne aflăm într-un „restaurant-cabaret" studenţesc, în Finlanda anului 1973.

Turku, 27 august -

De dimineaţă, întîlnire cu membrii Congresului de Istoria Religiilor. încîntat să cunosc personal cîţiva colegi, ale căror lucrări le citisem cu interes; bunăoară Honko.

Dejun la Cofetăria studenţească, la cîteva sute de metri de sălile unde au loc conferinţele şi comunicările (pe care le ascult numai în parte). Seara, cinăm cu Joe Kitagawa, Zwi Werblowski şi alţi prieteni într-un excelent restaurant.

M-am plimbat mult prin sălile Universităţii, am privit panourile cu anunţuri. Nicăieri, nici un slogan politic, nici o propagandă marxistă. Şi totuşi, Finlanda se află în sfera de influenţă sovietică. (Am uitat să notez acest amănunt: la aeroport, nu s-au controlat bagajele.)

Cît îmi plăcea, pe vremuri, să iau parte la Congresele Internationale (şi nu numai de Istoria Religiilor şi Orientalistică) f în afară de faptul că puteam cunoaşte sau reîntîlni marii savanţi pe care-i admiram, mă interesa însăşi prezenta, în masă, a atîtor învăţaţi. Aşa cum descoperisem încă din tinereţe, cu cît era mai ***mare*** (mai erudit, mai inteligent, mai original, mai productiv) un savant, cu atît era mai modest. (Evident, există şi excepţii...) Cei care mă atrăgeau îndeosebi erau ne-creatorii (nu îndrăznesc să spun: mediocrii), al căror prestigiu ştiinţific se datora aproape exclusiv faptului că erau profesori universitari şi făceau parte din diferite comitete naţionale si internaţionale. Congresele constituiau marile lor momente, aş spune, „existenţiale". Pentru cîteva zile, pentru o săptămînă, erau convinşi că se aflau în centrul atenţiei generale (mai ales dacă Congresul avea loc într-un oraş de^ provincie sau în capitala unui mic stat marginal). Se publicau articole şi fotografiile grupurilor în presa locală, iar dacă făceau parte dintr-un „Comitet internaţional" li se luau interviuri. Mulţi veneau cu soţiile, şi mă impresiona fericirea care li se citea în ochi; erau singurele zile cînd soţiile acestor profesori, specialişti în cine ştie ce disciplină excentrică (epigrafia Arabiei meridionale, lingvistica oceaniană, gramatică sumeriană etc. etc.) aveau confirmarea publică şi

eclatantă a valorii ştiinţifice a soţilor, a prestigiului lor international...

Spectacolul era, într-adevăr, pasionant. Să vezi aceşti universitari (de o anumită vîrstă) cît de profund se iau în'serios cit sunt de satisfăcuţi de propria lor persoană, cît sunt de mindn de titlurile lor academice...

Turku, 28 august

Ascultînd comentariile la o comunicare despre „metodologia Istoriei Religiilor", eram ispitit să cer cuvîniul. Aş fi vrut să spun doar atît: oricare ar fi metoda pe care a ales-o, un istoric al religiilor este dator să cunoască aceste rînduri din William James (se întîmplă să am în buzunar citatul): „A Beethoven string - quartet is truly, as someone has said, a scraping of horses' tails on cats' bowels, and may be exhaustively described in such terms; but the application of this description in no way precludes the simultaneous applicability of an entirely different description" (*The Sentiment of Rationality/.*

De-abia azi ne-am învrednicit să vizităm *Sibelius Museum.* Priveam pălăria şi bastonul Maestrului expuse într-o vitrină (cu respectul pentru obiectele devenite istorice, dar, mi se pare, şi cu oarecare umor), cînd încep să se audă primele măsuri din Simfonia a III-a. Căci muzeul este totodată o sală de concert. Din bogata discotecă, vizitatorii pot alege oricare operă a lui Sibelius. Ne aşezăm în fotolii şi ascultăm, reculeşi.

D1r timpul trece, şi sunt atîtea alte relicve şi piese istorice de văzut. (Mă urmărea încă fotografia unui şef de orchestră, Yrjo Kilpinen, 1892-1959. Admirabilă figură. Imaginea exemplara a muzicantului de geniu. Dar nu ştiam nimic despre el, nu-i auzisem niciodată numele.) în vîrful picioarelor, ne apropiem din nou de vitrine. Iată, aici, selecţia din ţigările favorite ale Maestrului (havane, trabuce olandeze...). Iată fotografia (la loc de cinste, Sibelius primind, la Yale University, titlul de Doctor Honoris Causa) şi cărţile scrise despre el (sunt şi volume şi broşuri în maghiară, chineză, japoneză). In sfirşit, vitrinele cu manuscrise, mai ales pagini din cele dintîi compoziţii. F. le cercetează îndelung, cu delectare şi totodată melancolic, aproape frustrat.

' „Un cvartet de coarde beethovenian constă, dc fapt, asa cum spunea cineva, in frecatu! cpzilor dc cal pe maţe de pisică şi în marc el poate fi descris ca atare; dar a tine seama dc această descriere nu anulează defel aplicarea concomitentă a unei prezentări cu totul diferite."

De-abia după ce ieşim din Muzeu încep să înţeleg. Ne aşezăm pe o bancă, lîngă Catedrală. Ca mulţi alţii F. ar fi vrut să ştie de ce n-a mai compus Sibelius în ultimii douăzeci de ani de viaţă. De ce n-a scris mult aşteptata Simfonie a VIII-a? Bătrîneţe? învăţase prea mult? Sau timiditate faţă de capodopera pe care o plăsmuise în gînd, dar pe care nu se încumeta s-o realizeze? Problema îl fascinează. A descifra originea şi motivele sterilităţii unui artist de geniu i se pare tot atît de pasionant ca şi hermeneutica creativităţii lui. Nici bătrînetea, nici oboseala nu sunt explicaţii plauzibile.

îi mărturisesc că întrebarea mi-am pus-o şi eu, încercînd să înţeleg sterilitatea lui Brâncuşi în ultimii săi douăzeci şi cinci de ani. îi rezum ipotezele pe care le-am schiţat (cf. ***Fragments d'un Journal,*** p. 532 ş. urm.), dar recunosc că, deocamdată, nu dispunem de nici un mijloc de a le verifica. Sunt de acord cu **F.** că dispariţia creativităţii este un proces tot atît de misterios ca şi cea dintîi epifanie a geniului creator. Dar cum am putea surprinde acest proces? în anumite cazuri (bunăoară, Brâncuşi), artistul se amăgeşte pe sine, repetîndu-se; în altele, ajuns la o anumită vîrstă, nu mai produce nimic, dar păstrează o discreţie aproape absolută în tot ce priveşte „laboratorul său interior". Este cazul lui Sibelius. Stim destul de vag ce-si propusese să realizeze în Simfonia a VIII-a - dar nu ştim nimic despre încercările zadarnice de a o compune, nici despre etapele pe care le-a parcurs pînă în pragul renunţăn definitive.

Turku, 29 august

După-amiază, plimbare cu vaporul. Golful, „portul" (atît de minuscul, că l-ai fi luat drept un debarcader), pădurea de brazi, cabanele pentru ***sauna,*** hotelul. Ne plimbăm pe mal, printre stînci. Urmăresc mult timp jocul unui cățel cu un peste mort, descoperit în nisip lîngă o piatră. Amurgul de o neînțeleasă melancolie; boarea care coboară deasupra apelor. Superbe păduri de brazi şi mesteceni.

Discuție cu Van B. despre religiile preistorice. Şi acea tînără studentă, foarte blondă, care zîmbeşte de cîte ori o privim, îşi pregăteşte teza de doctorat despre şamanismul siberian. Va pleca curînd în U.R.S.S., să cerceteze nu ştiu ce arhive... Dacă aş fi avut douăzeci de ani mai puțin, aş fi invidiat-o.

Turku, 30 august

Zi fără pereche de frumoasă. Asist la discuția generală, dar nu ascult întotdeauna. Era suficient să-mi îndrept privirile spre fereastră, ca să mă simt foarte departe de "metodologie".

Aş vrea să ştiu mai mult despre literatura finlandeză contemporană - şi despre noua orientare a şcolii finlandeze de folclor, să aflu ce lucrează anumiți colegi (bunăoară, Maarti Haavio). Am stat prea puțin de vorbă cu Honko. Dintr-un anumit punct de vedere, savanții finlandezi sunt cel mai bine pregătiți ca să realizeze ceea ce mi se pare mie că va fi „misiunea" viitoarei generații de istorici ai religiilor, şi anume valorizarea materialelor etnografice şi folclorice în perspectiva universală a Istoriei Religiilor. Dispun de uriaşe arhive folcloristice, au la îndemînă, chiar pe teritoriul lor, o populație arhaică (laponii), cunosc, în afară de limbile de circulație, rusa, şi pot învăța uşor maghiara si alte limbi fino-ugriene. Au chiar cîțiva predecesori; în primuf rînd, pe Uno Harva...

Seara, dineu de gală într-un superb restaurant, în pădure.

Helsinki, 31 august

Am plecat la 12,30, cu Arme şi Hans Penner. Vagonul nostru era plin de studenți. Curînd, descoperim un aspect mai

puțin cunoscut al acestui splendid tineret finlandez. Aproape fiecare dintre studenți a golit două, trei sticle de bere. Au devenit veseli, gălăgioşi; dar parcă era o veselie tristă, mohorîtă.

Descindem la Seurahuones Hotel, clădit, ni se spune, în 1917. Deşi a fost renovat, nu-şi poate ascunde vîrstă. îmi închipui că aşa arătau hotelurile din St. Petersburg înainte de Revoluție.

Ne plimbăm prin oraş pînă ajungem în port. Privim cum se desprinde de chei vaporul care face cursa Helsinki-Leningrad. Seara, în barul hotelului, nu întîlnim decît oameni în vîrstă, sau îmbătrîniți înainte de vreme. Şi mă surprinde urîțenia lor; parcă n-ar fi din acelaşi neam cu tinerii de astăzi.

Helsinki, 1 septembrie

Ploaie, negură, frig. Prima zi de ploaie de cînd am sosit în Finlanda. Petrec, cu Hans Penner, mai mult de un ceas în librăria Akademska, desigur cea mai vastă librărie din Europa, unde poți cumpăra cărți publicate în zece-douăsprezece țări. (Ce admirabil subiect de eseu! îmi închipui ce-ar fi scris Ortega...)

. Seara, împreună cu soții Penner si Rantanen (de la ***USA Cultural Service),*** cinăm în splendidul restaurant Linnunrata Ravintoh, într-o suburbie a capitalei, clădită de vreo zece-doisprezece ani. Restaurantul de lux se află la etajul 12, iar la etajul superior este ***cofetăria*** studențească, plină de ***hippies.*** (Scandalul pe care l-a provocat unul din ei, care greşise etajul!...)

Luăm cafeaua la Rantanen. Soția e artistă si a debutat în ***La Cantatrice chauve.*** Detalii pitoreşti de la premieră (acum mulți ani). Nu putea crede că l-am cunoscut pe Eugen Ionescu în 1933. Pentru o tînără ca ea, anul 1933 aparține oarecum preistoriei - iar Ionescu reprezintă prin excelență avangarda...

Helsinki, 2 septembrie

Duminică. Mohorît, ploaie. De dimineață vizităm Temppelcankio, acea spectaculară catedrală clădită într-o imensă

stîncă. Lumina care se revarsă prin geamurile groase, cu atîta măiestrie fixate între pereții de piatră.

Apoi, la biserica rusească. Asistăm la sfîrsitul slujbei. (Ar trebui să descriu măcar cîteva din acele blînde, melancolice figuri...)

Paris, 4 septembrie

Am sosit alaltăieri şi ne-a întîmpinat Sibylle la Bourget. Arată odihnită, întinerită, arsă de soare, aşa cum o reîntîlnim întotdeauna cînd se întoarce din vacantă.

început de toamnă pariziană, parcă mai frumoasă ca niciodată. Am rămas toată ziua acasă, punînd la punct şi transcriind însemnările din Finlanda.

Paris, 5 septembrie

Superb; dar numai în englezeşte poți spune totul în două cuvinte: ***Glorious day.***

Jean Varenne vine la noi pentru interviul pe care-l făgăduisem revistei: ***Question de...*** Dar vine cu magnetofonul şi asta a fost de-ajuns ca să mă paralizeze. Răspundeam la întrebările pe care mi le punea fără nici o spontaneitate, repetînd banalități... Ar fi putut fi, totuşi, un dialog interesant - căci amîndoi avem o formație de indianişti, am petrecut mulți ani în India şi ne pasionează anumite probleme ale istoriei religiilor (în primul rînd, importanța ritualului).

6 septembrie

Interesul pentru spiritualitatea asiatică a căpătat proporțiile si intensitatea unei mode. Ca orice modă, nu durează mult. Dar pasiunea pentru valorile orientale revine după un interval mai mult sau mai puțin lung. Fireşte, fiecare generație descoperă altceva în acest fascinant şi inepuizabil „Orient". Mai mult: conduita proaspeților convertiți este atît de diferită de cea a înaintaşilor încît anevoie i-ai putea considera adepții aceleaşi „revelații" (simplist, dar corect, rezumată în dictonul: ***ex Oriente lux).*** Ce deosebire, bunăoară, între „vedantiştii"

analo-americani din anii 1920-1930 - blînzi, clorotici, asexuați - şi tinerii americani de azi, proclamîndu-se discipoli ai feluritelor şcoli Zen sau Yoga, dar practicînd, cei mai mulți dintre ei, o continuă, monotonă orgie, amestec aberant de alcool, sex şi stupefiante...

Evident, anevoie se poate rezista „Spiritului timpului", faimosului ***Zeitgeist.*** Şi trăim, precum se ştie, cea mai radicală revoluție a moravurilor şi eticii sexuale pe care a cunoscut-o Istoria. „Libertatea", sau „eliberarea" spirituală, cucerită prin tehnicile Yoga şi meditațiile Zen, a sfirşit prin a fi confundată cu libertatea si licența sexuală.

Fenomenul este, de altfel, destul de frecvent. Dar e semnificativ că, în zilele noastre, libertinajul se justifică în numele „spiritualității".

14 septembrie

Am notat în Agendă vizita familiei Kitagawa (6- 9 sept.; hotelul l-a găsit Cioran), toate întîlnirile cu prietenii, colegii francezi şi scriitorii români, serile petrecute cu Sibylle şi chiar restaurantele unde am cinat. Astă seară vom cina la Cioran. Astfel voi putea reconstitui mai tîrziu săptămînile petrecute la Paris.

Restul, adică ce mi se pare mai important (note de lectură, observații, anumite discuții), însemn pe foi separate. Asta îmi îngăduie să scriu unde apuc.

Extraordinara vogă a ocultismului în lumea anglo-americană nu se limitează la succesele de librărie ale publicațiilor (cele mai multe de un nivel lamentabil) despre astrologie, alchimie, Yoga, parapsihologic Apar şi lucrări onorabile, unele chiar excelente, despre vrăjitorie şi ştiințele hermetice. Iar parapsihologia cunoaşte o nouă perioadă de înflorire. Mi se spune că ***trebuie*** să citesc ***The roots of coincidence*** a lui Arthur Koestler, şi mai ales ***Psychic discoveries beyond the Iron Curtain*** de Ostrander şi Schroeder. Despre bătrîna

rusoaică Nelya Mikhailova şi tînărul israelian Uri Geller mi-a vorbit întîi unul din colegii mei («om de ştiinţă, dar lipsit de prejudecăţile scientismului», cum îi place să se definească). Sunt, îmi spune, poate cei mai extraordinari parapsihologi din zilele noastre. Amîndoi pot mişca mici obiecte de la scurte distanţe - numai prin concentrare mentală. Dar Geller a dovedit, la Standford Research Institute, şi însuşiri telepatice. Şansele erau, îmi spune „omul de ştiinţă", una la'un trilion.

înţeleg de ce e atît de interesat de asemenea performante. Nu numai pentru că au fost controlate ştiinţific. Dar mai ales pentru că „spiritul" se dovedeşte a fi o „energie" care poate acţiona direct asupra materiei. Deci tehnicile spirituale dobîndesc prestigiul operaţiilor fizico-chimice şi sunt susceptibile de a fi luate în serios de savanţi. într-un cuvînt, colegul meu speră că succesul experienţelor parapsihologice ar putea contribui la integrarea celor două universuri: al lumii spatio-temporale şi al inferiorităţii.

Dar nu e greu de ghicit cum vor interpreta această integrare cei care nu sunt lipsiţi de prejudecăţile scientismului...

15 septembrie

Vine să mă vadă Sergiu Al-George. Ştiam atîtea despre el de la Dinu Noica, de la Poghirc, de la Ârion Roşu. îmi scrisese de cîteva ori - iar de la Calcutta îmi trimisese o lungă scrisoare, căci nu se mai temea de cenzură. Mă cucereşte de la început cu „prezenţa" lui: deschis, sincer, fără rezerve, nici inhibiţii. Stăm de vorbă de la 4,00 la 7,00. îl voi vedea din nou poimîine.

Ce-aş putea nota mai întîi? Ştiam de la Dinu, si din scrisorile lui, cît de mult mă admiră şi cît de bine cunoaşte întreaga mea activitate. Ştiam că socoteşte ***Foret interdite*** opera mea cea mai importantă şi cel mai bun roman românesc. Pentru că a citit traducerea franceză, prin 1955-1956, a fost condamnat şi a făcut cinci ani şi jumătate de închisoare. De altfel, pentru aceleaşi motive au fost condamnaţi Vladimir Streinu (care avusese cartea de la Şerban Cioculescu, dar acesta n-a păţit nimic) şi Nicu Steinhardt şi Dinu Pillat. Toţi au fost inculpaţi în procesul lui Dinu Noica. (Nu mai însemn alte amănunte asupra acestui proces, care va rămîne în istoria culturii româneşti moderne ca un foarte trist şi întunecat capitol. îmi închipui că măcar unii din cei condamnaţi şi-au scris amintirile - şi că aceste documente vor reuşi să fie salvate.) îmi mărturiseşte, cu mîhnire, că atît el cît şi Steinhardt si Dinu Pillat au suferit aflînd că nici eu, nici Cioran n-am publicat în presa străină un singur articol asupra acestui proces monstruos^ în care, de fapt, ei fuseseră implicaţi si condamnaţi pentru simplul fapt de ane fi citit cărţile. îi explic de ce: fiind consideraţi „fascişti", protestele noastre, al lui Cioran si al meu, i-ar fi deservit: ar fi fost interpretate ca o confirmare indirectă a „reacţionarismului" lor.

Foarte impresionat de Maitreyi. A întîlnit-o la Calcutta, în toamna 1972. Atunci, M. cunoştea deja romanul. I s-a plîns că nu i-am răspuns la scrisorile din 1950 (?). Aflu acest amănunt: Veronica Porumbacu (acea stalinistă care-i spusese lui M. că sunt „mort" pentru ei, pentru că sunt „nazist") a tradus ultima carte de poeme şi vrea să le publice în ***Secolul XX,*** prefatîndu-le cu fragmente din romanul meu şi comentîndu-le. îmi sugerează să-i scriu lui Dan Hăulică, protestînd.

Speranţa lor: destinderea între U.R.S.S. şi S U A . Intervalele de destindere se traduc printr-o „liberalizare", care, oricît ar fi ea de modestă, este totuşi importantă. Crede că interviul lui A. F%unescu m-a servit, şi i-a servit şi pe ei: dacă n-ar fi decît faptul că s-a vorbit despre ***Noaptea de Sînziene,*** pentru care, cu 12 ani în urmă,, intraseră ei în închisoare.

Ar fi vrut să fotografieze Strada Mântuleasâ şi să-mi aducă fotografiile, dar n-a mai găsit la Bucureşti, în septembrie, pelicule Leica.

De ce nu apare traducerea românească a cărţuliei ***Aspects du Mythe?*** Pentru că nimeni nu îndrăzneşte să-şi ia răspunderea si să trimită manuscrisul la tipografie. Acum vreo doi-trei ani, a fost „problema" citatului din Norman Cohn (în

care comunismul şi nazismul erau numărate printre mesianismele moderne). „Problema" s-a rezolvat demult; Sorin, la sugestia mea, le-a spus să elimine citatul. Şi totuşi, cartea zace într-un sertar, nu se ştie unde. în toamna trecută, în preajma plecării spre India,' Al-George a fost rugat să revadă traducerea ***de urgenţă.*** Cartea trebuia să apară ***imediat,*** şi Virgil Cândea avea „misiunea" să mă întîlnească la Paris, să mă „convingă". în legătură cu ce? Nu-mi dau seama. L-am văzut pe Cândea şi mi-a plăcut. Dar e probabil că „misiunea" lui a eşuat - pentru că o dată întors la Bucureşti, n-a mai fost vorba de apariţia ***Mitului.***

17 septembrie

îl văd din nou pe Al-George. Vine pe furtună, la 4,15, şi seara luăm masa, împreună cu Christinel, la „Carlos".

Ii pun o seamă de întrebări precise, în legătură cu felurite probleme (Ce mai face cutare? Cum s-a comportat X sau Y în închisoare? etc.). Inutil să însemn informaţiile pe care mi le dă. Discutăm „Indian things". Admirabile intuiţii şi o adîncă înţelegere a gîndirii indiene. Amănunte senzaţionale în legătură cu încercările lui, repetate, de a identifica pe Zerlendi şi a descoperi urmele doctorului Honigberger la Braşov (unde,'de fapt, a izbutit să găsească pe unul din descendenţi, care i-a arătat cîteva scrisori inedite ale doctorului).

Pasiunea cu care sunt căutate şi citite cărţile mele. Un doctor a transcris cu mîna ***Le Yoga...***

*

Omul care m-a urmărit şi m-a persecutat prin 1946-1955: un oarecare (n.b., imposibil să-mi amintesc numele). Era informat de tot ce făceam la Paris, de toate încercările mele disperate de a nu muri de foame. Bunăoară, ştia de cererea la ***Recherche Scientifique,*** în 1947, şi cunoştea scrisoarea pe care am adresat-o directorului după ce fusesem respins. Scrisoarea a ajuns desigur în ţară: se amuzau de „argumentaţia" mea pe lîngă directorul Centrului că, deşi redactasem ***Yoga*** în engleză, o publicasem în franţuzeşte...

Septembrie

Cu prilejul morţii lui Allende, manifestaţie la Milano. Cîţiva manifestanţi zăresc un turist englez ridicînd braţul drept în aer - salut fascist! - şi-1 atacă. Omul e bătut, rănit, călcat în picioare si ar fi fost desigur omorît dacă, în ultimul moment, nu l-ar fi scăpat carabinierii. E transportat de urgenţă la spital. în ambulanţă, sanitarul se miră de inconştienţa lui, să schiţeze salutul fascist la o manifestaţie comunistă.

-Dar nu era salut fascist, răspunde turistul. Ridicasem braţul ca să fac semn unui taxi!

Mă tot întreb: cu ce „seamănă" întîmplarea aceasta, din ce univers imaginar descinde: Charlie Chaplin, Eugene Ionesco, cîmpurile de concentrare?

Chicago, 6 octombrie

Am ajuns ieri după-amiază ,după o scurtă escală la Montreal, început de toamnă caldă; regăsim cerul senin de la Paris.

Răsfoiesc însemnările din agenda din ultimele două săptămîni. E de necrezut cît de mulţi oameni am putut vedea!

Pregătesc lista serviciului de presă pentru ***Fragments d"un Journal,*** care va apărea zilele acestea. Am adăugat numele şi adresele a vreo cincisprezece scriitori şi critici din România. Sunt curios să aflu cîţi dintre ei le vor primi...

13 octombrie

Cel puţin două dintre paradoxurile lui Zenon au fost descoperite de logicienii şi sofiştii chinezi. Iată faimoasa aporie a lui „Achile şi broasca ţestoasă":

„Dacă un băţ lung de un picior este tăiat zilnic în jumătate, tot va mai rămîne ceva de tăiat după zece mii de generaţii".

Si iată paralela chineză la aporia mişcării în spaţiu (săgeata zboară şi în acelaşi timp stă pe loc):

„Sunt momente cînd o săgeată care zboară nu este nici în mişcare si nici imobilă".

Citez aceste două exemple dintr-o listă de „paradoxuri" discutate, scrie Joseph Needham, pe la 320 a. chr. *{Science and Civilization in China,* II, pp. 190 s. urm.).

Cînd lucra la primul volum din *Griechische Denker* (apărut în fascicule începînd din 1893), Theodor Gomperz nu cunoştea decît aporia lui „Achile şi broasca ţestoasă" în versiunea citată de Chuang-Tze *(Sacred Books of the East,* vol. XI, p. 230). O aminteşte într-o notă, cu acest comentariu: „L'esprit subtil des Chinois fournit de curieux pendants â ce que l'on appelle Ies sophismes des Eristiques, et en particulier â l'Achille et la tortue de Zenon"[1] *(Lespenseurs de la Grece,* vol. I, p. 237, n.I). Atît. Dar e probabil că această referinţă sumară l-a îndemnat pe Guthrie să citească splendida operă a lui Needham. Astfel a descoperit versiunea chineză a zborului săgeţii, paradox-pe care Guthrie îl socoteşte, pe bună dreptate, mai profund şi mai original decît exemplul grec *(A History of Greek Philosophy,* vol. II, p. 101).

Dar aş vrea să ştiu dacă cineva a cercetat, cu de-amănuntul şi în chip comparativ, presupoziţiile şi consecinţele acestor aporii în cele două civilizaţii... Cum de s-a ajuns' la formule aproape identice? Şi de ce versiunea chineză a paradoxului săgeţii care zboară şi totuşi stă pe loc deschide o problematică necunoscută gîndirii greceşti?

14 octombrie

Astăzi am scris nouă scrisori, unele de cîteva pagini. Nu îndrăznesc să fac socoteala celor pe care le mai am de scris...

17 octombrie

Joint-Seminar cu Paul Ricoeur, despre hermeneutică în filozofia şi în istoria religiilor. Ricoeur face o excelentă expunere istorică, de la Aristot la Kant.

[1] **Spiritul subtil al chinezilor a furnizat pandante curioase la ceea ce sc numeşte sofismele eristicilor, mai cu seamă lui Achile şi broaştei ţestoase a lui Zenon.**

19 octombrie

Vine să mă vadă Aurel Martin, Directorul Editurii Minerva, îmi cere să pregătesc planul unei ediţii româneşti a *Operelor complete.* Evident, îmi spune, nu e vorba de o realizare imediată a acestui „proiect grandios". (Sunt, de altfel, vreo patru mii de pagini de tradus din franceză şi engleză.) Dar e bine (şi sunt cu totul de acord cu el) ca autorul însuşi să precizeze, încă din timpul vieţii, criteriile după care vor trebui grupate diversele sale scrieri.

Discutînd această problemă, aveam impresia că nu e vorba de mine, ci de *altcineva:* acel autor care va'intra, în douăzeci-treizeci de ani, în istoria culturii şi a literaturii române... Dar cine ar putea ghici, de pe acum, în ce măsură producţia mea, ca şi a altora, va mai fi *actualăîn* pragul anului 2000?...

23 octombrie

Prima conferinţă publică despre *Istoria religioasă a civilizaţiilor agricole.* Sunt din nou surprins de *pasiunea* cu care analizez si discut această revoluţie - descoperirea agriculturii - începută acum vreo cincisprezece mii de ani şi ale cărei consecinţe le suportăm şi în ziua de astăzi. *Totul* a devenit posibil din momentul în care omul a ales o existenţă sedentară în locul nomadismului pe care-1 practica de două milioane de ani.

octombrie

în discuţia de aseară, X a revenit, ca de obicei, asupra problemei lui favorite: „viitorul religiei" (mai precis: viitorul creştinismului). Spune: societatea industrială a anulat vechile sisteme tradiţionale (familia patriarhală, religia ca „instituţie totală", etc.).' Şi procesul de desacralizare nu mai poate fi oprit...

E adevărat, îi răspund. Cam tot aşa se întîmpla şi cu evreii, de cîte ori „istoria" le îngăduia o scurtă-perioadă de linişte şi prosperitate: uitau de Yahve şi celebrau zeităţile fertilităţii de tipul Baal şi Ashtarte. Dar se întorceau la Yahve cînd teroarea

istoriei devenea intolerabilă. Deocamdată, noua societate industrială profită din plin de opulența pe care i-o dăruiesc progresele tehnologiei. Asistăm, am putea spune, la triumful unor Baal şi Ashtarte desacralizați. Dar progresul tehnologiei moderne impune anumite structuri politice, care conduc inevitabil la o nouă teroare a istoriei. în ceea ce mă priveşte, nu mă pot îndoi că o asemenea teroare va da naştere la noi, şi importante, creații religioase.

Evident, există şi posibilitatea războaielor nucleare, dar şi în acest caz ne aflăm tot într-un orizont religios: 1) sau omenirea e redusă la cîteva zeci sau sute de mii de supraviețuitori practicînd o tehnologie elementară (şi atunci se verifică doctrina ciclurilor cosmice); 2) sau specia ***homo sapiens*** dispare în totalitatea ei (şi atunci se verifică avertismentul biblic: fructul arborelui cunoaşterii aduce după sine ***moartea*** - nu numai a individului, aşa cum a fost interpretat textul pînă acum ci, în cele din urmă, ***moartea speciei).***

1 noiembrie

între 12,00 si 5,00, întîlnesc studenții în biroul meu de la Meadville. Jumătate de ceas cu fiecare din ei. Pe cei nou-veniți îi invit să-mi vorbească despre studiile făcute şi profesorii cu care au lucrat, şi, mai ales, de interesul lor ***personal*** în Istoria Religiilor şi de „aria de specializare" pe care şi-au ales-o. îi întreb, de asemenea, ce limbi orientale vor să învețe. Dar încă n-am îndrăznit pînă acum să le spun că Giuseppe Tucci nu admitea nici un student hotărît să pregătească teza de doctorat despre buddhism, dacă nu-i făgăduia să învețe cele cinci limbi indispensabile: sanscrita, pali, tibetana, chineza şi japoneza...).

9 noiembrie

Ieri la 8,00 seara, la Palmer House, în enorma sală ***Red Lacquer,*** am ținut conferința „Mythologies of Death". Peste 2 000 de persoane - aşezați pe unde puteau, chiar pe podiumul de unde vorbeam, în spatele meu, şi, în sală, pe jos, ori-

unde se nimerea. N-am mai cunoscut o asenenea afluență de la conferințele ***Criterionului,*** în Bucureştiul anilor 1933-1935. Aplauze la început, după ce m-a prezentat Chuck Long, aplauze puternice, cîteva minute, la sfîrşit.

Acum un an, cînd CHuck Long a fost numit Preşedinte al Asociației profesionale „American Academy of Religion", m-a rugat să accept invitația de a ține conferința de deschidere, la congresul din noiembrie 1973. De fapt, făgăduise Comitelului Academiei că „mă va aduce". Nu l-am putut refuza - cu atît mai mult cu cît e ultimul an al lui Chuck la Universitatea din Chicago.

De mult tot speram să mă pot apuca de redactarea cărțuliei ***Mythologies de la Mort.*** Foarte probabil, nu voi mai avea timp s-o scriu. Măcar să existe acest text, oricît de imperfect. (Precizez că textul conferinței nu atinge decît o parte din cuprinsul cărții. Cîteva capitole, descriptive - despre geografiile funerare, etc. - au fost, evident, ignorate.)

Mă gîndeam, ascultînd aplauzele finale: ce-ar fi să am, în noaptea asta, un atac cardiac fatal? Cum s-a întîmplat cu Tillich... Dar el îşi încheiase opera, în timp ce eu mai am de lucru cel puțin cinci, şase ani.

"~ ***10 noiembrie***

întîlnire la Palmer House cu T A . Şi-a lăsat barbă, aproape argintie, şi-1 recunosc cu greu. îmi spune că Alma 1-a părăsit definitiv. (Astă vară, în iunie, încă spera să se împace.) Adevăratul motiv, după T.: faptul, că Dumnezeu joacă un rol atît de important în viața lui. (în iunie, îmi spunea că la separare a contribuit si adeziunea Almei la Women Liberation Movement.)

// noiembrie

încă un record: zece scrisori! Ieri au venit să mă vadă Mac Riketts şi Doeing. (Amîndoi au luat parte la Congresul asociației American Academy of Religion.) Şi unul şi altul au

învățat româneşte ca să poată cunoaşte „începuturile" mele. Doeing a fost de două ori la Bucureşti si, Ia Biblioteca Academiei Române, a consultat revistele si ziarele la care am colaborat între 1925-1939, a copiat şi rezumat sute dc articole. Nu-mi aduc aminte dacă am însemnat în ***Jurnal*** ce mi-a povestit în legătură cu experiențele lui bucureştene (bunăoară „observatorul" care se aşeza întotdeauna lîngă el, în sala de lectură a Bibliotecii Academiei; „observatorii" din holul hotelului etc.). I-am citit teza de doctorat; interesantă, în ceea ce mă priveşte, şi pentru marele număr de texte pe care le citează.

13 noiembrie

A treia conferință publică din seria ***Istoria religioasă a civilizațiilor agricole.*** Consacrată enigmaticelor culturi megalitice. Va trebui să găsesc timp (dar cînd?) ca să redactez lungul studiu „Megaliths and History of Religions" pentru revista noastră. în ultimii douăzeci de ani am adunat un material imens și am ținut chiar un seminar. Și totuși, au rămas atîtea lucruri pe care încă nu sunt sigur că le înțeleg corect...

28 noiembrie

Matei Călinescu a ținut o admirabilă conferință despre conceptul de modernitate. Deosebirea esențială între criticii literari din Europa Orientală şi cei din Occident şi S.U.A.: informația acestora din urmă se limitează de obicei la bibliografia accesibilă în două, cel mult trei, limbi; cei din România sau Polonia şi Ungaria stăpînesc cel puțin patru limbi occidentale si, în afară de limba lor, cunosc si rusa.

Dar ce folos! Cea mai mediocră monografie publicată într-una din „limbile de circulație" este citită în trei continente şi recenzată în toate revistele de specialitate. în timp ce o carte, chiar genială, tipărită într-o limbă din Europa orientală, aşteaptă uneori douăzeci-treizeci de ani pînă ce este descooerită...

Fără dată/noiembrie/

Theodore L. si-a ales ca teză de doctorat semnificația religioasă a artelor în Japonia. îmi aduce capitolul despre „ceremonia ceaiului" ***(chado).*** într-un seminar de acum cîțiva ani, arătasem în ce sens poate contribui Istoria Religiilor la înțelegerea creațiilor artistice, mai ales în civilizațiile arhaice si orientale. Citind astăzi studiul despre ***chado,*** îmi aminteam de acel an îndepărtat, 1922, cînd am descoperit ***Cartea ceaiului*** de Okakura Kakuzo. Parcă mi s-ar fi revelat o altă lume de valori, lume pînă atunci nebănuită. ***Cartea ceaiului*** rămîne şi astăzi o excelentă introducere în spiritualitatea sino-japoneză. Dar, aşa cum arată Theodore L., analiza poate fi dusă mult mai departe.

Mai întîi, cîteva observații preliminare. în cartea lui, ***Zen in Japanese Art,*** Hasumi, scria că, în Japonia, arta reprezintă drumul către Absolut. Dar mulți cercetători, chiar şi japonezi, nu consideră ceremonia ceaiului drept „artă" ***(do*** = „cale", derivat din termenul chinez ***tad),*** ci văd în ea doar un „amuzament estetic". Atitudinea aceasta mi se pare neîntemeiată. Ceremonia ceaiului, ca şi celelalte „căi" ***(do) -*** pictura, poezia, aranjamentul florilor, caligrafia, arta de a trage cu arcul etc. - constituie o tehnică spirituală, căci are ca scop obținerea „experienței nirvanice" în viața de toate zilele. Este pasionant de urmărit procesul prin care asemenea îndeletniciri artistice au devenit tehnici spirituale. Tradiția japoneză autohtonă, pre-buddhistă (înainte de 550), considera Natura funciarmente „bună si frumoasă"; cu alte cuvinte, Natura participa şi ea la sacralitate. Pentru shintoism nu exista ruptură între Cosmos, om şi divinitate (manifestată în milioanele de ***Kami).*** A intervenit apoi influenta sino-buddhistă, în primul rînd ideea fundamentală a ***Mahayanei,*** că întreaga realitate constituie într-un chip misterios „Corpul Legii" (buddhiste), Dharmakaya. Asta însemna că, în cele din urmă, toți oamenii vor deveni Buddha: mai exact, vor lua cunoştință de faptul că sunt Buddha.

Kukay (774-835), fondatorul şcolii Tendai, proclamă că tot ce e „frumos" participă la esența lui Buddha. Aşadar, arta si religia alcătuiesc una si aceeaşi realitate. Datorită lui Ku-

kay, concepția tradițională japoneză despre „sacralitatea" Naturii se adînceşte; acum se afirmă că întreaga lume fenomenală participă la realitatea absolută, adică la esența lui Buddha. Astfel, Natura - care era numai „sacră"' - e considerată acum „şoterică". într-adevăr, în timp ce arta buddhistă din Asia meridională şi China se concentrează asupra imaginii lui Buddha, artiştii'japonezi continuă tradiția shintoistă, reprezentînd aproape exclusiv aspecte ale Naturii!

în fond avem de-a face cu o nouă interpretare a buddhismului. „Iluminarea" nirvanică e declarată superioară doctrinei buddhiste, superioară chiar lui Buddha. Dar „iluminarea" e, am spune, de-mitologizată: ea nu proiectează pe cel care o dobîndeşte într-un alt nivel al realității. E vorbă de altceva, în aparență mult mai simplu: înțelegerea lumii si a existenței umane e radical modificată prin'experienta intuitivă a adevăratei esențe a lui Buddha. Iluminarea 'se obține spontan, fără efort. „Cultivarea spirituală nu poate' fi cultivată." îndeletnicirile artistice (dansul, ceremonia ceaiului) sunt creații spontane ale „realității nirvanice". Viata, în aspectele ei cele mai vulgare şi banale, poate deveni o Artă.

Rikyu descrie astfel ceremonia ceaiului:

„Esența ceremoniei ceaiului
Este pur şi simplu a fierbe apa,
A face ceaiul,
Şi a-l bea - nimic altceva!
Fii sigur că înțelegi asta."

Cu alte cuvinte, tot ceea ce este natural şi comun devine act soteric, în măsura în care e un act firesc, senin şi fără scop. Omul participă astfel la diferite lumi - cosmică, estetică, religioasă - dar-fără ruptură nici contradicție între ele.

„Estetica" lui Rikyu poate fi rezumată în doi termeni, ***sabi*** şi ***wabi.*** Amîndoi termenii nu se lasă traduşi decît prin parafraze. Primul înseamnă „viguroasa frumusețe a ceea ce e bătrîn şi zdravăn". Iar ***wabi*** se referă la „frumusețea de la sine dobîndită a ceea ce este sărăcăcios". Theodore L. citează un poem de Tlika, în care în locul splendorii magnifice a florilor

de cireş (clişeul poeziei japoneze) e prezentată o frumusețe sumbră, rustică şi simplă:

„As far as the eye can see,
There are neither cherry blossoms
Nor tinted maple lea ves;
Nothing but the thatched hut on the coast
In the dusk of the autumn evening.'"

Pentru Rikyu, ***sabi*** şi ***wabi*** fac posibilă experiența nirvanică. Cu alte cuvinte, condiția de Buddha se poate dobîndi oricînd şi oriunde, chiar (s-ar putea spune: mai ales) într-o existență cu totul comună. Experiența nirvanică poate avea loc în simplitatea si banalitatea cotidiană: bunăoară, cu prilejul ceremoniei ceaiului. Ceea ce implică identitatea mesajului soteric al buddhismului cu operații de toate zilele, precum „a fierbe apa, a face ceaiul şi a-l bea..."

Inutil să subliniez ***actualitatea*** acestei concepții, pasiunea cu care ar fi meditată şi comentată dacă ar fi cunoscută în anumite cercuri americane şi europene (măcar atît cît sunt cunoscute doctrina şi tehnica Zen). Căci niciodată nu s-a pus cu atîta urgentă problema: cum pot fi găsite semnificații transistorice într-o existentă condamnată să se desfăşoare exclusiv în imanentă si opacă banalitate. Semnificația spirituală, religioasă si deci' „mesajul salvific" al unei experiențe este camuflat în ordinea profană, în fluxul întîmplărilor cotidiene. Recunoaşterea sensului trans-istoric echivalează cu o operație de decodare, cu descifrarea mesajului.

Evident, „sacrul" este întotdeauna camuflat în realități sau acte „profane". Orice experiență religioasă consistă, în fond, în „sfîşierea voalului", adică în anularea camuflajului. Dar în zilele noastre această dialectică a sacrului se dovedeşte anevoie de realizat. Problema e imensă, şi nu încerc s-o abordez în nota de fată. Amintesc doar că majoritatea curentelor reli-

' „Cîtă vreme ochiul vede, /Nu există nici flori de cireş /Nici frunze colorate de arțar: Nimic... Doar coliba cu acoperiş de trestie dc pe mal /In amurgul serii de toamnă."

gioase contemporane insistă asupra necesităţii de a accepta Natura, Viaţa şi Istoria aşa cum ne sunt ele date, şi, deci, de a căuta împlinirea (sau mîntuirea, sau libertatea' sau beatitudinea) în această lume. Este exact ce-şi propune ceremonia ceaiului şi toate celelalte arte japoneze...'

19 decembrie

De ieri, ninge întruna. Troiene ca în iernile bucureştene. Şi, ca de-obicei, amintiri: copilăria, mansarda din Strada Melodiei (ferestruicile erau uneori aproape în întregime acoperite cu zăpadă). Rezist cu greu ispitei de a reciti una din cărţile mele favorite „de iarnă" (bunăoară, *Gosta Berling* de Selma Lagerlof, sau *Le probleme des Centaures* a lui Georges Dumezil). Din fericire, pe seară reîncep durerile: acea măsea demult condamnată... îmi reiau lucrul şi curînd izbutesc să uit şi durerile şi melancolia amintirilor.

20 decembrie

De dimineaţă, la dentist pentru extracţia măselei. Una din rădăcini pătrunsese în sinus şi doctorul W. astupă perforaţia cu un fel de alice din materie plastică. Nu-mi ascunde însă că există primejdia de a pierde „alicea". De aceea, îmi spune, timp de o săptămînă nu trebuie să strănut sau să-mi suflu nasul. Cînd află că vom pleca în cîteva zile la Palm Beach, îmi comunică mai multe nume de dentişti cu telefoanele respective. „La cel dintîi semn" (dar nu înţeleg prea bine *ce fel* de semn), va trebui să telefonez, precizînd că vin din partea lui, şi să menţionez perforarea sinusului...

Asta se întîmplă tocmai acum, în ajunul plecării. Prima noastră *vacanţă* de Crăciun în cincisprezece ani!

Palm Beach, 24 decembrie

, Am sosit ieri după-amiază. Mihai Marinescu ne-a găsit un mic apartament de două camere, surprinzător de ieftin, la *Ocean View.* în sfîrşit, după atîţia ani, ne-am învrednicit si noi să vizităm Florida. Uluiţi - îndată ce-am coborît din avion. Timp de primăvară: arbuşti în floare, paseri necunoscute; si cîţiva fluturi portocalii, zburînd leneş pe deasupra camionului încărcat cu sticle de Coca-Cola. Ne-am lăsat bagajele, si am ieşit să ne plimbăm pe bulevardul din faţa oceanului, la vreo sută de metri de hotelul nostru.

Azi dimineaţă, lungă plimbare prin orăşel. E atît de frumos si de „elegant", încît pare aproape artificial; ca un decor de film californian din 1930. Deşi e cald şi aproape că nu se simte briza marină, îmi păstrez bascul pe cap, nu cumva să strănut...

După-amiază, Marineştii ne duc cu maşina la sera de unde îsi cumpără orhideele, la vreo cincisprezece-douăzeci de kilometri. Pe o tufă de *pointsetia* descopăr zeci de himenoptere necunoscute: viespi mari cu aripi albastre, altele mărunte, tot albastre; altele, de diferite culori, semănînd a albine minuscule. încerc să-mi închipui beatitudinile primilor entomologi explorînd Florida, aşa cum era ea acum vreo sută cincizeci de ani. Primele lor articole, publicate în revistele ştiinţifice din Europa, pe care le rezumă şi le citează Brehm în marea, inepuizabila lui monografie *Die Insekten...*

Palm Beach, 25 decembrie

Pur si simplu superb: 80° Farenheit. Ne plimbăm toată dimineaţa. Apoi, surpriza: restaurantele sunt închise pînă seara, în camera noastră de hotel, mîncăm nuci şi mere.

Seara, invităm pe Marineşti la restaurantul *La Marmite* Din mărturisirile lui Mihai Mi: îi este ruşine că are atîţia bani; mai mulţi ca „adevăraţii creatori". încerc să-1 conving că, în felul lui (inginer, constructor de avioane) este şi el un „creator".

Palm Beach, 26 decembrie

La 9,00 dimineaţa ne deşteaptă lucrătorii: repară şi vopsesc zidul, chiar în dreptul camerelor noastre. Ne refugiem repede pe plajă.

Descopăr, cu o bucurie de copil, că începînd de mîine, voi putea strănuta fără grijă.

Palm Beach, decembrie

Am căutat zadarnic la Biblioteca publică ***Examen critique de Vhistoire de la geographie du nouveau continent*** (Paris, 1837) a lui Alexander von Humboldt. Citisem cartea la Lisabona, acum mai bine de treizeci de ani, si îmi aduceam vag aminte că, în volumul III, Humboldt discuta legenda unei „fontaine de jouvence", legendă pe care navigatorii spanioli ar fi auzit-o de la aborigenii din Cuba. (Foarte probabil, spaniolii n-au făcut altceva decît să redescopere vechiul mit al Paradisului terestru, pe care îl cunoşteau din copilărie). în 1512, Juan Ponce de Leon, descoperind insula Bimini din arhipelagul Bahamas, era convins că acolo se afla „La fontaine de jouvence". Nu mai ştiu datorită căror împrejurări Juan de Leon începe să se îndoiască. Dar este sigur că, acolo, în Bimini, aude vorbindu-se de un tărîm paradisiac, undeva către nord-vest, şi, pornind în căutarea lui, descoperă peninsula Florida.

De altfel, nu este singura descoperire geografică făcută în căutarea Paradisului terestru şi nici singurul teritoriu interpretat în termeni paradisiaci datorită clişeelor literare moştenite din Orient şi antichitatea greacă. îmi aduc aminte de fascinanta monografie a lui Leonardo Olschki, ***Storia letteraria delle scoperte geografiche*** (1937). Cît erau de „condiţionaţi" navigatorii de propriile lor lecturi din adolescentă si tinereţe, şi de imaginile tradiţionale ale beatitudinilor şi frumuseţile „Naturii"!... Celebrul exemplu, citat în toate manualele: Columb vorbeşte în termeni aproape extatici de cîntecele privighetorii - pasăre necunoscută în America...

Nu ştiu ce-aş putea însemna din impresiile, atît de contradictorii cu care m-am întors după o zi întreagă petrecută în Miami. Deprimanta banalitate a cartierelor „populare" (adică,

^ v i i tc dc „oameăii locului", care nu sunt săraci, dar nici milionari). Si apoi pe nesimţite, ne trezim pe unul din acele podari nesfîrs'ite de-a lungul oceanului, trecem alături de magnifice *Palaces,* zărim vile aproape ascunse în parcuri • emamnd a grădini tropicale Şi acea continuă circulaţie de maşini de tot felul, în toate sensurile, pe toate şoselele...

Da, îmi spune M.M., aici, pe coasta occidentală a Floridei, din Miami si pînă la Jacksonville, clima este, acum în toiul iernii, *aproape, aproape perfectă.* Zic „aproape", pentru că nu se compară cu clima din Golful Mexic, de cealaltă parte a peninsulei. Să veniţi odată şi să petreceţi iarna în St. Petersburg. O să vă simţiţi ca în rai. Dar ce păcat, orăşelul este locuit aproape în întregime de oameni bătrîni; bogaţi, dar bătrîni, foarte bătrîni. St. Petersburg a ajuns celebru mai ales pentru asta: este oraşul cu cea mai mare mortalitate din Statele Unite, şi, probabil,' din lumea întreagă. Statisticienii spun că coeficientul mortalităţii este aproape egal cu cel atins în timpul epidemiilor de gripă spaniolă... Interesant, nu? Mai ales că, în oras, nu se observă nimic excepţional; dimpotrivă, unii spun că pe străzi n-au zărit niciodată un convoi funebru. Dar dacă te plimbi prin cimitire te frapează jerbele şi buchetele de flori proaspete. Parcă te-ai afla într-o imensă florărie...

Recitesc paginile scrise în ultiţnele zile. Ar fi trebuit să însemn mai mult despre Miami (bunăoară, acel restaurant unde am dejunat invitaţi de M. şi unde m-a frapat din nou faptul că, ori unde te-ai afla în S.U.A., ai impresia că ai intrat în acelaşi restaurant...).

încerc, zadarnic, să-mi reamintesc capitolul din ***Examen critique*** al lui Alexander von Humboldt. Şi din nou regretul de a nu fi fost înzestrat cu „memoria fotografică" a lui Berthold Laufer sau Paul Peîliot. (Deşi am înţeles demult, de cel puţin treizeci de ani, că o asemenea însuşire mi-ar fi schimbat radical viaţa. în tinereţe, n-aş fi putut rezista ispitei de a învăţa toate limbile asiatice...)

Dar cît am admirat, şi o admir şi acum, „memoria fotograf fică" a lui Paul Pelliot! Nu ştiu cîţi dintre contemporani cunosc acest amănunt: după descoperirea acelor vreo douăzeci de mii de manuscrise în grotele din Tun-Houang, s-a hotărît ca tezaurul să fie împărţit între Franţa, Anglia şi China. Lui Pelliot i-a revenit onoarea de a cerceta cel dintîi documentele si a alege după voia inimii. Cum marele orientalist citise ***tot*** ce se cunoştea pînă atunci, tipărit sau manuscris, şi nu numai în limba chineză, îi era de ajuns să-şi arunce ochii pe primele rînduri ale unui document din Ţun-Houang ca să ştie dacă este sau nu cunoscut. Astfel că aproape toate textele importante se găsesc astăzi în bibliotecile pariziene...

Vizităm ***Safari-Land.*** Un imens parc, pe alocuri curăţat de arbori, traversat de şoseaua pe care înaintează încet maşini cu toate ferestrele închise. Nici nu încerc să aflu cum a fost construit acest fragment de peisaj african. Atît de „natural" încît aproape că nu te miră cei dintîi lei pe care-i zăreşti, tolăniţi lîngă o stîncă, şi nici girafele încercînd să smulgă ultimele frunze din vîrful unui arbore sfrijit, fără ramuri. Apoi, mai departe, grupul de zebre; iar, după o cotitură, balta caldă în care dormitează cîţiva hipopotami.

încă nu ştiu ce să cred. Evident, ***nu*** este o grădină zoologică. Animalele traversează leneş şoseaua, se plimbă unde vor (în perimetrele care le sunt îngăduite). într-un anumit sens - în comparaţie cu cuştile din grădinile zoologice - se bucură de „libertate"; dar sunt în „domiciliu forţat". Poate că nu este chiar aşa de rău. Mă gîndesc la acele zeci şi sute de mii de condamnaţi din închisorile si lagărele ţărilor din Est; cît ar fi fost de fericiţi dacă li s-ar fi transferat pedeapsa în „domiciliu forţat"...

Cînd l-am cunoscut, la Londra, în 1940, Theodor Besterman lucra la o carte grandioasă: îşi propunea să prezinte, în patru volume, America de Nord aşa cum arăta în secolul descoperirii, înainte de colonizare. Primul volum era consacrat faunei si florei, iar celelalte trei descriau diferitele triburi aborigene (instituţii, religie, obiceiuri, arte etc.). Cucerit, curînd după aceea, de opera lui Voltaire (la început Th.B. îşi propusese s-o traducă în întregime în limba engleză!) şi în special de editarea corespondenţei complete - a abandonat proiectul. La Paris, prin 1947, mi-a dat să citesc manuscrisul primului volum. Cu cîtă îneîntare l-aş reciti acum după ce am străbătut o bună parte a Floridei! Să descopăr cum arătau flora şi fauna acum aproape cinci secole. Flora era, probabil, mai săracă; zecile de specii importante din insulele Pacificului (de exemplu bougainvilliea) din Australia (eucaliptul) din Eurdpa (aproape toate florile de grădină, foarte mulţi arbori).

Palm Beach, 2 ianuarie 1974

De dimineaţă, cer întunecat, ploaie.

într-o scrisoare a lui Georges Dumezil, retransmisă de la Chicago, aflu de moartea lui Pere Jean de Menasce. Ştiam că de cîţiva ani nu mai putea vorbi; comunica prin sunete guturale şi prin puţinele cuvinte pe care izbutea să le scrie, cu un deget de la mîna stingă, la maşină. (Cînd îl văzusem ultima oară, în 1970, avea braţul drept paralizat, umbla anevoie, dar vorbea fără dificultate).

M-am gîndit adesea la încercările prin care a trecut, de la primul atac de hemiplegie, în vara 1959, şi care, probabil, s-a repetat de atunci de mai multe ori. Descendent al unei foarte bogate familii evreieşti din Alexandria, fusese, în prima tinereţe, mi s-a spus, un ***arbiter elegantiarum*** dublat de un poet (a tradus, printre cei dintîi, pe T.S. Eliot). Apoi a învăţat bine ebraica, a descoperit Kabbala şi mistica creştină - şi puţin timp după convertire s-a hotărît se să călugărească. Ştiu că şi-a păstrat credinţa neştirbită pînă în ultima zi. Dar nimeni nu va afla vreodată cum a izbutit să şi-o păstreze. Căci hemiplegia şi tot ce a urmat ***ar fi putut*** semnifica, pentru un

altul, mîtvia lui Yahve, cel din Vechiul Testament, adevăratul şi singurul Dumnezeu...

Chicago, ianuarie

Cînd răscolesc mormanele de dosare în care s-au adunat note, scrisori, planurile lecţiilor şi tot felul de însemnări din primii zece ani petrecuţi în Chicago, am impresia că fac săpături în propria mea „istorie". Dar mă silesc să rezist, să ***nu*** reactualizez experienţele, emoţiile, speranţele de atunci.

Sunt lucruri grave, la care un misterios instinct ne interzice să ne gîndim. Bunăoară, acest detaliu în aparenţă trivial: în S U A . se aruncă, zilnic, ***un miliard*** de butelii de sticlă sau din material plastic. O parte din ele ajung, în cele din urmă, în oceane, şi. contribuie la „îmbolnăvirea" lor. (Un Congres Internaţional de acum cîţiva ani era închinat „Mediteranei, mare bolnavă"). Cealaltă parte e zvîrlită pe unde se nimereşte: pe maidane, în văi, în şanţuri, în lacuri. Dar ce se va întîmpla în zece, în douăzeci de ani? Acele mii de miliarde de butelii, la care se vor adăuga milioanele de cutii de tot felul, incinerate zilnic laolaltă cu miile de tone de hîrtie tipărită?

...în dimineaţa aceea m-am trezit cu această întrebare:

- La douăzeci şi unu de ani am pornit spre Orient, la treizeci şi trei de ani am plecat în Occident, la patruzeci şi nouă de ani m-am îndreptat spre Extremul Occident... Şi acum, ***cîndsi unde?...*** Ghici ghicitoarea mea!

3 februarie

Mi se spune că în ultimii ani vreo două sute de medici români au cerut azil politic şi au emigrat în S.U.A. Majoritatea au profitat de faptul că obţinuseră paşaportul ca să participe la vreun congres în străinătate - şi nu s-au mai întors. Fenomenul este, de altfel, general; rămîn oameni din toate categoriile sociale, de la muncitori şi sportivi, la muzicanţi, arhi-

tecţi, scriitori, savanţi. Evident, dacă ar fi siguri că pot obţine, paşaport de cîte ori sunt invitaţi la congrese internaţionale, sau, pentru cei tineri, de cîte ori primesc burse de studii în străinătate - numărul lor ar fi mult mai redus (mă refer mai ales la medici, la oameni de ştiinţă, la istorici şi filologi).

Dar nu pentru a evoca aceste lucruri arhicunoscute scriu rîndurile de faţă. Am aflat, întîmplător, că în Chicago se găsesc şi vreo douăzeci de medici, emigraţi în ultimii cinci-şase ani. Nu i-a întîlnit nimeni pe la bisericile româneşti; n-au încercat să cunoască alţi compatrioţi, veniţi în America acum zece sau douăzeci de ani. îşi văd fiecare de treabă, în spitalele sau institutele în care au reuşit să-şi găsească un rost. Ca şi ceilalţi cetăţeni ai Statelor Unite, idealul lor este: o maşină model recent şi un apartament într-un imobil luxos, dacă se poate cu piscină.

Refugiaţii pe care i-am cunoscut la Paris între 1945 şi 1956, oricare le-ar fi fost vîrstă sau meseria, aveau toti acelaşi „ideal": fugiseră din ţară ca să informeze „lumea liberă" de ce se întîmpla în România şi să lupte pentru redobîndirea libertăţii. Foarte puţini dintre refugiaţii din ultimii ani mai cred că „informarea opiniei publice internaţionale" şi „lupta pentru independenţa ţării" ar putea avea rezultate concrete. în marea lor majoritate, cei care nu cred în miracole nu mai speră nimic. „Idealul" lor e mult mai modest: fericiţi că au avut norocul să ajungă într-o ţară liberă, se mulţumesc să-i împrumute „idealurile": maşină, apartament şi toate celelalte.

5 februarie

Recitind paginile scrise alaltăieri, mi-e teamă că am fost prea sever. Izolarea medicilor din Chicago, ca şi a tuturor celorlalţi intelectuali, de comunităţile româneşti - oriunde s-ar afla ele, în Europa sau S.U.A. - este probabil consecinţa „activităţii politico-sociale" care le-a fost impusă în ţară: aceste lungi, extenuante şedinţe, inevitabilele discursuri şi clişee, îndelung aplaudate etc.etc. Le vor trebui mulţi ani ca să poată

suporta din nou adunările de români, organizațiile și comitetele lor și toate „activitățile sociale" pe care le implică...

13 februarie

Oral examination a studentei noastre Sandy Siser, care pregătește o teză despre „Revivalism in America". Subiectul mi se pare fascinant și, într-un anumit sens, exemplar pentru tînără generație de cercetători. Sandy Siser analizează fenomenul „revivalismului" american nu în perspectiva istoriei (sau sociologiei) protestantismului, ci în aceea a istoriei religiilor. Cîte descoperiri se pot face într-un domeniu aproape exhaustiv explorat de istorici și sociologi dacă se aplică un nou demers. Cît de clar apare structura scenariilor inițiatice - . aceleași de multe mii de ani și atestate aproape în toată lumea - în experiențele religioase ale atîtor predicatori și vizionari aparținînd diferitelor secte ale Reformei!

De cîțiva ani îmi tot spun - și spun colegilor și studenților mei - că adevărata ***Istorie universală*** a religiilor va deveni posibilă numai după ce acea masă considerabilă de documente de care dispun, pe de o parte, etnologii și folcloriștii, iar pe de altă parte istoricii diverselor confesiuni și secte creștine, va fi interpretată de istoricii religiilor și integrată în sistemele de referință cu care lucrează aceștia din urmă.

14 februarie

Aseară am cinat cu Charles și Alice Long la Quadrangle Club. Mă împac anevoie cu gîndul că „Chuck" va părăsi la vară Universitatea din Chicago. (A acceptat de curînd catedra de Istoria Religiilor la Chapel Hill, North Carolina). Argumentul lui: se află aici de aproape treizeci de ani. A fost elevul lui Joachim Wach; era instructor cînd am venit eu si după ce și-a luat doctoratul a devenit ***Associate Professor*** și ***Dean of Students;*** apoi a fost numit profesor titular. Simte nevoia să cunoască si alte medii universitare, desi e convins că cel mai bun departament de Istoria Religiilor se află aici, la Chicago.

îi dau dreptate - dar îmi pare rău! Ne-am împrietenit încă din primul an. Cunoaște și înțelege ca puțini alții concepțiile mele despre Istoria Religiilor. Este un excelent profesor, deși publică prea puțin (ca mulți savanți americani, suferă de obsesia „perfecționismului"). Pasionat de religiile primitive, cu pregătirea lui de teolog și experiențele pe care le-a avut datorită condiției lui de negru nord-american, este singurul care ar putea elabora o teologie sistematică și istorică a populațiilor arhaice; în primul rînd o teologie a Africii autohtone, pre-creștine.

19 februarie

Cît de emoționantă este ***voința*** de a anticipa era mesianică prin rituale periodice sau chiar printr-un comportament caracteristic! Am recitit de curînd textele descoperite la Qumran. Esenienii interpretau mesele pe care le luau în comun ca o anticipare a „banchetului eschatologic" pe care sperau să-1 celebreze într-un viitor cît se poate de apropiat, întocmai ca cei dintîi creștini, care, participînd la ritualul „ruperii pîinii", reactualizau, pe de o parte, prezența lui Isus la Cina cea de taină, iar, pe de altă parte, anticipau banchetul de la sfîrsitul Timpului. Concepția aceasta era destul de familiară în epoca helenistică (cf. bunăoară, banchetele inițiaților în Misterele lui Dionysos).

Dar credința și speranța că gesturile rituale- și anumite comportamente pot anticipa - și ***grăbi!*** - începutul erei mesianice s-au menținut pînă în zilele noastre. Berdiaev n-a consumat nunta cu femeia cu care se căsătorise, convins că, purtîndu-se astfel, anticipa a Treia Epocă, anunțată de Gioacchino da Fiore: cea a libertății spirituale, dominată de Duhul Sfint, cînd oamenii vor fi între ei frați si surori, adică relațiile sexuale vor fi abolite. (Și cîte „paralele" se pot găsi acestei concepții, din India, Tibet și Mongolia pînă în Orientul Apropiat!)

Alt exemplu: deși nu mai credea în expresia literară a dogmelor, Teilhard de Chardin n-a voit să renunțe la

sacerdoțiu, pentru simplul motiv că celebrînd liturghia ***(la Messe)*** în fiecare dimineață, anticipa transmutarea substanței cosmice în trupul şi sîngele Mîntuitorului.

24 februarie

Cei doi tineri strîns îmbrățișați, lipiți de zid, încercau să imite copularea. Era suficient să le surprinzi privirile sau zîmbetul ca să înțelegi că făceau asta numai ca să indigneze pe cei cîțiva trecători, care încarnau, în ochii lor, toată ipocrizia unei societăți corupte (odiosul ***Establishment!).***

Acuplarea reală în văzul tuturor nu constituie o inovație. Cinicii făceau acelaşi lucru: se comportau ca animalele (urinau, defecau, se masturbau şi se împerecheau în fața oamenilor); purtau cele mai murdare zdrențe, utilizau expresii obscene, provocatoare, agresive; urlau ca fiarele şi gesticulau ca nebunii. Dar toate acestea erau justificate de o anumită filozofie şi urmăreau un' obiectiv parareligios: pe de o parte, imitînd animalele, cinicii (ca şi taoiştii) se sileau să regăsească spontaneitatea şi „înțelepciunea" animală, pe care le refulaseră civilizația. Unii din ei mîncau carnea crudă, desi, scrie Diogene Laertius (6:22), dieta aceasta „de sălbateci" le dădea indigestii. (Si în orgiile dionisiace animalele erau sfîşiate şi devorate ***crude,*** dar în acest caz omophagia urmărea alt scop: asimilarea mistică a lui Dionysos, deci, recuperarea beatitudinilor şi libertății primordiale. Am analizat acest fenomen în ***Histoire des croyances et des idees religieuses, §*** 124.) Pe de altă parte, provocînd oprobriul public, cinicii demonstrau totala lor eliberare de valorile impuse de societate; modelul era Herakles, pe pămînt „cel mai nevrednic şi mai mizerabil dintre oameni", dar care, după moarte, devenise zeu: lui i se rugau muritorii ca să-i apere de mizerie şi decrepitudine morală (Dion Chrisistome, ***Orationes,*** 8: 28).

25 februarie

Tot în legătură cu copularea publică, pe care o parodiau atît de naiv tinerii de ieri: cam aceleaşi practici şi doctrine se

regăsesc la secta shivaistă Pâshupata (sec. II a. Chr.-sec. VII p. Chr.). Respingător de murdar, discipolul se sileşte să pară imbecil, depravat, agresiv sau nebun. Se comportă ca un animal ***(pâshu),*** sperînd astfel să se transforme în Shiva, ***le Seigneur des betes (pâshupata).*** Batjocorit şi umilit de semeni, considerat o brută obscenă şi dezgustătoare, lovit şi bătut, discipolul dobîndeşte un trup suprauman şi, în cele din urmă, libertatea absolută ***(moksha).*** în ultima instanță, imitînd animalele, ***pâshupata*** îşi însuşeşte condiția divină a lui Shiva, adică ***libertatea de a face orice.***

Parodiind copularea în public, tînără pereche xle ieri se silea, cu mijloacele derizorii pe care le îngăduie o societate desacralizată, să demonstreze că sunt liberi ***să facă orice.*** Dar mă întreb cum ar fi reacționat aflînd că „imitația animalelor" constituie unul din actele rituale care, în cele din urmă, i-ar putea identifica cu Herakles sau cu Shiva...

27 februarie

Recitesc ultimele pagini. Cîte ar mai fi adăugat!... Parodia acuplării în public constituie doar un aspect, negativ şi polemic („jos cu ***Establishment!"),*** al unui fenomen mult mai complex şi mai important: redescoperirea de către unii tineri (şi ***nu*** numai hippies) a religiozității cosmice. Nuditatea rituală, unirea sexuală liberă şi spontană fac parte dintr-un sindrom în care se poate descifra nostalgia Paradisului, adică a existenței înainte de păcatul originar, înainte de cunoaşterea binelui si a răului.

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că sexualitatea şi mai ales imaginația şi simbolica sexuală au jucat un rol considerabil în istoria ***spirituală a*** omenirii. Ca să nu amintesc decât un singur exemplu: ambiguitatea simbolismului şi vocabularului sexual. Termenii pot fi înțeleşi ***concomitent*** în sens concret şi spiritual („mistic"). .In anumite şcoli tantrice (bunăoară, ***Sahajiya),*** vocabularul -paradoxal, enigmatic - urmăreşte surpriza şi indignarea neinițiaților: foarte dificile meditații yogice sunt descrise în termeni erotici; copularea cu

o prostituată pariah semnifică starea de beatitudine nirvanică, libertatea absolută. Pentru inițiați, această continuă si multilaterală confuzie terminologică grăbeşte depăşirea condiției profane; ***coincidentia oppositorum*** pe toate planurile experienței sfîrşeşte prin a revela acea misterioasă realitate ultimă, inaccesibilă atît rațiunii cît şi devoției religioase. Evident, în anumite împrejurări, şi ținînd seama de pregătirea discipolului, tehnicile yogico-sexuale sunt efectuate în mod concret. Dar în acest caz, experiența sexuală este „transfigurată", în sensul că nu mai aparține fiziologiei.

Provocarea oprobriului public şi a indignării colective se reîntîlneşte şi în alte contexte culturale. Pentru a proclama cît mai puternic ruptura definitivă de „lume" - adică de societatea Imperiului roman, de „păgînism" - călugărițele creştine din primele secole purtau costume caracteristice prostituatelor. Unii călugări îşi făceau haine din petece colorate („arlechini") şi se comportau ca „ieşiții din minți". Etc. Etc.

7 martie

Abraham nu putea înțelege sensul sacrificiului lui Isaac; aparent, era un infanticid, şi totuşi Abraham ştia că Yahve nu-i putea cere un asemenea act. „Sacralitatea" sacrificării lui Isaac era camuflată nu în „profan", ci în negativul pur, în „crimă". De comparat cu situația actuală: azi experiența .religioasă este irecognoscibilă, pentru că e camuflată în contrariul ei, în a-spiritualitate, anti-religie, opacitate etc.

16 martie

Răsfoiesc Agenda: la 11 martie am început nuvela ***Incognito la Buchenwald*** şi am terminat-o astăzi. în ziua de 13 martie am primit ***Manuscriptum*** în care Mircea Handoca a publicat ***Iphigenia,*** scrisă în 1939, singura piesă de teatru care a apucat să fie jucată (la Teatrul Național din Bucureşti), în iarna 194! -dar pe care eu n-am văzut-o (în aprilie 1940 fusesem numit ataşat cultural la Legația din Londra). Ce curioasa coincidență: am primit ***Iphigenia*** tocmai cînd scriam

o nuvelă ale cărei personagii sunt tineri actori şi actrițe, repetînd o piesă de teatru - ***Incognito la Buchenwald*** - destul de misterioasă (cititorul află numai fragmentar subiectul si „genul"), dar care, în concepția lor (de fapt, în concepția lui Ieronim Thanase, actorul-regizor din ***Uniforme de general),*** vizează transformarea „magic-spirituală" a spectatorilor.

20 martie

Ultimul seminar. Sunt „liber" pînă în octombrie. Dar mă îngrozesc cîte am de făcut - şi repede! în primui rînd conferința John Nuveen Lecture. Am ales un subiect pasionant: vrăjitoria analizau şi interpretată în perspectiva istoriei religiilor. Evident, problema este extrem de complicată; dar mă voi limita la vrăjitoria şi credințele magico-religioase în Europa, şi voi trata numai cîteva aspecte.

22 martie

A m recitit astăzi ***Incognito la Buchenwald.*** Mi-era teamă că mă va dezamăgi - dar îmi place! (Ceea ce mi se întîmpla rareori, recitind - imediat după redactare - un text de-al meu.) Nu ştiu însă dacă va place şi altora. Mai ales că ultima frază deschide o nouă „taină", sau o enigmă - şi va trebui, poate, să scriu o altă nuvelă ca s-o lămuresc. Dar mă îneîntă pentru că reia personajnile din ***Mântuleasa, Uniforme de general*** şi (puțin!) din ***In curte la Dionis.***

23 martie

Mă gîndeam azi că eu, care n-am „vocația dramaturgiei" (singura excepție: ***Iphigenia;*** dar e o piesă din tinerețe), am revenit de mai multe ori asupra „problemei" teatrului în trei din nuvelele mele: ***Adio!, Uniforme de general, Incognito la Buchenwald.*** In fiecare din ele e vorba de un „fel nou" de a valoriza spectacolul dramatic (deşi nicăieri nu precizez în ce constă această „noutate").

Zilele trecute, vorbind ca o studentă, Marjorie Y., despre transformarea *timpului* şi a *spațiului* prin spectacolele dra~

matice, m-a întrebat dacă am văzut vreodată un spectacol de Robert Wilson. Nu văzusem, şi astăzi primesc cîteva articole şi dări de seamă în legătură cu ultima creaţie a lui Wilson: ***The Life and Times of Joseph Stalin.*** S-a jucat în decembrie trecut la New York; durează douăsprezece ceasuri, de la 7 p.m. la 7 a.m. Un critic, Martin Gottfried, explică de ce: „The length is partly because that is simply how long it takes, but mainly to take the time to slow down your pace of life, draw you into its rhythm, and make you susceptible to hypnotism, trance and, perhaps, pull your brain waves into an Alpha state. To put it very plainly, Wilson can draw you toward the most exciting aspects of drugs - freedom of consciousness and imagination -without feeding chemicals into your system".[1] Sau: „If you are willing to be enfolded and then set really free - to let go off the moorings that have made your life seem logical and „real" - Wilson can show you a world of inner vision and outer dreams, his and then yours".[2] Altul, Mel Gussow, scrie că: „Instead of trying to condense time as in traditional theater, Mr. Wilson expands time. One minute becomes an hour. As a key to his method, he descriebed a favorite image: a mother picking up a crying baby, a scene filled with tenderness - until it is witnessed in slow motion. Then, said Mr. Wilson, «the mother lunges at the child», and the child rears back in fright. Mr. Wilson, as slow-motion camera, sees such a flash of reality as a series of complex emotions. Actually, by Mr. Wilson's own standars, ***Stalin*** is medium-length. ***Deatman Glance,*** his last major work to be seen in New York, ran three hours. His „KA MOUNTAIN

[1] **„Noţiunea de timp e relativă, ea se reduce, dc fapt, la durată; în viată, important c să-ţi reduci pasul, să intri în ritm, să te laşi în voia hipnozei, a transei şi, poate, să-ti dirijezi efluviile creierului într-o stare Alfa. Sau, mai pe şleau, Wilson te poate trage către cele mai senzaţionale efecte ale drogurilor - eliberarea conştientului şi a imaginaţiei - fără a-ţi introduce substanţe chimice în corp."**

[2] **„t5acă vrei să fii captiv şi apoi cu desăvârşire liber - dă drumul odgoanclor care-ti fac viaţa aparent logică şi «rcaiă» Wilson îţi poate dezvălui o lume a viziunii interioare şi a viselor exterioare, ale lui si, mai apoi, ale talc."**

AND GUARDENIA TERACE", which was staged last year on a mountain in Iran, ran 168 hours."[1]

Evident, „spectacolul dramatic" la care fac de mai multe ori aluzie (mai exact: de care vorbeşte, dar niciodată explicit, Ieronim Thanase), nu cere neapărat douăsprezece sau o sută şaizeci şi opt de ceasuri. Dar ***secretul*** acestei dramaturgii constă în tehnicile prin care actorii ca şi spectatorii sunt proiectaţi într-un „spaţiu-timp" inaccesibil experienţei cotidiene. Datorită acestor tehnici dramaturgice (adică: gimnice, coregrafice, yogice, extatice etc.) - condiţia umană este depăşită (iar în cazul lui Ieronim, chiar anulată).

1 aprilie

încep redactarea conferinţei despre vrăjitorie. Aleg un titlu enigmatic şi provocator: ***The Professor and the Witches.***

14 aprilie

înnourat, frig: stă să ningă. Scriu două pagini din ***The Professor and the Witches.*** Ca de obicei, cînd am redactat aproape jumătate dintr-un text oral, încep să regret că am ales un asemenea subiect pentru o conferinţă: mi se pare prea important şi gîndul că paginile pe care le scriu vor fi ***citite*** în faţa un auditor lipsit de omogeneitate înfrinează orice impuls către o analiză mai profundă. (Deşi ştiu foarte bine că Heidegger a citit ***Was ist Metaphysik?*** într-un amfiteatru arhiplin, şi nu numai cu studenţii lui...)

[1] **„în loc să încerce să comprime timpul ca în teatrul traditional, dl Wilson îl dilată: minutul devine oră. Imaginea lui favorită e însasi cheia metodei sale: o mamă ridică un copil care plînge, scenă plină de tandreţe - pînă a fi luată cu încetinitorul. Apoi, zice dl Wilson, «mama se repede fa copil», iar copilul se retrage înspăimîntat. Dl Wilson, la fel cu încetinitorul aparatului dc filmat, vede realitatea dc-o clipă ca pe o scrie dc imagini complexe. De fapt, conform standardelor personale ale dlui Wilson, *Stalin* este filmul dc metraj mediu. *Privire dc surd* - ultima sa producţie majoră care a putut fi vizionată la New York - a durat trei orc. Spectacolul *Muntele KA şi terasa cu gardenii,* montat anul trecut pe un munte din Iran, a durat 168 de ore."**

18 aprilie

După-amiază conferinţa lui Zwi Werblowski. Seara cinăm, cu Zwi şi Kitagawa, la Quadrangle Club. Apoi la noi acasă; vin şi alţi prieteni. Discuţii. îi dau lui Zwi ***Fragments d'un Journal*** şi ***Auf der Mântuleasa Strasse.*** (Unul din putinii savanţi care ştiu că citesc cu interes şi alte cărţi decît cele în legătură cu „specialitatea"lor).

24 aprilie

De cîteva zile mă simt iar prost (stomac?, ficat?). Notez pentru mai tîrziu: vizita lui Petru Popescu (17 aprilie) si discuţia la noi acasă, după cina de la Q.Club. La 20 aprilie încep cartea lui Tulmin, ***Wittgenstein's Vienna;*** admirabilă. Descopăr aspecte necunoscute ale acestui straniu geniu, Wittgenstein, pe care nu le bănuiam citindu-i textele.

Azi, vizita poetei Ana Blandiana şi a soţului ei, Rusan. Am însemnat cîteva amănunte în celălalt caiet.'

aprilie

Imposibil să-mi amintesc numele acelui student care venise de mai multe ori să mă vadă, fără să se anunţe, si întotdeauna sub o ploaie torenţială. Nu l-am putut primi si sta mult de vorbă împreună decît a treia sau a patra oară. Priveam amîndoi pe fereastră potopul şi, mai mult în glumă, dar totuşi exasperat, i-am amintit un episod povestit de marele istoric chinez Sse-ma-tsien. într-o vară, imperiul Tang a fost devastat de catastrofice inundaţii. împăratul, cunoscut după moarte sub numele de Hsien Tsung, era convins că inundaţiile se datorau excesului de ***ying,*** adică al principiului feminin, care dezechilibrase armonia cosmică. Şi pentru că ştia că el, Fiu al Cerului, putea contribui la restabilirea echilibrului, Hsien Tsung a evacuat din palat două sute de căruţe încărcate cu femei. Femeia încarna esenţa ***ying şi*** deci şi principiul Apei...

Studentul m-a ascultat cu atenţie, aproape fermecat.

- Acum înţeleg, mi-a spus. ***Women Liberation Front*** e de vină. Aţi văzut, de cîteva săptămâni se agită întruna...

S-a întrerupt, privindu-mă curios, apoi a adăugat, cu o stranie seriozitate:

- Dar nu putem face nimic. Nu le putem expulza...

29 aprilie

Sunt zile care merită să fie însemnate cu un semn roşu, pentru „descoperirea" pe care o faci (fără să vrei, fără să o fi căutat). Bunăoară, astăzi, găsesc în ***Wittgenstein's Vienna*** (p.215) acest amănunt: „Wittgensten was unwilling to discuss technical points in philosophy with the members of the Vienna Circle, and he insisted rather on reading poetry to them, especially the poems of Rabindranath Tagore." „Wittgenstein n-a voit să discute probleme tehnic filozofice cu membrii Cercului de la Viena; a insistat să le citească poezie, în special poemele lui Rabindranath Tagore."

/ mai

Am terminat acum cîteva zile ***The Professor and the Witches,*** şi am început redactarea conferinţei „Freud Lecture", despre voga ocultismului, pe care o voi ţirie la Philadelphia. Cîte lucruri aş avea de spus!... Este poate ironic, dar este şi semnificativ, că, pe la începutul secolului, Freud îi mărturisea lui Jung teama lui de o iminentă popularitate a ocultismului şi spiritismului. (Jung îmi spunea, prin 1950, că teama lui Freud era aceasta: poate că fantomele există cu adevărat!) Şi cel mai bun antidot era teoria şi practica psihanalitică; mai precis, popularizarea şi triumful psihanalizei ca disciplină totală. Şi totuşi, voga ocultismului a crescut simţitor în ultimii zece ani, mai ales în S.U.A., adică tocmai acolo unde Freud şi psihanaliza au cunoscut cel mai statornic succes, atît în mediile ştiinţifice cît şi în cultura de masă.

S-ar putea descifra o curioasă solidaritate între succesul psihanalizei si voga ocultismului: amîndouă tendinţele se împotrivesc ideologiei şi modelului existenţial impuse de societăţile burgheze „de consum" (=***Establishment);*** amîndouă ilustrează profunda deziluzie faţă de bisericile creştine (dar şi

o crasă ignoranţă a tradiţiilor autentice iudeo-crestine); amîndouă trădează dorinţa şi speranţa omului modern într-o ***renovatio*** spirituală care să-i reveleze sensul şi justificarea existentei.

2 mai

Tot în legătură cu „Freud Lecture": în ultimii treizeci de ani s-au descoperit două colecţii de texte ezoterice: manuscrisele de la Qumran (aparţinînd unei comunităţi eseniiene) şi biblioteca gnostică de la Nag Hamâdi, în' Egipt. De asemenea, în ultimii treizeci de ani s-au publicat, în original si în traducere, multe texte de origine şi structură ezoterică; adică, texte care pînă atunci se comunicau şi erau explicate oral numai „iniţiaţilor". (Mă refer în primul rînd la Tantra, la textele taoiste, sau aparţinînd tradiţiei ezoterice iraniene.) Ca să nu mai menţionez admirabilele studii ale lui Gershom Sholem, Henry Corbin, G.Tucci, Frances Yates etc. într-un cuvînt, astăzi, „lucruri de taină" sunt comunicate şi difuzate prin toate mijloacele de care dispune industria editorială contemporană.

Acest fenomen de „des-ocultare" a tradiţiilor secrete, iniţiatice, e semnificative s-ar putea scrie un foarte interesant studiu de Istoria ideilor, făcîndu-se comparaţii cu anumite fenomene similare din trecut („descoperirea" cărţilor secrete, ascunse cu milenii în urmă, motiv mitologic foarte popular în epoca helenistică, în India medievală, în Renaştere etc.). Dar, mai ales, fenomenul e semnificativ dacă îl interpretăm într-o perspectivă „tradiţională", şi anume: textele ezoterice sunt „descoperite" şi devin accesibile publicului ***(oricărui*** public), în preajma catastrofelor istorice, cînd se apropie „sfîrsitul lumii" (adică: sfîrsitul lumii noastre).

13 mai

Azi am ţinut „John Nuveen Lecture": ***The Professor and the Witches*** (Evident, va fi publicată cu un titlu mai puţin provocator: ***Some observations on the-European Witchcraft).***

M-a prezentat Edward Levi. Swift Hall plin pînă la ultimul loc. Dar mă întreb dacă toţi ascultătorii au putut urmări conferinţa pînă la capăt; prea lungă; aproape un ceas şi jumătate.

Apoi, seara, la Quadragle Club, cină organizată de Decan, Joe Kitagawa; cu Dna Nuveen, soţii Levi şi alţi doisprezece-cincisprezece profesori.

Notez toate acestea ca să-mi amintesc un amănunt: după conferinţă, un tînăr sinolog, în trecere prin Chicago, a vrut să stea de vorbă cu mine. Eram prea obosit ca să prelungesc convorbirea mai mult de cinci, şase minute. Tot ce mi-a spus m-a pasionat. Speram că-1 voi reîntîlni la cină, sau măcar la cocteil. Dar nu fusese invitat, şi tînărul a dispărut. Nu-mi amintesc numele şi nu ştiu nici măcar la ce Universitate îşi pregăteşte doctoratul.

19 mai

Vine să mă vadă S.T., fostul meu student de acum cîţiva ani. Credeam că renunţase la doctorat (poate în urma repetatelor experienţe cu droguri). Aflasem, vag, că şi-a găsit de lucru într-o întreprindere fără nici o legătură cu Istoria Religiilor. Stăm de vorbă aproape două ceasuri, dar nu cred că l-am convins. Vrea să pregătească o teză despre diferitele tipuri de „corpuri spirituale". Se gîndea, în primul rînd, la tradiţiile indiene, pe care le-am discutat în ***Le Yoga*** şi într-un seminar despre misticism şi fiziologia subtilă (corpul format dintr-o „substanţă spirituală", de care vorbeşte Buddha; corpul „spiritual" sau „divin" - ***cinmaya, divya de ha*** - al yoghinilor, sau corpul „matur", ***pakva,*** al alchimiştilor, etc.) Stia, evident, despre „Floarea de aur" şi „Embrionul misterios", (făcuse chiar o comunicare la Seminar), acel „corp nemuritor'ităscut din combinarea exemplară a forţelor ***Yin*** şi ***Yang*** în trupul alchimistului taoist, şi care, în clipa morţii, evada prin occiput şi se înălţa la Cer.

Voia însă să se oprească aici. I-am spus că lucrurile acestea sunt oarecum cunoscute. Ar trebui să lărgească aria cercetării. Chiar dacă va evita problema „corpului pneumatic"

în creştinism şi gnosticism, va trebui să discute noțiunea „corpului celest" în tradițiile iraniene, pe care le-a analizat atît de pertinent Henry Corbin. Va trebui, de asemenea, să urmărească ideile si credințele similare în alchimia si tcoloeia
, , , c
creştină, mai ales după Boehme şi Swedenborg.

Spre surprinderea mea (căci ştiam că-1 interesase ezoterismul; e drept, numai în Orient), mi-a răspuns că în orice caz nu se va lăsa antrenant în ,jungla teozofiei creştine". Mii şi mii de pagini de citit, şi aproape toate „fără interes filozofic". I-am atras atenția că, parcurgînd o parte din „jungla teozofiei creştine", Schelling a ajuns şi el la ideea „corpului spiritual" ***(Geistieibichkeit).*** „E prea mult!", a exclamat. „în cazul acesta n-as termina teza nici în zece ani!"

A trebuit să-i dau dreptate.

Philadelphia, 24 mai

Dorm prost şi mă deştept la 8,00. Apoi în mare grabă, la aeroport. Cînd ajungem la Philadelphia, mă surprinde (neplăcut) căldura, prevestind inevitabila furtună. Găzduiți la Hotel Barday (hotel, se pare, „istoric", cu acel superb square în fața! pe vremuri, loc de întîlnire şi plimbare al „protipendadei"; azi, aglomerat de negri). Mă culc, şi dorm un ceas. Mă deştept la 4,00, ca să recitesc manuscrisul conferinței de astă seară. „Freud Memorial Lecture"! Ce demon m-a împins, anul trecut, să accept invitația Societății de Psihanaliză din Philadelphia? Poate, chiar faptul de a fi fost invitat s-o tin -eu, care de treizeci-patruzeci de ani critic încontinuu explicația dată de Freud religiei. Mi-am spus: sau nu au citit ***nimic*** din tot ce-am' scris, sau au citit, si sunt curioşi să mă asculte; cu alte cuvinte, au depăşit pozițiile dogmatice si intransigente şi acceptă, în ***principiu,*** critica dogmelor freudiene. Am ales ca subiect: „The Craze for the Occult". (Adaug că acum douăzeci şi unu de ani seria de conferințe a fost inaugurată de Anna Freud; tot ea a rostit, anul trecut, cea de a douăzecea „Memorial Lecture".)

Recitesc manuscrisul conferinței în timp ce se dezlănțuie furtuna. Apoi, la 6,00, vine să ne ia dr. X., redactorul revistei de psihanaliză unde se va publica „The Craze for the Occult". Cinăm la Restaurantul Muzeului; cunosc pe preşedintele societății, dr. Eckart, şi încă vreo zece perechi. Marele succes al lui Christinel: preşedintele îşi începe astfel prezentarea mea pe tribună: „Madame Eliade, Ladies and Gentlemen." Amfiteatrul, cu cinci sute de locuri, aproape plin. îmi citesc conferința cu oarecare brio: un ceas si zece minute si mi s-a părut că toți m-au ascultat cu interes. Apoi, „recepție cu şampanie" pentru vreo două sute de persoane (cei care au plătit). Mă înconjoară tot felul de persoane şi-mi pun întrebări. încerc să găsesc răspunsuri inteligibile...

Ne întoarcem la miezul nopții la hotel.

Philadelphia, 25 mai

Luăm micul dejun la 8,30, apoi un taxi ne duce la Barnes Foundation, în Merion, la cîțiva kilometri de oras. Cum dr. Eckart nu izbutise să ne obțină bilete, trebuia să ne încercăm norocul; căci, în acele cîteva zile pe săptămînă cînd se poate vizita Muzeul, numărul vizitatorilor e limitat la două sute: o sută îsi rezervă' biletele cu luni înainte; cealaltă sută o alcătuiesc vizitatorii care s-au prezentat la poartă cu cel puțin o jumătate de ceas înainte de deschidere.

Rămînem vreo două ore, fermecați, aproape speriați, de bogăția acestei Barnes Foundation: trei sute de tablouri de Renoir, şaptezeci de Matisse, apoi nenumărați Manet, Degas, Seurat, Picasso etc. Dacă aş avea mai mult timp (şi poftă de scris) aş rezuma aici cariera acestui industriaş (fabricant de medicamente), care s-a îmbogățit lansînd nişte picături contra guturaiului şi tusei. Prin 1910 - 1912, s-a hotărît să cumpere impresionistii francezi (care, la început, nu-i plăcuseră deloc) - şi a cumpărat tot ce-a găsit. A cumpărat mai ales Renoir şi Matisse, pictorii lui favoriți.

Inutil as încerca să descriu impresia „covîrşitoare" pe care mi-au lăsat-o sutele de pînze ale ***aceluiaşi artist.*** N-am simțit-o

pînă acum în nici una din retrospectivele pe care le-am văzut (Van Gogh, bunăoară, la Orangerie, acum vreo cincisprezece-şaisprezece ani). Peste putinţă de înţeles această emoţie - care nu mai era pur şi simplu estetică - a ***masei,*** a ***operelor complete*** (în cazul lui Renoir, cred că se găsesc adunate aici cam şaizeci-şaizeci şi cinci la sută din întreaga lui producţie).

New York, 26 mai

Ieri a fost o zi de neuitat! Acele cîteva ceasuri petrecute în muzeul şi parcul Muzeului Barnes; îmi vor trebui multe săptămîni ca să „asimilez" tot ce-am descoperit, tot ce-am învăţat... Dar, ca întotdeauna, melancolia de a ***nu mai avea timp;*** mi-ar fi plăcut să pot revedea albumele cu reproduceri, după ce-am văzut originalele; să pot citi măcar unele din monografiile recente asupra impresionismului francez, asupra picturii moderne... Dar cînd? cînd?

Am prînzit cu dr. Eckart, care venise să ne ia cu maşina de la Muzeu. Admirabilă casă între flori si arbori; admirabile gazde. Ce mă interesează mai mult în cazul dr. Eckart, este faptul că, specializat în fiziologia creierului, se declară freudian ortodox fără să renunţe la credinţa lui creştină (e romano-catolic). Aş fi vrut să dispunem de mai mult timp pentru discuţie. Dar la 3,00 ne-am întors la h6tel, ca să ne luăm bagajele, şi, apoi, în mare grabă, la gară, să prindem trenul spre New York.

Aproape uitasem călătoria cu trenul în S.U.A. Confortabilă şi melancolică. Barmanul îţi aduce băutura pe care o doreşti, apoi se retrage în colţul lui, fără zgomot, parcă ar călca pe pîslă. Aşa se călătorea în America acum două, trei generaţii. Dar înţelegi că „lumea" pe care o reprezintă călătoria cu trenul agonizează, dacă nu cumva a murit, fără ca nimeni să observe.

O găsim pe Lisette mai destinsă ca de obicei; de data aceasta n-a mai telefonat la aeroport ca să afle dacă avionul nostru a sosit la timp... A invitat la masă pe B. şi T. Coste.

Chicago, iunie

Cîte lucruri aş vrea să spun în Prefaţa la ***Histoire des idees religieuses!...*** Printre altele, mi-ar plăcea să mărturisesc că n-am suferit de complexele de inferioritate ale atîtor colegi occidentali: bunăoară, n-am fost seminarist (ca sinologul Creel şi atîţia alţii), n-am simţit presiunea Bisericii (ca mulţi din savanţii italieni), n-am fost antrenat în crizele şi revoltele provocate, nutrite, exacerbate de catehism, confesional, sau educaţia într-un colegiu iezuit. în România adolescenţei şi tinereţii mele am putut creşte în chip firesc. „Religia" mi se dezvăluia mai degrabă ca o formă a culturii. Creştinismul răsăritean, „ortodoxia", făcea parte din istoria neamului românesc. Eram liber să examinez aceste expresii spirituale şi creaţii istorice fără complexe. Le putem judeca, le putem critica şi le putem respinge, fără nici un risc.

Libertatea aceasta mi-a îngăduit „obiectivitatea" şi totodată „simpatia" faţă de fenomenul religios; m-a ajutat să devin un istoric al religiilor fără complexe. (De dezvoltat; compară cu E. de Martino etc.)

12 iunie

Cina de despărţire pe care i-o oferim lui Chuck şi Alice Long. M-am împăcat cu gîndul că nu-1 voi mai avea printre noi. Sunt curios să văd cum „va evolua" la Chapel Hill.

în ultimele zile am adăugat notele la ***Witchcraft*** şi am pregătit .textul pentru tipar. Sunt recunoscător lui Joe Kitagawa, care a insistat să public această „John Nuveen Lecture" cît de curînd. Altminteri, aş fi fost ispitit să „dezvolt" şi să „adaug", şi eseul ar fi rămas multă vreme în sertar; căci, acum am atîtea altele pe cap.

22 iunie

în afară de scrisori şi notele pentru „Freud Lecture", nimic de însemnat. Am început să pregătesc materialele (dosare, manuscrise, cărţi) pe care le voi lua la Paris.

24 iunie

Cină la Olivier, consulul general al Franței. Bruscă reintegrare a „atmosferei diplomatice" pe care am trăit-o în 1941 - 1945. Ne întoarcem acasă pe furtună.

Paris, 26 iunie

Avionul a decolat ieri seară, la 8,00. N-am dormit deloc. Dinu şi Giza ne aşteptau la noul aeroport, Charles de Gaulle.

Paris, 8 iulie

Am notat în agendă: întîlniri, vizite, lecturi. De abia azi simt că m-am adaptat „timpului parizian". Ca de obicei, în prima săptămînă eram somnoros în timpul zilei şi insomniile mă țineau treaz toată noaptea.

Inutil să însemn bucuria cu care am recitit şapte volume din Balzac (ediția Marcel Bouteron).

Cu Sibylle şi Marie France Ionesco, la „moara" lui Eugen. Rămînem toată ziua. Aniversarea a treizeci si opt de ani de căsătorie.

între altele, evocăm întîlnirile noastre în Parisul anilor 1945 - 1950, cînd eram toți cît se poate de săraci. E curios cum fiecare din noi ne aducem aminte de anumite împrejurări, dar uităm altele. Bunăoară, uitasem acest amănunt, pe care mi-l reaminteşte Rodica: la prima noastră întîlnire, îmi dă să țin în brațe pe Marie France, care abia împlinise un an; s-a amuzat nespus de neîndemînarea mea, căci o țineam ca pe un pachet, la douăzeci-treizeci de centimetri de mine, neîndrăznind s-o reazăm pe pieptul meu. Ascultînd-o, mi-am adus imediat aminte: citisem de curînd un articol subliniind „riscurile" la care este expus copilul în brațele celor care nu aparțin „mediului familial", celor care vin „de departe", din provincie sau din altă tară. Eu, abia sosisem din Portugalia.

Fără dată /iulie/

Aflu de moartea lui Julius Evola. Nu l-am mai văzut de vreo zece-doisprezece ani, deşi am trecut de mai multe ori

prin Roma. Amintiri. Descoperirea primelor cărți, în Universitate. Scrisorile pe care le primeam la Calcutta (rugîndu-mă să ***nu-i*** vorbesc despre yoga, „puterile magice" etc., decît în cazul cînd aş avea de raportat experiențe precise, la care am fost martor). Mi-a dăruit, pe cînd eram în India, cîteva publicații dar nu mai mi-aduc aminte decît de fascicolele din ***Krur.***

L-am cunoscut prin 1937, în casa lui Nae Ionescu. Nu eram decît noi trei, Octav. Onicescu şi prietena de atunci a profesorului. Evola îl văzuse în dimineața aceea pe Corneliu Codreanu si fusese foarte impresionat. Mai ales pentru acest motiv: întrebîndu-1 despre tactica lui politică şi şansele electorale ale Legiunii, Codreanu i-a vorbit despre virtualitățile ascetic-contemplative ale temniței, despre singurătate, tăcere si întuneric ca instrumente de auto-revelare si alte asemenea lucruri. Evident, Evola era încîntat. îmi aduc vag aminte de observațiile lui în legătură cu dispariția disciplinelor contemplative în lupta politică din Occident.

Apoi a venit războiul şi n-am ştiut nimic de el. Pînă într-o zi, ia Hotel de Suede, cînd am găsit o scrisoare din Roma. îmi aflase adresa de la Rene Guenon (care o ştiuse, probabil, de la Vâlsan) îmi scria că este „imobilizat pentru restul vieții", dar că poate primi, la el acasă, şi că ar fi fericit să mă vadă dacă voi trece prin Roma.

M-am dus să-1 văd, după ce îi telefonasem, în august 1949. Am fost rugat să aştept în salon pînă cînd infirmiera şi (cred) tatăl lui au izbutit să-1 ridice de pe fotoliu. M-a primit în picioare şi mi-a strîns mîna cu putere. Apoi infirmiera şi bătrînul Evola l-au ajutat să se aşeze, fără să se prăbuşească, în fotoliu. Am rămas de vorbă aproape un ceas. Mi-a spus că avînd tot timpul la dispoziția lui, traduce din germană şi franceză. Mi-a vorbit despre cartea în pregătire: ***Metafizica sexului.*** La un moment dat a scos o cheiță, mi-a arătat un elefant mărunt, de fildeş, şi mi-a spus cum să introduc cheia şi să descui. A apărut un bar în miniatură, cu numeroase sticluțe şi păhăruțe de cristal. M-a întrebat ce vreau să beau. Era o

după-amiază caldă şi nu aveam poftă de nimic - dar, mi-a explicat, era vorba de un ritual, aşa că am acceptat. Am ridicat amîndoi păhăruţele şi am sorbit, ceremonial, conţinutul.

L-am mai văzut de-atunci o singură dată, prin 1952 - 1953, deşi am continuat corespondenţa cîţiva ani. îmi scrisese, odată, cu oarecare iritare, mirîndu-se că nu citez niciodată pe Guenon, nici pe el. I-am răspuns aşa cum am găsit de cuviinţă. (Şi ar trebui să explic, şi să justific, într-o zi acest răspuns. „Teza" mea era simplă: cărţile mele se adresează publicului de azi, nu „iniţiaţilor". Pentru aceştia din urmă - spre deosebire de Guenon et compagnie - eu n-as scrie cărţi...)

Apoi, mai tîrziu, am primit la Chicago volumul lui autobiografic, în care amintea şi de vizita la Bucureşti, scriind, între altele, că în „cercul lui Codreanu" l-a întîlnit şi pe „faimosul istoric al religiilor de mai tîrziu, M.E." Am avut impresia, probabil nejustificată, că încercase să spună: uite, au mai fost şi alţi pasionaţi de extrema dreaptă, şi ei, acum, după război, pot publica, sunt discutaţi etc. Eu, Evola, de ce sunt încă sabotat, ignorat de marea presă etc.?

Amănuntul acesta m-a mîhnit şi totodată m-a iritat. Nu i-am mai scris de atunci. Dar am continuat să-1 citesc - si cu acelaşi interes.

Bruges, 18 iulie

Am plecat din Paris pe la 1,00, sub un cer întunecat, ameninţător. Foarte curînd străbăteam perdeaua cenuşie si grea a ploii torenţiale. Pe alocuri, şoseaua e inundată, si maşina lui Sibylle înaintează anevoie. Apoi, pe nesimţite, cerul se luminează. Cînd ajungem la Bruges, la 4,30, ne întîmpină o după-amiază de vară dintr-o altă lume, dintr-un alt secol. Aproape că nu-mi vine să cred că un asemenea oras ***există*** si e viu, e locuit - la vreo două sute de kilometri de Paris. Şi, ca de obicei, tristeţea că au trecut atîţia ani pînă ne-am învrednicit să-1 vizităm.

Ne lăsăm bagajele la hotelul Duc de Bourgogne, şi plecăm să ne plimbăm de-a lungul canalelor. Către apusul soarelui, plimbare cu barca. Veneţia Nordului!... Dar e cu totul ***altceva;*** încerc zadarnic să-mi precizez impresiile. Mă trezesc, pe nesimţite, foarte departe de „timpul" în care mă aflam, pînă azi la amiază, în Paris. Mă trezesc înseninat si totuşi emoţionat, parcă as fi în pragul unei mari descoperiri. De abia în timpul cinei, la Hotelul Bourgoensch Hof, încep să înţeleg ce se întîmpla. Scriu rîndurile acestea în mare grabă aşa că nu stiu dacă, atunci cînd le voi reciti, îmi vt)i reaminti de toate amănuntele, atît de revelatoare şi de proaspete în clipa de faţă. într-un cuvînt, descopăr încă o dată - dar cu o intensitate aproape paroxistă - funcţia creatoare a „decorului". A fost suficient să pătrund aici, în acest oraş care n-a fost desfigurat de progresele tehnologiei şi de „arhitectura modernă" -, în care casele nu sunt „maşini de locuit"-, a fost de-ajuns această ieşire din banalitatea cotidiană (căci toate „programele" au fost suspendate, mă simt „liber"; ***incipit vita nova...)*** ca să redobîndesc spontaneitatea şi beatitudinile imaginaţiei.

Cunoşteam de mult această experienţă: ştiam chiar că ea e posibilă ***în orice împrejurare,*** că nu se declanşează numai în urma „schimbărilor de decor". Dar descoperirea de astăzi îmi revelează si altceva: că, stimulată de „decor" (sau de o operă de artă etc.), imaginaţia atinge o intensitate creatoare care echivalează cu o „renaştere", cu regenerarea radicală a fiinţei. (De continuat.)

Bruges, 19 iulie

Dimineaţă superbă. Vizităm Muzeul Memling, apoi Muzeul de Artă. Inutil să-mi însemn aici „impresiile". Doar atît: frumuseţea caselor şi palatelor care adăpostesc astăzi colecţiile de artă. Spitalul St. Jean; „Apothecariul", curat, fără miros farmaceutic. Apoi, sandvişurile pe care le mîncăm la o berărie, în plin soare.

Memling, sau oricare alt pictor mare: nu e nevoie să te numeri printre cunoscători ca să experimentezi sentimentul de

palingeneză de care scriam aseară. Este suficient să contempli-: *lumea* pe care o priveşti îţi deschide ferestre spre un alt Univers de semnificaţii şi valori. Mai precis: contemplaţia operelor de artă eliberează forţele imaginaţiei, care zac în fiecare din noi ferecate, oprimate. Acelaşi lucru se petrece cu anumite „descoperiri" - mai precis: revelaţii - în muzică sau poezie; sau vizitînd pentru întîia oară anumite „monumente ale naturii". în toate aceste cazuri, „schimbarea de decor" echivalează cu descoperirea unei „lumi noi" - cea revelată de dialectica imaginaţiei creatoare (de dezvoltat).

Amsterdam

Ajungem la 4,00. Camere la Hotel Polen, pe strada Rokin. Exemplu tipic de hotel caravanserai.

Cald. în spatele hotelului, o stradă rezervată exclusiv pietonilor, acoperită literalmente de jurnale şi hîrtii murdare, mototolite, unsuroase, cutii de conserve, sticle de bere şi coca cola, cutiuţe si cartoane de toate dimensiunile... Nu cred că am văzut vreodată, nici măcar în mahalalele oraşelor orientale, o asemenea, parcă deliberat, dobîndită murdărie. Desigur, încă un semn de revoltă împotriva ***Establishment***-ului.

O întîlnim pentru întîia oară pe Liliana. Apoi soseşte Sorin, si ne conduce la apartamentul lor, pe un vapor. Seara, cinăm într-un restaurant turc, Topkath. Stăm de vorbă pînă aproape de miezul nopţii.

Amsterdam, 20 iulie

Superb. Dejunăm pe vapor. îmi aduc aminte de prima săptămînă petrecută în Amsterdam (septembrie, 1950), cu prilejul Congresului de Istoria Religiilor. Cît eram de sărac! Maurice Leenhardt m-a invitat odată la un restaurant indonezian ca să pot mînca şi altceva decît sandvişurile cu care ghicise că mă mulţumeam la prînz. Cîţi savanţi - maeştrii, colegii' si prietenii mei-au murit de-atunci! Leenhardt, Massignon, Pettazzoni, Van der Leeuw, Pincherle...

îmi aduc aminte şi de acest amănunt: ***La nuit bengali***'sta să apară. Traducerea germană avusese oarecare succes. Speram că versiunea franceză ar fi putut avea succesul de critică si de public pe care îl avusese originalul românesc, în 1933. îmi spuneam că, pe de o parte aş putea scăpa de sărăcie, iar pe de altă parte s-ar putea traduce şi alte romane si nuvele, în aşteptarea cărţii la care lucram atunci, ***Foret interdite.*** în acest caz, eram hotărît să mă concentrez asupra literaturii, lăsînd pe al doilea plan Istoria Religiilor ***(Le chamanisme*** era aproape încheiat şi începusem lucrul la ediţia a doua, revăzută si considerabil augmentată a cărţii despre Yoga).

Dar ***La nuit bengali***m-a avut succes (cum nu va avea, cinci ani în urmă ***Foret interdite),*** şi activitatea mea literară s-a redus la simple nuvele şi micile romane „fantastice" (bunăoară, ***Pe strada Mântuleasa)*** pe care le scriam pentru mine, pentru Christinel şi pentru alţi prieteni români....

După amiază, vizită la Muzeul Van Gogh. Cinăm într-un restaurant francez, apoi ne întoarcem pe vapor. Ascultăm discuri. Surpriza cea mare, filmul pe care ni-l arată Sorin, cu mama şi Corina în faţa căsuţei lor de la Bucureşti. Nu le-am mai văzut ***animate*** de treizeci şi doi de ani! Văzusem doar cîteva fotografii recente şi le auzisem vocile la telefon.

Bruxelles, 22 iulie

încă o zi superbă de vară.

Sorin şi Liliana ne întovărăşesc, în automobilul lor, pînă la Breda. Ne despărţim la 4,00. Către seară, ajungem la Bruxelles. Marie-Louise şi Christian Dehollain ne-au rezervat două camere la acest elegant şi original Hotel Mayflower. Cinăm la Dehollain. De la fereastra apartamentului lor, grădinile par a alcătui un imens parc, în care recunoşti, surprins, turla unei biserici...

Din agendă: ne-am reîntors în seara de 22 iulie. La 23 iulie cinăm, cu loan Cuşa şi o vară a lui, profesoară de franceză la

Bucureşti, la restaurantul Copechou. La despărțire, conform tradiției macedonene, tînără profesoară îmi sărută mîna... ***24 iulie:*** cinăm la ***Pizzeria*** cu Oani şi Sibylle. ***25iulie:*** zi pierdută (cîteva vizite; scrisori). ***26 iulie:*** scriu toată ziua, deşi nu mă simt bine (stomac? ficat?). Cinăm cu Sibylle şi Jacqueline la Tătăreştii. ***27 iulie:*** zi de vară, lucrez; seara, cinăm la Cioran. ***28 iulie:*** este tot atît de frumos. Lucrez ziua întreagă. Cinăm cu Jean şi Gaby Gouillard la „Flute de Pan" în He St. Louis. Dezamăgiți. ***29-31 iulie:*** zile de vară, senine; lucrez pînă tîrziu după miezul nopții. ***31 iulie:*** am scris şase scrisori: efort disperat - dar inutil - de a pune la zi corespondența...

Puerto de Andraitx, 7 august

De o sâptămînă aici, în acest vechi port de pescari la vred treizeci km de Palma de Majorca. La aeroport ne aşteptau Sibylle şi Jacqueline. Foarte cald, fără să fie totuşi înăbuşitor, în maşina închiriată de Sibylle am traversat Palma, invadată de turişti (un milion!...). Avem două camere, la ultimul etaj. într-un' hotel - ***Villa Italia*** - care ne-a fermecat de cum l-am văzut. Desuet şi melancolic, şi totuşi magnific, seducător. Parcă arhitectul s-ar fi inspirat dmtr-un roman de D'Annunzio. Scările de marmură albă urcă, în spirală, pînă la a treia terasă, vastă cît o sală de teatru, din fata hotelului. Clădirea, cu risipa ei de marmură şi roşul palid al zidurilor, imită admirabil tipul de vile italiene de pe la 1900. I-ar fi plăcut Eleonorei Duse să joace ***La Cită morta*** pe această imensă terasă, sub balcoanele de piatră roşie, cu Mediterana în fată si pinii ombeliferi şi măslinii crescînd la întîmplare pe~ costişa din spatele hotelului...

Una din odăi am transformat-o în cameră de lucru. Dar încă n-am găsit o masă bună de scris. Lucrez, cum pot, la o măsuță de sah, care se clatină la orice mişcare a brațului.

'9 august

De mult n-am mai cunoscut o asemenea vacantă de vară. In fiecare dimineață ne întîmpină acelaşi cer senin şi arşița nu te apasă pentru că adie încontinuu briza marină.

Programul zilnice acelaşi. Către ora zece, cu Christinel la cafeneaua noastră favorită din piața portului, unde am descoperit cel mai bun ***espresso.*** Apoi, pe jos, pe şoseaua umbrită de arbori mari, pe lîngă zidurile de piatră acoperite cu zorele, ne ducem la Villa, unde Sibylle a închiriat un apartament. Ca aproape în toată insula, nu există plajă cu nisip. Ne coborîm în mare de pe o stîncă, cimentată şi prevăzută cu o scară de metal. Prînzim la vilă. Apoi eu mă întorc la hotel, cu speranța că voi putea lucra cîteva ceasuri. Uneori, arşița pe sosea si praful pe care-1 ridică automobilele îmi amintesc de România.

// august

La 2,00 vine să ne vadă Stig Wikander, pe care nu-1 mai întîlnisem de vreo doi ani. Discutăm pînă la 11 noaptea. între altele, îmi vorbeşte despre importanța simbolismului hermetic în opera celui mai important poet romantic suedez.

13 august

Superb. Lucrez cu spor pînă la 5,30, cînd plecăm cu Sibylle la Palma. într-o cafenea, la umbră, stau de vorbă cu Stig pînă la 8,00. Reluăm cîteva din „subiectele" noastre favorite: vikingii şi arabii, tradițiile ocultiste camuflate în literaturile secolelor al XVII-lea şi al XIX-lea, -ultimele „mode" în Istoria Religiilor etc.

Sibylle şi Christinel se reîntorc de la aeroport cu Marie-France (a părăsit doar acum cîteva ceasuri Dubrovnik, unde îşi petrec vacanța Eugen şi Rodica. Amănunt: către amiază, Eugen, bine cunoscut pentru indiferența sau neglijenta lui vestimentală, se îmbracă foarte corect - cămaşă, eravată, veston, pălărie elegantă - şi se plimbă pe plajă). Cinăm cu toții la restaurantul ***El Tunel,*** în Palma Viega. Plimbare prin oraşul vechi pînă aproape de miezul nopții. La despărțire, îi spun (oarecum în glumă) lui Stig că am vorbit de multe afară de Raimundo Lull, -deşi ne-am plimbat de atîtea ori în jurul statuii lui, în Piață...

15 august

Ni se spune că *Villa Italia* a fost pe vremuri un cazino. Printr-o fereastră prăfuită, am privit o dată sălile de joc, devenite acum odăi de debara şi magazie.

Managerul hotelului, Joan, tînăr german de origine letonă, pare tot atît de enigmatic şi anacronic ca şi *Villa Italia.* Blond, înalt, frumos, ineficient, dar plin de bune intenţii. Hotelul e locuit mai ales de tineri germani, aproape toţi înscrişi la Şcoala de Yahting a Clubului nautic, care se zăreşte pe celălalt mal al golfului. Instructorul, german şi el, mărunt, agitat, cu barbă de viking, îşi ţine cursul, în fiecare după-amiază, pe terasă, chiar sub fereastra camerei în care încerc să lucrez. Intr-o noapte, tîrziu, i-am auzit cum spărgea sticlele de bere, pline sau goale, repezindu-le cu putere de parapetul terasei. „Acesta este obiceiul marinarilor, mi-a explicat Jaan a doua zi. Este o tradiţie de mai multe ori secuiară. Nu pot face nimic!..."

21 august

Acum cîteva zile, cu maşina, excursie la Val de Mossa. Vizităm, evident, casa în care au locuit George Sand şi Chopin. Grădina, malancolică, încă bine îngrijită. Odăile în care atîta a suferit de frig Chopin.

La întoarcere, pe şoseaua de munte cu nenumărate serpentine, Sibylle, orbită o clipă de razele apusului de soare, intră cu maşina într-un şanţ, doar la cîţiva metri de prăpastie. Accidentul ar fi putut fi fatal. în orice caz, motorul e detracat. Mai multe automobile se opresc lîngă noi, oamenii coboară şi ne întreabă cu ce ne pot fi de ajutor. Trimitem vorbă lui Rousseau, proprietarul vilei, să telefoneze la garajul de la care Sibylle închiriase maşina.

Aşteptăm zadarnic pînă ce se întunecă bine. (Am aflat a doua zi că Rosseau nu fusese acasă.) Apoi coborîm pe jos, admirînd luna plină, silindu-ne să părem bine dispuşi, nu cumva .să-i creăm Sibyllei „complexul accidentului". Pe la unsprezece noaptea ajungem într-un sat izolat, minuscul. Spre surprinderea şi bucuria noastră găsim totuşi un taxi care ne aduce la Puerto, într-o viteză mai mult decît imprudentă (dar nu îndrăzneam să spunem ceva: sculasem şoferul din pat...)

24 august

Moartea mamei. Am primit întîi o telegramă (18 august), apoi scrisoarea lui Sorin de la Bucureşti. **A** ajuns prea tîrziu; n-a mai găsit-o în viată.

Avea aproape nouăzeci de ani. Şi pînă acum cîteva luni, încă sănătoasă şi energică. Doar că nu mai vedea destul de bine, nu mai putea citi. S-a stins încet, fără suferinţă; ca şi tata.

îmi aduc aminte de prima convorbire la telefon, de la Paris, în toamna 1967. (în acel an fusesem „reconsiderat" în ţară şi numele meu putea fi citit în articole.) Nu-i mai auzisem glasul din august 1942. Părea mai puţin emoţionată ca mine. Mi-a spus să nu mă grăbesc să mă întorc în ţară: ea are răbdare, mă aşteaptă. Şi niciodată de atunci, nici în scrisori, nici în convorbirile telefonice, n-a insistat să vin la Bucureşti, să ne revedem. Cred că înţeleg de ce: douăzeci şi cinci de ani, şi ea, şi Corina, şi toţi ceilalţi, au trăit sub teroarea Securităţii din cauza mea. Eu eram liber, eram la Paris, publicam cărţi, apoi, mai tîrziu, predam la Universitatea din Chicago - eu, obscurantist şi retrograd, fostul asistent al lui Nae Ionescu, fost colaborator la ziarul ***Cuvântul*** etc. etc. Eram, cum se mai spune, un „duşman al poporului muncitor".

Cred că mama nu a uitat niciodată această lungă perioadă în care toţi ai mei trăiseră terorizaţi de anchetele şi suspiciunile Securităţii. Şi cînd, cel puţin în aparenţă, lucrurile s-au schimbat - Mama n-a vrut să uite. Bănuia, probabil, că nu mă va mai întîlni, în această viaţă - dar s-a bucurat ghicind că nu mă voi lăsa ademenit de curtea care începuse să mi se facă, şi că nu voi accepta să fiu „cumpărat".

Paris, 6 septembrie

Ne-am întors la 1 septembrie. Aeroportul de la Palma era ticsit; anevoie îţi puteai face loc prin mulţime. Şi deşi avi-

oanele - pentru toate marile oraşe ale Occidentului - îşi luau zborul din zece în zece minute, masa aceea de turişti si de copii (am numărat şase colonii de vacanţă!) se menţinea tot atît de compactă. Cam aşa arătau, probabil, gările multor ţări europene în „marile momente" (cum se exprima Churchill) ale războiului...

întîlniri: Octavian Nistor, fostul meu student la Universitatea din Bucureşti, în 1938; Marghescu (a căpătat un post la departamentul de franceză din Chicago); loan Culianu, tînăr istoric al religiilor foarte înzestrat (timid şi cutezător în acelaşi timp). Lucrez cînd şi cum pot, în special la începutul după-amiezelor şi după miezul nopţii.

Aseară am cinat cu Sibylle şi Jacqueline la Giza şi Dinu. întorcîndu-ne de la Parly II, ploaia torenţială mi-a amintit de dezlănţuirea monsoonului în Bengal. Lipseau doar revărsările apocaliptice de electricitate, acea lungă, neîntreruptă vîlvătaie de flăcări albastre.

12 septembrie

Alaltăieri am petrecut patru ceasuri cu R.S., tînăr savant italian care şi-a trecut doctoratul cu o teză despre mine. Mă surprinde cît de bine vorbeşte româneşte (a fost doi ani în ţară). Ne întîlnim din noii astăzi, de la 2,00 la 6,00, ca să discutăm teza. îi mărturisesc că, de obicei, citesc cu mare efort asemenea lucrări, independent dacă autorul este „pozitiv" sau „negativ"; este însuşi „subiectul" lucrării (activitatea mea ştiinţifică sau literară) care mă interesează din ce în ce mai puţin. Asta nu înseamnă că nu preţuiesc (cel puţin în parte) ce-am publicat pînă acum. Dar am impresia că ştiu despre ce este vorba. Cînd sunt bine înţeles, nu am nimic de adăugat; iar dacă nu sunt înţeles, ce-aş mai putea adăuga?

13 septembrie

După-amiaza, vizite. Notez pe cît pot numele vizitatorilor în agendă.

Noaptea găsim un cloşar culcat în fata uşii noastre. Este acel bătrîn pe carc-1 vedem adesea pe o bancă, în Place Charles Dullin, cu sticla de vin şi două jumătăţi de baghetă. Nu cerşeşte, dar acceptă banii pe care Christinel îi dă pentru pachetul de Gauloise. Astăzi, părea mirat de surpriza noastră: „Mais madame, spune, rhoi je garde votre appartement!.."[1]

De abia cînd l-am văzut coborînd pe scări mi-am dat seama că şchioapătă.

14 septembrie

O revăd pe Cloclo după treizeci şi doi de ani. Am cunoscut-o cînd era încă în şcoala primară.

Noaptea, telefonăm din nou Corinei, la Bucureşti. încă nu pot crede că nu voi mai auzi glasul mamei.

16 septembrie

Cină cu loan Culianu la un restaurant chinezesc, apoi stăm de vorbă, în biroul meu, pînă la miezul nopţii.

Ştiam de mult că Dumezil avea dreptate spunînd: în Istoria Religiilor, ca şi în orice altă disciplină, un singur lucru contează: ai sau nu ai ***le feu sacre.***[2]

20 septembrie

Un cineast olandez (?) ar fi vrut să facă un film despre viata sexuală a lui Isus Christos. Autorităţile franceze i-au interzis să-1 realizeze în Franţa. Ziarele (cel puţin, unele din ele) protestează: Libertatea e sugrumată în Franţa etc. etc. Cineastul e deja celebru.

Va trebui să aflu numele acestui artist norocos; si cît mai multe amănunte asupra filmului. La Chicago, la New York, la Santa Barbara - ce extraordinară impresie voi face, citind acest exemplu. Atîţia tineri care mă tot întreabă: care sunt „secretele lansărilor pariziene?"

[1] **„Dar, doamnă, eu vă păzesc apartamentul!..."**
[2] **Focul sacru'**

Paris, septembrie

X, care a citit cu mare interes ***Fragments d'un Journal,*** mă întreabă de ce n-am ales şixîteva texte în legătură cu „laboratorul" meu. Mă mulţumesc, spune, doar cu aluzii la cărţile la care lucrez. îşi închipuie că, în caietele mele, sunt destule pagini în care am notat observaţii mai precise: problemele şi dificultăţile pe care le înfruntam, citate din autorii cu care eram de acord sau pe care îi criticam etc. Ii spusesem că în ultimele patru luni am recitit, de mai multe ori, ***Deuteronomul, Psalmii*** si ***Profeţii*** în cele trei traduceri comentate pe care le folosesc şi că, după ce încheiam lectura unei cărţi (bunăoară, ***Psalmii),*** am citit, recitit sau consultat cîteva din lucrările critice fundamentale, precum şi alte monografii sau articole publicate în ultimii ani. X e curios să afle în ce măsură aceste lecturi si meditaţii au fost notate în Jurnal. (Cum aflase că lucrez acum la capitolul XVI dm ***Histoire des croyances et idees religieuses*** - „La Religion d'Israel â l'epoque des Rois et des Prophetes" - era curios să cunoască „laboratorul".)

Avea şi nu avea dreptate. Desigur, ar fi fost interesant dacă etc. etc. Dar cu problemele Istoriei Religiilor mă îndeletnicesc de aproape cincizeci de ani. Notele de lectură, cîte au mai rămas, se găsesc adunate în dosare şi caiete de tot felul. Unele pagini - rezumate şi observaţii personale - au fost scrise acum douăzeci-treizeci de ani; altele, de foarte curînd. Ce-aş putea nota în „laboratorul" capitolului al XIV-lea. Dacă aş încerca - măcar la un singur capitol - să ţin un „Jurnal de laborator", ar fi, probabil, de două , trei ori mai voluminos decît capitolul respectiv. Ce sens ar avea acest efort? Cui i-ar folosi? în afară de cîteva excepţii, i-am spus, mă mulţumesc să notez în Agendă subiectul si numărul paginilor scrise în fiecare zi. Şi fac asta numai ca să-mi pot aminti, mai tîrziu, perioadele de intensă activitate, întrerupte de „intervale sterile", mai mult sau mai puţin lungi: (cursuri, călătorii, boală, oboseală etc.)

30 septembrie

Cinăm, invitaţi de Madeleine şi Georges Dumezil, la un restaurant din cartierul lor. între altele, G.D. îmi spune că are înregistrate pe bandă, dar încă netranscrise, multe zeci de povestiri, legende, basme, proverbe şi fabule în oubyk, cherkez şi alte dialecte caucaziene; material pentru cîteva mii de pagini dactilografiate. Cînd va simţi că nu mai are nimic de spus despre religiile şi mitologiile indo-europene (dar va veni oare vreodată un asemenea moment?...), se va concentra exclusiv asupra transcrierii, traducerii şi comentariilor acestor materiale folcloristice caucaziene. (Dumezil cunoaşte vreo treizeci şi cinci de limbi şi dialecte, dar marea lui pasiune, încă din tinereţe, au fost - si au rămas - limbile si dialectele caucaziene.)

3 octombrie

Azi, noapte Christinel a avut acest vis: se afla, singură, într-o imensă sală de bal, somptuos luminată. Deşi nu se vede orchestra, se aude, tot mai clară, melodia unui vals celebru şi atunci Christinel începe să danseze singură. Cîteva secunde în urmă apare un bărbat tînăr, frumos, elegant şi o înlănţuieşte. Dansează aşa amîndoi pînă cînd, orchestra încetînd brusc, Christinel îl întreabă: „Dar cine esti dumneata? Nu te cunosc!" Tînărul se închină politicos, şi zîmbeşte: „Je suiş votre clochard, Madame".[1] „Dar cum *se* face că pînă ieriînaintai cu atîta greutate şi acum dansezi mai bine ca cel mai bun dansator?" Tînărul se înclină din nou si zîmbeşte: „Mais c'est pour vous, Madame!"[2]

Sunt cîteva săptămîni de cînd nu l-am mai zărit. Astăzi, întrebînd pe unul din cloşari, am aflat că fusese transportat mai de mult la spital.

[1] **„Sunt vagabondul dumneavoastră, Doamnă".**
[2] **„Dar o fac pentru Dumneavoastră, Doamnă".**

Chicago, 8 octombrie

Am ajuns azi după-amiază. început de toamnă. Deprimat de numărul scrisorilor şi pachetelor cu cărţi pe care le-am găsit la noi acasă si în biroul de la Meadville.

16 octombrie

Ieri am deschis cursul despre „Gîndirea mitică". Surpriza: clasa era plină pînă la refuz şi pe culoar aşteptau vreo 20-30 de studenţi. A trebuit să schimbăm sala', coborînd întîi la primul etaj, apoi la parter.

Azi după-masă, seminarul. Recunosc cîţiva din studenţii mei favoriţi - şi mă înseninez pe loc. Vom avea din nou discuţiile noastre pasionante de acum doi ani.

octombrie

într-o scrisoare către Saint-Martin („Les Philosophes Inconus") din 25 octombrie 1974, Kirchberger îi comunică o serie de informaţii despre căsătoria mistică a lui Johann-Georg Gichtel (1683-1710) cu Sophia. (Informaţiile le găsise, de altfel, în ***Prefaţa*** scrisă de Ueberfeld la' ***Operele*** lui Gichtel.) Preţioase mi se par mai ales aceste detalii: „Sophia, sa chere, sa divine Sophia qu'il aimait tant et qu'il n'avait jamais vue, vint le jour de Noel 1673, lui faire sa premiere visite. II dit â cet egard qu'il vit et entendit dans le troisieme principe, cette Vierge qui etait d'une beaute eblouissante et celeste. Elle l'accepta pour son epoux dans cette premiere entrevue, et les noces furent consommees dans des delices ineffables. Elle lui promit par des paroles distinctes la fidelite conjugale: de ne jamais l'abandonner, ni dans les croix, ni dans la pauvrete, ni dans la maladie, ni dans la mort, et qu'elle habiterait toujours avec lui dans le fond lumineux interieur: elle l'assura de la dedommager amplement de tout ce qu'il avait sacrifie pour elle en renohcant aux alliances de femmes riches qui l'avaient recherche. Elle lui fit esperer une progeniture spirituelle, et pour dot elle porta la foi, l'esperance et la charite essentielle et substantielle dans son

coeur. Les noces durerent jusqu'au commencement de l'annee 1674. II prit des lors un logement plus commode dans une maison spacieuse â Amsterdam et d'un loyer cher. Cependant il ne possedait pas un sou, et il ne travaillait point pour acquerir de 1'argent et ne demandait rien â personne ni pour lui, ni pour les autres; et pourtant il exercait l'hospitalite envers bien des amis qui venaient le voir de loin."[1] (Vezi textul integral al scrisorii în Antoine Faivre, ***Kirchberger et Villuminisme du dix-huitieme*** siecle, 1966, pp. 172-173).

Motivul nuntii sufletului cu divinitatea (sau cu o ipostază personificată a divinităţii) este destul de frecvent în istoria misticii. Dar căsătoria lui Gichtel prezintă anumite elemente specifice; bunăoară, asigurarea pe care i-o dă Sophia că va avea o „progenitură spirituală" şi că îi va despăgubi materialiceşte pentru tot ce-a sacrificat „en renoncant aux alliances de femmes riches qui l'avaient recherche". (Aşa explica Kirchberger casa spaţioasă de la Amsterdam şi averea lui Gichtel...)

Este curios că aceste elemente specifice se regăsesc în practicile samaniste din Siberia şi India aborigenă. Nu voi aminti decît cîteva exemple (cf. ***Le chamanisme,*** ed. II, 1968,

[1] „Sophia, scumpa, divina lui Sophia, pe care el o iubea atît de mult şi pe care n-o văzuse niciodată, vine în ziua de Crăciun 1673 şă-i facă prima ei vizită. El spune în această privinţă că trăieşte şi aude în al treilea principiu această Fecioară care era dc o frumuseţe orbitoare şi celestă. Iar ea îl acceptă ca sot în cursul acestei prime întrevederi, iar nunta a fost consumată în delicii inefabile. Ea îi promite în cuvinte clare fidelitate conjugală: să nu-l abandoneze niciodată, nici la durere, nici la sărăcie, nici la boală, nici în moarte si că ea va locui cu cl întotdeauna în abisurile interioare luminoase: ca îl asigură că îl va despăgubi mărinimos de tot ceea ce el a sacrificat pentru ca, rcnunţînd la căsătoriile cu femei bogate care au umblat după cl. Ea îl face să spere la o progenitură spirituală şi ca zestre ea aduce credinţa, speranţa şi bunătatea esenţială şi substanţială din inima ci. Nunta durează pînă la începutul anului 1674. Dc atunci, cl ia o locuinţă mai comodă într-o casă spaţioasă din Amsterdam şi cu o chirie mare. Dar cl n-avea un ban si nu muncea ca să cîştigc bani şi nu cerca nimic dc la nimeni nici pentru cl, nici pentru alţii; cu toate acestea, era foarte ospitalier cu mulţi prieteni care veneau dc departe şă-1 vadă."

pp. 73 ş. urmi, 329 ş. urm.). Un şaman goldi povesteşte că în tinereţe în timp ce zăcea bolnav i-a apărut o foarte frumoasă femeie, de înălţimea unei fetiţe, şi i-a mărturisit că este spiritul tutelar ***(ayami)*** al strămoşilor lui şamani. A adăugat că-1 iubeşte si vrea cu orice pret să-i fie soţie. Ea îl va învăţa cum să samanizeze si să vindece bolnavii, iar „oamenii ne vor aduce hrană îndeajuns". Tînărul a consimţit, s-a vindecat si puţin timp în urmă a devenit şaman. „De atunci dorm cu ea ca şi cu soţia mea, dar nu avem copii."

Şi mai interesante sunt experienţele şamanilor Saora, populaţia Munda din Orissa. Un spirit tutelar feminin vine în timpul somnului şi cere tînărului s-o ia de soţie. Dacă se împotriveşte, tînărul îşi pierde minţile şi, în cele din urmă, moare. Un şaman Saora mărturiseşte că a avut cu sotia-spirit un băiat şi două fete. După cinci ani s-a căsătorit cu o femeie din satul lui, care i-a dăruit trei copii. în ziua nuntii, sotia-spirit s-a adresat miresei (prin glasul şamanului): „De acum înainte ai să trăieşti cu soţul meu. Ai să-i aduci apă, ai să cureţi orezul, ai să-i găteşti mîncarea. Ai să faci totul... Eu nu pot face nimic altceva decît să ajut oamenii la nevoie..."

Ca şi Sophia lui Gichtel, soţia-spirit modifică radical modul de a fi al soţului. Şamanul se deosebeşte întru totul de restul comunităţii; este medic, protector, poet extatic si totodată „înţelept".

25-26 octombrie

Răcit, sunt nevoit să stau acasă. încerc zadarnic să citesc proza fantastică-ocultistă a lui Yeats. Insuportabila banalitate a „mesagiului ezoteric" (ca şi la Gustav Meyrinck, de altfel; pe care îl citesc, sau recitesc, cu plăcere pentru talentul său de „povestitor", nu pentru presupusul conţinut „ezoteric").

9 noiembrie

A treia zi, şi ultima, de „dialog cu teologii". Alaltăieri, joi 1 noiembrie, lunch cu B. Lonergan şi Karl Rahner, la „Jesuit House". Ieri, la Mandel Hali, mi s-a cerut să prezint pe

Cardinalul Konig; cum este istoric al religiilor şi editorul acelui admirabil ***Worterbuch d. Religionsgeschichte,*** nu mi-a fost greu. în aceeaşi seară, cină oferită de Facultatea noastră Cardinalului Konig, lui Rahner, Lonergan şi altor teologi.

în sfîrsit, astă seară, recepţie la Edward Levi pentru Cardinal. Erau invitaţi teologi reprezentînd toate confesiunile creştine şi rabinul Bronstein (fostul meu student) cu soţia. Benedicţiunea de la începutul cinei a rostit-o el.

Santa Barbara, 13 noiembrie

Cînd ne-am luat zborul, Chicago era acoperit de negură. Frig, burniţă tristă amestecată cu fulgi de zăpadă. (Păreau şi ei murdari. ***Pollution...)*** Ajungem la Santa Barbara pe seară (7,00). La aeroport ne întîmpină Capps, Bradford şi Michaelson. Primii doi ne conduc la Casa de Maria, în Montecito. (De cîte ori trecusem prin faţa acestei melancolice şi totuşi somptuoase proprietăţi, cînd locuiam la San Ysidro Inn!) Dintre participanţii la simpozion, nu sosise decît Mary Stevenson. Ne lăsăm bagajele în camera nr. 27 (de fapt, un mic apartament) si mergem cu toţii să stăm de vorbă la barul de la San Ysidro.

Aflu că azi dimineaţă a murit Thomas O'Dea. Prea multe amintiri ca să le însemn aici. Capps îi telefonează - şi Raimundo Pannikar vine pe la 9,30. îl revăd cu bucurie. (în octombrie îl reîntîlnisem la Chicago, după, cred, vreo optsprezece ani...)

Santa Barbara, 14 noiembrie

De dimineaţă mă deşteaptă ciripitul unei paseri necunoscute - şi ciocănitoarea. (Amintiri din săptămînile petrecute la San Ysidro Inn.)

Sister Bernardette ne pregăteşte cafeaua. Apoi, la „Mission"; serviciul pentru Tom O'Dea. Slujeşte şi R. Pannikar. Scurtă evocare, pe care o citeşte simplu, convingător, Michaelson.

îl reîntîlnim pe Zwi Werblowski şi alţi cîţiva prieteni de la „Center". La 3,30 începe Colocviul despre Mircea Eliade. Destulă lume - majoritatea profesori şi „savanţi". Mac L. Ricketts citeşte un lung studiu: „The Image of Death in Eliade's Writings". Foarte sugestiv. Apoi, scurte prezentări de C.J. Larson (University of Santa Barbara) şi Francis P. Sullivan, S.J. (Loyola University, New Orleans) care declară că ***Sacred and Profane*** 1-a ajutat să devină el însuşi, adică: poet! Seara, Dennis Doening citeşte „The Spiritual Itinerary of M.E., 1926-1928". Multe citate din seria de articole - „Itinerarul spiritual" - publicate în ***Cuvântul.***

Urmează „Tribute and Reminiscences": Th. Jacobsen Pannikar şi Werblowski (foarte cald - deşi rămînînd critic; insistă asupra „modestiei mele proverbiale", „umilităţii" mele; admite că trăim, în Istoria Religiilor o „Eliade-era"). întîlnesc pe Kees Bolle, David Rasmunsen etc. etc. Prea obosit ca să continuu.

15 noiembrie

Am adormit abia la şase dimineaţa!... Şi dureri artritice la încheietura mîinii. Mă scol totuşi şi asist la prima comunicare la 9,00. După-amiază de la 2,00 - 5,00, o serie de scurte comunicări. Unele, excelente. La 5,30, cinăm. Apoi,-la 8,00 - în marele amfiteatru, Lehmann Hali, al Universităţii, arhiplin (stăteau şi pe jos), citesc conferinţa despre „Voga ocultismului". Mare succes. Capps remarcă: de la Paul Tillich, nimeni n-a mai avut un asemenea public. Urmează „Reception", 9,30-11,30. Vorbesc, ascult, răspund la întrebări, pînă la extenuare.

Reîntorşi la Casa de Maria, îmi pregătesc cîteva note pentru conferinţa de mîine.

Santa Barbara, 16 noiembrie

Am putut dormi - dar puţin (vreo patru-cinci ore.)

Dimineaţa, ne deşteptăm în ceaţă. Doar către amiază începe să se lumineze. Contribuţii critice în legătură cu metoda

mea: J. Waardenberg (Utrecht), Jonathan Smith, Jacob Needleman (San Francisco State University). La 11,00 ţin conferinţa „Seif Reflections on My Work" (pe care ar fi trebuit s-o tin aseară, la Universitate, aşa cum fusese anunţat în program. Dar mi-am dat seama că nu puteam vorbi unui public de cinci-şase sute de persoane despre problemele discutate în timpul simpozionului). Inutil s-o rezum. Am vorbit, liber, vreo cincizeci de minute. Un început de autobiografie spirituală. Explicaţia ororii de „provincialism cultural" prin faptul că aparţineam unei culturi minore. Importanţa descoperirii - ***nu*** a Renaşterii italiene, ci a ***exemplului*** de „umanism integral" pe care-1 găsisem în Pico etc. Recunosc că am fost „configurat" de experienţa indiană. Ce-am învăţat în India-ce-am descoperit apoi, în România, în legătură cu creaţiile folclorice etc. etc. Dar am spus un lucru pe care ţineam de mult să-1 spun în faţa colegilor şi studenţilor mei: că ceea ce interesează într-un „maestru" nu este ***cum*** a lucrat, ci ***ce*** a lucrat. (Eu, bunăoară, mă recunosc discipolul lui Pettazzoni - deşi nu-i împărtăşesc metoda; dar ***exemplul*** Iui - a încerca o Istorie ***universală*** a religiilor - l-am luat de model.)

Toate acestea le voi scrie mai limpede în textul care va întovărăşi celelalte studii şi comunicări, cînd vor fi pregătite pentru tipar. Interesante şi amuzante observaţiile lui Capps despre „mitologia" M. Eliade.

Printre savanţii pe care i-am cunoscut: Marija. Gimbutas (care mărturiseşte că a învăţat Istoria Religiilor ***numai*** prin cărţile mele), Joan Puhvel, Amos Funkenstein. Regretul că n-a' fost nici un român de faţă... în acel amfiteatru arhiplin. Sau cînd s-a vorbit de „Eliade's era".

Los Angeles, 16 noiembrie

Am plecat din Santa Barbara ieri după-amiază, cu maşina. Petrecem seara la Nunuş şi dr. Nicolae Costa.

Fericit că am zărit acel iepuraş în grădină.

Chicago, 19 noiembrie

loan Cuşa (care participă la un Congres Internaţional de Arte grafice) vine să ne vadă astă seară. Entuziasmat de frumuseţea Campusului. înţeleg repede de ce: taxiul l-a adus prin Midway, splendid ilaminat de noile lampioane electrice, revărsînd o lumină portocalie-roşietică. „Parcă aş fi pătruns într-o pădure de aramă", îmi spune.

Cinăm la Quadrangle Club, apoi ne reîntoarcem, la noi.

28 noiembrie

Thanksgiving. Seara, la noi la masă, Joe şi Evelyn Kitagawa, Matei Călinescu, Res Ley etc. Ca de obicei, discuţii. Prea multe de notat...

1 decembrie

Foarte frig. începe să ningă. Izbutesc să lucrez aproape toată ziua (ch. XVII din ***Histoire).***

2 decembrie

Seara, cină la Nathan Scott. întîlnesc pe dna R. Niebuhr. îmi mulţumeşte încă o dată pentru „marele serviciu" pe care i l-am făcut acum cîţiva ani, trimitîndu-i, la cererea ei, zece exemplare din articolul: ***History of Religions in Retrospect: 1912-1962.***

înţeleg foarte bine: articolul este didactic - şi util pentru bibliografia critică pe care o cuprinde. Dar ascultînd-o vorbindu-mi *numai* despre acest text, mi-am adus aminte despre comedia' pe care avea de gînd s-o scrie, acum vreo cincizeci de ani, N.D.: într-una din călătoriile lui, Balzac este recunoscut de un nobil italian: timp de o jumătate de ceas, acesta îi vorbeşte entuziasmat de articolele pe care celebrul romancier le publicase în lucrarea colectivă *Les Frangais peints par eux-meme...* Aşa începea comedia, dar nu ştiu ce se întîmpla după aceea. N.D. intrase în anul V de medicină şi a renunţat la teatru...

Fără dată (decembrie)

Vine să mă vadă R., fosta mea studentă de acum sase-şapte ani. E căsătorită, are un copil şi nu mai poartă ochelari. Îşi aduce aminte de lucrarea de seminar care a impresionat atît de mult pe colegii ei: izvoarele greceşti despre cehi. (De fapt, la sugestia mea, citise şi aprofundase doar un singur studiu, dar cel mai important: ***The Celtic Ethnography of Posidonius,*** al lui J.J. Tierney.) îmi spune, între altele, că la petreceri, mai ales la ea acasă, îi place să citeze anumite pasagii din Posidonius; bunăoară, mărturisirea lui că la început era tulburat de căpăţînile ţintuite la intrarea locuinţelor aristocraţilor celţi, dar că, mai tîrziu, se obişnuise şi le putea privi cu seninătate. Sau descrierea pe care a făcut-o Euphorus, pe la 350 a. Chr. (şi pe care a găsit-o citată în Strabon), că celţii sunt: „tineri, helenofili şi mult prea graşi, dar că nu-şi părăsesc locuinţele cînd sunt inundate"...

- Nu vă puteţi închipui ce succes am!, adaugă. Sunt unii care îmi cer să le repet citatele şi le copiază în carnet. Nu este acelaşi lucru cînd le citez pasagiile despre druizi. Discuţia devine serioasă, mai ales cînd vine vorba despre credinţă în metempsihoză şi soţul meu are oroare de discuţiile serioase; îi e teamă că se pot prelungi mult după miezul nopţii...

12 decembrie

Zi superbă. Frig; zăpada se păstrează încă pe marginea trotuarelor - si totuşi cerul adînc albastru ca în miezul verii...

Dar vîntul!... II aveam în spate, în drum spre Swift Hall. Umblam cu capul plecat, grăbind pasul. Şi cel pe care îl auzeam înapoia mea, grăbea şi el pasul, parcă ar fi vrut să mă imite. îl auzeam tot mai aproape, un pas curios, parcă ar fi vrut să mă ajungă patinînd. Cînd am simţit că a ajuns în dreptul meu, am întors capul. Era o mică ramură, cu cîteva frunze galbene, miraculos păstrate, pe care vîntul o purtase zece-cincisprezece metri, cu aceeaşi viteză cu care izbuteam să înaintez eu.

29 decembrie'%

Aşa cum i-am făgăduit lui Sibylle, vom sărbători cei | douăzeci şi cinci de ani de căsătorie la Paris. îmi pregătesc! dosarele, deşi nu cred că voi avea prea mult timp de lucru"! propriu-zis.

New York, 30 decembrie

Am ajuns la căderea nopţii.

New York, 31 decembrie

Petrecem revelionul la Lisette, cu Peggy şi Burton Feldman. G. Duca si Sanda.

Paris. 3 ianuarie 1975'

Am plecat aseară de ia New York. Zbor penibil; două ceasuri, avionul sălta şi se cutremura, zguduindu-se, parcă ar fi fost lovit de crivăţ din toate direcţiile. Au fost momente cînd nu mai credeam că vom scăpa.

Am ajuns la 8,30 dimineaţa. Sibylle ne aştepta la aeroport. O găsim pe Liliana acasă; Sorin este ia Bucureşti; încă n-a obţinut viza de ieşire.

5 ianuarie

Somnoros; aş dormi toată ziua, iar noaptea mă lupt eu insomnia. Din fericire, pot citi. (Mi-am adus dosarele cu texte egiptene. Şi, evident, am la îndemînă inepuizabilul Balzac.)

6 ianuarie

Insomnie de la 3 la 9 dimineaţa. Cerul e acoperit. Zi tristă. „Je vais vous dire un grand secret, mon cher. N'attendez pas le jugement dernier. II a lieu tous les jours"[1] ***(La chute,*** p. 129). Cît aş da să ştiu dacă A. Camus a înţeles semnificaţia si importanţa ***teologică***-mai precis: de teologie mistică-a acestor rînduri. Probabil că nu. Camus era înainte de toate un

[1] „Am să-ţi spun un marc secret, dragul meu. Nu aştepta judecata din urmă. Ha arc loc în fiecare zi."

moralist, suferind în propria lui fiinţă teroarea demoniei contemporane, într-o ***anumită*** perspectivă teologică, toate crizele si speranţele care definesc condiţia umană se desfăşoară dincolo - sau dincoace - de Timp şi de temporalitate.

7 ianuarie

Lungă insomnie. Din fericire, recitesc textele de la Tellel-Amarna. Ca de obicei, profund emoţionat de rugăciunea găsită în sarcofagul lui Akhenaton. Fervoarea religioasă a acestui enigmatic faraon, iubirea şi veneraţia lui faţă de Aton, Zeul-Soare, sunt fără egal. „Je vais respirer la douce haleine de ta bouche. Chaque jour, je vais contempler ta beaute... Donne-moi tes mains, chargees de ton esprit, afin que je te reşoive et que je vive par lui. Appelle mon nom tout au long de reternite: il ne manquera jamais â ton appel!".[1]

8 ianuarie

...îmi place mai ales să-mi aduc aminte de după-ămiezile de la Capri, asurzit de cigale, încercînd să lucrez la ***Noaptea de Sînziene.*** Şi de acea noapte de vară, cînd ne-am rătăcit în ***caitierul nostru*** si ne-a trebuit mai mult de un ceas ca să ne trezim deodată în fata casei, ***Hotel de Suede...***

Nu-mi iert nici astăzi, după douăzeci şi cinci de ani, că n-am îndrăznit s-o trezesc, tîrziu după miezul nopţii, cînd trenul spre Roma se oprise într-o pădure din apropierea frontierei şidin toate părţile au început să cînte privighetorile...

Eram foarte săraci. în 1950, Delia şi Rene Laforgue ne cedaseră admirabilul lor apartament din Rue de la Tour, cu condiţia să păstrăm pe Anna, femeia de menaj. De multe ori, îi lăsam ei bani pentru dejun, şi noi, pretextînd că suntem invitaţi la prieteni, ne mulţumeam cu un sandviş în Jardin du Luxembourg.

[1] „Am să respir suflul dulce al gurii tale. în fiecare zi o să contemplu frumuseţea ta... Dă-mi mîinilc talc, încărcate de spiritul tău, ca să te prime şi ca să trăiesc prin cl. Chcamă-mi numele dc-a lungul întregii eternităţi: c nu va lipsi niciodată la chemarea ta!"

O singură dată am uitat de cele nouă flori. Confundasem ziua; credeam că este 8 mai. Aveam întîlnire cu doi colegi si Christinel a plecat să se plimbe prin pădure, în somptuosul parc-pădure care înconjoară Universitatea. Un sfert de ceas mai tîrziu, pe neaşteptate, s-a abătut furtuna. Se anunţase apropierea ciclonului, dar la hotel nu-i spusese nimeni nimic. Nu-şi mai aduce aminte cum i-a zburat umbrela din mînă, smulsă de vînt. Vijelia era atât de puternică încît nu mai simţea că aleargă; i se părea că e purtată de vînt. Aproape de hotel a alunecat şi şi-a scrîntit glezna.

Cît de simplu s-ar explica acest accident şi cît de limpede ar reieşi răspunderea mea, în orizontul gîndirii chineze.

10 ianuarie

Am celebrat cei douăzeci şi cinci de ani la restaurantul românesc ***La flute de Bar*** în lTle Saint Louis. Sibylle şi cu Siegfried au aranjat meniul şi au decorat sălile. Am invitat toti prietenii români şi francezi. Dintre cei care au fost acum douăzeci si cinci de ani erau de fată Madeleine si Georges Dumezil, Stig Wikander, Cioran, Jacqueline.

La un moment dat, au apărut lăutarii. Si, evident, inevitabila horă în care a intrat şi Paul Ricoeur, spre mirarea Simonei, care, ne spune, l-a văzut pentru întîia oară jucînd...

11 ianuarie

Liliana se reîntoarce la Amsterdam. Seara telefonăm Corinei. Desigur că ne vom revedea în vara aceasta. Dar va obţine viza de ieşire?

Continuu lectura textelor egiptene (pentru a cîta oară?) Si de data aceasta adaug scurte comentarii. Adevărata dificultate mă aşteaptă la Chicago, cînd voi reciti paginile scrise acum cîţiva ani şi va trebui să suprim, să rezum, să concentrez... în economia lucrării ***(Histoire,*** I) capitolul despre religiile egiptene va avea cel mult cincizeci-şaizeci de pagini dactilografiate.

13 ianuarie

Dintr-un articol al lui Zwy Werblowski, aflu de această scrisoare a Sfîntului Bernard de Clairvaux ***(Pat. Lat.*** 182, col. 169-170). Prin 1129, un călugăr englez din dioceza Lincoln, pe nume Philip, pleacă în pelerinaj spre Ţara sfîntă. în drum spre Ierusalim se opreşte la Clairvaux. Curînd după aceea Episcopul de Lincoln primeşte o scrisoare de la Bernard, Superiorul mînăstirii din Clairvaux, anunţîndu-1 că Philip a ajuns cu bine la destinaţie şi că e hotărît să se stabilească acolo pentru restul vieţii. „A pătruns în cetatea sfîntă şi şi-a ales moştenirea... Nu mai e un simplu spectator curios, ci un pios locuitor şi cetăţean de drept al Ierusalimului." Dar acest Ierusalim, precizează Bernard, este Clairvaux. Mînăstirea este Ierusalimul /terestru/ unit cu cel din ceruri printr-o puternică credinţă, printr-o viaţă fără pată şi printr-o anumită afinitate spirituală.

Chicago, 16 ianuarie

Zbor lin pînă la Boston. Aici, surpriza: trebuie să aşteptăm trei ceasuri avionul spre Chicago. Ajungem pe seară, obosiţi.

19 ianuarie

De cînd ne-am întors, n-am făcut altceva decît sa desfac pachete cu cărţi si să citesc scrisori. (îmi dau încă o dată seama de enorma pierdere de timp a călătoriilor... Timpul pe care îl pierd pînă ce izbutesc să mă reintegrez „ritmului" întrerupt. Lecturi la întîmplare şi, de cele mai multe ori, inutile.)

Din fericire, am încheiat corectura noii ediţii din ***Techniques du Yoga.***

20 ianuarie

Prima conferinţă din ciclul ***The Beginnings of High Religions.*** Sala plină. După cîte îmi pot da seama, foarte mulţi ***freshmen,*** studenţi care mă ascultau pentru întîia oară. Am regretat că n-am avut timp să dezvolt o problemă pe care am discutat-o în cursul de anul trecut (despre religiile preistorice).

Anume: enervarea lui Teilhard de Chardin că păstrăm încăjj imaginea lui Dumnezeu asemenea unui „proprietaire neolithique". Judecind în perspectiva Istoriei Religiilor,- Teilhard se înşela de două ori: imaginea acestui „proprietaire neolithique" este destul de recentă (douăsprezece-cincisprezece mii de ani) şi a fost precedată de alte „imagini", mult mai arhaice: Dumnezeu stăpîn al Cerului, sau divinităţile vînătorilor preistorici, les Seigneurs des fauves. încă şi mai grav: nu cu asemenea „imagini" începe Istoria religioasă a umanităţii - ci cu ***experienţa sacrului,*** cu acele infinite hierofanii care organizează lumea şi o încarcă de semnificaţii. In fond, simbolismul religios a ***creat omul,*** adică 1-a diferenţiat de primate. E suficient să se compare comportamentul primatelor în „spaţiul lor familiar" cu ***orientatio,*** ritul care ***fundează*** lumea oamenilor.

22 ianuarie

A doua conferinţă ***Beginnings of High Religions.*** Q. se miră că, de atîţia ani, îmi continuu munca (mai ales ceea ce i se pare lui mai plicticos: erudiţia, cercetarea riguroasă) - desi ştiu foarte bine că există bombele termonucleare şi toate celelalte; ştiu că, în fond, ***totul*** poate dispărea de la o zi la alta. încerc să-i explic: indiferent la ce fel de ontologie a aderat ***raţional,*** omul cunoaşte, experimental, si o ontologie de structură epifanică. Frumuseţea şi parfumul unui trandafir sunt, evident, efemere, dar ele există, şi acest tip de existenţă - epifanică, „fulgurantă" - poate, uneori, schimba lumea. (îi dau mai multe exemple pe care nu le mai citez aici.)

în concluzie: fie că lumea, sau numai civilizaţia occidentală, va avea sau nu „un viitor"; fie că voi reuşi, sau nu, să închei ***Histoire des idees religieuses;*** în măsura în care cercetările mele îmi revelează semnificaţii, credinţe şi înţelesuri uitate şi mi le revelează aşa cum ***mi se arată*** trandafirul - munca mea îşi găseşte justificare ***in aetemum.***

25 ianuarie

Pregătesc volumul pentru Chicago University Press ***(Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions).*** Scriu o scurtă prefaţă de trei pagini.

Seara la Jonathan Smith, cu toţi prietenii şi colegii noştri. Jonathan a organizat această „party" pentru cei douăzeci şi cinci de ani de căsătorie a noastră; Jerry Brauer spune cîteva cuvinte; ca întotdeauna, cu măiestrie şi cu haz. Ar fi trebuit să - răspund, să mulţumesc; dar o inexplicabilă timiditate mă ţintuieşte pe scaun...

29 ianuarie

Azi, după ultima conferinţă publică ***(Bhagavad-Gîtâ)*** m-am hotărît să-mi ard notele despre India şi Iran. Cîteva zeci de dosare şi caiete (unele, de la Paris, Hotel de Suede, 1948-1950)'. Trebuie să încep să mă scutur de acest balast inutil; inutil de cînd am redactat capitolele respective din ***opus magnum.***

...Şi totuşi, melancolie. Cîteva note, pe care îmi arunc întîmplător ochii, îmi aduc aminte de caietele şi dosarele lucrate în India si lăsate în tară. ***Stiu*** că însemnasem acolo idei, sugestii, observaţii pe care nu le-am dezvoltat niciodată. ***Enfin!...*** n-are nici un sens să mă întristez degeaba.

Păstrez dosarele cu schiţele lecţiilor. Pentru cazul că voi relua vreodată cursul din iarna aceasta.

5 februarie

Alaltăieri am dus manuscrisul la University Press.

Astăzi încep seminarul despre religiile indo-europene. Am acceptat doar cîţiva studenţi, dintre cei „avansaţi".

10 febmarie

loan Culianu a sosit acum cîteva zile. Din nefericire, după încheierea ciclului de conferinţe ***The Beginnings of High Religions.***

Asta-seara cinam cu el si cu Marghescu la Quadrangle Club.

14 februarie

Mi se întîmpla adesea acest lucru: cînd mă împrietenesc cu un preot (de orice confesiune creştină), sau chiar mai curînd, îndată ce ne întîlnim a treia sau a patra oară - omul îmi cefe să-i spun pe nume, să nu-i mai spun „Părinte", „Father", „Pere". Mi-e greu să mă las convins (deşi sunt nevoit s-o fac cu colegii mei de la Facultate). Mi-e greu, de asemenea, să le explic că îi preţuiesc, ***în primul rînd,*** pentru că au avut această vocaţie a sacerdoţiului şi au acceptat-o. Pentru mulţi dintre ei - cel puţin în ochii mei - faptul că sunt preoţi mi se pare singurul lucru interesant şi valoros.

16 februarie

Seara la noi, Marghescu şi Culianu. Christinel le-a făgăduit o „masă românească". Rămînem de vorbă pînă la miezul nopţii. Culianu spera să poată „lucra" cu mine - dar deocamdată nu avem decît seminarul despre indo-europeni, limitat la zece studenţi (si numai doi, trei sunt foarte bine pregătiţi).

20 februarie

Teilhard scrie undeva: „II suffit, pour la verite, d'apparaître une seule fois, dans un seul esprit, pour que rien ne puisse, jamais plus, l'empecher de tout envahir et de tout enflammer".[1]

Să fie adevărat? Mi se pare o viziune „chimică" a Adevărului.

28 februarie

Patru nopţi am dormit la Quadrangle Club; ni se zugrăveşte apartamentul.

[1] **„E de ajuns ca adevărul să apară o singură dată, într-un singur spirit, pentru ca nimic să nu-l mai poată împiedica să cuprindă si să înflăcăreze totul."**

Continuu revizia capitolului despre Canaan şi Israel.

Noaptea, în camera de la Quadrangle Club, am încercat zadarnic (pentru a cîta oară?) să citesc ***The Ring.*** Nu înţeleg succesul extraordinar al acestei cărţi. „Fantasticul" este doar o travestire laborioasă a cîtorva legende medievale.

Noaptea asta vom dormi acasă, în pofida mirosului de vopsea proaspătă.

5 martie

Azi am aflat vestea teribilă: Sibylle a fost operată de cancer la sîn.

10 martie

Frig. Zăpadă.

Ieri am invitat cincisprezece prieteni la Quadrangle Club, apoi la noi acasă. Printre cei mai tineri: Juliana Marghescu, loan Culianu.

14 martie

Detaliu: de comunicat lui Cioran.

în Massalia, străvechiul oraş grecesc pe ruinele căruia s-a înălţat Marsilia, cine voia să se sinucidă trebuia să ceară autorizaţia Senatului, arătînd motivele care l-au silit să recurgă la acest gest. Dacă motivele erau socotite justificate, i se dădea gratuit cantitatea de cucută necesară.

24 martie

Am pierdut trei zile ca să compilez din publicaţiile mele anterioare un eseu despre structura şi funcţia mitului: introducere la un elegant volum pe care îl va publica marea casă de editură McGraw.

29 martie

Seara cu loan Culianu şi Marghescu, la maiorul Bumbăcescu. Cină pregătită de Eglantina D. Era şi un profesor universitar din Ardeal cu soţia şi copilul. Cînd l-am întrebat:

în ce speră românii? n-a vrut să-mi răspundă. Mi-a arătat! băiatul, de vreo opt-nouă ani şi mi-a spus: Singura mea speranţă este că ***el,*** cînd va avea vîrstă noastră, va şti în ce' poate: spera...

4aprilie

De patru zile ninge întruna. Zăpadă ca în toiul iernii. Am revăzut şi pus la punct capitolele I şi IV. Revizuirea a constat, mai ales în „concentrarea" textelor scrise; am izbutit să elimin aproape o treime din capitolul despre religiile egiptene.

9 aprilie

Noapte de insomnie, datorită unei noi crize de artrită. îmi spuneam: poate nu frigul .si zăpada sunt de vină, ci faptul că am dus prea departe operaţia de „concentrare"; că, în fond, am distrus singur multe zeci de pagini, pe care le scrisesem cu atîtea eforturi în ultimii ani...

10 aprilie

Nu pot „lichida" acele părţi, din trecutul mort (adică: materiale, dosare, note, însemnări etc. etc.) decît distrugînd masiv, fără nici o „selecţie". Nu trebuie păstrate decît scrisorile. Şi cîteva dosare cu planurile lecţiilor - căci, foarte probabil, voi mai tine anumite cursuri devenite, aici, la Universitate, „clasice" (bunăoară, „From ***Rig Veda*** to ***Bhagavad-GM'\ The Beginnings of High Religions*** etc.).

// aprilie

Culianu mă ajută să fac ordine în bibliotecă. îmi dau seama că anumite cărţi, pe care le credeam ascunse sub maldăre de dosare sau în dosul rafturilor, sunt definitiv pierdute. Dar nu mai îmi pare rău (ca altădată!). E drept, erau cărţi importante, de mult epuizate. Dar m-am învăţat să mă despart chiar de aceste cărţi preţioase. Am dăruit un mare număr de volume bibliotecii Meadville şi cîteva lui Bruce Lincoln.

O problemă: ce mă fac cu dosarele şi materialele capitolelor scrise din ***Histoire?*** Dosarele India şi Iran le-am incinerat treptat, treptat, iarna aceasta. îmi mai rămîn: două lădiţe de carton cu note şi extrase despre religiile preistorice şi nu ştiu cîte dosare relative la Mesopotamia, Siria, Israel...

21 aprilie

încerc să-i demonstrez lui Paul Ricoeur - ca noi toti, admirator al lui Aristotel - cît de ***mare a*** fost Alexandru, cît de „modernă" ***(i.e.,*** „creştină") era concepţia lui despre om. Aristotel susţinea că sclavii sunt sclavi prin însăşi „natura" lor, şi că „barbarii" sunt ***naturaliter*** sclavi. Dar Alexandru, la Susa, s-a cununat cu două principese achemenide; în aceeaşi zi, a celebrat căsătoriile, ***după ritul persan, a*** nouăzeci din camarazii lui cei mai intimi cu descendente din familiile nobile a zece mii de macedoneni cu tinere iraniene.

Cînd macedonenii s-au răzvrătit, la Opis, strigîndu-i „Vous avez fait les perses vos parents!"[1] -Alexandru le-a răspuns: „Mais je vous ai fait ***tousmes*** parents!"[2]

30 aprilie

în sfîrşit au început să se deschidă lăzile lui Berthold Laufer, care zăceau de patruzeci de ani la Field Museum (în pivniţe). Zelda Hauser, „voluntară" la muzeu, îmi povesteşte tot felul de amănunte (soţia lui Laufer era pasionată de cinematograf şi el o însoţea la toate filmele, aproape în fiecare zi; cînd s-a dus la clinica unde i se făcuseră analizele si a aflat că are cancer, nu s-a mai întors acasă: s-a azvîrlit de la fereastra etajului; etc. etc.).

Amintiri: primele cărţi ale lui Berthold Laufer, citite prin 1929-1930, la ***Imperial Library dm*** Calcutta; discuţiile despre el cu Van Manen, în biblioteca Societăţii Asiatice; entuziasmul cu care am devorat, nopţile, acasă, în pensiunea Dnei

[1] **„I-ai făcut pe persani rudele tale!"**
[2] **„Dar eu v-am făcut pe *toţi* rudele mele!"**

Perris, ***Sino-Iranica*** pe care mi-o împrumutase Van Manen. Nu-mi venea să cred că acea imensă, universală erudiție, Laufer o stăpînea cînd abia împlinise treizeci de ani. Pe lîngă el, lecturile mele mi se păreau elementare. Nu înțelegeam cum" ***e posibil*** să cunoşti atîtea lucruri, şi în atîtea domenii, să le cunoşti de la sursă, citind biblioteci întregi de texte chineze, tibetane, mongole, japoneze... Admirația pentru Laufer şi Paul Pelliot a crescut în anii următori, cînd am putut consulta colecțiile de periodice de la Stadt-Bibliothek din Berlin.

Acestor doi giganți ai orientalismului le datorez imens. Datorită lor, nu m-am lăsat antrenat în cercetările comparative pe care le visam atunci, în 1930-1934. Mi-am dat seama că nu sunt înzestrat, ca ei, cu o „memorie fotografică"; inutil să studiez tibetana, chineza, japoneza, pentru că studiile acestea mi-ar fi luat zece-cincisprezece ani. Am renunțat şi m-am mulțumit cu Istoria Religiilor, etnologia şi folclorul. Exemplul lui Berthold Laufer m-a ajutat să rămîn eu însumi. Un asemenea lucru nu se uită niciodată.

2 mai

Ieri m-am apucat în sfîrşit de capitolul V; prima parte e consacrată megalithelor. Imense materiale, adunate de vreo cincisprezece-şaisprezece ani; şi dosarele în care notam observații pentru studiul „Megaliths and History of Religion". Voi mai ajunge oare să-1 scriu? Dacă am rămîne mai mult, vara asta, la Chicago, poate aş îndrăzni să sper.

(Un lung articol - patruzeci-cincizeci de pagini - pentru ***Hist, of Rel.)*** Ar trebui să-1 redactez cît mai repede şi să mă descotorosesc de „documentație" (trei saci de hîrtie, plini pînă în vîrf; dosare şi fotocopii de articole; şi apoi cărțile, cărțile...).

Obsesia mea în ultimii ani: să ard hîrtiile, să golesc rafturile bibliotecii si sertarele... Mă întreb de ce...

4 mai

Seara la noi la masă: James Barr si soția, Gugu si Saul Bellow, Paul Ricoeur, dr. Horner.

Saul nu citise ***Un solitaire*** al lui Eugen Ionescu. I-am spus că aş vrea să-mi pot reaminti măcar aceste rînduri.

„Tout se verifie. On fait ce qu'on veut. «Ils», pas moi. Moi je ne suiş pas dans le coup"[1] (p. 80).

10 mai

Prima zi de ***adevărată*** primăvară. (Pînă ieri, alaltăieri, caloriferele erau fierbinți...) Acum, la 1,00, Culianu se află în salon, înconjurat de dosare (cum le-or fi aşezat pe covor?), clasîndu-mi o parte, din corespondență. îl voi întîlni în trei, patru ceasuri, şi sper că vom putea sta puțin de vorbă. Băiatul a venit la Chicago ca să, pasămite, „lucreze" cu mine. Ne-am tot întîlnit, dar rareori am discutat de ale noastre...

Azi noapte am citit pînă tîrziu cartea lui Bazil Gruia, ***Blaga inedit,*** şi ca de obicei după o asemenea lectură („sîngele... noaptea se trage înapoi în părinți..."), insomnia m-a chinuit pînă dimineața. M-am trezit spunîndu-mi că ***trebuie*** să-i scriu lui Dorii Blaga, care mi-a trimis acum un an cele două volume de ***Poezii.***

Trebuie!... Trăiesc de cîtva timp cu sufletul la gură; de cînd m-am hotărît să împart vol. I din ***Histoire*** în două părți. Mai am de scris capitolul V (lung şi complicat), de completat capitolul despre zeii şi eroii greci şi de scris Prefața (sau Introducerea, depinde de ce voi decide în ultimul moment). Am atîtea capitole gata din ceea ce este acum vol. II. Dacă aş fi procedat „cronologic", vol. I ar fi fost de mult tipărit. Şi totuşi, ***trebuie*** să închei pînă la 10-12 iunie, cînd plecăm la Paris.

20 mai

De cîteva zile, s-a făcut foarte cald. Ieri seară, cinăm la Gugu şi Saul. Discutăm, între altele, despre Rudolph Steiner - pe care Saul îl apreciază pentru importanța acordată „imaginației active".

[1] **„Totul sc adevereşte. Fac ce vor. «Ei», nu cu. Eu nu sunt amestecat."**

Astăzi, arşiţa se înteţeşte. Către seară, teribilă furtună; parcă ar fi anunţat un ciclon. Cu tot efortul meu, nu reuşesc să lucrez.

25 mai

Cînd unul din studenţii mei îmi arată o excesivă admiraţie, încerc să-1 calmez. Ştiu ce are să se întîmple mai tîrziu, dacă „admiraţia" nu e redusă la proporţii fireşti. Devin, fără voia mea, o „imagine a tatălui" ***(father-image).*** Şi, evident, după cîţiva ani, cînd începe să lucreze singur şi pe propria lui răspundere, e silit să-şi „ucidă tatăl", ca să-şi verifice maturitatea, independenţa şi posibilităţile de creaţie. Am avut această experienţă - uneori penibilă, de cele mai multe ori amuzantă - cu cei mai înzestraţi din studenţii mei, mai ales în primii ani. De atunci, am învăţat lecţia. încep să mă apăr de la primele simptome.

Fără dată /mai

Aseară, invitaţi de Brauer, cinăm cu Hannah Tillich la Court House. Cît am încercat să evit această întîlnire! Dar a fost imposibil.

Hannah coboară din taxi, însoţită de Harold Rosenberg, îmbătrînită, dar încă „plină de viaţă". Ne îmbrăţişăm, ca şi cînd ne-am fi despărţit ieri, alaltăieri. De fapt, nu ne mai văzusem de vreo şapte-opt ani. Dar, mai ales, intervenise între noi tăcerea paralizantă, provocată de apariţia cărţii ei. Nu i-am mulţumit pe loc, îndată ce-o primisem. Iar după ce-am citit-o, nu i-am mai putut scrie. De atunci - acum vreo doi ani - nu i-am mai dat nici un semn de viaţă. Deprimat, furios, indignat de felul în care alesese să se răzbune pe Paulus. Gloria lui, fără îndoială, o exasperase. Tillich era considerat unul din geniile teologice ale secolului, cel mai „contemporan" dintre creştini etc. Urînd creştinismul, dar şi dispreţuindu-1, Hannah nu putea înţelege cum un om ca Paulus putea fi considerat creştin; mai mult, pastor luteran. Şi atunci - ***a spus tot. A*** spus tot ce ştia că poate distruge „autoritatea" lui - de teolog

creştin existenţialist, adică un teolog care îşi ***trăieşte*** credinţa. A povestit, cu penibile amănunte, escapadele lor hr felurite bordeluri, scenele de desfrîu la care luau parte etc. - a povestit pînă şi împrejurările în care şi-au zămislit cei doi copii...

Ar mai fi atîtea de adăugat, dar vreau să închei nota aceasta cu reîntîlnirea noastră de aseară. Hannah se întorcea, entuziasmată de la „New Harmony", unde, acum aproape zece ani, fusese risipită cenuşa lui Paulus. Discuţia generală s-a purtat asupra acestui „centru" prestigios (fie care, din păcate, nu-1 cunosc). Am evitat orice aluzie la carte - dar toţi îi simţeam prezenţa şi parcă aşteptam ca, dintr-o clipă la alta, Hannah să ne întrebe: - Ei, cum v-a plăcut?... Am aflat însă că pregăteşte, acum, o a doua carte: despre locurile pe care le-a vizitat împreună cu Paulus: „New Harmony", Ierusalim, Grecia, şi toate celelalte. O ultimă şansă de a se putea „exprima pe sine însăşi" şi a obţine succesul pe care 1-a visat din tinereţe.

5 iunie

Scriu o scurtă prefaţă la traducerea japoneză a unui volum de studii şi eseuri care n-a fost publicat - şi probabil nu va fi publicat - în nici o limbă europeană. Volumul face parte din ediţia ***Operelor complete***'(Istoria religiilor şi filozofia culturii) în japoneză (cred că va fi voi. XIII sau XIV). Notez acest detaliu amuzant, pentru eventualul bibliograf al viitorului. Şi încă un detaliu (poate amuzant, poate patetic): în bibliografia traducerilor cărţilor şi studiilor care alcătuiesc aceste 16 volume de ***Opere complete*** nu este înregistrată nici o traducere în limba română...

9 iunie

întîlnire cu Burton Feldman, care va locui toată vara în apartamentul nostru. Burton se instalează aici ca să poată lucra mai cu spor (Biblioteca Regenstein este renumită!...). Speră să termine cartea - mai precis, una din cărţile începute cu mulţi ani în urmă. îi urez. din inimă, tot succesul. Este unul

din cei mai cultivaţi savanţi americani; o adevărată enciclopedie! Şi puţinele texte pe care le-a publicat sunt admirabil scrise, pline de observaţii originale. Dar Burton suferă şi el de „perfecţionism" (s-ar spune, una din puţinele afecţiuni care nu şi-au găsit încă leacul...)

New York, 11 iunie

Am ajuns ieri. Neuitată zi de vară. Cîteva ceasuri la Metropolitan Museum; de data aceasta, aproape exclusiv Vechiul Orient, Etruria, Grecia. Bucuria de a regăsi „piesele favorite"; unele din ele demult descoperite, şi totuşi pe cale de a fi uitate...

Coborînd scările întîmpin un grup de tineri italieni şi japonezi, încercînd să se înţeleagă într-o engleză stîlcită şi simplificată. Mă întorc din drum şi îi urmăresc cîteva minute. Discutau despre Marco Polo şi Giuseppe Tucci.

Paris, 13 iunie

Ajungem la zece noaptea. Sibylle ne aştepta la aeroport. Fericiţi s-o vedem atît de bine, parcă n-ar fi avut operaţia de acum trei luni. Apoi rămîne de vorbă, la noi în Place Charles Dullin, pînă tîrziu după miezul nopţii.

M-am deşteptat tîrziu, şi sunt încă somnoros. Zi superbă. Cu mare efort, încep revizia finală a manuscrisului, dar întrerup lucrul după un ceas.

15 iunie

N-am notat nimic în legătură cu „ecourile" ***Jurnalului. (= Fragments d'un Journal)*** în cercurile criticilor şi istoricilor literari americani. Am primit cîteva scrisori cu adevărat interesante. Cum se exprima un profesor de literatură comparată, ***Jurnalul*** le-a revelat ***„omul*** în autorul cărţilor savante" şi au recunoscut în el „scriitorul, artistul". Iar un altul mărturisea că de abia acum s-a convins de „valoarea existenţială a hermeneuticii simbolismului religios"...

17 iunie

închei revizia primelor trei capitole. O problemă pe care încă n-am atins-o în ***Histoire.*** Uneori, ocultaţiei sacrului ***(e.g.,*** Graalul) îi corespunde ocultaţia tehnicilor salvifice (care devin „secrete"); dar în anumite epoci (bunăoară, în zilele noastre), lucrurile par a se petrece tocmai contrariu: „secretele" sunt traduse şi publicate în zeci de mii de exemplare, şi totuşi valoarea lor „sacră" (iniţiatică) rămîne inaccesibilă...

20 iunie

Invitaţi de Eugen şi Rodica la restaurantul de la etajul 59 (?) al buildingului Montpamasse. (Ca să ne aducem aminte de Chicago, precizează Marie-France.) Apoi cu Cioran, la ei acasă. Eugen tot mai interesat de anumite scrieri mistice. Aş fi crezut că Cioran se va lăsa antrenat si-si va aminti de lecturile lui din tinereţe, de sfinţii si sfintele pe care îi cunoştea atît de bine. Dar, asa cum mi-a mărturisit acum cîteva zile, lectura ziarelor si a revistelor săptămînale îl menţine în „orizontul tragediei greceşti şi al Apocalipsului". Singurele probleme cu adevărat actuale, p'recizează.

25 iunie

în ultimele zile, a tot plouat şi s-a făcut frig. Continuu revizia manuscrisului.

Ieri am cinat cu Evelyn şi John Nef la Ritz. Ca de obicei, ne-am amintit de discuţiile cu Jacques Maritain şi Chagall, la Chicago şi Washington. Şi seara cînd Jean Hippolyth a cinat cu întreg grupul „Social Thought" - iar von Blankenhagen nu scosese o vorbă; pentru că, spusese, franceza este singura limbă în care un străin n-are voie să facă greşeli...

Astă-seară, invitaţi la Ricoeur, împreună cu dna Mounier şi soţii Marroux. între altele, prof. Marroux îmi spune că ***Trăite d'Histoire des Religions*** dispare cu regularitate din Biblioteca Sorbonei, şi aproape în fiecare an trebuie cumpărate alte exemplare. Adaugă, zîmbind: N-aş fi crezut că un furt de cărţi îmi face atîta plăcere!

La un moment dat, discuția alunecă asupra capriciilor memoriei; ne amintim cu precizie lucruri oarecare şi uităm multe altele, esențiale. îi spun lui Marroux că din admirabila lui carte despre Istorie nu pot cita decît o singură propoziție: „l'oeuvre encombrante de Benedetto Croce"[1] ...

iunie

îmi plac cu deosebire acele zile cînd mă descopăr „străin de mine însumi"; „altul" decît cel care mă ştiam: parcă venit din altă parte. Emoția cu care „mă ascult"; nerăbdarea greu stăpînită de a mă surprinde trăind o viață încă necunoscută, străină; poate o „viață nouă"...

iunie

Cu cît trece timpul, cu atît mă întristează certitudinea că nu voi mai apuca să scriu cîteva din cărțile la care visez din tinerețe, între altele, acea ***Introducere în Geografiile mitice,*** începută, cred, la Hotel de Suede (manuscrisul - vreo douăsprezece-cincisprezece pagini-a fost incinerat din greşeală, împreună cu alte dosare şi caiete, ale mele şi ale colaboratorilor revistei ***Luceafărul),*** La răstimpuri, căutînd altceva, dau peste însemnări vechi şi le recitesc cu melancolie. (îmi tot făgăduiesc să le adun într-o mapă specială - ***Geografiile mitice-*** dar amîn mereu cercetarea dosarelor...)

Astăzi am regăsit notele în legătură cu imaginea Imperiului Roman - ***Ta Ch 'in*** - în izvoarele chinezeşti de la sfîrsitul dinastiei Han (sec. II a. Chr.). Imagine tot atît de „mitică" şi fabuloasă pe cît era imaginea Chinei în cultura romană. 'De fapt, cum scrie Rolf Stein, ***Ta Ch 'in*** era în bună parte „la projection de l'utopie chinoise de l'etat parfait"[2] . Acest „Imperiu Roman" era descris asemenea miticului ***T'ai P'ing,*** regat utopic pe care-l căutau mişcările revoluționare ale timpului inspirate de taoism, în primul rînd societatea

[1] „Opera plictisitoare a lui Benedetto Croce"...
[2] „proiecția utopici chinezeşti a statului perfect".

semi-secretă a „Turbanelor Galbene". Asemenea mişcări mistic-politice sperau să reinstaureze „vîrstă de aur" şi, deci, Statul perfect, pacea universală, într-un cuvînt: ***T'ai P'ing,*** „Paradisul" primordial. Ce e pasionant în această utopie este mitologizarea Extremului Occident, transfigurarea „Imperiului Roman" în Statul Perfect, în Paradisul pierdut (dar totuşi accesibil) al „începuturilor". Fenomenul este, de altfel, atestat la toate nivelurile de cultură. După Marco Polo europenii considerau China „Paradisul terestru".

2 iulie

Mi se spune că cea mai „exactă" descriere a electronului a fost dată de Sir Arthur Eddington: „Ceva necunoscut, care face nu ştim ce" (Something unknown that is doing we don't know what). Admirația mea față de ***adevărații*** oameni de ştiință nu mai cunoaşte margini...

6 iulie

Seara cinăm la Mariana şi Francois Parlier, cu Cioran sL soții Lupasco.

Mi-am adus aminte, dar n-am spus nimic, de acea noapte din toamna 1943, cînd-am cinat la B. Fondane cu Lupasco, Lică Cracanera si Cioran. Prima, si ultima oară, cînd l-am întîlnit pe Fondane. Locuia ascuns, cu sora lui, şi nu vedea decît foarte puțini prieteni. I-am mărturisit lui Fondane cît de mult a însemnat, şi nu numai pentru mine, ***Imagini şi cărți din Franța.*** I-am vorbit de legenda care circula, prin 1926-1928, printre cei foarte tineri: că fusese chemat la Paris ca să conducă ***Imprimeria Gourmontienne*** şi se aştepta de la el „reactualizarea" lui Reiny de Gourmont...

Am vorbit, între altele, despre norocul sau nenorocul în istorie; nu mă gîndeam neapărat la ***realitatea istorică*** (bunăoară, suferințele micilor popoare, datorită exclusiv situației lor geografice, în marginea imperiilor militare sau în drumul marilor invazii), ci mai ales la prezența sau absența documentelor istorice. Citam acest exemplu: dacă Herodot nu ar fi

auzit de la grecii din Hellespont mitul lui Zalmoxis, astăzi nu s-ar fi ştiut decît ***numele*** acestui zeu geto-dac.

Fondane nu era cu totul de acord: nici mitul lui Zalmoxis, spunea, aşa cum ni 1-a transmis Herodot, nu ne învaţă mare lucru. Zalmoxis trebuie descifrat, interpretat şi chiar „elaborat" de savanţii, poeţii sau filozofii noştri. De abia atunci va deveni o figură, sau un simbol, comparabil zeilor greci, şi ar putea contribui la îmbogăţirea culturii europene. După Fondane, „nenorocul" de ordin istoriografie se datoreşte în primul rînd lipsei de imaginaţie creatoare a reprezentanţilor culturii respective.

Nu cred însă că avea dreptate.

8 iulie

Sibylle a plecat ieri la Puerto de Andraitx, unde vom veni şi noi într-o săptămînă.

Seara, cinăm la Corbin. Henry e foarte mulţumit de cum au decurs conferinţele lâ l'Universite de St. Jean de Jerusalem. (Mă număr şi eu printre membrii fondatori, dar n-am putut asista la colocviu.) Mă bucur că îşi împlineşte visul lui cel mai scump: un grup de savanţi, teologi şi filozofi aparţinînd celor trei tradiţii biblice şi alcătuind într-un anumit fel un cerc hermetic, adresîndu-se unui public încă restrîns, dar select.

Henry încearcă să mă convingă să particip cu o conferinţă la viitorul ***Eranos.*** îi spun ce i-am răspuns şi lui Ritsema: că nu mai îndrăznesc să accept alt „proiect" pînă ce nu voi încheia ***Histoire.*** Fiecare conferinţă ***Eranos*** îmi lua două, trei luni de pregătire şi redactare. (Cazul lui Henry e diferit, căci îşi pregăteşte conferinţele în cursurile de la Hautes Etudes.)

11 iulie

Duc manuscrisul lui Pidoux-Payot. Aproape şapte sute de pagini - şi mai am încă de adăugat cîteva paragrafe (circa cincisprezece-douăzeci de pagini) şi de completat bibliografiile.

Nu îndrăznesc deocamdată să judec acest prim volum. Mă întreb chiar dacă ***poate*** fi judecat înainte de a încheia opera. (Adică - în cîţi ani?...) Pentru moment, defectele vor fi mai repede descoperite decît calităţile. De ce îmi este teamă ***mai mult:*** că foarte puţini lectori vor începe cu începutul şi vor citi cartea pînă la sfîrşit, fără să sară capitolele (în ochii lor) mai puţin interesante...

12 iulie

Trecînd prin fata unei cafenele din rue de Rivoli, văd de departe două femei tinere, aşezate la una din mese, rîzînd cu hohote. Erau frumoase, elegante şi gesticulau întruna, prăpădindu-se de rîs. Numai după ce m-am apropiat şi am trecut, fără grabă, prin faţa lor, m-am lămurit: de abia auzeam hohotele, care, de departe, mi se păreau indiscret de puternice. Şi nici un cuvînt. Erau două surdo-mute care îşi povesteau, probabil, o sumă de întîmplări neobişnuit de caraghioase.

Extraordinară emoţie. M-am convins încă o dată că la ***joie de vivre,*** bucuria de a fi tînăr, frumos şi bogat (căci fetele erau într-adevăr elegante) izbuteşte să triumfe asupra invalidităţii.

Puerto de Andraitx, 14 iulie

N-am putut dormi toată noaptea. în Place Charles Dullin, megafoanele restaurantului din faţă au urlat (muzică pop!) pînă la 4 dimineaţa.

Sibylle şi Jacqueline la aeroport. Regăsim cu încîntare Villa Italia. '

15 iulie

Superb. înot o jumătate de ceas, apoi mă întorc în camera mea hotărît să redactez paginile pe care le aşteaptă Pidoux-Payot. Merge greu. După-amiază, începe să se simtă căldura...

19 iulie

Pînă ieri am izbutit să lucrez. Dar de aseară mă obsedează o nuvelă. Nu cunosc decît începutul. La Bucureşti, în zilele noastre; cineva, un bărbat purtînd o pelerină veche şi peticită,

opreşte trecători în stradă şi-i întreabă: „Vă rog, îmi puteţi 1 spune în ce an suntem?"

21 iulie

Ieri, am întrerupt lucrul - şi am început nuvela. Pînă seara, am scris zece pagini (aproape ilizibile). Astăzi, încă zece pagini, tot atît de repede şi de ilizibil scrise. De foarte multă vreme n-am mai cunoscut o asemenea „inspiraţie".

26 iulie

Am scris în fiecare zi, între zece şi douăzeci de pagini. Titlul nuvelei: ***Pelerina.*** Descopăr subiectul pe măsură ce . scriu.

28 iulie

Azi am terminat nuvela, dar încă nu-mi dau seama de valoarea ei, pentru simplul motiv că nu pot citi manuscrisul; trebuie să-1 descifrez cuvînt cu cuvînt.

31 iulie

Am corectat şi transcris ***Pelerina*** (dar au fost si rînduri indescifrabile, la care a trebuit să renunţ): nouăzeci si cinci de pagini. Am citit-o grupului: Christinel' Sibylle, Siegfried şi Cella. Succes.

2 august

Bertrand Russell a avut, se spune toate curajele: curajul omului de ştiinţă, al omului politic, al gînditorului şi chiar al „libertinului" (vezi, bunăoară, cele trei volume din ***Autobiografie).*** Dar n-a îndrăznit niciodată să tipărească, sub numele lui, nuvelele şi povestirile pe care le scria; acestea au fost publicate postum. Cel mai „revoluţionar" dintre gînditorii şi savanţii secolului al XX-lea n-a îndrăznit să înfrunte venerabilul ***tabu*** al vieţii academice anglo-americane: că un romancier ***nu poate fi*** şi un savant riguros sau un cugetător original.

10 august

Cu efort, am pus la punct ultimele paragrafe din ***Histoire I,*** pe care le va dactilografia Christinel la Paris.

// august

Va trebui să revin într-un lung eseu asupra acestui fapt: că imaginaţia ne reintegrează ritmurilor cosmice, ignorate sau minimalizate de „omul modern".

15 august

Pentru Calvin, ca şi pentru atîţia alţi teologi, omul este „immonde, souille de p'eche origine'l"[1] etc. Dar, „d'autant que tu es plus debile en toi, Dieu te recoit d'autant mieux".[2] ***Felix culpa!,*** exclamase deja Sfîntul Augustin. ***Pecca fortiter,*** adaugă Luther.

S-ar putea spune că şi gîndirea indiană (în primul rînd, Samkhya-Yoga) a valorizat o situaţie paradoxală analogă: cu cît devin mai intolerabile suferinţele provocate de ignoranta metafizică, cu atît cresc şansele de a obţine eliberarea finală ***(moksha, muktietc.).***

în terminologia creştină, s-ar spune: cu cît „păcătuim" mai mult (sau: cu cît consecinţele păcatului originar devin mai intolerabile), cu atît cresc şansele „mîntuirii". Dar în India (cu excepţia diverselor curente de devoţiune mistică), eliberarea („mîntuirea") este rezultatul cunoaşterii de ordin metafizic sau al practicilor yoga. Pentru Luther, Calvin şi mulţi alţii, ***le salut est gracieusement accorde par Diew>,*** cu o singură condiţie: ***avoir foi en lui***[4]***.***

Paris, 17 august

Surpriza: acasă ne aşteptau Corina, Sorin şi Liliana. Stăm de vorbă pînă tîrziu după miezul nopţii. Inutil aş încerca să rezum...

[1] .josnic, bălăcit în păcatul originar"
[2] „cu cît csti mai firav în tine, cu atît Dumnezeu tc primeşte mai bine."
[3] mîntuirea este acordată cu bunăvoinţă de Dumnezeu
[4] să ai încredere în cl.

20 august

Lui Papini îi plăcea să scrie biografii imaginare. Dacă as avea timp şi, mai ales, documentaţia necesară, aş scrie biografia cîtorva intelectuali ***care s-au înşelat*** care n-au ştiut să recunoască geniul. Bunăoară, acel profesor german de filologie clasică (îmi scapă acum numele) care a criticat sîngeros ***Originea tragediei*** (aş aminti cu acest prilej şi de gafa marelui von Willamowitz...); sau acel critic de artă american care, la procesul lui Brâncuşi cu Direcţia Vămilor din New York, a declarat că lucrările lui Brâncuşi nu aparţin artei, ci sunt pur si simplu blocuri, pietre şi pietroaie.

23 august

Aflăm de moartea lui Mircea Popescu. Colaps cardiac. Prea multe amintiri ca să le pot însemna aici... Fără Mircea P., Roma nu va mai fi aceeaşi...

septembrie

Rectorul Alphonse Dupront îmi scrie, anunţîndu-mă că în februarie mi se va decerna titlul de ***doctor honoris causa*** al Sorbonei. Rareori am mai simţit o asemenea bucurie. Con-' form tradiţiei, vestea trebuie ţinută secret pîna în preziua ceremonialului.

Sibylle se bucură cu atît mai mult cu cît ne vom revedea în iarnă.

septembrie

O., care a citit de-abia acum scrisorile mele către Valeriu Bologa ***(Steaua,*** decembrie, 1969) se miră de interesul, atît de viu şi de statornic, pe care l-am arătat încă din anii studenţiei faţă de istoria medicinei. îi explic (în grabă, pentru că se făcuse tîrziu): cu excepţia epocii pozitiviste (şi nici atunci ***în întregime),*** toate doctrinele şi metodele medicinale, din toată lumea, aveau ca obiect omul în raporturile lui, pe de o parte, cu Cosmosul, iar pe de altă parte cu „lumea spirituală" (înţelegînd prin această expresie atît zeii şi forţele divine sau demoniace, cît si activitatea psiho-mentală a fiecărui individ în parte). Cu alte cuvinte, doctrinele şi terapeuticile medicale prelungeau, sau completau, teologia, mitologia şi experienţele religioase caracteristice epocii respective. Uneori (bunăoară în epoca renascentistă sau romantică), medicina păstra încă doctrina şi practicile tradiţionale relative la raporturile Om-Cosmos, raporturi reprimate sau radical alterate de teologiile oficiale.

Si mai e ceva, i-am spus la despărţire: toate terapeuticile tradiţionale urmăresc restabilirea „normalitătii", a echilibrului rupt prin apariţia sindromurilor patogene. Incepînd de la un anumit moment în istoria spiritului, religiile se proclamă drept singurele mijloace eficiente prin care poate fi restaurată situaţia primordială, cu alte cuvinte condiţia omului înainte de „cădere", (de „păcat"), sau de irupţia Răului în lume, sau de apariţia „iluziei" şi aşa mai departe. Ce carte pasionantă s-ar putea scrie comparînd concepţiile ^omului în lume" elaborate, în ultimele cinci, şase mii de ani, de gîndirea religioasă universală şi de sistemele şi terapeuticile medicale!

septembrie

în polemicile lui contra lui Celsius, Origen este rareori de acord cu afirmaţiile preopinentului său. Recunoaşte totuşi ***(Contra Celsum,*** VI, 75) că Isus era urît ***(dyseides).*** Dar de unde o stia? Evident, Origen apăra cu înverşunare istoricitatea lui Isus si autenticitatea Patimilor. (Isus fusese răstignit în prezenta mulţimii; cutremurul şi întunericul au fost confirmate de către Phlegmon din Trables etc.) Dar care era „tradiţia" urîţeniei lui Isus?

28 septembrie

Aseară, „cenaclu" la L . M . Citesc ***Pelerina.*** Evident, este o nuvelă fantastică; sunt, deci, liber să prezint scene dintr-un Bucureşti din timpurile noastre, fără să ţin totdeauna seama de „realităţile unei tări socialiste". Nu mă tulbură eventualele

inadvertenţe. Mă surprinde, însă, „simpatia" cu care descriu diversele personagii aparţinînd securităţii şi altor servicii de represiune. Ca şi în ***Pe strada Mântuleasa*** poliţistul nu se comportă ca o brută; dimpotrivă, pare blînd, înţelegător, tolerant - deşi lectorul ghiceşte că oraşul întreg trăieşte sub teroare. •

Mă întreb dacă această „simpatie" nu are un înţeles mai adînc, dacă ea nu exprimă, în universul imaginaţiei literare, ceea ce încerc să spun, încă din anii 1938-1939 ***'(Mitul reintegrării),*** despre vasta morfologie a tendinţelor spre ***coincidentia oppositorum,*** pe care am schiţat-o, bunăoară, în ***Mephisîopheles et I 'Androgyne.***

Chicago, 13 octombrie

Ajungem pe o vreme neînchipuit de frumoasă. Agendă: 7 ***octombrie,*** cinăm la Yves Bonnefoy, cu Henry Michaux, pe care nu-1 mai întîlnisem de cîţiva ani. Mi s-a părut neschimbat. ***9 octombrie,*** la Pidoux-Payot, ca să iau primele corecturi; // ***oct.*** la New York.

14 octombrie

Va trebui să continuu ***Autobiografia.*** Deşi, după ce-am recitit azi dimineaţă ultimele capitole, îmi dau seama cît am fost de nedrept cu mine însumi; pe de o parte, minimizîndu-mi însuşirile cu care am fost înzestrat, pe de altă parte silindu-mă să fiu ***foarte sincer.*** Cîtă dreptate are Pierre Emmanuel scriind: „Rien n'est pârtiei comme la sincerite; ce n'est qu'un angle de vue, une perspective deformante. Tout ce qui n'entre pas dans le tableau, ou n'y entre que par force, est systematiquement ignore ou mejuge"[1] .

20 octombrie

Plimbîndu-te, la căderea serii, mai ales duminicile si sărbătorile, pe una din străzile mărginaşe ale oricărui oras

[1] „Nimic nu este atît dc parţial ca sinceritatea: ea nu e decît un unghi de vedere, o perspectiva deformantă. Tot cc nu încape în tablou nu intră în cl decît cu forţa, este sistematic ignorat sau prost judecat."

american, te apropii pe nesimţite de izvorul deznădejdii şi nihilismului tineretului de azi. Acele clădiri dreptunghiulare, fumurii, întunecate, ruinate înainte de vreme; trotuarele crăpate, sparte; felinarele palide şi lumina violentă a reclamelor colorate; şi, mai ales, grupurile de adolescenţi, băieţi şi fete, privindu-te ironic, dispreţuitor sau agresiv. ***Nimic*** care i-ar putea amuza - un parc, o piaţă cu arbori şi fîntîni, o cafenea de tip european iar nu inevitabila, trista, ***cafeteria,*** cu miros de hamburgheri, de cartofi prăjiţi şi coca cola.

31 octombrie

Seara, la Palmer House (unde se ţine Congresul anual al Asociaţiei americane pentru studiul religiilor - aproape 5 000 de membri!), întîlnesc pe Tom Altizer. Intre alte lucruri, îmi spune că la secţia ***Judaica*** s-au ţinut vreo trei comunicări în legătură cu cercetările mele asupra simbolismului Centrului şi al spaţiului sacru şi, în general, asupra „religiozităţii cosmice". Tom nu a asistat la toate, aşa că nu mi le poate rezuma. îmi spune însă că acest interes se explică prin tendinţa multor tineri savanţi evrei de a înţelege şi a revaloriza anumite creaţii religioase de structură cosmologică, atestate în Vechiul Testament, dar pe care Profeţii, pe de o parte, si exultarea Thorei, pe de altă parte, le-au refuzat sau le-au devalorizat. în fond, aceste creaţii religioase de structură cosmologică, adică „arhetipale", universale (mai exact: „universaliste", prezente şi valabile în toate culturile neolitice), au constituit o ispită permanentă în istoria evreilor ***(e.g.*** nesfîrsitele apostazii, reîntoarcerea periodică la cultele fertilităţii, la Baal şi Belit). Monoteismul absolut proclamat de Profeţi şi de Thorah, credinţa că Istoria este o „Istorie sacră", hotărîtă si controlată de Jahve, certitudinea că această Istorie are un început si va avea un sfîrşit - o asemenea teologie nu putea tolera „religiozitatea cosmică" pe care o practica întreaga ***oekumene*** pînă la Abraham si Moise.

Probabil că Tom are dreptate. In orice caz, R. Rubenstein-teolog şi rabin - încearcă să revalorizeze nu numai

sistemul ritual iudaic, dar şi aspectele lui cosmologice, „arhetipale".

& noiembrie

Corectez ultimele şpalturi primite de la Payot. Dureri de gît începînd de la 1 noiembrie. La 5 noiembrie dr. Emil Popescu a venit să mă vadă, împreună cu dr. Miereanu (sosit de curînd din România în vizită la unul din copii), mare .„specialist" în operaţia flegmoanelor. (A efectuat, mărturiseşte, cîteva mii, mai ales la copii...) Desface o trusă de la începutul secolului (piesă de muzeu, cum spune dr. E.P:), alege un bisturiu - şi operaţia e încheiată înainte ca eu să-mi dau seama că a început-o...'Apoi îmi povesteşte despre prietenii lui, scriitori din ţară (Păstorel Teodoreanu, V. Voiculescu), morţi mai demult. îmi recită zeci de epigrame de Păstorel, probabil ca să mă facă să rîd - şi să mă împiedice să vorbesc. Sunt, totuşi, emoţionat: am în faţa mea un ***contemporan,*** un martor ai României în care am'trăit si eu pînă în primăvara 1940...

13 noiembrie

Agendă: Alaltăieri, prima conferinţă din ciclul ***Shamanism and Hallucinogens;*** astăzi, la a doua conferinţă, sala era si mai plină. Se răspîndise probabil vestea în tot Campusul. Ce alt subiect ar putea interesa mai mult admirabila ***youth culture*** americană?

18 noiembrie

Simt tot mai mult nevoia de a ţine un „jurnal secret" (ca al lui Tolstoi, bunăoară), numai pentru mine; caietul va fi ars îndată după moartea mea, sau îndată ce va fi descoperit printre hîrtiile mele. De altfel, total lipsit de interes pentru oricine altcineva. Dar, foarte preţios pentru mine: să-mi aduc aminte, mai tîrziu, răsfoindu-1, de crizele de artrită sau melancolie, de bruştele izbucniri (furie, exaltare, „inspiraţie"), de anumite previziuni - şi de cîte alte mărunţişuri. ***De senectute,*** văzut „la microscop"...

20 noiembrie

în prima conferinţă din ciclul ***Shamanism and Hallucinogens***încercam să analizez cauzele interesului, din ce în ce mai autentic, pentru şamanism. Am insistat asupra cîtorva motive: curiozitatea tineretului, dar şi a cercetătorilor (istorici, sociologi, psihologi) faţă de „misticism" şi „ocultism"; valoarea sacramentală acordată, în „youth-culture", drogurilor halucinogene (LSD, bunăoară, poate declanşa o experienţă mistică); aprecierea creaţiilor artistice specifice culturilor dominate de şamanism (măşti, sculpturi în os şi în lemn, dansuri, spectacole dramatice, poezie); descoperirea, încă prea recentă pentru a fi suficient înţeleasă, a semnificaţiei spirituale, „religioase", a maladiilor. Ar trebui să revin într-o zi mai pe îndelete asupra acestei ultime observaţii: asumarea maladiilor (crizele psiho-mentale, dar şi suferinţele de ordin fiziologic: febra, migrenele, durerile reumatice etc.) ca o serie de „încercări iniţiatice". Pentru că această valorizare religioasă a bolilor şi suferinţelor de tot felul constituie marea contribuţie a şamanismului în istoria spiritului.

După atîtea sute de pagini pe care le-am scris despre şamanism, îmi voi putea permite să fiu concis. Mă voi mulţumi să amintesc că, de cele mai multe ori, vocaţia samanică se manifestă printr-o gravă afecţiune psiho-somatică, prezentînd adesea sindromul nebuniei. Suferinţele sunt însă înţelese şi asumate ca tot atîtea încercări iniţiatice, echivalînd cu moartea şi învierea simbolic-rituală a neofitului. Ultima fază a iniţierii'coincide cu deplina însănătoşire. Şamanul este totuşi mai mult decît un bolnav care a reuşit să se vindece: este uri „om nou", o personalitate perfect integrată şi net superioară restului comunităţii. într-un cuvînt, maladia este considerată „ocazia" procesului de integrare a personalităţii şi de radicală transformare spirituală.

Un fenomen asemănător are loc în anumite sectoare ale medicinei contemporane. Conştient sau mai puţin conştient, mulţi psihiatri şi medici, mai ales tineri, consideră afecţiunile psihosomatice drept mijloace de împlinire, de „self-realiza-

tion"; în fond, fără să ştie, le omologhează unei „inițieri". Faptul e cu atît mai semnificativ cu cît tradiția initiatică a dispărut, în Occident, de cîteva secole. în lumea modernă, scenariile inițiatice supraviețuiesc „ocultate" în universurile imaginare (activitatea fantastică si onirică, creațiile literare si artistice etc.). De data aceasta e vorba de o experiență mai complexă, care angajează omul contemporan în totalitatea lui: maladia psiho-somatică este una şi aceeaşi cu ***existenta*** pacientului, în măsura în care îşi asumă suferința ca o încercare initiatică, pacientul izbuteşte să ***realizeze*** o transformare spirituală comparabilă cu experiența inițierilor samanice.

De continuat: analogia tehnicilor de vindecare samanică, psihanalitică şi psihiatrică; rolul halucinogenilor în tratamentul şamanilor sud-americani şi al LSD-ului în psihiatria modernă etc.

Fără dată / decembrie/

Răscolind astăzi în maldărul de mape si dosare, aşezate unul peste altul pe unul din scaune, în biroul meu, găsesc un dosar purtînd această însemnare cu creionul: „Subiect de nuvelă". Cîteva pagini de caief scrise în mare grabă. Transcriu începutul:

• Un tînăr intră: - Vă rog să mă scuzați că vă deranjez, dar am"găsit uşa deschisă... Se întrerupe, îl priveşte lung, apoi îl întreabă, timid: - Dumneavoastră sunteți x x x, nu e asa? Atunci sunt băiatul dumneavoastră... Scoate din buzunar o hîrtie şi începe să citească. E un poem. - Sens dificil, adaugă după ce termină lectura. Nu înțelegeți? E viata mamei - si a dumneavoastră... Dispare o clipă (Scuzați!) si se reîntoarce cu un geamantan. O fată îl urmează înaintînd încet, speriată. - E logodnica mea!, spune. Am venit să vă cer consimtămîntul. Ne căsătorim în cîteva ceasuri...

Mai sunt şi alte însemnări indicînd scene fără prea mare legătură între ele... Imposibil să-mi aduc aminte cum continua nuvela şi îmi pare rău. Bănuiesc că am scris aceste pagini de caiet acum vreo şapte-opt ani, la Santa Barbara, întorcîndu-mă din plimbarea mea obişnuită pe plajă; scriam în mare grabă, pentru că, probabil, aşteptam studentul care trebuia să mă conducă în maşină la Universitate, la cincisprezece km depărtare, în cealaltă parte a oraşului.

Frank colecționează de mulți ani ceea ce el numeşte „întîlniri semnificative", adică: detalii în legătură cu prima întîlnire între două personalități importante, istorice sau imaginare ***(i.e.,*** personagii literare). A strîns pînă acum un întreg dosar. Mai tîrziu, speră să publice o carte. M-a rugat şi pe mine să colaborez. Şi astăzi, recitind cartea X din ***Dichtung und Wahrheit,*** am descoperit această scenă, care 1-a încîntat. („Este întîlnirea semnificativă ***par excellence!"*** mi-a spus). Putin timp după ce aflase că Herder a sosit la Strassburg, tînărul Goethe se duce la ***Geist-Tavern*** să viziteze un oaspete străin. în fața scării se afla un bărbat îmbrăcat în negru, asemenea unui pastor. Goethe recunoaşte pe Herder şi i se prezintă. Apoi încep să urce amîndoi scara, treaptă cu treaptă, discutînd din ce în ce mai însuflețit.

Acest ***urcuş în doi-*** şi convorbirea lor atît de „însuflețită" pe scară - anticipează şi rezumă tot ce a urmat, tot ceea ce Goethe va învăța de la Herder, ca şi tot ce va respinge, mai tîrziu, din această învățătură.

31 decembrie

Agendă: La 20 decembrie, bolnav (gripă intestinală). Lucrez, cu mare efort. A doua zi, continuu lucrul - deşi somnolenta se agravează. ***23 decembrie:*** dorm o bună parte din după-amiază. Către seară, încep să mă simt mai bine, dar nu mă duc la Meadville; recitesc ***Gespmche mit Goethe*** (ca întotdeauna, cartea aceasta mă „trezeşte", mă înseninează...). ***24 decembrie:*** sosesc Uca şi Matei Călinescu şi Sanda L. Seara, la noi la masă, discutăm între altele despre limbajele preverbale. Amintesc de acel rit de inițiere feminină, atestat în Australia pînă acum vreo treizeci-patruzeci de ani (c. ***Nais-***

sances mystiques, p. 95). Nu se ***spune*** nimic: în fața întregului clan, adunat ca pentru o mare ceremonie, cîteva femei arată adolescenta de curînd „inițiată" (instruită, adică, în misterul feminității și maternității, în cele trei zile de recluziune, îndată după prima menstruație). Toți cei de față aclamă, izbucnesc în urale. Este, de fapt, o nouă epifanie a misterului fertilității. ***Verbul „a*** zămisli" este ***arătat...***

25 decembrie: cinăm toți - Călineștii, Sanda, Feldman - la Kitagawa. Discuție despre simbolismul solstițiului de iarnă și supraviețuirea lui, ***camuflat*** în structura „petrecerilor de Crăciun".

Astăzi, ultima zi a anului, o pierd întocmind Indexul la cărțulia ***Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions.***

6 ianuarie 1976

Catul despre opera rivalului său, Appolonius Rhodos: „O carte groasă e cu atît mai proastă cu cît e mai groasă."

întreaga poetică alexandrină formulată într-o butadă.

10 ianuarie

Găsesc în Scholem un text din ***Sanhedrin*** (98 a), care ar trebui meditat de toti cei care „iau în serios" creștinismul. Ni se spune că Mesia se află la porțile Romei, printre leproși si cerșetori. Scholem precizează că această „fabulă rabinică" datează din secolul al II-lea; adică, mult timp înainte ca Roma - ale cărei legiuni distruseseră Templul, în 60 p. Chr., si risipiseră pe evfei în exil - să devină scaunul Vicarului lui Christos, centrul Bisericii care se considera împlinirea mesianismului ebraic.

Ce splendidă și cutremurătoare imagine! Pentru evrei, adevăratul Mesia își așteaptă ceasul, pierdut printre leproși, la porțile Romei, de unde porniseră legiunile care le nimiciseră statul, Templul și cetatea sfîntă, Ierusalimul. Și tot acolo continuă să aștepte Mesia și după dispariția Imperiului "roman cînd Roma a fost luată în stăpînire de capul creștinismului occidental.

// ianuarie

Ninge. Parcă niciodată Campusul n-a arătat atît de frumos... Am început seminarul despre alchimie. Descopăr, cu părere de rău, că nici unul din studenți n-a cercetat mai îndeaproape alchimiile chineză și indiană. E drept, am anunțat un seminar despre tradițiile hermetice în Renaștere, Post-Reformă și „Epoca Luminilor". Dar mi-ar fi plăcut să știu că măcar unii din studenți sunt familiarizați cu concepțiile și metodele alchimice asiatice. S-ar fi înțeles mai bine asemănările si deosebirile cu alchimiile occidentale. Sunt nevoit să rezum eu „dosarul asiatic"; mai precis, să completez capitolele respective din ***Ih • Forge and the Crucible*** - carte pe care au citit-o toți și o recitesc acum ca pe un ***text-book*** - insistînd asupra ultimelor publicații (Sivin, Joseph Needham etc.).

14 ianuarie

Primul seminar despre „Australian and South-American High Gods". Un grup restrîns - dar (sper!) de cea mai bună calitate. Ca de obicei, am început printr-o prezentare sumară a problemei care a durat un ceas. Apoi, trei studenți mi-au pus întrebări în legătură cu „metoda cea mai adecvată în studiul religiilor primitive". Le-am răspuns că vom întîlni această problemă la a treia sau a patra ședință a seminarului. Deocamdată, trebuie să se familiarizeze cu materialele, să citească cît mai multe ***documente.*** (Le comunicasem deja o bibliografie adnotată.)

Observ, si de data aceasta, obsesia studenților americani: să afle cît mai repede, dacă se poate de la prima lecție „metoda cea mai adecvată". Nu cumva să-și piardă timpul cu metode desuete.

15 ianuarie

Dacă aș avea o după-amiază liberă, aș scrie o lungă, patetică „Meditație asupra arderii notelor și manuscriselor". Aseară am adunat dosarele cu note si extrase în legătură cu

Mediterana, Grecia şi Egiptul, le-am transportat în curte şi am umplut două găleţi de gunoi. Am repetat operaţia azi dimineaţă, pregătind pentru incinerare manuscrisele celor cinci capitole (Megalithes, Grece I—II, Egypte, Mesopotamie). Le păstrasem pînă în ultimul moment, în cazul cînd as fi avut verificări de făcut la corectura în pagină. Am terminat corectura - şi am vrut să scap de acele maldăre de hîrtii, unele din ele vechi de douăzeci şi cinci de ani, note şi extrase adunate încă din Rue de la Tour şi în anii cînd locuiam la Val d'Or... Şi totuşi, melancolia cu care m-am despărţit de anumite dosare, mai ales cele despre religiile mediteraneene şi greacă. Transcrierile din autorii mei favoriţi (Homer,' Hesiod, Herodot, Pausanias). „Observaţiile personale", pe care le scriam în grabă, întrerupînd o lectură sau transcrierea unui text, convins fiind că erau „profunde" şi „originale"; pe care le reciteam cîteva luni, sau cîţiva ani' mai tîrziu, adeseori neînţelegînd ce voisem să spun (mă grăbesc întotdeauna cînd însemn asemenea „observaţii"), sau descoperind că notasem lucruri fără mare importanţă...

Oricum, îmi dau deodată seama, incinerarea (în ultimele luni) a peste trei mii de pagini mă sărăceşte - fără să înţeleg prea bine ***în ce sens.***

Fără dată, ianuarie

Seara se prelungea, monotonă, în discuţii risipite, insipide şi începusem să regret că venisem. Cînd, 'nu mai ştiu în ce context, L.L. aminti această frază a lui Thoreau: „Fe'riţi-vă de orice întreprindere care cere neapărat haine noi" ***(Beware of all enterprise that require new clothes).*** Parcă la un semnal, întreg grupul de studenţi şi profesori se însufleţi. Extraordinara „ieşire" a lui R., care vedea răsfrîntă în acea maximă întreaga ideologie „obscurantistă", primitivistă a lui Thoreau, rezistenţa lui faţă de tot ce implica civilizaţie, industrie, tehnologie, obsesia lui de a regăsi paradisul originar, bucuriile simple etc. Şi comentariile lui F. în legătură cu funcţia rituală a hainelor noi. Am plecat aproape de miezul nopţii, cînd se discuta nuditatea şi simbolismul veştmintelor arhaice...

Paris, 9 februarie

Am ajuns ieri, la miezul nopţii. Sibylle ne aştepta la aeroport. Acasă, în Place Charles Dullin, ne surprinde neplăcut frigul.

La Chicago, am păstrat cu grijă „secretul": doctoratul honoris causa la Sorbona. Nu i-am comunicat vestea decît lui Joe Kitagawa.

Zilele pierdute, ca de obicei, înaintea călătoriei. N-am putut scrie decît scrisori: douăzeci şi nouă în trei zile...

Paris, 11 februarie

Cu Giza şi Dinu, la Versailles, să vedem ***Godspell.*** Dezamăgit, (de altfel n-am mai avut răbdare să asist la partea a II-a). Falsa „îndrăzneală" de a reactualiza Evanghelia după Matei. De fapt, textul parabolelor e rostit cuvînt cu cuvînt - dar comportamentul celor care le ascultau e altul: ţipă, cîntă, se trîntesc pe jos, se ameninţă, se îmbrăţişează.

Greşeala iniţială: autorul l-a adus pe Isus pe scenă, sub înfăţişarea unui ***hippy mai*** de treabă şi oarecum „charismatic". E greu de închipuit un Isus care dansează, pe muzică rock, care sărută fetele etc. etc. Concepţie ieftină şi, în fond, naivă: că ***reactualizarea*** acelui ***illud tempus*** evanghelic trebuie să integreze chiar pe Isus în „gloata păcătoşilor" din zilele noastre. în orice context istoric, Isus ***trebuie*** să se deosebească de contemporani - şi nu numai prin parabolele pe care le povesteşte, ci şi prin prezenţa lui. Scenariul ar fi fost admirabil dacă cineva, un „învăţător", ar fi povestit Evanghelia unui grup de păcătoşi şi inocenţi din zilele noastre. Jucînd rolul lui Isus.

Paris, 13 februarie

Dejun la Meslin, titularul catedrei de Istoria Religiilor, care mă va prezenta mîine în amfiteatrul Richelieu. Tînăr, erudit, simpatic. Reîntîlnesc pe Charlotte Vaudeville şi pe Marroux.

încă nu „realizez" semnificația doctoratului ***honoris causa,*** decernat de Sorbona unui refugiat, care predă la Chicago, fără „relații" academice la Paris (sau aiurea), unui istoric al religiilor care nu e nici marxist, nici structuralist, tocmai astăzi, în 1976, cînd întreaga cultură franceză e dominată de marxiști, stîngiști, freudieni etc.

Ceea ce mă impresionează mai mult: singurul român care a primit pînă acum această distincție a fost N. Iorga, „idolul" adolescentei si tinereții mele.

14 februarie

Foarte emoționantă ceremonia din amfiteatrul Richelieu. Corul şi orchestra de studenți, de o sobră şi totuşi originală eleganță, în stînga estradei, în mijlocul căreia se afla rectorul Alphonse Dupront, înconjurat de noi, cei cinci proaspeți doctori ***honoris causa*** şi cei cinci profesori care ne prezentau. Printre cei cinei „onorați", Menuhin şi Heath, fostul premier al Marii Britanii; cunoscîndu-i-se ***son violon d'lngres,*** a fost invitat să dirijeze ***Alleluiah.***

Ascultîndu-1 pe Dupront citindu-mi „elogiul", îmi aminteam de anii 1937-1938, cînd îl rugasem să revadă manuscrisul studiului lui Pettazzoni, trimis pentru ***Zalmoxis.*** Dar mai ales de anul 1946 (sau 1947?), cînd, crezînd că îmi asigură bursa la CNRS, s-a dus la ministrul României (marele savant matematician, Stoilov), rugîndu-1 să nu se opună, căci el, Dupront, mă cunoaşte bine de la Bucureşti şi ştie că n-am fost „fascist". Stoilov, se pare, i-a dat asigurări. Dar a telefonat la Bucureşti pentru instrucțiuni si rezultatul a fost: ***Met!***

Dacă n-ar fi luat această inițiativă, Legația n-ar fi aflat de cererea mea şi aş fi primit bursa!

15 februarie

Sibylle a invitat vreo patruzeci de prieteni şi colegi la restaurantul Beauvillier. Seară neuitată. Vorbesc Eugen Ionescu (amintind, cu mult umor, „conflictul generațiilor" din tinerețea noastră bucureşteană), Henry Corbin şi Paul Ricoeur. Impresionanta mărturisire a lui Paul: că ***Trăite*** 1-a ajutat să se elibereze de Karl Barth.

Georges Dumezil îmi spunea, amintindu-mi dificultățile create de ambasadă, în 1948 - şi referindu-se la discursul atît de elogios al lui Meslin: „într-o asemenea traiectorie se poate descifra intervenția Providenței."

22 februarie

Julien Green notează în ***Jurnalul*** lui: „Meme si mon livre n'est rien, ce livre doit etre ecrit et, paradoxalement, ce rien doit exister, car l'ecrivain n'est cree que pour creer lui-meme"[1] (20 fevrier, 1945).

în ceea ce mă priveşte, îmi place să compar cărțile pe care le scriem cu florile. Ştim foarte bine că, o dată ce le-am tăiat si le-am adus în casă, le-am aşezat în vaze, nu vor supraviețui decît cîteva zile - dar certitudinea asta nu le micşorează frumusețea. Ca şi florile, cărțile participă la modul epifanic de a fi. Esențialul este să se arate, chiar dacă vor fi uitate în cîțiva ani.

Chicago, 26 februarie

Am ajuns ieri, pe la 4,00; lumină, zi de primăvară. Găsesc multe cărți şi prea multe scrisori (la care ***trebuie*** să răspund).

Cinăm la Kitagawa (o veste proastă: Nathan Scott a acceptat invitația la Universitatea din South Carolina). Apoi, acasă, încep Jurnalul lui Octav Şuluțiu. îl termin azi dimineață, în biroul meu de la Meadville. Melancolia amintirilor: 1933-1938. Dar mai ales, melancolia evocărilor lui Şuluțiu. L-am cunoscut puțin; îl întîlneam cînd venea în Capitală de la Braşov, unde îşi avea atunci catedra. îmi plăcea, şi îl admiram pentru „sinceritatea" lui - în tot ce scria, în tot ce vorbea

[1] **„Chiar dacă ca nu reprezintă nimic, această carte trebuie scrisă şi, în mod paradoxal, acest nimic trebuie să existe, căci scriitorul nu este creat decît pentru a crea cl însuşi."**

r

(despre scriitori, despre „problemele la ordinea zilei"). Dar nu mă entuziasmase romanul lui, ***Ambigen.*** Ştiam, vag, despre pasiunea lui pentru Lydia; sunt, de altfel, paginile cele mai patetice din ***Jurnal.***

1 martie

Recitesc cele cîteva zeci de pagini din ceea ce-am numit, pretenţios, ***Jurnalul secret.*** Certitudinea că vor fi distruse, că deci nu le va citi nimeni, îmi îngăduie o „libertate" depăşind spontaneitatea cu care mi-am redactat ***Jurnalul*,*** sau scrisorile către prieteni, sau ***Autobiografia*** (deşi, în acest ultim caz, unii mi-au reproşat „sinceritatea" exagerată care, în cele din urmă, se confundă cu indiscreţia...). Lectura acestor pagini m-a surprins şi m-a încîntat. îmi dau seama ce poate însemna, pentru autorul lor, regăsirea unor „pagini intime". Este ca şi cum s-ar privi din nou în oglinda în care, copil, s-a privit pentru întîia oară cu atenţie, şi fără să-i fie frică...

Dar cîte alte descoperiri, pe care nu le-aş fi bănuit! De ce am revenit de atîtea ori (deşi cu o altă intensitate, aproape cu fervoare) asupra unor probleme pe care le-am discutat, totuşi, în ***Jurnal*** şi chiar în diferite scrieri? Bunăoară, dialectica, atît de misterioasă, a camuflării sacrului în profan...? S-ar spune că problema aceasta începe să devină o obsesie. Căci o reîntîlnesc nu numai în lucrările mele de Istoria Religiilor şi în scrierile literare din ultimii treizeci de ani, dar si în reflecţiile pe care le notez exclusiv pentru mine.

3 martie

...în fond, între multe altele, descopăr în acest ***Jurnal secret*** şi nostalgia unei „opere" pe care încă n-am îndrăznit s-o scriu. „Fervoarea" cu care reiau şi dezvolt reflecţiile despre camuflarea sacrului în profan are, desigur, o semnificaţie mai adîncă. Cred că încep s-o înţeleg: această dialectică a camu-

*** Este vorba, evident, de textul integral al *Jurnalului,* nu de fragmentele publicate (Nota lui Mircea Eliade).**

flajuUii este mult mai cuprinzătoare şi mai profundă decît am prezentat-o'pînă acum. „Misterul camuflajului" fundează o întreagă metafizică, şi anume: „misterul" condiţiei umane. în fond problema camuflajului mă obsedează pentru că nu mă hotărăsc s-o adîncesc, adică s-o prezint sistematic şi s-o discut pe planul care îi este propriu, cel al meditaţiei filozofice.

S-ar putea ca asemenea reflecţii, destinate să rămînă secrete, îmi reproşează, indirect, că sunt pe cale să-mi trădez vocaţia de filozof...

9 martie

împlinesc şaizeci şi nouă de ani.

Azi am încheiat seminarul despre Alchimie. W.T. m-a întovărăşit pînă acasă, după ce ne-am plimbat de mai multe ori pe Woodlawn Avenue, între Midway şi strada 57. Era cel mai bine pregătit din toţi membrii seminarului. Este în al treilea an la Committee on Social Thought; în teza de doctorat va cerceta cîteva probleme de istoria ştiinţelor în secolele XVII-XVIII. Ca de atîtea ori în discuţiile seminarului, revenim mereu la această fascinantă problemă: de ce „ştiinţa modernă" ***a trebuit*** să ignore, sau să respingă, tradiţia hermetistă, care dominase alchimia şi iatro-chimia secolului al XVlI-lea? Cum arătasem într-una din şedinţele seminarului, triumful mecanicii lui Newton a stîrşit prin a desfiinţa însuşi idealul şliinţiftc al lui Newton. (Toate acestea sper să le precizez în 77je ***Myth of Alchemy,*** conferinţa pe care o voi ţine la Seattle în 29 aprilie. Dar, mai ales, va trebui să le discut într-o perspectivă mai largă în volumul III din ***Histoire des croyances.)***

Ce extraordinară pleiadă de savanţi, filozofi, medici - de la Paracelsus şi John Dee la Comenius, J.W. Andreae, Ashmole, Fludd, Newton - şi toţi visau desăvîrşirea omului occidental printr-o reformă a educaţiei, implicînd o ***renovation*** radicală a creştinismului si o nouă metodologie ştiinţifică. Idealul lor era „holistic", ca al lui Pitagora şi Platon, sau al ştiinţei chineze, adică implica omul întreg. Efortul lor de a

integra tradiția creştină, hermetismul alchimic si gîndirea ştiințifică (în primul rînd matematica, mecanica, astronomia), speranța lor de a salva bisericile creştine de provincialism si războaie fratricide şi de a funda un nou tip de educație - toate aceste proiecte, sinteze, nostalgii, anticipații le consider drept ultima creație religioasă a Europei occidentale, cu atît mai anevoie de judecat cu cît a fost sugrumată în germene.

12 martie

Mircea Handoca îmi trimite cartea postumă a lui Comarnescu, ***Chipurile şi priveliştile Americii.*** Ultima parte (pp. 419-582) cuprinde ***Jurnalul lui*** Titel, în timpul vizitei lui în S.U.A. (ianuarie-februarie 1968). încep să-1 citesc, pe nerăsuflate. De la început, uluit de energia lui Titel, de extraordinara lui vitalitate, bine stăpînită de voința si generozitatea lui. îndată ce-a avut la îndemână o maşină de scris, s-a apucat să-şi redacteze ***Jurnalul;*** de fapt o lungă scrisoare pentru prietenii din țară, în care însemna, după obiceiul lui, tot ce-ar putea fi interesant: idei, informații practice, impresii, arnintiri, statistici. Pur şi simplu formidabil!

martie

Două săptămîni înainte de încheierea seminarului despre Alchimie, am zărit într-o vitrină ***The Foundations of Newton 's Alchemy (1975),*** de B.T. Dobbs. Am cumpărat-o pe loc. Aflu lucruri uluitoare: sutele de manuscrise alchimice ale lui Newton (transcrisese cu mîna lui aproape toate textele importante şi le adnota pe măsură ce încerca să repete în laborator experiențele propuse), au fost ignorate de cercetători mai mult de două secole (căci, spuneau ei, aceste manuscrise reprezentau activitatea „mistică şi obscurantistă" a genialului fizician), în cele din urmă, prin 1930, au fost vîndute la licitație de către descendenții familiei Newton. O mică parte din ele au fost recuperate de John Maynard Keynes, în 1936-1939. Din nefericire, colecția originală n-a mai putut fi reconstituită. Dar profesorul Dobbs a cercetat cu o desăvîrsită minuțiozitate cele

vreo patruzeci-cincizeci de manuscrise dăruite de Keynes bibliotecii Universității din Oxford. Şi a ajuns la concluzii pasionante şi tulburătoare.

Newton a verificat, experimental, în laborator, întreaga literatură alchimică „aşa cum nu se mai făcuse pînă la el, şi nu s-a mai făcut după el" (p. 88). Prin aceste experiențe, Newton spera să descopere structura micro-Universului, care ar fi trebuit să corespundă sistemului său cosmologic. Descoperise în gravitație forța care menținea planetele în orbitele lor şi încerca acum să identifice forțele care acționează corpusculele în Universul molecular. Dar deşi a experimentat necontenit din 1668 pînă în 1696, n-a izbutit să le identifice.

Foarte semnificativ mi se pare rolul alchimiei în teologia lui Newton. Ca şi hermetiştii din epoca helenistică .şi din Renaştere, Newton credea într-o revelație primordială, pierdută şi apoi regăsită de cîțiva inițiați; aceştia ar fi comunicat-o camuflat, în fabule şi mituri, ca să nu fie înțeleasă de profani. Dar Newton era convins că, în zilele noastre, revelația primordială poate fi recuperată în întregime prin experiențele repetate în laborator. De aceea studia mai ales textele ezoterice, socotind că „adevăratele secrete" erau ascunse acolo.

Ca si mulți dintre contemporanii lui, Newton nu se îndoia de realitatea transmutației metalelor. Iată o frază din ***Optics:*** „Transformarea corpurilor în lumină şi a luminii în corpuri, convine dinamicii Naturii, care s-ar spune că iubeşte transmutația' ***'(which seems delighted with transmutation).*** Dobbs scrie că Newton nu s-a îndoit niciodată de validitatea principiilor alchimiei şi într-un anumit sens întreaga lui carieră după 1675 pare un lung efort de a integra alchimia şi „filozofia mecanicistă" într-un sistem unitar. La apariția faimosului op, ***Principia,*** detractorii spuneau că „forțele" fui Newton erau de fapt ceea ce hermetiştii numeau' „calități oculte". Dobbs le dă dreptate: „forțele" lui Newton erau foarte asemănătoare „simpatiilor" şi „antipatiilor" oculte de care vorbeau hermetiştii din Renaştere. Dar, pe de altă parte,

Newton conferă „forţelor" un statut ontologic echivalent statutului materiei şi mişcării, cu alte cuvinte, le.„cuantifică", şi astfel fundează ştiinţa mecanicii. Cum scrie Richard Westfall în ***Force in Newton's Physics,*** ştiinţa modernă este produsul căsătoriei între tradiţia hermetică şi filozofia mecanicistă.

30 martie

Am revăzut traducerea engleză a porţiunii din ***Fragments d'un Journal*** (pp. 231-571) pe care o va publica Harper and Row. Cred că am făcut o greşeală acceptînd această drastică reducere a textului. (E drept, editura m-a asigurat că se va traduce restul - „dacă volumul va avea succes"). Deja ***Fragments d'un Journal*** reprezintă o selecţie destul de severă: mai puţin de o treime din manuscrisul original. Am eliminat aproape toate însemnările de interes strict personal, toate aluziile la evenimentele politice, precum şi „indiscreţiile" relative la contemporani. Dar, în afară de asta, am lăsat la o parte o sumă de note de lectură şi comentarii (mai mult sau maLpuţin savante), socotindu-le mai puţin atrăgătoare pentru „cititorii nespecialişti" - deşi s-ar putea ca tocmai asemenea însemnări să intereseze publicul: în fond, zecile de mii de exemplare ale ediţiilor ***livre de poche*** n-au fost cumpărate numai de „specialişti"...

8 aprilie

Termin Prefaţa pe care mi-a cerut-o John Shopp pentru ***No Souvenirs*** (căci acesta va fi titlul traducerii engleze a selecţiilor din ***Jurnal).*** Am scris-o cu interes, şi dacă n-aş fi fost prins cu multe alte treburi, aş fi adăugat încă zece-cincisprezece pagini. Sunt atîtea lucruri de precizat, atîtea ***malentendus*** de lămurit. Pentru mulţi din cititorii mei de limbă engleză, descoperirea „scriitorului" îi va surprinde, poate chiar îi va deruta. Clişeul „omului de ştiinţă" terorizează încă mediile academice. Mulţi cred că imaginaţia poetică, creativitatea literară nu se împacă cu cercetările

ştiinţifice „obiective". (Clişeul este moştenit din epoca pozitivistă dar încă nu şi-a pierdut prestigiul.) Foarte puţini ştiu că „adevăraţii" oameni de ştiinţă gîndesc tocmai contrariul. încă de acum vreo douăzeci de ani, Norbert Wiener (şi nu era singurul) afirma că fizicianul nu înregistrează „obiectiv" (cum se credea pe vremuri) propriile sale observaţii, ci participă activ la experienţele pe care le face. Cita în special rolul observatorului în teoria relativităţii şi teoria cuantelor.

Va trebui să mai treacă zece-cincisprezece ani pînă ce omologarea creativităţii ştiinţifice cu creativitatea artistică va deveni evidentă pentru toată lumea, inclusiv mediile academice. Curînd după aceea, observaţiile de faţă vor părea truisme...

9 aprilie

Mai este un aspect al activităţii mele (aşa cum se poate ghici din anumite pagini ale ***Jurnalului)*** care ar trebui explicitat. Şi anume: tendinţa de integrare (de „totalizare") a diferitelor niveluri de cunoaştere (teoretică, psihologică, literară, istoriografică etc.). Cred că omul contemporan - şi mai ales „omul de mîine" - va fi obligat să integreze cunoaşterea logic-raţională şi cea simbolic-poetică. Sunt de asemenea convins că presiunea Istoriei ne va forţa să ne familiarizăm cu diversele expresii ale geniului creator extraeuropean (în primul rînd asiatic şi african, dar şi creaţiile culturilor arhaice din Oceania şi America de Sud). Aşa cum am repetat de nenumărate ori în ultimii treizeci de ani, disciplina Istoriei Religiilor constituie cea mai potrivită metodă pentru înţelegerea civilizaţiilor tradiţionale („primitive") şi orientale. Intr-un cuvînt, această disciplină (cel puţin, aşa cum o înţeleg şi o practic eu) va contribui considerabil la „planetarizarea" culturii. („Planetarizarea" s-a efectuat, pînă acum, exclusiv pe planul tehnologiei industriale şi al ideologiilor politice - cu rezultatele care se cunosc.)

16 aprilie

Primesc un exemplar din ***Histoire des Idees religieuses,*** 1. Nu îndrăznesc încă să-1 recitesc. Cartea aceasta apare aproape 30 de ani după ***Trăite d'Histoire des Religions*** (al cărui titlu original era ***Prolegomenei ă THistoire des Religions: Morphologie et Structures du Sacre),*** şi pe care îl continuă si completează.

Source-Book (= From Primitives to Zen) constituie o antologie de texte religioase clasate tematic (mituri, figuri divine, rituale, tehnici extatice şi contemplative etc.). Dacă voi reuşi să închei ***Histoire des idees religieuses,*** cititorul va avea la îndemînă, în cinci volume, esențialul întregii discipline.

21 aprilie

Dogma marxistă - că nu coştiința oamenilor le determină ființa, ci, dimpotrivă, situația lor socială le determină conştiința - poate fi justificată numai dacă luăm în considerare condiția umană aşa cum e dată, adică, „decăzută". Dar toate tradițiile religioase insistă că tocmai de această predeterminare şi condiționare omul trebuie să se elibereze. Toate tradițiile posedă o „metodă", o „asceză", o „yoga", prin care omul îşi poate dobîndi adevărata' lui identitate, trecînd de la ignoranță la „ştiință" (gnoză), de la condiționare si sclavie la libertate.

Acum treizeci de ani, încheiam ***Le Mythe de Veternei retour*** spunînd că creştinismul este „la religion de rhomme dechu"'.(Observație care n-a prea fost înțeleasă - dar asta e altă poveste...) Aş putea adăuga astăzi că marxismul este „la philosophic de rhomme dechu".[2] Singura filozofie care îi justifică păcatele şi îi validează resentimentele.

Seattle, 29 aprilie

La Washington University, citesc conferința ***The Myth of Alchemy.*** Profesorul Weber, care m-a invitat, a ținut, anul

' **„religia omului decăzut"**
[2] **„filozofia omului decăzut".**

trecut, un seminar despre simbolismul alchimic în literatura engleză, utilizînd ca ***text-book noua*** ediție în ***Livre de poche a The Forge and the Crucible.*** Majoritatea studenților, îmi spune, s-au pasionat de „problema temporalității", adică de accelerarea timpului prin ***opus alchymicum.***

Chicago, 30 aprilie

Azi dimineață, la Seattle, seminar de un ceas cu studenții lui Weber. Cîțiva mi-au pus întrebări interesante, mai ales în legătură cu interpretarea alchimică a marilor descoperiri ştiințifice din secolele XVII-XVIIÎ (circulația sîngelui, legea gravitației universale etc.).

J mai

Corectez şi dezvolt interviul pentru ***Parabola,*** despre ..inițiere". întîmpin (pentru a cîta oară?) aceeaşi dificultate: ne aflăm într-o epocă de radicală desacralizare, în care scenariile inițiatice supraviețuiesc în universurile onirice şi artistice. Dar numai acolo? Dacă acceptăm ceea ce am numit „dialectica camuflării sacrului în profan", trebuie să admitem şi această posibilitate: că un anumit tip de „inițiere" se împlineşte, în zilele noastre, sub ochii noştri, dar atît de perfect cumulat în „profan" încît nu poate fi recunoscut ea atare. Numai că, pentru a face inteligibilă această situație paradoxală, trebuie explicitată „dialectica camuflării sacrului" - şi operația • aceasta mi-ar cere şaizeci-şaptezeci de pagini...

Fără dată /mai/

în ultimii zece, doisprezece ani am citit o duzină de cărți despre Alexandru Macedon; aproape toate excelente (în primul rînd lucrările lui W.W. Tarn, F. Schachermeyr, F. Altheim, R.D. Milns, R.L. Fox). Şi totuşi, cred că figura şi destinul celui mai enigmatic geniu militar al lumii îşi aşteaptă încă istoriograful. Nu pentru că ce s-a scris pînă acum n-ar fi valabil, dar nici unul din autorii pe care i-am citit nu prezintă „fenomenul Alexandru" în totalitatea lui. Istoricii se ocupă de

Alexandru ***personaj istoric;*** şi apoi alţi cercetători, în zeci de studii şi articole erudite, analizează si discută ***legendele*** urzite în jurul lui, circulaţia ***Alexandriei,*** motivele folclorice cristalizate cu timpul în jurul eroului transformat în personaj mitologic. Dar ***semnificaţia*** lui Alexandru se revelează numai într-o viziune unitară, în care biografia e completată de mitologia pe care a inspirat-o. Ca şi Buddha, ca şi Mohamed, destinul lui Alexandru îşi descoperă adevăratele dimensiuni mult timp după moarte. Distincţia între ***istoria*** şi ***legenda*** lui Alexandru se datorează unei iluzii metodologice, moştenire a istoriografiei secolului al XIX-lea. Ceea ce oamenii au crezut şi au imaginat după moartea unei personalităţi excepţionale, completează şi lămureşte semnificaţia şi misiunea specifice acestei personalităţi. Modelul care l-a fascinat pe Alexandru a fost Herakles sau Dionysos. Din biografia faimosului cuceritor memoria populară a reţinut *istoria exemplară a Eroului* care nu s-a muiţumit să fundeze cel mai vast Imperiu cunoscut în antichitate, ci a vrut să ajungă la „capătul Pătnîntului" şi, mai ales, a căutat fintîna tinereţii fără de bătrînete si a vieţii fără de moarte.

15 mai

Cu Charlotte şi Nathan Scott la Milwaukee, invitaţi de Ihab Hasan. Aproape două ore cu maşina, sub o ploaie torenţială. Cînd ajungem, pe seară, nu ne putem da seama că Lacul Michigan se află la cîţiva metri în fata casei...

Discuţia [se] poartă mai ales asupra ultimelor orientări ale criticii literare. Hasan este tot mai interesat de simbolismul religios, de alchimie şi, în special, de gnosticism. Fascinaţia gnosticismului pentru contemporani ar merita o lungă analiză; dar efectuată din altă perspectivă decît aceea a lui Eric Voegelein.

20 mai

Voiam să recitesc paginile din ***Jurnalul*** lui Julien Green, imediat după reîntoarcerea lui la Paris, în septembrie 1945 (eu sosisem doar cu cîteva zile mai înainte). Şi, cum mi se întîmpla adesea cu Julien Green, nu l-am mai lăsat din mînă vreo două ceasuri. Dar cît de trist mi se revelează creştinismul lui, obsedat de „păcat", de „carne", de „lupta între suflet şi trup" etc. etc. Aminteşte, uneori, de dualismul gnostic şi, mai ales, manicheist. Şi totuşi, J.G. ştie foarte bine (o spune de mai multe ori, dar cu sfială, fiindu-i parcă teamă să nu fie contrazis de teologi), ştie că întreg creştinismul poate fi rezumat în cuvintele lui Isus: „Bucuraţi-vă, zic vouă, bucuraţi-vă! Pentru că împărăţia Cerului se apropie!" (Adică - oricum am interpreta expresia „împărăţia Cerului" - ***mîntuirea*** a devenit posibilă. Mîntuitorul se află printre noi.) Dualismul suflet-trup, devalorizarea vieţii şi a timpului, ascentismul riguros - nu aparţin structural creştinismului, care, şi în această privinţă, continuă tradiţia religioasă ebraică.

26 mai

în fond, ar trebui să fim mai îngăduitori faţă de moravurile politice din România secolului al XIX-lea; moravuri pe care le înfierau Eminescu, Hasdeu, Iorga. Nu erau mai degradante decît în alte ţări, în toată Europa orientală şi chiar în Occident. Căci iată ce scria Saint-Simon, adresîndu-se fiului său: „Mon fils, quand un homme est ministre, tenez-lui le pot de chambre. Quand il a cesse de l'etre, renversez-le lui sur la tete".[1]

28 mai

Cinăm la dr. Emil Popescu, împreună cu familia Matei Călinescu. Apartamentul doctorului, într-un cartier prin care nu trecusem niciodată. îmi dau încă o dată seama cît de puţin cunosc Chicago. Mărturisesc asta fără nici o părere de rău. în afară de Centru, The Loop, de anumite cartiere (în special şoselele din faţa lacului), de Campus - această megapolis

[1] **„Fiule, cînd un om este ministru, tine-i oliţa. Cînd a încetat să mai fie varsă-i-o în cap."**

(populația a trecut de opt milioane!) nu mă atrage. Tragedia marilor orașe americane: au fost astfel construite încît „îmbătrînesc" urît și repede; clădirile nu apucă să fie înnobilate de „patina timpului"; nu vezi nicăieri „mini", ci numai case goale, fără geamuri, așteptînd să fie dărîmate, si maidanele acbperite de gunoaie, așteptînd să se clădească alte case, care vor „îmbătrîni" în zece ani...

2 iunie

„S'enfuir dans un village pour en faire le centre du monde"[1] ***(Journal,*** 14 septembrie, 1895).

Imaginația literară a lui Jules Renard regăsea uneori idei si scenarii tradiționale, a căror semnificație, foarte probabil, o ignora.

5 iunie

într-un articol al lui Antoine Faivre găsesc citate aceste rînduri din Novalis despre „întoarcerea acasă". în ***Henric d'Offerdingen,*** pelerinul întreabă pe Cyane „ou done allons-nous?"[2] și acesta îi răspunde: „Toujours â la maison!"[3] Iar într-unui din ***Imnurile nopții*** Novalis scrie: „Lasse des eternels voyages, rentrons au foyer paternei" („Die Lust der Freude ging uns aus, /zum Vater wollen wir nach Haus").[4] A. Faivre remarcă, pe bună dreptate, că: „Le mineur, dans son chant alchimique, semble lui repondre: «Portes par (la mer) sur ses douces ailes vertes, /Nous rentrons au sein de la patrie!»."[5]

„întoarcerea acasă" echivalează cu drumul spre Centru si regăsirea de sine. Imagini și scenarii analoge abundă în literatura universală. Exemplul cel mai ilustru ni l-a păstrat

[1] **„Să fugi într-un sat ca să faci din cl centrul lumii."**
[2] **„încotro mergem?"**
[3] **„Tot acasă".**
[4] **„Plictisit de veșnicele călătorii, să ne întoarcem la căminul părintesc."**
[5] **„Minerul, în cîntccul său alchimic, parc să-i răspundă: «Purtați de (mare) pe dulcile ei aripi verzi/Noi ne întoarcem în sînul patriei»."**

Odiseea: drumul - lung și greu - al lui Ulise spre casă constituie totodată o serie de ***epreuves initiatiques.***

Washington, 15 iunie

La Kate și Edward Levi, care, anul trecut, a renunțat la postul de Președinte al Universității din Chicago și și-a asumat răspunderea de ***attorney general.*** Superbă, nobilă casă - cu o grădină în spate, vastă ca un parc.

Cinăm cu Evelyn și John Nef. Din discuția cu Edward Levi notez acest amănunt: la conferințele de presă, întrebările gazetarilor sunt uneori atît de necruțătoare, încît lui Ed i se părea că Președintele se află într-o groapă cu lei...

Paris, 25 iunie

Un modest: „J'ai pu, seul en mon siecle, comprendre Jesus et Francois d'Assise"[1] (E. Renan, ***Souvenirs d'enfance et de jeunesse,*** p. 113 ed. Garnier-Flammarion).

2 iulie

Recitesc, după douăzeci și cinci de ani, ***Thesee*** al lui Gide. Proză superbă, proaspătă, atît de subtil camuflată în ironia ieftină a primelor capitole. Dar atît. „Mesajul", capital în ochii lui Gide, mi se pare nesemnificativ. Scriitorii occidentali continuă să reinterpreteze, într-un chip mai mult sau mai puțin „personal", vechile clișee moștenite de la greci, mai ales prin intermediul eruditilor alexandrini. Gide, ca si toti ceilalți care l-au precedat, pleacă de la imaginea „Eroului" așa cum a învățat-o în manualele de mitologie clasică sau în Plutarh. ***Noua*** lui interpretare e deja „orientată" de însăși materia cu care lucrează: este acel Theseu transmis de poeți clasici si de mitografi.

Dacă Gide și-ar fi dat osteneala să descopere Figura care se ascunde în dosul acestor clișee... Dacă ar fi citit, bunăoară,

[1] **„Sunt singurul din veacul meu care am putut să-i înțeleg pe Isus și pc Francesco d'Assisi."**

Couroi et Couretes a lui Jeanmaire, ar fi aflat înțelesul „saltului" lui Theseu în mare, al dansului berzelor, al labirintului... Ar fi descoperit, mai ales, sensul inițiatic al pătrunderii în labirint şi al confruntării cu „monstrul" (Minotaurul). Toate acele episoade pe care Gide le „reinterpretează" cu oarecare ironie (saltul în mare, labirintul, Minotaurul, Ariana) sunt, de fapt, încercări inițiatice; aşa se dobîndeste condiția de Erou. Aceste semnificații n-au fost introduse ulterior de exegeți si erudiți; ele sunt constitutive mitului lui Theseu. Aparțin, deci, unei realități culturale, uitate sau camuflate în ***Grecia clasică.*** Ținînd seama de Figura primordială a Eroului, aşa cum au izbutit s-o reconstituie cîțiva cercetători contemporani, Gide ar fi putut propune o „reinterpretare" infinit mai profundă şi mai originală.

3 iulie

In ultimele zile, călduri cu totul neobişnuite, aşa cum n-am mai cunoscut la Paris din 1946 (?). La Hotel de Suede, camera era atît de fierbinte, chiar în timpul nopții, încît nu puteam dormi nici după ce udasem abundent podeaua. în cele din urmă, am golit cîteva căni cu apă deasupra cearşafului, am afundat pijamaua în chiuveta plină şi am îmbrăcat-o nestoarsă. Asa am reuşit să adorm...

, Canicula mi-a amintit de anumite veri din Bucureştii adolescenței şi tinereții mele. în mansarda din Strada Melodiei lucram gol, cu uşa închisă şi cu un lighean plin cu apă lîngă mine, în care îmi scufundam fata la fiecare sfert de ceas... Doar la căderea nopții zăduhul începea să se potolească. Plecam atunci să mă plimb pe jos pe bulevarde; ajungeam uneori pînă la Şosea.

E curios că arşița din săptămîna aceasta nu mi-a amintit de India. Poate pentru că nu era acea căldură umedă, asemenea băilor de aburi, care te istovea. Poate pentru că, la Calcutta, < âdirile erau adaptate climei tropicale: zidurile groase de două, trei palme, jaluzelele de lemn, arborii înalți din grădină...

6 iulie

Vine să mă vadă dr. Brătescu, istoric al medicinei, autor al unei excelente monografii despre hipocratism. Vine însoțit de soția lui. Figura mi se părea oarecum cunoscută. - Este fata Anei Pauker!, mă lămureşte doctorul. Citiseră, amîmdoi, ***Pe strada Mântuleasa. -*** Dar cum de-ati cunoscut atîtea detalii precise?, mă întreabă. Nu ştiu dacă m-au crezut, cînd le-am mărturisit că povestirea este inventată de la început pînă la sfifşit, că o inventam pe măsură ce o scriam...

Puerto de Andraitx, 8 iulie

Am sosit ieri; stăm la vila închiriată de Sibylle.

11 iulie

întristați, îngrijorați de durerile curioase ale lui Sibylle. mai ales la umărul drept. Doctorii de la Paris au asigurat.-o că sunt dureri reumatice - dar, totuşi, ne este frică.:-.

20 iulie

Redactez capitolul despre originile creştinismului. Mai precis, pun la punct, refac, condensez paginile scrise de curînd la Chicago.

Multe amintiri, din prima tinerețe: lectura celor şapte volume ale lui Renan (nu mi-a plăcut niciodată ***La Vie de Jesus,*** dar m-a pasionat ***L 'Antechrist...);*** descoperirea primei cărți a lui Paul Louis Couchoud şi, datorită ei, multele lucrări („proaste") pe care le-am citit în legătură cu „mitul lui Christos"; fascinația „enigmei esenienilor" etc. De abia în ultimii zece-cincisprezece ani, pe măsură ce se editează şi se traduc textele de la Qumran, începem să înțelegem cît de apropiați erau esenienii de primele comunități creştine - şi, totuşi cît erau de diferiți...

25 iulie

Primesc de la Paris „Une nouvelle Legende des siecles", articolul lui G. Dumezil din ***Le Monde,*** despre ***Histoire des***

croyances. Admirabil. Oricare ar fi reacţia altor savanţi, adeziunea lui Dumezil mi-e de-ajuns: ştiu, acum, că n-am făcut ***fausse route...***

Tot Dumezil, prin Prefaţa pe care a scris-o în 1948, a decis succesul lui ***Trăite.*** Şi nu pot uita că el m-a invitat, în 1945, să tiu cursuri la Ecole des Hautes Etudes, si, în anul următor, m-a prezentat lui Brice Parain, insistînd să publice ***Techniques du Yoga,*** în colecţia „La Montagne Sainte-Genevieve".

30 iulie

Sibylle: durerile continuă, deşi, spun doctorii, analizele sunt bune.

Paris, 5 august

Ne-am întors ieri. Azi, toată ziua. am corectat si transcris ultimele pagini din capitolul despre originile creştinismului.

Nebănuitele consecinţe pe care le-a avut amînarea indefinită a Parusiei! A doua venire, triumfală, a lui Isus Christos, anunţată de apostoli, nu se împlinea. Şi, totuşi, creştinismul a continuat să se răspîndească, pentru că, afirmau credincioşii, împărăţia Cerului fusese deja instituită pe Pămînt: era Biserica, trupul mistic al lui Christos. Evident, prezenţa împărăţiei Cerului nu era ***evidentă*** decît pentru cei mai autentici, mai „creatori", dintre credincioşi. Pentru toti ceilalţi, în primul rînd pentru evrei şi pentru păgîni, comunitatea creştină, Biserica, nu arăta ca o împărăţie a Cerului, nu era o societate umană ***transfigurată.***

începe astfel ***camuflarea sacrului*** în ***istoria*** creştinilor; sacralitatea Bisericii se revela numai credincioşilor. (întocmai după cum divinitatea lui Christos, ***camuflată*** în omul Isus, nu era evidentă decît creştinilor.) Procesul de de-sacralizare a lumii, a vieţii şi a istoriei, care triumfă în zilele noastre, îşi are originea în incapacitatea de a înţelege misterul camuflajului sacrului în profan...

10 august

Dumitru Ţepeneag îmi repetă ce-i spunea Marin Preda despre ţăranii „dezrădăcinaţi" care părăsesc satul şi-şi caută de lucru în oraşe. întregul lor sistem de valori se prăbuşeşte. Nu mai cred în nimic; nu-i mai interesează decît succesul imediat, învîrteala, afacerile. Uimitoare este dispariţia solidarităţii comunale (ca să nu mai vorbim de solidaritatea naţională): nu sunt numai egoişti, sunt şi egocentrici, într-o măsură anevoie de imaginat acum cîteva generaţii.

Concluzia lui Preda: modelul, inspiraţia şi izvorul creativităţii spirituale era satul, acel micro-univers de norme, obiceiuri şi comportamente în care se integrau treptat adolescenţii şi,junii" în trecere spre maturitate, apoi şefii de familie si în cele din urmă bătrînii.

De comparat cu fenomene similare (evident, încă şi mai dramatice) produse de aculturizarea societăţilor arhaice. Bunăoară, tribul Bororo din Matto Grosso, ale cărui colibe se grupau în cerc în jurul ariei rezervate dansurilor rituale; la rîndul lui, cercul era împărţit în patru prin două axe, nord-sud şi est-vest. Acest sistem de orientare şi împărţire teritorială rînduia întreaga viaţă socială şi religioasă a tribului Bororo. Dar misionarii Salezieni au voit să le îmbunătăţească traiul si i-au reinstalat într-un sat constituit din două rînduri paralele de colibe rectangulare... Rupţi din cosmologia şi sociologia lor tradiţională, atît de limpede reflectată în structura satului circular, indienii Bororo şi-au pierdut repede identitatea şi au crezut în tot ce le-au spus misionarii - apoi n-au mai crezut în nimic.

20 august

Am terminat astăzi nuvela ***Les trois Graces*** începută acum zece zile. în preziua plecării din Puerto, plimbîndu-mă pe un drum pe care nu-1 cunoşteam, am descoperit un grup de trei vile care, deşi independente, comunicau între ele într-un mod discret şi original. Numele vilelor: ***Les trois Graces.*** Am

rămas multă vreme admirîndu-le - pînă ce a izbucnit de undeva un cîine negru, lătrînd amenințător.

Cînd m-am întors acasă, aveam începutul unei nuvele. Restul l-am descoperit după ce-am scris primele zece-cincisprezece pagini.

Cairo, 5 septembrie

Cu Simone şi Paul Ricoeur. Am plecat la 12,00 din Paris, spre Roma, unde am schimbat avionul. Haltă la Atena. Am ajuns aici la 9,00 seara. Ne loveşte căldura îndată ce coborîm din avion. Aeroportul e ticsit. Din fericire, ghidul nostru, Omar, ne identifică repede şi, după ce ne cere paşapoartele, ne simplifică formalitățile vamale. E un tînăr frumos, subțire, simpatic, vorbind perfect franceza şi engleza. Ne întovără-şeşte într-un mic autobuz pînă-la Hilton. Grupul nostru este destul de modest: doar cinci perechi; un doctor cu soția, doi tineri francezi în voiaj de nuntă, un reprezentant comercial cu soția, amîndoi belgieni.

In holul hotelului, Omar ne aminteşte programul. Mîine dimineață, la 7,00, vom lua avionul spre Assuan. Deşteptarea la 3,45...'

Assuan, 6 septembrie

Noapte de insomnie. De la fereastra camerei noastre, la etajul 16, am privit mult timp Nilul. (Emoția cu care îl descoperisem, într-o dimineață din decembrie 1928, după noaptea petrecută într-un vagon de clasa a III-a, în trenul Cairo-Alexandria...)

Omar vine să ne ia cu autocarul de la aeroport. Tot atît de aglomerat, deşi nu era nici 6,00 dimineața. îndată ce avionul aterizează la Assuan, simt că mă doboară oboseala. Din fericire, ajungem repede la hotelul ***New Cataract.*** Avem o cameră cu terasă, la etajul 10. în față, la picioarele noastre, parcul hotelului (şi inevitabila piscină), la dreapta se v?de fluviul şi insula Elephantine, iar pe colină, sus, mausoleul de marmură roz al lui ***Aga Khan.***

Dorm puțin

să privesc mai de aproape aroor.i ş> ilo^'e. La S.0C plimbare *In* barcă pe Ni). Ajungem ir. un sat nubia«i *in* misuia Sehel. Evident, tace şi asta parte din programul turistic: '-.un tem poftiți sâ bem cesi de rmntă. într-t m:». din !;>cuinie!-: mai arătoase, unde ascultăm cîteva cînîece şi ne prefacem i ricin tați de măiestria dansurilor.

Pe de altă partea ar fi ridicol să ne supărăm. „Turismul" aparține momentului nostru istoric cu aceleaşi drepturi ca şi televiziunea, discoteca sau *livres dc poche.* De altfel, asemenea „programe" ca cel de astă-seară se efectuau (probabil cu mai multă autenticitate) şi acum. o sută, două de ani. Ar fi interesant de comparat descrierile primilor călători europeni în Egipt - de la Greffin Affagart, în secolul ai XVI-lea - cu cele ale lui Chateaubriand, Gerard de Nerval si Flaubert şi, în sfîrşit, cu reportajele din zilele noastre. Sunt convins că nu există soluție de continuitate. Doar intenționalitatea „programelor" s-a schimbat: de la cîntece şi dansuri rituale pentru cinstirea oaspeților străini, la cîntece şi dansuri menite să „amuze" turiştii.

Assuan, 7 ***septembrie***

Excursie, pe cămile, apoi pe asini, la mînăstirea Sfîntul Simion. Surprinzător de bine conservată. A fost părăsită cînd nu s-a mai găsit apă. Destinul pe care l-a avut în India Mogulilor, incomparabilul Fatehpur-Sikhri. Vizităm apoi mormintele „nobililor egipteni". Tipuri nubiene.

De la balconul camerei- noastre privesc fascinat insula Elephantine. Aici a fost instalată, în secolul al IV-lea a. Chr., o colonie militară de iudeeni. Apărau frontiera Egiptului contra nomazilor care năvăleau din Nubia. Si datorită documentelor pe care le-a păstrat uscăciunea deşertului, se cunosc astăzi credințele religioase iudeo-arameene. Departe de „Centru" - de Templul de la Ierusalim - monoteismul

proclamat de Moise a sfîrşit prin a deveni o religie sincretistă. Alături de Jahve, evreii din Elephantine venerau un alt zeu, al vegetaţiei, şi o zeiţă a fertilităţii...

Probabil că aşa ar fi evoluat viaţa religioasă si în Israel si Iudeea, dacă n-ar fi fost templul din Ierusalim ş! Profeţii. Şi, mai ales, dacă nu s-ar fi exercitat, de la Nabucodonoso'r pînă la Titus şi Vespasian, teroarea istoriei...

Assuan, 8 septembrie

De dimineaţă, plimbare cu vaporul în jurul insulei Elephantine. După-amiază, vizită la mausoleul lui Aga Khan. (Clima aridă de aici i-a alinat durerile; suferea de reumatism.) Pe sepulcru, un singur trandafir; îl depune văduva lui Aga Khan, în fiecare dimineaţă.

Apoi coborîm şi vizităm grădina botanică din insula Kitchener. Extraordinară aliniere de palmieri-regali, înalţi de cîteva zeci de metri.

Fascinaţia exercitată de Egipt - mai precis de „misterele egiptene", de „înţelepciunea egipteană" - este extrem de semnificativă; trebuie numărată şi ea printre creaţiile civilizaţiei egiptene. Motivele acestei fascinaţii sunt numeroase. Cel mai puternic: vechimea şi imobilitatea civilizaţiei egiptene; grecii (care-i ignorau pe s*umerieni), o considerau cea dintîi civilizaţie, deci cea mai aproape de zei si de modelele divine. Imutabilitatea formelor proclama vechimea şi perfecţiunea lor; interpretare, de altfel, justă, căci pentru gîndirea religioasă egipteană (ca şi pentru gîndirea arhaică) perfecţiunea aparţinea începuturilor; exaltarea originilor implica imitarea cît mai exactă a modelelor. în credinţa grecilor, egiptenii păstraseră „înţelepciunea" primordială. Mai tîrziu, în epoca helenistică, „înţelepciunea" aceasta dobîndeşte o dimensiune salvifică: iniţierea în „Misterele" lui Isis'si Osiris asigura mîntuirea celebrantului.

Dar cîte alte aspecte ale civilizaţiei egiptene n-au contribuit la fascinaţia pe care o exercită de trei mii de ani! Bunăoară, majestatea, şi secretele Piramidelor, theriomorfismul zeilor, enigma şi „magia" hieroglifelor.

Abu Simbel, 9 septembrie

Ne deşteptăm la 5,00. La 6,00, întîlnim deja destulă lume pe cheiuri. Cu autocarele la aeroport, unde ni se face controlul (arme? dinamită?). După o jumătate de ceas, avionul aterizează la Abu Simbel. în marginea aeroportului, cîţiva arbori si brazde cu flori. La cîteva sute de metri, începe cîmpia pietroasă, pustie. Un autocar ne duce, în mai puţin de zece minute, aproape de templul lui Ramses al II-lea.

Zadarnic as încerca să descriu această construcţie gigantică, cu cei patru coloşi de douăzeci şi şapte de metri fiecare, tăiaţi în colina de gresie, străjuind intrarea în sanctuar. Impresia este cu atît mai covîrşitoare cu cît ştim că întreaga colină cu templul săpat în interiorul ei şi cu cele. patru gigantice statui ale lui Ramses al II-lea se afla, pînă acum doi, trei ani, la cîteva sute de metri mai departe şi la o sută de metri în jos, acolo unde se întinde acum imensul lac artificial Nasser. Povestea ne era de mult cunoscută, dar surpriza este totuşi neaşteptat de puternică. Ghidul ne aminteşte că întreaga colină a fost decupată în şapte sute şaizeci de blocuri de douăzeci si treizeci de tone fiecare: blocurile, numerotate şi învăluite în paie, au fost transportate aici, pe înălţime, şi întreg complexul arhitectonic a fost reconstituit. Atît de perfect, încît faimoasa rază de soare care, o dată pe an, pătrundea în sanctuar şi lumina figura zeului - o luminează şi astăzi, în aceeaşi zi si la aceeaşi oră...

Vizităm, cît ni se îngăduie să vizităm, marele baraj, ***Sadd-el-Aali.*** Locul pare nesfîrşit; cinci sute de kilometri. Nu mai însemn cîte milioane de metri cubi de apă cuprinde. (Un detaliu pe care ni-1 spune Omar: în fiecare dimineaţă se scot

zece tone de peşte; care nu pot fi totuşi i.raov> : \vte > Csiro, lipsind frigoriferele, necesare.)

Casele clădite pentru cei şaizeci de mii ic .lubieni. locuitorii celor treizeci si trei de sate sacrificate, care zac astăzi în fundul lacului. Blocuri cubice de piatră, aliniate unui lîngă altul. Casele sunt, ni se spune, confortabile, cu dusuri şi bucătării. Dar sunt de o tristă banalitate, lipsite de ornamentaţia si culorile caselor nubiene tradiţionale. Si acest amănunt esenţial: vitele şi cămilele sunt instalate într-un grajd comun, în marginea satului - dar nubienii îşi păstrau cămilele la ei acasă...

Plimbare pe lac într-o veche barcă cu motor. înaintăm de-a lungul unui mal stîncos. Arareori, din înălţime îşi ia zborul cîte un vultur. Ce poet nubian va evoca într-o zi satele .şi livezile de palmieri înecate? (Erau, ni se spune, cinci milioane de palmieri...)

Debarcăm pe un dig, apărînd o limbă de pămînt, ca să vedem încă o parte din lucrări. Nu ascult întotdeauna explicaţiile ghidului. La mai puţin de un kilometru, se văd coloanele templelor din insula Philae, scufundată şi ea în apele marelui lac. Ni se spune că măcar cîteva din. aceste temple - majoritatea din timpul ptolomeilor şi epoca romană - vor putea fi salvate...

10 septembrie

Vaporul nostru a plecat azi dimineaţă la 4,30. Am simţit vibraţia motoarelor. Deşteptarea la 6,30. Pe malul drept, palmieri şi trestii de zahăr. După ce ne oprim la Kom Ombo, pe punte năvălesc vînzători de „mărunţişuri exotice"; îmi amintesc primele experienţe din Ceylan şi India. (Recunosc, aceste bruşte reîntoarceri în tinereţe mă încîntă. Nici urmă de melancolie; aş spune mai degrabă, un ***avant-gout*** de re-întinerire...)

Primul templu pe care-l vizităm în această călătorie este destul de curios. Pe o colină deasupra Nilului; reconstruit în epoca ptolemaică, pe ruinele unui vechi sanctuar. Fiind consacrat la două divinităţi, lui Sobek (cu cap de crocodil) şi lui Horus, este dublu: are două sanctuare, două galerii care duc la cele două porţi de intrare. Din scenele pictate aş vrea să-mi amintesc aceste cîteva: suveranul sacrificînd celor două divinităţi; calendarul sărbătorilor; instrumentele medicale. Iar din sala hypostilă, aceste scene de cult: Ptolemeu Everget II figurat ca un zeu, purificat de doi preoţi; ceremonia în-
• coronarii cu cele două coroane, reprezentînd Egiptul de Jos şi de Sus. Familia lui Ptolemeu; parcă s-ar trezi dintr-o călătorie extatică. Unele chipuri, mutilate de copţii creştini.

Cînd ne întoarcem la debarcader, printre atîţia alţi copii care strigă: ***bacşiş!,*** ne întîmpină o fetiţă cu un miel negru în braţe şi un băiat stînd în picioare pe măgăruş.

Vaporul îşi continuă lin cursa pînă la Edfu. Debarcăm, şi cîteva minute în urmă ne urcăm în trăsurile vechi, uzate, dar frumos împodobite, care ne duc la templu. îl cunoaştem destul de bine din albume şi din monografiile care i s-au consacrat, căci templul de la Edfu cuprinde esenţialul religiei egiptene, îndeosebi al mitologiei şi cultului lui Horus. Construcţia a durat, sub Ptolemei, aproape două secole; în mărime nu-l întrece decît templul de la Karnak. Şi, din fericire, este foarte bine conservat. Dacă l-as fi cunoscut asa cum l-am văzut astăzi, si nu numai din fotografii si din cărţi, paragrafele despre Osiris, Horus şi Seth din ***Histoire I*** ar fi fost scrise nu ***altfel,*** ci mai „poetic"...

Vaporul pleacă la 5,30. Rămîn pînă seara pe punte. De data aceasta, amintirile mă poartă spre plimbările din tinereţe pe Gange. încerc să notez cîteva din reflecţiile pe care le reiau neîncetat de cinci zile. „Egiptomania" înfloritoare în epoca

helenistică e redescoperită şi domină în timpul Renaşterii italiene. După ce Marsilio Ficino (la insistenţele lui Cosimo de Medici) traduce în latineşte ***Corpus hermeticum,*** prestigiul „misterelor egiptene" creşte vertiginos; şi, o dată cu el, certitudinea că matca „înţelepciunii salvifice" universale (din care se credea că se împărtăşiseră şi Moise, şi Zarathustra, si Platon) se afla în Egipt. Francis Yates a pus admirabil în lumină rolul hermetismului (considerat de origine egipteană) în Renaştere şi post-Renaştere. Este epoca în care se difuzează pretutindeni „egiptomania". Importanţa acestei, credinţe, şi anume, că tradiţia reprezentată de herrrîetism este* universală şi extrem de veche, nu a fost încă perfect înţeleasă de istoriografia modernă. De fapt, avem de a face cu o „deprovincializare" a creştinismului occidental mai radicală decît cea încercată, mai mult sau mai puţin direct, de Renaşterea italiană.

După ce eruditul Isaac Casaubon a demonstrat, în 1614, că textele care alcătuiesc ***Corpus hermeticum*** au fost, în majoritatea lor, redactate la începutul erei creştine, s-ar fi putut crede că „egiptomania" îşi v^ gierde virulenţa. Dar voga „misterelor «giptene" a continuat. în fond, se putea spune, ***Corpus hermeticum*** era o culegere de texte greceşti. „Adevăratele Mistere egiptene" sunt incifrate, „ocultate",'în plastica şi iconografia egipteană, dar mai ales în hieroglife. în secolele XVI-XVII-XVIII, apar nenumărate lucrări, însoţite de splendide gravuri, despre „secretele" şi „simbolurile" arhitecturii şi iconografiei egiptene. „Voga" aceasta, cît ar fi ea de ironizată de egiptologi, a jucat un rol important în reactivarea imaginaţiei creatoare („mitologizante") în elitele Europei occidentale.

Luxor, 11 septembrie

Aseară, un excelent ***Karaghioz*** jucat de personalul vaporului: „Le maire du village et son bărbier".

Esna. Ne-am deşteptat la 6,30, ca să putem vizita, cît mai de dimineaţă, templul lui Khnum, zeul cu cap de berbec,

purtînd o coroană între coarne. (Văzusem statuile şi basoreliefurile zeului în multe muzee.) Khnum mă interesa mai ales pentru că era un zeu cosmogonic; pe roata lui de olar, făcuse, din argilă, oul cosmogonic, din care au luat naştere lumea şi omul.

Scene pe care as vrea să le studiez mai atent în reproducerile fotografice accesibile la Chicago: preotul care dansează în faţa zeiţei, vizita lui Septimiu Sever cu soţia lui, Julia Domna.

Zidul si coridorul exterior al templului au devenit cariera de piatră a oraşului (Esna numără astăzi treizeci şi cinci de mii de locuitori).

La 9,30 ne reîmbarcăm. Putin timp în urmă, ecluza.

Cît îl admir pe Paul Ricoeur! Nu poate trăi fără ziare, şi cu toate acestea nu se lasă măcinat de veştile pe care le află. îmi închipui că-si poate relua lucrul un ceas după ce-a terminat lectura ziarului. Lui i se potriveşte faimoasa imagine a lui Hegel: cititorul comuniază cu Spiritul Universal citind ziarul de dimineaţă... într-adevăr Paul părea absent, preocupat, aproape trist, azi-dimineaţă, pentru că nici pe vapor şi nici pe chei n-a găsit nici un ziar, în nici una din limbile pe care le cunoaşte. A pornit atunci, cu pas hotărît spre bazar. S-a întors după o jumătate de ceas, fericit; găsise ziarul local tipărit, evident, în limba arabă, dar avînd totuşi pe ultima pagină, rezumatul ultimelor informaţii în franţuzeşte.

Debarcăm la Luxor. Doi kilometri în trăsură, ca să ajungem în preajma ruinelor şi monumentelor, vastă arie a ceea ce a fost cîndva jumătatea meridională a fabuloasei cetăţi Theba.

Aleea cu sfincşi în formă de berbeci, care ducea pînă la Karnak, în partea de nord a Thebei. Ce-aş putea nota mai întîi? După ce vizităm marele templu al lui Amon, închid

carnetul şi-1 bag în buzunar. Inutil să mai notez nume, date, legende. Din plimbările de astăzi printre monumentele şi ruinele din Luxor si din Karnak, as vrea doar să-mi amintesc emoţia cu care am intrat în sălile hypostile: uriaşele coloane papiriforme care susţin plafonul, lumina misterioasă care pătrunde prin ferestrele de sus... Ce experienţă extraordinară pentru un tînăr poet, sau istoric, sau filozof! Căci mai ales tinerii ar asimila în mod creator descoperirile care te îmbie pretutindeni în această incomparabilă vale a Nilului...

în fond, informaţiile de ordin istoric nu mai pot stimula imaginaţia, nici reflecţia contemporanilor. (Cîţi din grupul nostru îşi vor mai aminti că templul lui Amon a fost construit în mare parte de Amenophis al III-lea şi de Ramses al II-lea? De fapt, asemenea informaţii nu interesează decît pe istorici.) Luxor şi Karnak sunt preţioase ca opere ale spiritului, intraductibile într-o proză didactică. Poate că într-o zi vor putea fi văzute şi fără ajutorul turismului. îmi închipui că un cineast de geniu va izbuti într-o zi să ne arate templele şi sălile hypostile aşa cum le-am văzut noi astăzi...

Luxor, 12 septembrie

Toată ziua petrecută în Valea Regilor, pe malul stîng al Nilului. Necropola vechii Theba. Vizităm, printre altele, mormîntul lui Tuthankhamon. Dar ceea ce mă impresionează mai mult sunt cele trei terase, tăiate în stîncă. asemenea unui amfiteatru: ***Deir-el-Bahari,*** complexul funerar creat de cel mai genial arhitect al Egiptului vechi, Senmut, favoritul şi protejatul reginei Hatshepsut.

...Mă regăsesc deodată în mansarda din Strada Melodiei. La stînga mesei de lucru, pe perete, prinsă în pioneze, o reproducere aproape corectă a basoreliefului din templul de la Deir.-el-Bahari. Regina Hatshepsut fusese una din „pasiunile" adolescenţei mele. Cît n-aş da să pot reciti articolul pe care l-am publicat într-una din revistele de popularizare la care colaboram pe-atunci! îl compilasem după ce citisem voluminoasele Istorii ale Orientului antic de Gaston Maspero

şi Ed. Meyer, şi mai ales, studiul lui Alexandra Moret din ***Rois et Dieux d'Egypte.*** Regina Hatshepsut mă fascinase pe de o parte prin curajul cu care inaugurase o nouă politică (expansiune culturală şi comercială în locul războaielor de cucerire ale faraonilor care o precedaseră), pe de altă parte, prin destinul ei excepţional: timp de douăzeci şi doi de ani reuşise să ţină în umbră pe nepotul şi ginerele ei, Thutmosis al III-lea, suveran doar cu numele; regina guverna ca şi cum ar fi fost bărbat, fiind reprezentată pe monumente ca întruparea lui Osiris (deci, purtînd o barbă ascuţită, caracteristică zeului). Destin, totuşi, patetic; pentru că, imediat după moarte cartuşele cu numele ei au fost şterse pe monumente şi înlocuite cu numele lui Thutmosis; iar două săptămîni în urmă, Thutmosis pornise deja, în fruntea armatei, spre Siria şi Palestina, hotărît să nimicească „rebelii". I-a înfrînt, definitiv, la Meggido (am văzut ieri la Luxor, celebra frescă a bătăliei) şi Egiptul a devenit de atunci „imperialist".

Personagii, destine şi conflicte „shakespeariene" (căci, în afară de genialul arhitect Senmut, regina era înconjurată de mulţi oameni excepţionali, în frunte cu vizirul ei Hapuseneb, profet al lui Amon). Mă întreb şi acum de ce această epocă, adevărată „cotitură a Istoriei", n-a interesat nici un mare romancier (bunăoară, Thomas Mann), nici un dramaturg, nici un mare poet...

La sfîrşitul după-amiezii, debarcăm şi ne instalăm la hotelul ***New-Winter.*** Rămîn cătva timp în grădină. Omar îşi aduce aminte că, iarna, venea aici, copil, cu părinţii.

Luxor, 13 septembrie

Aseară, spectacol „Son et Lumiere" la Karnak. Exceptional. Imposibil de descris surpriza şi emoţia provocată de iluminarea primelor monumente: parcă ar fi apărut atunci, pentru întîia oară, din haos.

Astăzi, toată ziua, excursie la Denderah (templul zeiței Hathor, surprinzător de bine conservat) si Abydos, cetatea prin excelență a lui Osiris; nu pretindeau localnicii că aici fusese îngropat capul zeului? Şi tot aici, la Abydos, se. celebrau faimoasele „mistere ale lui Osiris", care obsedează gîndirea religioasă europeană de peste douăzeci de secole. Cine o fi fost ultimul inițiat în aceste mistere arhaice, autentic egiptene, care au precedat misterele greco-egiptene ale lui Isis şi Osiris? Poate că Cavafis a scris vreun poem pe această temă. (Mă gîndesc ce-ar fi putut scrie Saint-John Perse, dacă n-ar fi suspectat „religia", sau Paul Claudel, dacă n-ar fi fost atît de impermeabil la creațiile religioase extra-biblice...

Cairo, 14 septembrie

Am sosit azi-dimineată. Acelaşi hotel: ***Nil Hilton.***

După-amiază încerc să descifrez şi să transcriu notele din carnetul de buzunar. Apoi recitesc paginile scrise în legătură cu fascinația exercitată de Egipt de la Herodot şi Platon încoace, şi cu „egiptomania" Renaşterii şi post-Renaşterii. S-ar fi putut crede că dacă „demistificarea" Corpului hermetic întreprinsă de Isaac Casaubon n-a izbutit să anuleze „voga" hermetismului, cel puțin descifrarea hieroglifelor a pus capăt speculațiilor despre „secretele Egiptului". Şi totuşi, nu s-a petrecut aşa. E adevărat, egiptologia a devenit o disciplină autonomă, cu filologia, arheologia şi istoriografia ei. Publicul cultivat citea cu interes cărțile scrise pentru nespecialişti; erau atîtea lucruri de admirat în civilizația egipteană, aşa cum era descoperită şi înțeleasă de generațiile marilor egiptologi, încît nu mai era nevoie de alte „mistere" şi „secrete". Dar „mirajul" persistă. De la Champollion încoace, mulți au continuat să creadă în semnificația ocultă a hieroglifelor. Se spunea, bunăoară, că sensul descifrat de egiptologi nu este decît cel mai superficial, comparabil cu sensul imediat, literal, al Bibliei. Pe de altă parte, „misterul" piramidelor şi al templelor continua să obsedeze imaginația occidentală. Calculele matematice implicate în construcția piramidelor se dovedeau

a fi anticipat nu numai pe Pitagora, ci şi pe Galileu şi Newton. Asemenea afirmații nu le făceau numai „ocultiştii" şi amaiorii de senzațional, ci, din timp în timp, autori cu oarecare responsabilitate. (îmi aduc aminte de acel ***bestseller*** de prin 1925: ***Les Mysteres des Pyrâmides*** de Abbe Moreux).

Apoi a survenit descoperirea mormîntului lui Thutankhamon (singurul mormînt, în tot Egiptul, păstrat neviolat) de către Howard Carter şi moartea misterioasă a acestuia, urmată de alte morți nu mai puțin enigmatice. Evident, subiectul era prea senzațional ca să nu fie exploatat de gazetari. Dar scenariul s-a repetat treizeci-patruzeci de ani mai tîrziu. Un excelent arheolog şi egiptolog francez, Variile, descifrează „secretul" templelor şi monumentelor egiptene, descoperind că în fiecare nouă construcție egiptenii utilizau ca „piatră din capul unghiului" un element dintr-o clădire veche; această piatră era, deci, „sămînța" din care creştea noul templu (idee care se poate susține). Variile a publicat doar cîteva studii preliminare; dar n-a avut timp să-şi redacteze monografia în care examina imensul material adunat în cincisprezece ani de cercetări în Valea Regilor, pentru că şi-a pierdut viața într-un accident de automobil, în Franța, prin 1955. N-a murit pe loc şi se spune că a avut timp să explice de ce a virat brusc, părăsind şoseaua şi sfărîmîndu-şi maşina într-un arbore: ar fi văzut deodată în fata lui, barînd şoseaua, un imens scarabeu...

Cairo, 15 septembrie

De dimineață, vizită la Muzeul National de Antichități, la cincizeci de metri de ***Nil Hilton.*** Umplu multe pagini din carnetele de buzunar, dar mă întreb dacă le voi reciti vreodată...

După-amiază, în Vieux Caire; frumoasa, melancolica sinagogă ***Ben Ezra;*** admirabile biserici copte. E suficient să te plimbi pe aceste străduțe umbrite de cîțiva arbori şi de casele

printre care se strecoară, ca să regăseşti Orientul medieval Mi-am adus deodată aminte de plimbarea făcută acum aproape cincizeci de ani. Extraordinară emoţie, prea complexă pentru a încerca s-o exprim. (în fond, dacă' îmi va fi dat s-o mai resimt încă o dată, nu va fi datorită rîndurilor pe care le scriu acum - ca de obicei, în mare grabă.)

Cairo, 16 septembrie

O „dimineaţă plină", aşa cum numai turiştii reuşesc s-o realizeze. Vizităm, repede, Memphis (Sfinxul şi' imensa statuie a lui Ramses al II-lea; e tot ce-a mai rămas). Apoi Saqqara, necropola cetăţii Memphis, cu acea piramidă ***ă degres*** pe care alt geniu egiptean, Imhotep, a înălţat-o pentru regele Djeser, pe la începutul mileniului al III-lea. De tînăr am avut mare slăbiciune pentru Imhotep. Era v'zirul lui Djeser, dar şi un arhitect îndrăzneţ şi original (e destul să vezi cum a ajuns la forma piramidei î'n'trepte). Era însă, foarte probabil, şi un ***lettreşi mare*** înţelept, căci după tradiţie ar fi scris cărţi de filozofie. în orice caz, scribii îşi aminteau întotdeauna de el, iar în epoca saită (secolul al VII-lea a. Chr.) a fost proclamat zeu taumaturg şi venerat în diferite ipostaze (unii greci l-au identificat lui Asklepios). Dar ce păcat că statueta de bronz de la Luvru este atît de urîtă...

Multe, multe ***mastaba,*** mormintele nobililor, clădite în vecinătatea piramidelor, care conţineau şi apărau mormîntul regelui (într-un curs, la Universitatea' din Chicago, am discutat această „solidaritate funerară" între Faraon si clasa nobililor.)

în sfîrşit, ajungem şi pe platoul de la Giseh, cu cele trei mari piramide ale faimoşilor faraoni (i-am învăţat în clasa întîia de liceu), Kheops,'Khephren şi Mykerinos. Le revăd după o jumătate de.secol. Şi cred că descrierea cea mai convingătoare (în orice caz, pentru mine) este a lui Flaubert, copiată la Paris, înainte de plecare: „Elles ont cela de drole, ces braves Pyramides, que plus on Ies voit, plus elles paraissent grandes... A cinquante pas, chaque pierre n'a pas l'air plus considerable qu'un pave. Vous vous en approchez. Chaque pave a huit pieds de hau't et autant de large. Mais quand on monte dessus, que Ton est arrive au milieu, cela devient immense. En haut on est tout stupefait"[1] (Către Louis Bouilhet, 15 ianuarie, 1850).

Cairo, 17 septembrie

îmi aduceam destul de bine aminte de citadela lui Saladin şi de moscheea Sultan Hassan (superba curte interioară) şi El Âzhar, pe care, le-am vizitat azi dimineaţă.

Apoi, plimbare în bazarul Khan et Khalili - din care îmi rămăseseră cele mai multe şi mai precise amintiri. Doar circulaţia vehiculelor pe străzile bazarului şi zgomotul au ajuns infernale.

Cînd acum cîteva săptămîni recitisem, la Paris, scrisorile iui Flaubert din Egipt, aveam uneori impresia că un anumit stil de viată al străzii, aşa cum îl surprinsese el în 1849-1850, i! cunoscusem şi eu în decembrie 1928. Bunăoară, ceea ce Flaubert defineşte ca „le grotesque". Şi continuă: „Tout le vieux comique'de Fesclave rosse, du'vendeur de femmes bourru, du marchand filou, est ici tres jeune, tres vrai, charmant"[2] (Către Louis Bouilhet, 1 decembrie, 1849).

De data aceasta, n-am umblat prea mult pe străzile Cairo-ului, dar cred că oraşul pe care l-am cunoscut cu cincizeci de ani în urmă aparţine, demult, trecutului. Nu e de mirare. Cairo este acum o 'megapolis şi un ***bidonville,*** cu cîteva milioane de refugiaţi. Unii din ei' locuiesc în cimitire, printre morminte.

Cairo, 18 septembrie

De dimineaţă, a doua vizită la Muzeul Naţional de Antichităţi.

[1] „Ce c nostim la piramidele astea grozave c că cu cît le priveşti cu atît îti par mai mari... La cincizeci dc paşi, fiecare piatră nu pare mai mare dccîţ un caldarîm obişnuit. Te apropii. Fiecare pavaj are opt picioare înălţime şi tot atîtea lăţime.' Dar cînd urci pe ele, cînd ajungi în mijloc, devin imense. Sus, esti stupefiat."

[2] ,',Tot comicul vechi al sclavului bătut, al negustorului de femei ţicni', al vînzătorului şmecher este aici foarte tînăr, foarte autentic, încîntător.'"

Rămîn toată după-amiaza în camera noastră. Răsfoiesc dosarul cu note adus de la Paris. Nu pot rezista tentației de a transcrie aici acest pasaj din ***Corpus hermeticum:*** „Un temps viendra ou il paraîtra que Ies Egyptiens ont en vain honore leurs dieux, dans la pieţe de leur coeur, par un culte assidu: toute leur sainte adoration echouera inefficace, sera prive de son fruit. Les dieux quittant la terre, regagneront le ciel; ils abandonneront l'Egypte. Cette contree qui fut jadis le domicile des santes liturgies, maintenant veuve de ses dieux, ne jouira plus de leur presence. Des etrangers rempliront ce pays, cette terre, et non seulement on n'aura plus souci des observances, mais, chose plus penible, ir sera statue par de pretendues lois, sous peine de châtiments presents, de s'abstenir de toute pratique religieuse, de tout acte de pieţe ou de culte envers les dieux. Alors cette terre tres sainte, patrie des sanctuaires et des temples, sera toute couverte de sepulcres et de morts. O Egypte! Egypte! il ne restera de tes cultes que des fables et tes enfants, plus tard, n'y croiront meme pas; rien ne survivra que des mols graves sur les pierres qui racontent tes pieux exploits. Le Scythe ou l'Indien, ou quelque autre pareil, je veux dire un voisin barbare, s'etablira en Egypte" (trad. Festugiere).[1]

[1] **„Va veni o vreme cînd va părea că egiptenii si-au venerat zadarnic zeii în evlavia inimii lor, printr-un cult asiduu: toată adorația lor sfîntă va eşua lamentabil, va fi lipsită de roadele ei. Părăsind pămîntuf, zeii se vor întoarce în cer; ei vor abandona Egiptul. Acest ținut, odinioară lăcaş al sfintelor liturghii, văduvit acum de zeii săi, nu va mai beneficia de prezenta lor. Străinii vor umple această tară, acest pămînt, si nu numai că vor fi date uitării practicile religioase, dar, lucru si mai dezagreabil, va fi statuată, sub pretinse legi, sub amenințarea unei pedepse prescrise, abținerea de la orice practică religioasă, de la orice act de pietate sau cult fată de zei. Atunci acest pămînt foarte sfînt, patrie a sanctuarelor si a templefor, va fi acoperit în întregime de morminte si de morți. O Egipt, Egipt! din religiile talc nu va mai rămîne decît legenda, iar mai tirziu copiii tăi nici nu vor crede. Nu vor supraviețui decît digurile pe piatră gravată, care vor povesti faptele tale de credință. Scitul sau indianul, sau un altul - vreau să zic un vecin barbar - sc va stabili în Egipt."**

Evident, se poate spune că profeția s-a împlinit întocmai. Dar fascinația Egiptului antic, mai precis a „misterelor" şi „înțelepciunii inițiatice", persistă pretutindeni în societățile occidentale. S-ar putea chiar spune că un „alt Egipt", Egiptul reconstruit de imaginația mitologizantă, continuă să suscite creativitatea onirică şi poetică a occidentalilor.

Paris, 19 septembrie

Aseară, spectacol „Son et Lumiere" la Piramide. Apoi, cinăm sub un cort uriaş: „soiree d'adieu dans le desert".

Am ajuns la Paris către seară. Aflasem deja, după telefonul de alaltăieri, că durerile de care suferă Sibylle sunt provocate de metastază. Va începe tratamentul de chimioterapie. ***Trebuie,*** totuşi, să sperăm...

10 octombrie

Hotărîm să rămînem la Paris, lîngă Sibylle...

L'Academie Royale de Langues et de Litterature Franchises din Bruxelles mi-a făcut onoarea de a mă alege membru. Voi ocupa fotoliul Marthei Bibesco. De cîtva timp, citesc tot ce găsesc de autoarea acelui admirabil ***Isvor, pays des saules.***

octombrie

De cîteva zile citesc ***La vie d'un Amitie,*** corespondența, comentată, a Marthei Bibesco cu abatele Mugnier. Scrisorile Marthei sunt mai interesante. (Şi cîte lucruri extraordinare auzisem despre celebrul Abbe Mugnier!) Extraordinara ei memorie! Şi pe cine n-a cunoscut, ce rege, principe, duce, aristocrat, scriitor celebru, politician sau savant, de la 1900 încoace! Ce admirabilă biografie s-ar putea scrie: ***Marthe Bibesco et ses contemporains.*** Pasagiile cele mai enervante sunt paginile despre genealogii (a ei şi ale tuturor celor pe care-i frecventează). Parcă ar fi încontinuu ***speriată*** că e Marthe Bibesco, în vinele căreia curge sîngele atîtor Principi...

Totuşi, e o excelentă scriitoare. Iar ***Isvor,*** una din cele mai interesante prezentări ale civilizaţiei ţărăneşti.

octombrie

într-o librărie din cartier, privesc rafturile cu ***Livres de Poche.*** Ce m-a făcut să cumpăr ***Salammbo*** (ediţia Garnier-Flammarion)? N-am mai recitit-o din liceu, deci, de vreo cincizeci si cinci de ani. Poate că asta a fost: luînd-o în mina, m-am regăsit deodată în acea vară, 1921 sau 1922, la Gara de Nord, urcînd într-un vagon de clasa a III-a a trenului de Constanta. Peste măsură de cald. Mă duceam la moşia prietenului meu Dinu Sighireanu, în Bărăgan (halta se numea de-altfel: Sighireni). îmi tot scrisese, invitîndu-mă să petrec o săptămînă la el. Mă hotărîsem brusc.

Am regăsit deodată, în această librărie din faţa Funicularului Montmartre - arşiţa, praful, mirosurile (de pepene roşu, de braga şi alviţă, şi altele, pe care nu le-am mai recunoscut...) din vagonul meu de clasa a Hl-a. Luasem cu mine mai multe cărţi - dar am scos din geantă ***Salammbo,*** într-o ediţie în pînză albastră (publicată, cred, imediat după război, în Germania). Am ales într-adins această carte, nu pentru că era „frumoasă", dar pentru că voiam să mă fălesc că citesc franţuzeşte.

Mi-am amintit de bătrînul cu tabachera aurită, de o elevă de la Şcoala de Sericicultură de undeva, în Bărăgan, de soldatul care sta rezemat cu coatele pe fereastra deschisă.

La Sighireni, una din surorile lui Dinu (ambele surori făcuseră liceul la Notre-Dame de Sion) m-a întrebat a doua zi:
- De cîte ori ai citit prima frază?

Am roşit; credeam că face aluzie la cunoştinţele mele, modeste, de limba franceză.

- O singură dată, am răspuns. (Voiam s-o asigur că înţelesesem fraza de la prima lectură.)

-O singură dată? ***„C'etait ă Megara, faubourg de Carthage, dans Ies Jardins d'Hamilcar?"*** Dacă n-ai repetat-o

e dinafară, cu ochii închişi, nu stii să
apv încă. rro.'a iui Flaubert... Mai bine ai citi altceva.

23 octombrie

In *Jtinsvdirc de Paris u Jerusalem* regăsesc un detaliu pe care îl uitasem de mult. Şi anume: Parthenonul s-a păstrat în întregime, pînă în 1687: Pere Balin, iezuit, care si-a scris impresiile în "1672, îl văzuse cu cîţiva ani înainte. îmi aminteam, vag, că Propileele şi templul Minervei fuseseră distruse de artileria venetiană, dar uitasem în ce împrejurări. Aflu din Chateaubriand: „Une bombe tombe sur ce dernier edifice, enfonce la voute, met le feu â des barils de poudre, et fait sauter en pârtie un edifice qui honorait moins Ies faux dieux des Grecs, que le genie de l'homme."[1]

Ce păcat că obscurantismul religios al lui Chateaubriand intervine tocmai atunci cînd te aşteptai mai puţin! (în fond, pentru cine erau „falşi" zeii greci...?) Dar tot ce urmează merită să fie reţinut si meditat: Morosini care, „dans le dessein d'embellir Venise des .debris d'Athenes veut descendre Ies statues du fronton du Parthenon, et Ies brise...";[2] Lordul Elgin care, voind să ia basoreliefurile frizei, mutilează întreaga faţadă...

26 octombrie

Aflu de la Cioran moartea lui Raymond Queneau. îl întîlnisem toamna trecută, la Editions de l'Herne; aducea materiale pentru caietul pe care i-l pregăteau. Acelaşi ca acum mulţi ani; doar mai trist, mai melancolic. îmi mărturiseşte că a citit de două ori, de la prima la ultima pagină, ***Fragments d'un Journal.***

[1] „O bombă cade pc această din urmă clădire, îi sparge bolta, dă foc la butoaie de pulbere si face să sară în aer parţial o clădire care îi slăvea mai puţin pe falşii zei greci decît geniul omului."

[2] „în intenţia de a înfrumuseţa Veneţia cu ruinele Atenei vrea să coboare statuile de pc frontonul Partcnon'ului şi le sparge..."

Amintiri: Emoția cu care am acceptat să scriu studiul] introductiv la cele trei volume ***Histoire des Litteratures,*** în.! colecția Pleiade. Eram abia la începutul „carierei" mele în Franța - și, totuși, dintre zecile de savanți, Queneau mă alesese pe mine.

Și acea neuitată scenă, la el în birou: întinzînd brațul, răstorn sticluța cu cerneală pe care o avea în față. Cerneala' se întinde repede peste foile pe care tocmai le scosese dintr-un dosar. Mă simt paralizat, dar Queneau părea amuzat; zîmbea visător, tamponînd cu măiestrie cerneala care se întinsese mai departe decît ne-am fi închipuit.

Eu rămăsesem cu batista în mînă neîndrăznind să mai întind brațul și s-o așez, întreagă, peste „băltoaca" de cerneală din mijlocul biroului...

Mi-am dat seama că nu se supărase, deși aproape nici una din foile întinse pe masă nu scăpase nepătată. Mi-am spus mai tîrziu că, foarte probabil, iubea încă surprizele, absurdul și insolitul pe care le descoperise în tinerețea lui de poet suprarealist.

octombrie

La 8 martie 1936 Marthe Bibesco îi scria Abatelui Mugnier: „Pelworth est si grand qu'une legende est nee dans le pays, celle de la chambriere occupee â fermer les rideaux quand vient la nuit et â les ouvrir, le jour suivant, sans que son travail cesse jamais! Cest la Danaide de l'ombre et de la lumiere."[1]

Dacă e adevărată, legenda aceasta constituie un strălucit exemplu de creație mitologică în Anglia secolelor XVI-XVIII. Nici o descriere concretă nu poate evoca imensitatea edificiului; și atunci imaginația populară împrumută scenariul și limbajul basmelor.

„Pelworth este atît de mare încît în regiune s-a născut o legendă: aceea a fetei în casă ocupate să tragă draperiile cînd vine seara si să le lase a doua zi, fără ca munca ei să înceteze vreodată! Este o Danaidă a umbrei și a luminii."

7 noiembrie

Imposibil să închid ochii. Mă obsedează începutul unei nuvele, imaginată în autocarul care ne ducea la Denderah.

Scriu patru pagini.

8 noiembrie

Telefon de la Bruxelles. Academia a amînat recepția pentru 19 februarie. Asta mă liniștește; îmi pot continua nuvela. Ca aproape în fiecare seară, cinăm cu Sibylle.

20 noiembrie

Contribuție la „sursele" lui Jean-Jacques P.: de cîte ori nu l-am auzit spunînck „Je sais qu'il est tres facile de calomnier les matheureux!"[1] îi dădeam dreptate, mai ales pentru că îmi plăcea cum rostește fraza. Am regăsit-o, aseară, în ***Itineraire de Paris ă Jerusalem.***

Ce memorie extraordinară! îi plăcea să spună despre Robert Hutchins: „II a les yeux tristes de ceux qui ont longtemps surveille l'horizon".[2] Așa scria Marthe Bibesco despre George V.

Răsfoiesc o parte din corespondența primită în Portugalia, între 1941-1945. Dintr-o scrisoare a lui Bucur Țincu, aflu ce-i spunea, pe atunci, Emil Cioran: că singurele scrisori pe care le scrie cu plăcere sunt petițiile.

decembrie

Ce extraordinară influentă au avut, și continuă să aibă, exilații germani în S.lLA.f Mă gînde'sc la „cazul Ernst Jiinger". în Franța - unde totuși Jiinger a venit o dată cu trupele germane de ocupație - i s-au tradus vreo douăzeci de cărți; în S.U.A. nici una.' La Table Ronde i-a închinat un volum omagial; în S.U.A. nici măcar nu este menționat cînd se vorbește de literatura germană contemporană.

Indignarea lui Von Blankenhausen cînd a aflat că ***Antaios*** se publică la Stuttgart, sub conducerea lui Jiinger și a mea. I-am spus că singura carte a „rezistenței interioare" apărută în

[1] „Stiu că e foarte ușor să-i calomniezi pe nenorociți!"
[2] „Âre ochii triști ai oamenilor care au privit prea mult orizontul.'

Germania nazistă a fost ***Falezele de marmură.*** Francezii, care au trăit patru ani sub ocupația germană, sunt mai îndreptățiți ca alții să judece „cazul Jiing'er"... " ,

Mi-am adus aminte de acest amănunt citind Prefațai generalului Juin la ***Orages d'acier,*** retipărită de curînd ral colecția ***Livre de poche.***

25 decembrie i

Petrecem Crăciunul la Sibylle, cu familia și cîțiva prieteni. N-am mai fost împreună de Sărbători, la Paris' din 1955...

Ieri cînd am fost să-1 văd la Sorbona, în biroul lui de „President" - mi-a spus că, întîlnindu-1 pe actualul ambasador Flitan, i-a comunicat vestea cu doctoratul ***honoris causa*** - adăugind: Sper că nu aveți nimic împotrivă!

Flitan 1-a asigurat că, ***din contra,*** se bucură, că e mîndru ca român etc.

28 decembrie

Acum cîteva zile (la 22 dec.) am terminat micul roman început la 6 noiembrie; nu are încă titlu (la început, îi spuneam: „Tinerețe fără de bătrînețe", iar în franțuzește „Un Centenaire"). Christinel a terminat dactilografierea:' o sută cincisprezece pagini. (Probabil cam tot atît cît ***Pe strada Mântuleasa).*** Notez la întîmplare cîteva observații: 1) Pentru întîia oară, am scris ultimul capitol (VI) înainte de a încheia al IV-lea și a începe pe al V-lea („văzusem" sfîrșitul într-o seară, sr pentru că al IV-lea capitol nu mă prea atrăgea, m-am apucat imediat de scris și l-am încheiat în cîteva ceasuri); 2) pentru întîia oară am păstrat toate însemnările, schițele si manuscrisele (originalul și prima trascriere); 3) m-am hotărît să scriu după o noapte de insomnie, în care am „văzut" începutul și semnificația nuvelei; 4) primele idei le-am avut astă vară, în Egipt, în mașina care ne ducea de la Luxcr la Dendarah (mă sculasem la 4 dimineața, era încă întuneric; în mașină dormitam - și mă trezeam la răstimpuri cu cîte o „viziune").

încă nu stiu ce să cred despre această ultimă „creație literară". Am recitit-o ieri și mi s-a părut că „rezistă". Dar anumite episoade sunt prea sumar prezentate. Și mi-e teamă că prezența „dublului" complică țesătura povestirii (dar cum s-ar putea „explica" altminteri tot ce i se întîmplă bătrînului amnezic?).

30 decembrie

Vine să mă vadă Ion Caraion. Aceleași vești tragice, deprimante din țară. Copiii, de la patru ani, vor fi educați de Partid. Etc etc.

Notez acest episod pentru că nu l-am auzit niciodată: Noaptea de revelion 1944-1945. Caraion lucra la ***Scânteia tineretului.*** într-o mare sală, cu un bufet bine garnisit, erau adunați vreo sută de gazetari comuniști și membri ai partidului. Cu vreun sfert de ceas înainte de miezul nopții apare Gheorghiu-Dej; e primit cu aplauze. Se sting luminile, iar cînd se reaprind, la 12 fix, Dej era suit pe scaun și urina bine dispus deasupra farfuriilor cu bunătăți care alcătuiau bufetul. Toți cei prezenți aplaudă.

A doua zi, spune Caraion, și-a redactat demisia în termeni foarte duri. Acest text a constituit, de fapt, adevăratul motiv al proceselor de mai tîrziu (a doua oară, a fost condamnat la moarte; în total unsprezece ani de temniță).

Paris, 8 ianuarie 1977

Amîn mereu, fără să înțeleg prea bine de ce, redactarea, să spunem, a „testamentului meu literar". Ar trebui să mă grăbesc. Asa cum se găsesc astăzi - în lăzi, în mape, la Chicago, la Paris (în rue Duhesme și aici), risipite peste tot - articolele publicate, manuscrisele inedite, ***Jurnalul,*** corespondenta - alcătuiesc un haos pe care nici un „cercetător" al operei mele nu l-ar putea organiza. Trebuie să scriu, ***precis*** și în ***amănunte,*** unde se găsesc toate aceste materiale, cum ar putea fi editate, ***cine*** trebuie să se ocupe de ele (bunăoară, pentru tot ce privește Istoria Religiilor și orientalistică, loan

Culianu; pentru literatură şi ***Jurnal,*** Sorin şi Virgil Ierunca). Mi-e teamă că multe capitole din ***Histoire*** II şi III nu vor putea fi identificate, aşa cum sunt, astăzi, îngropate în cele cîteva sute de dosare la Chicago, în biroul meu de la Meadville şi acasă, în Woodlawn Avenue.

10 ianuarie

Revăd, aproape în întregime, textele mitologice scandinave. Ca deobicei, sunt impresionat de faptul că sfîrsitul lumii ***(ragnardk)*** este deja înscris în cosmogonia pe care o evocă (destul de sumar, de altfel) ***Edda.***

Şi iarăşi vechea mea întrebare: cum a fost posibil (psihologic posibil) ca o generaţie întreagă de ***Hitlerjugend*** să fie crescută într-o mitologie atît de ***pesimistă?*** O mitologie care anunţa bătălia apocaliptică între zei (şi eroi) şi demoni, bătălie în care vor pieri ***toţi,*** pînă la unul, şi lumea va fi distrusă!

Chicago, 18 ianuarie

Ne-am întors acum patru zile, prin Montreal. Joe Kitawaga ne povesteşte serviciul religios pentru Norman Perin, mort astă vară, în urma unui atac cardiac (el, care fusese operat de un cancer la rinichi acum vreo cinci ani...). După slujbă, a invitat pe cei prezenţi la Quadrangle Club, mărturisindu-le că aşa hotărîse Norman; să încheie requiem-ul cu şampanie (sau fiecare cu băutura lui favorită).

îl admiram sincer pentru marea lui erudiţie în tot ce priveşte teologia Noului Testament si pentru curajul cu care îsi acceptase boala. Ne-a povestit odată cum a ajuns profesor la o universitate americană: în timpul războiului, se afla în deşert cu un pluton de soldaţi britanici; obosiţi, însetaţi, înaintau toti cu mare efort, abia tirmdu-şi picioarele. Intîlnesc o patrulă americană şi sergentul îi întreabă, foarte bine dispus, dacă n-ar dori îngheţată. Evident, au crezut că glumeşte, şi i-au răspuns şi ei tot în glumă. Dar ce fel de îngheţată? a stăruit sergentul. De vanilie, de cafea, de ciocolată - sau de fructe? Fiecare şi-a ales îngheţata favorită. - Un ***pound*** de cap de om ar fi de-ajuns? a întrebat din nou sergentul. - De-ajuns! de-ajuns!, au strigat toţi, silindu-se să-şi stăpânească rîsul.

Sergentul a scos din raniţă un ***walkie-talkie,*** i-a potrivit antena, şi a început să citească lista felurilor de îngheţată cerută, apoi a precizat locul unde se aflau, în deşert. în mai puţin de jumătate de ceas au auzit apropiindu-se un avion, apoi au văzut deschizîndu-se o paraşută şi în cîteva minute fiecare şi-a primit raţia de îngheţată pe care o comandase. Dacă scap cu viaţa din război, şi-a spus Perin, mă stabilesc în Statele Unite. Cu asemenea bogăţie şi organizaţie, orice universitate ar trebui să fie superioară celei mai bune - universităţi europene...

20 ianuarie

Emoţia cu care am citit poemul pe care Bruce Lincoln, fostul meu student si în ultimii doi ani asistentul meu, mi 1-a lăsat pe birou, cînd a plecat. Vreau să păstrez aici măcar acest fragment:

„In a wood-paneled study atop the grey
Seminary, a man nearing seventy sits
At his desk. Laden shelves sag under polyglot
Volumes; the excess spills to tables,
Chairs and floor while folder-waves flow
Across the room. For a while he reads,
Puffs pipe, twirls letterknife,
Chews an imported biscuit. Many
Secrets of the Whare-wananga are his...
Likewise Midewewin, Djunggawon,
Ngakola and more; Vedas, Eddas, and
Soft shaman's songs. Possessing all Zalmoxis taught,
He muses, writes, chats with the occasional
Visitor.

Wisdom passed down from his fathers...
Wisdom passed on to his sons.[1]

Bruce Lincoln
August 19, 1976]

Lucrul cel mai important în „originea si dezvoltarea" creştinismului este faptul că atunci, în primele două, trei secole, existau atîtea idei şi credințe şi tehnici religioase similare, unele dintre ele de o mare noblețe spirituală, şi că ***tocmai*** creştinismul, creația unui „Juif obscur", a izbutit să triumfe.

28 ianuarie

Agendă: Ieri am terminat discursul de recepție la Academia belgiană.

Noapte proastă. Vînt ca în ***Wuthering Heights.*** Foarte frig. Criză de artrită.

Azi la 2,00, Christinel a plecat la New York. De acolo, la Paris aşa cum i-a promis lui Sibylle.

30 ianuarie

Primesc un exemplar din noul tiraj al lui ***Vieil homme et J'ofHcier.*** Ediția s-a epuizat, deci, în trei săptămîni. Primul' meu „succes literar" în Franța. Datorat în întregime faptului că, la televiziune, în cadrul emisiunii „Le Livre du Mois", Marcel Brion a vorbit cu entuziasm despre carte.

Acelaşi succes a avut traducerea germană ***(Auf der MântuleaSa Strasse);*** trei tiraje, douăsprezece mii de

[1] într-un birou cu pereții îmbrăcați în lemn, deasupra cenuşiului şemineu, stă un bărbat de aproape 70 de ani la masa de lucru. Rafturile se prăbuşesc sub povara volumelor poliglote; prea-plinul se revarsă peste mese, pe scaune şi pc podea, pe cînd rîuri de hîrtie curg prin încăpere. Un timp citeşte, pufăind din pipă, roteşte cuțitul de scrisori, şi mestecă un biscuit străin. Multe din secretele lui'Whare-Wananga îi aparțin... De pildă Diewewin, Djunggawon, Ngakola şi cîti alții; Vedele, Edclc si cîntecul duios de şaman. Ştiind tot ce Zamolxis îi învăța pe alții, el visează, scrie, stă la taifas cu orice musafir. înțelepciunea ce i-a 'fost dată din bătrîni, înțelepciune ce-o dă mai departe fiilor săi.

Bruce Lincoln

exemplare, în mai puțin de doi ani. Faptul mă bucură; poate că editorii vor îndrăzni în curînd să publice şi traducerea nuvelelor mele fantastice. De abia atunci voi începe să fiu cunoscut ca autorul unei ***opere,*** iar nu numai ca istoric al religiilor, exeget al miturilor sau romancier.

Absurda, pernicioasa „viziune creştină" a cîtorva sinceri credincioşi. Bunăoară, Julien Green (scriind la 7 august 1972, cînd trecuse de şaptezeci de ani!); „On voudrait savoir qui est sauve. Est-ce que la majorite des hommes est vouee aux flammes?"[1]

Mi-e peste putință să înțeleg cum poate ***crede*** un scriitor catolic contemporan în „literalitatea" acestor imagini şi metafore arhaice.

2 februarie

Acel profesor de arhitectură care, acum cîțiva ani, mă invitase să tin un curs la Facultatea lor din Londra. Imposibil să-mi amintesc numele. Inutil să încerc a regăsi scrisoarea în cartoanele unde îmi îngrămădesc la întâmplare corespondenta. Am refuzat, bineînțeles, dar i-am mărturisit cît de mult m-ar fi interesat acel curs. In fond, era încă o confirmare a „exemplarității" oricărei exegeze competente a simbolismului religios.

Cu mulți ani înainte un arhitect îmi scria de la Atena că „înțelesese adevărata funcție a nodului" numai după ce-i aflase simbolismul, citind întîmplător una din cărțile mele: trecere de la un mod al realului la altul, de la o condiție la alta (de la viață la moarte, bunăoară; cf. podul în mitologiile morții). îmi scria, de asemenea, despre descoperirile.pe care le făcuse în legătură cu structura ***arhitectonică*** a cetăților şi caselor, pur si simplu pentru că exemplele pe care le citam ilustrau atît de convingător sensul si funcția locuinței ca o ***imago mundis*** un „Centru al Lumii".

[1] Lumea vrea să ştie cine c salvat. Să fie majoritatea oamenilor destinați flăcărilor?

7 februarie

Ar trebui să regăsesc scrisoarea arhitectului grec de care^ aminteam acum cîteva zile. îmi aduc aminte că i-am răspuns,' politicos şi scurt; dar ar fi meritat să-i scriu pe îndelete, *si* amănunţit. Ar fi trebuit să insist mai ales asupra acestui fapt:! pentru un adevărat istoric al religiilor, pentru cineva care si-a petrecut o bună parte din viaţă încercînd să descifreze sensul şi finalitatea atîtor divinităţi, mituri, imagini şi simboluri, într-un cuvînt pentru un hermeneut al universurilor religioase, aprecierile maeştrilor, colegilor şi elevilor lui contează mai puţin decît interesul „nespecialiştilor". Idealul unui asemenea hermeneut este să fie citit şi înţeles de „lucrători şi creatori" în domenii alăturate: arte plastice, muzică, literatură, critică şi istorie literară, arhitectură, psihologie etc. Nu e vorba numai de binecunoscuta şi, în fond, inocenta ambiţie a oricărui cercetător de a deveni accesibil şi anumitor cititori din afara disciplinei sale. Datorită naturii documentelor cu care lucrează, istoricul religiilor ştie că exegeza lui e susceptibilă tuturor celor pasionaţi de creaţiile spiritului omenesc.

10 februarie

Lucrez cu un mare efort, dar mă bucur că izbutesc totuşi să lucrez. Au fost şi zile cînd a trebuit să scriu opt, nouă scrisori...

Paris, 16 februarie

Am ajuns ieri dimineaţă. Răcit; probabil gripat. Şi în două zile trebuie să fiu la Bruxelles, să-mi citesc „discursul de recepţie".

20 februarie

Am ajuns la Bruxelles alaltăieri seara. Atît de bolnav (desigur e o gripă!) încît mi-a fost teamă că nu voi putea citi discursul.

Marcel Lobet ne aştepta la gară. Suntem găzduiţi la Fondation Royale. Mă culc imediat, după ce mă îndop de

droguri. Dimineaţa, mă simt tot atît de prost. Dejun oferit de ***Academie*** cu G. Sion, le Secretaire perpetuei, Prof. Maurice Piron, Prof. Prigogine (pe care îl întîlnisem mai demult la Chicago), Pierre de Boisdeffre, şi alţii.

La 3,00, la Palais des Academies. Preşedintele - Maurice Piron - îmi înmînează o medalie. Suntem fotografiaţi. Apoi, în sala de conferinţe. Lobet îşi citeşte lunga şi măgulitoarea prezentare. îmi vine rândul mie. Eram atît de extenuat, încît trebuia să mă opresc după două-trei cuvinte. Din fericire; pentru că, mi s-â spus, microfonul nu era pus la punct...

Cred că am avut, ***sincer,*** succes. Am pierdut mult timp citind pe Marthe Bibesco, dar mai ales un aspect al operei ei aproape necunoscut. în orice caz, prilej de a vorbi despre spiritualitatea populară românească.

Discuţii, după, cu fel de fel de oameni. Veniseră, de la Liege, J. Duchesne-Guillemin. Şi de la Amsterdam, Sorin cu Liliana-cu care apucăm să stăm de vorbă un ceas, la Fondation Royale.

Apoi, seara, la Dehollain. Ne invită la admirabilul restaurant „Chez Jean", de lângă piaţă. Complet intoxicat de medicamente, nu izbutesc să mănînc decât o farfurie de supă de legume şi cîţiva cartofi. Rămînem pînă la miezul nopţii. Sorin si Liliana, în mare vervă.

Noaptea acelaşi somn adânc, febră; ameţeală; probabil şi o criză de ficat, după acest „tratament de şoc" pe care-1 aplic de trei zile (fără nici un rezultat, de altfel).

Ne-am întors astăzi, duminică 20 februarie. Seara cinăm cu Sibylle.

25 februarie

Acum cîtiva ani, un pictor de avangardă din New-York a anunţat o expoziţie a ultimelor lui creaţii şi a trimis un mare număr de invitaţii. în ziua vernisajului, pereţii galeriei erau goi, cu excepţia cîtorva inscripţii, rezumînd estetica artistului. Erau, de asemenea, mai multe megafoane. Pictorul se afla în fundul Galeriei, sub un podium, nevăzut de invitaţi. „Expo-

ziția" consta în acest scenariu: artistul se masturba sub podium şi megafoanele îi amplificau suspinele în întreaga sală.

Evident, „evenimentul" a fost comentat în toate revistele de avangardă...

1 martie

Sibylle se află, pentru trei săptămîni, la Clinica doctorului Israel, faimosul cancerolog. E curios cum prestigiul doctorului ne-a dat la toți curaj; începînd cu Sibylle...

4 martie

„Ah! ce que je donnerais, dit Gide, pour ecrire un bon conte fantastique!"[1] ***Les Cahiers de la Petite Dame,*** II, p.380 (10 mai, 1943).

Dintr-un roman detectiv de Marjory Allingham: „How wise I was to let you marry me!"[2] (vorbeşte soțul).

7 martie

Tragicul cutremur de la 4 martie. Cum spune Cioran: România modernă, industrială, a fost distrusă în mai puțin de 2 minute. Nimeni nu poate calcula pierderile, dar ele sunt imense. Numărul victimelor e încă necunoscut; unii corespondenți străini au anunțat două-trei mii, alții zece mii. Am încercat zadarnic să vorbim la telefon cu Corina. Erau vreo sase sute de cereri, înaintea noastră. Dar a reuşit să vorbească Sorin, chiar în dimineața de 5 martie. Casa Corinei n-a suferit prea mult. Şi nici o Victimă printre prieteni.

8 martie

De trei zile nu mai pot face nimic. Nenorocul României mă deprimă, mă paralizează. Acum cîțiva ani, inundațiile; la 4 martie cutremurul fără precedent în România.

Printre victime, mai mulți scriitori, muzicanți şi artişti. în imobilul prăbuşit unde îşi avea apartamentul Veronica

[1] „Ah, cc n-as da să scriu o povestire fantastică bună!"
[2] „Ce deştept am fost să te las să te măriți cu mine!"

Porumbacu, au murit soții Bafconski si alti cîtiva. Nu l-am întîlnit niciodată pe Baconski, dar îi admiram scrisul, talentul, erudiția. Biata Veronica P. nu-mi era simpatică. Acum vreun an, doi, a publicat un articolaş - „Maitreyi regăsită" în ***Secolul XX,*** drept prefață la traducerea cîtorva poeme ale lui M. (Dar, îmi povestea M. la Chicago, cînd a întîlnit-o prin 1950, la un Congres al Femeilor Democratice, în Elveția, şi, aflînd că e romåncă, a întrebat-o dacă ştie ceva despre mine, i-a spus că am murit. A doua zi, văzînd-o cu ochii în lacrimi, a precizat: n-am murit, dar fiind un „scriitor fascist",* ea si toti scriitorii români democrați mă consideră mort...).

Alexandru Ivasiuc se plimba pe stradă; tocmai trecea pe sub un balcon cînd s-au simțit primele zguduituri. Balconul s-a prăbuşit, omorîndu-1 pe loc. îmi amintesc acele cîteva zile cînd a venit să ne vadă, la Chicago. îmi amintesc mai ales descrierea închisorilor (pe care nu le cunoscuse, dar despre care era foarte bine informat) şi a lagărului din Bărăgan, unde a stat cinci ani. Pretindea, totuşi, că e marxist. Adăuga: ca scriitor, sunt cum sunt, dar adevărata mea vocație este filozofia. Dacă voi rămîne în istoria culturii româneşti, voi rămâne ca filozof...

10 martie

Am sărbătorit cu cîțiva prieteni cei şaptezeci de ani, pe care i-am împlinit ieri. Inutil să mai încerc un „bilanț". Mă trezesc deodată în pragul bătrîneții, dacă nu chiar „bătrîn", şi-mi dau seama că n-am încheiat ***Histoire des idees religieuses,*** nici autobiografia, şi că n-am început acel scurt tratat despre ***Homo religiosus,*** în care vreau să expun sistematic tot ce cred că am înțeles după cincizeci de ani de cercetări si reflecții...

•11 martie

Cu Rodica şi Eugen, la Teatrul „Sarah Bernhardt": ***Jacques ou la Soumission,*** în regia lui Pintilie. Spectacol impresionant „din toate punctele de vedere", cum se exprima

cineva, Ia ieşire. Eugen ne mărturiseşte că i-a plăcut, desi nu şi-a recunoscut întotdeauna intenţiile şi dramaturgia pe care le credea ***evidente*** în text. Geniul regizorului recreează, uneori, piese; ceea ce îngăduie în continua reactualizare a clasicilor literaturii dramatice. Dar pentru un autor contemporan această „recreaţie" poate părea suspectă: un început de alienare a propriei lui creaţii.

20 martie

Din scrisoarea lui William Mcguire aflu că Vaun Gilmor a murit anul trecut, în septembrie. N-o mai văzusem de vreo patru-cinci ani. După moartea soţului ei, doctorul, părăsise New Yorkul şi locuia în Virginia.

Am cunoscut-o în august 1950, la Ascona. Ca în fiecare an, venise cu John Barett şi Herbert Read să asiste la conferinţele ***„Eranos"*** şi să-1 întîlnească pe Jung. Alături de Barett, reprezenta Bollingen Foundation. Ca şi John Barett, vorbea bine franţuzeşte. într-o seară, pe malul lacului, în faţa casei Tamaro unde erau găzduiţi conferenţiarii, am rămas mult de vorbă; erau şi Louis Massignon, Henry si Stella Corbin, Herbert Read, Pere Beirnard şi alţi cîtiva. Nu mai stiu cum am ajuns să le povestesc experienţele mele la UNESCO, în 1948, cînd Theodore Besterman izbutise să mă numească, pentru cinci luni, suplinitorul unui funcţionar trimis în misiune în Liban. Le-am povestit mai ales scene si convorbiri cu diferiţii mei colegi, de toate naţionalităţile, care lucrau la secţia de informaţii şi bibliografie. Atunci, în 1948, recoltarea funcţionarilor părea făcută oarecum la întîmplare. îmi aduc aminte de un tînăr elveţian care dăduse examenul de sef de gară, dar în ultimul moment aflase că-şi poate ' pune candidatura la UNESCO, şi fusese acceptat. Cînd se plictisea citind ziarele în birou, anunţa că pleacă „la Bibliotecă", si nu se mai întorcea. Urt alt funcţionar lucra la un „proiect de'sase luni": întocmirea unui Anuar al tuturor catedrelor' de sociologie existente la data aceea pe tot globul. Am lucrat o dată în biroul lui şi, cercetînd rafturile, am găsit mai multe

Anuare internaţionale în care erau indicate toate catedrele de sociologie din lume. O dactilografă harnică şi inteligentă ar fi putut executa „proiectul" în cel mult trei zile...

Dar de ce evoc toate aceste amănunte, ***acum?*** Poate, pentru că nu mai ştiu dacă le-am notat în ***Jurnalul***acelor luni. Dar si pentru că povestirile mele au amuzat-o mult pe Vaun Gilmor. îşi aducea aminte mereu de cît rîsese în acea seară, pe malul lacului, în faţa casei Tamaro, ascultînd povestea tînarului jurnalist new-yorkez. care venise Ia Paris să scrie un reportaj despre UNESCO - şi nu s-a mai întors, pentru că reuşise să fie numit în nu mai stiu ce secţie de informaţii culturale.

Vaun era înaltă, blondă şi avea un rîs fermecător. Ar" fi putut fi chiar frumoasă dacă n-ar fi avut un început de guşă. Mulţi ani în urmă un doctor chirurg a convins-o să se opereze. A operat-o chiar el, şi curând după aceea s-au căsătorit. îmi place să cred că a fost fericită. Cel puţin, la început, pînă ce soţul a trebuit să fie el însuşi operat de cancer; operaţie care i-a schimbat şi fizionomia, şi comportamentul. Vaun nu ne-a vorbit de acei ultimi ani decît după ce-a rămas văduvă.

27 martie

Cinăm cu Sibylle. încă nu ne dăm seama de rezultatele chimioterapiei. Ceea ce este sigur: singurătatea nopţilor la spital o deprimă peste măsură.

Chicago, 4 aprilie

Christinel a rămas la Paris, lîngă Sibylle. Foarte obosit.

12 aprilie

Astă-seară, la zece fără un sfert, telefon de la V. Cândea, din Cleveland, unde se află cu un întreg grup de istorici şi cu noul ambasador al României, Nicolae Nicolae (Simpozion despre Războiul din 1877 şi independenţa României). V. Cândea mă imploră să accept invitaţia Academiei de a

deveni „membru de onoare". I-am explicat (poate puţin prea brutal) de ce sunt silit să refuz.

19 aprilie

Ieri a început Colocviul despre iudaism, organizat de Divinity School. Astă seară, după cina de la sinagogă, conferinţa lui Zwi Werblowski despre Kabbala lurianică. Joe Kitagawa mă rugase să spun ceva despre kabbaliştii creştini din Renaştere. Am acceptat, deşi aceştia din urmă cunoşteau numai kabbala „clasică" *(Zohaf* şi celelalte toate din secolele XII-XIII). N-am vorbit decît un sfert de ceas, improvizând. Ajuns acasă, aproape că mi-a părut rău: subiectul mă pasionează din anii studenţiei, şi totuşi n-am scris niciodată nimic în legătură cu el. E drept, nu cunosc limba ebraică; dar kabbaliştii din Renaştere scriau în latineşte; si apoi, cunoasterea limbii ebraice, ea singură, nu asigură înţelegerea kabbalei...

20 aprilie

Am primit multe scrisori de la profesori de limba engleză sau de filozofie, în legătură cu *No Souvenirs* (traducerea parţială din *Fragments d'un Journal).* Scrisori entuziaste care sfîrşesc prin a mă convinge că publicarea fragmentelor din *Jurnal,* în timpul vieţii mele, n-a fost o greşeală. As vrea să copiez aici cîteva rînduri din scrisoarea lui Matthieu Casalis de la 14 aprilie 1977, (Casalis audiase cursurile mele prin 1968-1969. îşi pregătea atunci teza de doctorat despre simbolismul şi teologia Potopului): „Personne ne m'avait fait realiser comme vous â quel point le mythe traverse et englobe toute mon existence en profondeur. La lecture de votre «odyssee» personnelle a un effet rajeunissant, initiaţique, cathartique sur votre lecteur."[1]

Ce şi-ar putea dori mai mult un scriitor contemporan?

[1] „Nimeni nu m-a făcut să înţeleg ca dumneavoastră pînă în ce punct mitul traversează şi înglobează 'în profunzime întreaga mea existentă. Lectura «odiseei» dumneavoastră personale are un efect întineritor, initiatic, catartic asupra cititorului dumneavoastră."

25 aprilie

Din prefaţa iui Elemire Zolla la volumul *// superuomo e i suoi simboli nelle letterature modeme,* V (Firenze, 1977) aflu aceste amănunte surprinzătoare: Disraeli, în romanul său *Lotliair (1870),* anunţa că, în urma eclipsei creştinismului, va apărea un cult al supraomului implicînd cultul neopăgîn al rasei şi abandonarea culturii bazate pe carte; Disraeli preconizează că în Germania va triumfa o doctrină „ariană" şi o „reîntoarcere la Sparta", iar în Italia un cult cezaric. „Of such principles, I believe, a great renewal is at hand."[1]

Tot în 1870 apare *Clarei,* romanul lui Melville. Autorul „prevede că în viitor se vor confrunta în Europa doar două forte politice: Biserica romano-catolică şi comunismul, prima sprijinită de partide demo-creştine (foloseşte acest termen); prevede extincţia spiritului de frontieră în Statele Unite şi, într-un viitor mai îndepărtat, vede. sîngele tulburărilor rasiale în oraşele americane; înainte de sionism, descrie deja conflictul între colonii evrei si arabi în Palestina".

5 mai

încep *Hope against Hope* de Nadejda Mandelstam. Rareori am citit o mărturie atît de autentică si de convingătoare. Şi totuşi... Cum scrie autoarea: „One only has to think of all the people abroad who still do not believe us..."[2]

7 mai

Se întoarce Christinel de la Paris. Starea lui Sibylle, staţionară - dacă nu chiar mai rău ca astă iarnă.

mai

Cît de firesc se poate trece de la bibliografie la probleme de filozofia culturii! N.F. venise acum cîteva zile ca să pună la punct lista traducerilor lucrărilor mele de Istoria Religiilor,

[1] '„Cred că ne putem aştepta la o puternică revenire a acestor principii."
[2] „Ajunge să ne gîndim la toti cei din străinătate care încă tot nu ne cred."

pe care i-o ceruse casa de editură unde lucrează. S-a mirat descoperind că, în cîteva luni, traducerile japoneze vor fi cele mai numeroase. M-a întrebat cum explic eu acest lucru. I-am răspuns că- nu m-am gîndit niciodată; că, poate, interesul editorilor japonezi se datoreşte profesorului Hori, care a tradus primele mele cărţi şi a contribuit atît la succesul lor. N.F. nu era satisfăcut si mi-a mărturisit-o.

A venit astă seară din nou, cu o expresie de triumf luminîndu-i faţa (el, care zîmbeşte atît de rar...). A vorbit aproape jumătate de ceas. Greu de rezumat. Notez cîteva observaţii: 1) Japonezii sunt mai sensibili decît occidentalii la interpretarea sistematică şi generală a simbolurilor si figurilor religioase; 2) mai ales cînd e vorba (ca în cazul meu) de o exegeză a simbolurilor de structură; 3) pe de altă parte, japonezii sunt înzestraţi cu un extraordinar instinct, aproape o „divinaţie", a viitorului imediat al diverselor curente culturale contemporane (N.F. îmi dă a înţelege că hermeneutica istoric-religioasă va avea mare succes într-un „viitor imediat"...); 4) de multe ori japonezii întrec, în imitaţiile lor, modelele originale (ei fac cele mai bune ceasuri „elveţiene", cea mai bună bere „bavareză" etc.); 5) cu alte cuvinte, ceea ce am încercat să fac eu pînă acum, va fi făcut, pe curînd, mult mai bine, de către japonezi...

Precizez că N.F e un excelent bibliograf. Ar fi de ajuns să citez ultimele lui două contribuţii bibliografice, ca să fie imediat recunoscut de specialişti (căci, evident, iniţialele N.F. nu corespund numelui adevărat).

Petrec aproape toată ziua la bibliotecă. Către seară mă îndreptam spre casă, melancolic, obosit. Şi deodată, oprindu-mă în dreptul passage-ului „cloute"' din Woodlawn Avenue, aşteptând semnalul verde, simt cum mă înseninez brusc. Un grup întreg de adolescenţi negri şi cîţiva hippies zdrenţăroşi, cu pletele căzîndu-le pe umeri, traversa strada, fără să se grăbească, în pofida semnalului roşu si spre

exasperarea automobiliştilor, siliţi să încetinteze, claxonînd cu furie, înjurînd. Expresia lor de triumf, imensul lor-orgoliu, că reuşiseră încă o dată să ignore regulile şi să înfrunte autorităţile, să-şi bată joc de normele impuse de odiosul Establishment".

I-am recunoscut imediat: făceau şi ei parte din acea mult discutată (si televizată, şi filmată) masă a contestatarilor şi a „tineretului revoluţionar" care, în ultimii ani, datorită eficacităţii diferitelor mass media, confiscase aproape în întregime atenţia opiniei publice. înţelegeai din privirile lor cît de mult se preţuiau şi cît de sincer se admirau. Căci dăduseră, şi de data aceasta, o dovadă de mare curaj; îşi riscaseră libertatea, poate chiar viaţa. Ghiceai certitudinea lor că sunt pe cale să înfăptuiască „revoluţia" care va face să se prăbuşească redutabilul ***American Establishment*** ca un castel de nisip...

... Si s-ar putea să aibă dreptate. Poate de aceea îmi venise, deodată, să rid. Dacă într-adevăr ***American Establishment*** se va prăbuşi datorită ***acestui*** gen de activitate revoluţionară, atunci vom descoperi, uluiţi şi totuşi înveselindu-ne, că istoria contemporană a lumii zise libere încearcă să imite unul din scenariile lui Charlie Chaplin.

Acum vreo cinci-sase ani, Auden a fost invitat să citească din traducerea poemelor epice scandinave. Nu-1 mai văzusem de mult si m-au impresionat fruntea şi obrazul lui: zbîrcite, brăzdate de riduri nefiresc de adînci. Eram vreo doisprezece invitaţi la Quadrangle Club, în sala de mese unde cinează săptămînal Departamentul de Antropologie. Am venit cîteva minute înainte de a ne aşeza la masă. Auden sorbea gînditor dintr-un pahar cu gin (al cîtelea? După Richard Stern, al cincilea sau al şaselea). I-am amintit lui Auden prima noastră întîlnire, la Paris, prin 1950-1951, la o recepţie organizată de Congresul pentru Libertatea Culturii. Şi el şi-a reamintit că-i vorbisem de un traducător român al poeziilor lui, al cărui

nume îmi scăpase atunci, aşa cum îmi scapă şi acum. Apoi ne-am aşezat la masă, şi Dora a umplut paharele cu vin. înainte de a-şi termina supa, Auden băuse două pahare; pe al doilea şi l-a turnat singur şi, pentru orice eventualitate, a păstrat sticla în faţa lui. Pînă la desert a golit-o singur. îl priveam fascinat, pentru că tot ce spunea mi se părea „bine gîndit" şi admirabil rostit. îl întrebasem la un moment dat dacă pasiunea cu care mi se spusese că traduce din ***Edda*** (ajutat, evident, de un lingvist) se răsfrînge şi asupra conţinutului mitologic al poemelor. Mi-a răspuns că-l interesează mai ales eschatologia, ***aceY ragnardk*** pe care-1 anunţă ***Volupsa*** - dar regreta că multe detalii sunt descrise aluziv sau sunt trecute sub tăcere, şi trebuie să le caute în alt poem, ***Vafthrudmsmâl,*** care aparţine unui alt univers poetic.

A avut timp să bea cîteva păhăruţe de cognac, înainte de a ne îndrepta toţi spre Mandel Hali. Â citit aproape două ceasuri; admirabil, cu o voce fermă stăpînind toate nuanţele. Nici o ezitare, nici o vocală insuficient - sau excesiv - rostită... Absolut extraordinar! Şi mi s-a spus, apoi, că, în odaia lui de al Quadrangle Club, băuse, în acea după-amiază, o jumătate de sticlă de whisky...

31 mai

Seară petrecută cu Barbu Brezianu. Cinăm la Quadrangle Club, apoi la noi acasă, discuţie pînă aproape de miezul nopţii.

L-am văzut pe Barbu, după aproape treizeci de ani, la Roma, în 1966, dar în mare grabă. De data aceasta, stăm de vorbă mai pe îndelete. Este unul din foarte puţinii membri ai generaţiei noastre care n-a cunoscut temniţele si torturile - sau, in once caz, dacă le-o fi cunoscut, nu vrea să vorbească de ele. Era magistrat şi colabora la revistele literare; a devenit istoric al artelor, specialist în Brâncuşi, şi publică studii şi monografii în revistele de specialitate.

Ce mă impresionează la el, ca şi la mulţi alţii, este ***voinţa*** de „a face cultură", în pofida tuturor dificultăţilor. Parcă ar spune: în măsura în care mi se îngăduie să studiez şi să interpretez pe Brâncuşi, mă simt „creator", deci ***liber.*** Ar putea continua: deocamdată, şi pentru încă multă vreme, este singura libertate care ne este accesibilă. într-o zi, mai mult sau mai puţin apropiată, Europa, şi poate lumea întreagă, se vor afla în situaţia pe care o cunoaştem noi, intelectualii. din Răsărit. Nu stiu cum vor reacţiona ***atunci*** elitele occidentale; dar, în orice caz, noi vom avea de partea noastră ***trecutul;*** acei treizeci, cincizeci sau o sută de ani în care am suferit, ne-am adaptat şi am încercat să „creăm", sau măcar să ne vedem de treabă - dar nu ne-am risipit timpul; nu se va putea spune că ***trecutul*** nostru este doar un şir nesfîrşit de ocazii pierdute...

New York, 15 iunie

Am sosit ieri după-amiază. Astăzi, petrecem cîteva ceasuri la Muzeu. Seara, printre prietenii şi cunoscuţii pe care i-a invitat Lisette, întîlnim pe Henry Peyre şi soţia. Nu cred că-şi mai amintea prima noastră întîlnire, prin 1957-1958, la John Nef acasă. Dar nici eu nu-mi aminteam că volumele din ciclul ***Le Rameau d'Or,*** pe care le citisem în timpul studenţiei, fuseseră traduse de el.

Discuţie pasionantă în legătură cu cele mai noi orientări în critica literară.

16 iunie

Aproape toată ziua la Metropolitan Museum. îmi amintesc de primele luni la Paris, în 1945-1946, cînd petreceam aproape zilnic un ceas la Luvru. Mă întreb unde or mai fi carnetele mele de buzunar, în care îmi notam „impresiile" (rareori le transcriam în ***Jurnal).*** Cu cîtă emoţie le-aş reciti astăzi, după mai bine de treizeci de ani...

Paris, 18 iunie

Am ajuns azi noapte.

Astăzi o văd pe Sibylle. Mi se pare mai slăbită decît în martie.

21 iunie

Ieri şi azi, compilez „Reperes biographiques" pentru ***Cahier de VHeme.*** Senzaţie curioasă: parcă aş scrie ***curriculum vitae*** al altcuiva, pe care îl cunosc bine, dar în care nu izbutesc să mă recunosc întotdeauna.

27 iunie

Am început să copiez, după hîrtiuţe şi agende. ***Jurnalul*** anilor 1971-1972. Uneori nu izbutesc să descifrez grafia abreviată şi mutilată. Din fericire, găsesc destule „note şi observaţii" redactate mai pe îndelete, deşi nu le pot data întotdeauna cu precizie. (Le scriam de fapt, cu gîndul de a le grupa într-un volum, ***Camets,*** fără nici o ordine.)

29 iunie

La Editions Belfond întîlnesc pe Claude Bonnefoy şi fac cunoştinţă lui Claude-Henri Rocquet; cu el voi sta de vorbă şi vom pregăti volumul de ***Entretiens.*** Este profesor la Facultatea de Arhitectură din Montpellier; un tînăr simpatic, deschis, cu o barbă de sihastru himalayan; aşa cum e îmbrăcat, şi în sandale, în Montmartre ar fi luat drept pictor, iar la Chicago şef de sectă neohinduistă.

îi mărturisesc, foarte sincer, panica mea în faţa magnetofonului. îmi repetă ce mi-a spus Bonnefoy (şi asta m-a făcut să accept propunerea de a publica un volum de ***Entretiens):*** că am dreptul să corectez textul dactilografiat; că vom putea relua anumite pasagii dacă mi se vor părea prea anodine sau aproximative etc. Zîmbeam silindu-mă să par convins. Dar m-am întors acasă plin de îndoieli.

30 iunie

La 9 seara vin să mă vadă Virgil Ierunca şi Ion Negoiţescu. Ar trebui să notez tot ce mi-a spus Negoiţescu despre „cazul Paul Goma", şi cum a fost anchetat după ce i-a scris lui Goma, dîndu-si adeziunea la acţiunea lui etc. Poate o voi face altădată, pe îndelete. (Am luat cîteva note.)

Deocamdată, însemn doar ce mi-a mărturisit Negoiţescu: „Eu nu am stofă de erou." Era trist, deprimat, că atunci, după scrisoarea către Goma, nu i s-a alăturat nici un scriitor, nici măcar unul din cei care se bucură de mare prestigiu şi au „influenţă politică", bunăoară Geo Bogza sau Marin Preda.

1 iulie

Prima zi de vară. Seara, la Ierunca, întîlnesc pe părintele profesor Dumitru Stăniloaie. îl ascultăm toţi trei - Monica, Virgil şi cu mine - povestindu-ne despre situaţia Bisericii din România. Inutil să însemn aici ce ştie aproape toată lumea.

2 iulie

E tot atît de cald şi cerul tot atît de senin. între 3 şi 5 după-amiază, prima înregistrare cu Rocquet. Nu sunt prea entuziasmat. Alaltăieri, am stat mult de vorbă; îmi punea întrebări şi eu răspundeam cu destulă spontaneitate; asta, pentru că venise fără aparat. Crezusem, chiar, la început, că a renunţat la magnetofon, că se va mulţumi să ia note şi apoi, acasă, să redacteze convorbirile (de fapt, i se derracase magnetofonul...).

3 iulie

îi vorbeam ieri, lui Rocquet, de marele meu noroc: din cei trei copii, eu eram al doilea, ri-am fost deci prea răsfăţat, ca fratele meu mai mare sau sora mea mai mică; părinţii mei mi-au acceptat toate îndrăznelile: la şaisprezece-şaptesprezece ani m-au lăsat să plec cu o barcă, împreună cu alţi şapte camarazi de liceu, pe Dunăre şi pe Marea Neagră, de la Tulcea la Constanţa (nu le-am povestit multă vreme furtuna din care am scăpat ca prin minune); iar la douăzeci şi unu de ani, cîteva zile după ce-mi luasem licenţa, mi-au dat destui bani (şi erau săraci) ca să pot ajunge în India. Apoi, primejdiile prin care am trecut, în 1938, şi în toamna 1940, la Londra, în timpul bombardamentelor; norocul pe care l-am

avut să fiu trimis ataşat cultural la Londra, în primăvara 1940^ şi să rămîn de atunci departe de ţară. \

Dar mai sunt şi alte întîmplări şi întîlniri, parcă plănuite de Providenţă, de care n-am vorbit niciodată. Şi pe care va trebui într-o zi să le mărturisesc pe îndelete.

5 iulie

Citesc ***Entretiens avec Marcel Duchamp.*** Deprimat. Omul fără nici o curiozitate - afară de sah. Suficienta cu care vorbeşte despre „artă" acest revoluţionar este pur şi simplu uluitoare.

8 iulie

Săptămâna aceasta am avut trei şedinţe de înregistrare. Discuţia mă pasionează, pentru că Rocquet înţelege şi iubeşte multe din cărţile mele, în special ***Fragments d'un Journal*** şi ***Le vieil homme et Vofficier.*** Dacă n-aş vedea magnetofonul între noi, pe birou, aş fi mai spontan; aşadar, mai precis şi, îmi place să cred, mai „interesant".

Lui Rocquet îi place Place Charles Dullin, îi place să asculte vrăbiile ciripind în teii bătrîni, să vadă zburând porumbeii pe desupra Teatrului. Şi pentru că, după fiecare şedinţă, spune: „Nous avons bien travaille!" - încerc să par şi eu satisfăcut.

iulie

De citit cartea hegelianului H. F. Augustus Damerow, ***Die Elemente der nächsten Zukunft der Medizin, entwickelt aus der Vergangenbeit u. Gegenwart*** (anul?). Afirmă că istoria medicinei se integrează organic în totalitatea istoriei universale: cele mai importante evenimente din istoria universală, spune, au coincis întotdeauna cu marile momente ale dezvoltării medicinei. Exemple (pe care le găsesc în ***Medicina romantică*** a lui Werner Leibbrand): datorită creştinismului bolnavul a fost eliberat de groaza de a fi socotit o fiinţă inferioară; boala a început să fie înţeleasă ca o purificare şi o dovadă de har; activitatea doctorului era considerată aproape .ca q funcţie religioasă; de aici, importanţa medicinei în ordinele monastice (mînăstirile din St. Gallen, Fulda, Reichenau). *

Renaşterea: operele marilor maeştri ai anatomiei: redescoperirea „corpului clasic" în sculptură, dar şi pasiunea pentru anatomie a lui Leonardo.

Paracelsus - un reformator de aceeaşi specie ca şi contemporanul său, Martin Luther. Descoperirile geografice au coincis cu descoperirea unei „lumi noi a corpului"; anatomia lui Andre Vesale în secolul al XVI-lea. Iar fizica lui Galileu se află la baza teoriei circulaţiei sîngelui a lui Harvey.

De comparat aceste observaţii ale lui Damerow cu cercetările recente ale lui Debus despre iatro-chimia Renaşterii, Paracelsus etc. - şi tot ce-am însemnat în legătură cu alchimia lui Newton si hermetismul secolului XVII-lea. (Toate acestea trebuie reluate şi comentate aşa cum se cuvine: ***ultimul*** moment „holistic" în istoria culturii occidentale!...)

* * *

Extraordinar de cald. Si totuşi am lucrat foarte bine: aproape douăsprezece pagini scrise. In plus, am găsit şi acest citat pentru E. Cioran: „La vie est courte, mais on s'ennuie quand meme"[1] (Jules Renard, ***Journal,*** 24 mai 1902).

Admirabila expresie a lui Şcedrin; că nu există o singură bucată de pământ în Rusia pe care ruşii să n-o fi acoperit cu scuipat. (Nu îndrăznesc să mă întreb dacă nu s-ar putea spune acelaşi lucru şi despre noi, românii...)

21 iulie

A şaptea - şi ultima! - „şedinţă de înregistrare" cu Rocquet. Mă asigură că textul final va fi „foarte interesant - şi

[1] „Viaţa c scurtă şi totuşi nc plictisim."

foarte util"; si sunt nevoit să-1 cred. Desi sunt convins că dacă am fi stat de vorbă fără magnetofon, convorbirile ar fi fost mult mai spontane şi aş fi spus lucruri noi, mai semnificative, mai îndrăzneţe...

Am căzut amîndoi de acord că un titlu nimerit al acestor „Entretiens" ar fi: ***L'Epreuve du Labyrinthe.*** Pentru mine, cel puțin, întrebările pe care mi le punea Rocquet - despre copilăria şi prima tinereţe în România, despre călătoria şi experiențele din India, despre întîmplări şi oameni întîlniţi în timpul războiului la Londra şi în Portugalia, despre primii ani petrecuţi la Paris, apoi la Chicago (şi cîte altele, în legătură cu cercetările mele de indianistică şi Istoria Religiilor, cu literatura pe care am scris-o în ţară şi în exil etc.) - întrebările acestea constituiau uneori adevărate „epreuves initiatiques": eram proiectat deodată într-un trecut fabulos (în acea Românie pe care am părăsit-o în 1940 şi care a devenit, pentru mine, un tărîm paradisiac, în care am trăit, pînă la treizeci de ani, o viaţă pe care mi-o amintesc încă în cele mai mici amănunte, dar care îşi descoperă, ***acum,*** atîtea dimensiuni secrete, încît o înţeleg mai bine ca o „mitologie personală" decât ca o autobiografie). „Epreuves initiatiques", pentru că uneori îmi dădeam seama, rămînînd singur, că „m-am rătăcit", că orbecăiesc încă într-un labirint. Treceau multe ceasuri pînă să mă regăsesc, şi să regăsesc ***timpul*** de astăzi.

Am cunoscut o experienţă similară acum vreo zece-cincisprezece ani, cînd începusem să scriu amintirile din copilărie şi din prima tinereţe.

iulie

Ce-mi povesteşte Corina: astă primăvară se odihnea pe o bancă, într-un parc, la Bucureşti. Se aşază lîngă ea o doamnă, în vîrstă. Intră în vorbă şi află că este Henriette Yvonne Stahl. îi povesteşte că a fost la Paris, că romanele ei au fost traduse şi publicate de Editions du Seuil, că a avut mare succes etc. La un moment dat Corina o întrebă dacă mă cunoaşte şi ce crede despre mine. Răspunsul: „M. E. este un om lipsit de caracter..."

Corina nu cunoştea acest amănunt: în toamna 1976, Henriette Yvonne Stahl m-a rugat să scriu o prefaţă la autobiografia ei spirituală, şi pentru că plecam în cîteva zile, am refuzat. în fond i-am făcut un serviciu pentru că a obţinut prefaţa lui Jean Herbert mult mai utilă cărţii. Dar refuzul meu a iritat-o - şi nu m-a iertat.

La Valette, august

Oani închiriase mai demult vila aceasta imensă, ascunsă în pădure, doar la şase ki.->rnetri de Toulon. O închiriase pentru noi toţi, căci speram că o vom putea aduce şi pe Sibylle. Dar Sibylle e ţintuită în patul ei din rue Lamarck; aproape tot corpul a ajuns o rană... A insistat să venim aici pentru două săptămîni. După ce ne vom întoarce la Paris, Christinel va rămîne lîngă ea, împreună cu infirmiera, şi Jacqueline va veni să se odihnească aici, pînă la 1 septembrie.

Scriu, cu mare greutate (căci artrita - sau guta - mi-a prins degetele de la mîna dreaptă) prefaţa pentru ***Forbidden Forest,*** pe care o va publica Notre Dame University Press. îmi pare rău; aş fi vrut să scriu un text destul de lung, analizînd pe îndelete ceea ce numesc „necesitatea naraţiunii". în ***Jurnal*** si în cîteva conferinţe am făcut de mai multe ori aluzie la această ***nevoie existenţială*** de a asculta, sau de a citi, o „naraţiune" (mituri, ***contes des Fees,*** povestiri, nuvele, romane) - dar niciodată n-am prezentat problema în întregul ei.

Discursul lui Dostoievski la comemorarea lui Puskin. Vorbind despre destinul poporului rus, exaltă „notre aptitude et notre tendance â la reedification de 1'unite universelle et pan-humaine entre toutes les families de la grande race aryenne. Oui, la signification de l'homme russe est incontestablement europeenne et universelle. Etre un vrai Russe, cela veut dire uniquement (retenez bien ceci) etre le

frere de tous les hommes, un ***pan-humain,*** si vous voulez. Tout notre slavophilisme et notre occidentalisme, voyez-vous, n'est qu'un grand malentendu entre nous, bien qu'il soit historiquement necessaire..."[1] ***{Journal d'un ecrivain,*** NRF, edition 1958, p. 633).

Ce e mai deprimant e faptul că Dostoievski ***ar fi putut avea dreptate,*** dacă... Dacă...

* * *

Putini admiratori ai lui Dostoievski îsi aduc aminte de această mărturisire (în ***Jurnalul unui scriitor):*** „Nu există decît o idee supremă: că sufletul omenesc e nemuritor; toate celelalte idei profunde prin care trăiesc oamenii nu sunt decît prelungirea ei."

* * *

Două zile la Eygaliere, la loan şi Ileana Cuşa. Ca aproape în fiecare zi, Christinel telefonează la Paris. Nu i se spune prea mare lucru - dar restul îl ghicim noi...

Cuşa ne duce cu maşina la Gordes, l'Abbaye de Senanque, la Aix. îmi dau seama, cu melancolie, că abia acum descopăr adevărata Provence.

18 august

Ne-am reîntors astăzi la Paris.

19 august

Christinel doarme la Sibylle. Din fericire, infirmiera este excepţională. (Zadarnic caut alt adjectiv sau alt termen de comparaţie nu i se potriveşte decît unul singur: are o „prezenţă" şi o purtare „angelică"...)

[1] „aptitudinea şi tendinţa noastră la rccdifiearea universală si panumană a tuturor familiilor marii rase ariene. Da, semnificaţia omului rus este incontestabil europeană şi universală. A fi un rus adevărat nu înseamnă altceva (reţineţi bine acest lucru) decît a fi fratele tuturor oamenilor, un *punuman,* dacă vreţi. Tot slavotViismul nostru si occidenlaiismul nostru, vedeţi, nu este decît o neînţelegere între noi, chiar dacă istoriceşte necesară..."

24 august

Azi, la 2,25, s-a stins Sibylle. Mi-a telefonat Christinel. Aşteptam vestea. Cînd am văzut-o ieri, pentru ultima oară, adormise - dar presimţeam că sfîrşitul e aproape. Prea suferise mult. Tortura ultimelor luni. Si voinţa ei de a trăi, de a învinge boala...

Nu cred că ar trebui să mai adaug ceva.

septembrie

Este probabil că foarte puţini cititori vor înţelege ***sensul*** cărţii pe care o numeam, pe vremuri, ***opus magnum.*** Aşa cum am scris-o pînă acum, ***Histoire I-Il*** nu mă mulţumeşte. îmi spun uneori că am început prea tîrziu. Ar fi trebuit s-o scriu acum zece-cincisprezece ani, cînd eram „în plină formă". în orice caz, £per să reuşesc să salvez măcar volumul III. Dar, oricum ar ieşi pînă la urmă ***Histoire*** are, pentru -mine, o semnificaţie autobiografică (şi secretă, evident). Aproape de sfârşitul vieţii, mai parcurg o dată, ***pentru ultima oară,*** întreaga istorie a credinţelor şi ideilor religioase, de la începuturi pînă azi. Este ca şi cum aş „viziona" întreaga mea viaţă, într-o singură clipă, în acea ultimă clipă, ***înainte de a trece dincolo.***

Aflu o mulţime de amănunte interesante în legătură cu „originea" gîndirii tradiţionale ***{philosophia perennis)*** de la care se revendică Rene Guenon: sunt cărţi de filozofie si ocultism de la începutul secolului al XIX-lea. E drept, cu timpul, Guenon a descoperit adevăratele izvoare, atît orientale cît si occidentale, ale tradiţiilor ezoterice; si, mai ales, le-a ***înţeles...***

Dar problema „originii" are şi alt aspect: s-ar putea spune că acele cărţi, în aparenţă banale, de filozofie, masonerie şi ocultism pe care le citea tînărul Guenon reprezentau, la începutul secolului al XIX-lea, anumite concepţii degradate, mutilate sau poate camuflate, din tradiţia ezoterică occidentală, parţial redescoperită în Renaştere...

Citesc o bună parte din ***Cahier de l'Heme*** închinat lui Gombrowitz. Nu cunoşteam de el decît fragmente din ***Jurnal*** si dintr-un roman al cărui titlu îl uitasem.

Voința lui de a dovedi concret că se desolidarizează de condiția lui aristocratică: în restaurant se scobea în dinți cu furculița. Cum ar fi putut, altminteri, să proclame că, deşi născut boier, este liber să se poarte ***altfel?***

în Argentina, la început, a cunoscut mizeria. întovărăşea convoaiele săracilor pînă la cimitir, ca să poată mînca „de pomană". Şi, ***în acelaşi timp,*** extremul lui orgoliu. Nu s-a putut alipi de nici unul din cercurile culturale ale Argentinei. Certitudinea că este excepțional, ***unic,*** nu l-a abandonat niciodată.

Chicago, 14 octombrie

Am sosit alaltăieri, la sfîrşitul după-amiezii. Amîndoi foarte obosiți. Christinel n-a dormit mai mult de două ceasuri şi se luptă cu o răceală. Eu - extenuat. Poate datorită diferitelor medicamente pe care le iau (contra gutei, contra alergiei cronice nazale etc.). De fapt, de cîteva luni mă simț „atacat" din mai multe părți deodată: artrita şi guta (din fericire, cele zece infiltrații pe care mi le-a făcut dr. X, mi-au vindecat pseudo • „crampe de l'ecrivain" care mă împiedica să scriu), urechile care mi se astupă din cauza alergiei nazale, ochii (un început de cataractă; de trei luni urmez tratamentul recomandat de dr. XX, dar nu cred că are vreun efect...)

17 octombrie

încep să mă simt mai bine. De ieri, am renunțat să mai înghit acele pilule contra gutei, pe care le luam de'vreo şase săptămîni. Nu ştiu dacă ele erau de vină, dar aveam impresia că sunt redus la o stare de larvă.

La 4,30, conferința lui Wendy O'Flaherty, numită de curînd ***associate professor m*** departamentul nostru de Istoria Religiilor şi la South A.sian Languages and Civilization. După conferința, la Quadrangle Club, cu Joe Kitagawa, Frank Reynolds şi Paul Ricoeur. Wendy spune că în ***No Souvenirs*** a descoperit un Chicago pe care nu-1 bănuia - şi care o fascinează.

19 octombrie

Astă-searâ de la 7,00 la 10,00, Joint-Seminar cu fostul meu student, de cîțiva ani colegul meu, Frank Reynolds: „Clasicii Istoriei Religiilor, de la Max Miiller la G. van der Leeuw". Vreo patruzeci de studenți; Curtis Room, cea mai mare sală de conferințe de la Meadville, aproape plină.

J.T. prezintă o analiză destul de articulată a teoriei ritualului elaborat de Robertson Smith. Apoi, discuție. Le spun: într-un anumit fel, analizând teoriile lui Max Miiller şi Robertson Smith despre mit şi ritual, reluăm monologul lui Faust. Aduceți-vă aminte problema care îl obseda pe Faust: la început a fost Cuvîntul? (aşa credea Max Miiller: ***numina*** = ***nomina,*** zeii au fost la început „nume", ***cuvinte);*** nu, proclamă Faust, la început a fost ***fapta,*** actul întocmit după cum Robertson Smith susține prioritatea ritualului asupra mitului; mitul este posterior şi secundar, inventat ca să justifice ritualul).

îmi aminteam de Seminarele cu Paul Tillich, ținute tot în această sală, acum mulți ani. L-ar fi stimulat comparația mea cu Prologul din ***Faust!*** ce discuție pasionată ar fi început, pe care am prelungit-o apoi în apartamentul nostru pînă spre miezul nopții...

Dar, poate, studenții sunt încă intimidați. Pe cei mai mulți îi văd astă seară pentru întîia oară.

octombrie

Un tînăr profesor de antropologie - Stephen W. Evers - îmi scria la 8 septembrie: „I come to wonder how

«anfhropologists» expect to be real students of man without familiarity with your work."

Evident, asemenea observații mă bucură - dar stiu că, deocamdată, nu e nimic de făcut...

20 octombrie

Zi superbă; luminoasă, caldă, ca în mijloc de august. Dar îmi dau seama cît de mult mi-a scăzut vederea în ultimele luni. Văd cerul sticlos, albastru, arborii, clădirile din campus ca printr-o sticlă aburită. Sunt mereu ispitit să-mi scot ochelarii şi să-i şterg cu batista... Şi totuşi oculistul m-a asigurat că procesul cataractei a fost oprit.

Imaginea lui Papini, cînd l-am văzut ultima oară, scriind dedicația cu tîmpla rezemată de cartea pe care mi-o dăruia...

Fostul meu student, G.O, astăzi profesor într-o Universitate din Sud. îl întîlnesc din întîmplare, în librăria lui Staver. După cîteva minute, îmi dau seama că e ceva schimbat, şi în comportament, şi în limbaj.

- Mă atrage tot mai mult politica, îmi spune. Iar în gîndirea politică trebuie să recunosc, am învățat mult, în ultima vreme, citindu-1 pe Marx.

îl întrerup zâmbind şi-i vorbesc despre atacurile „noilor filozofi" contra marxismului. Mă ascultă impresionat, aproape tulburat. La Paris, continuu, marxismul este „mort şi îngropat".

- *Really!,* şopteşte el, pe gînduri.

...Prestigiul, sau poate magia Parisului şi a culturii franceze. Dacă la Paris marxismul nu mai e la modă, şi-o fi spus G. O, de ce să-mi mai pierd timpul citindu-1 pe Marx?...

3 noiembrie

Interesul, dar şi melancolia, cu care am parcurs o „viață ilustrată" a lui Mark Twain; de fapt, un copios documentar, cu admirabile imagini şi fotografii de epocă (oraşe, locuințe, vapoare, reproduceri din ziarele timpului, portretele lui Twain şi ale contemporanilor săi etc.). Această Americă mi-ar fi plăcut s-o cunosc. în afară de anumite peisagii, America aceasta de acum mai puțin de o sută de ani a dispărut aproape cu desăvîrsire.

10 noiembrie

Ştiind că refuz toate invitațiile de a conferenția sau de a face cursuri la diferitele Universități, J.S. a rămas surprins aflînd că voi petrece trei săptămîni, în martie 1978, Ia Universitatea din North-Carolina unde este profesor Chuck Long. Mă întreabă astăzi ce m-a făcut să accept. I-am răspuns, în glumă: pentru că ducele Bernhard a găsit un exemplar din *Faust* în posesia unui indian din N. Carolina (vezi scrisoarea lui Goethe către Zelter, din 28 martie, 1829).

Ce e mai curios: am impresia că J. S. m-a crezut.

19 noiembrie

în cadrul colocviului despre „Religious Studies and the Humanities: Theories of Interpretation", organizat de facultatea noastră, am ținut astăzi o scurtă conferință: .,Literary Imagination and Religious Studies". Pentru întîia oară am vorbit despre scrierile mele literare în legătură cu Istoria Religiilor (aşa cum o înțeleg eu). Dar n-am avut timp să dezvolt decît cîteva idei. în primul rînd, aceasta: că opera literară constituie un instrument de cunoaştere. Universurile imaginare create de romane, povestiri, nuvele revelează valori şi semnificații ale condiției umane necunoscute sau imperfect înțelese pînă atunci. Am insistat de asemenea asupra necesității existențiale a *narațiunii,* oricare ar fi forma pe care decide s-o aleagă scriitorul contemporan. „Moartea romanului" - proclamată de mai multe ori după *Finnegans Wake, Glassperlenspiel* sau *Doctor Faustus* - nu mi se pare evidentă. Se poate, cel mult, vorbi de moartea romanului realist, psihologic, social sau de modele devenite desuete

(Balzac, Tolstoi, Proust etc.). dar „literatura epică" - adică, romanul, nuvela, povestirea - nu poate dispărea, pentru simplul motiv că imaginația literară prelungeşte creativitatea mitologică şi experiența onirică. Posibilitățile narațiunii sunt infinite, pentru că infinite sunt „personagiile" şi „evenimentele" atît în viață şi în istorie, cît şi în universurile paralele pe care le fundează imaginația creatoare.

Dar n-am insistat de-ajuns asupra analogiei între fenomenul religios şi opera literară. întocmai după cum orice fenomen religios este o hierofanie (adică revelează sacrul într-un obiect sau un act profan), tot aşa creația literară revelează semnificațiii universale şi exemplare în evenimente şi personagii de toate zilele.

23 noiembrie

Descopăr articolul lui Thomas Mann „The Making of the ***Magic Mountain",*** apărut mai demult în ***Atlantic Monthly*** şi reprodus ca Prefață la ediția Modem Librery. Thomas Mann afirmă hotărît că ***Muntele vrăjit*** este „a novel of initiation". Un studiu al lui Howard Nemerov - „The Quester Hero" - i-a relevat lui T.M. că şi în ***Muntele vrăjit*** se caută „Graalul", adică ***lapis philosophorum, aurum potabile,*** elixirul vieții, în ***Muntele vrăjit,*** scrie T.M., „there is great deal said of alchemistic, hermetic pedagogy, of ***transmutation.*** And I, myself a guileless fool, was guided by a mysterious tradition /.../ Not for nothing do Freemasonry and its rites play a role in ***The M. M.,*** for Freemasonry is the direct descendent of initiatory rites. In a word, the magic mountain is a variant of the shrine of the initiatory rites, a place of adventurous investigations in the mystery of life. And my Hans Castorp /.../ has a very distinguished knightly and mystical ancestry: he is the typical curious neophyte - curious in a high sense of the word - who voluntarily /.../ embraces disease and death, because his very first contact with them gives promise of extraordinarily enlightement and adventurous advancement, bound up, of course, with correspondingly great risks".[1]

Si conclude: „Hans Castorp is a searcher after the Holy Grail".[2]

Toate astea, Thomas Mann le-a înțeles după ce-a citit studiul lui Nemerov. Dar sunt curios.să stiu dacă această descoperire i-a revelat un înțeles mai adînc al altor opere, în primul rînd al lui ***Doctor Faustus.***

25 noiembrie

Zăpadă ca în toiul iernii. Frig. Biroul meu de la Meadville era acoperit cu cărți, dosare, scrisori, hîrtii şi hîrtiuțe; imposibil să continuu lucrul întrerupt aseară. Exasperat, încep să fac ordine. Găsesc şi o seamă de însemnări, purtînd indicația ***Jurnal.*** Bunăoară: ***Chicago, 19 ianuarie:*** în taxiul cu care m-am întors azi din Loop citesc această inscripție: „Cancer cures smoking".[3]

27 noiembrie

De trei zile ninge întruna. Nu am chef de lucru. Reuşesc, totuşi, să scriu cîteva scrisori.

28 noiembrie

Aflînd că Monica L. a fost atacată chiar în fata casei lor si sălbatic lovită, Christinel i-a telefonat astăzi. A putut vorbi

[1] **„se vorbeşte mult de alchimie, de pedagogie ermetică, de *transmutație.* Iar cu, nebun inocent ce sunt, m-am luat după o misterioasă tradiție. /.../ Slu degeaba masoneria şi ritualurile ei joacă un rol în *Muntele vrăjit,* căci masoneria descinde direct din ritualurile inițiatiec. într-un cuvînt, muntele magic este o variantă de altar pentru ritualurile inițiatiec, un loc al investigațiilor curajoase în misterul vieții, ĺar Hans Castorp /.../ al meu arc o tradiție foarte distinsă, cavalerească si mistică: este neofitul curios - tipic curios în sensul bun al cuvîntului care optează de' bună voie pentru boală şi moarte, căci primul lui contact cu ele promite o deschidere extraordinară şi un progres plin de surprize, supuse, desigur, unor mari riscuri similare**

[2] **„Hans Castorp e în căutarea Sfîntului Graal"**

[3] **„Cancerul vindecă fumatul".**

chiar cu Monica; se întoarse de cîteva ceasuri de la spital. Din fericire, radiografiile n-au arătat leziuni cerebrale.

Agresiunea face parte din campania de intimidare în legătură cu „scandalul" Paul Goma. A avut loc în chiar ziua sosirii lui Goma la Paris.

noiembrie

Anul trecut am primit o cărţulie, *The Futility God* (Mansfield, Ohio, 1975), trimisă de autor, Jack W. Hannah. Dar n-am apucat s-o citesc. Acum cîteva zile am dat peste ea şi am răsfoit-o. Aflu că Morgan Robertson, mediocru scriitor american, demult uitat, a tipărit, în 1898, *Futility,* roman ieftin şi sentimental, fără valoare literară, dar pasionant pentru acest motiv: povesteşte naufragiul unui transatlantic, pe nume *Titan.* Asemănarea cu *Titanic* şi naufragiul său *în 1912* este pur şi simplu uluitoare. *Titan,* vaporul imaginat de Morgan Robertson, avea patruzeci şi cinci de mii de tone, iar *Titanic* patruzeci şi şase de mii trei sute douăzeci şi opt; când s-a lovit de un aisberg, *Titan* înainta cu douăzeci şi cinci de noduri marine, şi *Titanic cu* 22 1/2; amîndouă naufragiile au avut loc în luna aprilie; amîndouă transatlantice făceau cursa Anglia-New York; *Titan* s-a izbit de aisberg după 9,30 seara, dar înainte de miezul nopţii; *Titanic* la 2,45 noaptea; cauza a fost aceeaşi: viteza prea mare pentru anotimpul în care se găseau si ceata care se lăsase; *Titan* s-a scufundat la nouă sute de mile de New York, *Titanic \&* 1 300; lungimea primului era de opt sute de picioare şi lăţimea de 80, *Titanic* avea o lungime de opt sute optzeci şi trei şi o lăţime de nouăzeci şi două de picioare; amîndouă erau construite numai din otel: *Titan* dispunea de patruzeci de mii cai putere, *Titanic* de patruzeci si şase; capacitatea lor maximă de pasageri şi echipaj era de respectiv trei mii şi trei mii trei sute douăzeci; *Titan* aparţinea unei societăţi din Liverpool, iar *Titanic* societăţii „White Star", tot din Liverpool; amîndouă erau conduse de ofiţeri din marina britanică şi erau puse în mişcare de trei turbine; din cei două mii de pasageri de pe *Titan,* au pierdut aproape toti (Robertson nu indică pierderile suferite de echipaj); din cei două mii două sute opt pasageri şi echipaj de pe *Titanic* s-au înecat o mie cinci sute şaptesprezece; *Titan* avea douăzeci si patru bărci de salvare, *Titanic* douăzeci; primul era prevăzut cu nouăsprezece uşi de securitate *(watertight doors)* celalt cu şaisprezece; şi la unul şi la altul, uşile se închideau automat îndată ce le atingea apa.

Cînd Robertson îşi scria romanul, cel mai mare vapor nu trecea de 680 de picioare; greutatea maximă era de 18 915 tone şi cel mai rapid transoceanic avea treizeci şi două de mii cai putere. Nu exista, pe atunci, nici un vapor cu trei turbine. Robertson îşi descrie imaginarul *Titan* aproape în aceiaşi termeni cu care fusese exaltat *Titanic* „cea mai mare dintre toate operele alcătuite de om" şi „peste putinţă de confundat". Tot atît de tulburător este numărul naufragiaţilor pe care îl imaginează Robertson: aproape două mii. Pentru că din 1892 pînă în 1901 (adică, aproximativ, cam în timpul cînd îşi scria romanul) peste trei milioane două sute cincizeci de mii de pasageri traversaseră Oceanul Atlantic între Anglia şi Statele Unite, cu numai şaptezeci şi trei de victime. Iar din 1902 pînă în 1911, cam sase milioane au făcut aceeaşi călătorie, si numai nouă pasageri şi-au pierdut viaţa. Cifra indicată de Robertson - aproape două mii de victime - părea, în 1892, pur şi simplu fantastică.

Pe bună dreptate, Jack Hannah socoteşte că ne aflăm în faţa unei autentice, deşi stranii, „profeţii", care trebuie analizată într-o perspectivă teologică. Asta a încercat să facă el, scriind *The Futility God* (ce titlu admirabil!...). Mi se pare totuşi curios că n-a reuşit să intereseze o mare casă de editură - asta în SUA, singura ţară, se spune, unde teologia nu este o „ştiinţă moartă".

/ decembrie

Aseară, ultimul seminar (seminarul va continua şi în trimestrul de iarnă). O studentă, Catherine Bell, a prezentat opera lui Rafaelle Pettazzoni. După coffee-tireak, discuţie

generală: le-am spus, între altele, că, într-un anumit fel, Pettazzoni a fost modelul meu. Am repetat oarecum „confesiunea" de acum cîțiva ani, la Santa Barbara, la încheierea colocviului despre scrierile mele. Spuneam atunci: înțeleg prin ***model*** ceea ce ***face*** un istoric al religiilor, nu ***cum*** face. Pettazzoni era un istoricist, si eu nu sunt. Iar în multe probleme, soluțiile noastre erau diferite, mai exact contrarii. Dar exemplul lui m-a încurajat să fac la fel. R. P. a fost ultimul savant care s-a silit să cerceteze si să înțeleagă Istoria religiilor în ***totalitatea*** ei. Nu s-a mulțumit să se cantoneze într-un singur domeniu, deşi ajunsese un „specialist" în istoria religiilor greceşti. A avut curajul să atace probleme generale: originea ideii de Dumnezeu, Misterele helenistice, structura gîndirii mitologice, confesiunea păcatelor etc.

-Este foarte greu!, a exclamat un student (unul din cei mai buni, de altfel).

Am ridicat din umeri, oftînd - şi apoi am izbucnit toti în rîs.

5 decembrie

„It makes but little difference whether one dies in the-trenches suddenly or in a factory day by day."[1] Asta o scria A. K. Coomaraswamy în 1937 (What is the use of Art, anyway?").

6 decembrie

Telefonăm Corinei, la Bucureşti. Auzim mai clar decît, uneori, auzim New Yorkul. A fost răcită două săptămîni, dar acum e mai bine. Speranța ei (şi a noastră...): să ne putem revedea în vara viitoare.

7 ***decembrie***

Frigul care durează de două săptămîni. Zăpadă ca în iernile ***noastre,*** în România de acum o jumătate de secol...

[1] **„N-arc prea mare importanță dacă cineva moare subit în tranşee sau într-o fabrică zi de zi"**

De identificat acest citat din Marx: muncitorul este „as much the invention of modern times as machinery itself.

Una din putinele afirmații ale lui Marx ***universal*** acceptate (si de „modernişti" si de „tradiționalişti").

8 decembrie

Ninsoarea continuă, dar nu mai viscoleşte. La 1,00 vine la Meadville Giovanna Breu, redactoare la ***People Magazine,*** ca să-mi ia un interviu. Puțin timp în urmă ajunge şi fotograful - tînăr bărbos si simpatic abia întors de !a Paris.

Interviul durează mai mult de două ore. Apoi, tustrei, prin zăpadă, pînă la Swift Hall, unde începuse demult examenul lui Juan Campo, la care trebuia să iau parte. Fotograful mă opreşte de mai multe ori în dreptul clădirilor care i se păreau interesante şi mă țintește cu aparatul.

Spre seară, citesc biografia lui Ananda Coomaraswamy. Cunoşteam deja cîteva capitole pe care-Roger Lipsey mi le trimisese, în manuscris, acum vreo sapte-opt ani. îmi aduc aminte, între altele, de primele scrisori ale lui A. K. C, prin 1931-1937. îi trimisesem ***Yoga. Essai sur Ies origines de la mystique indienne.*** Observa, pe bună dreptate, că termenul „mystique" nu prea se potriveşte, că Yoga este şi ***altceva.*** Cînd i-am cerut colaborarea pentru ***Zalmoxis*** a acceptat cu entuziasm (îi plăcea să-şi publice articolele prin reviste mai mult sau mai puțin obscure, în India de Sud, în Ceylon, în Portugalia...). Mi-a trimis manuscrisul acelui admirabil text „The Philosophy of Medieval and Oriental Art", pe care Lipsey îl republică astăzi în primul volum din ***Selected Papers.*** Apoi, a treia sau a patra zi, -am început să primesc scurte scrisori, indicînd modificarea unei fraze, adăugind un citat, rectificînd o notă bibliografică etc. Asta a continuat şi după ce articolul se afla în şpalturi, apoi în corectura în pagini. încă si mai dramatică a fost tipărirea splendidului studiu ***Svayamătrinna: Janua Coeli.*** Mi-ar trebui cîteva pagini ca să povestesc aventura. Zeci şi zeci de adaosuri, două, trei corecturi - apoi am plecat la Londra. Plumbul volumului II

din *Zalmoxis* a fost topit, şi cînd, după un an, volumul a fost cules din nou, nemaiexistînd manuscrisul au fost utilizate şpalturile - şi multe cuvinte deveniseră ilizibile. Studiul a apărut mutilat; unele fraze erau ininteligibile. I-am trimis lui A. K. C. cîteva extrase, întîi de la Lisabona. în 1941-1942, apoi de la Paris, în 1945. Dar mi-era ruşine... Din fericire, aproape totalitatea exemplarelor din *Zalmoxis* (vol. I şi II) a fost distrusă în bombardamentul american din 1944.

10 decembrie

Din discursul pe care l-a ținut Coomaraswamy la banchetul oferit de prieteni şi admiratori cînd împlinea şaptezeci de ani, aflu de dr. John Lodge, specialist în artele Indiei şi funcționar la Museum of Fine Arts. Dr. Lodge, spune Coomaraswamy, a scris prea puțin; dar lumea îşi va aminti de el mai ales pentru acest aforism: „From the Stone Age, until now, ***quelle degringolade!***"^

16 decembrie

Zi superbă. Dimineața, examenul lui Gallagher: conversiunea în primele secole ale creştinismului. Ar trebui să notez pe îndelete (dar cînd voi avea timp?...) observațiile mele în legătură cu „convertirea prin Carte" în Europa modernă (Franz Rosenzweig, Papini, R. P. Jean de Menasce etc.).

Mă întorc în biroul meu de la Meadville, dar nu am chef de lucru. Privesc pe fereastă cum se „dezarticulează" scările de lemn care coboară din ***Channing House*** în grădină. Acum cîteva zile, Mike a descoperit primele, termite. Devoraseră, din interior, o jumătate de balustradă, la primul etaj. Dacă, într-un an- sau în cîteva luni, cineva s-ar fi aplecat pe balustradă...

îmi trec prin minte scene din toamna 1956, din iarna si primăvara 1957, cînd locuiam în micul apartament de la etajul II (acolo unde mai tîrziu, în 1970, invitasem să locuiască, pentru o lună, pe soții Adrian Păunescu). Veverița care intrase pe fereastră, în timp ce Christinel era în baie, şi începuse să scotocească în cutia cu bomboane, în sufragerie. Şi, cîteva săptămîni în urmă, aceeaşi veveriță (sau poate era alta?) care, în lipsa noastră, intrase în sufragerie pe fereastra întredeschisă si, nemaiputînd ieşi, începuse să roadă pervazul de lemn...

Si, mai ales, pasărea albastră pe care o văzusem prin oglindă, în spatele meu, în timp ce mă bărbieream; am crezut, la început, că am avut o nălucire, şi aproape că mi-a fost frică. Nu. văzusem niciodată pînă atunci o *Jeanbird:* cînd îşi ia zborul, deschizîndu-şi aripile, îți dai seama că e cu adevărat albastră.

„Din epoca de piatră şi pînă acum, ce *degringoladă!*

20 decembrie

Azi noapte am terminat de citit, emoționat, *Monsieur Proust* de Celeste Albaret. De cartea aceasta mi-a vorbit Emil Cioran, într-o după-amiază de octombrie, în cafeneaua *La Martiniquaise.* Ne întîlnisem cu vreun ceas mai înainte - Cioran, Eugen Ionescu şi cu mine - la Editura Belfond, unde ne aştepta fotograful. Apoi, cu întreg grupul, îh Place Furstenburg, căci, aşa cum spusesem lui Claude Bonnefoy, aici ne întîlnisem pentru prima dată, noi trei, în septembrie 1945, puțin timp după ce venisem de la Lisabona. Fotograful şi-a dat silința să ne surprindă în diferite poziții şi atitudini, vorbind între noi, eu privind cînd la unul, cînd la celălalt, Eugen rîzînd, perorînd, înălțîndu-şi brațul, Cioran melancolic, politicos, resemnat. Apoi Eugen a plecat grăbit, se ducea la o şedință de lucru la Academie.

După ce s-a risipit grupul, Cioran şi cu mine am intrat la *Martiniquaise,* să ne încălzim. El a cerut, ca deobicei, *une infusion de verveine,* eu o cafea. Acum, cînd scriu rîndurile acestea în biroul meu de la Meadville, ridicînd la răstimpuri ochii spre fereastră, privind cum se întețeşte ninsoarea, acum mă întreb cum de n-am evocat, acolo, în sala din fund a cafenelei, unde ne refugiasem ca să fim singuri - acel Paris fabulos din primii ani de după război, cînd eram toți trei

săraci, necunoscuţi şi, deşi fără prea multe iluzii, hotărîti, fiecare pentru alte motive, să rămînem ce-am fost în ţară: scriitori. Ar fi fost amuzant să evocăm acei ani, cînd Eugen spera să fie acceptat, ca vopsitor, la Ripolin - după ce l-am văzut grăbindu-se să nu întîrzie prea mult de la şedinţa de lucru a Academiei Franceze...

Dar nu-mi pare rău. L-am ascultat pe Cioran vorbindu-mi entuziasmat despre ***Monsieur Proust.*** N-a crezut că poate exista un asemenea devotament, o asemenea totală dăruire de-sine; acea femeie simplă, „fără cultură", a ghicit unicitatea şi grandoarea operei lui Proust înainte de mulţi intelectuali si scriitori francezi. întrebîndu-1 dacă reciteşte cu aceeaşi pasiune ca pe vremuri ***A la recherche du temps perdu,*** Emil mi-a mărturisit că nu mai reciteşte decît ***Le Temps retrouve;*** a recitit-o de vreo trei, patru ori. Iar cînd i-am spus că, pentru mine, este partea cea mai deprimantă din Â ***la recherche...,*** a exclamat: Păi, tocmai de aceea!... Si este si cea mai adevărată...

Palm Beach, 24 decembrie

Am ajuns în seara de 21 decembrie. La Ocean View Hotel locuim aceleaşi camere comunicante pe care le-am avut acum patru ani. Odaia Lisettei este alături.

Cînd am plecat din Chicago, începuse din nou să ningă, şi ne-a fost teamă că se va închide aeroportul. Am decolat doar cu un ceas întîrziere. Dar ne-a dezamăgit frigul si cerul înnourat din Palm Beach. A doua zi, cerul era limpede, sticlos, dar tot atît de frig. Acum patru ani, exact în săptămîna Crăciunului, ne plimbam în haină şi plaja era întotdeauna plină. îmi aminteam mai ales de fluturii şi himenopterele din grădină, de şopîrlele care traversau trotuarul în dreptul hotelului. Din fericire, florile sunt tot atît de frumoase, si azi dimineaţă am zărit destule şopîrle, unele mărunte ca un fir de lînă, pe ziduri, pe sub tufe. De ajuns ca să regăsesc' copilăria...

De cînd am venit, n-am făcut mare lucru. Nici măcar n-am răspuns la cele cîteva scrisori urgente, pe care le-am adus cu mine. Nesfîrşite plimbări pe malul Oceanului, în soare, cu vîntul în faţă. Şi somn - parcă n-aş fi dormit de multe nopţi. Cu efort reuşesc să recitesc o parte din materialele, strînse şi transcrise demult, despre religia chineză arhaică. Astă seară, am început cartea lui Ping-Ti Ho, ***The Cradle of the East.***

26 decembrie

Am cinat aproape în fiecare seară la Lydia M. Plimbări, singur sau cu Christinel. (Lisette preferă să rămînă pe plajă. A descoperit de curînd o nouă bucurie: să vadă cum pescăruşii prind din zbor bucăţelele de pîine).

După miezul nopţii, termin de citit cartea lui Ho. Dacă are dreptate, toate ipotezele în legătură cu originea civilizaţiei chineze (agricultura, ceramica, metalurgia ar fi fost primite, direct sau indirect, din Mesopotamia şi Balcani) cad de la sine. încă un argument contra teoriei difuzioniste. De aici înainte, orice Istorie universală va trebui să ia în consideraţie cel puţin trei centre autonome de civilizaţie: Orientul Apropiat, China şi America Centrală. Dar s-ar putea să fie chiar mai multe: Balcanii, bunăoară, şi Africa. (Unii savanţi au susţinut mai demult că agricultura africană a fost descoperită de o populaţie preistorică locală).

îl invidiez - dar şi îl plîng - pe viitorul autor al unei ***Istorii universale*** (nu prea au fost mulţi în ultima vreme! Ultima, si cea mai reuşită, a publicat-o McNeill în 1963: ***The Rise of the West).*** îl invidiez, pentru că are o perspectivă nebănuită pînă acum zece - cincisprezece ani; îl plîng, pentru că ghicesc cît îi va fi de greu să păstreze echilibrul între trei sau patru ***naraţiuni,*** dintre care cel puţin două, trei (Orientul Apropiat, Africa (?) China, Balcani) sunt aproape sincronice.

28 decembrie

N-am întovărăşit pe Christinel şi Lisette, plecate cu Lydia M. la Miami. Am rămas aproape toată ziua în odaia mea,

transcriind foile şi hîrtiuţele pe care, de cîţiva ani, m-am obişnuit să scriu ***Jurnalul.*** Uneori grafia e indescifrabilă şi, exasperat, mototolesc hîrtia şi o arunc la coş. îmi pare rău. îmi spun că poate însemnasem acolo, în cîteva rînduri devenite acum ilizibile, observaţii pe care mi-ar fi plăcut să mi ie pot aminti mai tîrziu. '

29 decembrie

Prima dimineaţă caldă. Plimbarea obişnuită pe Gulf Street si apoi pe Middle Street, care-mi place cu deosebire pentru că, la acea oră, este totdeauna pustie. Mă opresc din nou în faţa vilei care mă fascinează, adumbrită de palmieri, baubodi şi alţi arbori tropicali (ca o casă din Ceylon îmi repet de cîte ori o văd). Ce admirabilă locuinţă, făcută parcă anume pentru scris! (Evident, literatură - nu Istoria Religiilor...)

Puţin înainte de ora prînzului, plaja e aproape plină. Nu mai sunt talazuri, şi au dispărut grupurile de adolescenţi şi tineri trudindu-se să înveţe „surfing".

30 decembrie

începe să se încălzească bine. Mă pot plimba fără haină chiar pe bulevard, în faţa plajei, unde vîntul e puternic.

Curăţenia aproape nefirească, artificială, a acestui oraş. Pe anumite străzi, parcă n-ai îndrăzni să arunci o ţigară stinsă. Şi totuşi, între clădirile mari, elegante, străjuite de palmieri, din cînd în cînd un loc viran. Probabil că au dărîmat casele doar cu cîţiva ani în urmă. în aşteptarea noilor construcţii, maidanele se acoperă de bălării şi scaieţi şi, acum, în plin sezon turistic, nu mai vezi, de la o zi la alta, decît cutii de carton, sticle goale, jurnale vechi. De-a lungul maidanelor, trotuarul e demult spart, şi printre crăpături au crescut buruieni. Toate astea, doar la cîţiva metri de blocuri maiestuoase, de admirabile vile în stil hispano-colonial. Dacă acea doamnă elegantă, în rochie lungă de seară, s-ar fi coborît din maşină cîţiva paşi mai departe, s-ar fi împiedicat în crăpăturile trotuarului, s-ar fi lovit de o sticlă de coca cola.

Oras ultra modern: case fără „vecini"...

31 decembrie

Foarte cald, aproape înăbuşitor. Lucrez toată ziua; transcriu foile disparate din ***Jurnal*** şi încep ***Prefaţa*** la traducerea franceză a ***Domnişoarei Christina*** (care va apărea curînd, îmi scrie C. Tacu, la Editions de l'Herne).

Cinăm la Lydia, apoi, la hotel citim: Christinel, ***Monsieur Proust,*** eu ***Poezii*** de Vasile Voiculescu (ediţia „Cele mai frumoase pagini"). Şi, ca de obicei, amintiri. Din anii **1934-1935,** cînd îl întîlneam la Radio şi la sediul Societăţii Scriitorilor Români. Am luat odată masa la un restaurant de lux, dr. Voiculescu, N.I. Herescu şi cu mine, invitaţi -de generalul Condiescu. Am rămas pînă dimineaţa. Cred că el a sugerat ca S. S. R. să-mi ofere un dejun la **Capsa,** în mai **1937,** cînd eram zilnic atacat în ziare ca „scriitor pornograf de C. Kiriţescu, apoi de Cocoş (la ***Neamul Românesc)*** si începuse o adevărată campanie contra mea. Neuitat dejun: C. R. Motru, generalul Condiescu, Al. Rosetti, C. C. Giurescu, Nae Ionescu, Ionel Teodoreanu, şi cîti alţii, pe care i-am uitat. Astăzi nu mai trăieşte nici unul. Cel din urmă, C. C. Giurescu, a murit toamna trecută.

îl vedeam des pe dr. Voiculescu în ultimii ani petrecuţi în ţară. La Paris, prin **1946-1947,** mi-a scris de cîteva ori. Era, pe atunci, pasionat de India, de Upanişade, de buddhism. Mi-a trimis odată manuscrisul unei nuvele fantastice si poemul „Adio Libertate!", pe care l-am publicat, fără semnătură, în fruntea primului număr din ***Luceafărul.*** Am aflat mai tîrziu că sta deoparte, sărac, uitat; nu voia „să colaboreze".

Şi apoi, puţin timp după moartea lui, în **1963,** marea surpriză: ***Ultimele Sonete închipuite ale lui Shakespeare.*** Cea mai importantă din întreaga lui operă poetică. (Cunoşteam cîteva ***Sonete,*** aduse de părintele Andrei Scrima; ni le-a citit odată la Paris). Şi cele două volume de povestiri fantastice (care, din păcate, nu m-au entuziasmat).

4 ianuarie, 1978

Ajungem la aeroport cu un ceas mai devreme. Intrăm la ***caffeteria*** şi aşteptăm, mîncînd inevitabilele sandvişuri cu

şuncă şi bînd cafea. Alături de noi, alţi călători, parcă tot aceiaşi pe care i-am văzut acum zece zile, acum zece ani...

Şi totuşi, sunt americani care pot lucra ***oriunde,*** într-o, ***caffeteria*** ca şi în avion. Acel profesor care a dictat peste o sută de scrisori într-un dictafon minuscul, în avionul care-l ducea de la New York la Los Angeles...

Chicago, 5 ianuarie

Surpriza: s-a topit zăpada de pe acoperiş şi picură în salon. Seara de la 7 la 10 primul seminar despre ***Metodologia Istoriei Religiilor.***

6 ianuarie

Unsprezece scrisori. Dar cum le scriu cu mîna, le scriu din ce în ce mai repede şi mai prost. Fostul nostru coleg, Luther Adams, n-a publicat decît o singură carte - teza lui de doctorat. Dar e cunoscut pretutindeni şi admirat pentru marea lui erudiţie bibliografică, pentru conferinţele pe care le ţine şi pentru imensa lui corespondenţă. Dictează secretarei, în fiecare zi, 10-20 de scrisori. Iar după ce rămîne singur, dictează la dictafon încă pe atîta...

9 ianuarie

Douăzeci şi nouă de ani [de căsătorie]. Extraordinar de frig (-20° Celsius) şi vînt. Dar cerul este de cleştar.

Recitesc referinţele adunate de Coomaraswamy despre „cei morţi în viaţă". Eckhart: „the kingdom of God is for none but the thouroughly dead."[1]. Evident, Platon ***(Phaidon*** 67 D, E), cu faimosul pasaj: „Adevăraţii filozofi practică moartea etc." De aceea Rumi şi Angelius Silesius scriau: „Trebuie să mori înainte de a muri". Căci nu vom putea „renaşte" dacă n-am murit. Rumi vorbeşte despre „a dead man living walking on the earth, like living men; yet he is dead and his spirit is gone to heaven..."[2]

[1] **„împărăţia lui Dumnezeu este doar pentru cei morţi cu adevărat."**

[2] **„un om mort care trăia păşind pe pămînt, ca oamenii vii; dar el e mort şi spiritul lui a plecat în cer..."**

10 ianuarie

In ***Năladiyăr,*** colecţie tamilă de versuri didactice (probabil, din secolul al VI-lea), găsesc acest elogiu al soţiei: „Castitea unei femei este asemenea unei săbii ascuţite în mîna unui bărbat curajos".

12 ianuarie

Văd astăzi într-o librărie din cartier o nouă ediţie ***paperback*** din ***Patterns in Comparative Religion (= Trăite).*** Ediţia a opta. Din vina mea, traducerea engleză a acestei cărţi mi-a adus doar trei sute de dolari. Cînd Payot mi-a spus, prin 1951-1952, că un editor american vrea să traducă ***Trăite,*** oferind fie procentajul obişnuit şapte la sută, fie o sumă globală de şase sute de dolari - eu am stăruit să accepte a doua propunere. Aveam mare nevoie de bani. Acei trei sute de dolari, încasaţi acum un sfert de veac, mi-au îngăduit să trăiesc liniştit o lună de zile. (Locuiam atunci în rue de la Tour şi nu plăteam chirie.)

14 ianuarie

Printre cele patruzeci - cincizeci de cărţi pe care le-am dăruit azi bibliotecii (Meadville), se află şi cele două masive volume ale profesorului B. Weinberg, ***The litterary criticism in the Italian Renaissance...*** Mi-am adus deodată aminte de ultimele noastre întîlniri. Vorbeam mai ales de poezia franceză, de Parisul în care trăise prin 1950, de Florenţa. Erudit, ironic, timid. Cînd primea studentele în biroul lui de la Universitate, lăsa întotdeauna usa deschisă. Nu cumva să bănuiască cineva că...

16 ianuarie

Lungă şi pasionantă scrisoare de la Christina Ionescu, profesoară refugiată în Canada. Multe detalii din ţară, de acum vreo trei ani, cînd voia să „strecoare" cîte ceva despre mine în seminariile Facultăţii de Litere. „Bagă de seamă ce faci, i s-a spus, a doua oară să nu te rriai prindem." Dar a

îndrăznit şi a doua oară, propunînd profesorului Alex. Dima, şeful catedrei, o teză de doctorat despre mine. Dima, la auzul acestei nemaipomenite obrăznicii, s-a repezit la uşa biroului, a ferecat-o, a aruncat paltonul peste telefon şi, sufocat, abia a putut să îngaime: Dumneata o să mă omori pe mine. Vrei să ne dea afară pe amîndoi, ce vrei? Eşti inconştientă!...

In aceeaşi epocă, ambasadorul Bogdan mă invita în numele Academiei să devin membru de onoare, să vizitez tara etc. etc.

17ianuarie,

Întreg campusul e troienit şi ninsoarea continuă. Julie, studenta mea din California, îmi mărturisea ieri emoţia cu care a privit zăpada.cînd a văzut-o pentru întîia oară...

Aud bătăi în usă si mă ridic de la birou; ca de obicei, furios — căci nu primesc studenţii decît în anumite zile. Este Vicky, acea studentă care tot studiază de vreo cinci - şase ani (tibetana, Istoria Religiilor, simbolismul etc.) şi nu izbuteşte să termine nimic. îmi întinde o carte. A fost cu tatăl ei în România, acum două luni, şi a cumpărat-o la anticar. S-a hotărît să mi-o dăruiască. Este o carte legată, cu cotorul de piele roşie. O deschid. Un manuscris pe hîrtie groasă, scris cu cerneală neagră, foarte clar, dar cu o grafie vetustă: ***Le Regne de Saturne change en siecle d'or...*** Le tout traduit du Latin d'Huginus Barma, par Mr. Pi. TH. An... â Paris, aux depens de Pierre Derieu, M. D. CCLXXX.

După ce rămîn singur, o frunzăresc cu melancolie şi mare curiozitate. Cum a ajuns acest manuscris în România? Cine o fi fost proprietarul dintîi? Şi, înainte de toate, de ce-a fost copiat acest text, cu atîta grijă, după ce cartea fusese tipărită, la Paris, în 1780?

25ianuirie

Ninge întruna. încerc să curăţ biroul, îngropat sub dosare. Caut zadarnic o mapă în care adunasem ultimele însemnări în

legătură cu capitolul XXXI din *Histoire.* în cele din urmă, renunţ.

Astă seară, al treilea seminar: despre Van der Leeuw. Primele două - despre Freud şi Jung, mai precis despre contribuţiile lor la înţelegerea fenomenului religios - au fost excelente. Unul din studenţi a făcut aluzie la ‚jungianismul" meu. Am crezut că se referă la „arhetipuri", şi pentru că problema mă interesa, i-am cerut să precizeze ce înţelege prin „jungianismul" meu. „Aţi făcut parte din acelaşi cerc, *Eranos* de la Ascona", mi-a răspuns tînărul.

Nu ştiam ce i-aş putea răspunde ca să nu-1 jignesc. în cele din urmă, m-am mulţumit cu o glumă.

- în acest caz, i-am spus, ar trebui să mă consideri unitarian, pentru că se întîmplă că biroul meu de lucru se află într-o clădire care aparţine unitarienilor...

26 ianuarie

Ninge. Campusul e din nou întroienit. Privesc visător pe fereastră. Am regăsit mapa cu însemnări, dar lucrez anevoie, cu mare efort. Ceea ce mă farmecă mai mult: tăcerea, aproape neverosimilă. Nici o maşină, nici o voce pe stradă. Parcă am fi într-un sat de munte, iarna, acum multe zeci de ani...

27 ianuarie

Ieri după-amiază, un tînăr cu barbă roşie şi ochi albaştri, sprinten, aproape agitat, zîmbind întruna, mă roagă să-1 primesc a doua zi, „pentru un ceas sau măcar trei sferturi de ceas." De ce a doua zi? „Pentru că e o zi foarte importantă pentru mine!"

A venit azi la 1,00, cu un sac - din care a scos o sticlă de vin alb, o cutie de carton cu două pahare şi cîteva sandvişuri. I-a părut rău că eu tocmai dejunasem, dar a cerut voie să mănînce el. A destupat sticla de vin (ţinută desigur în frigider), a umplut paharele şi am ciocnit. „E cea mai importantă zi din viaţa mea, începe. Este ziua mea de naştere

şi totodată ziua în care mi s-a spus, ***exact acum trei ani,*** că sunt vindecat de cancer..."

La douăzeci şi unu de ani a descoperit că e condamnat: un cancer pulmonar.pe cale de a se generaliza (dureri în tot corpul, de la stern la încheieturi). Doctorul anunţă părinţii că nu va trăi mai mult de un an şi jumătate. începe tratamentul (cobalt?, n-am înţeles prea bine; în orice caz, repetă că e vorba de o descoperire recentă, de acum cinci ani). Nopţile, după tratament, epuizat, încerca să înţeleagă ce se întîmplă. De ce tocmai ***el?*** Şi de ce atît de tînăr? Etc. Apoi, după ultimul control, în'ziua de 27 ianuarie, 1974, doctorul îl asigură că e complet vindecat. Pe neaşteptate, simte ***cu adevărat'***că a început o viaţă nouă, căci vestea a primit-o exact în ziua lui de naştere. Povestindu-mi, rîdea si se agita tot timpul. Nu-şi găsea locul. „Nu e un miracol? mă întreba mereu. Nu este extraordinar că tehnologia care a provocat poluarea atmosferei şi atîtea altele, tocmai tehnologia a izbutit samă vindece?..."

îşi termină ***Master in Religion*** la vară. Nu ştie ce va face după aceea. I-ar plăcea să viziteze spitalele de canceroşi si să le vorbească de „minunea" tehnologiei. A băut cîteva pahare, a mîncat două sandvişuri. Vrea neapărat să fim fotografiaţi împreună. Roagă pe una din secretare din biroul alăturat să ne fotografieze cu paharele în mînă - arătînd cu cealaltă mînă, ***trei degete.*** Anul trecut a fost fotografiat cu profesorul lui, Langdom Gilkey.

De ce-a venit, deodată, la mine? Nu l-am văzut niciodată pînă ieri. Şi acum îmi dau seama că nu ştiu nici măcar cum îl cheamă...

29 ianuarie

Aseară, am invitat pe soţii Ricoeur şi Lacocque la restaurantul ***Army and Lou 's.*** întîlnisem proprietarul acum vreo două luni: un negru căsătorit cu o belgiană, foarte simpatici amîndoi. Restaurantul se află undeva spre sud, la vreo douăzeci de „blocuri". Traversăm un cartier de negri, aproape îngropat sub zăpadă. La răstimpuri, de-o parte şi de alta a străzii, case părăsite, cu ferestrele fără geamuri. Case cu cîteva etaje; cîndva, poate au fost chiar frumoase. Impresie sinistră, deprimantă...

31 ianuarie

Sanda, care a fost astă vară la Bucureşti şi a văzut-o pe Corina, mi-a adus trei caiete cu timbre, din clasele primare. I le cerusem eu Corinei; îmi închipuiam că, răsfoindu-le mă voi trezi deodată în anii 1916-1917 - aşa precum faimoasa ***madeleine*** a lui Proust... Le-am răsfoit, dar nici o altă ***nouă*** amintire nu si-a făcut drum pînă la mine, cel din ziua de azi. Adevărul este că îmi aduc încă foarte bine aminte de toate întîmplările din copilărie şi adolescenţă.

/februarie

Azi-noapte, puternice dureri artritice. N-am putut adormi decît la 6,00 dimineaţa. Cînd ies să mă plimb, ninsoarea se înteţeşte. în faţa Me'adville-lui văd că cineva se apropie zîmbind de mine. Recunosc figura, dar nu identific persoana. Mi se adresează în franţuzeşte, şi înţeleg, deodată, că e N. Morcovescu (pe care-1 ştiam, de mulţi ani, în Australia). A fost la Chicago între Crăciun şi Anul Nou, ne-a căutat zadarnic la telefon, şi-a închipuit că suntem la Paris. Aflu că va rămîne cîteva luni. Impresionat de moartea Sibyllei.

îmi reiau plimbarea, dar mă întorc după cîteva minute. Prea multe amintiri: Morcovescu, Julliand, Lola - prin anii 1948-1949, cînd veneau să mă vadă la Hotel de Suede. Apoi, după 1950, în Rue de la Tour. Apoi, în 1956, Morcovescu cu Julland la New York...

5 februarie

Ciclurile temporale sunt din ce în ce mai scurte: ciclul geologic, biologic (viaţa speciilor), istoric (durata culturilor), individual (persoana umană). Dar numai omul înţelege despre „ce este vorba"; şi numai el se poate elibera de Timp.

7 februarie

Zadarnic a încercat Randy să zvîrle zăpada de pe acoperiş. A rămas destulă, şi cînd a început să se topească, a început din nou să plouă în salon.

Maşina la care dactilografiază Christinel ultimele texte s-a stricat. A sărit litera a; trebuie s-o scriu cu mîna...

Tot astăzi mi s-a stricat ceasul de mînă. Am rugat-o pe Christinel să-mi telefoneze la birou pe la 8.30 seara, ca să ştiu că se apropie ora mesei.

10 februarie

Astă seară, la Quadrangle Club, recepţie şi cină organizată de Social Thought în onoarea lui John Nef.

Mă întreb însă de ce nimeni nu s-a gîndit să-i pregătească un ***Festschrift.*** în fond Comitetul pentru Social Thought este creaţia lui.

14 februarie

Thomas W. îmi spunea astăzi cît a fost de surprins şi, imediat după aceea, indignat, furios, aflînd că „Thomas" nu e un nume ci un cuvînt arameean însemnînd „geamănul" („the twin"). Dar de ce? l-am întrebat. A şovăit mult înainte de a-mi răspunde. Zîmbea, încurcat. Adevărul este că nu înţelegeam nici eu ***de ce.*** Era ceva instinctiv, parcă ar fi izbucnit din adîncuri, din inconştient.

17 februarie

Azi după-amiază, la librăria Universităţii, am semnat exemplare din ***Forbidden Forest.*** Ce stranie experienţă! N-am mai „semnat" de acum aproape patruzeci de ani: la Bucureşti, de „Ziua cărţii" (mai-iunie), cînd apăruse ***Şarpele*** şi cele două volume din ***Scrierile*** lui Hasdeu, si chiar în toiul polemicii provocate de Comunicatul Ministerului de Instrucţie, în care se vorbea de „pornografia" romanului ***Domnişoara Christina.***

9 martie

împlinesc şaptezeci şi unu de ani. Şi, din păcate, încă n-am încheiat vol. II din ***Histoire des idees religieuses*** (mai am de pus la punct şi de transcris ultimul capitol) nici ***Autobiografia*** (am întrerupt-o acum cîţiva ani, în preajma plecării la Londra, aprilie 1940).

Seara, cu Evelyn şi Joe Kitagawa şi cu David Tracy, la restaurantul ***Italian Village.*** Ne-am întors acasă destul de devreme. Pe drum, în maşină, îmi tot spuneam: ar trebui să mă grăbesc, ar trebui să mă concentrez ***exclusiv*** asupra cărţilor încă neterminate... Dar acum îmi dau seama că este inutil; nu mai mă pot schimba. Se va întîmpla aşa cum mi-este scris să se întîmple.

Chapel Hill (North Carolina) 13 martie

Chuck Long ne aştepta la aeroport. Noaptea aceasta o petrecem la ***Carolina Inn,*** dar de mîine vom avea o casă; admirabilă, ne asigură Chuck, în pădure.

Probabil că n-aş fi putut rezistă, trei săptămîni, în aceste două odăi, fără chicinetă, fără refrigerator, fără o masă de scris.

Chapel Hill, ÎS martie

Rămîn uneori mai bine de un ceas, privind, prin uşa de sticlă, păsărelele care se adună să culeagă seminţele zvîrlite de noi cu cîteva ceasuri mai înainte. Nu recunosc decît cardinalii şi acea pasăre măruntă, cu moţul albastru, al cărui nume îl uit mereu.

Cea mai frumoasă casă în care am locuit vreodată. Şi este cu adevărat în mijlocul pădurii...

20 martie

Am lucrat toată ziua la ultimul capitol din ***Historic*** Seara, întîlnire cu studenţii. De cînd mă aflu în Chapel Hill, am „program" aproape în fiecare zi. La 15 martie, de la 2,00 la 4,00, discuţie cu profesorii de la Universităţile din Duke şi Chapel

Hill. La 19 martie, cocktail și cină cu facultatea; a trebuit să vorbesc si eu...

21 martie

Către miezul nopții, încep să se audă acele zgomote ale pădurii, atît de misterioase: să fie numai o creangă uscată care cade leneş printre ramurile abia înmugurite? să fie vreascuri şi frunzele aspre de stejar, brusc însuflețite de vînt sau paşii vreunei sălbăticiuni?...

Ascult fermecat, aşa cum, adolescent, ascultam, nopțile, în pădurile din Carpați, cum, aproape o jumătate de veac în urmă, ascultam jungla care începea chiar în spatele ***kutiar-ului*** meu din Rishikesh, pe malul Gangelui.

22 martie

Ieri am putut lucra foarte bine, pînă seara, cînd am ținut conferința „The Myth of Alchemy".

Astăzi după-amiază, al doilea seminar cu facultatea. Seara, la dr.Peak; discuție cu studenții lui. îmi pun nu numai întrebări în legătură cu psihologia religiei; îmi cer, mai mult sau mai puțin direct, să le vorbesc despre ***mine,*** să le povestesc amintiri din India (cum am ajuns acolo, atît de tînăr, la douăzeci şi unu de ani? de ce am ales Yoga ca subiectul tezei mele de doctorat? de ce m-am întors din Himalaya?), amintiri despre C.G.Jung şi întîlnirile de la Ascona, despre „existențialiştii din Paris"...

24 martie

Ieri şi azi, lucru - de dimineață şi pînă seara.

Din fericire casa este atît de frumoasă si de confortabilă (sunt aici Mary Stevenson şi Jay Kim, şi ar mai fi loc pentru încă doi-trei oaspeți), şi pădurea care ne înconjoară atît de fermecătoare încît nu mai mă pot plînge că ***trebuie*** să întîlnesc atîtia oameni...

De foarte mulți ani, n-am mai văzut cum ***creşte*** primăvara, lîngă mine, în jurul meu. Şi acest orăşel clădit între coline, în pădure, pe muchia rîpelor, se schimbă de la o săptămînă la alta: înfloresc alți pomi, apar alte flori, auzi alte păsări...

27 martie

La 25, recepție la profesorul Tysen; a doua seară, recepție la Chuck Long (unde am reîntîlnit mulți colegi şi foşti studenți de-ai mei).

28 martie

Seara, conferința „Literary Imagination and Religious Structures". Apoi, la noi acasă, cîțiva prieteni. Vine şi Mac Ricketts. Stau mult de vorbă cu Chuck.

30 martie

Ieri, Colocviul antropologilor; seara, de la 8 Ia 10, discuție. Erau şi Victor Turner, Mary Douglas, Beidelman, etc.

Azi al treilea seminar cu facultatea. Seara, cină şi recepție la profesorul Peacock (antropologie). Discuții pînă tîrziu noaptea.

Charlottesville, 2 aprilie

Chuck ne-a dus la aeroport, şi la 2,30 am luat avionul spre Richmond. De cînd voiam să cunosc acest oras, să vizitez statul Virginia... Amînăm pentru mai tîrziu. La aeroport ne aşteptau Charlotte şi Nathan Scott. Aproape două ceasuri pînă aici, în Charlottesville. Găzduiți în casa pe care şi-au cumpărat-o. Superbă, luminoasă, înconjurată de arbori înalți. Biblioteci pretutindeni.

Stăm mult de vorbă, despre prietenii comuni din Chicago, despre cartea la care lucrează...

Charlottesville, 3 aprilie

De dimineață, vizităm campusul Universității Virginia. îi amintesc lui Nathan pasagii din ***Jurnalul*** lui Julien Green. Foarte impresionat de odăile studenților, rămase neschimbate

din timpul studenției lui Edgar Poe; ne oprim în fața odăii în care a locuit...

După-amiază, urcăm pînă la Monticello, casa - astăzi muzeu - lui Thomas Jefferson, de o nobilă, severă frumusețe. Tot el, acest prodigios enciclopedist, a elaborat şi planul campusului şi al Universității Virginia.

Seara, la masă, trei colegi ai lui Nathan, cu soțiile. încerc să-mi închipui reacția lui Marcel Proust dacă cineva i-ar fi spus că, patruzeci de ani după moartea lui, unul din cei mai străluciți proustieni va ține cursuri şi va scrie despre el aici, la Universitatea creată de Jefferson...

Chicago, 4 aprilie

Charlotte ne conduce la aeroport. Zburăm la Washington, unde aşteptăm două ceasuri avionul pentru Chicago. Ca întotdeauna, fascinat de ***ce se poate vedea*** pe culoarele şi în sălile de aşteptare ale unui aeroport. Mai ales aici, la Washington DC, cu cei (îmi închipui) vreo zece mii de diplomați, agenți secreți, reprezentanți comerciali, militari şi culturali, ai celor aproape două sute de ambasade şi legații...

Acasă găsim, ca de obicei, o considerabilă corespondență şi multe cărți. Printre ele, volumul lui loan Culianu despre opera mea istoric-religioasă. Prima carte scrisă de un român; dar de singurul român care este cu adevărat un istoric al religiilor...

6 aprilie

Ca în fiecare dimineață, plimbare pînă la ***Midway,*** apoi pe strada 58 (ca să văd florile în dreptul numărului 1320) şi reîntoarcere pe strada 57. Şi deodată îmi aduc aminte de întîlnirea de acum cîțiva ani, tot cam pe vremea aceasta, căci începuseră să înflorească tufele de liliac. Cei doi - unul mai în vîrstă, celălalt încă tînăr - se apropie de mine zîmbind. Zîmbesc şi eu, puțin încurcat, pentru că nu-i recunoşteam. Ne-am întîlnit o singură dată în trecere, explică cel mai în vîrstă. Acum nouă ani, la New York, la Convenție... (Am clătinat din cap dar nu-mi aduceam aminte). Atunci cînd, venind vorba despre cîteva probleme centrale, care ar trebui discutate cu ocazia convențiilor, ati fost cu totul de acord... Acum îmi aduc aminte, l-am întrerupt. Şi fiecare din noi am propus cîte o „problemă centrală": structura mitului, simbolismul religios şi aşa mai departe.

Mi s-a părut că celălalt mă priveşte nedumerit; dar continua să zîmbească. Nu-mi amintesc precis aceste detalii, spuse. Dar grupul nostru a acceptat propunerea lui Tom, şi anul următor am rezervat o zi întreagă discuției celor trei probleme... Şi pentru că, la rîndul meu, îl priveam nedumerit, a precizat: cele trei probleme pe care civilizația romană s-a dovedit incapabilă să le rezolve: problema germanilor, a perşilor şi triburilor arabe, a nomazilor...

M-am tot întrebat, de-atunci, cu cine mă confunda misteriosul meu coleg.

10 aprilie

Vine să mă vadă un tînăr. îmi spune numele, dar nu rețin. Rămîne mai puțin de cinci minute. Se află la Chicago pentru cîteva zile, stă la o soră a lui. Şi a venit doar ca să-mi strîngă mîna (ştie cît sunt de ocupat!) şi să-mi spună cum a aflat de numele meu: într-un vis! A auzit în vis numele meu şi un glas i-a spus să caute cărțile mele şi să le citească...

Pe atunci (acum doi-trei ani) era ateu. Tocmai se întorsese din călătorie (timp de cinci ani a fost chelner pe un transatlantic); a intrat într-o librărie din New York şi a întrebat dacă are ceva de M.E. A găsit ***The Sacred and the Profane,*** în ediție ***paperback*** şi a început să citească pe stradă. Dar, recunoaşte, în ziua aceea nu a înțeles prea mult...

12 aprilie

Azi a început, la University of Notre Dame, un colocviu de trei zile, organizat de Norman Girardod: ***M.E. sau Coincidentia Oppositorum.*** Făgăduisem că voi asista şi eu, dar

aveam lucruri urgente de făcut (în primul rînd, documentele si fotografiile pe care le aşteaptă Rocquet) şi am renunţat.

14 aprilie

Ieri la 2,00 a venit să mă ia cu maşina un tînăr iezuit. Ajungem la Notre Dame înainte de 4,00. Am timp să ascult sfîrşitul comunicării lui Matei Călinescu (excelentă: Matei îmi timisese mai demult textul). Reîntîlnesc pe Chuck şi Jerry Long, pe Jay Kim, Mary Stevenson, Mac Ricketts etc. Cunosc pe Virgil Nemoianu, Saliba, Dudley ID (şi-au publicat de curînd tezele despre mine). După cină, la Washington Hall, Florence Hetzler (Fordham University) vorbeşte despre „Introductory Remarks on Eliade and Brâncuşi". Urmează fragmente din ***Endless Column,*** admirabil puse în scenă de Miles Coiner (el însuşi citind rolul lui Brâncuşi). Scena goală: şase pupitre în stînga si două în dreapta (Fata şi Brâncuşi).

Ascult cu mult interes textul d-nei Hetzler. Ştiu că după ce a citit ***Columna nesfîrşită*** (în traducerea Mary Stevenson) Florence H. a vrut să meargă cu orice pret în India, să verifice ceea ce spusese Brâncuşi ***(în piesă)*** despre Indore, despre labirint etc. - şi a reuşit. Ascultînd-o, nu înţelegeam prea bine dacă rezumă şi comentează piesa, sau prezintă şi analizează ce-a văzut sau a descoperit ea în India... Avem impresia că motivele Dedalos, labirint, lumina, tăcerea ca element esenţial în muzică şi poezie (şi al cărui analog Brâncuşi îl căuta în arhitectură) le inventasem eu; nu-mi amintesc să le fi citit undeva. Dar Florence H. le prezintă uneori ca si cum ideile acestea ar fi obsedat pe Brâncuşi.

15-17 aprilie

Din agendă: la 15 aprilie, se întorc de la Notre Dame Duglas Allen şi Doeing, care prepară o bibliografie a scrierilor mele. Dejunăm, apoi lucrăm la Meadville pînă seara. La 16, lucru cu Doeing; îi arăt alte dosare cu recenzii si articole. 17 aprilie: nu mă simt bine. Vagotonic

30 aprilie

De două săptămîni sunt în ***indifferent health.*** „Vagotonia". Dureri la esofag. Mă îndop cu anti-acide şi pansamente gastrice.

Am lucrat extrem de puţin şi cu mare efort. Noroc că aveam corecturile în pagină ale volumului şi am început Indexul. Dar nu izbutesc să închei ultimul capitol, unul din cele mai importante: ***Le triomphe du Christianisme.*** Ce destin curios a avut ***Histoire!*** Să muncesc zece, unsprezece ani - şi să fiu silit să scriu ultimele capitole din vol.II la repezeală (pentru că tipografia a început să culeagă cartea mea încă din 1977...).

28 aprilie

Parcurg uluit uriaşa bibliografie a lui Urs von Balthazar din ultimii zece ani. Şi totuşi, mărturiseşte, se ocupă ***în primul rînd*** de editarea operei acelei doctoriţe elveţiene pe care marele teolog o consideră excepţională; au apărut deja, sub îngrijirea lui, patruzeci de volume...

2 mai

Vine să mă vadă Mike M. Speră să obţină, la toamnă, o conferinţă de psihologie religioasă la Universitatea din San Diego. Profesorul titular a murit de curînd, pe catedră, în timp ce-şi ţinea cursul despre „Death, Religion and Psychology". Jumătate din clasă a leşinat.

5 mai

Ieri seară, conferinţa lui Siegfried Unseld, despre Hermann Hesse. în sfîrsit, cum exclamă si el, ne întîlnim! Extrem de simpatic, vioi, rîzînd întruna, neobosit; îi place să vorbească, îi place „dialogul" (te ascultă cu interes, îţi răspunde la întrebări). După conferinţă - foarte bine „spusă", cu mult brio, fără nici un fel de trac - ne ducem la Morris Philipson şi bem şampanie. Dr. Unseld e entuziasmat de ***Strada Mântuleasa.*** Se miră că încă n-a fost publicată în englezeşte. Vrea

să editeze ***Gesammelte Schhften,*** şi-mi cere să pregătesc un plan. Apoi, în iunie sau iulie, va veni la Paris să discutăm. Vrea să publice două volume pe an (de şase-şapte sute de pagini fiecare). îmi repetă că marea lui' ambiţie este să tipărească, în traducere germană, „operele complete" ale lui Cioran si Mircea Eliade.

6 mai

Dr. Unseld a ţinut să ne vadă încă o dată, înainte de a pleca la San Francisco. A venit azi dimineaţă la noi, în Woodlawn Avenue. Insistă să pregătesc planul Operelor Complete. Se gîndeşte la opt-zece volume - şi nu îndrăznesc să-i spun că vor fi mai multe (poate douăsprezece sau cincisprezece volume).

7 mai

Toată ziua de ieri, pînă aproape de miezul nopţii şi astăzi pînă la 6,00 seara, Denis Doeing a lucrat aici, la Meadville; a sperat să completeze bibliografia articolelor şi recenziilor despre mine, dar va mai avea încă de lucru.

Melancolia cu care deschidem dosare cu articole din anii 1942-1943, 1948-1950... Nu le-am mai cercetat de cel puţin cincisprezece ani. De altfel, ca să le putem scoate din sertarele unde zăceau, a trebuit să facem adevărate excavaţii, să dăm la o parte sute de volume.

10 mai

După atîtea zile de frig, ploaie, întuneric - ***glorious day!*** Plimbare în Campus. Peste tot lalele înflorite (curtea noastră este plină). Parcă încep să-mi vin în fire. De cînd m-am întors de la Notre-Dame, aproape tot timpul bolnav: stomac, esofag, vagotonic etc. Somnoros, obosit... Nu m-aş plînge dacă n-as avea de terminat ultimul capitol din ***Historie II.***

mai/Agenda/

13 mai, cină la Alexandra şi Saul Bellow. Noaptea, teribilă furtună. 15-20 mai: lucru la ultimul capitol. 27 mai: foarte

cald. Matei C. şi familia; după-amiaza, la Biserica românească pentru botezul băiatului.

mai (fără dată)

E destul să deschizi un ziar ca să-ţi dai seama că suntem condamnaţi, că - în afară de un „miracol" - nu există soluţie. ***Totuşi:*** oamenii trăiesc şi, unii din ei, ***creează.*** Aşa şi trebuie. Nu mă refer la cei care se mulţumesc „să trăiască", mai mult sau mai puţin inconştienţi de ce ne aşteaptă. Singurii pe care-i admir sunt'cei care-şi continuă munca, şi creaţia, ca şi cum ***lumea noastră*** ar avea înaintea ei mii de ani de existenţă şi „progres". Imaginea poetului care îşi continuă poemul aşezat pe un butoi cu pulbere, ***ştiind*** că, dintr-un moment la altul ar putea sări în aer, dar neacceptînd să se lase paralizat de frică, stăpînit de o singură dorinţă: perfecţia şi autenticitatea versurilor pe care le scrie.

6 iunie

De cîteva zile, lucru ca pe vremurile bune: douăsprezece-treisprezece ore pe zi. în plus: scrisori, pachete cu cârti.

8 iunie

Superb. După conferinţa lui Jacob Neusner, recepţie intimă la colegul nostru Morris Janowitz. încep lucrul la 7,30 şi cinăm la 11,30 noaptea. Curios sentiment de ***libertate:*** să te simţi eliberat de timp, de programe; să faci ***ce vrei*** (chiar dacă, în fond, e vorba de ce ***trebuie...)***

9 iunie

E tot atît de frumos. Zile de vară. La prînz, invitat de John Anduri - tînărul cu barbă roşie, care venise să mă vadă la sfîrşitul lui ianuarie - la ***Disciple House:*** şi-a luat diploma. Este tot atît de vesel şi încrezător, deşi va intra din nou în clinică; unii doctori se tem că boala n-a fost, încă, definitiv înfrîntă.

11 iunie

Azi la 10,00 noaptea, am terminat ultimul capitol din ***Histoire II.*** Apoi mi-am încărcat brațele cu dosarele în care adunasem (de cîți ani?) materialele pentru capitolele XXIX si XXX, şi am coborît în curte, am umplut două pubele... .

13 iunie

Expediez manuscrisul lui Payot. Scriu nenumărate scrisori.

Unul din studenții mei vine să mă vadă. Ar vrea, îmi mărturiseşte, să scrie „un studiu" arătînd că ***morfologia*** (sau structurile) ***si istoria*** religiilor corespunde faimoasei distincții a lui Saussure, ***langue et parole,*** synchronic şi diachronic. î1' ascultam visător. Lucrul acesta îl spusesem de nenumărate ori, mai ales în cursul de istoria metodologiei. Nu puteam crede că băiatul ***uitase*** ceea ce învățase atît de curînd. Si cu toate acestea, aşa era: uitase tocmai lucrul care-1 interesa mai mult, şi pe care 1-a descoperit, zilele trecute, ***singur...***

New York, 16 iunie

Am ajuns ieri seara. M-am apucat imediat să prepar ***Indexul*** la ***Histoire II.***

Azi, aproape toată după-amiaza la Metropolitan Museum: Expoziție Claude Monet.

New York, 20 iunie

Am terminat ***Indexul.*** Expoziția Saul Steinberg. De cînd am venit, nu s-au ridicat pubelele pe străzi. New York arată ca un oraş la început de asediu...

Paris, 22 iunie

Am ajuns ieri dimineața. Ca de obicei, amețit si somnoros

Paris, 24 iunie

Invitați de dr. Unseld, dejunăm la restaurantul ***Mediterranee.*** Este şi fiul său, şi Edith Silbermann. Semnez contractul

pentru ***Le Centenaire*** si discutăm traducerile care vor veni: ***Şarpele, Nuntă în Cer, Noaptea de Sînziene.***

Apoi, urcăm la Cioran, pe care Unseld îl văzuse cu cîteva ceasuri mai înainte. I-a vorbit de ***Ges. Schriften*** şi i-a mai spus că, menționînd acest proiect lui G. Scholem, acesta i-ar fi atras atenția că am fost „fascist". Cioran a încercat să-i „explice" cazul.

30 iunie

întîlniri în fiecare zi - şi aproape în fiecare seară am cinat la prieteni.

Din ce în ce mai greu să țin ***Jurnalul.*** Mă mulțumesc să însemn în Agendă numele celor pe care i-am văzut. Cît voi regreta mai tîrziu că nu mi-am dat osteneala să notez măcar fragmente din convorbiri sau unele veşti din țară...

. „ 2 iulie

Vine să mă vadă Serban Cioculescu cu soția. îl reîntîlnesc după treizeci şi opt de ani - şi mi se pare, totuşi, aproape neschimbat. Stăm toată după-amiaza de vorbă; seara, cinăm la Carlos.

Serban C. a fost la Payot ca să aranjeze traducerea a două cărți: ***Trăite s\ Zalmoxis.*** Vor să mă publice repede (mă întreb de ce?). Mihnea Gheorghiu doreşte mult să mă întîlnească, să-mi comunice „şi alte detalii importante".

îmi povesteşte mult despre Camil Petrescu şi drama morții lui, despre G. Călinescu, Rosetti, Zaharia Stancu etc. Notez această scenă, la Editura „Univers" (dar poate mă înşel), la care a fost de față: Maitreyi venise cu Dinu Noica, pentru traducerea romanului ei ***(It Never Dies),*** roman care-1 entuziasmase pe Dinu („ce interesant să dispunem de două versiuni ale aceleiaşi pasiuni, scrise la patruzeci de ani diferență"). Se discutau condițiile - adică, drepturile de autor-ale traducerii româneşti. Directorul Editurii a citat o cifră. Cît face asta în dolari?'a întrebat M. Suma i s-a părut prea mică. Şi, în orice caz, nu era transferabilă în dolari.

Atunci Dinu (sau traducătoarea ei) i-au sugerat lui M. să cedeze manuscrisul original (în bengali) Bibliotecii Academiei Române. - Dar cîți dolari îmi oferă? a întrebat ea. Șerban C. n-a îndrăznit să propună o sumă, pentru că Biblioteca Academiei Române nu dispune de valută.

5 iulie

Aseară, la noi, Jerry și Muriel Brauer, Cioran și Simone, .Paul și Simone Ricoeur. Jerry îmi arată o tăietură dintr-un ziar american: în avionul National Airlines Flight 51, care zbura de la Miami la Los Angeles, izbucnește deodată, din clasa întîi în clasa turistică, o tînără blondă, frumoasă si goală, cu o sticlă de șampanie în mînă rîzînd și hăulind. Urcîndu-se pe un scaun, strigă că, puține ceasuri înainte, aflase că moștenise cinci milioane de dolari. Jerry e convins că această întîmplare confirmă interpretarea mea: nuditatea rituală proclamă regăsirea beatitudinii paradisiace. Cu deosebirea că, în acest caz, „beatitudinea paradisiacă" este consecința celor cinci milioane de dolari.

Paris, 8 iulie

Acum cîteva zile vizita lui Mihnea Gheorghiu. Vine însoțit de consilierul cultural al Ambasadei. ***Trăite și Zalmoxis*** vor fi imediat traduse, vor apărea la toamnă. îi spun că nu cred; îi amintesc povestea cu ***Aspects du mythe*** tradusă de acum șapte-opt ani și încă nepublicată. M.Gh. mă asigură că această carte va apărea ***foarte repede.*** Lucrurile s-au schimbat. Sunt invitat în țară, oaspetele Societății Scriitorilor Români. Mă așteaptă chiar toamna asta. Și un detaliu amuzant: l-a văzut pe Ceaușescu înainte de plecare; aflînd că speră să mă întîlnească la Paris, Șeful l-a însărcinat să-mi transmită salutările lui.

15 iulie

Am petrecut zilele de 13 și 14 iulie la „moara" lui Eugen. Ca să putem scăpa de infernul megafoanelor din Place Charles Dullin - și, mai ales, să mai putem sta de vorbă pe îndelete, numai noi între noi.

21 iulie

Aseară, la Corbin. Și, ca de obicei, același scenario, neschimbat de vreo doisprezece-cincisprezece ani: Henry nu-mi vorbește decît despre lucrările și succesele lui, despre ce pregătește sau are de gînd să facă etc. Unde, și de cine, este invitat să conferențieze, să publice etc. etc. Sunt cam doisprezece-cincisprezece ani de cînd nu mi-a vorbit, măcar în treacăt, despre una din cărțile mele recente. Mă întreb uneori dacă le mai citește. Admirabila lui concentrare ***permanentă*** asupra lui însuși mă exasperează, dar nu mă pot împiedica să nu admir forța neegalată a acestui egocentrism care se transformă pe nesimțite în auto-apoteoză.

25 iulie

Agendă. La 21 iulie, dejun cu C. Tacu și un redactor de la ***Nouvelles Litteraires.*** Sosește Nina Batalli. Seara vin Marga si Ionel Jianu. La 22 iulie, cinăm la Rocquet cu Claude Bonnefoy si soția. 24 iulie; întîlnire cu Cioran, apoi la Gallimard pentru revizia traducerii franceze a ***Occultism*** etc. Azi, 25 iulie, vine să mă vadă Henry Pernet de la Lausanne, pentru teză.

26 iulie

Se repetă bine cunoscuta poveste. ***Trebuie*** să pregătesc comunicarea pe care o voi ține la 29 iulie, la Cerisy. ***Trebuie*** să scriu cele cîteva pagini despre Mit, pe care le-am făgăduit lui Yves Bonnefoy, înainte de 1 august... Și nu mă pot gîndi la altceva decît la nuvela al cărei început l-am descoperit acum cîteva săptămîni.

Cerisy-La-Salle, 29 iulie

Azi după amiază, comunicarea mea: „Creation litteraire et scenarios initiatiques", în decada „Lieux et Figures de l'Ima-

ginaire", organizată de Vanda Bannour şi Maurice de Gandillac. (Am acceptat să vorbesc pentru că mă invitase Gandillac.) Discuție destul de animată, şi inteligentă, după aceea.

In sfirşit, cunosc şi eu această fabuloasă organizație: „Les decades de Cerisy". Prea multe lucruri de notat; le amîn pentru altă dată.

Evgaliere, 2 august

La 5,00 zburăm la Marsilia. loan Cusa ne aşteaptă la aeroport. Vreme de aur. Ajungem la ***Mas du Tilleulpe*** seară.

3 august

Cît aş fi fost de fericit să încep nuvela! Dar nu îndrăznesc, înainte de a pregăti scurtul text despre mitologie pe care i l-am făgăduit lui Yves Bonnefoy.

„The only poetic fact in the life of thousands and thousands is their death."[1] Emerson, ***Journals,*** august 1842.

4 august

Timpul se menține tot atît de frumos. Ce admirabil loc - pentru odihnă, pentru scris, pentru excursii în Provence (pe care o cunoşteam atît de puțin...). Iar loan şi Ileana, prieteni şi gazde aşa cum rar se întîlnesc.

După-amiaza, la Abbaye de Senanque, ca să ascultăm „La Camerata de Boston" (organizată în 1954 de Narcessa Williamson, şi condusă din 1968 de Joel Cohen). Muzică medievală şi renascentistă, creată de evrei, în Spania, în Italia, în Germania. Spectacol pur şi simplu extraordinar, căci vocile sunt acompaniate de instrumentele muzicale ale epocilor. Notez cîteva cîntece, în speranța că-mi voi putea procura discurile: menestrelurile lui Mathieu le Juif

„Singurul fapt poetic în viața a mii şi mii de oameni e moartea lor"

(sec. XIII) şi Suskind von Trimberg; liturghiile evreieşti din Renaşterea italiană; ***Canticum Hebraicum*** al lui Louis Saladin (1670). -

Cinăm la ***Le Mas Toustem.***

5 august

Christinel sfîrşeşte de dactilografiat textul pentru Yves Bonnefoy. încep nuvela.

Vin, de la Marsilia, Oani şi Lily.

„The sky is the daily bread of the eyes."[1] Emerson, ***Journal*** (25 May, 1843). O întreagă teologie concentrată într-o „butadă".

6 august

Scriu cinci pagini. Ca de obicei, descopăr „subiectul" nuvelei pe măsură ce scriu. Dar, de data aceasta, prima scenă e atît de stranie (de „misterioasă"!), încît descoperirea „subiectului" începe să mă obsedeze.

7 august

Pentru întîia oară de cînd am venit la Eygaliere cerul e acoperit. Lucrez toată ziua: cinci pagini. încă nu înțeleg „despre ce ar putea fi vorba"...

8 august

Mă scol obosit, puțin bolnav. încerc să lucrez, dar sunt fără chef. Mă mulțumesc să corectez şi să transcriu. Apoi, în amurg, reuşesc să scriu cîteva pagini.

9 august

Zi fără seamăn. Scriu toată ziua aproape douăzeci de pagini. Dar sunt sigur că voi suprima multe din ele...

' „Cerul este pîinea de toate zilele a ochilor."

W august

La Eygaliere era tot atît de frumos ca ieri, dar neaşteptat de răcoare. Ajungem la aeroportul din Marsilia la 3,30,'iar în Place Charles Dullin în amurg.

„Si l'on n'est son esclave, on est son ennemi"[1] (Racine, ***Alexandre).*** Ceea ce se verifică în orice dictatură. Mai ales acum, în România lui Ceausescu.

Cerisy, 11 august

Am plecat din Gare St. Lazare la 2,50. Foarte frig. La Cerisy întîlnim pe Rodica, Marie-France şi Eugen; pe Gelu Ionescu, Ţepeneag etc.

Cerisy,. 12 august

La 3,00, improvizez o scurtă „comunicare" despre „Lumiere et transcendance dans l'oeuvre d'Eugene Ionesco". (Dezvolt, de fapt, articolul publicat în englezeşte în volumul ***The Two Faces of Ionesco,*** apărut sub îngrijirea lui Josette Lamont şi Melvin Friedman.)

Seara, „spectacolul" surprinzător de reuşit. Maurice de Gandillac în academicianul din ***La Lacune*** şi, mai ales, Marie-France jucînd rolul fetei din ***La Leton.***

Paris, 13 august

Am plecat din Cerisy la 1,00. Ne încîntă frumuseţea serii, la Paris. în tren, lungi discuţii cu Gelu Ionescu şi Tepe'neag.

Am uitat să notez surpriza lui X cînd, ieri după-amiază, îi mărturisesc că evenimentele şi crizele istorice sunt, de fapt, „ocazii" pentru noi creaţii spirituale. I-am amintit (dar nu sunt sigur că l-am convins) că descoperirea agriculturii este decisivă pentru istoria omenirii ***mai ales*** pentru creaţiile religioase pe care le-a făcut posibile.

' „Dacă nu eşti sclavul lui, eşti duşmanul lui."

Paris, 18 august

Agendă: 14 august, zi superbă de toamnă; reiau lucrul la nuvelă (cinci pagini). 15 august: scriu toată ziua. Seara, la 9,00 vine Adrian Marino. 16 august: dimineaţa soseşte Jay Kim. Lucrez puţin. 17 august: superb. Scriu cinci pagini. 18 august: Superb. Scriu toată ziua. Seara, la Puşa cu Jay Kim şi Maiza.

21 august

Toată după-amiaza şi seara, cu Jay şi Puşa în Marais. Pentru întîia oară văd acest cartier aşa cum putea fi văzut acum 40-50 de ani; adică, ***fără maşini.*** (Cioran avea dreptate spunînd că Parisul îşi recapătă nobleţea doar pentru două săptămîni, în mijlocul lui august...).

22 august

E curios că foarte puţini erudiţi şi poeţi cunosc acest amănunt: Homayun, fiul lui Babur şi tatăl faimosului Akbar, a murit în ianuarie 1556, alunecînd şi rostogolindu-se pe scările ***bibliotecii hii*** din Delhi.

27 august

Agendă: la 23 august, invitaţi de Virgil şi Monica la Pizzeria; apoi la noi acasă stăm de vorbă pînă la 1,00 dimineaţa. 24 august: pe seară, în Rue Ribera (serviciu religios pentru' Sibylle). 25 august: pleacă Jay Kim. 26 şi 27 august: scriu foarte bine. Astă seară, Marie-France şi Gelu Ionescu cinează la noi.

30 august

în ultima săptămînă am scris cîte şapte-opt ceasuri pe zi. Am deja transcrise. 110 pagini; i le-am dat astăzi lui Christinel să le citească, deşi, după socotelile mele, n-am ajuns nici la jumătatea romanului. Dar voiam să văd reacţia primului meu cititor. Există întotdeauna un moment cînd nu-mi mai pot da seama de valoarea textului pe care l-am scris.

1 septembrie

Ieri am primit primul exemplar din ***Histoire des croyances,*** vol II. Azi noapte, din nou visul cu acel oraş magnific, aşezat pe coasta unui deal, străbătut de parcuri şi înconjurat de păduri. Căutam ***rue Bellechasse:*** ştiam în ce direcţie se află, dar nu izbuteam s-o găsesc. întîlneam, destul de rar, trecători; dar mi se părea că sunt, ca şi mine, străini - şi nu îndrăzneam să-i întreb.

Astă seară Christinel termină de dactilografiat cele 110 pagini manuscrise. Entuziasmul cu care le-a citit îmi dă curaj.

2 septembrie

Am scris toată ziua. Şi am găsit titlul romanului: ***Nouă-sprezece-trandafiri.*** Seara,'cu Giza şi Dinu, la Pizzeria.

5 septembrie

Ieri a sosit Lisette de la New York. Şi astăzi, pentru întîia oară în douăsprezece zile, am ieşit în oraş, ca să semnez, la Payot, exemplarele serviciului de presă.

Seara, la noi la masă, loan Culianu şi Jacqueline.

8 septembrie

întrerup lucrul la ***Nouăsprezece trandafiri.*** Seara, de la 9,00 la 11,00, Yannik Bourdoiseau, adus de Virgil Tănase, îmi ia un interviu. De fapt, stăm de vorbă, în timp ce fotograful îşi încearcă norocul din toate colţurile biroului. Ca de obicei în asemenea împrejurări mă simt pe jumătate paralizat şi mă exprim din ce în ce mai aproximativ.

9 septembrie

Semnificaţia ***culturală*** a celor trei „religions du Livre"; anunţă, şi pregăteşte, cultura alfabetică, civilizaţiile întemeiate pe ***carte,*** nu pe tradiţiile orale.

10 septembrie

Vine să mă vadă Al. Rosetti însoţit de fiul lui. La Bucureşti, acum cîteva zile, l-a întîlnit pe Mihnea Gheorghiu, care i-a povestit de vizita pe care mi-a făcut-o. Mă întreabă ce am de gînd să fac (vin la Bucureşti - sau nu vin?) Ii explic de ce nu vin - si Al.R. e de acord cu hotărîrea mea.

Tinea de mult să-mi povestească această întîmplare: G. Călinescu avea într-o cameră, la subsol, mai multe cuşti cu fel de fel de păsări. îndată ce-i auzeau paşii pe scară, păsările începeau să ciripească. în timpul slujbei de patruzeci de zile de la moartea lui G.C., ***toate*** păsările au murit. Al.R. mă întreabă: cum explici asta?

11 septembrie

Recepţie la F. Parlier, pentru Legiunea de Onoare. Ambasadorul Olivier, care a pregătit dosarul încă de la Chicago, citeşte un admirabil, prea elogios, text - după care îmi atîrnă decoraţia si-mi înmînează diploma de ***officier.*** Am invitat vreo patruzeci de prieteni şi cunoscuţi. Din păcate, Mariana n-a putut veni, confiscată de invitaţi la Tourrette.

N-am prea fost obişnuit cu „onorurile publice". Şi nici nu le-am dorit vreodată. îmi dau seama că sunt mai greu de suportat decît obscuritatea sau lipsa de succes.

Amsterdam, 12 septembrie

Christinel şi Lisette au plecat azi la Roma. Cîteva ceasuri în urmă, luam avionul pentru Amsterdam. La aeroport mă aşteptau Sorin si Liliana. Seara telefonăm Corinei, la Bucureşti, apoi rămînem de vorbă pînă după miezul nopţii.

Stockliolm, 13 septembrie

Ajung la 4,00. Rene Cockelberg şi Gabriella Melinescu - pe care nu-i întîlnisem niciodată pînă acum - vin să mă ia de la aeroport. Ne îndreptăm întîi spre Uppsala. De-abia **a z i** am văzut cît e de splendidă Catedrala, luminată de amurg;

s-ar spune, îmbrăcată în aur... Ne plimbăm prin oras, intrăm într-o imensă librărie.

Seara, la restaurantul Cattelinis. Traversăm, la întoarcere, partea veche a Stockholmului. De o nobilă, severă frumusețe. Un grup de studenți gălăgioşi. întreb gazdele de unde au bani aceşti tineri ca să bea; aflasem cît este de scump alcoolul. Se pare că, pentru a precipita efectul, tinerii toarnă un păhărel de vodcă într-o sticlă de bere...

Sunt găzduit de Cockelberg, într-un bloc elegant si luminos, la cîțiva kilometri de Stockholm.

Stockholm, 14 septembrie

Azi dimineață a sosit Paul Goma, de la Paris. După masă, vizităm Muzeul Strindberg, în Drottninggatan 85, unde scriitorul a trăit ultimii patru ani din viață (1908-1912). Muzeul a fost inaugurat de curînd (în 1973). Un apartament care, fără îndoială, părea confortabil şi luminos ***atunci,*** dar pe care îl vizitez melancolic. Singurul lucru care mă consolează: de la ferestrele acestei case, la etajul IV, Strindberg a privit procesiunea organizată de muncitorii oraşului, în seara de 22 ianuarie 1912, ca să-i prezinte ceea ce a fost numit „Premiul Anti-Nobel": cincizeci de mii de coroane, strînse prin subscripție publică, după ce suedezii se convinseseră că Strindberg nu va obține niciodată Premiul Nobel. La procesiunea cu torțe din noaptea aceea au participat zece mii de persoane. Strindberg a ieșit pe balcon, şi-a scos pălăria şi a mulțumit - şi ovațiile au continuat mult timp. (Suma de cincizeci de mii de coroane a fost dăruită de laureatul Premiului Anti-Nobel populației sărace din Stockholm.)

Strindberg a murit cîteva luni mai tîrziu, la 14 mai 1912; aflu că ziarul care reflecta opiniile Academiei suedeze i-a consacrat ***şase rihduri,*** în timp ce ***Dagens Nyheter*** a tipărit un articol pe ***cinci pagini.*** Carul funebru a fost urmat de un imens convoi: şaizeci de mii de oameni. Slujba a fost celebrată de arhiepiscopul de Uppsala, Nathan Soderblom, marele orientalist şi istoric al religiilor, unul din „Founding Fathers", ai disciplinei noastre...

Seara, suntem invitați de Rene la pitorescul, superbul restaurant Stallmăstaregarden, noi cei patru autori ale căror cărți vor fi mîine lansate de editura Cockelberg (Paul Goma, două poetese americane şi cu mine). Aflăm că acest restaurant „istoric" (secolul al XVIII-lea) va fi curînd dărîmat, ca să se poată construi una din autostrade.

întorşi acasă, stăm de vorbă, Gabriella, Rene, Goma şi cu mine, pînă la 2,00 dimineața. Evident discutăm numai probleme esențiale: existenta lui Dumnezeu, dificultățile monoteismului, semnificația desacralizării societăților moderne, dar si „misterele" Premiului Nobel. După previziunile celor „uniați" s-ar părea că anul acesta premiul va fi decernat lui Graham Greene. Unul din indicii: editorul Bosnier a retipărit, în tiraje masive, toate cele 16-20 de cărți ale lui Graham Greene traduse în suedeză...

Stockholm, 15 septembrie

Zi „plină". La 2,00 la editura Cockelberg, recepție organizată de Rene pentru gazetari, critici şi prieteni. Printre invitați ministrul culturii, preşedintele Băncii Naționale etc. Directorul colecției (admirabile!) de traduceri din marii poeți ai lumii ține o scurtă cuvîntare în limba engleză. Urmează poetesa americană, apoi sunt invitat să vorbesc despre „mitologie şi creație literară". Bufet copios: vinuri franțuzeşti, whisky, cognac.

Seara, cinăm un grup întreg-vreo douăzeci de persoane - la un restaurant francez din vecinătate. Lîngă mine, Ulla Wikander. Stăm mult de vorbă, despre România, pe care o cunoaşte bine, despre Stig, (pe care nu l-am putut întîlni căci are brațul drept în ghips şi nu poate părăsi apartamentul lui din,Uppsala).

Sigtuna, 16 septembrie

Admirabilă plimbare. Ruinele, cimitirul. Orăşelul în marginea golfului, cu case clădite acum cîteva veacuri - cele mai

multe locuite şi astăzi, păstrîndu-şi mobila de-atunci, paturile, * lămpile... Dar ce păcat! Christinel e la Roma... (îmi dau de-', odată seama că ne despărţim, în călătorie... pentru întîia oară.)

Paris, 21 septembrie

Coctail organizat de Jean-Claude Pidoux Payot, în chiar librăria editurii, cu ocazia apariţiei vol. II din ***Histoire des croyances.*** Enorm de multă lume: savanţi (G. Dumezil, Marcel Detienne, etc.), filozofi (Paul Ricoeur etc.), scriitori, gazetari. După un ceas, mă simt extenuat; aproape că nu mai puteam respira (de fapt, aveam impresia că mă sufoc), si mă retrag într-o odăiţă alăturată, unde găsesc un scaun. O seama de invitaţi se apropie de mine, simpatici, zîmbitori, si-mi pun multe întrebări. Nu-mi amintesc ce-am putut răspunde... (Mi-e teamă că le-am lăsat o foarte proastă impresie: ori că am îmbătrînit peste noapte, ori că sunt suferind...)

22 septembrie

După-amiază, interviu cu Catherine Clement. (Acceptasem ieri, la recepţie, mai ales pentru că insistase Odile Pidoux-Payot.) Ştiind că e psihanalistă, eleva lui Jacques Lacan, mi-era teamă că-mi va pune întrebări în legătură cu experienţa religioasă, limbajul, structurile imaginaţiei etc., la care aş fi şovăit să răspund; pentru că nu pot exprima ***oral*** ceea ce mi se pare că trebuie gîndit ***în scris.*** Din fericire, discuţia se menţine la un nivel „agreabil", ***detendu;*** amintiri • din tinereţe şi din India, raporturile dintre cercetarea savantă şi imaginaţie literară etc.

29 septembrie

Ieri, de la 3,00 la 5,00, la ***L'Express,*** discuţie-interviu cu Jean-Louis Ferrier şi Sophie Lannes. Era şi Rocquet de fată, aşa că mă simţeam „în familie", nu mă paraliza prezenţa magnetofonului. Evident, răspunzînd la anumite întrebări, repetam ce-i spusesem lui Rocquet anul trecut. (Volumul, ***L 'Epreuve du Labyrinthe,*** va apărea în cîteva săptămîni.) Dar

mă consola promisiunea celor doi redactori de la ***L'Express*** că-mi vor trimite textul dactilografiat. şi voi putea suprima repetiţiile şi inadvertenţele.

Azi, la 3,00, au început înregistrările lui Olender pentru France-Culture. (Acceptate tot datorită insistenţelor lui Odile.) Un ciclu de cinci şedinţe. Mi-e teamă că am fost mult sub cel mai modest nivel. Sentimentul că voi fi nevoit să repet, într-o franceză proastă, ceea ce am expus pe îndelete şi destul de clar în atîtea cărţi mă paralizează. Aşa cum mă aşteptam, nu pot gîndi în faţa microfonului. Mă simt total lipsit de spontaneitate.

5 octombrie

Bolnav, amîn două zile discuţia cu Olender pentru France-Culture, îmi sugerează să discutăm, în ultima emisiune, problema „Malheur et Histoire", (cap. IV din ***Le Mythe de VEtemel Retour).*** Recitesc capitolul, şi înţeleg cît am pierdut ***nerecitindu-mi cărţile mele*** cînd am redactat vol. II din ***Histoire des croyances.*** Vechea mea obsesie, de a cunoaşte ultimele publicaţii în legătură cu problema pe care o abordez, m-a deservit. Cartea ar fi fost mai vie şi mai originală, dacă aş fi reluat şi prelungit observaţiile din propriile mele cărţi.

7 octombrie

La 3,00, vine Dominique Grisoni pentru un interviu ***(Magazine Litteraire).*** Imediat după aceea, telefon de la Cioran: îmi anunţă moartea lui Henry Corbin. Mă simt deodată foarte trist; încă o parte din viaţa noastră - a lui Christinel si a mea - care se duce; un ***martor,*** nu numai un prieten...

La 5,00 a patra înregistrare cu Olender. Pur şi simplu catastrofală. Imposibil să continuăm discuţia mai mult de 15 minute.

Seara, mă duc s-o văd pe Stella. Henry nu ştiuse că are cancer, că e condamnat. (Doctorul o avertizase pe Stella încă

de acum cîteva luni.) N-a suferit. Ştia că îl aşteaptă îngerul ***lui,*** şi asta îl împăcase...

8 octombrie

Toată ziua, amintiri despre Henry, împlinise şaptezeci si cinci de ani. Reuşise să facă mult din tot ce-si făgăduise să facă - dar au mai rămas atîtea altele pe care, dacă ar mai fi trăit cîțiva ani, le-ar fi dus la capăt...

Seara, la Barbăneagră. Peste patruzeci de invitați. Deprimat, obosit, trist.

9 octombrie

Toată ziua pierdută în lecturi întîmplătoare. Iau o carte în mînă, citesc cîtva timp, apoi deschid alta, o închid după 10-15 pagini. Imposibil să mă concentrez.

Seara, invitați" la masă, de Dehollain-ii la restaurantul lor chinezesc de lîngă Sevres-Babylone. Ne amintim despre primele noastre întîlniri la Corbin, despre .Era/jos-urile de la Ascona.

11 octombrie

Corneliu Mănescu s-a anunțat pentru astăzi, la ora 5,00, printr-un funcționar de la ambasadă. La 5,00 precis a sunat la uşă. - Am venit pentru că vreau să vă cunosc personal, mi-a spus.

Asta m-a liniştit. (Mi-era teamă că va relua tema lui Mihnea Gheorghiu şi Dinu Noica: sunt aşteptat în tară, „întîlnire la cel mai înalt nivel" etc.)

Un bărbat înalt, frumos, cu părul argintiu. Ghiceşti repede că a trăit mult în SUA şi Occident. Discutăm tot lucruri fără actualitate politică. îl întreb - şi pare încurcat de întrebare - despre M.R. Paraschivescu. îşi aduce aminte de interviurile cu Adrian Păunescu (al lui şi al meu), şi mărturiseşte că „omul l-a decepționat".

Venise cu un exemplar din ***Trăite*** (ediție de buzunar) şi mi-a cerut să-1 semnez. Din fericire, aveam un exemplar din ediția normală (= lizibilă) şi i l-am dăruit.

Chicago, 23-24 octombrie

Bolnav de cîteva zile. Stomac? Ficat? Mă simt foarte obosit, somnoros, imbecilizat. Mi se spune: te-ai întors extenuat de la Paris; atîtea interviuri, înregistrări pentru radio, recepții etc. E posibil. Dar de ce obosealannă doboară după o săptămînă, în care m-am simțit perfect şi am putut lucra atît de bine? (începusem chiar să pregătesc capitolul XXXI din ***Histoire,*** III.)

25 octombrie

Azi dimineață, mă deştept mai extenuat ca niciodată. ***Black stoul.*** Deci, îmi spun, o hemoragie internă. Christinel telefonează doctorului Cohen; doctorul cere să mă internez la Billings Hospital. La 1,00, începe ***check-up-ul.*** Apoi, în camera G 319, alți doi doctori îl continuă: cardiogramă, analiza sîngelui etc.

26 octombrie

Am dormit puțin şi prost. în aşteptarea rezultatelor celorlalte analize (un lucru pare sigur: nici urmă de sînge, deci n-a fost o hemoragie internă), toți trei doctorii propun această explicație: slăbiciunea şi durerile se datorează excesului de aciditate provocat de aspirine (într-adevăr, în ultima săptămînă, din cauza durerilor artritice, înghițeam cîte şase-opt aspirine pe zi).

27 octombrie

De dimineață, pe nemîncate, radiografia stomacului şi intestinelor; înghit două pahare de barium. Apoi, la specialistul de gît şi urechi. îmi spune că n-a remarcat nimic anormal (şi totuşi, îmi simt gîtul tot atît de uscat, vocea e tot voalată si sunt încă obosit...). Christinel vine să mă ia acasă la

începutul după-amiezei. Este tot atît de superb ca ieri, si alaltăieri, şi săptămîna trecută. *Niciodată toamna n-a fost mai frumoasă...*

30 octombrie

încă nu-mi pot reveni. Sunt copleşit de frumuseţea acestei toamne. Şi, desigur, nu sunt singurul. Privesc oamenii pe stradă: par drogaţi.

Continuu *revizia*Autobiografiei,* (partea II: *India)* pentru traducerea franceză pe care o va face Grigorescu. Pe seară, mă opresc în faţa vitrinei librăriei *Red Door.* Un student al Seminarului mă salută, fericit că am ieşit din clinică. Zîmbind, caută în buzunar şi îmi întinde o hîrtiuţă. Am copiat-o pentru dumneavoastră, spune. Ca să vă anunţ. O informaţie din *Vecemy Pravda,* Praga. Aflînd că soţul ei o înşală, Vera Czermak s-a azvîrlit de la fereastra apartamentului lor, de la etajul al III-lea. Acum se află la spital, în afară de orice primejdie; a căzut chiar pe soţul ei care a fost omorît pe loc.

5 noiembrie

Zilele sunt tot atît de frumoase; lumină de aur, si toti arborii din Campus pierzîndu-şi leneş frunzele. Ca de obicei, plimbarea pe Midway înainte de a mă apuca de lucru. Aseară am recitit pentru a doua oară, şi corectat, capitolele XI si XII din Autobiografie. Christinel crede, ca şi mine, că ar trebui să las aşa cum le-am scris - episoadele Maitreyi, Sorana, Nina. (Mă gîndisem să suprim pe cel dintîi şi să rezum pe celelalte două.) Textul deja dactilografiat-(în 1963 - 1964) duce istorisirea pînă în toamna 1938. Socotisem, multă vreme, că voi încheia volumul I în primăvara 1940, o dată cu plecarea mea la Londra. Cred însă că va trebui să scriu încă două capitole, povestind tot ce-am trăit şi mi s-a întîmplat din aprilie 1940 în septembrie 1945, cînd am ajuns la Paris. De abia *atunci,* în toamna 1945, are loc ruptura - şi încep o *nouă viată;* o viată de emigrant sărac, silindu-mă să scriu în altă limbă si adresîndu-mă unui alt public decît cel pe care îl dobîndisem,

şi-l „educasem", în România, între 1928 - 1940, scriind în româneşte.

9 noiembrie

V.I. îmi trimite *Les Nouvelles Litteraires* din 26 octombrie: omagiu lui G. Dumezil (ales în aceeaşi zi la Academia Franceză). Ce păcat că dialogul meu cu G.D. a fost atît de banal, de neinspirat! (Ca de obicei, prezenţa magnetofonului mă paralizase.) Va trebui să evoc raporturile mele cu G.D. si prietenia care s-a închegat în ultimii 15 ani, în volumul din *Autobiografie* (1945-1977). Voi cita multe exemple de *rezistenţă* anti-dumezilianâ, de la J. Vendries (conversaţia noastră din 1947) la Zaehner (discuţiile din 1965 sq.). Marele noroc a lui G.D. a fost că a *trăit* (devine membru al Academiei la 80 de ani!). *A continuat,* adică a avut timp să corecteze si să precizeze, primele formulări ale sistemului tripartit indo-european *(Jupiter, Mars, Quirinos* 1941, *Mitra Varuna* 1940 etc.). De vreo douăzeci de ani mulţi savanţi străini îl acceptaseră cu entuziasm. Dar dacă producţia lui G.D. ar ti încetat prin 1960 - 1965, mă întreb cîţi savanţi francezi l-ar fi folosit astăzi.

15 noiembrie

Dintr-o scrisoare a lui Stefan Fay aflu această poveste: Un sfînt îsi spune că cea mai frumoasă închinare pe care i-ar putea aduce lui Dumnezeu ar fi să-i cînte, aici, pe pămînt, cîntecele de slavă pe care i le cîntă, în cer, îngerii şi heruvimii adunaţi în jurul tronului. Dar de la cine să le înveţe? Sfîntul îsi aminti deodată că Diavolul se numărase cîndva în rîndul îngerilor. Şi el, care toată viaţa se ţinuse departe de Diavol, începe să-l cheme, zi şi noapte. Precaut, Diavolul se apropie şi află motivul pentru care devenise pe neaşteptate atît de important în ochii Sfîntului. Dar, evident, acceptă să-l înveţe cîntecele cu o singură condiţie: ca sfîntul să-i dea *lui* sufletul, începe atunci o luptă strînsă între ei, un fel de partidă de şah, şi în fiecare zi partida se termină cu remiză. Odată, totuşi,

cînd diavolul adormise, obosit, Sfîntul îl leagă şi începe să-l bată, strigîndu-i: cîntă! Văzînd că nu izbuteşte nici cu bătaia, îl ameninţă că-l stropeşte cu aghiazmă. Şi atunci Diavolul începe să cînte aşa cum îl slăvise el însuşi, cîndva, pe Dumnezeu.

Auzind aceste cîntece venind chiar de pe pămînt şi văzînd că cel care cînta era chiar Divolul, Dumnezeu s-a bucurat si aplecîndu-se peste nori îl ridică pe Diavol şi-l aşează din nou în ceata îngerilor. Apoi, văzînd pe Sfînt prosternat la pămînt şi în extaz, fermecat de frumuseţea cîntecelor, îl luă de păr şi-l azvîrli în iad - pentru că, prin fervoarea lui, dezlegase pe Diavol de pedeapsa „veşnică" cu care-l pedepsise Dumnezeu...

New Orleans, 17 noiembrie

Din cauza furtunii, avionul nostru decolează cu trei ceasuri întîrziere. Ajungem la New Orleans la 11,00 noaptea, iar la hotel aproape de miezul nopţii. ***Lafite Guest House,*** 1003 Bourbon Street. La etajul II o cameră cu baie şi o imensă terasă. Rămînem mult timp privind luminile străzii, ascultînd melodiile care ajungeau pînă la noi. Şi, din nou, îmi amintesc scena de azi dimineaţă: studenta care venise să mă vadă pentru că îi fixasem întîlnire acum două săptămâni. Venise ca să discutăm ***Bhagavad-GM.*** îşi pregătise cîteva pagini de note. Imensa ei tristeţe înţelegînd, după vreo zece minute, ca nu o ascultam decît pe jumătate (mă întrebam mereu dacă nu sosise maşina care trebuia să ne ducă la aeroport...).

New Orleans, 18 noiembrie

După ce luăm micul dejun pe terasă, coborîm si ne îndreptăm agale spre marile hoteluri unde sunt găzduiţi majoritatea congresiştilor. Chiar lîngă ***Lafite Guest House,*** cîteva case vechi, cu ***patio*** şi grilajuri de fier; ai spune că ne aflăm într-un oraş spaniol (aşa cum a fost, de altfel, la început, New Orleans).

Cu Evelyn, Ane Rose şi Joe Kitagawa, plimbare în caleaşca prin French Town. Inutil să însemn nume de străzi şi să descriu casele care ne-au plăcut mai mult. La întoarcere, intrăm în „Jean Laffitte's Old Absinthe House since 1807", unde bem (ni se spune) „cea mai bunăcafea din oraş".

După-amiază, lungă plimbare în ***Vieux Carre,*** mai ales pe Saint Peter Street, atît de pitorească şi „vie" (în ciuda turiştilor). Foarte multe prăvălii cu tablouri, expuse în vitrine, pe uşi, pe pereţi. N-are importanţă că prea puţine depăşesc melancolica mediocritate a diletanţilor. Ceea ce mă îneîntă este strada în sine, casele cu balcoane de fier forjat, trecătorii, mai toţi tineri, zîmbind întruna, parcă ar fi în vacanţă (şi mulţi din ei ***nu*** sunt).

Trecem prin faţa faimosului ***Preservation Hall,*** unde vom încerca, azi, mîine, să găsim locuri, ca să ascultăm cele mai vechi şi mai populare jazzuri.

...Din nefericire, astă seară n-am găsit locuri la ***Preservation Hall.*** Am cinat cu Andrei Lacocque, Jay Kim, Norman Girardot şi AIf Hiltebeitel. Apoi, am ascultat, din stradă, cealaltă orchestră celebră, de la ***Maison Bourbon.*** După o jumătate de ceas de aşteptare, ni s-a spus că este o masă liberă. Chiar lîngă estrada unde se afla pianul şi cîntau trompetiştii şi celebrul tenor Vicenzo (?). M-am trezit deodată în anii adolescentei si tinereţii mele...

New Orleans, 19 noiembrie

De dimineaţă, plimbare în ***French Market.*** Apoi căutăm un restaurant. Dejunăm în grădină. La o masă, alături, Gadamer. îl salut, si îmi face semn să vin să mai stăm de vorbă. Dar abia mă aşez lîngă el, că se apropie un întreg grup de congresişti. Mă retrag, asigurîndu-l că voi veni să-l ascult, la 3,00, în marele amfiteatru.

Christinel şi cu mine ne-am găsit anevoie locuri. A vorbit şi David Tracy (în locul lui Paul Ricoeur, care este suferind, la Chicago).

După cele două conferinţe, am plecat repede. Sperasem că voi putea cerceta pe îndelete publicaţiile celor vreo 30 de editori, expuse pe mese şi în rafturi, îmbiindu-te să le răsfoieşti. Dar aici, în acest imens hotel, întîlnesc mereu colegi si mulţi din foştii mei studenţi, încîntaţi - dar şi surprinşi - să mă vadă la Congresul anual al „American Academy of Religion". (Nu le spun că, de fapt, mă aflu aici pentru oraş - nu pentru Congres.) întîlnesc şi necunoscuţi. Bunăoară acel bărbat înalt, aproape chel, care se prezintă, îmi strînge călduros mîna şi îmi mulţumeşte. Pentru că, mărturiseşte, era „fundamentalist" şi n-a devenit ***religios*** decît după ce mi-a citit cărţile...

Seara, cinăm cu Kitagawa la hotelul lor, pe terasa etajului 41.

New Orleans, 20. noiembrie

întîlnesc pe X. Mă priveşte foarte mirat. Parcă se întreabă: cum, este încă atît de sănătos şi de energic? Nu iese la pensie? Nu se retrage?...

Aceeaşi impresie cu alţi, n-aş spune „adversari", dar aşa-zişi istorici ai religiilor cafe nu sunt de acord cu mine, mai precis: care nu vor să accepte vastitatea şi importanţa acestei discipline, aşa cum o practic eu. Ar fi fericiţi cu o părticică (de ce să strîngi în braţe o femeie întreagă? se mulţumesc cu un braţ, sau un sîn, sau un genunchi...); cu o „specialitate".

Cît de mult îi încurcă ***prezenţa*** mea în SUA! Fără mine, ar fi fost fiecare din ei un mare „specialist" (în religia neo-babiloniană, sau vedică, sau helenistică). N-ar fi fost obligaţi să-şi bată capul cu „probleme generale": structura miturilor, ***High Gods,*** problema răului şi a mîntuirii etc. Ce plictiseală: să fii obligat să citeşti cărţile colegilor tăi, „specialişti" în China, India, Egipt, Islam sau „primitivi" - ca pe vremurile bune, cînd Istoria Religiilor nu era considerată o ***disciplină totală şi autonomă*** - şi te puteai mulţumi să repeţi ceea ce ai învăţat de la profesorii generaţiei tale...

Mai sunt si alţii care suferă că ***exist.*** Unii dintre'teologi sau din asa-zisii filozofi ai religiilor. Pentru cei dintîi, lucrurile sunt simple: de o parte, ***Revelaţia*** - de cealaltă parte „păgînii" (Belial). Pentru unii din aşa-zişii filozofi ai religiei, cîte complicaţii la care nu se aşteptau! Pe vremuri, era destul să stii ceva despre „păgînism", panteism şi monoteism - apoi erai liber să-ti construieşti „filozofia religiei" care-ţi convenea. De ce să ne batem capul studiind religiile arhaice, să încercăm, bunăoară, să descifrăm înţelesul miturilor australiene?

Chicago, 22 noiembrie

Recitesc notele luate la New Orleans. Mi se par atît de oarecare încît mă întreb dacă merită transcrise. Şi, totuşi, îmi spun: citite după zece-douăzeci de ani, asemenea nimicuri ar putea deveni pasionante. (Dar pentru cine? Eu nu le voi mai reciti...) Din asemenea detalii se poate - ***nu*** reconstitui, dar ***ghici o*** epocă, un oraş, o frintură din viaţa unui om.

23 noiembrie

Thanksgiving Day. Seara, la noi la masă, Lisette (care a sosit alaltăieri), Simone si Paul Ricoeur, cei trei Kitagawa, BillEarl.

26 noiembrie

Ieri si azi, revizuiesc ***Zalmoxis*** pentru traducerea românească; adaug noi referinţe bibliografice şi scriu o scurtă prefaţă. Opt ani de la apariţie, si după ce a fost tradusă în mai multe limbi, se hotărăsc şi romanii...

30 noiembrie

Din Agendă. Ninge. Ca de obicei, amintiri din copilărie. Seara la House of Hunan cu dr. Cohen şi soţia, Mihai Sturdza şi Wendi O'Flaherty.

2 decembrie

Aseară, la Croissant, reîntîlnim după vreo patru, cinci ani, pe Marcia şi Johnson. Ştiam că, în toamnă, băiatul lor murise călcat de o maşină. Marcia ne povesteşte, cu vocea ei clară, fermă, aceste amănunte: era la Universitate (unde predă un curs de muzică instrumentală) şi i se telefonează de la spital că băiatul a avut un accident. Nu i se spune însă că accidentul fusese fatal. Marcia intră cu ghitara sub brat şi dînd cu ochii de trupul băiatului înțelege - şi împietreşte. Peste putință să spună ceva, să plîngă, să se lamenteze. Se aşază pe un scaun, lîngă patul copilului şi începe să cînte, unul după altul, acompaniindu-se la ghitară, toate cîntecele lor favorite, ale băiatului, ale ei, ale lui Johnson.

Ce scriitor ar fi putut imagina o asemenea scenă, fără să alunece în ieftină melodramă? Poate doar Cehov...

3 decembrie

La 12,00 vine Leslie Mailland, de la ***New York Times,*** ca să-mi ia un interviu. (Hotărît lucru, este anul interviurilor. Am dat mai multe în patru luni decît în ultimii zece ani.) Tînăra a urmat cîteva cursuri de Istoria Religiilor la Universitatea din Chicago şi apoi la Harvard. Cele mai multe întrebări mi le pune în legătură cu experiențele, credințele şi instituțiile religioase în societățile contemporane.- Mă întreabă cum s-ar putea explica recentul masacru ritual efectuat la ordinul lui James Jones, şeful comunității politico-mesianice „People's Temple", stabilită în Guyana. Insistă: atîtea zeci de familii, tineri şi bătrîni, femei şi copii, masacrați sau convinşi să se sinucidă la ordinul lui Jones... îi mărturisesc că informațiile mele se reduc la cîteva reportaje de senzație citite' în ziare; problema e prea gravă şi prea complexă pentru a fi discutată ***în treacăt,*** într-un interviu. Ar trebui,- înainte de toate, să cunosc istoria acestei comunități mesianice, şi, mai ales, ***faptele:*** ce s-a întîmplat în ultimele zile, înainte de masacru.

Doeing a venit de la Buffalo ca să punem la punct anumite detalii pentru bibliografie. Discuție de la 3,00 la 8,00, cînd mergem să cinăm la restaurantul grecesc, ***Agora.*** începe să mă exaspereze această muncă absurdă de verificare a cîtorva mărunțişuri bibliografice... Dar, pe de altă parte, îmi dau bine seama de utilitatea acestei bibliografii exhaustive,

sîmbătă, 16 decembrie

De cîteva zile nu fac altceva decît să citesc ***term-papers*** şi să scriu scrisori. Cred că, în afară de scrisorile dictate lui Cathrine Bell, am scris aproape douăzeci... De altfel, n-aş fi putut face altceva -pentru că ştiu că luni 18 decembrie plecăm cu soții Ricoeur în Yucatan şi Guatemala, nu mă pot apuca de nimic: nici de revizuirea părții a III-a din ***Autobiografie,*** nici de ***Jurnal,*** nici de ***Nouăsprezece trandafiri.***

Azi după-amiază, de la 2,00 la 4,30, discuție cu Jean Pierre, venit de vreo două zile din Montreal. Pregăteşte o teză despre M.E., a citit tot ce-a putut (chiar şi nuvelele traduse de Mary, si încă nepublicate) şi-mi pune o seamă de întrebări interesante. Dar nu ştiu în ce măsură răspunsurile mele i-au fost de folos. Pe de o parte, nu sunt „inspirat" cînd am impresia că mă repet (mai ales dacă sunt singur cu interlocutorul meu; lucrurile se petrec altfel în fața clasei, căci nu pot pretinde studenților să cunoască ideile mele asupra problemei pe care o discutăm). Pe de altă parte, pe măsură ce Jean Pierre îmi mărturisea interesele lui (psihanaliză, semiotică etc.), simțeam cum scade interesul meu de a participa cu adevărat la dialog. Am pierdut mult timp în tinerețea şi maturitatea mea în asemenea ***dialogues des sourds.***

Merida, Yucatan, 18 decembrie

Ca să fim siguri că vom prinde avionul de 7, 40 dimineața pentru Memphis, am petrecut noaptea la Hotel Hilton, chiar în aeroportul de la O'Hare. Surpriza: o cameră cu baie costă

şaptezeci de dolari. Şi, toată noaptea, auzim avioanele care-si iau zborul pe deasupra noastră.

Breakfast la Memphis, unde aşteptăm un ceas avionul pentru New Orleans. Apoi, în al treilea avion ajungem la Merida pe la 2,00 după-amiază. Coborînd, ne loveşte arşi ta: 90° Fahrenheit (azi dimineaţă, la Chicago, erau 30°). Avem camerele reţinute la hotelul Maria del Carmen. Grădină tropicală, cu inevitabila piscină şi mese rotunde, apărate de imense umbrele colorate. în hol pomul de Crăciun - iluminat electric, ca pretutindeni în SUA - şi cîteva zeci de valize; un grup întreg de turişti americani se pregăteau de plecare.

Ne îndreptăm spre centrul oraşului. Admirabila grădină publică, Plaza Mayor, în jurul căreia se înalţă Catedrala şi Palatul Guvernatorului. Sub arcadele de tip' hispano-maur -prăvălii, cafenele, restaurante. Paul Ricoeur, care şi-a luat ***Ghidul*** cu el, ne dă cele dintîi informaţii: Merida, capitala statului Yucatan, a fost fondată în 1542, pe vechea metropolă Maya, Tiho. Metropola a fost, evident, distrusă, iar blocurile de piatră, unele meticulos sculptate de indienii maya, au folosit la construirea Catedralei (secolul al XVI-lea), a casei Montejo (1549) şi altor clădiri ale nobililor spanioli. Don Francisco de Montejo y Leon conducea armata care a cucerit provincia Yucatan. Casa Montejo, ne citeşte Paul din ***Ghid,*** este cea mai veche ***private mansion*** din America locuită si astăzi de descendenţii celui care a clădit-o.

Ne reîntoarcem într-o trăsurică, trasă de un singur cal. Seara, cinăm la restaurantul hotelului - vetust, melancolic, îmi aminteşte, vag, de un restaurant descris de Eca de Queiroz, pe la sfîrşitul secolului trecut (Dar unde? în ce roman?).

Uxmal, 19 decembrie

Am adormit anevoie, după ce am recitit o parte din dosarul cu note • despre civilizaţiile meso-americane, adus de la Chicago.

La începutul după-amiezii, închiriem un taxi şi, în mai puţin de un ceas, ajungem la Uxmal. După ce şoferul îşi aşază maşina la umbră, ne îndreptăm spre ruine. Cel dintîi monument pe care-1 vizităm este Piramida ridicată în cinstea faimosului erou divinizat Kukulkân, Şarpele cu pene de ***quetzall*** (echivalentul lui Quetzalcoatl al aztecilor). Piramida a fost restaurată de Cesar Sâenz. (I se mai spune şi „Maison hanţe"). Ne aflăm, de fapt, într-un complex de cinci temple, zidite în diferite perioade. Trepte înalte, de piatră, pe care le urcăm încet, cu greutate. Ne oprim după vreo cincizeci -de trepte, ca să privim - încercînd să le identificăm cu ajutorul planului celorlalte construcţii din apropiere, unele din ele încă neexplorate: (Numai Paul a urcat pînă la ultima terasă, ca să se convingă încă o dată - şi avea desigur dreptate - că vertigiile şi durerile, care î-au ţinut, luna trecută, zece zile în Clinica Universităţii, nu erau de natură cardiacă...)

Apoi ne îndreptăm spre cadrilaterul de alături - al lui Chac, zeul ploii şi al furtunii - unde vom asista, astă seară, la spectacolul „Son et Lumiere". Inutil să încerc chiar cea mai sumară descriere. Mă mulţumesc să însemn în ***Ghid*** (dar paginile au margini atît de înguste!) anumite detalii pe care le voi reciti, si elabora, acasă. După o jumătate de ceas, escaladăm Templul Soarelui, zis „Palatul Guvernatorului", apoi coborîm în Curtea jocului de pelotă (ritul care mă pasionează de mulţi ani şi despre care sper să pot scrie pe îndelete în capitolul religiilor meso-arnericane din ***Histoire III).*** Tot atît de pasionantă „Casa de las Palomas", în curs de dezgropare; numai faţada este complet descoperită, şi deşi rămînem aproape o jumătate de ceas privind-o, îfică nu izbutesc să-i descifrez (cu ajutorul ***Ghidului)*** întreg scenariul.

în fond, valoarea, frumuseţea şi semnificaţia acestui faimos Uxmal le constituie decoraţiile în stuc ale zidurilor exterioare. Nu poti să nu rămîi fascinat, bunăoară, în faţa scenei figurate pe unul din pereţii piramidei Kukulkân: un cap de om ieşit din gîtlejul Şarpelui cu pene de quetzall (în interpretarea lui Cesar Saenz, capul reprezintă Soarele). Şi

peste tot de toate mărimile, imaginile reptilei. Cîte ar fi de spus în legătură cu acest simbolism obsedant al Şarpelui! Nu este vorba, în nici un caz, de „ophiolatrie". Sensul cosmologic mi se pare evident: noaptea pre-cosmogonică, fertilitatea, naşterea, renaşterea...

Scriu aceste rînduri, în mare grabă, în ***patio*** restaurantului „Villa arheologica": ziduri galbene în jurul piscinei; cîțiva copii se joacă printre vasele cu flori (imense vase de piatră, aşezate sub umbrele). Aşteptăm să fim chemați la masă. Melancolie, oboseală. Ca în atîtea alte locuri, îmi spun: aici ar fi trebuit să rămînem două-trei zile, ca fiecare din noi să putem revedea, dimineața şi în amurg, fără grabă, ruinele noastre favorite...

Chichen Itza, 20 decembrie

De abia azi-noapte, datorită reflectoarelor felurit colorate (marea descoperire a. spectacolelor „Son et Lumiere") am putut pătrunde în „țesătura" iconografiei zeului ploii. Din fericire, comentariile orale erau simple, nepretențioase; am ascultat fragmente din mitologia zeului Chac, însoțite de melodii nemaiauzite pînă acum, întrerupte de flaute si sunete de gong.

La întoarcere, pădurea îşi recăpătase mirosul „sălbatic" de junglă.

Am plecat azi dimineață, cu acelaşi şofer care ne-a condus ieri la Uxmal. Trecem prin cîteva orăşele (si pretutindeni, o ***piaza*** frumoasă, bine îngrijită, cu arbori' bătrîni în fața bisericii) şi cătune pitoresc alcătuite din căsuțe şi cabane, uneori ascunse sub arbuşti, plante agățătoare ş'i tufe de ***bougainvillier.*** După două ceasuri ajungem în Ch'ichen Itza. ***Mayaland Hotel*** ne încîntă de cum dăm cu ochii de parcul tropical care-l înconjoară. Paul reuşeşte să obțină o căsuță, în fundul parcului, două camere, cu terasă, la' umbra cîtorva arbori înfloriți. Fără vecini, cea mai apropiată cabană se află la cincisprezece-douăzeci metri de a noastră. La răstimpuri, auzim ciripitul metalic al unor păsări pe care încă nu le-am zărit ascunse între ramuri. Mă plimb fermecat de cărările întortocheate, încercînd să identific florile tropicale care-şi fac loc printre pietre.

După-amiază, prima vizită a ruinelor. Complexul arhitectonic începe la cîteva sute de metri de hotel, de o parte şi de alta a şoselei. înaintăm încet pe marginea drumului; camioanele şi maşinile se țin lanț. în apropierea porților de intrare, maghernițe cu mărunțişuri: „suveniruri", limonada şi coca-cola. Grupuri de turişti, şi nu numai tineri.

Citisem destul despre Chichen Itza şi-mi procurasem un album cu reproduceri. Dar, aşa cum ştiam, monumentele arheologice, mai ales cele din America Centrală, nu se lasă „surprinse" decît de un fotograf de geniu.

Iată, bunăoară, această imensă, extraordinară piramidă, pe care o vedem de departe înălțîndu-se în cîmpie (a mai rămas doar un arbore bătrîn, la cîțiva metri de monument.) Nouă platforme suprapuse şi în cele patru direcții cardinale, patru scări de piatră urcînd pînă la sanctuarul de sus, templul zeului Kukulkân. (Cultul zeului a fost introdus de populațiile care-şi aveau centrul ceremonial la Uxmal.) Ascultăm explicațiile ghidului, la răstimpuri răsfoiesc volumul pe care l-am adus cu mine, notez amănunte în carnet. Inutil să le transcriu aici.

Dar nu voi uita platforma în care s-au păstrat, zidite, craniile victimelor decapitate (şi acel schelet, cu un şarpe încolăcindu-i picioarele). Şi nu cred că voi uita imensul paralelipiped (lung, de nouăzeci metri şi lat de treizeci metri), în care avea loc jocul de pelotă, închis între ziduri de doisprezece metri înălțime - pe care se aşezau, probabil, spectatorii. Este cea mai grandioasă curte ceremonială din toate cîte se cunosc. Şi sunt nenumărate, le-am văzut la Uxmal, si în 1969 la Monte Albân, la Xochicalco (de fapt, cu

excepţia lui Teotihuacân, se găsesc în toate centrele^ ceremoniale şi sunt pictate şi în toate codicele care s-au! păstrat). Foarte probabil, lupta între cele două partide 5 simboliza confruntarea între forţe antagonice, dialectică, \ creatoare, pentru că asigura continuitatea vieţii ciclice. (Dar; cîte n-ar mai fi de spus! Simbolismul acestui joc ceremonial e { inepuizabil...)

Să notez şi această particularitate: acustica. Dacă şopteşti la unul din capetele curţii, se aude la o sută şaptezeci metri...

Şi cît de naiv, de „provincial" este numele Marelui Palat (şaptezeci pe treizeci şi cinci metri), cu atîtea săli şi camere de locuit, cu scări sculptate şi porţi decorate cu hieroglife: cînd-l-au văzut pentru întîia oară oamenii lui Francisco de Monteja, au crezut că e o mînăstire de maici. Şi de-atunci aşa i se spune în toată regiunea: ***Las Monjas...***

*

Cîteva sute de metri printr-o pădure rară, ca să vedem un lac minuscul, o stranie frumuseţe, care zace, între stînci, la cincisprezece-douăzeci metri sub nivelul nostru.

Ieşim, traversăm şoseaua şi pătrundem în cealaltă arie arheologică. Umblăm destul prin pădure pînă. ajungem la cele dintîi monumente excavate. Continuu să însemn în carnetul de buzunar - deşi mi-e teamă că nu voi putea descifra întotdeauna cuvintele prescurtate, scrise cu creionul...

De pe platforma unui templu, zărim „Mayaland Hotel". Nu prea departe; mai puţin de un kilometru. Ne hotărîm să continuăm drumul prin pădure convinşi că, destul de curînd, vom găsi cărarea care ne va scoate în dreptul hotelului. După o jumătate de ceas, înţelegem că ne-am rătăcit. Ne odihnim sub un cedru uriaş, apoi ne întoarcem.

*

Nu voi uita această seară în ***patio*** hotelului, ascultînd fîntîna. Nici parcul, la căderea nopţii; rămînem mult timp pe terasa camerelor noastre, stînd de vorbă.

Isola de Las Mujeres, 21 decembrie

Trei ceasuri cu maşina. Trecem prin orăşelul Valfadolid, cea dintîi capitală a Yucatanului. Splendid parc şi, evident, biserica în cel mai bun stil colonial.

Descoperim Oceanul, şi ajungem la timp la debarcader ca să prindem vaporul pentru Isola de Las Mujeres. Palmierii din marginea plajei încă se mai zăresc cînd ajungem în larg.

Va trebui să aflu într-o zi de ce i se spune „Insula Femeilor". După ce coborîm în port, cîţiva localnici ne propun felurite plimbări în bărci cu motor. Aflînd că deocamdată vrem să dejunăm, unul din ei ne sugerează un restaurant chiar lîngă port. într-un sfert de ceas, restaurantul se umple. Cea mai bună masa de cînd am sosit în Yucatan'. Languste - specialitatea insulei - excelent preparate, şi mai ieftine decît un prînz mediocru în Merida.

Vizităm puţin, şi în grabă, cîteva străzi din faţa portului. Multe restaurante pitoreşti, şi case vopsite în culori luminoase, şi peste tot, flori şi arbuşti înfloriţi. Mulţi tineri „artişti": zăresc ateliere improvizate, şi cîteva vitrine cu tablouri. Lumina mi se pare mai clară şi mai aurie ca în Yucatan. Asemenea luminii legendare din Provenţa secolului trecut.

Plimbare într-o barcă cu motor prevăzută, în mijloc, cu o placă groasă de sticlă, prin care putem privi fundul oceanului. Peşti de toate speciile şi de toate mărimile. Cînd li se aruncă bucăţi de pîine sau pesmeţi, în cîteva clipe se adună sub barca noastră sute de peşti, parcă din ce în ce mai mari, se întrec unii pe alţii, se lovesc între ei.

Pe mal, vile clădite în stil colonial. Vedem şoseaua iscusit construită între plajă şi pădure. Mai departe, trecem printr-o „strîmtoare", între un grup de stînci şi grădina unei vile

somptuoase, cu plajă şi debarcader. Mă întreb cine ar îndrăzni s-o locuiască.

Apoi, deodată, barca noastră îşi opreşte motorul: ne aflăm deasupra unei mase uriaşe de peşti, înghesuiţi unul într-altul, aproape nemişcaţi. Nu înţelegem prea bine datorită cărei cauze s-au adunat aici aceste, probabil, zece, douăsprezece mii de peşti adulţi. Ni se spune că, în acest spaţiu, pescuitul e interzis...

Şi de data aceasta ajungem chiar în ultimul moment, dar reuşim să ne găsim locuri (în picioare) în vaporaşul arhiplin. Cîteva grupuri de sud-americani tineri, gălăgioşi, bine dispuşi. Zărim de departe palmierii, reliefaţi în lumina amurgului...

Regăsim cu încîntare ***Mayaland Hotel.*** Noaptea, revăd si transcriu cîteva însemnări din carnetul de buzunar.

Merida, 22 decembrie

Zi de odihnă. Ne plimbăm prin oraş, revedem cîteva cartiere care ne-au plăcut. Scrisori.

Evident, sunt şi cîţiva fericiţi, convinşi că au descoperit enigma întregii civilizaţii meso-americane. Bunăoară, Jose Diaz-Bolio, „a well known poet in Yucatan", după, cum stă scris pe coperta cărţuliei ***Guide to the Ruins of Chichen Itza,*** (Merida, 1971), şi autorul volumului de succes (trei ediţii) ***La serpiente emplumada, ej'e de culturas.*** Şi ce frumos începe ***Guide to the Ruins...:*** „In 1942 am descoperit că şarpele cu clopoţei era principalul simbol religios al populaţiilor maya..." Şi explică de ce. Pentru că maya credeau că în fiecare an coada crotalului creşte cu un segment. Deci, erau convinşi că şarpele cu clopoţei are această virtute: poate calcula trecerea timpului. Drept care, maya considerau crotalul un şarpe solar...

Mexico City, 23 decembrie

Surpriza de la aeroport: biletele de avion pentru Guatemala nu mai sunt valabile, pentru că n-au fost reconfirmate 76 de ceasuri înainte. Marea problemă o constituie schimbarea întregului program. (Aveam camere reţinute pentru astă seară în Guatemala City, locuri în avionul pentru Tikal etc.). Din fericire, Paul izbuteşte să găsească bilete în avionul de astă seară pentru Mexico. Aterizăm la 8:30, iar ceva mai tîrziu ajungem la Hotel Carlo (Plaza de la Republica). încerc să mă plimb în jurul pieţei, dar uitasem că ne aflăm la o mie opt sute de metri deasupra nivelului mării. După vreo zece minute mă întorc, obosit, la hotel.

Mexico City, 24 decembrie

încercăm zadarnic să găsim adresa sau telefonul lui Eric Taladoire. Telefonăm lui N. Petra, dar nu răspunde nimeni.

Putin înainte de amiază, la Muzeul National de Antropologie, unde rămînem pînă la închidere. Este, fără îndoială, cel mai bogat şi mai bine organizat muzeu arheologic din lume. E suficient să priveşti cu oarecare atenţie colecţiile expuse, în ordine cronologică, în cele douăsprezece săli, să citeşti scurtele indicaţii, ca să te orientezi în istoria acestor complexe şi încă puţin cunoscute civilizaţii meso-americane. însemn cît pot în carnetul de buzunar şi pe marginile excelentului Catalog editat de directorul muzeului, Ignacio Bernal. Nu voi retine aici decît cîteva date: între 1300 si 800 agricultura se dezvoltă şi populaţia satelor creşte. Pe coasta Golfului Mexic, se precizează profilul cultural al olmecilor. între 800 şi 200 apogeul colectivităţilor rurale, cu centre ceremoniale, temple, preoţi şi progrese în tehnologie, astronomie şi matematică (exemple: Monte Albân, Tikal etc.). între 200 a. Chr. şi 200 p. Chr. încep să se distingă trăsăturile specifice culturilor maya, zapotec, Veracruz şi probabil Teotihuacân: apar stelae şi altare de piatră, calendarul şi calculele matematice se perfecţionează; ceramică pictată şi vase tetrapode etc. Inutil să însemn aici diferitele complexe

religioase: cultele fertilităţii şi divinităţi feminine în Valea Mexicului, influenţele olmecilor şi noile sinteze religioase de tip sincretist.

Fascinantă şi misterioasă este decadenta şi ruina diferitelor centre de civilizaţie. Cîndva între 200 a. Chr. şi 150 p. Chr., populaţiile din Valea Mexicului încep să se concentreze la Teotihuacân, faimos centru ceremonial unde clădesc, între altele, Piramida Soarelui şi a Lunii. Epoca de glorie a acestei noi sinteze culturale ţine de pe la 350 pînă la 650. Apoi decadenţa; Teotihuacân cade pradă triburilor „primitive" care coboară din nord, şi oraşul este distrus. Totuşi, treptat, cuceritorii se lasă civilizaţi de cei învinşi, „toltecii", adică, în limba cuceritorilor, „artişti şi savanţi". Noua civilizaţie sincretistă durează între 900 şi 1200, după care alte hoarde coboară din nord; aztecii sau mexica (la început, li se spunea „chichimeci", adică nomazi). Nu mai amintesc mitul fundaţiei metropolei Tenachtitlân, în 1325 (profeţia zeului Huitzilo-poctii: să fundeze centrul ceremonial pe locul unde vor zări un vultur devorînd un şarpe...).

De abia ajuns la hotel îmi dau seama că n-am notat nimic despre fazele civilizaţiei maya, atît de dominante în Yucatan şi Guatemala. Trebuie să însemn măcar cîteva date: primele expresii specifice între 1300-800; între 800 şi 200, admirabilă ceramică etc. Epoca clasică, de la 200 la 300; decadenţa, 900-1500. Fără îndoială, cea mai cfeatoare dintre culturile meso-americane. Pasiunea pentru calendaristică, astronomie, matematică şi muzică. Şi, ceea ce mi se pare şi mai important: cîteva populaţii maya supravieţuiesc şi astăzi, şi nu totdeauna aculturalizate. Poate că anumite „enigme" ar putea fi descifrate cu ajutorul tradiţiilor orale păstrate de ultimii reprezentanţi ai civilizaţiei maya.

Cinăm într-unui din puţinele restaurante care au rămas deschise astă seară. Apoi, ne îndreptăm spre Catedrală, ca să

apucăm „la messe de minuit". Imensă şi aproape plină, Flori, luminări aprinse, miros de mînăstire...

Mexico City, 25 decembrie

De la 11,00 la 2,00, ascensorul e defect şi rămîn în hol (Avem camerele la etajul 10...). Zi caldă. Afară, în Piaza de la Republica, zăresc mari fluturi roşii, portocalii.

Am umblat mult, şi ieri, şi azi, prin oraş, mai ales prin cartierele pe care îmi plăcea să mă plimb în 1965. Azi, din nou, la Catedrala de Santiago Tlatelolca (secolul al XVI-lea) clădită pe ruinele palatului ultimilor suverani azteci. Traduc din spaniolă textul înscris pe un panou în fata Catedralei: „în ziua de 13 august 1521, eroic apărată de Cuatitemoc, cetatea Tiatelolca a fost cucerită de Hernani Cortes. Nu a fost o victorie, nici înfrîngere; a fost naşterea dureroasă a poporului mestizo care alcătuieşte Mexico de astăzi."

Lungă plimbare în Parc, azi - în ziua de Crăciun - mai animat ca niciodată. înconjurat de tot felul de ***negocios.*** Remarcabile acele mici „scene" în aer liber, în care te poţi fotografia aşezat în echipaje arhaice sau alături de păstori şi de magi, lîngă ieslea unde s-a născut Isus.

Guatemala City, 26 decembrie

Ne-am deşteptat în zori ca să putem ajunge la aeroport înainte de marea îmbulzeală de care ne prevenise şoferul. Şi cu toate acestea culoarele erau deja ticsite. în faţa ghişeului unde trebuia să arătăm biletele şi să înregistrăm bagajele, o masă compactă; imposibil să ne facem loc. Dacă n-ar fi fost Paul, probabil că ne-am fi întors la hotel - şi am fi petrecut restul vacanţei în Mexico...

Fără îndoială, cutremurul de acum doi ani a desfigurat Guatemala City. Trotuarele sunt sparte, unele clădiri amintesc de oraşele bombardate. Din avion am zărit căsuțele si cabanele în care se adăpostesc cîteva zeci de mii de oameni rămaşi fără locuințe. Dar mă întreb dacă murdăria din cartierul nostru este şi ea o consecință a cutremurului. După o jumătate de ceas de plimbare, ne întoarcem deprimați la hotel. Din fericire, ni s-au rezervat camere la „Colonial Hotel", o veche casă patriciană, cu ***patio,*** fîntînă şi un papagal într-o imensă cuşcă. Linişte, răcoare. Petrec o bună parte din după-amiază răsfoind dosarul cu note despre religiile meso-americane.

O dată cu căderea nopții, aspectul oraşului se schimbă. Plecăm la întîmplare pe una din străzile care se deschid în stînga hotelului. Curînd, un nou parc, destul de modest luminat, dar încă „plin de viață"; pretutindeni, cineva - un copil, o bătrînă, un bărbat fără vîrstă - vinde ceva de mîncare, sau obiecte minuscule, cărți poştale, „suveniruri".

Cinăm, excelent, într-un restaurant spaniol: un vast ***patio,*** cu toate mesele ocupate - înconjurat de camere transformate în sufragerii. în odaia în care am fost conduşi, numai o singură masă ocupată. Un chelner bătrîn, simpatic, care îşi tîrîie anevoie picioarele, dar care zîmbeşte întruna. I-ar fi plăcut mult lui Ramon de la Valle Inclan...

Tikal, 27 decembrie

Deşi ajunsesem la aeroportul din Guatemala înainte de 6,30 dimineața, nu ne-am îmbarcat decît după două ceasuri: Tikal era acoperit de ceață. Micul avion, cu numai douăzeci şi patru de locuri, zboară pe deasupra munților împăduriți, apoi coboară brusc şi aterizează pe o pistă minusculă, în marginea junglei, la cîteva sute de metri de „Jungle Lodge", unde vom petrece noaptea. De cum pătrundem sub arborii tropicali - palmieri, mahoni, chicozapote, cedri - înlănțuiți de liane, un sentiment straniu, melancolic si totuşi euforic: mă simt

proiectat cu cincizeci de ani în urmă, în decembrie 1928, cînd am intrat pentru întîia oară în junglă, în Ceylan, la cîțiva kilometri de Colombo. Ascult fermecat țipetele şi ciripitul nenumăratelor păsări exotice, le descopăr fără prea mare efort pe cele mai înalte ramuri şi mă bucur că pot identifica măcar cîteva specii: papagali, Chatilla Tropical („Tropical Kingbird"), Paurake (Pucuyo).

Ne lăsăm bagajele şi pornim imediat spre ruine. Ghidul grupului nostru este o tînără americană, probabil o studentă în antropologie. Ne cucereşte de la început: umblă cu un baston subțire şi foarte lung, ca păstorii din Vechiul Orient (dar îi prinde "bine cînd ne. indică anumite detalii iconografice), vorbeşte limpede şi fără emfază, dar cu umor. înaintăm încet printre aceşti arbori imenşi, pe cărăruile repede pierdute în iarbă şi liane, ascultînd „introducerea generală" pe care fata ne-o expune cu mult tact (căci încă nu ne cunoaşte, nu ştie ce ne-ar putea interesa: în ochii ei suntem, deocamdată, un grup de „turişti americani"). Aflăm că Tikal era locuit deja în secolul al VI-lea a. Chr., dar nu s-a găsit nici o clădire intactă. Populația maya avea obiceiul să distrugă vechile construcții ca să clădească altele, pe locul lor. La începutul erei creştine, ceea ce se numeşte astăzi Plaza Mayor avea deja forma pe care o va păstra secole de-a rîndul, cu platformele şi scările ei caracteristice. Epoca clasică, ne aminteşte studenta, durează între 250 şi 900, după care începe epoca post-clasică. Si pentru că unii din grup nu-şi mai puteau ascunde nerăbdarea, fata se grăbeşte: majoritatea clădirilor, spune, au fost ridicate în epoca clasică, mai ales în a doua jumătate, între 550 şi 900. (Tot atunci, Copan şi Palenke au cunoscut epoca lor de glorie.) Şi apoi, ceva s-a întîmplat, un eveniment pe care arheologii încă nu-l înțeleg, şi creativitatea culturii Tikan încetează brusc. O parte din populație rămîne totuşi aici, continuînd să celebreze cultul în templele şi altarele din Piaza Mayor.

Grupul nostru începe să se risipească. Fata îşi ridică bastonul ca să ne adune şi ne îndreptăm spre Plaza Mayor.

Trecem pe lîngă diferite monumente mai mult sau mai puţin restaurate, dar nu ne oprim decît dună ce ajungem în faţa Templului zis al Jaguarului Gigantic. (în Ghiduri, este numit: Templul numărul 1.) Pur şi simplu extraordinar! E construit în calcar (pe la 100 p. Chr.); o vastă substructură piramidală cu nouă terase (căci 9 era, pentru maya, numărul sacru) susţine o platformă pe care se înalţă un templu cu trei săli. Pe acoperişul templului, la cincizeci de metri deasupra Pieţei, o altă structură, din nefericire ruinată, în formă de un mare tron vopsit în mai multe culori. O scară de piatră, ameţitor de abruptă, urcă pînă la poarta templului.

Plaza Mayor e alcătuită de fapt de un mare număr de temple şi monumente, înghesuite unul în altul în jurul Templului Jaguarului Gigantic. N-am văzut niciodată o asemenea aglomerare de monumente pe un spaţiu atît de restarts. Impresia este cu atît mai puternică, cu cît această „cetate moartă" este înconjurată din toate părţile de junglă; arbori înalţi si stufoşi, legaţi adesea între ei de liane si vită sălbatică.

*

Se cunoaşte puţin istoria acestui centru ceremonial, şi unii savanţi se îndoiesc că va fi vreodată cunoscută. Probabil că un oraş rezidenţial se întindea alături, dar şi această ipoteză este controversată. Patru kilometri de jur împrejur s-au găsit platforme care ar putea fi temeliile caselor de piatră şi de lemn. Unii socotesc că cincizeci de mii de locuitori trăiau în aceşti cîţiva kilometri pătraţi. Altminteri, cum ar fi putut fi transportate aceste blocuri de stîncă, cum au fost ridicate piramidele şi templele? Şi alte mii de oameni cultivau cîmpurile cu legume, se ocupau de vite şi orătănii.

Călcăm pretutindeni, ni se spune, peste locuinţe ruinate şi alte monumente, îngropate de veacuri sub pămînt. Excavaţiile vor dura cel puţin optzeci de ani. Orice piramidă, o dată curăţată de arbori si rădăcini, trebuie restaurată si întărită cu ciment, apărată de junglă, de ploi, de cutremure. S-au găsit pînă acum o sută de mii de scule: toporişti, obiecte de cult şi ornamente, şi un milion de fragmente de vase şi ceramică, atît de preţioase pentru reconstituirea cronologiei.

*

...Ştiam, evident, că ne trebuie cel puţin trei zile ca să vizităm toate monumentele importante. Cîteva din ele le vom cerceta mîine dimineaţă. Azi ne mulţumim (după ce-am văzut în treacăt nenumărate alte ruine) să privim pe îndelete Acropolea de Nord, cea mai complexă din structurile excavate pînă acum. Platforma se înalţă la vreo cincisprezece metri deasupra nivelului Pieţei. Şi cît ar fi de impresionantă Acropolea, aflăm că nu este decît forma finală, ridicată deasupra unei duzini de acopole îngropate. (S-au găsit vestigiile a vreo sută de construcţii, zăcînd. sub această masă arhitectonică; cele mai vechi, din anul 200 a. Chr.) Avem timp să admirăm cîteva stelae acoperite de hieroglife.

*

La ***Jungle Lodge,*** către apusul soarelui, suntem asurziţi de ţipetele paserilor. Umblăm pe sub arbori, cu ochii spre cer, ca să le vedem cînd îşi iau zborul.

Spre dezolarea mea şi a lui Christinel, încă n-am zărit acele mărunte uluitoare, maimuţe, „spider-monkey".

Cinăm (prost) la ***Jungle Lodge,*** apoi aşteptăm noaptea aşezaţi în mari, inconfortabile, scaune de lemn, în faţa „cabanei" unde vom dormi. (Este, de fapt, un fel de şopron de vreo douăzeci de metri lungime, acoperit cu nuiele si trestii. Camerele sunt despărţite prin pereţi subţiri, de paiantă.)

Tikal, 28 decembrie

Neuitată noapte (cel puţin pentru mine!), prima noapte petrecută în junglă după aproape cincizeci de ani. Mi-am amintit de ***kutiar-u\.*** meu din Rishikesh, în Himalaya, pe malul Gangelui (din toamna 1930 pînă în primăvara 1931).

„Se oye la respiration de la noche, enorme, feminina".[1] Citisem fraza aceasta de Octavio Paz ***(Arenas movedizas)*** în avion, acum trei zile.

[1] **„Se aude respiraţia nopţii, imensă, feminină."**

Ne -am deşteptat foarte devreme, ca să putem vedea o parte din monumentele pe lîngă care am trecut ieri. Apoi, un ceas în micul dar foarte utilul Muzeu din marginea Junglei. Note si indicaţii bibliografice în carnetul de buzunar.

Paul mi-a dăruit ***The Birds of Tikal Ac*** Franck B. Smith. în avioneta cu care ne-am întors la Guatemala City, am răsfoit-o cu entuziasm, dar şi cu melancolie. Din cele peste două sute de specii pe eare le descrie autorul şi le reproduce în culori, nu cred că am văzut mai mult de douăsprezece-cincisprezece. Evident, nu aveam un binoclu, asa cum avea bătrîna americană pe care o întîlnisem ieri, în amurg, şi care descoperea fel de fel de paseri în ramurile cele mai înalte şi mai stufoase, şi le pronunţa numele în şoaptă. Dar, în orice caz, vederea mi-a slăbit considerabil în ultimii doi ani. Un început de cataractă, spusese oculistul nostru din Paris. Spera s-o oprească pe loc cu acele picături şi medicamente pe care le iau cu regularitate de doi ani; deocamdată, fără rezultat.

M-a asigurat însă că voi putea citi fără nici o dificultate. Or, a adăugat zîmbind, acesta este lucrul cel mai important pentru un om ca dumneata. M-am grăbit atunci. în septembrie 1977, să-i dau dreptate. Dar iată-mă acum, privind în cartea lui Franck Smith imaginile colorate ale paserilor care ciripeau ascunse printre ramuri, in junglă şi pe care le-aş fi putut vedea si eu dacă, la miooia clin adolescentă, nu s-ar fi adâuirat si ..începutul" de cataractă...

Antii'ua, 29 decembre

Dimineaţă clară, luminoasă. Din maşină, vedem *u.i* timpii' v.Mcanu!. S-ar spune <.ă ;umw*&. Ne dâvn m*» repede seami că vulcanul e îr.&iHuir *,:n* .'re! MsVae de *mm*.

iniraru în A-rttgua vjuaicmaat .si ne auircptam .'we îuincic nvnăstirii Los. Capucina; A îr<f şi ea pe trei sferturi dârimaîă *i:\ 21** iulie !"73, în acel cutremur ca*v a distrus din nou otaşui. De data aceasta, regele Spaniei decide, în 1775 să se înalte un alt oraş departe de vulcan: Guatemala de Asuncion, care a rămas pînă astăzi capitala.

Rareori destinul unui oraş a fost atît de tragic. Santiago de los Caballeros de Guatemala a fost ridicat de Pedro de Alvardo pe coasta vulcanului Agua. în noaptea de 15 septembrie 1541, paisprezece ani de la fundarea oraşului şi puţin timp după ce se aflase că Pedro murise în Mexico şi văduva lui, Dona Beatriz, se proclamase stăpîna coloniei şi dăduse ordin să se vopsească în negru interiorul şi exteriorul palatului guvernatorial, incendii izbucnesc în mai multe părţi deodată, urmate de ploi torenţiale, care se prelungesc trei zile; apoi un puternic cutremur zguduie oraşul şi apele adunate în craterul vulcanului se revarsă. Santiago de Los Caballeros dispare şi o bună parte din populaţie este îngropată sub ruine sau înecată. Printre victime era şi Dona Beatriz, găsită îmbrăţişînd un crucifix. Domnise două zile.

Si totuşi, Consiliul oraşului decide să zidească, la o mică distantă, un nou Santiago. Oraşul este oficial fundat la 16 martie 1543, şi foarte repede se înalţă o nouă catedrală. Fata naturală a lui Alvarado, Dona Leonor Alvarado Xicotenati, scăpată ca prin minune, ordonă să se construiască două sarcofagii în care adună rămăşiţele tatălui şi mamei ei vitrege, apoi le zideşte în peretele catedralei. Dar puţin timp în urmă, peretele se prăbuşeşte şi osemintele sunt măcinate şi risipite printre ruine.

Ne plimbăm agale, melancolici, prin ceea ce a fost faimoasa Mînăstire Los Capucinos. Din fericire, s-ar spune că soarele înflăcărează florile de ***bougainvillier;*** par nişte ciorchini de lumină, cînd roşie, cînd mov. Intrăm într-un ***patio*** circular şi vizităm celulele călugărilor (ghidul precizează: ale călugărilor bătrinL.) Coborîm în depozitele subterane, în care se păstrau făina, vinul, untdelemnul. Apoi vizităm capela

subterană. Cînd ieşim, ne intîmpină pretutindeni acele flori de foc Pasqua. Ne mai oprim o dată în fața vitrinelor cu obiecte găsite în ruine: daruri şi faianță din China, din Franța.

De abia cînd 'ajungem în Piaza principală, umbrită de arbori, înconjurată de clădiri în stil colonial şi restaurante, descoperim farmecul atît de singular al Antiguei'. înțeleg de ce atîția scriitori şi artişti s-au hotărît să locuiască aici. Antigua este unul din puținele oraşe vetuste din America Centrală în care lumina, vegetația luxuriantă şi frumusețea caselor te fac să uiți melancolia ruinelor şi permanenta amenințare a vulcanului. Dejunăm într-un restaurant de sub arcade, apoi ne reîntoarcem în Piață, ne aşezăm pe o bancă în fața fîntînii zise a Sirenei. Mi-ar plăcea să petrec aici cîteva zile,' cîteva nopți, să privesc fîntîna sub lumina lunii...

După-amiază vizităm San Carlos Borromeo, fosta Universitate, azi Muzeul Colonial. Săli mari, răcoroase, si pereții acoperiți cu tablouri în stil baroc. Admirabilul portret al unei sfinte care-mi era necunoscută: Santa Clarissa. Traversăm claustrul cu multe flori şi cu inevitabila fîntînă, apoi pătrundem în sala în care se păstrează cea mai veche tipografie a oraşului: în vitrine, cărți ieşite de sub teascurile ei, acum trei secole. Cerneala e mai proaspătă, hîrtia mai frumoasă decît a cărților tipărite în Europa acum cîteva generații.

Cîțiva kilometri prin pădure, spre atelierele din San Felipe de Jesus, unde se lucrează obiectele în argint. Privim lucrătorii; ca pretutindeni, nu-şi pot ascunde încîntarea că sunt admirați, că unii vizitatori îi fotografiază. în curte, sub cîțiva arbori înalți, de o nobilă senectute, un întreg grup' de turişti americani. îşi arată unul altuia ce-au ales, ce-au cumpărat.

Apoi, pe o şosea din ce în ce mai zdrențuită de ultimele răbufniri seismice, ajungem în satul S. Antonio Aguas Calientes, locuit aproape exclusiv de țesători. Admirabile, violent şi totuşi agreabil colorate stofe, rochii, voaluri. Biserieuta a fost distrusă în cutremurul din 1977. După apusul soarelui, parcă ne-ar face semne să ne apropiem mai mult de ruinele ei, să-i înțelegem mesajul. Dar cum să-1 înțelegem? Ghicim doar atît: că e o prevestire...

Copan, 30 decembrie

Scriu rîndurile acestea în mare grabă, aşezat pe o piatră, în timp ce ghidul explică grupului nostru istoria săpăturilor. Am plecat din Guatemala azi dimineață la 6,00, şi după patru ceasuri de drum printre munți şi păduri, am ajuns la frontiera Hondurasului. îndată ce ghidul dispare într-un birou ca să vizeze paşapoartele, are loc ritualul „fumigării" autobuzului şi în interior si pe afară. în ultimul ceas, şoseaua arăta tot mai deteriorată.' Dar ceea ce a urmat a întrecut chiar cele mai pesimiste aprehensiuni. Şoseaua părea impracticabilă. Ne miram chiar că autocarul nostru izbutea să înainteze. Călătoria pînă la Copan a durat un ceas, deşi nu erau decît vreo 15 kilometri.

Dar îndată ce-am ajuns în Copan, oboseala şi enervarea au dispărut ca prin farmec. Am intrat în pădurea în care s-au descoperit ruinele ca într-o pădure din basme. Ne-au întîmpinat trei mari papagali, violent colorați: roşu, albastru, galben. Apoi am pătruns sub arborii imenşi, care au ascuns atîtea secole, si totuşi le-au scos la iveală, dislocîndu-le, primele piramide. Cum Copan este 80 la sută încă neexplorat, mă întreb cîti din aceşti arbori vor supraviețui săpăturilor arheologice. Pentru că rădăcinile lor au spart pietrele monumentelor, le-au ridicat, apoi le-au răsturnat în vale. Nici una din construcțiile încă ascunse, uneori pe trei sferturi îngropate în pămînt, nu putea fi excavată şi reconstituită (mai precis, „rer adunată", pusă laolaltă) fără ca să fie sacrificați arborii din jurul lor.

Templul cu şapte etaje, primul monument pe care-1 vedem intrînd în pădure. Cele două figuri antropomorfe... Inutil să copiez însemnările din carnetul de buzunar. Acea imensă piatră rotundă, cu semne şi calcule astronomice, şi datele

eclipselor care au fost şi care vor urma. (Ghidul precizează: monumentul acesta ar reprezenta concluziile „Primului Congres de Astronomie Maya".) Altare asemenea unei vaste tobe de piatră. Urcăm anevoie, pe cărărui improvizate, pe sub arbori, ca să ni se arate alte' monumente, alte stelae cu reliefuri. Apoi coborîm tot atît de abrupt, căci apele au brăzdat întreaga regiune cu nenumărate văi. (Şi tocmai aceste ploi torenţiale îngreunează explorarea. „Prea multă apă!", ne explică ghidul.)

Ne oprim în faţa unei stelae, ridicată în cinstea singurei femei care a stăpînit cîndva această populaţie maya.

Şi inevitabilul cadrilater pentru jocul de pelotă. Iar, pentru mine, curînd după aceea, marea surpriză: un monument de cîţiva metri, reprezentînd profilul unui animal (într-adevăr, destul de enigmatic). Profilul a fost interpretat de unii antropologi drept trompa unui elefant. Dar elefantul n-a existat niciodată în continentul american. Desenul, afirmau partizanii „difuzionismului" (civilizaţia meso-americană ar fi de origine asiatică), constituie o nouă dovadă că populaţiile maya îsi aminteau încă (e drept destul de vag) de patria lor de origine. Asia... în faţa statuii, un trunchi de doi-trei metri diametru. Pretutindeni aceeaşi dramă: arborii au adus monumentele la lumină - si tot ei le-au distrus...

Ne-am întors la căderea nopţii. Colierul de lumini al Guatemalei, pe care l-am zărit de departe, înainte de a coborî în vale. în autobuz, îmi aduceam aminte de acea după-amiază în Imperial Library, la Calcutta, în vara 1930, cînd am citit ***Elephants and Anthropologists*** a lui George Eliott-Smith. Titlul - provocator şi agresiv - îi fusese sugerat de chiar monumentul pe care l-am văzut azi. Lui Eliott-Smith i se părea că „elefantul" din jungla Copan era cel mai bun argument pentru teoria lui „difuzionistă". Atîtea amintiri din India, pe care le trezeşte deodată titlul acestei cărţi absurde, dar sclipitor scrisă. Prea obosit ca să încerc a le nota aici.

Chichicastenango, 31 decembrie

Trei ceasuri de autocar; din fericire, pe şosele bune. Curînd după ce ieşim din Guatemala City, peisajul se schimbă pe neaşteptate: coline împădurite, văi adînci, apoi se profilează în depărtare cei trei vulcani. Unul din ei, cel mai primejdios, Agua, fumegă blînd. Cerul e atît de limpede şi sticlos, încît uneori, descoperindu-1 brusc la ieşirea din pădure, ni se pare artificial.

Ajungem la Chichicastenango puţin înainte de prînz. Ne îndreptăm direct către biserica Santo Tomas. Pe treptele din fata bisericii, zeci de indieni ard tămîie şi rostesc rugăciuni către zei sau strămoşi. în biserică, liturghia catolică este oficiată, cu mare pompă, la anumite sărbători. Duminicile, ni se spune, o singură liturghie, la 7,00 dimineaţa. Astăzi e duminică si pînă la apusul soarelui biserica se află la dispoziţia indigenilor neconvertiţi sau numai superficial încrestinati. Numai bărbaţii şi văduvele au dreptul să efectueze ritualul. în spaţiul larg între cele două şiruri de bănci, aşezaţi în faţa luminărilor aprinse, rostindu-şi rugăciunile cu glas tare, term, parcă ar fi fost singuri, cîţiva bărbaţi şi două văduve cu copii alături de ei, se roagă; în primul rînd morţilor şi „sfinţilor protectori". Foarte rar auzim cuvinte spaniole; majoritatea se roagă în limba lor: quiche.

Ce pasionant exemplu de, pe de o parte, sincretism şi, pe de altă parte, de toleranţă, căci ritualuri „păgîne" sunt săvîrşite chiar în faţa altarului şi a chipurilor de sfinţi creştini.

într-una din nopţile trecute am însemnat în celălalt caiet cîteva detalii despre acest faimos orăşel. Bunăoară: Chichicastenango are si acum un „guvern" separat al indienilor, care se ocupă exclusiv de interesele comunităţii. Paralel cu acest „guvern" există organizaţia religioasă a grupurilor devotate diferiţilor sfinţi (confradias). Aceste confradias şi „specialiştii în rugăciuni" (chuchkajau) au mai multă importanţă în viaţa religioasă a localităţii decît Biserica Ro-

mano-Catolicâ. Copiii sunt botezaţi în biserică, dar la căsătorii şi mmoimîntări serviciile religioase sunt împlinite de chuchkajau. Din cele 14 confiradias, cea mai însemnată este cea a lui Santo Tomâs, patronul orăşelului. La praznicul fiecăruia dintre sfinţi, statuia îi este purtată în procesiune în tot Chichicastenango şi apoi e instalată în casa noului sef al confradia respective. Urmează un ospăţ opulent; adesea, cheltuiala întrece veniturile noului şef pe întreg anul.

Şi mai semnificativă pentru sincretismul religios este funcţia „specialiştilor în rugăciuni". Ei servesc de intermediari între individ şi sfinţi sau „idoli". Ceremoniile au loc în biserică; sfinţii şi „idolii" (divinităţile indigene) sunt mult mai activi decît Dumnezeu; se interesează de nevoile mărunte ale oamenilor şi, pe cît le este cu putinţă, le satisfac cererile...

Un. întreg - şi important - capitol din istoria religiilor rezumat într-un singur exemplu...

Celebrul tîrg din Chichicastenango, faimos încă înainte de venirea spaniolilor, e în plină activitate. Zeci de uliţe improvizate printre corturi şi dughene, pe care mai mult le ghiceşti înapoia „vitrinelor", tot felul de cămăşi, rochii, saluri, basmale, prinse unele de altele şi atîrnate în aşa fel încît alcătuiesc un fel de perete multicolor, care freamătă şi se onduleză de cîte ori un turist întinde braţul ca să pipăie o ţesătură. Impresie de bazar oriental, mai ales cînd pătrunzi sub cearceafurile sau pînzelc de cort suspendate între două şiruri de ***negocios,*** ca să ne apere de arşiţă.

înaintăm încet, făcîndu-ne anevoie loc printre grupuri compacte de turişti (nu numai americani din Nord, ci din toată America latină, din Europa, din Asia). Alături de „vitrinele" cu textile, aşezaţi pe jos, vînzători de fructe, de limonada, de tortilla, porumb fiert şi alte mîncări necunoscute nouă, calde sau reci. La răstimpuri, întinse unul lingă altul, oribile cromolitografii cu personaje şi subiecte vag ~ sau prea violent - religioase.

După o jumătate de ceas, istovit, mă despart de grup şi mă îndrept spre „secţia" de. ceramică şi ornamente. Cîţiva metri pătraţi acoperiţi cu oale de lut, farfurii, vase de tot felul. în apropiere descopăr un mic parc, cu un bazin în mijloc şi un palmier uriaş alături, din care se aude ciripitul nenumăratelor specii de păsări, întretăiat de guiţatul purceilor pe care cumpărătorii îi poartă în braţe, sau ferecaţi într-o plasă atîrnată de spate.

Dejunăm la Hotel Tulkah. Cîteva săli ticsite de turişti, şi alte odăi la etajul atît de pitoresc, cu scări de lemn şi balcoane împodobite cu flori. în ***patio*** cîntă o orchestră locală, şi cîteva vînzătoare privilegiate îşi înşiră marfa pe iarbă, în plin soare. După două ceasuri, ne îndreptăm din nou spre tîrg. Simone si Paul şe întorc încărcaţi de daruri pentru copii şi prieteni: pălării de paie, ţesături, şaluri, înghesuite în două mari plase.

Am scris paginile acestea la o masă, într-una din odăile golite de oaspeţi, aşteptînd autocarul pentru Los Encuentros.

Panajachel, 1 ianuarie 1979

Autocarul a sosit la 5,00. Ne oprim la Los Encuentros, de unde vedem din nou, foarte jos, în faţa noastră, lacul Atitlân. Apoi, într-un taxi, coborîm spre Sololo, printre plantaţii de cafea, privind cum apune soarele. La 7,00 ajungem la Panajachel, orăşel aşezat chiar pe malul lacului Atitlân. Avem camere la mini-motel Riva Bella. Sunt, de fapt, şase căsuţe, cu două odăi fiecare, într-o grădină luxuriantă, cu arbori încărcaţi cu flori şi boschete de ***hougainvillier*** şi ***hibiscus*** înfloriţi, a căror frumuseţe abia azi dimineaţă am descoperit-o.

Am cinat într-un restaurant pitoresc şi amuzant. „La Laguna", condus de două tinere englezoaice. Exploziile se înteţesc pe măsură ce se apropie miezul nopţii. Ne întoarcem la mini-motel pe Ia 11. Descoperim câ nu mai curge apa, nici la chiuvetă, nici la W.C. Cu greu găsim pe una din fetele proprietarului, care ne lămureşte cum trebuie să deschidem, şi să închidem, contoarul apei. Numai după ce ne culcăm, în-

cepe adevărata fiesta: focuri de artificii (pe care le vedem de la fereastră), explozii din ce în ce mai puternice, apoi sirenele pompierilor (nu se declarase nici un incendiu, am aflat azi dimineață, dar aşa e obiceiul: la Sărbători, participă şi pompierii şi motocicliştii).

Ne trezesc paserile. ***Breakfast*** într-o grădină, sub arbori, înconjurați de flori. Panajachel, fundat în 1547, nu are decît vreo patru mii de locuitori; trăiesc aproape toți din produsele plantațiilor de cafea şi ale grădinilor de zarzavat. Dar turismul va deveni curînd principalul lor mijloc de trai. Strada pe care am venit pînă aici, în această cafenea-restaurant-grădină, numără vreo opt, nouă hoteluri, şi altele sunt în construcție.

Ne îndreptăm apoi spre lac. (Aflasem din ***Ghidon.*** Atitlân înseamnă, în nahuatl, „loc cu multă apă".) Lacul e doar la cîteva sute de metri, dar nu-1 vedem decît după ce ajungem la capătul unei străzi cu vile elegante de o parte şi de alta. Pocniturile încep din nou, şi motocicletele, şi, acum de curînd, se aud tranzistoarele pe care le poartă mîndri „oamenii locului", care vorbesc încă nuhuatl. într-o generație, zgomotele si țipetele vor cuceri lumea; mă întreb ce guvern va îndrăzni să le interzică (poate, în țările „socialiste""...)

Ni se descoperă, deodată, Atitlân, înconjurat de munți. Aici, unde ajungem, plaja e plină de fericiții turişti care au găsit camere în hotelurile moderne, ridicate chiar pe malul lacului. Dar zărim şi grupuri de localnici; femeile poartă încă tradiționalul ***huipel*** roşu si fuste albastre, iar cîțiva bărbați îsi arată, mindn, bluza scurtă croită dintr-o pătură, pe deasupra pantalonilor albi.

Nu ne mai saturăm privind lacul. Pe care îl vom revedea mai tîrziu, la începutul după-amiezii, din alte locuri, mai puțin aglomerate. Descoperim şi cîteva bărci, şi un vaporaş care face cursa de două ori pe zi, străbătînd o bună parte din lac: dar călătoria durează aproape şase ceasuri, şi renunțăm.

" îmi amintesc ce scria Aldous Huxley: că Atitlân este cel mai frumos lac din lume. Către amurg, rămînem toti patru în grădină, sub arborii înfloriți, lîngă tufele de ***bougainvillier.***

Scriu notele de față ca să nu mă ispitească melancolia, părerea de rău că, într-un ceas, va veni maşina si ne vom întoarce în Guatemala.City...

Guatemala City, 2 ianuarie

în mapa cu note şi extrase în legătură cu religiile mesoamercane, găsesc fotocopia acelor pagini din ***Incidents of Travel in Central America, Chiapo and Yucatan*** (ediția XII, New York, 1859, vol. I, pp. 90 ş. urm.) în care John L. Stevens povesteşte cum a intrat în satul Copan. „Am întrebat imediat unde se află ruinele, dar nici unul din locuitori n-a ştiut să ne îndrepte spre locul lor şi ne-au sfătuit să mergem la ***hacienda*** lui Don Gregorio etc." După multe discuții, Stevens reuşeşte să cumpere întreaga pădure în care zăceau ruinele, pe jumătate ascunse în pămînt sau mutilate de rădăcinile vînjoase, țepene, ale arborilor. „Am plătit 50 de dolari pentru Copan. N-a fost nici o dificultate în ceea ce priveşte prețul. Am oferit această sumă, drept care Don Juan Maria m-a crezut un mare prostănac; dacă aş fi oferit mai mult, fără îndoială, că m-ar fi considerat şi mai prost."

Traduc şi pagina în care evocă descoperirea şi explorarea ruinelor (vol. 1, p. 119). „Domeniul era cu desăvîrşire nou; nu existau nici ghiduri tipărite, nici călăuze; totul era teren virgin. Nu vedeam la trei metri în fața noastră; şi niciodată nu ştiam de ce-o să ne împiedicăm. La un moment dat ne-am oprit ca să tăiem ramurile care ascundeau fața unui monument, apoi am început să săpăm împrejur şi să scoatem la iveală un fragment, un stîlp sculptat care se înălța din pămînt. M-am plecat asupra-i anxios, ținîndu-mi răsuflarea, în timp ce indienii lucrau, şi un ochi, o ureche, un picior sau o mînă era exhumată; iar cînd cuțitul lor gros se lovea de piatra şlefuită, îi dam la o parte şi curățăm stratul de pămînt cu mîinile mele. Frumusețea sculpturii, tăcerea solemnă a pădurii, tulburată numai de agitația maimuțelor şi de gîngăvelile papagalilor, pustietatea cetății şi tainelor care pluteau deasupra ei, toate acestea aveau un interes încă şi mai viu, dacă e posibil, decît am simțit vreodată printre ruinele Vechiului Continent."

Aflu că, după indicaţiile cronologice descifrate pe stelae si altare, întreaga istorie a oraşului Copan se desfăşoară între 465 si 800. Locuitorii au perfecţionat calendarul si au realizat man progrese în astronomie. Ca să nu mai menţionez splendida artă decorativă, care transfigurează unele monumente, asemănîndu-le florilor. Apoi, deodată, de la 800 încoace, nu mai apar monumentele indicînd data precisă cînd au fost construite - nu se ştie din ce cauză. Curînd după aceea, civilizaţia Copan decade şi dispare...

Această secvenţă: naştere, perfecţiune şi o bruscă, enigmatică decadenţă urmată de dispariţie - s-ar părea că e caracteristica tuturor centrelor de civilizaţie din America Centrală.

Guatemala City, 3 ianuarie'

Visul de azi-noapte. Un bărbat necunoscut, pe care de altfel nu-1 pot vedea prea bine, pentru că ne aflăm într-o încăpere lungă, îngustă şi întunecoasă - îmi arată o găleată mare plină cu apă tulbure. îmi spune că va aşeza găleata la o anumită distanţă în faţa mea, apoi mă leagă la ochi, deşi n-ar fi fost nevoie, pentru că în timp ce-mi vorbea ochii mi se împă^ ienjeniseră şi aproape că nu mai distingeam nimic, nici pereţii, nici găleata, nici misteriosul personagiu (de care, într-un chip neînţeles, mă simţeam din ce în ce mai ataşat - parcă as fi recunoscut în el un Maestru sau un bun prieten necunoscut). Trebuia să înaintez cu pasi mici, dar destul de repede, fără să mă opresc, să pipăi cu piciorul terenul. Era desigur o încercare iniţiatică, pentru că dacă răsturnam căldarea sau îmi afundam un picior în ea „eram pierdut" (dar nu precizase sensul acestei expresii).

îmi aduc aminte că a bătut din palme şi a strigat: Acum! Şi, cu emoţie, am făcut primii paşi aşa cum mi se indicase, mici şi repezi. Nu ştiu ce s-a întîmplat după aceea.

La Chicago viscoleşte de cîteva zile. Desigur aeroportul este închis.

Am aflat de moartea lui Roger Caillois. Hemoragie cerebrală la 65 de ani... Primele amintiri: cărţulia lui, ***L 'homrne et le sacre,*** pe care am citit-o, prin 1942, la^Lisabona; articolele din ***Revue de 1 'Histoire des Religions*** despre ,.Les demons du Midi". L-am întîlnit pentru întîia oară la Georges Dumezil, în 1946. Cît îi admiram cultura lui enciclopedică şi curajul de a scrie despre lucruri: rolul religios al călăului, literatura fantastică, romanul detectiv, cristale şi minerale. în fond, el l-a tradus întîi pe Borges şi l-a „lansat" în Europa.

Amintiri: la Roma, în primăvara 1955, la Congresul de Istorie a Religiilor. într-un restaurant, seara, numai noi patru, îl deruta şi-1 amuza în acelaşi timp, încăpătînarea mea de a utiliza, ca titluri sau subtitluri, termenii de „Istorie si fenomenologie a religiilor". în mediile universitare franceze, spunea, expresia: „Istoria („comparată" sau nu) a Religiilor" este compromisă. Dacă aş folosi termeni ca „Sociologia religiilor" sau „antropologia religiilor" sau „antropologia religioasă", multe drumuri mi-ar fi deschise. Pasiunea lui pentru entomologie, în special pentru lepidoptere. Soţia lui ne-a povestit această întîmplare: undeva, în Orient, R.C. asista, ca reprezentant al UNESCO-ului, la inaugurarea unui Institut. într-un parc; muzică militară, oficialităţile, corpul diplomatic. în timp ce se intona imnul naţional, Roger zăreşte un fluture pe care de mult dorea să-1 aibă în colecţia lui şi, părăsind grupul de notabilităţi, o ia la goană după el.

. Guatemala-City, 4 ianuarie

Rămîn aproape toată ziua în camera noastră, încercînd să transcriu cîteva însemnări scrise cu creionul şi în mare grabă, multe din ele deja ilizibile.

Sîmbătă ne întoarcem la Chicago (aeroportul este încă închis, dar mai avem două zile); iar marţi seară, reîncep Seminarul cu Wendy O'Flaherty: vom discuta Shah-Nameh, Şi, ca de obicei, în loc să recitesc „dosarul Shah-Nameh", pe

care-1 pusesem în ultimul moment în servietă, mă las purtat de amintiri. (Dar cîţi pot rezista ispitei de a retrăi primele • descoperiri din adolescenţă, din tinereţe?) Cea dintîi călătorie în Italia, organizată de Liceul ***Spiru Haret,*** în primăvara 1926, într-un vagon cu paturi, care ne-a purtat de la Bucureşti la Napoli şi înapoi (dar pe altă rută). într-o anticărie din Veneţia am găsit cele opt volume ale traducerii lui Italo Pizzi, // ***Libro dei Re.*** Nopţile, în odăile de hotel sau în vagonul nostru, am citit primele două volume, cu emoţie dar şi cu dificultate, căci traducerea era în versuri. După întoarcerea în ţară, am reluat lectura, dar nu cred că am trecut de volumul IV. Am citit în întregime Shah-Nameh cinci, şase ani mai tîrziu în traducerea franceză a lui Jules Mohl.

Dar acel ***Manuale di Lingua persiană*** al lui Pizzi! L-am lăudat odată lui Lucian Bogdanov, făcîndu-1 să rîdă (el care rîdea atît de rar). - Cum poţi ridica în slavă gramatica unei limbi pe care n-ai învăţat-o niciodată bine? m-a întrebat. - Pasiunea, aproape voluptatea, cu care am citit-o, i-am răspuns încurcat. Atunci, în acea după-amiază în Biblioteca Societăţii Asiatice din Calcutta, Bogdanov s-a oferit să mă înveţe el, repede şi bine, persana. Dar n-am apucat să lucrăm decît vreo două luni. Curînd după aceea, a trebuit să mă întorc în tară.

E curios, nu m-am mai gîndit de mult la Lucian Bogdanov, şi din lecţiile lui de persană nu cred că mi-a rămas mare lucru. (E drept, au trecut de atunci patruzeci şi şapte de ani...) Dar ce e şi mai curios: îmi amintesc toate acestea tară melancolie. Toate acestea - tot ce mi s-a întîmplat, tot ce mi-am dorit, tot ce-am visat - au rămas ascunse undeva, nu în memorie, ci în adîncul fiinţei mele.

Poate de aceea scriu rîndurile acestea aproape cu euforie; tot ce mă priveşte a rămas cu mine; nu s-a pierdut nimic... Cu euforie, dar şi cu oarecare teamă; căci, mi s-a spus, ar fi deajuns ca un electrod să atingă nu ştiu ce porţiune a creierului, ca o perioadă din trecut să revină întreagă, pînă în cele mai triviale amănunte, în conştiinţă. Si atunci...

Chicago, 7 ianuarie

Ne-am întors ieri după-amiază, după o noapte petrecută la acelaşi hotel, în Mexico City. Ne-a surprins neplăcut frigul, dar suntem totuşi mulţumiţi că ne-am întors.

Azi-dimineaţă încerc să pun la punct cîteva note din Yucatan; scrise cu creionul şi în mare grabă, ar fi devenit cu totul ilizibile într-o săptămînă.

După-amiază, interviu cu o tînără japoneză, Myie Uchida, redactor la o revistă bimensuală, la prima vedere impresionantă: 200 de pagini: întrebări despre: religie şi desacralizare, Shinto şi Zen, tineretul american etc. etc. Un ceas pierdut. Şi îmi făgăduisem să nu mai dau interviuri:...

Scrisori: Barbu Brezianu si Edith Silberman.

Seara, cinăm la Kitagawa.

8 ianuarie

Zi pierdută cu parcurgerea corespondenţei şi a cărţilor adunate la Swift Hall: o ladă întreagă.

Aflu că o bună parte din ultimul număr (dar, care?) al *Secolului XX* îmi este consacrat: că în *Luceafărul* au apărut, pc o pagină întreagă, fragmente traduse din *L 'Epreuve du [.abyrinthc.* Dar redactorii respectivi nu s-au gîndit să-mi trimită şi mie un exemplar. (Evident, pentru „colecţie",-şi mai ales pentru bibliografia pe care o pregătesc Allen şi Doeing: căci sunt mulţi ani de cînd nu mai citesc ce se scrie despre mine.)

Primesc vreo zece cărţi. pe care nu \oi avea timp să le citesc; doar una singuri: Edward H. Cousins. *Bona venture :md the Coincidence of opposite** (problema *cohieidentia onnoshorum* mâ va fascina pînă la «sti-şimi vieţii'). Va trebui, v.;tuşi. să *dietei* sesiscr de mts'-uimirs -'mtonW.

sea;ă, încerc -să senu cele cîLva pagini despre ...fdozo-i a inee.; promise de astâ-\ ară lui Ainziir. imposibil. Si totuşi nu mă încumet să mâ apuc de ce mă interesează: nuvela m-: •eruptă, sau capitolul despre religiile meso-americane pentru *.'lisioire* ///:;au revizia notelor din Yucatan si Guatemala.

I. Agendă. 10 ianuarie; scrisori: Douglas Allen, Gallimard.

II. ianuarie: scrisori: Al. Zub, N. Catauy, G. Anca, Sorin. Corectez (pentru trad, franceză) cap. XIV din ***Amintiri.***

12 ianuarie

Primesc primul exemplar din ***A History of Rel. Ideas,*** vol. I şi ed. a Il-a din ***ForetInterdite.***

13 ianuarie

A nins toată noaptea. Aeroportul e din nou închis. Străzile întroienite.

14 ianuarie

A nins şi azi noapte. Troienele înalte ca în iarnă 1917, la Bucureşti. Dar acum cerul e albastru, sticlos.

15 ianuarie

Cîteodată, sunt de perfect acord cu Karl Barth. Bunăoară, cu această afirmaţie: „Ce fel de Dumnezeu este acela a cărui existenţă trebuie demonstrată?"

Agendă. 16 ian.: Scrisori: I. Culianu, D. Allen, Rocquet.

19 ianuarie

încep recenzia despre Spinoza, pentru ***Joumal of Religion.*** Am promis-o editorului.

20 ianuarie

Termin recenzia; opt pagini 'manuscris. Seara la noi Ricoeur. Scrisori: V. Ierunca, D. Hăulică.

21 ianuarie

încep redactarea interviului pentru ***Le Monde.***

23 ianuarie

Seara la noi la masă, Siegfried şi Joachim Unseld. Numai noi patru. Cină improvizată, cum ştiu că-i place lui Siegfried; caviar, icre de Manciuria, şampanie, cognac. Aflăm o sumă de lucruri interesante. Insistă să încep pregătirea primelor volume din ***Werke.***

24 ianuarie

La 4,15, conferinţa lui Siegfried. Dar străzile erau troienite, anumite uşi fuseseră închise, aşa că sala (din fericire modestă) era aproape goală. Cinăm cu membrii departamentului de germanistică la Quadrangle Club, apoi venim la noi, pentru cognac şi whisky.

Vorbind aseară cu Siegfrield Unseld despre Premiile Nobel, îmi spunea că, bineînţeles, Ernst Jiinger l-ar fi meritat mai de mult, dar dacă i s-ar fi decernat, ar fi izbucnit un „scandal planetar". Nu pentru că Jiinger ar fi fost nazist: toată lumea ştie că n-a fost. Dar împărtăşeşte idei de „aristocrat-conservator", de ***samurai.***

25 ianuarie

Seminar: ***Beowulf.*** Termin interviul pentru ***Le Monde.***

26 ianuarie

Ca de obicei scrisori; dar nu le voi mai menţiona aici.

27 ianuarie

Seara la noi: Jonathan, Ricoeur, Wendy O'Flaherty, Tracy.

28 ianuarie

Scrisoare lui G. Dumezil.

1 februarie

Scrisoare lui Michel Waldberg, însoţind textul interviului pentru ***Le Monde.*** Ca de obicei, nu sunt mulţumit. Dar, pe de o parte, am prea multe de făcut şi de terminat urgent, pe de altă parte interviurile scurte (i. e. precipitate, „specializate") nu mai mă interesează.

5 februarie

Recitesc ***Nouăsprezece trandafiri.*** Scriu - si reuşesc sa ie transcriu - încă patru-cinci pagini.

4 februarie

De dimineaţă şi pînă la 5,00, fără chef de lucru. încep să scriu la 5,30. în trei ceasuri scriu douăsprezece pagini.

5 februarie

Extraordinar de frig: minus 8° Fahrenheit. Dar lumina e superbă. Scriu toată ziua: unsprezece pagini. Corectez si transcriu cinci pagini.

7 februarie.

Aseară, seminar despre ***Gesar.*** Aproape trei ceasuri. Ce pasionant ar fi fost dacă măcar o parte din membrii seminarului ar fi citit admirabila monografie a lui R.A. Stein: ***L 'Epopee et le Barde au Tibet.*** Le arăt voluminoasa (1000 de pagini) şi controversata carte a lui Matthias Hermanns (S.V.D.): ***GlingKonig Ge Sar***(Regensburg, 1965). Nimeni nu îndrăzneşte să mi-o ceară împrumut... (îmi spun: probabil că sunt singurul care am citit-o şi asta nu numai în Chicago...).

Azi am reluat ***Nouăsprezece trandafiri.*** Transcriu zece pagini şi scriu opt.

X februarie

Nu mâ simt prea bine. Transcriu şapte pagiir. Scriu lui Rocquet.

Nu mă simt bine (stomacul •- poate si altceva. (v>ntînno transcrierea.

10 februark

Deşi bolnav, scnu nouă pagini.

11 februarie

Scriu toată ziua: cincisprezece pagini.

12 februarie

Nici o pagină:

...Mi-am amintit de ***Betes, homes et dieux,*** cartea de mare succes a lui Ossendowsky, pe care am citit-o în adolescenţă. Cred că acolo am aflat de mitul mongol al lui Gesar. Apoi, cîţiva ani în urmă am citit traducerea Alexandrei David-Neel si a fiului ei adoptiv, un lama al cărui nume îmi scapă acum. Dar numai lectura cărţii lui R.A. Stein mi-a revelat interesul acestei „epopei". Mă întreb cum de nu a avut succes...

14 februarie

De două zile n-am mai scris. Aseară, seminar despre Meister Eckhart. (Vorba lui Titu Maiorescu: „şi cîte ar mai fi de spus...")

17 februarie

Ieri am scris şase pagini (dar nu sunt sigur că le voi păstra pe toate). Azi, şapte pagini.

19 februarie

Aseară cinăm la Quadrangle Club cu Ravi Ravindra, Professor of Physics and Religions, la Dalhousie University, Halifax, Canada. Mă anunţă că ***The Threshold Foundation*** mi-a acordat jumătate din „The Threshold Award", douăzeci si cinci de mii, cealaltă jumătate biologului...

Va fi o recepţie la New York, sau la Paris; va trebui să spun cîteva cuvinte. în principiu, va trebui să scriu un eseu care va fi publicat. Etc. Mă întreb cît îmi vor rămîne din aceşti • douzeci şi cinci de mii; probabil vreo zece mii. Nici nu e aşa rău.

20 februarie

Ieri si azi am scris zece pagini şi am transcris tot pe atîtea. Unul din studenţii seminarului mă întreabă de ce nu mă

interesează visurile. îi răspund: dimpotrivă, mă pasionează, între 1955-1956 am însemnat, în fiecare dimineață, serii întregi de visuri. Recitindu-le mai tîrziu, mi s-a părut că înțeleg unele „mesagii". Sunt cîteva visuri pe care nu le-am uitat: bunăoară, biblioteca din Bucureşti pe care o vedeam cum se împuținează, cum colecții întregi (Papini, Istoria Religiilor, India) dispar, una după alta... Dar şi oraşul acela care urcă în amfiteatru, şi cînd ajung sus, îmi dau seama că e pustiu şi, în parte, ruinat. (Visul s-a repetat de mai multe ori, dar finalul nu e totdeauna trist.)

21 februarie

Aseară, seminar: ***Graal.*** Destul de interesant. Scriu trei pagini şi transcriu zece.

22 februarie

Pentru că mă întreabă ***cum*** să compună lucrarea despre moarte - îi spun că Istoria Religiilor prezintă concepțiile colective despre moarte (mitologii, rituale, credințe) - nu meditațiile (personale) ale filozofilor. Acestea din urmă devin inteligibile şi importante numai după ce lectorul le cunoaşte pe cele dintîi şi după ce s-a familiarizat cu cîteva teologii ale morții...

Mă îndoiesc că l-am convins. De altfel, la vîrsta si cu ştiința lui, nici n-ar putea să se încumete. II sfătuiesc să-şi aleagă o „arie culturală" şi s-o studieze exhaustiv. - Dar care? mă întreabă tulburat! Stiu că te interesează India. Concentrează-te asupra concepțiilor indiene. Sau, numai un aspect: riturile, miturile...

A plecat pe gînduri, după ce mi-a mulțumit oarecum absent. Se întreba, probabil, cîte sute de pagini va avea de citit.

23 februarie

Am reuşit să scriu, în fiecare zi, cîteva pagini. Azi, surpriza: douăzeci de pagini.

Aseară, la*..., ca să vedem pe Anne Rose Kitagawa în ***The Mikado.***

26 februarie

Zi superbă. Soare. (Cu toată eclipsa anunțată: e drept, n-am văzut-o.)

Scriu optsprezece pagini.

28 februarie

Aseară, seminar: Australia. De acum înainte, ar trebui să devină şi mai interesant. Ne concentrăm asupra religiilor arhaice.

Azi' am scris cincisprezece pagini şi am terminat. Corectez şi transcriu douăzeci de pagini. Am ajuns la pagina 318.

/ martie

Noapte proastă. Transcriu; am ajuns la pagina 330.

2 martie

Scriu şi expediez multe scrisori (E. Silbermann, Siegfried etc.) punînd în fiecare plic interviul lui L. Maitland din ***New York Times.***

5 martie

în ultimele zile am scris vreo douăsprezece scrisori. Corectez textul dactilografiat al micului roman ***Nouăsprezece trandafiri.*** L-am dedicat Ilenei şi lui loan Cuşa. Sunt sigur că vor înțelege de ce.

7 martie

Trimis ***Nouăsprezece trandafiri*** lui Ierunca, Matei Călinescu, Edith Silbermann. De data aceasta, aştept cu nerăbdare răspunsurile. Nu că mă îndoiesc de reuşita literară a romanului; dar mă întreb dacă mesajul atît de abil camuflat va fi înțeles.

' Spațiu necompletat în manuscris

Aseară, seminar: Iroqois, Bantu.

9 martie

Deci, am împlinit şaptezeci şi doi de ani. Aproape că nu-mi vine să cred. Ce fericit as fi fost dacă n-as avea de scris vol. III din ***Histoire.*** Marea mea greşeală: m-am apucat prea tîrziu de redactarea acestei cărţi pe care o voiam ***ultima*** din producţia mea ştiinţifică.

13 martie

Am pierdut astăzi cîteva ceasuri căutînd prin sertare, pe birou, printre manuscrise - toate însemnările din ***Jurnal*** scrise în iarna aceasta. Şi nu sunt sigur că le-am găsit pe toate. De ce oare am renunţat să-mi scriu ***Jumal,*** în caiete, asa cum am făcut între 1945 şi 1971?

14 martie

Aseară, ultimul seminar şi, probabil, cel mai bun. Larry Sullivan despre Trickster. La plecare i-am spus lui Wendy că textul ar trebui publicat în ***History of Religions.*** Singura dificultate: am hotărît de la început să nu publicăm articolele studenţilor noştri decît după ce-şi trec doctoratul.

16 martie

Nu fac altceva decît să răspund la scrisori şi să trimit cărţile mele cîtorva critici si istorici din ţară.

Seara cinăm cu soţii Philipson la restaurantul chinezesc. Evocăm întîlnirile cu Siegfrield Unseld. Şi cîte altele...

17 martie

Vine să mă vadă, de la Notre Dame, fostul meu student Norman Girardot. Plictiseli: nu i s-a prelungit contractul cu Universitatea. Si îmi dau foarte bine seama de ce: Norman stie prea multe, e interesat de prea multe „subiecte" (taoism, alchimie, folclor, imaginaţie literară), îmi povesteşte între altele de „prestigiul" lui printre studenţi pentru că ***a cunoscut, a trăit,*** fabuloasa epocă - devenită aproape mitică - a descoperirii drogurilor: anii 1960-1965. Studenţii îl întreabă cum era pe-atunci? aşa cum, îmi închipui, întrebau tinerii pe primii navigatori în Oceania, sau pe supravieţuitorii Terorii, sau pe veteranii întorşi de la Moscova cu rămăşiţele din ***La Grande Armee.***

18 martie

Cald. Deja vară... Scriu cinci scrisori.

19 martie

Expediez profesoarei Giulia Piccaluga articolul pentru ***Festschrift*** A. Brelich. L-am scris numai pentru că îl făgăduisem; pentru că voiam să omagiez şi eu prezenţa unui text (chiar mediocru), un savant cu care am fost rareori de acord, dar pe care l-am admirat. Şi ***GliEroi Greci-*** cîte lucruri n-am învăţat citind-o!...

Agendă, 20-24 martie. Scriu un număr imens de scrisori, întîlnesc studenţi, pregătesc dosarul pentru Islam.

24 martie

încep capitolul „Mahomet et Lessor de lTslam".

31 martie

Mutînd un teanc de dosare dintr-un raft într-altul, dau cu ochii de o mapă de culoare roz (o aveam deja la Paris!) pe care scrisesem ***Australia.*** Eram sigur că incinerasem-toate materialele (cu excepţia ultimelor bibliografii) îndată după ce apăruse ***Australian Religions*** (Cornell University Press, 1973). Coborîsem în ***basement*** cîţiva saci de hîrtie, plini cu dosare, caiete, hîrtiuţe, fişe bibliografice, planuri de lecţii etc. Eram obligat să procedez astfel (ca şi cu materialele despre şamanism etc.). Nu mai puteam găsi nimic, printre atîtea kilograme de hîrtii. Deja mă întreb ce am să fac, cum - şi unde - să transport (la Paris?) cele vreo 20 kg de corespondentă, manuscrisele originale ale scrierilor literare în limba română

şi mapele unde am adunat articolele mele şi, pe cît am putut, studiile şi articolele despre mine... Şi suntem singuri, numai noi doi, în acest Campus. Orice se poate întîmpla, oricînd. Şi cele 5000 de pagini ale ***Jurnalului...*** în loc să-mi văd de lucru, melancolie provocată, ca de obicei, de... ce-ar trebui să fac acum imediat. Dăruiesc mereu cărţi, dar asta nu e o soluţie; primesc altele. Deocamdată, umplu coşul de hîrtii cu vechile mele rezumate şi însemnări despre Australia.

2 aprilie

în biblioteca din faţa mea, un raft întreg e ocupat de dosarele, notele, manuscrisele si materialele documentare (diverse articole primite în ultimii cincisprezece ani) în legătură cu proiectata monografie ***Le Centre du Monde.*** Deşi mă îndoiesc că voi mai apuca s-o redactez în întregime (păstrez încă şi adaug mereu noi materiale), această arhivă documentară. Astăzi am transportat vreo 12-13 pachete pe masă, ca să caut un articol al lui Werner Miiller. Astfel am găsit acel dosar în care, anul trecut, în mai, adunasem o bună parte din fisele indexului pentru ***Histoire*** II. L-am căutat atunci zile întregi. A trebuit să-1 refac, la New York şi la Paris, în iunie.

18 aprilie

Jean Montalbetti de la Radio France (France Culture) vine să mă intervieveze în ciclul de douăzeci de emisiuni: „Les Universites de l'universer. îi spusese, la telefon, lui Christinel, că totul va dura cinci minute. întrebările (se) vor purta asupra programului „Istoria Religiilor" la Universitatea din Chicago.

Interviul a durat cincizeci de minute: tînărul mi-a pus tot felul de întrebări despre ocupaţiile şi credinţele mele (gen ***IFpreuve du Labyrinthe).*** Plictisit, enervat, arn răspuns la întîmplare, într-o franţuzească atroce.

25 aprilie

Am acceptat să vorbesc la *hmch~* Faculty-Students despre *Histoire des croyances.* Reuşesc să spun cîteva lucruri

interesante: morfologie-tipologie-istdrie; azi nu suntem într-o epocă alexandrină, decadentă, ci într-una comparabilă cu cea a lui Herodot (cînd, pentru întîia oară, grecii descoperă si încearcă să înţeleagă societăţile arhaice sau barbare); Istoria Religiilor ar putea influenţa mediul cultural occidental aşa cum a făcut psihanaliza acum 50-60 de ani.

26 aprilie

Seara îmi telefonează Brutus de la New York: mă roagă să prezidez Comitetul Româno-American pentru eliberarea Părintelui Calciu. Se pare că Patriarhul şi doi Mitropoliţi se află în SUA, explicînd şi ilustrînd „libertatea religioasă" din ţară. Acest amănunt mă umileşte şi mă exasperează: Biserica însăşi persecutînd pe ultimii creştini, şi acceptînd să fie instrumentul terorii.

Evident, accept să fiu Preşedintele Comitetului. Probabil că asta mă va costa încetarea „recuperării" mele în România - dar nu puteam face altfel.

27 aprilie

Scriu o lungă scrisoare lui Sorin, explicîndu-i de ce nu pot accepta sugestia lui (în urma discuţiilor cu V. Cândea) de a vizita ţara. Cinci pagini. Am păstrat copia (fotografiată).

28 aprilie

Scriu lui Cazenave (Radio-France-Culture) că nu pot participa la Colocviul din Cordoba (octombrie).

Termin capitolul *Mahomet* (şaizeci şi două de pagini manuscris). îmi rămîne de scris bibliografia critică şi *Etat des Questions.*

I mai

7A superbă. La 4.00 conferinţa lui Marjorie Reeves: *Dante and Gioucchino da Fiore.* Citisem cu mare interes volumi-

noasa ei lucrare *The Influence of Prophecy in the Latter Middle Ages.* Mi-am adus aminte de tinerețe, cînd îl descopeream pe Gioacchino prin studiile şi scrisorile lui E. Buonaiuti. De atunci, de prin 1925-1927, „pasiunea" mea pentru abatele calabrez nu s-a mai stins.

Profit de subiectul ales de Marjorie Reeves şi o întreb dacă în faimoasele versuri: „Voi, ch'avette l'intelletti sani, Guardate la dottrina che s'asconde/ Sotto il velame degli verşi strani,"[1] s-ar putea ghici o indicație la „profețiile" lui Gioacchino. (întrebarea mă persecută din tinerețe). Dar Marjorie Reeves nu îndrăzneşte să afirme nimic precis, deşi ipoteza nu i se pare absurdă...

Agendă 2^1 mai

Scrisori, scrisori... Ca să mă odihnesc, adun în mape materialul pentru cel de-al doilea capitol „Islam". Dar nu voi începe redactarea decît la Paris.

5 mai

Corectez manuscrisul *Entretiens* pentru *1'Express.* Ar fi atîtea de adăugat, de precizat, de nuanțat. Dar, la ce bun? Sper că cititorii de mai tîrziu îmi vor citi cărțile, nu interviurile.

Decid brusc să telegrafiez lui Fritz Kroeger, anunțîndu-1 că nu voi putea ține conferința promisă - *Experiența sacrului-* la 21 iunie. Motivul - operația de cataractă la ochiul drept -• este numai pe jumătate inventat. Oculiştii americani insistă... Eu urmez sfatul oculistului din Paris - picături etc. -, dar deocamdată nu prea văd rezultatele.

în orice caz, telegrama mi-a luat o piatră de pe inimă. Ar fi trebuit să încep lucrul la conferință imediat după ce ajungem la Paris 21-22 mai. Şi „subiectul" nu mai mă interesează. Nu înțeleg de ce am acceptat invitația, astă toamnă.

[1] „Voi, coi cu spirit ager dc pătruns,/ cătați aci-n cîntarca mea ciudată,/ sub vălul ci, cc-nvață îmi zacc-ascuns!" Citat din Dantc, Infernul, cîntul 9, vers. 61-63 (Eliade citează din memorie).

9 mai

încep *In Search of History* a Iui Theodore H. White, enorma autobiografie pe care Christinel a terminat-o de citit alaltăieri. Viața unei familii sărace de imigranți evrei din Rusia, în Boston. îmi amintesc de copilăria mea: Strada Melodiei şi toate celelalte străzi (Calea Moşilor etc.) populate de familii de creştini cu dare de mînă si de cîteva familii de evrei săraci. Maidanele pe care ne jucam împreună...

11 mai

Cinăm la Crossant, cu acel cuplu de indieni care voia de mult să mă întîlnească. Christinel vine pe la 10,30, după *Fidelio.* Ne amintim spectacolul de acum vreo şaisprezece-şaptesprezece ani, invitați de John Nef. Acel neuitat cor al puşcăriaşilor.

12 mai

Toată ziua pentru mine... Şi timpul e neasemuit de frumos... Dar, la 2,00, grupul de studenți pentru „Informații" în legătură cu examenele.

Scriu o seamă de note critic-bibliografice, *Indologica I,* pentru *History of Religions.* Mai tîrziu voi regreta timpul pierdut cu asemenea fleacuri. Dar voiam să spun ceva (să laud) despre *Opera minora* ale lui G. Tucci şi despre admi- - rabila ediție critică a lui Gnoli *(The Gilgit Manuscript).*

Seara cinăm cu Mary Stevenson la restaurantul „Agora".

13 mai

Termin cu chiu cu vai *Indologica I.* Doar cîteva rînduri despre cărțile lui Lommel şi Gonda (şi cîte aş fi avut de spus...). Apoi între 4,00-5,00, furtună. Seara cu soții Ed. Levi, la restaurantul chinezesc („The House of Hunan"). Christinel încearcă să afle ce s-ar putea face pentru Saul Bellow îndatorat pînă-n gît (a trebuit să depună cinci sute de mii *d'* dolari) din cauza procesului intentat de penultima lui soție... Nu prea aflăm mare lucru.

14 mai

Ieri şi azi, pregătiri pentru „lucrul de la Paris". Aranjez expedierea cîtorva pachete cu cărţi şi manuscrise. Azi, scrisori. Hotărîm ca studenta noastră (History of Religions), Catherine Bell, să locuiască apartamentul în timpul verii.

15 mai

7A superbă. Zburăm la New York. Surpriza: bolnav de stomac. Imposibil să înţeleg de ce...

New York, 17mai

Coctail cu cîţiva colegi de la Institutul Francez.

New York, 18 mai

încerc să pregătesc „the address" pe care trebuie s-o citesc ' la dejunul oferit de „Threshold Foundation".

La 6,00, la Costel Teodoru.

New York, 19 mai

La 11,00, întîlnire şi dejun; cunosc pe prinţul iranian care finanţează „Threshold Foundation", pe Walter' Kaufmann, pe Roger Lipsey. Citesc un scurt text, în care repetam pasagii întregi din diferite interviuri şi articole recente.

Seara cinăm la Tantzi şi Brutus Coste.

Paris, 22 mai

Ajungem la 8,30. La aeroport ne aşteptau loan Cuşa şi Maiza.Cerul e mohorît, burniţează, e frig.

Acasă, surpriza: se repară cele două apartamente de la etajul I. încerc să dorm o jumătate de ceas. Imposibil. Zgomot, ciocănituri în pereţi.

23 mai

La 2,00 vine să mă vadă Sorin Popa. îmi aduce cărţile lui Victor Ion Popa şi o sumă de daruri: nişte mătănii, ceramică din Ilfov, ouă încondeiate de la mînăstiri'le Agapia şi Horezu,

pămînt de la Agapia, cîteva pietre de pe plaja Mării Negre etc. Băiatul lui îmi trimite o duzină de pene de porumbel, iar fata lui o tăttăcuţă. îmi arată fotografii: el cu soţia şi copiii...

A stat şaisprezece ani în închisoare, după cei patru ani de război. Condamnat la douăzeci şi cinci de ani de temniţă, „complot în contra siguranţei Patriei". Spune că i s-a dat paşaportul datorită scrisorii mele şi celor cîteva volume ***(Histoire l-II, Trăite etc.)*** pe care i le trimisesem. Le-a arătat cuiva de la Securitate şi a obţinut paşaportul. (De altfel are o părere bună despre Securitate. Spune: toţi sunt oameni culţi - doctori, ingineri, profesori, licenţiaţi etc. - pregătiţi pentru a culege informaţii despre „starea de spirit" a breslei respective. Securitatea e în conflict cu Miliţia - alcătuită din bătăuşi, torţionari, oameni corupţi etc.) Securistul care i-a dat paşaportul i-a spus să stea de vorbă cu mine şi să afle „în ce condiţii aş accepta să vin în ţară".

25 mai

încep transcrierea notiţelor din ***Jurnalul 1973*** (unele în Agendă, cele mai multe pe foi de diferite mărimi; unele au apărut deja în ***Limite*** şi ***Rev. Scriit. Rom.).*** Pierd un timp considerabil ca să le clasez, să identific, cît de aproximativ, data cînd au fost scrise. Poate că ar fi fost mai bine dacă le adunam fără ordine cronologică, sub formă de ***Caiete*** sau ***Carnete.***

Seara telefonăm Corinei. încă n-a primit paşaportul. V. Cândea i-a promisxă „se va ocupa".

26 mai

De la 2,00 la 3,00, Sorin Popa. îmi aduce desenul pe care mi l-a făcut Victor Ion Popa în 1937-1938.

La 4,00 mă duc la l'Herne. Tacou îmi arată ***Andronic et le Serpent.*** Coperta e frumoasă. Dar pe coperta interioară titlul este ***Le Serpent.***

La 7,00 vin Marius Robescu (pe care nu-l cunoşteam) şi Eugen Simion (pe care l-am întîlnit, tot la Paris, ultima oară acum doi ani). Cinăm toţi patru la restaurantul algerian din

colţ (mediocru), apoi stăm de vorbă la noi, pînă aproape de miezul nopţii. Am notat cîteva amănunte pe foitele care îmi vor servi pentru redactarea ***Jurnalului.*** La 9,30 telefon de la Sorin.

29 mai

Intîlnire cu Cioran la cafeneaua ***Escorial.*** Ca de obicei, scăpărător, pesimist, discret (nu vorbeşte niciodată despre el, despre „succesele" lui, despre cartea la care lucrează). între - altele îmi spune (a aflat-o de la Taubes, sau de la alţii) că în Berlinul de Vest sunt astăzi mai cunoscut (mai „popular") ca scriitor decît ca istoric al religiilor. (Ceea ce nu-mi face plăcere; idealul meu este să fiu cunoscut „total".)

Seara cinăm cu Ieruncii.

30 mai

Un sfert de ceas coadă la biroul poştal din Place des Abbesses, ca să ridic un pachet recomandat: un volum de poezii, al unui autor italian, tînăr probabil, necunoscut. Răsfoiesc cartea pe drum. Deprimat de mediocritatea poemelor. Apoi, mare tristeţe: speranţele pe care, desigur, acest poet necunoscut şi le-a legat de răspunsul meu...

Paris, 2 iunie

Agendă: întîlniri la 5,00, cu Grigorescu, la 6,00 cu E. Simion, la „Cluny"; la 8,00, la Cioran.

3 iunie

Sorin Popa îmi scrie dinViena, ceea ce nu îndrăznise să-mi spună la Paris: în prima noastră întîlnire, aflînd că nu mai are bani nici ca să-şi plătească hotelul, i-am dat cinci sute de franci. Era fericit şi m-a asigurat că îi va înapoia în lei, la Bucureşti, Corinei. O jumătate de ceas după ce-a plecat, probabil în metrou, i s-a furat portofelul - cu banii şi actele. (Afară de paşaport şi de biletul de tren.) Cînd a venit să mă vadă a doua oară, nu mi-a spus nimic, nu cumva să cred că s-ar aştepta să–i mai împrumut altă sumă.

De la consulat.a obţinut o sută de franci cu care şi-a plătit hotelul. Agendă: 5 iunie. La 3,00 vine Grigorescu ca să verificăm traducerea ***Autobiografiei (Memoire 1).*** Evident, e „exactă"; dar Greg are tendinţa să „expliciteze", să adauge preciziuni în note.

6 iunie

Dintr-o scrisoare a lui Culianu, retransmisă de la Chicago, aflu că Furio Jesi îmi consacră un capitol de calomnii şi injurii în cartea lui recent apărută, ***Cultura di destra.*** Aflasem mai demult că Jesi mă consideră antisemit, fascist, ***garde de fer etc.*** Probabil că mă acuză şi de Buchenwald. Şi totuşi, s-a angajat să traducă ***Histoire*** pentru Rizzoli. Anul trecut am aflat ***(inside information)*** că ar fi spus: „Cît sunt eu directorul acestei colecţii (de Istoria Religiilor) cartea lui Eliade nu va apărea!" I-am transmis lui Jean-Luc Pidoux această informaţie, rugîndu-1 să vadă ce se întîmplă. J.L. Pidoux i-a scris lui Rizzoli. Peste cîtva timp, primesc o scrisoare de la Furio Jesi, în care se scuză că a întîrziat traducerea: catedra universitară care i s-a oferit, organizarea cursurilor etc l-au împiedicat să înceapă traducerea. Dar mă asigură că, ajutat de o echipă de studenţi, va termina traducerea foarte curînd... Şi, deodată, atacul perfid din ***Cultura di destra.*** De la un asemenea individ mâ pot aştepta la orice: Voi cere lui Pidoux să intervin?.: 1} sa pot verifica traducerea (este în stare să •a'.sifice wx;ai ca ≑& ma scoată... nazist) şi ***2)*** să-mi comunice ***Prefaţa.*** Mi~e indiferent daca mâ înjură (n-am să-1 citesc şi Jen nu-l \ci răspunde), dar nu pot accepta să mă insulte în

7 ***iunie***

Vine sâ mâ vadă editorul spaniol al ultimelor cârti: *Histoire* si alte câteva (Ediciones Cristiandad). Are planuri

mari. Speră că şi lucrările mele vor avea succesul cîtorva cărţi recente de teologie...

Seara, la noi la masă, Doina şi Virgil Tănase.

Paris, 8 iunie

Acum cîteva săptămîni am primit, retransmisă de la Chicago, scrisoarea unei doamne, Solange Pavlov; îmi spunea că a scris poezii (în română şi engleză) şi un roman (în franceză), dar nu poate publica. I-am răspuns sugerîndu-i să-mi trimită romanul, să văd ce se poate face.

Alaltăieri am primit un mare plic, cu vreo două sute de pagini, scrise cu mîna pe ambele feţe şi incorect numerotate. „Nu am bătut-o la maşină fiindcă nu am găsit o maşină cu accentele în franceză. Dacă e publicată aş vrea să apară sub vechiul meu nume: Solange Blumenfeld" O clipă am fost ispitit să-i înapoiez manuscrisul fără a-l deschide. Dar m-a impresionat faptul că alesese cea mai ieftină hîrtie din S.U.A. şi unele pagini aveau pe verso însemnări şi exerciţii de scoală. O asemenea „economie" aducea mai degrabă a sărăcie lucie. Am început lectura; cu greutate, pentru că paginile erau numerotate alandala. Deprimantă descrierea lunilor petrecute în Israel; teribilă, experienţa din New York. Din păcate, nu văd cine l-ar publica.

12 iunie

La 3,00, Grigorescu; această nesfîrşită verificare a unui text, într-o franceză exemplară, dar al cărui „tempo" nu-l mai recunosc... La 6,30, Al. Paleologu. îl tot întreb despre ţară, mai ales despre literatura şi critica literară din ţară... Regretă că n-am continuat ***Oceanografie.***

Cinăm la Dehollain, cu Cioran.

14 iunie

De la 2,30 la 5,00, la Institut de France, pentru recepţia lui Georges Dumezil la Academie. Preveniţi de G.D. am ajuns cu o jumătate de ceas înainte şi ne-am plimbat pe chei aşteptînd

să se deschidă poarta. Din fericire, nu ploua. Intrăm pentru prima dată sub această faimoasă cupolă. G.D. şi-a citit discursul (despre istoricul Republicii a III-a al cărei fotoliu îl va ocupa). I-a răspuns Claude Levi-Strauss. Apoi, la recepţia de la College de France.

15 iunie

Ce-mi spune Ioana Miereanu, după o lună petrecută la părinţii ei, într-un sat din Gorj: magia se practică tot mai mult, si e luată în serios, nu numai de „cei care merg la biserică", dar mai ales de „funcţionarii socialişti". Ce interesant subiect de cercetare: magia într-un stat socialist!

De la 2,30 la 5,30 la cafeneaua ***Cluny.*** Corectez ultimele capitole ale ***Autobiografiei*** traduse de Grigorescu.

16 iunie

Vine să mă vadă Zed, sanscritistul care îmi va traduce ***Le Yoga*** în limba sîrbocroată.

19 iunie

Parcă începe să se simtă vara... Seara, la Grigorescu, cu Ieruncii, ca să vedem filmul: ***Bucureşti 1928.***

22 iunie

La 7,30 la Tacou - recepţie pentru căsătoria fetei, adorabila Florence, cu fiul lui Claude Mâuriac. La 8,00 cu G. Dumezil la fiul lui, doctorul. Splendid apartament. La cină, Claude Levi-Strauss - foarte drăguţ cu mine. Dar nu apucăm să vorbim mult. De-abia în taxi îmi dau seama că luasem din greşeală pardesiul lui Levi-Strauss. Corina a sosit la 9,30. La Orly s-au dus s-o întîmpine Christinel şi loan Culianu.

26 iunie

Citesc corespondenţa lui BasiL Munteanu. Deprimat de amintirile pe care mi le răscoleşte. Şi acea faimoasă teză de doctorat a lui Basil, rJe care a pregătit-o douăzeci de ani, şi pe

care n-a publicat-o căci, spune soţia lui, manuscrisul s-a pier-« dut în timpul refugiului (primăvara 1940).

Agendă: 28 iunie. Ginăm cu soţii G. Dumezil la restaurantul iugoslav.

29 iunie

Seara, cu Corina si Ieruncii.

30 iunie

Sosesc Charlotte şi Gordon Collier. Seara cinăm cu toţii (şi Corina) la restaurantul ***LeRelais Normand.***

i **2 iulie**

Invitaţi de Claude Gallimard dejunăm - Eugen Ionescu, Cioran şi cu mine - la un restaurant din cartier. Eugen îmi mărturiseşte că de un an nu mai poate citi nimic, cu excepţia istoriilor teatrului modern. Caută să vadă cum va fi judecat de istorie. (Lui Cioran îi mărturiseşte, la telefon, cel puţin o dată pe săptămînă, cît de mult îi preocupă întrebarea: ce va rămîne după moartea lui?)

3 iulie

Constantin Sporea îmi trimite fotocopia unei pagini din Programul Universităţii Regensburg, secţia ***Religionswissenschaft.*** Unul din seminarii îmi este dedicat: „Mircea Eliade: Nicht Ontologie, nicht Emancipation, (aber) das Heilige"... Ca titlu, nici nu e aşa de rău...

4 iulie

Barbăneagră îmi relatează ce i-a spus de curînd Jean Servier: că din Israel s-au primit instrucţiuni precise ca să fiu criticat şi atacat ca fascist etc. Jean Servier, spune Barbăneagră, era indignat... Cred, dar nu se poate face nimic.

La 4,00 vine să mă vadă acel sinolog străin, cu burtă; o mapă întreagă de- manuscrise. încearcă să mă convingă că nu mai ştiu ce intrepretare a unui „maestru"^ falsă...

Agendă. 5 iulie. îi văd pe Robert Gallimard şi pe C. Tacou.

16 iulie

La Baronne d'Oberkirch scria în 1789: „Je demande seulement pour mon gendre une haute naissance, car il y a remede â tout, sauf au manque de naissance"[1] ***(Memoires,*** Paris, 1970, p. 32).

Paris, 17 iulie

îmi scrie Alain Volut, prezentîndu-se „danseur de corde". Precizează: „Je marche sur la corde, mais ce que me touche le plus et ce que je travaille et pratique sur la corde ce sont plutot des mouvements: une danse, ma danse. Ceci m'entraine corps et âme parfois dans des danses, voyages tres importante et graves pour moi. J'aimerais etudier cela de plus pres".[2] îmi cere informaţii, sugestii bibliografice despre originile simbolismului si credinţele în legătură cu „la danse de corde". Mărturiseşte că, pentru el, „la danse de corde n'est pas un exercice d'habilite, ni de cirque, mais une mise en presence tres personnelle de notre relation au monde, â la terre, au ciel, â la pesanteur, â differents aspects".[3]

18 iulie

Cinăm la Rocquet.

Inutil să însemn aici cu cîtă dificultate „lucrez" la ***Histoire III.*** De fapt, subliniez (pentru a cîta oară?) anumite pasagii din însemnările mele de acum cîţiva ani...

[1] „Eu nu pretind de la ginerele meu decît o obîrşie aleasă, căci există un remediu la toate, în afară de obîrşia proastă."

[2] „Merg pe frînghie, dar ceea ce mă mişcă mai mult şi la ceea ce lucrez cu pe frînghie sunt mai degrabă mişcările: un dans, dansul meu. Asta îmi atrage uneori corpul si sufletul în dansuri, călătorii foarte importante şi grave pentru mine. Mi-'ar plăcea să studiez toate astea mai îndeaproape."

[3] „dansul pe frînghie nu este un exerciţiu de iscusinţă, nici de circ, ci o scoatere în evidentă cît se poate de personală a relaţiei noastre cu lumea, cu pămîntul, cu cerul, cu gravitaţia, în diferite aspecte.'

19iulie

La 11,45 la oculist. Cataracta progresează, dar destul de' lent (datorită picăturilor din Japonia?). în orice caz, îmi vor schimba iar ochelarii. Citesc cu oarecare efort, dar izbutesc totuşi să citesc... Ar fi trebuit să închei ***Histoire*** cu capitolele despre Islam, Renaştere şi Reformă.

20 iulie

Somnoros. Recitesc, tulburat, ***Nouăsprezece trandafiri.***

21 iulie 1979

Visul de azi noapte. Plec cu manuscrisul unui studiu, la care lucrasem cîteva luni, ca să-1 fotocopiez. Ajung într-o grădină stranie, în vecinătatea biroului unde trebuia să fotocopiez manuscrisul. Un bărbat elegant şi multe animale mărunte în jurul lui. Nu ştiu de ce îndoiesc şi împachetez manuscrisul, îl reduc la proporţiile unui sandviş si încerc să ameninţ, în glumă, cu el, un mic şobolan, Dar acesta apucă pachetul şi nu-i mai dă drumul din gură. Deşi nu muşca din el, nu mesteca, observ că manuscrisul se împuţinează. Imposibil să-1 smulg din gura şobolanului. Nu am nimic la îndemînă cu care să-1 lovesc. Alarmat, implor pe domnul elegant, care se afla chiar în faţa mea, să străpungă şobolanul. îmi răspunde că, aici, nu are dreptul să tragă cu revolverul (?). Asist disperat la dispariţia precipitată a manuscrisului. Foarte curînd îmi rămîne în mînă doar o fişie îngustă (cîţiva milimetri) de hîrtie. De abia atunci şobolanul îi dă drumul - şi se depărtează. Eram disperat! Pierd un text important la care lucrasem atîtea luni: nu păstrasem nici o notă, nici măcar fişele... M-am îndreptat năuc spre biroul fotocopiilor. Din fericire, cîteva clipe în urmă m-am trezit... Dar n-am putu readormi multă vreme. Recunoşteam că visul constituie un „mesaj", dar nu reuşeam să-1 descifrez.

23 iulie

Vine să mă vadă C. Poghirc. Furios de imbecilitatea „responsabililor" din ţară, care nu i-au lăsat soţia şi copilul să vină

la Padova, unde e profesor de trei ani. El, subliniază Poghirc, care de cincisprezece ani a străbătut globul de mai multe ori, la congrese, pentru cursuri şi conferinţe - şi s-a întors întotdeauna. Probabil că un denunţ a provocat suspiciunea. De aceea a hotărît să rămînă definitiv în Occident. îmi spune de asemenea de campania contra mea în Italia, provocată de F. Jesi. Scopul: eliminarea mea dintre' favoriţii Premiului Nobel.

24 iulie

După 9,00, Ben Corlaciu şi soţia (pe care încă nu o întîlnisem). B.C. mi se pare tot atît de slăbit ca acum trei ani, pe esplanada Trocadero, după cincisprezece zile de greva-foamei. Vorbeşte aproape numai el. A primit cele o mie cinci sute de pagini manuscrise ale ***Jurnalului*** din ţară. Selecţia de două-trei sute de pagini dactilografiate n-a interesat pe nici un român de la Paris - afară de C.-V. Gheorghiu. Evident, C.-V.G. i-a sugerat să scrie un roman autobiografic (cele douăzeci şi şase de zile de greva foamei) în care să introducă elemente din ***Jurnal.*** B.C. speră să termine romanul în septembrie.

Agendă. 25 iulie: Antoine Faivre. Ca de obicei, politicos, cîteodată oncţios, erudit şi totuşi cu imaginaţie. Mă emoţionează admiraţia şi iubirea lui pentru Henry Corbin; l-au podidit lacrimile cînd i-am rostit numele.

26 iulie

Cald. La 3,00 vine Grigorescu. Seara cinăm la Gaby şi Jean Gouillard.

27-28 iulie

Cald. Cer de vară senin. Ar fi trebuit să notez ce-mi povesteşte Corina din tară.

29 iulie

Termin de transcris fragmente din ***Jurnalul 1974.***

1 august

Termin de compilat articolul despre „Mit" pentru ***Civiltă de/lamacchina.*** (Nu înțeleg de ce am acceptat să-1 scriu...)

2 august

Corina pleacă la Amsterdam, unde o aşteaptă Sorin şi Liliana. De abia acum va începe să călătorească cu adevărat (şi în maşină cum îi place ei...) Seara, la masă, Marie-France şi cu Gelu Ionescu. Mă trezesc deodată trăind în trei, patru lumi...

4 august

Timpul se menține tot atît de frumos. Zile de vară, fără urmă de melancolie. Nu fac nimic; starea aceasta de „libertate" mă întinereşte cu zece-cincisprezece ani. Totul poate reîncepe de la început.

Lyon, 5 august

Petrecem toată ziua cu Oani şi Lily. Oraşul mă farmecă de cum îl descoperim: fațadele acelor clădiri nobile si austere totodată, pe malurile celor două fluvii, şi casele care se înalță înapoia lor, urcînd tot mai sus, pe coline. Casa lor e aşezată pe o colină, aproape de acel palat în mijlocul parcului, aparținînd astăzi oraşului. Veranda casei lor se prelungeşte în grădină.

Plimbare cu maşina pînă la 9,00 seara. Oani şi Lily sunt dezolați că acum, în august, „faimoasele restaurante" sunt închise. Cinăm, excelent, la „Villa de Rome".

Eygcilieres, 6 august

Plecăm din Lyon la 5,00. în două ceasuri suntem la Avignon, unde ne aşteaptă loan Cuşa... Ar fi trebuit să descopăr Provence acum cincizeci şi mai bine de ani; cînd îmi plăcea să cutreier, cu piciorul, regiunile din țară, mai ales Carpații, săptămîni întregi, fără să mă satur si neobosit.

Eygalieres, 9 august

Superb. Citesc Jules Verne. în fiecare zi înot în piscină. Dar mi-e teamă să rămîn prea mult în soare; şi dacă mi-aş pune, ca toți ceilalți, o pălărie de vară pe cap, aş avea impresia că mă deghizez. Ieri am reluat lucrul. Azi, pentru întîia oară, arsita îsi pierde intensitatea: simțim cum se lasă răcoarea, încep revizia ***Jurnalului 1957.***

10 august

Mistralul. Ne trezim într-o zi de primăvară - de primăvară rece. Citesc ***Manuscrit trouve ă Saragose.*** Cît regret că nu-1 cunoşteam, cînd am stat de vorbă, ultima oară, cu Roger Caillois...

11 august

Mistral. Răcoarea se menține. Seara la cină, Pierre Emmanuel şi Janine. Prietenia loan Cuşa - Pierre Emmanuel, cîte ar fi de povestit, de meditat... Aş putea scrie un ***Dialog între doi poeți religioşi.***

12 august

Mistralul continuă - dar ziua e superbă. Parcă s-a schimbat ceva - dar ***unde?*** Soseşte Marie-France.

13 august

Lucrez pînă ce simt că e timpul să mă scald în piscină. Seara vizităm Les Baux-de-Provence. Apoi, cina la faimosul hotel-restaurant, în care mi-ar plăcea să locuiască într-o zi unul din personajele nuvelelor mele.

16 august

Ieri si alaltăieri, lucru. Totul este „pus la punct", toată informația concentrată în cîteva pagini (meditate, scrise, rescrise de atîtea ori) - îmi rămîne doar să „redactez". (Dar mă obsedează gîndul că acest ***opus magnum*** ar putea rămîne neîncheiat... Si atunci, la ce bun să continuu „redactarea"?).

După-amiază, cu loan şi Claude-H. Rocquet, la Gordes ca să vizităm „le village des bories". Impresie extraordinară. Să poţi pătrunde nestingherit într-un sat de structură neolitică, si care a fost totuşi locuit pînă în secolul al XVII-lea... Doar puţină imaginaţie şi ţi se descoperă o lume de valori si înţelesuri pe care cu multă trudă vei reuşi s-o vezi cu ajutorul cărţilor, fotografiilor şi pieselor izolate din muzee... Pentru întîia oară, loan ni s-a părut cam obosit.

17 august

Uneori mă întreb dacă am făcut bine abandonînd volumul II din ***Autobiografie*** ca să pun la punct paginile alese pentru tomul II din ***Fragments d'un Journal.*** Ar fi trebuit să procedez tocmai contrariu: ***Jurnalul*** m-ar fi ajutat să înaintez mai repede în redactarea ***Autobiografiei*** din 1940 încoace, de cînd am plecat din România. Am puţine însemnări de la Londra, si Oxford, 1940-1941, dar ***Jurnalulportughez*** e destul de copios (patru sute de pagini mărunt scrise). în plus din caietele pariziene am ales şi publicat foarte puţine pagini; restul „materialelor" le-aş fi utilizat în ***Autobiografie II.***

Dintre puţinele lucruri care-mi plac în „felul meu de a fi", este şi acesta: inconştienţa sau nepăsarea mea. Am trecut de şaptezeci şi doi de ani şi am „pe braţe" două din scrierile mele pe care le consider importante: ***Histoire III***si ***Autobiografie II*** (dacă nu chiar III...). Şi totuşi, mă las antrenat în alte proiecte; nu mă grăbesc; parcă aş avea o viaţă întreagă în faţa mea...

Fan's, 21 august

Ne-am întors aseară, cu Marie-France. Fericită de săptămîna petrecută la Eygalieres. Nu o mai recunoaştem...

îi scriu lui Charles Smith (Macmillan şi Free Press). Ştiu că mulţi dintre colegii şi foştii mei studenţi se vor îndoi' de cuminţenia hotărîrii mele: sunt bătrîn, am' atîtea lucruri de făcut şi terminat etc. Dar mi-am spus că e preferabil ca o Enciclopedie de acest fel să fie plănuită şi organizată de un

istoric al religiilor decît de un sociolog, sau un psiholog, sau chiar un teolog, cît ar fi ei de competenţi.

Paris, 23 august

Două zile de lucru, asa cum n-am mai avut de mult. Am scris aproape douăzeci de pagini. (E drept, le aveam pregătite de cîteva luni.) Către seară, întrerupeam scrisul ca să nu-mi obosesc prea mult mîna dreaptă.

26 august

Alaltăieri seara Dinu Tătărescu a venit să ne ia. Plouă. Cinăm şi dormim în apartamentul lor din Parly II. A doua zi plecăm spre Honfleur. Ploaia încetase, dar cerul era acoperit. Vizităm Honfleur, apoi continuăm drumul. Toate aceste orăşele si plaje celebre, pe care încă nu le văzusem... Ca de obicei, mă trezesc că trăiesc într-un alt timp. Imposibil de precizat mai mult... Vilele pe lîngă care treceam, îmi amintesc... Nu, nu-mi amintesc, ci mă „presează" tot mai mult în acel ***timp*** pe care nu-l pot recunoaşte... Seara, cînd ne aflam pe şoseaua spre Paris, reîncepe ploaia, mai puternică, mai îndărătnică. Din fericire. Mi-am putut continua visul...

27 august

Seara, cină cu Vona. Discutăm, ca de obicei, despre ce i se întîmplă, despre ce s-ar putea întîmpla dacă etc..etc. îl ascult, bineînţeles, cu mare atenţie, dar gîndul mă aduce, din cînd în cînd, pe neaşteptate, la începutul prieteniei noastre, prin 1949-1950; de cîte ori ne întîlneam, vorbeam despre „literatură", despre romanul lui care, deşi prost tradus, plăcuse atît de mult lui Brice Parain si lui Roger Caillois si altor lectori de la Gallimard - şi cu toate acestea, romanul n-a apărut...

28 august

Scriu ***Prefaţa*** la traducerea portugheză a cărţuliei ***Images et Symboles.*** îmi propusesem să dezvolt anumite observaţii despre simbolismul acvatic, să evoc ***Os Lusiados*** a lui Ca-

moens, prima „apariție creatoare" a Oceanului Atlantic în literaturile europene... Dar, confiscat de atîtea alte treburi, renunț.

30 august

Ieri, la 5,00 întîlnire cu Waldberg. îmi dăruieşte cîteva texte, admirabil editate de el. Planuri pentru viitor. Astăzi, la aceeaşi oră, vine să mă vadă Nina Cassian. Auzisem atîtea despre ea, şi bune şi rele (mai ales rele) încît devenisem curios. Mă încîntă sinceritatea cu care îşi face „autocritica": prostiile (şi altele, mai grave) pe care le-a făcut în „epoca stalinistă". Crezuse total în „miracolul istoric", comunismul... Din fericire, este şi muzicantă. Compune (din ce în ce mai interesant, precizează). Dar nu va putea renunța la poezie...

5 septembrie

în afară de scrisori, am reuşit să lucrez - şi încă mai bine decît m-aş fi aşteptat. Dar îmi dau seama că sunt încă departe de a încheia „programul" pe care mi-1 fixasem pentru vacanța aceasta.

...Altădată, adică acum vreo douăzeci-treizeci de ani, cu cît aveam mai multe de făcut (de scris), cu atît le făceam mai " bine şi mai repede.

12 septembrie

Azi, telefon de la Douglas Allen. Se află la Paris pentru cîteva zile. Fixăm întîlnirea pentru 14 septembrie. ...Scrisori, scrisori. Si totuşi reuşesc să continuu lucrul.

15 septembrie

Inutil să însemn toate vizitele. Aseară, invitați la Paul Barbăneagră, cu prietenii. (întîlnirea ceremonială, de despărțire, ca în fiecare toamnă...)

Termin ***Prefața*** la cartea lui Jean Servier, începută ieri. Cartea e de mult epuizată, şi îmi părea rău că nu o puteam recomanda anumitor studenți, interesați de acest fel de a face antropologie.

18 septembrie

La 6.00, vine Olender. îmi aduc aminte de lungul nostru interviu, de acea după-amiază, anul trecut, cînd a trebuit să încheiem şedința, abia începută, pentru că aflasem de moartea lui Henry Corbin.

19 septembrie

Printre altele, vizita lui Marino. Este sigur că va putea publica în tară voluminoasa lui lucrare: ***Hermeneutica lui M.E.***

22 septembrie

Am plecat ieri cu loan şi Ileana Cuşa. Dejun la Orly. Cu avionul pînă la Frankfurt. Am ajuns pe la 5,00. loan rezervase o maşină, şi după o jumătate de ceas eram pe autostradă. Drum superb pînă la Rothenburg, unde ajungem la căderea serii. Frig. Ileana ne-a reținut, la Hotelul Eisenhut (din secolul al XVIII-lea!), o cameră mare, superbă, ca dintr-un film istoric. Apoi, prima plimbare prin acest oraş fermecător, cel mai frumos oraş german pe care l-am văzut pînă acum. Păcat că e atît de frig.

Astăzi, pe o ploaie rece de toamnă, vizităm oraşul. Inutil să însemn ce-am văzut, ce ne-a plăcut (în special zidurile cetății, St. Jakobs-Kirche, Primăria). Dar după un ceas, ne refugiem la hotel înghețați.

23 septembrie

Impresionat de slăbiciunea lui loan. Abia atingea felurile de mîncare - desi le alege, s-ar spune, cu multă poftă... L-am surprins mereu luînd aspirine; dureri reumatice, spune. îmi explică lipsa lui de poftă de mîncare: după operația de acum un an, tot aparatul digestiv i s-a micşorat...

Paris, 26 septembrie

încă o zi pe jumătate pierdută cu corespondentă si vizite. Deschid la întîmplare ***Jurnalul*** lui Emerson si găsesc aceste rînduri care mă încîntă: „What a pity that we cannot curse and swear in good society! Cannot the stinging dialect of the sailors be domesticated? It is the best rhetoric, and for a hundred occasions those forbidden words are the only good ones[1] (24 Oct., 1840)".

Evident, lucrurile s-au schimbat de mult, dar, mă tem, nu în sensul în care ar fi voit Emerson...

Paris, 29 septembrie

La 4,00 mă duc să-1 văd pe Georges Dumezil. Nu înțeleg cauza melancoliei care m-a cuprins îndată ce m-am aşezat în jurul mesei, în salon. G.D. mi se pare tot atît de lucid, de energic, de creator. îmi vorbeşte despre lucrul lui: parcă as fi ascultat un tînăr „normalian" rezumîndu-si teza de doctorat.'

Chicago, 2 octombrie

Am plecat ieri dimineață. Ne-au condus la aeroport Ioana şi Costin Miereanu. Am decolat cu un ceas întîrziere (aeropdrtul de la Boston era închis din cauza vizitei Papei). La Boston schimbăm avionul, dar aşteptăm încă două ceasuri. Ploaie. Decolăm la 7,30; zbor oribil; furtună. Ajungem după 10,00 noaptea , extenuați (era dimineață la Paris).

Astăzi, deşi obosiți-, cinăm la consulul general al Franței, G. Fieschi, ca să cunoaştem pe ambasador, M. Labouraye.

3 octombrie

Extraordinar de obosit - aşa cum nu m-am simțit niciodată reîntorcîndu-mă din Europa. Petrec o bună parte din dupăamiază în pat, dormitînd. Christinel se duce la inaugurarea

[1] „Ce păcat că nu putem înjura şi blestema într-o societate aleasă! Oare n-am putea adopta cu toții asprul lîmbaj marinăresc? Ar fi cea mai bună retorică în sute de ocazii în care doar aceste cuvinte interzise ar fi cele potrivite."

Institutului nostru (Institute for Advanced Religious Research): pentru această „ceremonie", la care participa şi preşedinta, Hanna Gray, am venit mai devreme la Chicago!...

Fac totuşi act de prezență la Cina de la Quadrangle Club. Strîng mîna preşedintei. Dar nu asist la conferința de la 8,00 seara.

5 octombrie

Oboseala (inexplicabilă, cel puțin pentru mine) continuă. Nu pot face altceva decît să răsfoiesc dosarele cu corespondența aglomerată astă-vară, şi să desfac pachete cu cărți.

6 octombrie

Parcă încep să mă simt mai bine. Dar sunt (de ce?) ***detaşat*** de Chicago. Ca si cum as petrece ultimul meu an universitar aici. Scriu Corinei, apoi lui Ion Lotreanu şi V. Nemoianu.

7 octombrie

Scriu traducătoarei mele în olandeză; Lisbeth des Plautes, şi lui loan Cuşa, ca să-i trimită ***Noaptea de Sînziene.***

10 octombrie

Astă seară de la 7,30 - 10,00, seminarul cu Wendy; ***Religious Symbolism in Historical Context.*** Reuşesc să vorbesc destul de bine. Dar nu mai am entuziasmul de altădată...

// octombrie

Observ că nu mai pot recunoaşte figurile de la trei-patru metri depărtare. în acelaşi timp: degetele mîinilor (îndeosebi de la mîna dreaptă) îmi sunt „prinse" (guta?) de dimineață pînă dimineața următoare; durerile le amorțesc cu opt Bufferin ***(arthritis strength)*** pe zi, dar scriu cu greutate şi adesea nu pot ține o carte în mînă.

Si oboseala misterioasă continuă. Sunt istovit îndată ce fac cîțiva paşi prin cameră. La birou mă duc agale, ca un bătrîn ieşit din spital...

15 octombrie

Vine să mă vadă, de la New York, Charles E. Smith, Vice-President, Macmillan Publishing Co. îmi scrisese deja la Paris, şi îmi telefonase săptămîna trecută. Stăm de vorbă aproape două ceasuri. Insistă să accept direcţia generală a noii ***Enciclopedii de Ştiinţe Religioase*** (în şaisprezece volume), pe care au de gînd s-o editez. Voi fi ***Editor in Chief,*** voi avea un ***Board of Editors*** ales de mine - şi voi fixa liniile generale, metoda şi colaboratorii. Accept.

23 octombrie

Renunţ să mai însemn aici întîlnirile şi scrisorile pe care le improvizez aproape zilnic. Sper că voi avea grijă să le notez în ***Agendă.***

24 octombrie

De o săptămîna, mîinile, şi mai ales degetele, înţepenite. Guta pe care, acum doi ani, o vindecase doctoriţa pariziană.

Deci: ochii (cataracta), „capul" (nu izbutesc să lucrez „serios"), mîna (scriu cu mare dificultate)..Toate deodată...

30 octombrie

Zi superbă. Seara, David Tracy ne duce la circ. N-am mai văzut „circul" de nu ştiu cîţi ani. Ca de obicei, fascinat. Dar, oricît mi-aş fi apăsat ochelarii pe ochi, nu vedeam decît cămilele, elefanţii, caii. (Şi doctorul care mă asigură că nu se poate să-mi prescrie lentile mai groase...)

La întoarcere, cinăm la cofetăria „Medicis", din strada 57. Miezul nopţii, şi abia am găsit locuri la o masă. Dar studenţii nu păreau a fi prea numeroşi.

5 noiembrie

Termin de transcris ***Jurnalul pe*** anul 1977. Acum cîteva zile, discuţie despre ***Life after Life.*** Le spuneam: ceea ce mi se pare interesant în exemplele pe care le citează autorul nu este eventuala lor valoare de „documente" ilustrînd supravieţuirea

sufletelor, ci scenariul lor. De ce revin de atîtea ori „motivele" podului, luminii orbitoare, frumuseţii peisajului etc.? Să admitem, de la început, că sufletul nu „supravieţuieşte". E vorba, atunci, de un fenomen nu mai puţin enigmatic: înainte de a pătrunde în nefiinţă, omul asistă la desfăşurarea unui scenariu dramatic, complex şi fascinant. De ce? S-ar spune că viata (= materia vie) îşi mai revelează, pentru ultima oară, frumuseţea si sensul. Dar - ***de ce?***

13-17 noiembrie

La Billings Hospital. încă din prima zi (marţi 13 noiembrie) m-au examinat patru doctori. A doua şi a treia zi, tot felul de analize (sînge, spută etc.) şi radiografii. Dr. Cohen îmi sugerase internarea pentru că din analizele făcute săptămînile trecute reieşea că sunt uşor anemic si voia să identifice cauza. Au găsit o insuficienţă a fierului. Dar mai erau şi alte necunoscute: modulele din plămîni, care au crescut de la ultimele radiografii (reumatologul crede că poate fi în legătură cu artrita, un alt doctor crede că sunt urmele TB din tinereţe şi o eventuală revenire a TB). După radiografia stomacului nu se mai îndoiesc: un ulcer, provocat probabil de excesul de aspirine (de şase-şapte săptămîni, şase-opt pilule pe zi). Deci regim: fără cafea, fără alcool, fără aspirine - şi foarte multe anti-acide, medicaţie pentru fier etc.

Ce mă plictiseşte cu adevărat: nu mai pot lua aspirine (de fapt „Bufferin") în caz de puternice dureri artritice. Doar băi fierbinţi. (Ieri am ţinut mîinile într-un recipient cu parafină fierbinte. Admirabilă senzaţie, să nu mai simţi durerile - întîia oară după aproape două luni de zile!)

Si totuşi oboseala - să fie numai consecinţa ulcerului? Mi-au spus că nu sîngera prea virulent.

18 noiembrie

Extraordinar de frumos: ***Indian Summer.*** încep nuvela ***Dayan.*** Scriu douăsprezece pagini.

19 noiembrie

Ploaie. Scriu opt pagini. Dar mîine, marți 20 noiembrie, plecăm la New York şi nu ştiu dacă voi reuşi să continuu nuvela.

New York - 20-25 noiembrie

Am încercat să scriu; a trebuit să renunț după două ceasuri de eforturi zadarnice. Am recitit ***The Pursuit of the Millenium*** a lui Norman Cohn - şi am început ***Visions of the End a*** lui Bernard McGinn, excelenta antologie de texte apocaliptice medievale.

Lisette a invitat vreo paisprezece prieteni pentru ***Thanksgiving.*** Nu eram deloc „în formă": am petrecut o bună parte din seară în odaia noastră, citind.

Durerile artritice (mîinile!) continuă. Am fost la Ruth Nanda Anshen, să discutăm textul pe care îl voi scrie pentru „Threshold Foundation".

27 noiembrie

Cu mare efort, căci am mîinile anchilozate, am început capitolul despre balto-slavi. Din fericire, am găsit toate dosarele cu texte şi rezumate, pregătite pentru cursul din toamna 1960, pe care, de altfel, nu l-am încheiat; studenții mă rugaseră, atunci, să le vorbesc şi despre religiile egipteană si mesopotamiană.

Am găsit, de asemenea, materialele adunate în mapa pe care o păstrasem multă vreme în voluminoasa monografie a lui Evel Gasparini 77 ***Matriarcato Slavo -*** mapă căreia îi pierdusem urma acum cîțiva ani.

28 noiembrie

La Billings, ca să văd pe dr. Cohn. îmi spune că ulcerul este pe duoden - acolo unde l-am mai avut acum zeceunsprezece ani. Trebuie să continuu regimul şi tratamentul pînă la Crăciun. Nu-mi dă nimic pentru artrită.

29 noiembrie

Ieri seară şi astă seară, seminar. Am lucrat, puțin şi prost la capitolul balto-slavi.

Agendă 23-26 decembrie, New York

Vin să ne vadă Juliana şi Roger cu copilul. încerc zadarnic să lucrez (capitolul despre altaici).

26 decembrie

Palm Beach. Superb. Ajungem la 5,00, Ocean Echo. Două odăi comunicante, cu baie. Lydia ne aşteaptă la aeroport. La 9,30 se duce din nou, cu Christinel, ca s-o primească pe L/isette/.

27 decembrie - 2 ianuarie, 1980

Palm Beach. Tot timpul superb. La 30 decembrie mă reapuc de ***Dayan.*** Scriu vreo douăzeci de pagini. Dejun la Beach Club. 31 decembrie, la Lydia. Scriu. Am telefonat Corinei la 28 decembrie.

/ ianuarie 1980

Scriu toată ziua. Seara cinăm la Lydia.

2 ianuarie

Scrisori: Corina, Goma. C. Grigorescu, Tănase.

Seara la aeroport, surpriza: avionul pe care aveam locurile rezervate plecase la 2,10 (Christinel crezuse că e ora 21,00). Emoții. în ultimul moment, găsim două locuri. Ajungem la Chicago după miezul nopții.

5 ianuarie Chicago

Ninge si s-a făcut frig. Christinel e răcită: îi pare rău mai ales pentru că nu va putea veni la cina pregătită de Anthony şi Priscilla în cinstea lui Nathan Scott.

De ieri, scriu cu fervoare la ***Dayan.*** N-am mai cunoscut de mult o asemenea euforie.

6 ianuarie

Am notat oare undeva această frază a lui Cecil B. de Miile: „Aş vrea o povestire *(i. e.* un scenariu) care să înceapă cu un cutremur de pămînt şi să devină tot mai senzaţională pînă ce atinge paroxismul"?

(„I want a story that begins with an earthquake and works up to a climax".)

8 ianuarie

în ultimele două zile am continuat nuvela cu acelaşi entuziasm. Am scris şi transcris pînă acum optzeci şi una de pagini. Cu puţin noroc, aş putea încheia ***Dayan*** în cîteva zile. Dacă n-aş avea de răspuns la atîtea scrisori...

9 ianuarie

Treizeci de ani de la căsătorie. Cerul e mai senin decît niciodată, dar frigul continuă şi s-a dezlănţuit viscolul.

Trimit lui Christinel un „buchet romantic" de Birds of Paradise. în seara aceasta va începe seminarul de Istoria Religiilor, dar Wendy îl va conduce singură. Noi vom cina la Kitagawa. Ne-au anunţat surprize: şampanie „şi alte amintiri simbolice". Va fi, de altfel, prima ieşire a lui Christinel de la întoarcerea din Palm Beach.

12 ianuarie

Am scris în fiecare zi între zece şi cincisprezece pagini. Astăzi am încheiat ***Dayan.*** Prea obosit ca să transcriu finalul - desi sunt nerăbdător - ca s-o citească Christinel.

14 ianuarie

Ieri am corectat şi transcris ultimele pagini.

Christinel e entuziasmată - deşi se întreabă cîţi cititori vor înţelege sfirşitul nuvelei. îi răspund, în glumă: ori'toţi, ori nici unul!...

18 ianuarie

în ultimele cinci zile am fost aproape confiscat de corespondenţă şi de facerea pachetelor cu cărţi (majoritatea, traduceri recente din cărţile mele). Mă întreb uneori de ce accept această salahorie...

14 martie

Primesc cartea lui M. Handoca: ***Mircea Eliade, Contribuţii biobibliografice.***

Prima carte despre mine care apare în R.S.R. O telegramă a lui A.M. de acum cîteva zile anunţă apariţia volumului lui Handoca: ***M.E.***

15 martie

Jean Gouillard îmi trimite un exemplar din ***Le Temps, 9*** martie 1907! Cu aceste rînduri: Le „temps profane" retrouve![1]

26 martie

Primesc cartea lui A. Marino ***Hermeneutica lui Mircea Eliade.***

31 martie

Toată săptămîna trecută cheltuită în: 1) transcrierea a vreo treizeci de pagini din ***Jurnalul*** în Yucatan şi Guatemala (dec. 1978); 2) selecţia cărţilor pentru Meadville (aproape şaizeci de volume) şi pentru „studenţi" (peste o siită de volume şi broşuri, care vor fi vîndute de L. Sullivan şi suma împărţită studenţilor).

Mai am de terminat transcrierea ***Jurnalului*** si de făcut catalogul cărţilor pe care aş vrea să le trimit Corinei la Bucureşti, să înlocuiască, măcar în parte, cele vreo mie cinci sute de volume pierdute în 1943-1944.

Apoi voi începe, cu ajutorul lui Dumnezeu, clasarea dosarelor şi a manuscriselor.

[1] **„Timpul profan" regăsit!**

28aprilie%

Hotărăsc să renunț la preşedinția Asoc. Inter, pentru H.R. pe care o acceptasem la rugămintea lui Z. Werblowski, în primăvara 1978. Prea multe plictiseli şi multă politică etc. Voi anula deci şi conferința publică anunțată pentru congresul din august, la Winnipeg.

iunie

Mă întreb dacă am făcut bine publicînd, acum, primul volum din ***Memoire.*** Nu am recitit decît cîteva capitole, dar mi-e teamă că exagerata mea „sinceritate" şi "modestie" minimalizează o anumită conduită (din prima tinerețe) care nu a fost lipsită de ***măreție*** şi noblețe.

Paris, 5 iulie

O lună de cînd am sosit. In afară de primele patru-cinci zile, a plouat tot timpul. Cerul acoperit, greu, de plumb - cer de noiembrie. Deprimat, fără chef de lucru; simt nevoia luminii, a soarelui, aşa cum o simt plantele. Frigul, în miezul verii, nu mă sperie; dar întunericul, care se prelungeşte de trei săptămîni, mă îmbolnăveşte.

Paris, 16 iulie

Se prelungeşte neînțeleasa mea inhibiție: de o săptămînă după ce am recitit materialul adus de la Chicago despre religiile tibetane, încerc zadarnic să încep capitolul. Mă întreb dacă această atonie nu are si un sens mai adînc: mi se dă a înțelege că trebuie să renunț la volumul III din ***Histoire;*** să-mi concentrez ultimii ani de activitate la încheierea ***Autobiografiei.***

21 iulie

Prima zi însorită. Cerul albastru, cu cîțiva nouri albi, leneşi. Mă duc la Jardin des Plantes, unde nu mai intrasem de cîțiva ani. Ajung pe la amiază şi mă plimb pe îndelete, fără gînduri, mai bine de un ceas. Muzeul de Ştiințe Naturale e

închis pentru reparații, dar aflu de expoziția „Les plus beaux insectes", alături în 45 rue Buffon. O singură sală, dar cît de impresionantă! Rămîn pînă la 2,00. Descopăr cu emoție acel imens coleopter, verde cu două pete aurii pe elitre, pe care-1 văzusem mort, în mîna unui copil, la Darjeeling, în 1929. îi însemn aici numele, ***Megaloxantna bicolor gigantea.*** L-am cumpărat, atunci, cu şase ***arma,*** şi l-am adus la Calcutta, în Ripon Street. Nu mai ştiu cui l-am dăruit.

Un superb fluture albastru, enorm (cinci cm) din Guineea, se numeşte ***Papilio Zalmoxis*** (Hewiton) - mă întreb de ce vizitez sera gigantică, cu acei arbori tropicali de doisprezece-cincisprezece metri înălțîndu-se dintre liane, şi galeria de cactuşi, şi încăperea înăbuşitoare în care simt cum mi se îngreunează respirația şi încep să transpir.

Ultimele două ceasuri la „Menajerie". Primele amintiri, din Parisul anilor 1947-1948. Ca de obicei, cei patru, cinci urşi cerşesc, în două picioare, şi cu gurile deschise - şi prind îndemînatic alunele americane pe care le aruncă vizitatorii.

9 august, Eygalieres

De cinci zile aici. Timpul se menține tot atît de splendid. Impresionat de cum l-am găsit pe loan.

12 august

Recitesc poeziile lui Eminescu în ediția lui D.S. Panaitescu. Continuu întrerupt.

octombrie

Sanda Loga, care a fost astă vară în țară ca să-şi vadă părinții, a auzit la mînăstirea Agapia o ceată de țigani din Maramureş cîntînd în procesiune:

„Rugămu-te, Marie
Să ne ajuți mereu
Să credem totdeauna
Că este Dumnezeu..."

29 noiembrie

Fac un mare efort să scriu ***lizibil***aceste căteva rînduri. De două luni, scrisul e un chin. De aceea, cînd sunt silit să iau cîteva note sau să redactez o pagină, două, mă mulțumesc cu semne şi abrevieri; din păcate, după cîteva zile majoritatea acestor semne ajung indescifrabile...

Am început la 18 octombrie tratamentul recomandat de dr. Soerensen. Rezultate modeste. De o săptămîna, degetele de la încheieturile mîinii se par mai fragile ca înainte. La 15 decembrie voi începe cu un al „doilea front", cum ar spune Soerensen, tratamentul cu aur.

Sufăr mai ales pentru că nu mai pot scrie, nu pot lua note, nu pot răspunde la scrisori decît cu un efort ridicol (pentru o scrisoare de două pagini, lucrez cam atît cît îmi trebuia să scriu o recenzie sau un mic articol...)

11 ianuarie 1981

Cu cîtă convingere reflectă Andre Gide întreaga „ideologie" pe care o urîse în tinerețe: „Nous commencon â entrevoir la rin de l'epoque myfhologique".[1]

Journal, 25 oct. 1927

sau: - Mais qu'entendez-vous par mystique?

- Ce qui presuppose et exige l'abdication de la raison.[2]

9 nov. 1927

20 ianuarie

Padmasambhava a profetizat voga buddhismului si a tibetanismului în America. „When the iron bird flies'and horses run on wheels, the Tibetan people will be scattered like ants across the world, and the Dharma will come to the land of the Red Man.[3]

[1] **„începem să întrevedem sfirşitul epocii mitologice."**

[2] **- Dar cc înțelgeți prin mistic'?**

-Ceea cc presupune şi reclamă abdicarea de la rațiune.

[3] **Cînd pasărea de fier va zbura iar caii vor alerga pe' roți, poporul tibetan se va risipi ca furnicile prin lumea largă, iar Dharma va veni în țara Omului Ros.**

22 ianuarie

Aseară, primul seminar despre „Myths on the Origin of Death". Ce subiect pasionant! ... Ar fi trebuit să alcătuiască un capitol din cartea pe care o pregătesc de mult: ***Mitologiile Morții.*** Dar înainte de a încheia ***Histoire des idees religieuses,*** nu îndrăznesc s-o încep.

Azi, la Billings Hospital; prima injecție cu aur coloidal. Dr. Soerensen mi-a spus că tratamentul va dura mult timp; efectele aurului abia le voi resimți după zece-douăsprezece injecții...

27 ianuarie

A doua injecție. Pe la 5,00 după-amiază mă simt prost: vertigii, oboseală. Să fie, oare, reacția aurului? Dacă nu-l suport va trebui schimbat tratamentul...

28 ianuarie

Vertigiile şi slăbiciunea continuă. Nu pot ține seminarul.

Seara cu Alexandra si Saul, Sanda si Chris Gamwel, la ***Italian Village.***

Primesc primul exemplar din ***Uniformes de general*** şi din noua ediție a ***Images et Symboles*** (coli. „Idees"), cu prefața lui Georges Dumezil. (Douăzeci de ani de la apariție, cărticica aceasta continuă să se retipărească - deşi nu se compară cu celelalte cărți „populare" precum ***Trăite, Le Yoga, Le Mythe de l 'Eternei Retour*** etc.)

Continuu, cu îneîntare, ***Les Demons;*** zece-douăzeci de pagini, în fiecare noapte. Dar izbutesc să întrerup lectura înainte de 1,00; altminteri m-ar apuca dimineața, citind (ca pe vremuri...)

2 februarie

Pregătesc planul articolelor din „Blocul B" (instituții, ritualuri, concepții religioase etc.) pentru ***Enciclopedie.*** încerc să găsesc, în același timp, colaboratorii cei mai potriviți; mă gîndesc, mai ales, la savanții europeni.

Ca şi ieri, foarte frig.

3 februarie

Frigul continuă: -3° Fahrenheit. Lucrez la lista subiectelor; (pentru fiecare articol trebuie să scriu cîteva rînduri, indicînd autorului contextul în care va trebui redactat).

Seara, revin amețelile.

4 februarie

Deşi încă amețit, țin seminarul. E curios că vertigiile nu mă împiedică să spun lucruri interesante...

5 februarie

Amețeli la prînz. Termin lista subiectelor pentru ***Enciclopedie,*** Bloc B. (Evident, nu este exhaustivă.)

6 februarie

Seara, la Qudrangle Club, cu Henry Fraige, de la Televiziunea franceză. îmi propune - deşi l-am refuzat prima dată cînd mi-a telefonat de la New York - să pregătesc şi să dirijez un program de patru-cinci şedințe (fiecare de o oră!...) despre istoria universală a religiilor, începînd cu „primitivii" (echipa televiziunii va filma în Australia, în Africa, în America de Sud...), prezentînd marile religii asiatice (se vor duce în India, în China, la Barabudur, oriunde le voi indica eu...) şi închei cu religiile biblice.

I-am mărturisit că sunt incapabil să gîndesc şi să vorbesc în fața aparatelor de filmat.

10 februarie

De obicei, nu prea citesc articolele despre mine (mai ales cele publicate în ultimii ani în România). Dar, din cîte am

citit, nicăieri n-am văzut punîndu-se în relief acest fapt: că sunt un autor ***fără model.*** Seamăn, sau vreau să seamăn, cu Hasdeu, Cantemir, cu Goethe - dar ia priviți cu oarecare atenție scrierile, ideile, credințele şi ***viețile*** noastre. Care dintre marii mei predecesori a constituit, într-adevăr, pentru mine un model? Exemplul lor mi-a dat curaj. Atît.

20 februarie

Transcriu aici cîteva fraze din ***Les Demons*** (ed. Pleiade) pe care le-am notat în timpul lecturii. Singurul mijloc de-a le putea reciti mai tîrziu.

- „L'atheisme russc .'-"t toujours contente de calembours", grogne Chatov... (p. 151).

- „II y a des gens chez lesquels le linge propre est presqu'une inconvenance" avait repondu Lipoutine (p. 150).

-Lebiadkine către Varvara Petrovna: „Madame! selon moi la Russie n'est qu'un jeu de la nature, rien de plus" (p. 186).

-„Un athee se souvient d'etre un Russe". „Celui qui devient athee cesse immediatement d'etre Russe" (Stavroguine.p. 263).

- „Pour faire un civet il faut un lievre, pour croire en Dieu il faut un Dieu"(Stavroguine,p. 267).

- „Lorsque je servais encore dans les hussards, il m'arrivait souvent de songer e Dieu"[1] (le major (Maximovitch,p. 420).

[1] - „Ateismul rus s-a mulțumit întotdeauna cu calambururi", mormăie Satov...

' - „Există oameni pentru care rufele curate sunt aproape jenante", a răspuns Liputin.

Lebiadkin către Varvara Pctrovna: „Doamnă! După mine, Rusia nu e decît un joc al naturii şi nimic mai mult".

-„Un ateu îşi aminteşte că este rus." „Cine devine ateu încetează imediat să mai fie rus".

- „Ca să faci o friptură vînătorească cu sos de vin e nevoie de un iepure, ca să crezi în Dumnezeu e nevoie de Dumnezeu."

- „Cînd mai eram încă la husari, mi se întîmpla deseori să mă gîndesc la Dumnezeu."

2 martie

Hinduismul, buddhismul, creştinismul, Islamul - asimilează culte şi divinităţi locale, după sistemul bine cunoscut. Astfel se unifică - integrîndu-se într-o tradiţie religioasă majoră - o seamă de credinţe şi concepţii marginale, „provinciale", condamnate, cu timpul, la fosilizare şi dispariţie.

Dar procesul acesta exista deja cu foarte multe mii de ani mai înainte. Zeus asimilase multe divinităţi ale cerului si furtunii. Iar în India vedică si brahmanică, asimilarea zeităţilor aborigene, contopirea lor în arhetipurile hinduismului, este un proces prelungit pînă astăzi.

Aceste nenumărate si continue asimilări solidifică structura divinităţii, îi reconfirmă universalitatea.

8 martie

Gide despre Freud: „Mais que de choses absurdes chez cet imbecile de genie!"[1] ***(Journal,*** 19 juin 1924).

15 martie

Cum spunea unul din personagiile mele din nuvela ***Podul*** - „se întîmplă multq lucruri". Abia îl cunoscusem, şi John W., acest tînăr teolog (se zice, foarte înzestrat) mi-a mărturisit că, în seminarii, nu izbutea să uite aceste două propoziţii din ***Confesiunile Sfîntului Augustin:*** „Sero te amavi" („I came to love you late") şi „Iam te amabam" („I loved you long ago"). I se părea că alcătuiesc ***adevărata*** cheie a teologiei augustiniene. A îndrăznit să consulte pe unul din profesorii lui - care a zîmbit şi l-a bătut părinteşte pe umăr. Dar nu s-a descurajat, şi a continuat să mediteze asupra sensului secret al celor două propoziţii: „Aşa am pierdut cîţiva ani", adaugă melancolic.

21 martie

Bruce Lincoln, fostul meu student, astăzi profesor la Missouri, ne-a invitat la ***House of Hunan.*** Era cu soţia si ţinuse cu orice preţ să cinăm împreună. Bruce este unul din cei mai înzestraţi dintre foştii mei studenţi, si mă mîndresc cu el, îndrăznesc chiar să mă laud. Ca si loan Culianu, cunoaşte multe limbi şi se interesează de probleme diverse şi „interesante". Scrie nu numai despre religiile indo-europene, ci şi despre „primitivi". Şi e „productiv": zeci de articole, două volume publicate şi altele în pregătire.

...Dar îmi spune, foarte sincer, că am făcut o mare greşeală acceptînd, la vîrstă mea, răspunderea de ***Editor-in-Chief*** al ***Enciclopediei...*** (Are, desigur, dreptate; dar „sacrificiul" meu are un sens profund.)

[1] „Dar ce de lucruri absurde la acest imbecil de geniu!

4 aprilie

Invit la ***Maxim 's*** pe Siegfried Unseld (Christinel este încă răcită). Lungă discuţie, Siegfried îmi arată planul celor zece volume din ***Werke.*** îmi vorbeşte despre dr. Ludwig, pe care l-a însărcinat să se ocupe de această ediţie.

New York - 15-20 aprilie (Agendă)

Ca niciodată, vedem două piese de teatru (ne-am reţinut bilete acum o lună de zile) ***Amadeus,*** la 16 aprilie, şi, în seara următoare, ***Edith Piaf.***

Vizită la Arthur Cohen (18 aprilie). Cinăm a doua zi la Tantzi şi Brutus Coste.

Chicago - 23-26aprilie (Agendă)

Şedinţă de lucru pentru ***Encyclopedic,*** cu Conyear Charles Adams, Victor Turner si ceilalţi.

Şedinţa finală, azi, la 26 aprilie. Seara, cinăm la Kitagawa.

Ce mi-a povestit Victor Turner despre Raymond Finth: la vreo şaptezeci şi şapte - şaptezeci şi opt de ani, invitat să ţină o serie de conferinţe la nu ştiu ce universitate (trăia, de cînd ieşise la pensie, retras la mica lui proprietate la ţară) - toţi îl înconjoară şi îl felicită pentru excelenta lui condiţie fizică. Ceea ce, la un moment dat, începe să-1 supere... - Da, spuse

Finth. Mă simt destul de bine. Tatăl meu, însă, nu prea stă bine cu sănătatea... într-adevăr, cîteva luni în urmă, bătrînul murea, în Australia, la o sută patru ani...

6 mai

Copiez această frază din Fontenelle (mai ales pentru Emil Cioran!)

„Plus on a d'annees, plus on voit de quelle importance il sarait de n'avoir pas tant!"[1]

9 mai

Mulți vicepreședinți ai Statelor Unite au fost uitați. Despre Thomas R. Marshall se știe doar că a spus: „What this country needs is a good five-cent cigar."[2]

22 mai

Telefon de la Francois Gochet, asociatul lui loan Cuşa.

I iunie

Ieri l-am întîlnit pe Hans P. Duerr, antropologul şi filozoful german care pregăteşte un ***Festschrift M.E.*** de o mie de pagini. Apare (în două sau trei volume) în septembrie 1982, la Suhrkamp Verlag. Evident, va reproduce, în traducere germană, cîteva articole deja publicate. Dar vor fi multe contribuții inedite, multe din ele (adaugă zîmbind) destul de „critice". Se explică: vrea să prezinte o ***viziune totală*** asupra operei mele literare şi ştiințifice.

Un tînăr simpatic, cu părul (destul de rar) atîrnîndu-i pe umeri, îmbrăcat ca un student, fără cravată. Cinăm la Quadrangle Club cu soții Kitagawa (Joe i-a adus o cravată, altminteri n-ar fi fost acceptat în sala.de mese). Apoi, la noi acasă, pînă la miezul nopții...

„Cu cît ai mai mulți ani, cu atît constați ce important ar fi să nu-i ai!"
„Țara asta are nevoie ca o țigară bună de foi să coste numai cinci cenți

3 iunie

în ultimele luni am scris tot mai puțin în ***Jurnal*** (şi am neglijat chiar ***Agenda).*** Scriu cu mare efort. Şi, mai ales, oboseala, somnolența, „detaşarea" (să fie oare efectul tratamentului cu aur coloidal?)

Pe la sfîrşitul lui aprilie am încheiat, cu chiu cu vai, capitolul XXXIII din ***Histoire.*** Am continuat să citesc şi să iau note, dar n-am mai redactat nimic de atunci.

4 iunie

Pregătiri de plecare. întîi la New York, la 9 iunie, apoi la Paris.

Neobişnuită oboseală. Si totuşi, nu-mi vine să cred că sunt un ***uomo finito.*** (Mi se spune, din mai multe părți, că e rezultatul injecțiilor cu săruri de aur.)

6 iunie

încep să-1 înțeleg pe Y, care mărturisea astă iarnă că nu mai îndrăzneşte să-1 recitească pe Nietzsche: prea a prezis, profetizat şi anticipat tot ce se întîmplă în Occident de aproape un secol!... într-un articol pe care-1 răsfoiesc, distrat, dau peste această frază: „La democratisation de l'Europe nous prepare, tres involontairement, une pepiniere de tyrans".[1]

Paris, 5 iulie

Reîntîlnesc pe Cella Delavrancea după patruzeci şi unu de ani. (Cred că am văzut-o ultima oară la înmormîntarea lui Nae Ionescu, în martie 1940, cîteva săptămîni înainte de plecarea mea la Londra.) Mă duc s-o iau cu un taxi, pe care-1 păstrez, ca să ajungem la timp la restaurantul ***Chez Carlos,*** unde ne aştepta Christinel.

[1] **„Democratizarea Europei ne pregăteşte, absolut involuntar, pepinieră de tirani."**

rusească de argint, sub care ardea candela, în odaia părinților. Deci n-a mai trecut prin emoțiile de altădată, care-o istoveau, (în fond dacă aş fi primit invitația de a vizita țara, ce viată ar fi trăit Corina şi cît ar fi fost de simplificată viața lui Sorin!...)

Văd primul exemplar din ediția lui E. Simion a nuvelelor fantastice. în şaizeci de mii de exemplare, dar numai treizeci de mii o sută s-au tras acum; restul la toamnă. Hîrtie proastă, cerneală cenuşie. Cartea costă douăzeci si şapte de lei, dar nu se găseşte; librarii au vîndut-o pe sub tejghea. La bursa neagră, îmi spunea Corina, a ajuns la trei sute de lei...

Singura mea satisfacție: în acest volum au apărut ***Pe strada Mântuleasa*** şi ***Les Trois Graces.*** Dar n-am timp - nici curiozitatea - să verific dacă au respectat textul original.

Eygalieres - 4 august

Am ajuns aseară. Ca şi anul trecut, Ileana a venit să ne ia cu maşina de la Avignon. Prezența Corinei i-a îngăduit, probabil, să-şi stăpînească emoția.

Regăsim tulburați, şi totuşi cu încîntare, această magnifică vilă, pe care loan a zidit-o, în bună parte, cu mîinile lui. De azi dimineață cerul e de cleştar. Cald, dar adie vîntul. Ne plimbăm ca altădată, pe iarbă, pe sub arbori, pînă în fundul livezii, unde ne întîmpină ultimul miel care a mai rămas din. turma anilor trecuți...

Eygalieres - 6 august

Timpul se menține tot atît de magnific. Am înotat în piscină (fizioterapie!...), dar mîinile - degetele, încheieturile - îmi sunt amorțite. Scriu cu dificultate. Deocamdată, nu fac nimic: îmi spun că trebuie să mă odihnesc (desi sunt multe luni de cînd n-am mai făcut nici un efort).

Cinăm, invitați de dr. Bloncourt şi Marie-Claude, la restaurantul din Beaux. Ileana ne-a adus cu un ceas mai devreme ca să putem arăta Corinei ruinele acestui castel-fortăreată, distrus de Richelieu în 1633. Revăd melancolica biserică St. Vincent (secolele XII-XIII); şi încă o dată, regretul, că n-am asistat la slujba de la miezul nopții, celebrată pentru păstorii din regiune.

Eygalieres - 8 august

Petrec o bună parte din zi în „turnul" clădit de loan, aproape singur, pentru a-şi instala biblioteca; la masa lungă, grea, superbă, făcută parcă anume ca să te îndemne să scrii... Dar n-am chef de lucru. Recitesc ***Les origines de la Kabbale*** a lui Scholem, pentru paragrafele încă neredactate din capitolul despre mistica iudaică.

Iau anevoie note; fiecare rînd îmi cere timp şi răbdare; degetele îmi sunt tot atît de „zgîrcite" ca astă iarnă.

Eygalieres - 14 august

Azi au plecat Rodica, Marie-France şi Eugen Ionescu, sosiți acum şase zile. Lungi discuții. Dar Eugen mi se pare deprimat, „angoasat" - şi el însuşi repetă de mai multe ori pe zi că aşa e, nu are chef de lucru, nu poate nici măcar citi altceva decît ziare.

Acum o lună, cînd am stat două zile la „Moară" (13-15 iulie), era mult mai bine. încerc să-1 consolez cum pot (în fond, îi spun, este un ciclotimie, ca mulți alții etc.).

Eygalieres - 17 august

Din multele „gesturi spectaculoase" ale dr. Bloncourt („spectaculoase" pentru ceilalți, nu pentru el), aş vrea să notez acesta:

Un tînăr breton, condamnat de medici, îi mărturiseşte (cu vreo zece zile înainte de moarte) cît ar fi de fericit dacă ar mai putea să-si mai vadă o dată familia şi satul lui din Bretania. Dr. Bloncourt îl asigură că dorința îi va fi împlinită. împreună cu Marie-Claude scoate tot ce putea fi scos din avionul lui de patru locuri, ca să poată introduce pe bolnav - şi cîteva ore

mai tîrziu aterizează în vecinătatea satului lui natal. Astfel încît tînărul şi-a putut lua rămas bun de la toţi ai lui...

Doctorul abia îl cunoştea; nu era propriu-zis pacientul lui (Precizez: Bloncourt afirmă că el este ateist...)

Roma - 3 septembrie

Ajungem, la 2,30. La aeroport ne aşteaptă Horia Roman. Mă bucur că-1 regăsim neschimbat. Avem camere reţinute la Hotel Piazza, în via Veneto. A noastră are fereastra într-o grădină interioară plină de flori.

Invităm la cină, la ***Capriciosa,*** pe dna Adamiu, Nina Batalli, Horia si dna Brezianu.

Corina revede Roma după exact cincizeci de ani. A fost în Italia - de la Abbazia la Palermo - în călătoria de nuntă.

Roma, 4 septembrie

Mă deprimă îmbulzeala, zgomotul, agresivitatea cîtorva perechi tinere, şi alte multe... Mai ales pe via Veneto. Dar am regăsit calmul şi singurătatea îndată ce-am ajuns lîngă monumentul lui Augustus; iar pe malurile Tibrului, se plimbau, dezorientaţi, doar cîţiva turişti.

Roma, 5 septembrie

După-amiază, vine să mă vadă A1. Căprariu; locuieşte la pensiunea Petraşincu; stă în Italia de vreo lună, invitat de C. Drăgan. îmi povesteşte o seamă de întîmplări şi anecdote din tară.

Seara, cinăm cu Yvonne Rossignon la Nina şi Nicola Ciarletta. Ca de obicei, lungă discuţie cu Nicola.

La 6,00 vine să mă vadă Gherardo Gnoli. succesorul lui Tucci la direcţia Institutului Oriental. Stăm de vorbă pînă la 8,00. Aflu o seamă de lucruri despre situaţia disciplinei noastre (Istoria Religiilor, Orientalistică) în Italia. îl invit să sene articolul despre religiile iraniene pentru ***Encyclopedic*** Tucci e bolnav, dar îi va telefona şi speră să-1 putem vedea împreună.

La 8,30, invitat de Institutul Oriental (ISMEO) la restaurantul Mario (via delle Vite). Mai sunt: Mario Bussagli, L. Lanciotti (pe care nu-1 mai întîlnisem de mulţi ani), sanscritistul Rahiaro Gnoli si un tînăr indianist, Scialbi. Discuţie pasionantă pînă la 11,00 noaptea. Mă simt „stimulat", neobosit, optimist (în ceea ce priveşte lucrările mele în curs de elaborare) ca pe vremuri...

Roma, 6 septembrie

Petrec o bună parte din după-amiază la Muzeul Etrusc din Villa Giulia. Iau cîteva note în caietul de buzunar. Dar mă întreb acum dacă le voi putea descifra mai tîrziu. Ar trebui să le transcriu şi să le dezvolt zilele acestea.

Apoi, la San Pietro, ca să mă întîlnesc cu Christinel si cu Corina. încerc să nu-mi amintesc de lungile vizite pe care le făceam în tinereţe. Imposibil; mă întorceam mereu, si fară voia mea, în acea dimineaţă din aprilie 1927, cînd...

Invitaţi de dna Adamiu, cinăm într-un restaurant pitoresc de lîngă Piazza Navona. Ne îndreptăm pe jos către hotel. Aproape că nu ne venea să ne credem ochilor: faimoasa piaţă era de nerecunoscut. Pe jumătate ocupată de ***hippies,*** de drogaţi şi aventurieri (dna Adamiu ne spune că aici se vînd, zilnic, droguri în valoare de un miliard de lire...)

Din fericire, îndată ce ieşim din Piazza Navona pătrundem în acea superbă Romă medievală în care am locuit nouă luni în primăvara 1928 (Via della Scrofa, numărul 3, dacă îmi aduc bine aminte). Parcă a rămas aceeaşi. Melancolică, îneîntătoare.

Această lungă plimbare, noaptea, m-a împăcat cu Roma. Nu mai regret că am venit.

Roma, 7 septembrie

Pe la 3,30, Gnoli şi Scialbi vin să mă ia în maşina Institutului Oriental. După ce ieşim din Trivoli, începem să urcărn. Satul - S. Pado dei Cavalieri - se află în vîrful dealului la şapte sute de metri înălţime. Ne simţim la munte.

(„Aici, a început deja iama", ne va spune Francesca Bonardi, de peste douăzeci şi cinci de ani tovarăşa de viaţă a lui Tucci.)

O casă imensă, cu trei etaje înalte, cu terase sau pereţi de sticlă de toate părţile. Şi o grădină care coboară în terase cîteva sute de metri.

îl găsim pe Giuseppe Tucci în pat, îmbrăcat, acoperit cu o pătură. Accidentul de-acum cinci luni; şi-a rupt femurul şi a fost operat. Nu numai că nu poate umbla sprijinit în bastoane, dar am avut impresia că nu se poate mişca, singur, în pat. îl întoarce Signora Francesca. Probabil că suferă şi de alte neajunsuri, căci figura e albă, cu mari pete roşii.

Vorbeşte clar, inteligent, cu umor - dar uneori ezită, căutîndu-şi cuvintele. îi amintesc de prima noastră întîlnire: în - ianuarie 1929, în casa lui Dasgupta, în 104 Bâkulbagon Road. A păstrat şi acum o mare admiraţie faţă de Dasgupta. Apoi mai vorbeşte de ***Opus magnum*** pe care speră să-1 poată încheia: ***Eros şi Thanatos în gîndirea indiană.*** (Dar Gnoli îmi spunea că nu are chef să dicteze - iar scrisul lui Tucci a fost, întotdeauna, indescifrabil. Numai două persoane, la ISMEO, sunt în stare să-1 descifreze). îl ascult, de asemenea, cu melancolie, plănuind un Congres internaţional despre „Civilizaţia euroasiatică" - la care ţine cu orice preţ să fiu prezent (cît regretă că nu pot asista la congresul din noiembrie de la Veneţia, despre culturile Asiei Centrale...).

Signora Francesca aduce ***soft drinks*** şi whisky. Eu mă mulţumesc cu un pahar de apă minerală. Tucci cere puţin scotch, pe care-1 bea pur, fără gheaţă. „Scade tensiunea", îmi spune. Cele cîteva pisici mărunte se fugăresc pe sub pat sau pe canapea. Tucci critică violent epoca pe care o trăim. E sigur că finalul (oarecum apocaliptic) se apropie. Dar nu deznădăjduieşte. „Lumina" (i.e. spiritul) va rămîne, orice s-ar întîmpla.

Se interesează de activitatea Institutului: expediţiile arheologice, cărţile, revista ***East & West.*** De altfel, Gnoli îl vizitează cel puţin o dată pe lună, ca să-1 ţină la curent. îmi dau încă o dată seama că Tucci a fost singurul savant italian care a creat o şcoală. (Ce s-a ales, bunăoară, din „scoală" lui Pettazzoni, în care crezusem pe vremuri?...)

După un ceas, la plecare, ne sărutăm pe amîndoi obrajii. Impresia că a fost ultima noastră întîlnire mă copleşeşte. Din fericire, Signora Francesca m-a invitat să vizitez casa; plină de „antichităţi" şi obiecte de artă (dar adevăratele „comori" sunt depuse la Bancă. „Sperăm că sunt încă acolo", adăugă Signora Francesca).

Roma, 8 septembrie

La 3,00 vin să mă vadă Mario Bussagli cu fiul lui, pictor, de vreo douăzeci şi trei-douăzeci şi patru de ani. Mare admirator al meu, îmi spusese Bussagli. Tînărul repetă, timid, că lectura cărţilor mele - în special ***Forgerons et alchimistes*** - 1-a „iluminat"; pictura lui e dominată de simbolismul alchimiei, îmi arată cîteva lucrări; admirabile, originale: unele de-a dreptul fascinante. Ce mă surprinde şi mă bucură: la prima lui expoziţie, au avut succes, şi de public şi de critică.

Bussagli revine asupra importanţei „capitale" a primelor două volume din ***Histoire.*** (îmi vorbise deja la cina de sîmbătă seara.) Capitolele despre religiile iraniene i se par „senzaţionale". Mă gîndeam, ascultîndu-1, la destinul acestei opere: lucrez atît de greu: ***scrisul mă.*** oboseşte şi mă deprimă - încît mă întreb dacă voi reuşi s-o închei vreodată asa cum am visat-o. Dacă nu voi fi silit să mă limitez la partea I a celui de al treilea volum...

La 4,00 vine Dan Petraşincu. După cincisprezece ani, mi se pare neschimbat. Are şaptezeci şi unu de ani si pare de cincizeci-cincizeci şi cinci... Va pleca în curînd, pentru a zecea oară, în India. A fost pretutindeni - în misiuni UNESCO, la Congrese internaţionale, cu burse de studii, ca ziarist etc. Pasionat de India, de Orient - şi-mi repetă că a învăţat multe din cărţile mele, din exemplul meu. Mă bucur întîlnind un scriitor român care a reuşit să-si împlinească visul. îmi mărturiseşte, franc, că are două maşini şi bani destui - pentru că îl ajută o prietenă bogată.

îmi arată întrebările pentru un eventual interviu. îi făgăduiesc să-i răspund la Chicago.

Roma, 9 septembrie

Aseară, pe la 6,00 au venit Camilian Demetrescu cu soţia. Mi-a arătat fotografiile cîtorva lucrări pe care le va expune în toamna aceasta. Eram prea obosit (începusem „dialogurile" de la 2,00, cu dr. Sebastian Petrescu) ca să-i explic, aşa cum as fi vrut, anumite înţelesuri din ***Nouăsprezece trandafiri.*** Cartea l-a entuziasmat. Crede că „poartă un mesagiu important" pentru contemporani: cum ne putem salva într-o lume desacralizată şi imbecilizată? Mă întreabă dacă ***am spus tot*** în această carte. Ce „tehnică" ne-ar putea ajuta ca să obţinem ***anamneză*** mîntuitoare? etc.

Cină la Nina şi Nicola Ciarletta. Era şi văduva profesorului Onciulescu, de a cărui moarte auzisem de curînd.

Paris, 11 septembrie

Ne-am întors ieri. E tot atît de frumos ca la Roma. Scriu lui Horia Stamatu, în legătură cu Marcel Avramescu şi alchimia.

Mi-am pierdut ochelarii de citit în avion. Vizită urgentă la oculist.

20 septembrie

De cîteva zile, deprimat, parcă m-aş lupta cu o astenie, pe care nu izbutesc s-o înfrîng decît către seară. Mă urmăreşte imaginea lui Tucci, în pat, acoperit cu pături - el care a umblat mii de kilometri de la un capăt la altul al Himalayei. Mă gîndesc la degradarea precipitată şi fatală a globului: în cincizeci de ani cantitatea bioxidului de carbon va transforma planeta într-o „seră caldă"; dar la ce bun să continuu?

Chicago, 8 octombrie

Ajungem pe seară. Noroc că şoferul acceptă (contra recompensă) să ne urce bagajele pînă sus. (Cu mîinile şi braţele mele nu mai pot face aproape nimic!...) La etajul î ne întîmpină lătratul furios al cîinelui lui Randy (funcţionar şi ***fac totum*** la Meadville), care s-a mutat aici în septembrie. Soţia lui Randy e o negresă simpatică şi inteligentă. Are o fetiţă de cîţiva ani, şi al doilea copil e aşteptat pe la Crăciun. în sfîrşit, primul semn de „integrare rasială", în casa noastră...

Găsesc patru lădiţe pline cu scrisori, reviste, cărţi şi - mai ales - „publicitate". Petrec cîteva ceasuri desfăcînd pachete şi azvîrlind la cos ceea ce ştiam că nu mă interesează, sau că nu voi avea timp să citesc.

9 octombrie

La 10,00 întîlnirea în biroul meu cu Conyers, de la ***Encyclopaedia of Religion,*** ca să pregătim agenda pentru şedinţa de lucru de după-amiază. Discuţii, ***en petit comite,*** de la 2,00 la 5,00. Sunt mulţumit că întreg grupul - Joe Kitagawa, Martin Marty, Conyers şi secretarul lui - acceptă sugestiile mele.

Seara sosesc si Charles Adams din Canada si J. Needelman din ***Ci*** lifornia.

10 octombrie

De dimineaţă şi după-amiază, lucru cu ***Editorial Board*** al ***Enciclopediei.*** E curios că nu mă simt obosit, deşi a trebuit să găsesc soluţii la nenumărate probleme (repartiţia materialelor, numărul de cuvinte alocat subiectelor centrale, numele celor mai potriviţi colaboratori etc.).

Am o mare satisfacţie: ***Enciclopedia*** va fi cu adevărat o operă internaţională: vor colabora savanţi din toate continentele, iar din Europa vom invita specialişti nu numai din Occident, ci si din Rusia, România, Ungaria, Polonia etc.

11 octombrie

Azi dimineaţă, de la 10,00 la 11,00, ultima consfătuire a „editorilor". Are loc în camera nr. 1, la Quadrangle Club. îmi

aduc deodată aminte că, exact acum douăzeci si cinci de ani, locuiam aici în aceeaşi cameră. Sosisem la 1 octombrie de la New York. Credeam că vom rămîne la Chicago doar şapte-optluni!...

Vremea - fără pereche de frumoasă, ca şi atunci. Ca şi atunci... Un singur lucru îmi dădea curaj: că mă voi reîntoarce curînd la Paris.

14 octombrie

Lisette telefonează ca să ne spună că numele meu se află în ***Le Petit Larousse,*** ediţia 1981. Onoare care mă surprinde, dar şi mă bucură (mai ales pentru bucuria altora...).

/7 octombrie

Am ţinut ieri primul seminar. Deprimat de cît de puţin cunosc în general - şi nu numai în istoria religiilor! - noii studenţi. Dacă o asemenea ignoranţă aş fi descoperit-o printre studenţii mei din 1956-1957, probabil că n-aş fi rămas la Chicago.

20 octombrie

într-un studiu despre cele mai recente metode şi descoperiri ştiinţifice, găsesc această anecdotă, care, afirmă autorul: „... may serve as an example of complementary approaches: Felix Bloch and Werner Heisenberg, on a walk along the shore, discussed problems of physics. Bloch was reporting to Heisenberg some new ideas about certain mathematical structures of space when Heisenberg, his mind drifting into complementary avenues of experience, exclaimed: «Space is blue and birds are flying in it!»"[1]

[1] „... poate sluji ca exemplu de abordări complementare: Felix Bloch si Werner Heisenberg, plimbîndu-sc pe ţărm, au discutat probleme de fizică. Bloch i-a relatat lui Heisenberg cîteva idei noi despre anumite structuri matematice ale spaţiului, cînd Heisenberg, eu gîndul la uncie căi complementare ale experienţei, a exclamat: «Spaţiul c albastru şi păsările zboară în el!»"

10 noiembrie

De-abia astăzi îmi dau seama că mi-a dispărut dicţionarul sanscrit-englez al lui Monnier-Williams. Cînd? L-am consultat, ultima oară, în mai. Cine mi l-o fi luat? Unul din profesorii sau studenţii de aici, din Meadville-Lombard? Aproape oricine poate intra în biroul meu...

Este al treilea exemplar pe care l-am pierdut, după stabilirea noastră la Chicago.

16 noiembrie

Va trebui să închei ***Histoire des croyancees religieuses*** cu o prezentare generală a experienţelor şi crizelor religioase pe întreg globul; dar va trebui să prezint şi înţelegerea teoretică (filozofică) a religiei ***astăzi.*** După atîtea interpretări şi atîta istorie. După materialism şi pozitivism, după Marx, Freud şi ceilalţi reducţionişti de geniu, după ***God-is-dead-Theology -*** ce se poate spune ***astăzi*** despre experienţa religioasă?

Pentru prima oară în istorie se poate face asta.

20 noiembrie

Schiller îi scria lui Goethe la 2 noiembrie 1795: ***„Niciodată n-a fost altfel, si niciodată nu va fi altfel".***

Afirmaţia aceasta contrazice întregul ***Zeitgeist*** al iluminismului si al revoluţiei ştiinţifice si industriale; dar contrazice si optimismul „natural" al lui Goethe. Volumele corespondenţei Goethe-Schiller lipsesc din biblioteca noastră (Meadville). Va trebui să le caut la Regenstein. (Dar cînd?) Curios să aflu răspunsul lui Goethe.

25 noiembrie

Cartea lui Allan Ludwig ***Graven Images: New England Stonecarving and Its Symbols*** (Wesleyan University Press, Middletown, 1966) este pasionantă. Am copiat o seamă de inscripţii. Mă surprinde şi mă încîntă libertatea de care se bucurau primele generaţii de colonişti din New England.

Iată ce-si îngăduia un colon sărac să spună: ***„Here lie I at the chapel door, /Here lie I because I'm poor; / The further in, the more you pay/Here lie las warm as they".***[1]

1 decembrie

De la 4,00 la 6,00 recepție organizată de John Shopp în Swift Commons: editura Harper & Row a ținut să mă „onoreze" cu prilejul apariției vol. I din ***Autobiography. Journey East-Journey West.*** Semnez vreo cincizeci de exemplare, încerc să zîmbesc, discut cu cîțiva „admiratori", dar nu izbutesc să particip la această operație editorială (la telefon, acum vreo două săptămîni, am încercat în zadar să-1 conving pe Shopp că „recepția" nu are sens).

10 decembrie

Aflu de moartea lui Sergiu Al-George, la 10 noiembrie. Colaps cardiac (deşi cardiograma făcută cu o zi mai înainte era perfectă). Vestea mă deprimă nespus. Nu numai pentru că îl admiram ca om si savant şi îl prețuiam ca om şi prieten; dar, exasperat de ritmul în care redactez volumul III din ***Histoire,*** hotărîsem să-1 rog să mă ajute, scriind o parte din lungul capitol despre India medievală şi post-medievală. Nimeni altul n-ar fi putut-o face (adică: să prezinte materialul cu competență şi cît mai aproape de interpretările mele).

Indianistica românească a dispărut prin moartea unui singur om...

17 decembrie

De aseară, teribilă criză de tristețe. în Polonia „armata" a intervenit. Zeci de mii de „arestări", şi tot ce ne închipuim - pentru că, de cîteva zile, Polonia e complet izolată de restul lumii (i.e. de Occident). Şi nu se poate face nimic. Alternativa: riscul unui război atomic. încă o dată, Sovietele au

[1] Aci zac cu, la poarta capelei / Aci zac eu, fiindcă sunt sărac / cu cît mergi mai departe, cu atît plăteşti mai mult / Aci zac cu, la fel de cald

dovedit că nu înțeleg să renunțe la nimic din tot ce au cucerit si nici din tot ce le mai rămîne de cucerit.

Palm-Beach, 23 decembrie

Am ajuns azî-noapte. Cald: 70° Fahrenheit. Lisette sosise cu douăsprezece ceasuri mai devreme. Locuim tot la ***Ocean Echo.*** După un sfert de oră de conversație, plec să mă plimb pe malul oceanului. Mă simt deodată ridicol, îmbrăcat cum sunt, cu pulover şi pardesiu. Noaptea, insomnie. Cea dintîi în foarte mulți ani.

Scriu la întîmplare, ce-mi trece prin cap. Vreau să mă reobişnuiesc cu jurnalul, cu scrisul. Sunt multe săptămîni de cînd n-am mai lucrat „cu spor" (cum îmi plăcea să spun pe vremuri). Ceva s-a întîmplat cu mine şi nu reuşesc să înțeleg precis cauza. Să fie oboseala artrito-reumatologică, sau rezultatul tratamentului cu săruri de aur? Să fie detaşarea de ***Histoire III*** care mă sileşte să scriu în silă ultimele capitole din a doua jumătate a cărții? în orice caz, niciodată pînă acum n-am cunoscut o asemenea oboseală, detaşare, indiferentă (dacă nu chiar „imbecilizare"). Dacă aş însemna ***exact*** si ***complet*** tot ce-am suferit în ultimele douăsprezece-paisprezece luni (injecțiile cu aur, tratamentul paralel cu şase pilule pe zi, fizioterapia etc.) poate că eventualul cititor ar înțelege starea de abulie în care mă aflu.

în plus (şi- încă mai penibil): nu pot scrie fără „aparatul" care-mi apără încheieturile; văd din ce în ce mai prost; nu tin minte ce citesc etc. etc.

Profit de această zi superbă (dar este totuşi prea cald: 80°!) ca să scriu, notînd ultimele întîmplări şi crize. Seminarul cu Frank Reynolds a fost destul de reuşit. (Le-am povestit studenților într-o seară cum am început acest Joint-Seminar cu Paul Tillich, în 1965. Iar după moartea lui, l-am continuat asa cum am început: miercurea seara, 7,30-10,00, în ***Curtiss Room,*** aici Ia Meadville.) în schimb am lucrat destul de mediocru la ***Histoire III.*** Am terminat şi transcrierea capito-

lului despre iudaismul medieval, început la Paris. Am început capitolul ***Islam II-*** dar merge greu.

Azi dimineață, lungă plimbare pe malul oceanului. Aceleaşi sopîrle pe ziduri, aceiaşi fluturi portocalii plutind printre arbori - si valurile, aceleaşi...

Si totuşi, nici o urmă de melancolie, desi trec anii, trec anii...

Lydia ne invită să dejunăm la ***Country Club.*** îndată ce ne-am întors acasă, mă culc si dorm aproape un ceas. O curioasă oboseală. îmi aduc aminte de tinerețe: primele zile la mare mă oboseau cît o ascensiune pe munte.

Apoi, o lungă plimbare prin oraş. Seara, Christinel şi cu mine cinăm la ***Hearth of Palm-Beach.*** Lisette nu se simțea prea bine. Rămîne în odaia ei şi citeşte paginile pe care le-a consacrat ***Le Quotidien de Paris*** ultimelor mele cărți.

încep să-mi revin în fire. La Chicago, eram pur şi simplu bolnav - si nu voiam să admit. Trebuie să mă vindec. Voi încerca tot ce-mi stă în putință.

Să mai notez cîteva amănunte: în ultimele zece-douăsprezece zile, incapabil să lucrez, am recitit (pentru a treia oară), biografia lui Goethe a lui Bielchowsky şi ***Dichtung u. Wahrheit.*** Surprins, de data aceasta, de exasperantul egocentrism al scumpului meu Goethe.

Palm Beach, 24 decembrie

Superb! Aproape că ne este prea cald: 85° Fahrenheit,

încerc să-mi aduc aminte: era tot asa, ca acum, o zi frumoaşă, caldă, de vară (iulie? august?). Intr-o cafenea desigur undeva. La o masă vecină, un bărbat încă tînăr, cu o barbă scurtă, ***sel et poivre,*** explica vecinului lui că nu ştiu ce varietate de coleoptere dispăruse din Europa „de circa patruzeci de ani". M-a tulburat siguranța cu care precizase, rar şi apăsat, „de circa patruzeci de ani".

Palm Beach, 25 decembrie

Superb! Cald. Lungă plimbare pe Gulfstream Road. Cu privirile în jos, pe trotuar, ca să nu calc şopîrlele, la pînda

musculițelor, în plin soare. Aşa am zărit, pe jumătate acoperit de o frunză de ficus, un pandantiv de aur. Scuturîndu-1 de praf, am văzut că e împodobit cu treisprezece mici safire.

Primul „obiect prețios" pe care l-am găsit în lunga mea viață...

(N.B. - Dar nu mi-a purtat noroc. Cîteva săptămîni în urmă a fost descoperită tumoarea malignă, si înainte de a fi operată, Christinel a dăruit pandantivul de aur Bisericii din cartierul nostru, ca să-1 vîndă şi să împartă banii săracilor.)

Palm Beach, 29 decembrie

Azi a fost cea mai caldă zi: 85° Fahrenheit. Odaia noastră, cu cele patru ferestre, toate către soare - era fierbinte ca gara din Avignon la mijloc de august. Imposibil de suportat. Am coborît în grădină, ne-am tolănit pe chaise-longue, la umbră.

De cînd am venit, nici un nor...

Palm Beach, 31 decembrie

în ultimele zile, mi-am reluat lucrul. Scriu cu mare efort si aproape ilizibil, dar voi încerca, mai tîrziu, să dictez aceste pagini lui Christinel.

Palm Beach, 1 ianuarie 1982

Aseară, la Lydia, dar ne întoarcem acasă pe la 9,30. Ca în fiecare zi, plimbări pe malul oceanului şi pe Middle Road. Timpul a fost, zi de zi, neverosimil: soare, 80° Fahrenheit, briză marină.

M-am gîndit mereu la o nuvelă, dar „subiectul" s-a modificat, asa că n-am îndrăznit să scriu.

Azi, ca să marchez începutul anului, am redactat pagini despre Sohrawardi. Scriu cu aceeaşi greutate. Trebuie să-mi odihnesc mîna la fiecare cinci-sase minute.

Chicago, 11 ianuarie

Ieri a fost cea mai friguroasă zi din istoria Chicagoului. Titlul pe prima pagină din ***Chicago Tribune: „ The coldest*** *day*

in history: -28°" (cu ***windchill;*** -80°). Străzile sunt pustii, într-un sfert de ceas am zărit un singur trecător pe Woodlawn Av.

20 februarie

Azi noapte descoperim că Christinel are 39,9°. Telefonăm la doctor. La 11,00 la Billings. Vin cei doi doctori. Trebuie să rămînă aici; nu înțeleg cauza febrei.

21 februarie

Aflu de moartea lui G. Scholem. Christinel e încă la clinică. Nu i-au dat de rost febrei de ieri si alaltăieri.

/martie

De trei zile Ch. e mult mai bine. Fără febră. Poftă de mîncare. Probabil va putea veni mîine acasă. Dar dr. Herbst spune că va trebui să reia terapeutica cu raze.

21 martie

Aseară, sîmbătă, 11,00 noaptea, Christinel n-a mai putut suporta durerile provocate de infecția unei măsele. Am telefonat doctorilor (doi dintre ei!) şi ne-au sugerat să mergem imediat la „Emergency Service" de la Billings. Din fericire, Sanda era la noi şi ne-a dus cu maşina ei. (Ca şi în noaptea cînd am descoperit că avea febră.)

... Unii dormeau cu capetele pe genunchi sau pe speteaza fotoliului. Alții fumau agresivi. Alții se plimbau nervoşi prin sală.

Pe la 12,30, dentistul, avertizat de doctorul X, s-a apropiat de noi. Extracția măselei a fost, spune Ch., foarte abil efectuată. I-a dat o serie de pilule pe care le va lua toată noaptea.

22 ma-tie

Din nefericire, excesul de medicamente i-a provocat o gravă criză stomacală. Nu mai poate mînca, nici bea nimic...

27 manie

Aseară s-a oprit caloriferul. Azi dimineață Christinel e răcită. Am ajuns să-mi fie groază de week-end! Toate plictiselile au avut loc în timpul week-end-ului.

18 aprilie

Nu sunt în stare să mă gîndesc la altceva decît la operația lui Christinel. La 4,00 mă duc la Billings să-i povestesc cum a decurs „recepția". (Simt că începe să fie preocupată de operație.)

19 aprilie

Christinel a fost operată astăzi, la prînz. (Trebuia să fie la 8,30, dar au intervenit două „emergencies".)

La 2,20 îmi telefonează dr. Herbst că operația a reuşit în cele mai bune condiții. Christiriel va rămîne un ceas, două în ***recovery room*** apoi va fi trasportată în camera ei, unde o aşteaptă Charlotte Collier.

Am fost s-o văd pe la 6,00 (aşa m-a sfătuit dr. Herbst, nu mai înainte). Dormea, după ultima injecție împotriva durerilor cicatricei.

Dar, strîngîndu-i mîna, m-a recunoscut prin somn si mi-a spus ceva (în româneşte?) pe care nu l-am înțeles.

Am angajat o ***private nurse*** care va petrece nopțile lîngă ea.

20 aprilie

Azi noapte, pe la 10,30, mi-a telefonat sora; Christinel vroia să-mi vorbească.

M-a întrebat dacă - şi unde - am cinat... (Groaza ei că, singur, nu sunt în stare să-mi port de grijă...)

Tot aseară aflu de la Claire Lacocque că Ileana Cuşa a telefonat de două ori.

Azi la 11,00 la clinică, Charlotte era deja acolo.

Christinel arăta mult mai bine, deşi n-a băut nici o picătură de lichid de treizeci si sase de ore. Stia de telefoanele de la Paris. Si dr. Bloncourt a vorbit la telefon cu dr. Herbst.

Acum, la 2,45, telefon de la Paris: Paul Barbăneagră vrea să ştie, în ***amănunte,*** cum a decurs operaţia.

Camera lui Christinel e plină de flori - şi la biroul meu sună întruna telefonul. Ce buni sunt oamenii... Dragostea asta i-a dat mult curaj lui Christinel.

21 aprilie

Dimineaţa, telefonez Gizei ca să le dau vestea bună.

Apoi mă duc la clinică. Christinel se reface, încet, încet. I s-a îngăduit astăzi un ***degetarde*** apă.

22 aprilie

Timpul se menţine frumos, dar e frig. încep o nuvelă (titlul probabil: ***Exil).*** între 3,00 şi 6,00 scriu peste douăzeci de pagini. Dar multe sunt umplutură.

24 iunie

Christinel îşi revine încet, încet. Desi durerile continuă, nu ia decît foarte rar pilule cu narcotice...

La Etoile, coborînd din metrou, am simţit o ameţeală atît de violentă, încît a trebuit să mă aşez pe prima bancă. După vreo zece minute, am încercat să umblu, tinîndu-mă cu o mînă de perete, rezemîndu-mă cu cealaltă în umbrelă. Vreo douăzeci de minute, pînă am reuşit să ies la lumină. Parcă mă simţeam mai bine. încă douăzeci de minute pînă la doctor, 48 rue Kleber. Bănuieşte o bruscă scădere de tensiune. într-adevăr, deşi îmi venisem în fire, aveam tensiunea joasă (9). îmi face o injecţie cu magneziu; apoi aplică vreo cincisprezece ace, apoi...

Şi o lungă listă de medicamente homeopatice.

Eygalieres, 5 iulie

Vineri, 2 iulie, Sorin ne-a dus la Gare de Lyon. Plecarea la 10,55 şi ajungem la Avignon la 3,40. Deci cu aproape două ceasuri mai devreme - dar nu cu acel tren magnific, ***Le Mistral*** (care s-a desfiinţat). La gară, Ileana şi Gabrielle. Superb. La ***Mas du Tilleul*** găsim pe Maria şi Cornelia (mama şi sora Ilenei).

A doua zi, sîmbătă, 3 iulie, sosesc Therese Delpech şi Francois Furet. (Tocmai citisem ***L 'atelier de l'histoire.)*** Furet si Cornelia pleacă la 4 septembrie.

Timpul se menţine superb. A treia „şedinţă" la piscină (căci nu trebuie să înot prea mult). Nu prea am chef de lucru - dar mă retrag în turn şi încep redactarea capitolului „Londra 1940", din vol. II, ***Autobiografie.*** Scriu patru pagini.

Eygalieres, 10 iulie

Am lucrat aproape în fiecare zi: am scris între patru şi şase pagini. Dar am corectat capitolul deja dactilografiat (1938) şi am renunţat la o seamă de amănunte „politice", care n-ar fi putut interesa decît pe români; (paginile eliminate vor putea fi tipărite într-o eventuală ediţie românească).

Ce e mai grav: deşi scriu cu un bandaj elastic, mîna dreaptă oboseşte după treizeci de minute.

14 iulie

în ultimele zile, am continuat lucrul: elimin, refac, corectez, rezum. Aseară cu dr. Bloncourt si Marie-Claude, la Orange. Un ceas de maşină. Cinăm într-un restaurant construit în formă de peşteră. Apoi, la amfiteatrul roman, ***La forza del destino*** cu Cavaille. Trei ceasuri pe piatră (adusesem perniţe...), fără să mă pot rezema. Anchilozat. Spectacolul se încheie aproape de 1,00. Ne întoarcem la 2,00 dimineaţa. Şi imediat dureri puternice la şira spinării. Mă cobor cu greu din maşină. Abia pot urca scările care duc la camera noastră, înghit nu ştiu cîte pastile.

Azi, durerile s-au mai potolit; dar se agravează îndată ce rămîn pe scaun mai mult de douăzeci-treizeci de minute,

în turn, reuşesc totuşi să pun la punct capitolul ***Londra.***

19 iulie

Aseară au sosit Marie-France şi Monica. încă nici o veste despre Virgil Tăriase. Dar Monica pare optimistă si s-ar putea ca Virgil să trăiască, sub protecţia Serviciului secret francez.

26iulie

De cînd am sosit la Eygalieres, am făcut, zilnic, între doi si trei km cu Ghristinel. Uneori în două reprize. Mă uitam la ceas; ne întorceam după treizeci, şaptezeci si cinci sau şaizeci de minute (dar ne opream pe drum; Christinel trebuia să umble şi, mai ales, să urce şi să coboare scările - dar nu trebuia să se obosească).

Azi am fost în sat (doi kilometri şi jumătate). Ne-am odihnit la o cafenea.

1 august

Ieri am reluat nuvela începută astă-primăvară la Chicago; am scris şi transcris trei pagini. Azi am scris şase pagini si am terminat-o. Titlul (provizoriu?) ***La umbra unui crin...*** Dar nu ştiu dacă o pot număra printre nuvelele reuşite.

2 august

Christinel a citit ieri ***La umbra unui crin*** şi nu i-a plăcut. Azi am recitit textul întreg şi am adăugat încă şase pagini. Cred că de data asta am terminat-o.

Eygalieres, august

Deprimat de „puţinătatea şi mediocritatea" lucrului meu. Nu reuşesc să citesc nici măcar cele cîteva cărţi despre mistica bizantină pe care le-am adus. Nici măcar să rezum, în franţuzeşte, paragrafe din studiul meu ***Popular religion*** (pentru un capitol din ***Histoire III***). în plus, acelaşi sindrom: detaşare de ***Histoire*** si ***Encycl. of Religion,*** şovăială în ceea ce priveşte ***Autobiografia.*** (E adevărat, nu am cu mine - nici la Paris'- ***Jurnalul*** anilor 1941-1945, Portugalia - Paris.) Ce mi se pare tot atît de grav - greutatea cu care izbutesc să scriu cîteva rînduri aproape indescifrabile.

Am renunţat la bucuria de a înota în piscină pentru că mi s-a părut că încheieturile mîinilor se înţepenesc şi mai mult.

Paris, 1-2 septembrie

Vestea senzaţională: V. Tânase trăieşte! Citesc toate ziarele. Rocambolesc - si totuşi admirabil roman de aventuri.

La 31 august, seara cinăm cu Marie-France şi Mihnea Berindei. La 1 septembrie cu Ieruncii, P. Goma şi Marie-France. Discutăm (mai precis) ascultăm discuţiile despre V. Tănase şi „Monsieur Z", cel care trebuia să-i execute pe Goma şi Tănase.

Paris, 10 septembrie

Răsufletul de uşurare cu care am dăruit, azi, vreo sută de volume lui Andrei Bordeianu şi încă pe atîtea Bisericii din rue Jean de Beauvais (să le vîndă, să le păstreze?). Speranţa mea: să „lichidez" încă două-trei sute de volume înainte de plecare. Iar dacă voi avea curaj şi destulă putere, voi face acelaşi lucru, desi în mare - la Chicago. ***Trebuie*** să păstrez numai patru-cinci sute de volume şi cărţile mele în diferite ediţii şi traduceri.

// septembrie

Ruggiero Ruggieri îmi scrie de la Roma: mi s-a acordat „Premio Mediteraneo" (două milioane de lire) cu condiţia de a ii prezent la Palermo în 20-21 octombrie, căci premiul se decernează personal. îi voi telefona mîine că „din nefericire" nu pot accepta. La 2 octombrie plecăm spre New York, la 7 vom fi la Chicago, la 20 (?!) va trebui să ţin conferinţa de mult promisă lui David Carrasco. Un savant american nu s-ar

lăsa impresionat de această triplă traversare a Atlanticului în trei săptămîni. în halul de oboseală în care mă găsesc, mie mi-e imposibil.

... Dar refuzînd orice „onoare" în străinătate si orice dialog sau interviu la radio şi televiziune (cum a trebuit să refuz lungul „entretien" - o săptămîna - cu Chostel), îmi limitez la minimum „publicitatea". înţeleg că editorii mei nu sunt prea încîntati.

24-26 octombrie

Boulder, Colorado. Suntem de trei zile aici, dar de-abia azi am fost cu maşina în Rocky Mountains. Păcat că după un ceas a început ploaia. Astă primăvară am acceptat invitaţia fostului meu student, David Carrasco: o conferinţă publică (am citit lungul text ***Waiting for the Dawn)*** şi trei seminarii. Surpriza: sala imensă a fost neîncăpătoare, a trebuit să se „retragă pereţii"; peste o mie două sute de persoane, majoritatea studenţi. Veniseră şi Peggy şi Burton Feldman. Apoi am cinat cu toti, la restaurantul institutului, Holliday Inn, unde suntem găzduiţi.

Notez cîteva amănunte: cina la alt student... Fred. (26 conferinţa, 27 cocteilul. Ne întoarcem la 29 octombrie.)

noiembrie

Mă simt din ce în ce mai prost: somnoros, fără chef de lucru, obosit. Sunt sigur că tratamentul cu aur nu-mi prieşte. Nu mai am dureri - dar mîna dreaptă tot ţeapănă a rămas. Scriu cu enormă greutate. în plus, cataracta a progresat. De-abia reuşesc să citesc; cel mai bine fără ochelari, lipindu-mi obrazul de pagină.

Şi cu toate acestea, mă încăpăţînez să cred în sensul „iniţiatic" al acestor suferinţe şi neputinţe. Nu mă gîndesc numaidecît la moarte. La vîrstă mea, asta nu mai e o problemă. „Iniţierea" ţinteşte către altceva: o „nouă viaţă", ***i.e.*** o regenerare totală, care să-mi reveleze o altfel de creativitate. Trebuie

să ies din ţarcul preocupărilor minore în care m-am închis singur, fără să-mi dau seama, de atîţia ani.

ÎS noiembrie

Prof. Robert Ellwood, fostul meu elev de acum vreo cincisprezece-saisprezece ani, scriindu-mi ca să-mi mulţumească pentru ***Ordeal by Labyrinth,*** îmi spune că a fost la Calcutta, „and made it a point to walk along Ripon Street, where you had lived (...) Needless to say, no more an European area or what it was, but colorful and interesting. I also spent some time at the Theosophical Society at Adyar, Madras".[1]

Iarna 1982-1983

Citisem demult (poate în J.H. Fabre?) despre curtea scorpionilor. Cît timp sunt „logodiţi", scorpionul şi aleasa lui se plimbă, „en se tenant par la pince"[2] - şi plimbările acestea au uneori o durată şi o morfologie surprinzătoare. Acum cîteva zile, întîlnindu-1 pe L.V., specialist în comportamentele animalelor, i-am cerut detalii. Surîzînd ironic, L.V. mi-a mărturisit că această „curte a scorpionului", deşi reală, e mai puţin interesantă decît ne-o închipuim noi, diletanţii. Este o antropologizare a instinctului sexual. Mi-a spus [că] „logodna" este numai faza preliminară a unirii sexuale etc. „Plimbarea-dans" este, evident, reală - dar ***noi*** îi acordăm funcţia si valoarea dansului etc. etc.

Eram dezamăgit. Dar mai tîrziu, i-am dat, într-un anumit fel, dreptate. Mă gîndeam: tot astfel istoricii chimiei apreciază anumite experienţe ale alchimiştilor pentru simplul motiv că văd în ele prefigurarea ştiinţei de mai tîrziu, i.e. o chimie embrionară. De fapt, alchimiştii urmăreau alte obiective decît chimistii secolelor XVIII-XIX.

[1] **„si si-a făcut un scop din a merge de-a lungul străzii Ripon, unde ai locuit (!..)'Nu-i nevoie să-ti spun, nu mai este un cartier european sau ce a fost cîndva, dar e o zonă colorată şi interesantă. Am stat şi eu un timp la Societatea Teosofică de la Adyar, în Madras."**

[2] **„Tinîndu-sc de cleşte"**

Deprimanta banalitate a permanentei autocritici pe care şi-o face inteligenţa americană. Pînă la urmă, este exasperant pentru un european să audă vorbind (în mediile academice) exclusiv despre crimele şi injustiţiile americanilor.

„L'imagination n'a jamais trompe que les faibles ou les lâches, incapables de porter le poids d'un grand reve."[1]

(Bernanos; lignes ecrites peu apres la publication du ***Soleil de Satan.)***

Am făgăduit demult - astă primăvară - lui Siegfried Unseld o ***Introducere*** la cele zece volume de ***Werke.*** Trebuie, cu orice preţ, s-o scriu înainte de a ne înapoia la Chicago. Ce admirabil prilej de a dezvălui, şi comenta, unitatea profundă a scrierilor mele, atît literare cît şi istorico-filozofice!... Am mai vorbit, în treacăt, despre această complementaritate (ultima oară în ***L 'Epreuve du Labyrinthe),*** dar niciodată n-am adîncit problema.

Din nefericire, nu o voi putea face nici acum. Abulia continuă. Şi efectul cu care scriu mă oboseşte. (Va trebui să mă obişnuiesc cu dictafonul...) Voi reproduce deci fragmente din ***Amintiri,*** dintr-o conferinţă publicată în ***Criterion,*** din ***L 'Epreu ve du Labyrinthe.***

Să notez şi aceste amănunte: 1) volumul din ***Werke,*** gata pentru toamnă, a fost amînat ***(sine die?)*** în aşteptarea ***Introducerii;*** 2) cele două volume din ***Festschrift,*** editat de Duerr, au fost amînate pentru la iarnă, nu prea înţeleg din ce motiv. Mi-e teamă că şi Unseld, şi Duerr, ezită - nu cumva să reînceapă vechea poveste cu „fascismul".

Iarna 1983 (februarie)

îmi mai rămîn de împărţit (la biblioteci, la prieteni, la studenţi) încă vreo trei mii de volume. Am dăruit pînă acum bibliotecii Meadville peste cinci sute de volume, iar la studenţi aproape o sută.

[1] **„Imaginaţia nu i-a înşelat niciodată decît pc cei slabi sau pe cei lasi, incapabili să poarte povara unui vis măreţ."**

Va trebui să împart tot într-un an. De-abia atunci voi avea loc în rafturi pentru cărţile ***mele,*** manuscrise, corespondenţă, teze si studii despre Mircea Eliade etc.

Ce simplu ar fi fost dacă aş fi putut dărui totul Bibliotecii] Academiei Române...

9 martie

Ninge. îmi mai rămîne de completat Etat de Question la cîteva §, si cartea e terminată. Capitolul acesta, penultimul, nu e deloc faimos. L-am scris cu un imens efort, fără nici un interes, obosit şi distrat înainte de a termina prima pagină.

Aseară, pe cînd transcriam ultima pagină, mi-am adus aminte de atacul de pericardită din 9 martie 1971, la Albion, îmi spuneam că s-ar putea repeta în noaptea aceasta. Deci să mai fac un efort, să termin cartea...

* * *

Recitesc ***Jurnalul*** ianuarie 1972, toamna 1973. îmi aduc aminte de atîtea amănunte initiatice.

17 martie

Ieri seară a avut loc ultima şedinţă a seminarului cu Paul Ricoeur, titlul: ***Mythical.*** Discuţie generală. La urmă, membrii seminarului aplaudă. De fapt, e ultima mea lecţie la Universitatea] din Chicago.

în sfîrşit ***emeritus!*** (încă nu, căci în 1983-1984 voi figura în catalog ca ***Professor in leave of absence...)***

Nici o urmă de melancolie. Nici măcar nu încerc să-mi aduc aminte de toamna 1956, cînd am venit ca ***visiting Professor*** şi ca să ţin ***Haskell lectures.*** Poate mai tîrziu voi încerca să fac bilanţul acestor douăzeci si şapte de ani de profesorat.

Oricum, nu regret că am rămas la Chicago. De asta s-a convins demult şi Christinel. Nicăieri în Europa n-aş fi avut această libertate de a preda ce vreau şi cum vreau eu. Şi mă întreb dacă ideile mele ar fi devenit populare, aşa cum sunt de

mult în S.U.A., numai prin cărţile scrise la Paris şi eventual traduse în engleză.

20 martie

Groaza cu care primesc şi deschid, acum, pachete cu cărţi, mai ales cele (foarte rare) din ţară! Cea dintîi groază a mea este de a mă convinge dacă merită să le dăruiesc Bibliotecii Meadville; sau să le depozitez (mai ales cărţile româneşti) în pod - în aşteptarea „lichidării" (bibi. Regenstein? prieteni sau cunoscuţi români?).

27 martie

In ***Cartea vîlvelor,*** culegere de folclor din Munţii Apuseni publicată de Maria Ionică (1982), o legendă despre ***„Păstorul lupilor"*** (p. 193), culeasă la 4 dec. 1979, începe aşa: „Pe vremuri erau vînători..." Informatorul (de 68 de ani) 'vorbea de trecutul imediat parcă ar fi evocat o epocă fabuloasă... („Mai demult erau zmei...", p. 204).

martie 1983

„Et cela, mon petit, pense que seul, en tant que Russe, j'etais alors en Europe l'unique Europeen. Je ne parle pas de moi, je parle de toute la pensee russe..." (L'Adolescent, ed. Pleiade, p. 507). .

Viziunea aceasta a lui Dostoievski (dezvoltată în discursul pentru Puşkin, din 1880) ar trebui adoptată (dar poate că este deja...) de toţi scriitorii români din exil.

6 aprilie

La 12,45 de mult promisa «conferinţă» (patruzeci si cinci de minute) la Swift Commons; ca de 'obicei, imediat după desert şi cafea „Faculty-Students Wednesday Lunch". Ultima oară am vorbit acum vreo patru-cinci ani, despre ***Histoires des idee religieuses.*** Azi ***Cariera mea de istoric al religiilor si de scriitor.*** Repet ce-am mai spus cu alte ocazii, improvizînd şi

citind la întîmplare. Studenţii păreau entuziaşti, chiar şi cei cîţiva profesori-colegi.

Tot timpul, m-a obsedat un ***singur*** gînd: că vorbesc pentru ultima oară în această sală, că deci ar trebui să fac efortul de a spune ceva nou şi interesant. Nu cred că am reuşit. Dimpotrivă, certitudinea aceasta că ***trebuie*** mă împiedică să mă concentrez.

8 aprilie

Recunosc: citesc cu interes studiile criticilor literari care utilizează inteligent şi convingător cercetările mele de Istoria Religiilor.

Acum cîteva luni mi-a căzut în mînă studiul lui Edward J. Cronin. ***Eliade, Joyce & the Nightmare of History (Journal of the american Academy of Religion,*** vol. 50, sept. 1982, pp. 435-448). Excelent.

Ieri am primit de la Bob M. Pusa (New Orleans) un mare şi pasionant articol: ***„A Detective Story. The Influence of M.E. on Alejo Carpentier's Los pasos perdidos*** (nu ştiu unde va apărea). De data aceasta autorul dovedeşte precis influenţa articolului meu ***Simbolisme indien de 1'abolition du temps*** asupra genezei si construcţiei romanului marelui scriitor afro-cuban. Si încheie scrisoarea mulţumindu-mi „for your work in the history of religions which has been invaluable to my research".[1]

9 aprilie

Librăria ***(The Red Door)*** din strada 57 s-a închis. Proprietarul nu i-a mai prelungit contractul. Bătrîna doamnă Staver a fost nevoită să vîndă cărţile cu reducere - şi dacă le-ar fi vîndut pe toate...

Melancolie. încă un „martor" al vieţii noastre la Chicago care se duce. I-am cunoscut acum vreo douăzeci de ani (Sta-

[1] **„pentru activitatea dvs, în istoria religiilor, care a fost inestimabilă pentru cercetarea mea".**

ver a murit, cred, de curînd). Nu treceam o dată prin fața vitrinelor fără să le privesc pe îndelete. Puținele cărți pe care I le cumpăram, le cumpăram de la Staver. M-am întrebat adesea cum rezistă. în librărie, rareori vedeam cumpărători. Si librăria rămînea deschisă pînă la 10 noaptea...

Chicago, 9 mai

Ieri seară, după cină, cu atîția profesori-colegi de-ai mei, foştii mei studenți - am inaugurat „mini-congresul" despre metodologia în Istoria Religiilor, cu o conferință, intitulată ***Homo faber and homo religiosus: An experiment in method.*** Sala, plină cum încă n-am văzut-o pînă acum. Jonathan Smith a citit o admirabilă şi amuzantă „Introducere" de cincispre-. zece minute. Am citit conferința destul de bine (mă asigură Christinel); aplauze entuziaste.

Sunt mulțumit că s-a întîmplat aşa. A fost ultima conferință publică pe care am ținut-o. Cîntecul Lebedei! cum îi spuneam lui Christinel. Voi mai lua parte la discuții si seminarii, dar nu voi mai ține, nicăieri, o altă conferință publică.

10 mai

Ieri şi azi am asistat - de la 9,00 dimineața pînă la 5,00 după-amiază - la toate comunicările, conferințele şi discuțiile. Ieri au vorbit Michel Meslin şi Ugo Bianc'hi. Fiecare conferință urmată de observațiile „respondenților" si de discuții. Aseară, conferința lui Paul Ricoeur, dedicată - spune, cu oarecare emoție - lui Mircea Eliade, „maşter, colleague & friend". Azi după-masă conferința - mult scurtată - a lui Chuck Long.

Erau cel puțin douăzeci-douăzeci şi doi din foştii mei studenți. Pe unii din ei nu-i mai văzusem de zece ani... Astă seară am invitat la noi acasă un grup întreg. Au venit si Wendy, L. Sullivan, Kees Bolle (care şi-a amintit de anii cînd, student, îl invitam seara la un pahar de whisky şi stam de vorbă ceasuri întregi). Venise şi Mac Ricketts (cu care voi

„lucra" mîine), si Sorin (încîntat de „atmosfera" Universității, de faptul că eram atît de iubit...).

Ar fi multe altele de adăugat, dar sunt obosit. De trei zile mă deştept la 7,00 dimineața şi mă culc la 1,30...

13 mai

înțeleg că „mini-congresul" de metodologie a fost plănuit pentru a sărbători „ieşirea" mea la pensie ***(emeritus).*** Dar, acum vreo două luni, l-am rugat pe decan, Chris Gamwell, să ***nu*** mă sărbătorească. L-am asigurat că vom păstra apartamentul încă doi ani, că voi continua să lucrez în biroul meu de la Meadville (volumul II ***Autobiografia,*** etc.), că vom avea ***aici,*** în Chicago, întîlnirile de lucru pentru ***Enciclopedie.*** Mă bucur că l-am convins. Nimic n-a fost spus. Dar prezența atîtor foşti studenți ai mei, cuvintele pe care le-a spus Paul Ricoeur, aplauzele entuziaste şi emoționante etc. - toate acestea arătau că, în fond, era vorba de un ceremonial în „onoarea mea". Si un „rămas-bun" - fără lacrimi...

20 mai

Vizită Matei Călinescu cu cele două tinere care-mi spun că în România nu se mai poate trăi chiar etnic.

mai 1983

„De ceux qui ne signent pas les manifestes on dit qu'ils ne s'interessent pas â leur epoque, ce qui de nos jours est tenu pour un delit; il arrive qu'on les insulte."[1] (Montherlant, ***Tous feux eteints,p.l\).***

Paris 28 iunie

De cîteva zile, fără chef de lucru. Citesc pe Simenon; aproape două romane pe zi. (îmi aduc aminte de o pagină a ***Jurnalului***'lui Gide, din Egipt.)

[1] **„Despre cei care nu-si semnează manifestele se spune că nu sunt interesați de epoca lor, iar în'zilelc noastre acest lucru e considerat un delict; se întîmplă să fie insultați."**

12 iulie l

Ne duc la gară: Dinu şi Giza. Foarte cald. Bruxelles. Seara la Royal Windsor Hotel. Două camere. Cinăm la Galerie, la Taverna.

15 iulie

Foarte cald. Plimbare în Piaţă. Dejunăm în Galeriile de la Reine. Librărie de lux.

16 iulie

La 1,00 vin să ne ia Andre şi Claire Lacocque cu maşina la Bruges; Snack într-o grădină. Apoi cu taxiul 1/2 oră'vizită Gent. Apoi spre Ostendes. Plimbare pe malul Oceanului. Cinăm la Club. Rest. f. elegant. La Bruxelles la 11,00 p. m.

iulie 1983

Dacă mi se întîmplă, uneori, din ce în ce mai rar, să iau tocul în mînă, hotărît să însemn ceva (o notă, o amintire), îmi amintesc durerea pe care o voi simţi la încheietură după primele cuvinte scrise şi mă întreb dacă ***merită.*** De cele mai multe ori renunţ.

8 noiembrie

Scriu cu o imensă dificultate! Termin ***Bollingen,*** monografia lui McGuire. Pasionantă; şi totuşi pentru mine si Christinel melancolică. Prea multe amintiri.'

14 noiembrie

Din nou la dr. Soerensen. îi arăt mîinile îi şi spun că aproape nu mai pot scrie.

Nu are altă soluţie decît încă zece injecţii săptămînale cu aur...

Trebuie să mă împac cu acest gînd: va trebui să învăţ să dictez şi să dactilografiez cu cîteva degete de la mîna stingă.

15 noiembrie

E hotărît. Christinel va fi operată de hernie la 28 noiembrie. O săptămîna la clinică. Sperăm amîndoi că vor dispărea durerile care o tortureazā atîta (mai ales după ce mănîncă). Vor fi două operaţii, la un răstimp de cîteva luni - pentru că hernia a apărut şi de cealaltă parte a stomacului.

19 noiembrie

Telefon de la Adriana Berger (se află la Los Angeles de astă vară). O invităm, pe spezele noastre, din ianuarie 1984 pînă la 1 aprilie. Mă va ajuta să fac ordine în bibliotecă. Imposibil să mă descurc altminteri. Nu pot ridica din rafturi cărţi grele, nici nu pot scormoni printre dosare. Pachetele cu cărţi şi plicurile mi le desfac cei din jurul meu. La Swift Hall, Mrs. Rehova Arthur pune mîna pe foarfece îndată ce mă vede intrînd pe uşă.

Să fi fost pedepsit pentru - şi prin - ce-am iubit toată viata: cărţile, scrisul?

20 noiembrie

Am terminat de pus la punct textul conferinţei din mai: ***Homo faber & homo religiosus.***

De cînd am venit, nu fac decît fleacuri: corectez teze, texte pentru Encicl. etc.

Thanksgiving, 24 noiembrie

Frig, vînt. Ne aducem aminte de prima cină de Thanksgiving - dată în 1956, la Harriet Platt. în maşină cu soţii Charles Long şi Kitagawa. Superbă casă într-un parc, la vreo douăzeci-treizeci km de Chicago.

Ce frumoasă a fost ţara aceasta pînă acum o sută de ani!

25 noiembrie

Premiul Goncourt lui Tristan, află Christinel de la Ileana, care îi telefonează de la Paris. Sunt cît se poate de

încîntat. Am citit ***Les Egares*** cu interes; pe alocuri cui entuziasm.

26 noiembrie]

Răsfoiesc colecțiile revistelor ***îndreptar şi Cuvîntul,*** ca să aleg cîteva articole pentru volumul pregătit'de C. Poghirc si eventual pentru Gallimard (pe care le va traduce A. Păruit). ' .

Melancolie. Agravată de greutatea cu care izbutesc să însemn aceste rînduri.

27 noiembriel

...o zi oribilă. Ploaie, rece, vînt...

Christinel se internează pentru operația de hernie, care va avea loc mîine dimineață.

Luni 28 noiembrie

Ploaie rece continuă, pe nesimțite începe să ningă.

Christinel a fost operată la lO.'cînd o văd, la 3 d. a., aratăj splendid. Din fericire are o cameră mare, spațioasă, cu un»j perete-fereastră care dă spre grădină.

Citeşte cînd e singură ***Les Egares.***

11 ianuarie 1984}

Adriana Berger a sosit aseară de la New York. I-am găsit o cameră în apartamentul fostei soții a lui Richard Stern.

Astăzi la 2,00 după-amiază, împreună cu decanul Chris' Gamwell, la Regenstein. întîlnirea cu Rosenthal, directorul: Colecțiilor Speciale (unde am dăruit şi eu un număr de cărți şi extrase, acum vreo doisprezece-treisprezece ani). Apoi, Rosenthal vine să inspecteze colecțiile de scrisori si manuscrise de la Meadville şi de la noi acasă, 5711 Woodlawn.

Planul: în cîteva zile va trimite cîțiva tineri să ridice, ca să le depună la Regenstein, toate aceste materiale. A doua etapă: vor ridica miile de extrase (din lucrările mele şi ale altora), şi primul lot de cărți. "

Etapa a treia: manuscrisul ***Autobiografiei.*** Mai tîrziu, caietele ***Jurnalului*** ca să le fotocopieze.

20 ianuarie

Săptămîna trecută au încărcat corespondența de acasă şi de la Meadville, plus lădițele cu extrase. Biroul meu e de nerecunoscut. Dar îmi dau seama, repede, că în dorința ei de a „curăța" camera, Adriana a rearanjat cărțile în rafturi, înghe'suindu-le, schimbîndu-le locul - aşa că nu mai găsesc nimic din tot ce-as vrea să consult sau să citesc.

Un nou fel de disperare.

28 ianuarie

Prea trist, si deprimat, şi obosit, ca să mai notez în acest caiet episoadele şi aventurile „dispersiunii" bibliotecii. Adriana s-a certat cu'Miiller, colaboratorul lui Rosenthal, aşa că lucrează acum într-o sală de cursuri aici, la Meadville. Uneori rămîne pînă noaptea tîrziu.

în acelaşi timp trebuie să adune dosarele cu articolele mele şi ale criticilor mei, şi să le „claseze"...

8 februarie

Am scris ambasadorului de la Washington, Malița, propunînd să dăruiesc Academiei Române o parte din biblioteca mea.

Ideea mi-a fost sugerată astă toamnă de C. Poghirc, asigurîndu-mă că, chiar dacă multe publicații (istoria religiilor etc.) vor fi interzise publicului, el crede că nu vor fi distruse.

Am păstrat copia scrisorii.

12 februarie

Mi se pare greu de înțeles (sau oarecum suspect) furia cu care îmi dispersez biblioteca. Aproape în fiecare săptămîna dăruiesc zeci de volume (uneori, cincizeci-şaizeci), o parte bibliotecii Meadville, o parte Bibliotecii Academiei Române

(aşa sper eu!), restul trimit la Regenstein, sau împart colegilor si foştilor mei studenţi.

Şi totuşi, rafturile şi biroul meu par aceleaşi: încărcate cu cărţi. E drept, au dispărut lăzile de fier (pline cu reviste si extrase) şi maldărele de volume care le acopereau.

21 februarie

De cînd am început „selecţia" materialelor, nu mai pot face nimic. De-abia reuşesc să scriu cîteva scrisori, scurte, anoste şi, probabil, ilizibile. Şi nu există altă soluţie; trebuie, cu orice preţ, să închei această primă fază a „dispersiunii" bibliotecii mele.

Din fericire, am de citit si controlat un mare număr de articole pentru ***Enciclopedie.***

29 februarie

Telefon de la Los Angeles. Fratele mai mic al lui Maitreyi (născut prin 1928-29); venit cu un grup de indieni (nu prea am înţeles bine pentru ce scop: Congres? cercetări?). Ieri seară i-a răspuns la telefon Christinel şi a fost obraznic. Spunea că apariţia romanului meu i-a compromis familia, că se va adresa preşedintelui Universităţii. Vroia cu orice pret să-mi vorbească. M-a găsit astăzi. Nu ştiu ce să cred: şantaj? isterie? Mi-a spus că fetele lui nu se vor putea căsători, că sunt compromise. Maitreyi - citez - este nebună, pentru că s-a culcat cu Tagore, cu mine, cu mulţi alţii. Şi este adevărat, precizează. E o stricată. Şi, probabil, bolnavă de orgoliu. Spunea, acum un an, că vom obţine Premiul Nobel, împreună, pentru romanele autobiografice pe care le-am scris. Ar trebui să dau o dezminţire, să spun care este adevărul. Altminteri familia îi va rămîne pe drumuri. Nu înţelegeam ce fel de dezminţire îi va îngădui să-şi mărite fetele. I-am spus să-mi scrie, precis şi cît mai amănunţit.

Intre altele mă asigură că în România, unde a fost de curînd, sunt „un Zeu". Şi acest amănunt enigmatic: o casă de film din România a început, la Calcutta, pregătirile pentru a filma primele secvenţe din roman, dar „actorii" au descoperit „intrigile urzite de Maitreyi" şi au întrerupt lucrul.

-

1 martie

Azi dimineaţă a fost operată Christinel. Dr. Herbst mi-a telefonat ca să-mi spună ca totul este perfect. Am fost s-o văd pe la 5,00 după-amiază. Nici nu părea că fusese operată cu cîtevaxeasuri înainte...

Seara, la ÎCitagawa, la ***family dinner.*** Christinel le telefonează, foarte bine dispusă.

Scriu din ce în ce mai greu. ***Trebuie*** să găsesc o soluţie!... Poate, injecţia cu cortizon la încheieturi, de care mi-a vorbit dr. Soerensen.

2 martie

Cum era de aşteptat - „a doua zi după operaţie" -, azi Christinel se simte mai prost. Are şi puţină febră. Probabil o infecţie. Antibiotice direct în venă. După zece ore, temperatura scade la 37,5.

3 martie

Mai bine. Temperatura e în scădere. Nu pot lucra. (Aceeaşi poveste: trăiesc printre scrisorile şi notele de acum douăzeci-douăzeci si cinci de ani).

5-8 martie

Mac Ricketts a venit pentru trei zile (e invitatul nostra la Quadrangle Club, ca să completeze informaţiile bibliografice. A obţinut o bursă din N.E.H., care îi va îngădui un an fără cursuri, si cîteva călătorii (va veni şi la Paris. în octombrie). Toate acestea pentru cartea pe care o pregăteşte: ***Mircea Eliade: Life & Works.***

îmi mai povesteşte întîmplări şi convorbiri din ţară (unde a petrecut trei luni în 1981).

Cercetează, întovărăşit de Adriana, colecţiile adunate (dar încă neclasate) de la „special collection". Apoi vine la

Meadville si răscoleşte mormanele de cărţi destinate Bibliotecii Regenstein. îşi alege o duzină de cărţi româneşti, pe care nu izbutise să le găsească în ţară.

Dar adevărata „cercetare", singur sau ajutat de Adriana, o efectuează, şase-opt ceasuri pe zi, în sala de la Meadville; umblă prin toate pachetele cu articole, recenzii, studii etc. adunate în biroul meu si le răsfoieşte atent, „unitate cu unitate". Fotocopiază tot ce-i lipseşte (deşi, aşa cum o recunoaşte singur, posedă cea mai completă colecţie eliadescă din lume, pentru că a transcris sau a fotocopiat, la Academia Română, peste o mie de articole si recenzii, apărute între 1921 şi 1940).

Două seri am cinat împreună. îmi punea mereu întrebări. Sunt încă sectoare numai parţial înţelese; bunăoară, acuzaţiile sau aluziile la „nazismul (antisemitismul) meu din anii T938-1939.

încerc să-1 lămuresc; îi amintesc anumite articole, convorbiri, întîmplări din acei ani.

Toate acestea sfîrşesc prin a mă epuiza. De aproape două luni trăiesc „în trecut". Nu pot relua redactarea ***Autobiografiei,*** întreruptă la Palm Beach în preziua plecării, la 5 ianuarie.

Cu orice preţ mîine, 9 martie, mă voi închide la mine cîteva ceasuri si voi scrie!

8 martie

La amiază se întoarce Christinel de la clinică. A adus si o parte din florile care-i luminau odaia.

Mac Ricketts pleacă la 2,30.

17 martie

Toată ziua pierdută cu controlul dosarelor de corespondenţă pe care le-a lucrat Adriana.

Apoi, seara, pregătesc cea de-a doua „donaţie" de cărţi (majoritatea de istorie şi filologie şi istoria artelor) pentru dna Perciali. Vor veni mîine să le încarce cu maşina. Apoi, vor trece pe la Meadville, unde le-am rezervat cîteva lăzi... Şi cu toate acestea, bibliotecile rămîn pline; vrafuri de cărţi pe podea.

Dar şi sentimentul că anticipez „desfacerile" care vor avea loc după moartea noastră.

20 martie

Am început să transport colecţiile revistelor destinate Academiei Române: ***East & West, Journal Asiatique, Temenos, As Nuwers, Journal of Indo-European Studies, Indo-Iranian Journal.*** Le-am depus la ultimul etaj, într-un colţ întunecat. Sper să nu ispitească pe rarii vizitatori ai acestui pod îmbîcsit şi prăfuit.

22 martie

Primesc, în sfirşit, răspunsul lui Mircea Maliţa. Se scuză că a întîrziat (de altfel -scrisoarea a făcut zece zile de la Washington la Chicago), dar a fost ocupat etc. Evident a trebuit să aştepte dispoziţiile de la Bucureşti, ***recte*** de la Ceauşescu. E de acord, şi mă întreabă dacă îl pot primi, între 1 şi 3 mai, cînd va veni la Chicago.

Singurul lucru care mă interesează este să văd încărcate şi transportate maldărele de reviste şi cărţi pe care le-am pus deoparte pentru Academia Română.

31 martie

Nu mă mai pot îndoi, acum, că desfacerea bibliotecii şi, mai ales, răscolirea manuscriselor şi clasarea corespondenţei a fost o imensă greşeală. Poate cea mai gravă eroare din ultimii douăzeci şi cinci de ani. Nu numai că nu am putut face nimic, dar „programul" acesta de fiecare zi (verifică, răspunde la întrebările Adrianei etc.) m-a extenuat. Si eu si Christinel aşteptăm plecarea ca o ultimă şansă de a mă regăsi, măcar în parte...

4 aprilie

Azi noapte, dureri la glezna stingă. (Curios, după douăsprezece-cincisprezece ceasuri de la injecția cu aur?) De-abia mă pot tîrî pînă la baie, ca să pot lua două pilule de Tylanol. Dimineața durerile persistă; dar, rezemîndu-mă în umbrelă, reuşesc să ajung la biroul meu de la Meadville. Ca de obicei, Adriana lucrează. Zeci de dosare aşezate pe covor, în odaia de alături; în birou, mă aşteaptă pe masă un pachet întreg de scrisori, aproape toate din 1983. încep să le clasez, dar nu rezist mai mult de o jumătate de ceas. Mă întorc apoi acasă, şchiopătînd.

Nu pot face nimic. Nu pot nici măcar citi. Acum cîteva săptămîni durerile au trecut în douăzeci şi patru de ceasuri. Sper că şi acum...

5 aprilie

Toată ziua în pat, somnoros (a trebuit să iau Tylanol cu codeină). Dr. Soerensen m-a sfătuit (ultima oară): odihnă, odihnă!... de altfel, umblu cu greutate, sprijinindu-mă în umbrelă.

Nu pot face nimic. Ca să n-o exasperez pe Christinel (care se luptă şi acum, după cinci săptămîni de la operație) cu dureri de tot felul, mă prefac că mă concentrez asupra colecției de timbre, pe care n-am mai deschis-o de cîțiva ani.

6 aprilie

în sfîrşit, m-au lăsat durerile. Dar sunt prudent. Mă duc la Swift sprijinindu-mă în bastonul pe care mi l-a cumpărat Etiennette azi dimineață.

Cînd mă întorc, trec întîi pe la Meadville. Adriana o asigurase pe Christinel, la telefon, că nu voi mai recunoaşte biroul! într-adevăr, nu-1 mai recunosc! A deschis a doua ladă de fier, a aşezat pe podea toate extrasele şi cărțile pe care le conținea, a „aranjat" în rafturi cărțile de pe scaune etc. etc. Ca să nu izbucnesc, mă întorc acasă. Zadarnic am încercat să dorm, trîntindu-mă pe canapea. Mă doboară seria de ghinioane (nenorocul pe care mi l-a adus Adriana). Pentru a nu ştiu cîta oară, îmi răscoleşte şi „reorganizează" biblioteca, dosarele, notele. îmi va trebui cel puțin o săptămîna ca să mă orientez în noua „organizare" a bibliotecii. Dar fără putere, nu pot ridica nici măcar o carte groasă. Va trebui să cer ajutorul cîtorva studenți.

10 aprilie

Mike Maliszewski („Alioşa") îmi arată o cupură de ziar: G. Tucci a murit joi 5 aprilie.

Teribilă tristețe. Ultima întîlnire, în septembrie 1976, şi îmbrățişarea la despărțire. Amintiri: întîlnirea, în casa lui Dasgupta, din Bhowanipore, în iarna 1929, şi tot ce a urmat.

Cît regret pierderea ***Jurnalului*** din acei ani! (Poate va fi descoperit mai tîrziu, dar ce folos?...) Tucci împlinise optzeci si nouă de ani.

13 aprilie

Primesc, retransmisă de la New York ***(Encycl. of. Rel),*** o scrisoare din 23 martie a lui Gherardo Gnoli. Mă anunță, „de facon tout â fait confidentielle, que les condition du Prof. Tucci, ces derniers temps, se sont • malheureusement aggravees, au point qu'il n'y a plus l'espoir qu'il puisse se remettre..."[1]

Mă gîndesc, cu tristețe, la „aceste ultime luni". Să fi fost doborît de senilitate? Sau (aşa cum sper) a fost vorba numai de o degradare fizică?

Seara, cu vreo douăzeci şi cinci de colegi, „Dutch treat" la restaurantul Thai. Frank şi Mani Reynolds au organizat această cină - prilej de a mai rămîne de vorbă. Dar la o masă lungă de zece metri, nu poți vorbi decît cu vecinii tăi... Bruscă

[1] **„cît sc poate de confidential că în ultimul timp starea sănătății prof. Tucci s-a agravat considerabil, astfel încît nu mai există speranța ca îşi va** mai reveni...

emoție la sfîrşit, cînd cîntăm în cinstea lui Frank, „For he's al jolly good fellow". Mă simt deodată la Calcutta, în 82 Riponf Street, sau în restaurantul din China Town. Aveam 22 dej ani... îmi.spun, pe drum, la întoarcere: ar trebui să mă gîndesd „la plecare". Ar trebui să fac schimb, dacă nu de galaxie (căci^ aşa m-am învățat să spun), cel puțin de oras, si de „mediu"." Din nou la Paris, bunăoară, sau în Provence, în Italia...

***19 aprilie ***

Vine Rosenthal ca să discutăm cîteva „probleme" în: legătură cu ***special collection.***

Ultima oară îmi propusese să fotocopieze ***Jurnalul***'si să-mi i dea mie fotocopia, păstrînd originalul la Regenstein. Dar asta] înseamnă o lădiță de cel puțin douăzeci de kg. înțelege \ imediat; singurul lucru important, îmi spune, este să asigurăm ***Jurnalul*** contra riscurilor (mai ales că voi călători, ca si varal trecută, cu vreo cinci-şase caiete în Franța şi Italia). Deci-j săptămîna viitoare va veni să ridice cele cincizeci si sase de i caiete şi mă asigură că le va fotografia în cîteva zile (patru mii\ o sută de pagini). Voi păstra originalul la mine, rămînînd săi precizez în actui de donație că, după moarte, va fi depus la j Regenstein. Fotocopia, într-o zi, poate, va fi trimisă Biblio-^ tecii Academiei Române sau la o altă instituție din tară...

Toate aceste discuții, proiecte mă extenuează. Mă simt mai' obosit ca niciodată, melancolic, deprimat...

***20 aprilie ***

L-am rugat pe Handoca să mă aboneze la ***România literară:*** (Este, de altfel, singura revistă din țară pe care o primesc - de la sfîrşitul lui martie - şi o citesc.) Mă surprinde, dar mai ales mă amuză, un detaliu: numele meu a dispărut; aproape complet. Nici vorbă de recenziile sau articolele care apăreau în anii trecuți. Asta se întîmplă în anul cînd, în Germania, Peter Duerr a editat în ***Festschrift*** nu ştiu cîte volume (am volumele în față şi nu am făcut socoteala).

25 aprilie

Termin, în sfîrşit, un mic şi neinspirat necrolog al lui Giuseppe Tucci, pentru ***History of Religions.*** Mi-au trebuit trei-patru după-amieze (e drept, două-trei ceasuri de lucru pe zi) ca să redactez şi, mai ales, să transcriu lizibil, op't pagini, dintre care aproape trei cu note bibliografice...

Scrisul a ajuns pentru mine o tortură. La fiecare cuvînt scris îmi trosneşte încheietura, si de multe ori sunt nevoit să mă opresc, cîteva clipe, ca să mă odihnesc!

Bruce a venit să mă vadă la birou, la începutul după-amiezei. îi arăt primul lot de cărți pe care i l-am pregătit; aproape toată literatura germanistică pe care am strîns-o începînd încă de la Lisabona. (A venit azi, duminică 29 aprilie, pe la prînz, şi le-a încărcat.) Al doilea lot - vreo cincizeci-şaizeci de volume (Dumezil, savanții italieni etc.) - îl voi trimite la sfîrşitul lui mai. O rară satisfacție, să știu că toate cărțile acestea, care mi-au fost scumpe, vor rămme de acum înainte la Biblioteca lui Bruce Lincoln, unul dintre cei mai străluciți - si cel mai creator - dintre foştii mei studenți...

Vineri 27 aprilie

Recepție si dineu oferit de Facultate; ***guest of honor,*** preşedintele Hanna Gray. (Pentru prima oară Christinel nu ia parte la o asemenea ceremonie; după cele două ore, cît a durat concertul din down-town, nu mai îndrăzneşte să mai stea un ceas pe scaun. Şi, tot pentru prima oară, nu mai invităm - sîmbătă seara - grupul de "amici şi colegi la noi acasă, la cognac, scotch şi conversații.)

Pe seară, ***tornado warning.*** în timpul cinei, furtună, dar neaşteptat de blîndă. Nu îndrăznim să ne în'oarcem la Swift Hall, pentru ***Panel session:*** „ASSR in Retrospect & Prospect". Doi vechi membri - Joe Kitagawa şi Kenneth Morgan evocă începutul Asociației. Alți trei, mai tineri, discută „viitorul". Impresia curioasă şi totuşi stenică; simțeam că

„rolul şi funcţia" mea încep să fie dacă nu uitate, cel puţin împinse în trecut; admirabilul titlu al articolului lui Nini'an Smart, de acum cîţiva ani, în ***Numen:*** „Beyond Eliade",.. Evident, ar fi fost deprimant să facem mereu acelaşi si acelaşi' lucru.

Sîmbătă 28 aprilie

Ca de obicei nu asist la şedinţa de dimineaţă. La 2,30 vine la mine Seymour Cain si stăm de vorbă pînă la 3,15. Apoi la Swift.

Duminică, 29 aprilie.

Am ajuns la 10,15 (de fapt, la 11,15, căci azi noapte ***a'*** început orarul de vară). Am putut asculta o parte din observaţiile lui Panikkar. Apoi, strîngeri de mîini; dar nu mai erau decît jumătate din membrii Asociaţiei. Foarte probabil, nu voi mai apuca să le mai string mîna la sfîrsitul unui viitor congres.

aprilie

Nu mai ştiu dacă am însemnat undeva în acest caiet că Hans Peter Duerr mi-a trimis al treilea şi ultimul volum din ***Festschrift-ul*** la care lucrează de cîţiva ani: ***Die Mitte der\ Welt: Aufsätze zu Mircea Eliade*** (Suhrkamp Verlag). Al doilea volum, ***Sehnsuchtnach dem Ursprung*** (Syndikat, 1983, aproape şase sute de pagini) a impresionat pe unii din „admiratorii" mei pentru articolele critice, „negative", pe care le alesese. Primul volum, mult mai modest ca proporţii, a apărut vara trecută, la „Qumran", o editură de care încă nu auzisem.

Am ţinut să însemnez acest amănunt bibliografic pentru că, în afară de cîţiva librari şi jurnalişti din Germania, nimeni nu ştie de ***Festschrift*** în trei volume. Poate doar aici în S.U.A., pentru că printre colaboratori se numără Edward S.iils şi alţii. Informaţia nu poate fi publicată în revistele din tară si postul „Europa Liberă" se aude din ce în ce mai greu.-

5 mai

Mă îngrozesc dîndu-mi seama de ce mi se întîmplă de mai multe luni: de-abia reuşesc să scriu o pagină, două pe zi. Dar tot ce scriu trebuie corectat si rescris, oricît de modest ar fi „conţinutul".

E adevărat, sunt mereu hărţuit (întîlniri, rapoarte în legătură cu articolele pentru ***Enciclopedie*** etc.)

Nu mai vorbesc de sănătate: durerile de la încheieturile mîinilor s-au agravat, mă simt obosit, încep să uit de la o zi la alta... Cred că n-aş scrie cu bucurie, şi destul de repede, decît ***Autobiografia.***

15 mai

Astă seară la 7,00- a venit reprezentantul comercial al ambasadei, Gh. Folescu, să încarce primele lădiţe de carton (trei cutii pline cu extrase - în afară de sutele de extrase pe care le-am trimis la Regenstein...). Va reveni mîine, la aceeaşi oră, cu un ajutor, ca să ridice cele vreo mie de fascicole din ***Asiatique, Anthropos, East & West, Numen, Temenos*** etc. Mi-a spus că le va expedia prin New York şi de acolo, cu vaporul, în ţară.

18 mai

Alaltăieri au venit, tot la 7 seara, Folescu împreună cu soţia. Au urcat si coborît, în" ascensorul Bibliotecii, de vreo trei, patru ori, încărcînd şi descărcîndu-le în maşina lor toate revistele şi extrasele depozitate la gura podului. (Le urcase acolo Peter acum cîteva luni.)

Astăzi, la 2,00, Folescu a revenit cu un ajutor, Adrian. Au încărcat peste o sută de volume (printre care Ibn Khaldum, cele patru volume din ***Istoria filozofiei greceşti a*** lui Guthrie, ***Platon a*** lui Friend lander în trei volume etc.). Apoi au urcat în biblioteca mea din Woodlawn şi au umplut cîteva lăzi (colecţia revistei ***Antaios,*** o parte din ***Complete Works*** ale lui Jung, o parte din ***Eranos - Jahrbiicher***etc.).

Răsuflu uşurat. Aştept doar un semn de la biblioteca unde vor ajunge aceste colecţii, ca să expediez alte opt sute — o mie de volume.

22 mai

Vine să mă vadă Monica Spiridon. Tot ceea ce îmi spune despre situaţia culturii în ţară mă deprimă nespus. Şi totuşi ea, deşi şi-ar găsi de lucru în afara graniţelor, se va întoarce în România. Dar nu speră că va mai putea publica „lucrări serioase". Noile dispoziţii ale regimului interzic cărţile de critică sau istorie literară care trec de două sute de pagini de tipar. Economie...

24-26mai

Corectez articolele pentru ***Enciclopedie:*** am primit, zilele trecute, vreo trei kilograme. Sunt, totuşi, mulţumit de această muncă; nu cred că aş fi putut face altceva, mai „personal". De câteva zile mă zbat să termin contribuţia mea la articolul despre androginism, pe care îl voi Semna împreună cu Wendy O'Flaherty.

27 mai

încerc să-mi adun dosarele de lucru pentru vară.

New York, 30 mai

Am sosit alaltăieri la opt seara. Plecasem din O'Hare la 2,00, dar din cauza ploii am aşteptat un ceas în avion: nu se putea ateriza la New York.

Ploaia a continuat toată ziua de ieri şi n-a încetat nici acum. Am citit şi corectat pachetul cu texte pentru ***Enciclopedie*** pe care l-am găsit aici.

Astă-seară am cinat la Arthur Cohen, cu încă trei prieteni de-ai lui. Am regăsit, astfel, pentru câteva ceasuri, „atmosfera" în care am trăit atîţia ani (pe vremuri): discuţii despre tot si despre toate, aluzii erudite sau răutăcioase, amintiri din trei continente...

New York, 1 iunie

Ploaia a continuat toată ziua de ieri. Am încheiat, spre seară, corectarea articolelor. Azi la 2,00 au venit Conyers şi Beverly Moon şi am lucrat împreună aproape trei ceasuri.

Nu mă aşteptam la o asemenea salahorie, atunci cînd am acceptat postul de ***Editor-in-Chief.*** Totuşi, nu regret; ***Encyclopaedia of Religion*** va fi aproape, aproape aşa cum am visat-o eu (cel puţin în secţiunile pe care le-am controlat).

Paris, 3 iunie

Avionul a decolat ieri, la 8,30 seara, şi am ajuns aici azi dimineaţă (9,00 ora Parisului). La aeroport ne aşteptau Giza, Dinu, Ileana Cuşa şi Francois Cochet.

Paris, 5 iunie

în plicul retransmis de la Chicago, câteva scrisori interesante: de la Suhrkamp Verlag (tăieturi de presă despre piesa lui Pavel Kohut, ***Auf der Mântuleasa Strasse*** care s-a jucat la Stadttheater din Basel), de la Mircea Handoca şi Mac Ricketts întrebîndu-mă ce cred despre „actele civile" publicate şi comentate de Constantin Popescu-Cadem în ***Revista de istorie şi teorie literară,*** ianuarie-martie 1983) şi de la Matthias Dalvit, astrolog elveţian, cerîndu-mi data exactă - ora, minutul - a naşterii mele, ca să-mi facă horoscopul (o găsisem în articolul lui Popescu-Cadem: 28 februarie, ora cinci dimineaţa).

[Notă din septembrie 1985: N-am avut nici un răspuns, nici măcar confirmarea primirii scrisorii mele].

Paris, 9 iunie

în sfîrsit, prima zi de vară. De cînd am venit, frig Şi ploaie. Si totuşi, în pofida oboselii (cele şapte ceasuri diferenţă!...) am văzut prieteni si cunoscuţi aproape în fiecare zi. Aseară au

fost la noi la masă Eugen, Rodica şi Marie-France (ca de obicei, ne-am adus aminte de tinereţe!...).

Astăzi, au venit Monica, Virgil şi I. Negoiţescu. Prea multe lucruri de notat. îmi dau seama că ***Jurnalul*** se transformă într-o ***Agendă.*** Scriu doar noaptea tîrziu, în mare grabă şi fără chef. Va trebui, totuşi, să păstrez agendele propriu-zise; indispensabile pentru redactarea volumului II (sau III?) din ***Autobiografie.***

Paris, 11 iunie

La Chicago, adunasem într-un plic o seamă de însemnări şi observaţii, tot speram că voi găsi timp să le transcriu şi să le integrez ***Jurnalului.*** Azi dimineaţă descopăr printre dosarele de pe birou caietul început anul trecut şi pe care îl intitulasem: ***Note pentru Jurnal.*** îl răsfoiesc cu melancolie. Mai mult de jumătate din paginile scrise sunt ilizibile.

Paris, 14 iunie

Astă seară, la Ionel şi Marga Jianu. Ionel a avut plictiseli de sănătate şi se resimte. Am evocat, în legătură cu vizita recentă a unui român din ţară, întîlnirile noastre din 1928 - si ne-am trezit că rîdem amîndoi cu poftă.

Ieri seară am invitat la noi pe Monica şi Virgil; am stat de vorbă pînă la două dimineaţa. încet, încet aflu cam tot ce s-a întîmplat în România şi în colonia românească din Paris, într-adevăr, alaltăieri seara, cu soţii Goma şi Poghirc, aproape că n-am vorbit altceva decît despre „români şi România" (unde am auzit expresia asta?).

Paris, 15 iunie

Trecem pe la Virgil Tănase ca să-i vedem soţia şi băieţii. Impresionat de tot ce văd şi ce mi se spune.

Seara, cinăm la Giza şi Dinu cu soţii Dehollain.

în ultimele şase-şapte zile am scris nenumărate observaţii pe foi mari de hîrtie albă. De data aceasta, m-am silit să scriu lizibil (ceea ce, datorită artritei mele, nu e prea uşor).

Borgo,17iunie

Am plecat aseară, cu wagon-lit; am ajuns azi-dimineaţă la Pisa, unde ne aşteptau Vittorio Vettori şi soţia. Ne-au condus în maşina lor pînă la Borgâ direcL Găzduiţi într-un hotel vetust,' dar fermecător, cu grădină - la cîteva sute de metri de castel.

Către apusul soarelui ne îndreptăm spre castel; alăturţ se afla sediul Academiei ***Cassentinese,*** al cărei preşedinte este Vettori. Mi-au acordat premiul ***Dante Alighieri.*** Mă prezintă Vittorio. Apoi un actor inteligent citeşte fragmente din traducerea italiană a ***Jurnalului..*** Improvizez un răspuns oarecare, regretînd mai ales că nu-1 pot improviza în italieneşte.

La Vema, 18 iunie

Dimineaţă superbă; cer senin, şi e destul de cald (noaptea am dormit într-o cameră îngheţată, acoperindu-ne cu trei pături...) în timp ce aşteptam cafeaua, - în grădină, pe bancă, în plin soare - o ***Cetonia aurata*** se învîrtea în zbor, pe deasupra noastră. Mă trezesc deodată în vacanţele adolescenţei, cînd stam la pîndă în zmeurişuri... ***Cetonia aurata,*** coleopterele de aur verde, pe care nu mă săturam să le privesc...

Urcăm spre Verna. Turnantele se ţin lanţ. Coline acoperite cu tufe mari de ***ginestre*** şi maci.

Pătrundem în pădure. Lăsăm maşina şi, pe jos, intrăm în „spaţiul sacru": Verna, cu peştera în care San Francesco a fost îmbrăţişat de un serafim şi a dobîndit stigmatele. Ne oprim în fata patului unde dormea sfîntul. Vizităm - ca să ne facem datoria - Basilica şi alte cîteva capele. Apoi coborîm între cei doi pereţi ai muntelui. Impresie ciudată; parcă respirăm cu greutate,' şi totuşi nu mă înduram să plec... Inutil să mai însemn alte amănunte...

Ne reîntoarcem pe la două după-amiază. Casa lui Vittorio; (cred că aici şi-a petrecut tinereţea), spaţioasă, superb mobilată, plină cu biblioteci supraîncărcate. Mama lui Vittorio (a trecut de optzeci de ani) ne pregătise dejunul.

Borgo, 19 iunie

După-amiază, ne îndreptăm spre Camaldoli (care ar însemna, ni se spune „Campo amabile" sau „Casa di Maldolo"). Urcăm mult, .prin pădure, pînă la Mînăstire (Cenobio). O superbă bibliotecă. Dar şi o librărie, si săli pentru congrese. (Şi, evident, un hotel, cîteva restaurante, cafenele...)

Apoi, maşina lui Vettori urcă lin pînă la 1100 de metri, la Eremo San Romualdo. Vedem celula sfîntului, dar nu putem intra. Alături, ***beata solitudine*** a benedictinilor.

Roma, 20 iunie

, Azi-dimineaţă Vittorio Vettori ne-a arătat încă o dată Florenţa, străbătînd-o cu îndemînare în maşina lui. Ne oprim, pentru scurt timp, în faţa bisericilor şi palatelor pe care voiam să le mai admirăm. Şi o „aventură": băiatul de vreo doisprezece-treisprezece ani care cerşeşte la usa catedralei, scotînd portofelul, bancnotele se risipesc pe jos si începem amîndoi să le culegem. Am văzut cum băiatul pune talpa pe o bancnotă de o sută de mii de lire, dar mi-a fost milă - şi ruşine - si m-am prefăcut că n-am observat. I-am dat apoi o hîrtie de cinci mii de lire şi m-am îndreptat spre Vettori, întorcînd brusc spatele, îngăduind, astfel, micului cerşetor să scoată bancnota de sub talpă...

Am luat expresul de la ora 5,00 si la 6,00 eram la Roma.

Roma, 20 iunie

Locuim tot la ***Piazza,*** Via del Corso. în amurg, vizită scurtă lui Ruggiero Ruggieri, Piazza di Spagna, nr. 3. Nu se putea închipui o casă mai „senzaţională" (expresia, am aflat de curînd, e utilizată în ghidurile turistice). De la ultimul etaj,

priveliştea este halucinantă. Dar Ruggieri îmi arată cadrilaterul de beton chiar în faţa clădirii; camuflează, destul de imperfect, numeroasele toalete subterane, („toalete pentru cele trei sexe", spunea cineva).

Roma, 23 iunie

Ieri dimineaţă m-am trezit din somn cîntînd „Christos a înviat din morţi..." ...M-am plimbat, singur, pe străzile atît de bine cunoscute, dar n-am încercat să-mi reamintesc anii tinereţii mele, cînd le-am descoperit.

Azi după-amiază, întîlniri: la 2,30 cu Mario Bussagli; la 3,00 cu Ferrari (am discutat din nou proiectul seriei de filme pentru televiziune: ***Viaţa lui Buddha);*** la 6,30, Sânte Bagnoli, directorul editurii „Jaca Book", neaşteptat de tînăr şi foarte simpatic.

Paris, 244unie

Avionul de la ora 5,00 si-a luat zborul cu un ceas întîrziere. Am. ajuns la Paris la 8,00 seara. Am visat tot timpul, am „văzut" subiectele cîtorva studii şi al unei lungi nuvele. Prea obosit ca să le însemn aici.

Si de data aceasta hotelul a fost plătit de Televiziunea italiană; evident, la cererea lui Ferrari. Va trebui să „colaborez" la scenariul pe care-l pregăteşte Ferrari, sfătuit şi ajutat de Bussagli. Dar - cum?...

25 iunie

Lucrez, cum pot, la ***Autobiografie.*** Corectez şi transcriu cîteva pagini din capitolul XX, scrise în mare grabă astă iarnă, la Palm Beach.

26 iunie

îmi dau seama de marea greşeală pe care am făcut-o: în loc de „clasarea" corespondenţei pentru ***special collection*** de la Regenstein, ar fi trebuit să lucrez paginile deja scrise, şi să continuu capitolul XX din ***Autobiografie.*** Dar, recunosc, eram

fascinat, şi paralizat, de această dezgropare a trecutului: cei douăzeci şi cinci de ani petrecuţi la Chicago.

28 iunie

Ieri seară, cu Ionestii si Cioran, am cinat la Colette si Claude Gallimard. Eram plictisit, fără chef, în cele din urmă, deprimat. Discuţia generală: s-a vorbit mai ales despre boli...

Azi am primit, prin avion, expres, trei volume ale lui Piero Scanziani. Toate cu aceeaşi dedicaţie: „A frate Mircea, frate Piero". Deschid, la întîmplare, ***Libro Bianco;*** textul mă cucereşte de la început şi citesc, cu încîntare, cîteva ceasuri. Bucuria de a descoperi, la vîrsta mea, un nou scriitor.

29 iunie

Telefonînd ca să-i invit la masă într-una din serile săptămînii viitoare, Christinel află de la Gaby că Jean Gouillard a murit acum două zile.

O imensă tristeţe. Vara trecută nu l-am revăzut. îmi • amintesc de începuturile prieteniei noastre, prin 1948-1949. Atenţia si talentul cu care îmi corecta manuscrisele; multe mii de pagini. Mi se părea că nu îmbătrîneşte; îl credeam cu cel puţin zece ani mai tînăr ca mine. Şi, totuşi, aflăm de la Gaby că împlinise 74 de ani.

30 iunie

Scriu patru pagini pentru ***Albumul Siegfried,*** pe care-1 pregăteşte Ionel Jianu (va reproduce o parte din ultimele lui acuarele, mai ales cele din Veneţia). Patru pagini oarecare; pe care le-am scris cu mare dificultate, abia reuşind să tin creionul in mînă. îmi repet (zadarnic!) că va trebui să învăţ stenografia - sau măcar să dactilografiez cu un deget de la mîna stîngă.

/ iulie

Mă gîndesc mereu la Jean Gouillard. îl revăd mai ales în camera mea de la Hotel de Suede, cînd purta încă sutană. încă

un „contemporan" al vieţii noastre - a mea, a lui Christinel, a exilaţilor români din anii 1946-1956 - care se duce...

Au sosit de la Groningen Carmen şi loan Culianu.

2 iulie

Aseară, la Paul Barbăneagră. Ne-au dus Culianu, în maşina lor; stînd tot timpul de vorbă, ne-am rătăcit de mai multe ori în acel fermecător cartier, Le Marais, am ocolit Place des Vosges pe care n-o mai văzusem de cîţiva ani.

Paul ne-a arătat ultimul lui film pentru Televiziune, despre Atena. Unele secvenţe, admirabile. Dar textul mă pune uneori pe gînduri. „Decadenţa" Greciei clasice mă nelinişteşte... Va trebui să stăm odată, îndelung,- de vorbă. Dar cînd? şi în ce fel, ca să ne putem înţelege? Paul e un vizionar şi un mare artist. Nu a avut timp să cerceteze simbolismul religios al oraşelor, aşa cum l-a analizat, bunăoară, Paul Wheatly în grandioasa lui monografie ***The Pilot.*** Din păcate, nu ştie englezeşte. Şi nici nu-1 interesează ***realităţile*** istorice (vezi, bunăoară, cartea lui Weatly), al căror simbolism vrea să-1 pătrundă.

3 iulie

La 11,30 într-unui din saloanele Sorbonei, invitat de Alphonse Dupront (împreună cu E.-Cioran şi Eugen lonrscu, dar Eugen se află la Spoletto). Ceremonia înmînării Cordonului . î -egiunii de Onoare. în lungul lui răspuns, Duptont vorbeşte de Cioran (în fond el l-a salvat, aducîndu-1 la Paris, în 1938); ia urmă, rosteşte şi numele meu. După ceremonie, îmi strîhge amîndouă mîinile, îmi vorbeşte emoţionat (ar vrea să ne mai întîlnim, mă invită la el la masă etc.).

Obosit, ameţit (căci am avut o noapte de insomnie), dar la 2,30 Culianu vine din nou, ca să ne conducă în maşina iui la Boulogne.

Ajungem după un ceas îmfaţa bisericii; (numele?)... Cincisase minute în urmă e adus, de la spital, trupul lui Jean Gouillard. între timp, apăruse C. Tacou cu soţia şi, după

aproape doi ani, ne reîntîlnim. îi şoptesc lui Christinel: (trebuie să-1 iertăm...). în biserică, Gaby; mi se părea drogată (exces de calmante), dar poate nu era. O scurtă altercaţie cu preotul-cînd, în faţa sicriului, acesta îşi începe „slujba" (de altfel, simplificată la maximum). Nu înţelegem decît la sfîrşit, cînd N. Beldiceanu ne lămureşte: Gaby e furioasă că preotul a refuzat să însoţească sicriul la cimitir. Jean fusese ***„le pere Gouillard",*** apoi dezbrăcase sutana şi se căsătorise. Datorită lui Pere Laurent, nu fusese, totuşi, excomunicat. Dar „ierarhia", pînă la urmă, a ieşit învingătoare.

4 iulie

Scrisoare de la Vettori: mi s-a acordat premiul ***Isola d'Elba*** pentru „cea mai bună naraţiune apărută în italieneşte în 1983" ***(Nozze in Cielo,*** roman scris în 1938...). Premiul (patru milioane de lire) mi se va decerna în octombrie, chiar în insula Elba.

„Cariera" mea literară în străinătate e plină de surprize. Datorită succesului primei traduceri ***(Pe strada Mântuleasa...),*** Siegfried Unseld a hotărît să traducă integral opera mea literară. (Au apărut, pînă acum, vreo opt, nouă volume.) în Italia, apariţia „scriitorului" M.E. a surprins - dar a şi interesat, deşi „Jaca Book" nu e prea cunoscută ca editură literară. în S.U.A., s-a tradus puţin şi, cu excepţia ***Autobiografiei, iară*** prea mare succes (deşi ***Forbidden Forest*** îşi găseşte, încet, încet, cititorii şi admiratorii). Dar nu-mi dau seama ce se întîmplă în Franţa, unde au fost traduse destule cărţi literare. E drept au apărut în Gallimard - şi exemplarele pentru critici erau însoţite de acel faimos carton: ***„Hommage de l'auteur, absent de Paris"'...***

6 iulie

Am tot amînat să însemn ce-mi spunea Ioana Miereanu, acum cîteva săptămîni, despre concepţia vieţii de după moarte

' **„Omagiul autorului, absent din Paris"...**

pe care a descoperit-o de curînd în satul părinţilor ei, în judeţul Gorj. De cîţiva ani Ioana petrece parte din vară în acea regiune, înregistrînd cîntece, versuri şi credinţe, mai ales cele în legătură cu vrăjitoria şi moartea. îmi închipuiam că, după patruzeci de ani de „socialism", credinţa în puterea vrăjilor, ca si toate celelalte „superstiţii", au dispărut. Mă înşelam; cel puţin în regiunea pe care a cercetat-o Ioana, ritualurile şi concepţiile magiei sunt mai actuale decît oricînd. M-a interesat în primul rînd creativitatea folclorului magi-co-religios. Nu se repetă pur şi simplu riturile, credinţele în vigoare acum cihcizeci-şaizeci de ani, aşa cum le-am cunoscut în copilăria şi tinereţea mea. Se articulează, bunăoară, o nouă mitologie a morţii şi un nou sistem al riturilor funerare, greu de închipuit cu o jumătate de secol în urmă.

Nu mai e vorba de slujbele şi pomenile făcute pentru liniştea sufletelor celor „pe care i-a chemat Dumnezeu" (cum se spunea pe vremuri). Oamenii cer preotului (contra plată, în bani sau în bunuri) să celebreze anumite slujbe şi să rostească rugăciuni pentru propria lor „situaţie" post-mortem. Anume: nu numai liniştirea sufletului, ci confortul lui în lumea de dincolo. Fiecare se sileşte să-si facă, acolo, o ***casă a*** lui. O „clădeşte" pe etape: primele slujbe şi pomeni pentru ziduri, apoi altele pentru ferestre, pentru podul casei, pentru pat şi mobile (specificînd numărul scaunelor, etc.). Oamenii îşi proiectează, în chip magic, locuinţa adevărată (adică ***proprietatea*** lor) în existenţa de care se vor bucura după moarte...

- Am îndemnat-o pe Ioana să redacteze şi să publice cît mai repede această nouă mitologie a morţii. Este, oricum am fi dispuşi, s-o judecăm, o nouă creaţie spirituală a poporului.

10 iulie

Astă seară am invitat .la masă pe directorul editurii, ***„Jaca Book"*** Sânte Bagnoli, şi pe colaboratoarea sa Maretta. Urcăm

apoi la noi şi stăm de vorbă aproape două ceasuri. Aflu multe lucruri despre situația culturală a Italiei. Ceea ce mă impresionează mai ales: traducerea scrierilor lui Henry de Lubac, în patruzeci de volume, şi ale lui Hans von Balthasar, în şaizeci şi cinci de volume. Ca şi cum am trăi cu o jumătate de veac în urmă... „Jaca Book" îşi organizează programul editorial pe zece-cincisprezece ani...

în ceea ce priveşte publicare colecțiilor de artă, arheologie, sociologie - curajul lor mă uluieşte. E drept, difuzarea acestor cărți scumpe nu se face prin librării, ci de la editură la cititor, prin oficiile poştale. Şi o bună parte din volumele de istoria artelor, cu o iconografie considerabilă, se tipăreşte în Iugoslavia...

Paris, 1 august

Termin (în sfîrşit!...) de scris şi transcris prefața (scurtă si mediocră) la excelentul volum al lui Culianu, ***Experiences de l'extase.*** Ce-am ajuns!... Jean-Luc Pidoux-Payot îmi ceruse această Prefață (condiție ***sine qua non*** ca să publice cartea); era vorba de prima lucrare a lui loan în Franța; trebuia „recomandat de o autoritate". Cum tot amînam, a trimis cartea la tipografie şi mi-a rezervat două pagini. Apoi, de curînd, mi-a precizat ***dead-line:*** 20 august.

Admirația mea pentru loan este sinceră şi fără margini. Dar, de curînd (de cînd? probabil, din iarna aceasta) mi-am dat seama că orice ***dead-line*** şi orice text care mă depărtează de ***Autobiografie*** mă reduce la o stare de larvă: sunt incapabil să gîndesc, chiar cînd nu am de scris decît cîteva pagini.

Sper că voi putea scrie odată tot ce gîndesc despre loan Culianu.

august

Regăsesc sursa acelei admirabile metafore a morții: ***departe.*** G.T. Kirileanu a auzit-o de la o bătrînă din Brosteni. I-a spus că, în ceea ce o priveşte pe ea, ***„nu-i mult pînă departe",*** adică: nu mai are mult de trăit (Corespondență, p. 51). Mă întreb dacă a cercetat cineva originea şi difuziunea acestei expresii.

august

îmi pare rău că, acurrt vreo zece ani, n-am încurajat pe vreunul din studenții mei să ducă mai departe observațiile mele în legătură cu importanța „filozofică" a cultului morților; în fond, acest cult a impus ideea autonomiei spiritului.

O paralelă cu situația de azi: teologiile îşi pierd importanța şi actualitatea, dar parapsihologia şi spiritismul „demonstrează", în ochii multora, autonomia şi supraviețuirea sufletului.

15 august

Sfîrsesc cu oarecare melancolie ultimul volum din ***Jurnalul*** lui Ernst Jiinger; ***Soixante-dix s'efface:*** 1965-1970. Mi se pare oarecum didactic şi prolix.

Atîtea călătorii: în Asia, în Islanda, în Portugalia etc. etc. - şi toate prezentate în amănunte. întristat mai ales de uniformitatea oraşelor din lumea întreagă. Nu erau aşa acum vreo treizeci de ani. Ca să nu mai amintesc de Egiptul, Ceylonul şi India din vremea tinereții mele, 1928-1931, când le-am cunoscut.

17 august

Pentru ecologia de astăzi, scrie undeva C. Noica, „mediul sau balta sunt mai adevărate decît broasca":

Paris, 19 august

Misterele memoriei şi farsele pe careți le poate juca. Din atîtea versuri din ***Os Lusiados*** pe care le ştiam, îmi dau seama, astăzi, că nu-mi mai amintesc decît de acest fragment:

...E opiscosa Cizimbra.

Cred că înţeleg de ce: ***piscosa*** înseamnă „cu mult peste". Cuvîntul m-a impresionat de la prima lectură. Şi nu l-am mai putut uita... Dar-pentru care motiv?. . . . .

Groningen, 23-26august

Invitaţi de loan si Carmen Culianu, în locuinţa lor, din Korreweg 60A (de data aceasta, ca să ne evite scările etajelor, au cumpărat un mare şi comod pat, pe care l-au camuflat în salon...). Zile superbe, pe care le petrecem „odihnindu-ne"; adică, fără excursii şi fără conversaţii înregistrate. (Acel volum-interviu, pentru noua colecţie pe care o conduce Paul Goma la Albin Michel. Un volum care ar trebui să completeze pe cel al lui Rocquet, discuţia concentrîndu-se asupra scriitorului.) Ne plimbăm prin oraş doar atunci cînd aveam chef. Şi cum suntem în vacanţă, aproape toţi profesorii' sunt absenţi. Cunosc numai pe africanistul Witte, pe care mă gîndesc să-1 invit pentru capitolul respectiv din ***Histoire IV.*** Impresie excelentă.

Voluptatea de a nu avea program, de a nu face nimic, de a sta de vorbă despre tot şi despre toate... Aş fi vrut un singur lucru: să cunosc casa lui G. van der Leeuw, să aflu parcul şi străzile unde îi plăcea să se plimbe...

8 septembrie

Vizită la Alice Godel, în apartamentul ei din 2, rue Mermoz. îmi arată biroul la care lucram în Val d'Or. Cărţi, albume, fotografii. Prezenţa neîntreruptă a lui Roger Godel. Prea melancolic ca să adaug alte amănunte...

13 septembrie

Seara cu soţii Poghirc, Allain Păruit şi Mălina. Aflu multe despre viaţa universitară din" R.S.R., dar şi din Germania (Poghirc e profesor la Universitatea din Bochum). Graţie entuziasmului şi energiei lui Poghirc, „Centre Roumain de Recherches" si-a reluat activitatea.

14 septembrie

Termin capitolul XXII din ***Autobiografie.*** Am ajuns cu povestea în primii ani petrecuţi la Chicago. Va trebui, de aici, să rezum, să condensez...

17 septembrie

De la 4,00 la 7,00 interviu cu Petru Cîrdu, poet din Iugoslavia. Nu ştiu ce revistă importantă ar vrea să-mi închine un număr întreg. îmi aduce un exemplar din ***Yoga*** în sîrbo-croată. Este al şaselea volum.

21 septembrie

Reproduc scrisoarea către Edgar Reichmann, mai ales ca să subliniez importanţa ultimului roman (şi nu numai pentru mine!...)

19 septembrie

• Dragă Edgar Reichmann,

îti mulţumesc din tot sufletul! Ai scris o carte extraordinară! (Vorbesc, deocamdată, numai în numele meu; Christinel o va începe zilele acestea). M-a cucerit de la primele capitole. Şi nu numai pentru că am cunoscut Kronstadt-ul şi cîţiva braşoveni (poeţi, negustori, pierde-vară). Ai reuşit să evoci (cel puţin pentru mine) acea „atmosferă" a unui trecut apropiat, în care coexistau omenia şi (uneori) neomenia a cel puţin patru tradiţii: tradiţii milenare, revendicîndu-se tacit (şi cîteodată exploziv) din trei direcţii cardinale (oh! de ce a patra - Occidentul - era atît de superficial reprezentată), din trei direcţii, zic, şi de la „Centru" („oamenii locului", cei din ***Infelix Dacia...).*** îmi amintesc de această „atmosferă" din anii 1920-1935, care pregătea o cultură plurinaţională. ***Et in Arcadia ego!*** Nu chiar în Arcadia - Kronstadt - dar în cîteva cartiere din Bucureşti, la Sibiu, la Constanta, la Balcic...

Iti mulţumesc, mai precis: îţi sunt recunoscător că ai evocat acest fragment de Istorie care, într-un alt mileniu, ar putea deveni exemplar. Deocamdată, ştim că nu-1 vom mai

întîlni decît pe puntea vaporului atît de paradisiac iluminat - care din fericire, ne aşteaptă pe fiecare din noi, la acelaşi tărm, ascuns de aceleaşi dune...

Te îmbrăţişez, cu prietenie şi recunoştinţă,

alDtaîe'

Mircea Eliade

***24** septembrie*

De ieri am început lectura celor cîteva sute de pagini dactilografiate: articolele *Enciclopediei,* expediate de la New York. Nu sunt întotdeauna în acord cu autorii lor, dar dacă documentarea e corectă şi (pe cît se poate) completă, le dau O.K.-ul. Nu voi citi decît o mică parte din paginile celor şaisprezece volume de *Enciclopedie:* evident, nu am competenţa şi nici curiozitatea de a judeca, bunăoară, istoria sectelor creştine sau sociologia mişcărilor religioase din China. îmi închipui că Free Press va păstra întreaga arhivă; se va putea cunoaşte, mai tîrziu, ce texte mi-ău trecut prin mînă şi cum le-am evaluat.

,/27 sept.-5 oct. 1984 - transcrise din carnetul de buzunar./

Pisa, 27 septembrie

La aeroport ne aşteaptăVittono Vettori. Se scuză că nu ni s-a găsit cameră decît la Hotel *Pace.* Imposibil să-mi amintesc cum arăta această parte a oraşului cu patruzeci-cincizeci [de], ani în urmă. Dar tot ce vedem din maşina lui Vittorio mă încîntă. Şi totuşi: regretul că am lăsat să treacă atîtia ani fără să ne oprim, măcar două, trei zile, în Pisa.

Seara, cinăm în pitorescul şi excelentul restaurant *Da Bruno,* cu soţii Vettori şi prietenii lui. încerc să evoc emoţiile unui tînăr student român-în primăvara 1927 - trezindu-se deodată în faţa turnului. Apoi vorbim despre alte lucruri si îmi dau seama că memoria mă trădase: „emoţiile" pe care le evocasem le cunoscusem cu un an mai tîrziu, tot în faţa turnului, dar în alte împrejurări...

Pisa, 28 septembrie

De dimineaţă, două interviuri (imposibil să refuz pe Vettori!...). La 12,00 sosesc în maşina, de la Milano, Roberto Mussapi cu soţia. Roberto „reprezintă" (o spune cu o uşoară ironie) editura „Jaca Books". Dejunăm împreună, apoi alte două interviuri. Din fericire, gazetarii îmi pun întrebări interesante. (Aflu că unul din ei îşi pregăteşte doctoratul în istoria artelor.)

După-amiază, ceremonia la Academie (organizată, bineînţeles de Vettori). Sunt, nu înţeleg nici eu prea bine de ce, „sărbătorit". Vorbeşte Vettori, apoi un tînăr savant care cunoaşte multe din cărţile mele; preşedintele îmi dăruieşte o medalie şi mulţumesc cum pot, într-o italieneasca îndrăzneţ simplificată.

Vettori se întoarce la Florenţa; mîine dimineaţă va trebui să plece în Sicilia... Ne făgăduim să ne revedem cît mai curînd:..

între timp soseşte de la Roma Nina BataMi, curioasă să viziteze insula Elba. Cinăm numai noi trei, românii.

Insula Elba, 29 septembrie

Azi dimineaţă, de la 10,00 la 12,00, interviuri. Nu mă mai recunosc! Ca să nu mîhnesc pe Vittorio, şi nici pc cei de la Academie, de la „Jaca Books" etc., am acceptat toate cererile de interviu. Dar nu-mi închipuiam că vor fi atîtea...

în sfîrşit, la începutul după-amiczii, plecăm în maşina lui Mussapi la Piombino, ca să luăm vaporul pentru Elba. Este şi Nina Batalli cu noi. Vorbim trei limbi deodată, pentru că Roberto preferă engleza, iar soţia lui, limba franceză. Din fericire, discutăm mai ales literatură (de-abia acum descopăr că Roberto Mussapi este un admirabil poet...).

Traversare banală, pentru că cerul e acoperit şi ameninţă a ploaie. Ajungem la Elba pe întuneric. Portul şi împrejurimile - impresie detestabilă. Roberto ne asigură că nu va mai veni a doua oară: insula e prea tristă, portul pare părăsit, felinarele sunt prea rare şi prea palide...

Din fericire, notelul ***Airone,*** nou şi superb, ne împacă: nu ne venea să ne credem ochilor cînd am pătruns în hotel. Ne aşteptau cîţiva din membrii comisiei care mi-au decernat premiul şi proprietarul hotelului. (Am aflat mai tîrziu că şi-a început viaţa ca lucrător...)

După cină, ne adunam toţi într-un salon, ca să hotărîm „programul" de a doua zi, adică, în fond, interviurile...

Elba, 30 septembrie

De dimineaţă, interviul cu tînărul trimis de RAI. Parcă vorbesc italieneşte mai prost ca niciodată. (Inutil să le" explic - si tînărului de la RAI si celorlalţi - că îndată ce sunt silit să vorbesc în faţa unui „aparat", nu mă mai pot concentra şi nu-mi mai găsesc cuvintele...)

După-amiază, alte două interviuri. începuse să plouă, mărunt; îmi plăcuse atît de mult grădina din fata hotelului, încît sperasem că o să putem sta de vorbă plimbîndu-ne. Dar a trebuit să ne închidem într-una din camerele neocupate.

Spre seară, plecăm spre Martino în maşina lui Alfredo Cattabiani, scriitor şi gazetar venit de la Roma ca să asiste la ceremonie. Trebuia să aibă loc în celebra piaţă din Martino, unde se ridicase o tribună si se aliniaseră vreo două sute de scaune. Dar între timp se dezlănţuise furtuna. în acea jumătate de ceas, urcînd prin pădure, abia desluşind conturul turnan-telor-n-am zărit decît, la răstimpuri, umbrele palide ale cîtorva vile.

Cinăm într-un restaurant pitoresc, vreo sută de oaspeţi. Dar furtuna se înteţeşte şi plouă cu găleata; unul din gazetarii sosiţi de la Roma n-a îndrăznit să coboare din maşină si să traverseze Cei cîţiva metn care-1 despărţeau de restaurant. A aşteptat aproape un ceas, pînă 1-a zărit unul din chelneri şi i-a adus o umbrelă.' Dar cînd a intrat în sala de mese, era ud pînă la piele*. Avea totuşi umor, deşi părea posomorit: a început şă-şi întrebe vecinii cu ce personaj literar seamănă, aşa cum îşi storcea, ca o rufă spălată, mînecile hainei...

Adăpostiţi sub o umbrelă uriaşă, am ieşit- din restaurant şi ne-am refugiat în biserica vecină. Acolo, lîngă altar, se improvizase „recepţia": o masă lungă, acoperită.cu o stofă sobră, dar admirabil decorată. Nu erau decît şapte din cei doisprezece "membri ai comisiei. Preşedintele a vorbit, amin-tind pe scurt istoria „Premiului Insula Elba", apoi mi-a înmînat cecul. Am mulţumit, rostind acele cîteva fraze la care mă gîndisem în timpul cinei.

Dar adevărata surpriză a constituit-o concertul de flaut. Noaptea, pe furtună, într-o veche şi frumoasă biserică abia luminată, melodiile păreau desprinse dintr-un vis uitat, visat în copilărie.

Maşina a trecut încet prin piaţă şi am avut timp să privim tribuna şi cele două sute de scaune, aşteptînd corect, sub ploaie. Furtuna a încetat, brusc, cînd ne-am apropiat de hotel.

Roma, 1 octombrie

Am plecat la începutul după-amiezii. Portul Piombino ticsit de turişti. Cattabiani ne aduce în maşina lui pînă la Roma. Pasionantă discuţie: şi nu numai despre literatură. Am ieşit din ploaie, dar cerul rămîne acoperit, plumburiu.

Roma, 2-octombrie

Au apărut deja vreo patru, cinci articole şi interviuri, dar Ferrari care vine să mă vadă la hotel Piazza îmi spune că vor mai apărea şi altele. (Mă întreb, de unde ştie?...)

Roma, 3 octombrie

Vine Mario Bussagli cu fiul său, pasionat de simbolismul religios medieval. Discutăm proiectul „Gautama Buddha"" care-1 preocupa atît pe Ferrari: cel puţin zece secvenţe, de cîte o oră, la Televiziunea italiană.

Roma, 4 octombrie

Răcit, luptînd cu un guturai, rămîn ziua în cameră, citind. Seara invităm prietenii (Nina, Nicola, Pufuleţ) la restaurantul „Toto". Ca de obicei, lungă discuţie cu Nicola; a recitit de

curînd, primele cărți (poezie, roman, teatru) ale lui D'Annunzio şi a descoperit o seamă de lucruri interesante.

Paris, 5 octombrie

Am sosit, spre seară. Sper că am scăpat de răceală. Dar glezna piciorului drept e mai inflamată ca niciodată, deşi am umblat destul de puțin. (Notez aceste amănunte în speranța că vor fi de folos doctorilor pe care îi voi consulta, aici şi la Chicago. încă n-au decis dacă inflamarea e provocată de artrita reumatoidă, sau -e vorba de altceva, bunăoară, de tendonită.)

Paris, 7 octombrie

Azi am cinat cu soții Mac Ricketts si Adriana Berger. Christinel a rămas acasă, luptîndu-se cu răceala..

Mac a venit pentru o săptămîna la Paris ca să vadă hotelurile şi apartamentele în care am locuit, să se plimbe prin cartierele care erau ale noastre cu treizeci de ani în urmă. Speră, de asemenea, să mai găsească „documente" - scrisori, manuscrise, fotografii - pentru cartea pe care o scrie.

Paris, 9 octombrie

De la 2,00 la 4,00 cu Gyora Novak. Aranjasem această întîlnire prin telefon - el, la Londra, eu la Paris - acum cîteva săptămîni. Un bărbat frumos, de vreo patruzeci-patruzeci şi cinci de ani, cu un farmec neobişnuit. îmi arată planul, şi mai ales îmi vorbeşte despre ***Podul Păcii*** pe care îl va construi la intrarea în Ierusalim. Emoționant. A „visat" proiectul (o ; gigantică spirală înaltă de o sută de metri) într-o secundă, acum nu ştiu cîți ani. De fapt, nu e o ...spirală; nu ştiu cum s-o descriu. Va fi în întregime din metal şi aurită. Va ***întrupa*** sacralitatea Ierusalimului (Cetate a Păcii) - nu numai pentru credincioşii (sau necredincioşii) celor trei religii biblice, dar pentru oricine: politeist, „primitiv" etc, Cînd l-a văzut, acum doi ani, Dalai Lama, la Londra, i-a prins amîndouă mîinile în mîinile lui şi i-a repetat, de douăzeci de ori: „Trebuie s-o faci!...".

Novak îmi cere să compun cîteva pagini despre simbolismul si funcția acestui ***Pod al Păcii.*** Accept, dar îi atrag atenția că am fost suspectat, şi calomniat, de mulți în Israel. TSfumele meu ar putea servi ca pretext celor care se vor împotrivi proiectului. îmi spune că a aflat de toate acestea, dar că oamenii de ştiință care îl susțin l-au sfătuit să nu tină seama de ele.

Mi-e teamă că se înşală. Mi-ar părea rău; nu atît de reluarea campaniei împotriva mea, cît de compromiterea proiectului.

De la 4,00 la 6,00, cu Mac Ricketts. Nu-mi dau încă seama de „descoperirile" pe care le-a făcut în legătură cu viața mea în Parisul anilor 1945-1956.

10 octombrie

Deprimat, după lectura cărții lui Marin Preda: ***Cel mai iubit dintre pămînteni.*** N-am mai putut adormi, chiar cu cele două pilule „Ansiolin". Mă gîndeam mereu la ce-aş fi suferit rămînînd în țară profesor şi scriitor.

12 octombrie

La 'Sorbona, în amfiteatrul Turgot. Şedință inaugurală a Centrului Român, sub preşedinția lui Cicerone Poghirc. Sala arhiplină. Mă simt prost: bolnav, cu mîinile prinse în „mănuşi antiartritice; abia mişcîndu-mă, sprijinindu-mă în baston. Ar fi trebuit să iau loc lîngă preşedinte, pe estradă - dar n-am îndrăznit; as fi fost nevoit să spun cîteva cuvinte (ca fost preşedinte al Centrului), dar mi-era teamă; îmi aduceam aminte de anii 1948-1955. Comunicarea lui Ierunca despre Mircea Vulcănescu, pur şi simplu, admirabilă. Aş fi vrut să adaug doar acele cîteva cuvinte - ultimele lui cuvinte-pe care Mircea V. ni le-a transmis nouă, celor din Occident: „Să nu ne răzbunați!!!..."

13 octombrie

Azi după-amiază Barbăneagră şi echipa lui de la Televiziune au venit să continue filmul început acum vreo trei-patru ani. De la 5,00 la 7,00, cu reflectoarele în faţă şi pe lături. A trebuit să mă supun. Cunoşteam întrebările - dar nu răspundeam întotdeauna aşa cum aş fi vrut. în orice caz, am spus lucruri pe care le repetasem în multe din scrierile mele; dar uneori le-am spus fără nuanţe, poate chiar brutal.

Scriu această pagină ca să precizez următoarele: 1) acest interviu televizat nu exprimă decît aproximativ concepţiile mele; 2) textul nu va putea fi citat ca o referinţă la „sistemul" meu general (noul umanism „planetar", pe temeiul hermeneuticii recente a istoriei religiilor). Aş ruga pe executorii mei testamentari să ţină seama de această„depoziţie".

14 octombrie

între 2,00-3,00 mă duc la hotel ca să le spun „drum bun" soţilor Mac Ricketts, care se înapoiază mîine în North Carolina. Au sosit la Paris la 7 octombrie. Nu se putea găsi un moment mai nepotrivit: Christinel bolnavă, eu în convalescenţă după răceala de la Roma; două şedinţe de acupunctura; inaugurarea Centrului de Cercetări la Sorbona, invitaţii la masă, trei ceasuri de Televiziune (aseară) etc. Am avut doar prilejul să cinăm într-o seară la „Relais Normand". Din fericire s-a ocupat Adriana de ei. I-a plimbat peste tot: i-a arătat lui Mac casele sau măcar străzile unde am locuit. Mac a mai venit într-o după-amiază şi am stat de vorbă două ore. Dar n-am reuşit să răspund la toate întrebările, iar din manuscrisele promise, nu i-am dat decît fotocopiile primelor „compoziţii literare", din 1920.

Eram prea obosit (acupunctura? răceala?) ca să încerc a găsi lăditele sau dosarele al căror conţinut l-ar fi interesat.

17 octombrie

Cinăm la Alice Godel, cu Andree Chedide si soţul ei, si cu dr. Dolto-Marette, pe care o revăd după vreo douăzeci şi cinci

L

de ani. Cunosc numai în parte „cariera" pe care a făcut-o de atunci (cărţi, cicluri de conferinţe la Radio şi Televiziune etc.). îmi amintesc cu emoţie primele noastre întîlniri. Ma interesa, pe atunci, soluţia pe care o găsise; căci era, pe de o parte, catolică practicantă, iar pe de altă parte nu accepta nici o rezervă fată de construcţiile teoretice ale lui Freud. Izbutea totuşi (sau aşa mi se părea mie) să împace aceste două poziţii spirituale; găsise „soluţia". Dar mi-a fost imposibil s-o înţeleg.

18 octombrie

Termin de corectat şi de transcris textul despre Liviu Rebreanu pe care mi l-a cerut mai demult Mircea Zaciu. De fapt, este o lungă scrisoare către Zaciu, în care am încercat să-i povestesc cîteva amintiri. Copiez aici esenţialul.

„Nu-l întîlneam prea des pe Liviu Rebreanu, dar am avut norocul să stăm, de cîteva ori, îndelung de vorbă. As fi vrut să evoc mai ales convorbirile despre «arta şi metodele romanului» (cum îi plăcea să spună lui Mihail Sebastian). Uneori, observaţiile marelui scriitor păreau banale, datorită în primul rînd frazelor simple şi vocabularului limitat; dar nu erau. Dimpotrivă, revelau judecăţi, nuanţe şi intenţii care scăpau adesea ascultătorilor. îmi amintesc, bunăoară, de ***fiinctia creatoare*** a transcrierilor repetate, pe care am înteles-o în urma unei discuţii, prin 1934-1935. Toţi ştiam că Maestrul «scrie cu mare greutate», că «şlefuieşte stilul», în timp ce recopjază, pentru a doua sau a treia oară, manuscrisul romanului. Dar pentru Rebreanu, recopierea manuscriselor făcea parte din acelaşi proces de creaţie care începuse cu «viziunea originară» a operei şi se continuase cu alcătuirea primului «plan general» şi cu primele fraze scrise. Nu era vorba de «şlefuirea stilului», ci de redactarea în continuare a romanului. în prima sau chiar a doua versiune, romanul era «imperfect» în sensul etimologic al termenului; era, adică, «neterminat».

Maestrului îi plăcuse ***întoarcerea din rai,*** dar regreta că nu-l terminasem. Este doar primul volum dintr-o trilogie, am încercat să mă scuz. -Nu-ţi vorbeam de asta, mă întrerupse "Liviu Rebreanu cu zîmbetul lui blînd şi grav totodată. ***Acest prim volum*** este neterminat! Dacă l-ai fi transcris măcar o singură dată, ai fi descoperit multe lucruri pe care încă nu le cunoşti; lucruri importante pentru semnificaţia romanului (evident avea dreptate).

...A? vrut să pot 37>une nai ronlt despre valoarea culturală şi funcţia socială a literaturii în concepţia lui Liviu Rebreanu. Cum îi n«ânurisea odată lui Mihail Sebastian, un roman sau o piesă de teatru este asemenea unei case; munceşti mult ca s-o ridici, dar după aceea p locuieşti sau o închiriezi. La noi, însă, un roman este ca un lan de grîu; l-ai secerat, ai vîndut grîul - şi gata! în toamna sau primăvara următoare, ca să ai o nouă recoltă trebuie să semeni din nou...

Cunoşteam toti această situaţie a scriitorului român, dar Rebreanu căuta necontenit «soluţiile». Printre ele, îmi amintesc de importanţa pe care o acorda bibliotecilor publice (care ar putea cumpăra, direct de la editor, jumătate din tirajul initial) si traducerilor în limbile de mare circulaţie. într-una din ultimele noastre întîlniri (cred în iama 1939-1940), am îndrăznit să--mi mărturisesc îndoiala în orivinta traducerilor. Nu orice editură străină poate lansa un autor necunoscut, dintr-o cultură minoră sau marginală; cu rari excepţii, traducerea unei singure cârti riscă să treacă neobservată; încă si mai grav, o literatură necunoscută se impune prin traducerea a cît mai multor autori de calitate . Dumneavoastră, Maestre, am îndrăznit să-i spun, aţi fi mult mai bine cunoscut în străinătate, dacă, în loc de Perrin sau Lanciano din Carraba, ati fi fost editat de Gallimard sau Mondadori si dacă, alături de operele D-voastră, ar fi fost traduse si unele cărţi de Sadoveanu, Camil Petrescu, Matei Carâgiale, Blecher si alţii.

Mi-a dat dreptate. Dar cum am putea reuşi să interesăm acei cîţiva editori străini de mare prestigiu? Poate avem

noroc, am adăugat; norocul Danemarcei, bunăoară. Cultura daneză e cunoscută azi în toată lumea datorită aproape exclusiv a doi autori: Hans Christian Andersen şi Soeren Kierkegaard..."

20 octombrie

Tradiţionala „seară Eliade" la Barbăneagră. Cred că „tradiţia" a fost inaugurată acum vreo doisprezece-treisprezece ani; cam treizeci-patruzeci de invitaţi' (prieteni români, colegi francezi şi cîţiva cineaşti) pe care aş vrea să-i revăd înainte de plecarea noastră spre S.U.A.

Mă bucur că pot astfel reîntîlni anumiţi savanţi şi scriitori, abia întrezăriţi în timpu! vacanţei.

Dar, de data aceasta, oboseala mă stînjeneşte; trebuie să stau cît mai mult pe scaun, sau pe o canapea - şi cei care se apropie si-mi vorbesc nu sunt întotdeauna cei pe care i-aş fi dorit eu. La răstimpuri, mă ridic, mă sprijin în baston şi mă îndrept către un anumit grup. Uneori apuc de braţ pe*cineva (Antoine Faivre, Paul Goma etc.) şi-l trag după mine.

Ne întoarcem acasă nu prea tîrziu şi totuşi extenuat.

Nu mă aşteptam la această ultimă încercare iniţiatică - decrepitudinea bătrîneţii - dar trebuie să o înfrunt. Trebuie să-mi continuu „opera" (adică, ceea ce mi-a fost ursit să fac), cu toate invalidităţile care se aglomerează necontenit: pierderea memoriei, agravarea miopiei, oboseala fizică, durerile artritice si, mai ales, imensa greutate de a scrie lizibil...

21 octombrie

Vine să ne vadă doamna Louis Renou. (Ne-a invitat de mai multe ori la cină, sau la ceai, dar am fost mereu obligaţi să refuzăm.) O revăd după treizeci şi opt de ani. Vorbim despre indianistica franceză, după moartea lui Renou şi a lui Jean Filliozat. Teribilă melancolie, a cărei cauză mă prefac că n-o înţeleg...

. 25 octombrie

Aseară am cinat la soţii Mihnea Berindei, turcolog si excepţional „activist" în rîndurile rezistenţei româneşti la Paris. De la Monica, de la Marie-France, de la atîtia alţii auzisem mereu, în ultimii ani, despre curajul, imaginaţia si dîrzenia lui Mihnea Berindei. Dar aseară am avut prilejul să-1 ascult vorbindu-mi despre cercetările lui.

Cît de nouă şi interesantă mi s-a părut interpretarea politicii Imperiului Otoman, în epoca lui de glorie...

27 octombrie

Astă seară la ***Maison Roumaine*** vorbeşte Monica. Excelentă prezentare a terorii culturale din R.S.R. Ca de obicei, o informaţie zdrobitoare; ai impresia că Monica a citit toate cărţile și revistele din România și că n-a uitat nimic...

Chicago, 2 noiembrie

Am sosit aseară, amîndoi obosiţi. Am reuşit, totuşi, să I parcurg cele cîteva kilograme de hîrtie tipărită (majoritatea, informaţii din India, Africa etc. etc. si cereri de contribuţii pentru bolnavii din Africa).

Azi de dimineaţă regăsesc cerul albastru şi lumina toamnei - dar nu si entuziasmul de altădată. Melancolie. în biroul meu de la Meadville mă întîmpină alte multe kilograme de hîrtie: scrisori, reviste, pachete de cărţi, pe care nu mai reuşesc să le desfac, şi sunt silit să fac apel la secretarele de i alături. Mă întreb, cu groază, cît timp voi mai fi în stare să ţin 1 aceste creioane în mînă...

Chicago, 3 noiembrie

Aflăm că Joe Kitagawa, după operaţie, era atît de slăbit încît nu putea articula un singur cuvînt. Apoi, după nu ştiu cîte zile, a început să vorbească: dar numai în japoneză. Evelyn a trebuit să aducă una din studentele lui Joe, o japoneză, ca să afle ce voia să spună. Joe nu mai înţelegea limba engleză; studenta îi traducea în japoneză, frază cu frază, ce-i spunea Evelyn. Şi totul trebuia făcut repede, căci doctorii limitaseră „conversaţiile" la cincisprezece-douăzeci de minute pe zi.

Duminică, 4 noiembrie

L-am văzut pe Joe adineauri pentru douăzeci de minute. L-au adus acasă (după două luni de spital!...) alaltăieri. Nu arată prost, dar e slăbit şi vorbeşte cu greutate, căutîndu-şi cuvintele - iar vocea pare a fi a unui bătrîn.

6 noiembrie

îl văd pe dr.' Soerensen. îmi prescrie injecţiile eu aur. de ia • nceput (astăzi) cincizeci de mi ii grame. O dată pe săptămînâ. «'na ce «ini ..revin". Dar nu orea înţeleg ce vrea sa spună. .?.â-mi „revin" ain œ** Dureri? (nu prea am); rrlăbiciane mentală? în sfîrşit.,.

Merg cu e.rcutafc pentru ca g'esna piciorui:.! drept este inflamata. După ce o examinează, dr. Soerensen *hiv.* spune că e tendonită; nu are nimic de-a face cu artrita. Deocamdată, sa nu mă obosesc etc. Vom vedea mai tîrziu ce e de Scut.

Mai tîrziu...

10 noiembrie

Surpriza. Printre cărţile care mă aşteptau la Swift Hall, găsesc traducerea în limba cehă a ***Domnişoarei Christina*** (Odeon, 1984) şi cartea lui Stanislaw Tokarski: ***Eliade i Orient*** (o sută optezeci de pagini, Polska Akademia Nauk, 1984). Mă gîndesc, cu tristeţe, că nici un istoric literar român n-a scris despre această problemă - deşi măcar unii din ei ar fi fost în stare s-o facă.

12 noiembrie

îmî place această expresie a lui J.L.Borges, „las buenas causas perdidas...!"[1] îmi place şi pentru că poate fi înţeleasă în mai multe feluri.

„bunele cauze pierdute...!"

14 noiembrie

în biroul secretarelor si al administrației, la cîțiva metri de biroul meu - am descoperit astăzi o figură nouă. Mi se prezintă Chatterjee, bengalez din Calcutta. îi spun că acum cincizeci şi patru de ani am locuit în cartierul Bhowanipore, în Bakulbagan Road. îmi răspunde, zîmbind misterios, că şi el a locuit în Bhowanipore şi că e rudă (e drept îndepărtată) cu Rabindranath Tagore.

Cum spunea un personaj din nuvela mea ***Podul,*** „se întîmplă tot felul de lucruri..."

20 noiembrie

Aproape în fiecare zi, scrisori. Şi fiecare pagină „mă costă", cum se spunea în liceu.

Din fericire, hu mai tin cursuri, nici seminarii. Am tot timpul la dispoziția mea. Pentru corespondența cu străinii, mă ajută un student al lui Joe, Peter. Tot el îmi corectează si dactilografiază textele pentru ***Enciclopedie.*** De asemenea, mă ajută să clasez restul cărților din bibliotecă.

24 noiembrie

Pentru prima oară mă scol cu glezna piciorului drept „anchilozată". Nu pot umbla decît ținîndu-mă de pereți. Durerea mă ține în pat douăzeci şi patru de ceasuri.Christinel telefonează doctorului Soerensen; dacă criza nu încetează, o asigură doctorul, va veni a doua zi de dimineață şi-mi va face o injecție cu cortizon. Din fericire, dimineața durerea trecuse. Dar desi Soerensen recomandase ***rest, rest, rest!,*** mă duc pînă la Swift Hall. Aveam multe hîrtii de semnat. Cînd mă întorc, mă dor muşchii şi laba piciorului e umflată.

în fond, ar fi trebuit să integrez în ***Jurnal*** caietele de note şi comentarii, şi chiar unele citate (texte orientale si „primitive", prea puțin cunoscute); ar fi devenit o ***Summa*** fascinantă, deşi anevoie de citit - şi părînd, unora, pretențioasă.

Dacă măcar aş fi păstrat cîteva dosare de lucru, chiar insuficient datate; mi-ar fi plăcut să le recitesc, zece-douăzeci de ani mai tîrziu, împreună cu însemnările din ***Jurnalul*** propriu-zis.

As fi înțeles multe.

Abraham nu putea „înțelege" sensul sacrificiului lui Isaac; aparent, era un infanticid, şi totuşi Abraham ştia că Jahve nu-i putea cere un asemenea act. „Sacralitatea" sacrificării lui Isaac era camuflată nu în „profan", ci în negativul pus în „crimă". De comparat cu situația actuală; azi experiența religioasă e irecognoscibilă, pentru că e camuflată în contrariul ei, în a-spiritualitate, anti-religie, opacitate etc.

Din ***Jurnalul*** ei, descopăr că Virginia Woolf nu era fascinată de ***Ulysse.*** (Cf. ***Diary of a Writer,*** p. 46). Detaliu care ar trebui să cîntărească greu într-o Istorie a romanului modern.

Creştinismul cosmic, popular, unde Dumnezeu şi Isus apar țărăneşte. etc. Tendința paralelă teologiilor şi grupe care vedeau în Dumnezeu un ***alter-ego.*** Cf. articolul ***Cahier,*** cf. 6, 1980.

„Les mythes modernes sont encore moins compris que les mythes anciens, quoique nous sommes devores par les mythes. Les mythes nous pressent de toutes parts, ils servent â tout, ils expliquent tout."[1]

(Balzac, ***La vieille fille,*** Le livre de pbche p. 213).

. Inimitabilul Goethe: „Nu mi-am îngăduit niciodată să folosesc inducția!"

„Le monde ne sera sauve, s'il peut l'etre, que par des ***insoumis.*** Sans eux, e'en serait fait de notre civilisation, de notre culture..."[2] (G.ide, ***Journal,*** 24 Fevrier 1946).

[1] **„Miturile moderne sunt si mai puțin înțelese decît miturile vechi, cu toate că suntem devorați de mituri. Miturile ne asaltează din toate părțile, ele slujesc la tot, ele explică tot".**

[2] **„Omenirea nu va fi salvată, dacă poate fi salvată, decît de nesupuşi. Fără ei, s-a zis cu civilizația noastră, cu cultura noastră."**

Cît era de fericit Gide, crezînd încă, acum vreo treizeci de ani, că ***les insoumis*** ar putea rezista poliției statelor concentraționare?... şi cu toate acestea, avea dreptate: nu există altă soluție.

„If any two creatures grew into one, they would do more than the world has done"[1], Browning, ***The Flight of the Duchess.***

„II (Victor Hugo) ne portait pas encore la barbe, mais on savait qu'il la porterait"[2], Eugen Ionesco, ***Hugpliades,*** p. 88'.

25 noiembrie

11 văd. pentru a treia oară, pe Joe. Progresele sunt lente, rebuie ;ă doarmă - şi doarme foarte mult. Către seară, • be:- ;.;rcu; îşi caute cuvinteie: -..mecri nu înţeleşi ce vrea să ur,â. Dar eu m-am prefăcut tot timpul că-i îr

28 noiembrie

A tiu ca in timpul operației, mima lui Joe a încetat să bată pentru nu mai ştiu cîte secunde. Foarte probabil, o anumită secțiune a creierului a fost necrozată. Aşa s-ar explica uitarea limbii engleze, imediat după operație, şi atît de Senta recuperare a vorbirii. Doctorii au asigurat-o pe Evelyn I că, pînă la urmă, Joe va recupera cel puțin 80-90 la sută din j vorbire.

/ decembrie

Am neglijat acest ***Jurnal*** mai ales ca să pun la punct un capitol din ***Autobiografie.***

Nu stiu dacă am notat acest amănunt; încă din vară, am predat lui Guilloux o nouă selecție de eseuri: ***Brâncuşi et les'% mythologies,*** de editarea căreia se va ocupa Allain Păruit. Vreo şapte-opt eseuri sunt publicate în limba engleză. Nu mai - îndrăzneam să le traduc. In plus, multe texte vechi (unele, corectate şi amplificate) trebuie revizuite stilistic. Sunt fericit ***M*** că Păruit a acceptat această răspundere.

[1] „Dacă există două ființe care se pot contopi, ele vor face mai mult decît a iăcut omenirea."

[2] „El (Victor Hugo) nu purta încă barbă, dar ştia că va purta."

7 decembrie

Nu-mi dau seama de rezultatele noii serii de injecții cu aur. Mîinile au rămas tot atît de „închistate" si ***Tabaissement du niveau mental pare*** a se accentua.

Pe de altă parte, lucrez din ce în ce mai greu. Biblioteca, de două ori răscolită, a ajuns aproape inutilă; nu mai găsesc nici o carte si nu mai stiu dacă am dăruit-o unei biblioteci (în țară, la Meadville, la Regenstein) sau vreunui fost elev. Sau, pur şi simplu, a dispărut în timpul absenței mele.

10 decembrie

Ieri seară, la Palmer House, banchetul ritual al celebrei A.A.R. (American Academy of Religion); se comemorau cei şaptezeci şi cinci de ani de la înființarea Asociației. în cea mai vastă sală, la etajul VII, vreo optzeci de mese rotunde, cu cei peste şase sute de oaspeți. Preşedintele (Ray Hart) şi soția, eu şi Christinel, Chuck Long, Nathan Scott şi cel mai bătrîn preşedinte al societății „Biblical Studies" - ne aflăm pe estradă. Cina si discursurile lui Hart şi Chuck au ținut aproape două ceasuri. Apoi „Ritual Complex", compusă de profesorul Brown în onoarea mea: vioară, pian, oboi. în sfîrşit, scurta prezentare a lui Chuck (prezentare pe care trebuia s-o țină Joe Kitagawa), şi „dezvăluirea" operei lui Noguchi, intitulată ***Eliade*** (o nouă ***Coloană infinită,*** confecționată din hîrtie): darul (fără preț!...) pe care mi-1 oferea A.A.R.

Pentru prima oară în şaptezeci şi cincj de ani, Asociația omagia, public si „oficial", un cercetător al religiilor. Aplauze etc. Eram obosit - (trecuse de 1Q.30) şi deci îmi pregătisem cîteva pagini, am improvizat vreo douăzeci de minute. Cu succes, se pare (aşa îmi spun .toți). Deşi mie mi s-au părut fără interes. Aplauze; toți se ridică în picioare.

Urcăm apoi la etajul opt, la recepția organizată de preşedinte.

Palm Be.' "h, 25 decembrie

Am sosit azi noapte. Gazda noastră, Mrs. Extor, ne aştepta la aeroport. La ***Ocean Echo*** regăsim camera noastră la etaj, de unde se zăreşte Oceanul.

Azi dimineață ne-a deșteptat lumina: soarele străbătuse prin perdele. Cald. Cerul neobișnuit de albastru. Visul de azi noapte, în legătură cu ***Autobiografia (Notă*** din iulie 1985: Din nefericire nu l-am notat. Nu-mi amintesc nimic). Prima, lunga, preumblare pe marginea Oceanului.

Seara sosește Lizette, de la New York. Cinăm la admirabilul restaurant ***Crabe,*** unde Lydia ne reținuse locuri cu - multe zile înainte. Ne întoarcem la ***Ocean Echo*** aproape de miezul nopții, luptîndu-ne cu vîntul; nu ne dădusem seama cînd se pornise cu atîta vigoare.

Palm Beach, 26 decembrie

Azi noapte a plouat, dar, spre dimineață cerul se înseninează. Visul - în legătură cu „Introducerea" pe care va trebui s-o scriu la ***Encyclopaedia of Religion.*** îmi aduc aminte de o lecție de acum vreo doisprezece-treisprezece ani. Rezumă. ***(Nota*** din iulie 1985; Din păcate, n-am „rezumat" visul și, evident, l-am uitat).

De la 11,00 dimineața la 11,30 am lucrat în grădină. Am început capitolul XXIII din ***Autobiografie.*** Ara scris șapte pagini. (Sper că le voi descifra fără efort la transcriere.)

27 decembrie

Ieri după amiază, în camera noastră, am mai sCris două pagini.

îmi dau seama că sunt scrise la repezeală, dar n-am ce face. Important e să „continuu povestirea": primii ani petrecuți la Chicago. Voi corecta și voi adăuga (vor fi probabil, observațiile și comentariile cele mai semnificative) mai tîrziu, cînd voi ajunge cu , „povestirea" prin anii 1967-1968.

Seara, noi trei am invitat-o pe Lydia la cină. Lydia ne-a sugerat un restaurant care este în același timp ***caffeteria*** și magazin de delicatese. Am fost neobișnuit de nervos, fără să înțeleg de ce...

Scriu rîndurile acestea în grădină, după o plimbare de numai cincisprezece minute, căci nu trebuie să-mi obosesc piciorul drept (tendonita care mă plictisește de cîteva săptămîni). Mă întreb dacă trebuie să notez asemenea mizerii fiziologice. Dar poate îmi vor fi de folos mai tîrziu. Oricum vor evolua „mizeriile fiziologice" de astăzi, trebuie să învăț să trăiesc cu ele.

29 decembrie

Alaltăieri, numai două pagini. Ieri, aproape cinci. Vremea se menține magnifică. Scriu - dar și citesc - în grădină.

Azi dimineață, prima plimbare de o jumătate de ceas pe Middle Road. (Rolul pe care l-a jucat această stradă, și străzile învecinate, în ultimii patru, cinci ani! Cîte nuvele n-am compus, în gînd, cîte probleme ale ultimului volum din ***Histoire*** n-am meditat?... Și tot pe Middle Road am găsit acea bijuterie...) Ca de obicei, șopîrlele traversînd, speriate, trotuarul la auzul pașilor. Și aceleași flori roșii, galbene, albastre, ale căror nume le-am uitat de mult. Cîțiva fluturi. Surpriza: o coccinelă!... (Ar trebui să mă întristez dacă am ajuns să notez „descoperirea": în corola unei flori roșii, o biată coccinelă... Probabil că generația viitoare va cunoaște din milioanele de specii, doar muștele, țînțarii, fluturii cei mai banali, albinele și, să sperăm, cîteva coleoptere...)

Palm Beach, 1 ianuarie 1985

Zi de ploaie. Reiau lucrul la capitolul XXIII din ***Autobiografie.*** Reușesc să scriu trei pagini, după ce am corectat și am transcris vreo cinci, șase.

Ieri și alaltăieri, fără chef. (Poate pentru că mă gîndeam necontenit la prea multe „proiecte" în care m-am angajat. Tocmai acum, cînd sănătatea e mai șubredă ca oricînd...)

Aseară, revelion, la Lydia, cu soții Vergo, o văduvă și Donald Blackwood (fost om de teatru, acum bătrîn - dar atît

de bine crescut şi politicos, ca majoritatea homosexualilor; el nu se ascunde, locuieşte cu prietenul lui un apartament, se 1 pare luxos şi admirabil mobilat).

Ne întoarcem la ***Ocean Echo*** curînd după 10,00 noaptea. Dar Christinel şi cu mine citim pînă la miezul nopţii, ca să ne putem spune: ***Happy New Year!***

3 ianuarie

Ieri a venit G. Novak şi am stat de vorbă în grădină de la 4,00 la. 6,00 după-amiază. De fapt a vorbit mai mult el - si asta era interesant. Vrea cu orice preţ să scriu acel text istoric-filozofic despre ***The Gate of Jerusalem.***

Astă seară l-am invitat împreună cu soţia lui, Juddy, la' restaurantul ***Famiglia.*** Christinel, ca şi mine, încîhtaţi de *'4* proaspeţii noştri prieteni. La Novak nu ştii ce să admiri" mai întîi: curajul, imaginaţia, voinţa...

6 ianuarie 1

Lucrez pînă se face întuneric. Transcriu douăzeci şi nouă | de pagini. La 4 ianuarie, Novak a venit din nou să mă vadă. S-a făcut frig, dar cerul e tot atît de albastru.

Seara termin de citit (de recitit) ***A Boring Story*** a lui Cehov. Extraordinar de impresionant. Adorm tîrziu.

7 ianuarie

Plecăm din Palm Beach pe la 2,00. Vom lua avionul pe la 4,00. ***Deo concedente*** (cum îi plăcea lui Jung să spună), vom fi la Chicago, ora locală, pe la 6,00.

Chicago, 8 ianuarie

Ninge. In două ceasuri, campusul dispare sub zăpadă. Lucrez puţin: corectez şi transcriu cîteva pagini.

Treizeci şi cinci de ani. Vom sărbători nunta numai noi doi. Lucrez doar cîteva pagini.

10 ianuarie

Ieri îmi aduce aminte de nunta noastră de acum treizeci şi cinci de ani si de Stig Wikander, de soţii Puech şi soţii Dumezil. Azi dimineaţă primesc scrisoarea, senină şi tristă, a lui Georges Dumezil. îmi spune că Madeleine a avut o bruscă scădere a numărului celulelor roşii şi că i se face transfuzie de sînge. Adaugă: „Je ne-travaille plus depuis des semaines et je m'apercois avec effroi que cela m'est indifferent!"[1]

15 ianuarie

Primesc o scrisoare circulară ***Rewriting History: Life*** *Reeked with Joy,* alcătuită de Andern Henriksson. Prezintă fragmente dm lucrările scrise de elevii unui curs al lui despre ,iorsa lumii occidentale de ia Evul Mediu încoace. E pur şi .«•jmplu neverosimil. Dată n-aş şti că „lucrările" sunt la dispoziţia oricărui cercetător, aş fi crezut că e vorba de o glumă.' Ignoranta e atât de penibilă încît devine „hila-riant-creatoare". Aş vrea să citez numai cîteva pasaje, dar ***l'embarras du choixmă*** paralizează. Aleg la întîmplare:

"During the Middle Ages everyone was middle aged. Church and state were co-operatic. Middle Evil society was made up of monks, lords and surfs. It is unfortunate that we do not have a medieval European laid out on a table before us, ready for dissection. After a revival of infantile commerce slowly creeped into Europe, merchants appeared."

"In the 1400 hundreds most Englishmen were perpendicular. A class of yeowls arose. Finally, Eufope caught the Black Death.

The plague also help the amergence of the English language as the national language of England, France and Italy.

The Reformation happened when German nobles resented the idea that tithes were going to Papal France or the Pope thus enriching Catholic coiffures."

[1] **„Nu lucrez de săptămîni întregi şi constat cu groază că asta mi-e indiferent!"**

"The Popes, of course, were usually Catholic."
"The last Jesuit priest died in the 19th century."
"Louis XIV became King of the Sun."
"Vauban was the royal minister of flirtation."
"The Enlightenment was reasonable time. Voltaire wrote a book called Candy that got him into trouble with Frederick the Great."

"The French revolution was accomplished before it happened. The revolution evolved through monarchial, republican and totarian phases."

"History, a record of things left behind by past generations, started in 1815."

"Great Brittain, the USA and other European countrys had democratic leanings. The middle class was tired and needed a rest. The old order could see the lid holding down new ideas beginning to shake. Among the goals of the Chartists were universal sufrage and an anal parliment. Voting was to be done by ballad."

"Culture fomented from Europe's tip to its top. Richard Strauss, who was violent but methodical like his wife made him, plunged into vicious and perverse plays. Dramatized were adventures in seduction and abortion. Music labeled his seat "historical". Other countries had their own artists. France had Chekhov."

. "World War I broke out around 1912-1914. Germany was on one side of France and Russia was on the other."

22 ianuarie

Termin de scris capitolul XXII, ***„încep să descopăr America".*** Destul de lung: vreo cincizeci de pagini manuscris. Dar, la recitire, mi se pare mediocru scris; fâră sclipire; banal, repetitiv; prea puţine observaţii interesante. (E drept, voiam cu orice preţ să-1 termin cît mai repede.)

24 ianuarie

De alaltăieri seara bolnav; în urma unei indigestii!

Cu mare efort, corectez şi refac cîteva pagini din capitolul XXII. Adevărul este că scriu atît de greu încît oftez exasperat de cîte ori apuc tocul în mînă. Mă gîndesc: acesta e rezultatul a trei ani de tratament cu aur coloidal (am deja 2,5 grame). Şi somnolenţa, şi oboseala şi, mai ales, scăderea progresivă a memoriei si tuturor facultăţilor mentale.

/ februarie

Trei zile la Mitchell Hospital, pentru un nou check-up. Din fericire, mă asigură dr. Cohen, nimic serios. Bătaia aritmică a inimii, îmi spune, nu prezintă nici o primejdie. Analizele făcute (si în special acel impresionant Echocardiograf, cînd vedeam si auzeam muşchii inimii zbătîndu-se) sunt mai mult decît încurajatoare. Am inima unui om tînăr...

Oboseala? Somnolenţa ppst-prandială?... Fără importanţă, îmi spune dr. Coheri. Alt test îmbucurător: radiografia stomacului (după ce înghiţisem cele două pahare cu barium) nu mai arăta ulceraţiile gastrice identificate acum vreo cinci-sase ani. Părerea mea: probabil că oboseala suspectă de care sufăr e consecinţa injecţiilor cu aur.

9 februarie

Zvîrl vreo cinci kilograme de hîrtie: corespondenţa lui Conyers cu diverşi colaboratori ai ***Enciclopediei,*** copii după anumite articole, însemnările şi comentările mele în legătură cu „şedinţele de lucru". în total, vreo douăzeci de dosare pline, plus cinci mape cu articole.

Si totuşi biroul meu a rămas tot atît de haotic si supraîncărcat de dosare. Uneori sunt ispitit să telefonez la Regenstein cerîndu-le să vină si să încarce tot.

Palm Beach, 19 februarie

Am ajuns sîmbătă, 16 februarie, aproape de 10 noaptea Fericiţi că vom uita, timp de o săptămîna, gerul şi plictiselile de la Chicago.

A doua zi, duminică, ne trezeşte soarele. Aproape 80°.* Christinel telefonează lui Caroll Owen si află că doctorul^ Gerald J. Strauss mă aşteaptă a doua zi la 4,30 în cabinetul lui din 2625 N.E. 14th. Avenue, Wilton Manors, la vreo J patruzeci-cincizeci de mile de Palm Beach. Caroll ne-aff condus si ne-a reîntors cu maşina ei.

Prea complicat să rezum aici cum am luat această fiotărîre. Gyora Novak a fost impresionat de artrita mea şi de; rezultatele (psiho-mental dezastruoase) tratamentului cu aur. S-a interesat prin cunoscuţii şi prietenii lui, a consultat-o mai; ales pe Carroll, a cărei „specialitate" mi-e greu s-o definesc' (cunosc prea puţm din tot ce face).

Sfatul lor. sâ-l consult pe dr. Strauss, care „a făcut minuni*' cu acupunctura (învăţată iau perfecţionată ;n China) si,; chiropatia. Christine! a fost convinsă, dar eu am acceptata „experienţa" pentru 'că voiam să mai scap ie iama dinj Chicago.

Ieri, 18 februarie, l-am cunoscut pe acest faimos .„healer" care. ne-a mărturisit Carroll, i-a scăpat viaţa, cu mulţi api ml urmă. (Tot Carroll a fost aceea care i-a comunicat telefonic lui J Christinel, în timp ce eram la clinică pentru check-up, că'T tratamentul cu aur este, în cazul meu, dezastruos; ceea cel bănuiam de mult...) Dr. Strauss mă cucereşte de la început. După ce a citit raportul adus de la Chicago (rezultatul! analizelor) mi-a înfipt şase ace în ficat, în splină, în pîntece, îft:l piept şi în ceafă.

îl voi revedea mîine, 20 februarie. De data aceasta, o va? examina şi pe Christinel.

La întoarcere, pentru că voiam să cinăm într-un restaurant*^ pitoresc, Carroll ne propune ***D'Anjou,*** din suburbia Lake • Worth. Excelent.

22 februarie i

Timpul s-a menţinut, pînă astă seară, aşa cum nu ne | închipuiam că e posibil. Am cinat cu Mary şi Roger la f

D'Anjou. Ne-am întors aciim un ceas. încerc să rezum ultimele trei zile.

Miercuri Carroll ne-a condus la dr. Strauss. Alte şase ace, pe care le păstrez zece minute. îmi spune că e încîntat de rezultate: fluidele care se adunaseră (nu numai la încheieturile mîinilor si ale degetelor, cum credeam eu, ci şi în picioare şi anumite zone interne) au diminuat în chip simţitor. Trebuie să beau opt-zece pahare cu apă distilată pentru cîteva săptămîni. Să încetez aurul. (Asta hotărîsem şi eu şi-i spusesem chiar doctorului Soerensen să întrerupem injecţiile pentru un an, să mă conving dacă aurul m-a adus în halul de slăbiciune de acum o lună, sau... bătrîneţea...) Dr. Soerensen mi-a sugerat tratamentul cu prednison - dar Strauşş e contra.

Nu stiu cît de mult o poate ajuta pe Christinel. I-a luat vreo opt-zece radiografii, i-a prescris o seamă de exerciţii. Şi inevitabilele şase ace - care i-au provocat, a doua zi, dureri neaşteptate. Dar durerile au dispărut a doua zi - şi Christinel simţea cu adevărat o îmbunătăţire generală.

Azi am fost, tot cu Carroll, a treia oară la Wilton Manors. Dr. Strauss a renunţat la o călătorie numai ca să mă vadă încă o dată. Din nou, şase ace. Apoi, sfaturi: de două ori pe zi, să-mi tin triîinile în parafină fierbinte. (Ceea ce îmi sugerase dr. Soerensen cu mulţi ani în urmă). încolo, e foarte satisfăcut. îl vom ţine la curent, telefonic. îi făgăduim să revenim în aprilie.

23 februarie

Gyora Novak a venit să mă vadă la 5,00. Mi-a relatat „ultimele evenimente" în legătură cu proiectul ***The Gate.*** I-am făgăduit textul articolului (pe care-l aşteaptă ***New York Review of Books)*** în zece-douăsprezece zile (cel puţin, un text provizoriu, care va putea fi ameliorat după ce va fi citit de cîţiva savanţi şi jurnalişti). La 7,00 au sosit Judy Novak şi Carroll - şi (pentru a treia oară în cinci zile) i-am invitat pe toti la ***D'Anjou,*** ca să sărbătorim, cu şampanie ***Veuve Cliquot*** si vinuri franţuzeşti aniversarea lui Gyora. în fond, au venit de

la New York ca să ne vadă şi să stăm de vorbă despre visul lui - şi al meu (şi al multor alte zeci de mii): ***The Gate.***

24 februarie

Seara, cinăm la Novak în micul lor apartament. Cîteva note pentru următorul capitol din ***Autobiografie.***

Chicago, 25 februarie

La aeroport, unde ne-a condus Carroll, aflăm că avionul nostru are o întîrziere de un ceas.

Ajungem la O'Hare pe la 7,00. Din fericire, ne aştepta Stelian.

Mă duc la Meadville să văd dacă Peter (care în lipsa mea a încercat să pună ordine în sutele de mape, lădiţe şi cartoane din birou) a găsit dactilografia celor cinci-şase capitole din ***Autobiografie \l*** şi, în special, textele originale din ***Fragments} d'un Journal,*** I, cîte adunasem, după ce L. Bădescu m-a 3 anunţat că incinerase cele două exemplare dactilografiate.

N-a găsit nimic. Ultima speranţă: Adriana o fi trimis) ***Jurnalul*** la Biblioteca Regenstein.

27 februarieț

Ieri seara am cinat cu K. si Edward Levi la restaurantul" ***Hunan.*** Le vorbesc sumar, dar cu entuziasm, despre proiectul '• ***The Gate.***

Azi: întrebată dacă ştie ceva despre textele româneşti ale] ***Jurnalului,*** Adriana vine în biroul meu de la Meadville si-rni' găseşte repede întreg pachetul.

în sfîrşit, o bucurie... Dar mă doboară descurajarea, j dîndu-mi seama că abia mai pot scrie... Va trebui să învăţ sâ| dictez.

8martie

Invităm pe Evelyn şi pe Joe Kitagawa la restaurant, ca să-sărbătorim zilele noastre (8 şi 9 martie). Este prima „ieşire" **a** i lui Joe din august. încerc să nu mădas doborît de tristeţe. **Ca**

de obicei, pe seară, Joe oboseşte, (mai ales mental). îl înţelegem cu greutate şi totuşi toţi facem efortul să nu ne trădăm, rîdem, îl felicităm pentru cutare sau cutare lucru, schimbăm vorba. Am aflat mai demult că, în timpul celei de-a treia operaţii, inima şi-a încetat bătăile cîteva secunde, ceea ce a provocat, probabil, o necroză. Dar toţi sperăm că, cu timpul, Joe îşi va redobîndi vorbirea lui, atît de limpede şi de organizată.

9 martie

Alexandra si Saul Bellow ne invită - ca să sărbătorim ziua mea de naştere - la restaurantul /. ***and B,*** favoritul nostru de vreo doi ani încoace. Melancolie. Mă gîndesc mereu la Joe...

14 martie

Scriu din ce în ce mai rar în ***Jurnal.*** (Şi nici nu mă —-învrednicesc să ţin la zi ***Agenda,*** notînd măcar întîlnirile interesante.) Niciodată n-am cunoscut o asemenea perioadă de sterilitate, oboseală şi „detaşare" de ceea ce a însemnat pînă acum „viaţa şi opera" mea. E drept, scrisul mă chinuie (dureri la încheietura mîinii drepte de cîte ori cuvîntul e prea lung!...). Cînd nu am chef de lucru - citesc ce-mi cade sub ochi: cărţi de filozofie, reviste româneşti, romane etc. din fericire am de corectat (mi se trimit pachetele din două în două săptămîni) zeci de texte pentru ***Enciclopedie.*** Simt că-mi fac datoria de ***Editor-in-Chief,*** că nu-mi pierd timpul degeaba...

16 martie

Ieri n-am avut timp (nici dispoziţie) să continuu descrierea „situaţiei" în care mă aflu. Am impresia că tratamentul ultim (fără aur coloidal) sau experienţa cu acupunctura, de la Palm Beach, mi-a provocat reacţii negative. în primul rînd, „detracarea" şi scăderea bruscă a facultăţilor mentale (blocaj de cîte ori caut cuvîntul potrivit sau numele autorului pe care vreau să-1 citez, sau titlul unei cărţi faimoase etc.). Dar, pe de altă

parte, acest ***abaissement du niveau mental*** poate să fiei provocat de un proces accelerat de senilitate, la care nu măj aşteptam. Obosesc repede, chiar (sau poate, mai ales) fizici îmi trag cu greu sufletul după ce urc scările apartamentului nostru din Woodlawn Av. Sunt poate două luni de cînd n-am - mai umblat pe străzi mai mult de douăsprezece-cincisprezece minute (de acasă pînă la Swift Hall).

20 martie

Acum, că am început, trebuie să continuu. Problema cea | mai gravă: haosul hîrtiilor mele (caietele de ***Jurnal,*** mânu-**1** scrisele, corespondenţa, dosarele cu note şi lădiţele cu studii **f** şi articole despre mine). Dacă aş fi invalidat pe neaşteptate, nimeni nu va şti ce aveam de gînd să fac cu ele, ce materiale: vor fi trimise la Regenstein, în Place Charles Dullin, lai Culianu, la Biblioteca (Societăţii) Academiei America-J România (profesor Manea-Manoliu). Va trebui să explic; darJ cum? cui? îmi spun că, cu puţin noroc, voi ieşi şi din criza| aceasta şi voi începe prin expedierea cărţilor româneşti (vreolj trei-patru sute, restul le-am dăruit deja Bibliotecii; Regenstein) la sediul AAR.

A doua fază: dăruirea altor cîteva sute de volume! Bibliotecii Meadville, unde îmi rămîn uşor accesibile si au| şansa să nu fie furate (ca la Regenstein).

în orice caz, înainte de plecarea noastră vor trebuif expediate la Paris toate cărţile mele, în diferite ediţii şi' traduceri, împreună cu anumite manuscrise, *Jurnalul şl* o parte|**j** din corespondenţă. (Probabil că *Jurnalul* îl vei lua cu mine. Am nevoie pentru continuarea *Autobiografiei.)*

Washington, ***15aprilien***

Alf Hiltebeital şi Diana Apostolos - Cappadona vin să ne 1 ia de la aeroport. Avem rezervată la *River* ***Inn*** o cameră, spaţioasă cu chicinetă. Seara, la rugămintea "mea. suntem. lăsaţi singuri. Cinăm la restaurantul hotelului, apoi urcăm .la noi si ne culcăm. Amîndoi foarte obosiţi.

Washington, 16 aprilie

Surpriză: pomii înfloriţi, lalele şi flori de primăvară tîrzie în fiecare curte.

După-amiază, vine să mă cunoască rectorul, Lloyd Hartman Elliott, însoţit de decanul Facultăţii „Religious-Studies", şi alţi doi profesori. Discuţie (din fericire, mă simt „în formă") de la 4,00 la 5,00. Seara cinăm la Alf, împreună cu soţii Nasr si fostul meu student Charles White. Nasr ne povesteşte cum a scăpat din Teheran. Mă întreabă dacă am primit traducerea persană a cărţii ***Le sacre et le profane,*** apărută de curînd. (Habar n-aveam.) Şi sunt anunţate şi alte traduceri, adaugă Nasr. îmi făgăduieşte că mă „va ţine la curent".

Ne întoarcem la ***River Inn*** aproape de miezul nopţii.

Washington, 17 aprilie

Zi superbă. Cerul e mai albastru ca la Chicago.

Alf vine la hotel la 3,00, ca să mai afle ce se întîmplă în Swift Hall şi cum evoluează programul Istoriei Religiei. E tulburat de faptul că Wendy, atît de erudită şi sclipitoare, nu ia în serios „Sacrul".

La 4,00 ne îndreptăm, în maşina Dianei, spre Universitate. Aproape două ceasuri de discuţie-„întrebări" şi „răspunsuri" - cu membrii cursului predat de Alf şi Diana, plus alţi trei profesori (antropologie, filozofie, artă) în iarna şi primăvara aceasta despre „M.E. istoric al religiilor şi artist". Deşi nu mă fac de rîs, nu sunt „în formă"; îmi caut cuvintele etc.

Pe la 5,45 mă simt brusc obosit şi punem capăt discuţiei, îmi dau încă o dată seama că nu mai sunt capabil să „discut" ca altădată. Ştiam eu (instinctul!!... cum spunea tata) de ce refuz conferinţele si discuţiile, de ce am ezitat atîta înainte de a accepta invitaţia lui Alf Hiltebeital. Foarte probabil, conferinţa de mîine ***(Homo faber and Homo religiosus)*** va fi cîntecul lebedei. După cincizeci şi cinci de ani de conferinţe improvizate sau citite în româneşte, franţuzeşte şi englezeşte, nici nu e asa de rău.

Washington, 18 aprilie

Ceremonialul-a decurs mai bine decît mă aşteptam. Diana a venit să ne ia la 7,00. La Universitate reîntîlnesc pe rector, pe decan si ceilalţi profesori pe care îi cunoscusem alaltăieri, plus alti cîţiva. îmbrac roba şi pătrundem în procesiune, vreo treisprezece-paisprezece, cu rectorul în frunte - în sala pe trei sferturi plină. M i se conferă titlul de ***Doctor honoris causa*** in Humanities; textul citit de rector, aproape superlativ. Prezentările, scurte dar foarte elogioase. încep să-mi citesc conferinţa la 8,00 şi închei lectura la 8,55. Aplauzele se prelungesc cîteva minute.

Ne retragem de pe estradă şi traversăm sala tot în procesiune. Mă simt din nou obosit (stătusem în picioare prea mult, vorbisem aproape un ceas). încerc să mă odihnesc pe o bancă, dar cîţiva auditori se apropie, mă felicită, îmi pun întrebări. O maşină ne conduce la Clubul Universităţii, unde avea loc recepţia (brînză, fructe, vin alb etc.). Reuşesc să-mi odihnesc vocea păzit de Diana şi de un alt tînăr profesor, Mac Ricketts. Venise şi el împreună cu soţia.

Din toate părţile, elogii. Ce păcat că nu mă pot lăsa antrenat în discuţii.

Revăd pe Razi si soţia după vreo cincisprezece-douăzeci de ani. încheiem, seara la ei în George Town, unde îl vizitasem în iarna 1957, cînd venisem la Washington şi fusesem găzduiţi de Richman, care mă invitase să ţin o conferinţă la „Centrul" lui (imposibil să-mi reamintesc numele instituţiei pe care o crease şi pe care o conducea).

Deci, aşa cum hotărîsem, cîntecul lebedei. Sunt destul de mulţumit.

Washington, 19 aprilie

Cerul e tot atît de albastru, dar căldura mi se pare anormală: 90° Fahrenheit!

Vizităm, „ghidaţi" de Arthur Smith, Muzeul Phillips. Sper că voi putea sta de vorbă mai pe îndelete cu Arthur Smith, artist, pictor şi profesor de Istoria Artelor la Universitate. Spre deosebire de ceilalţi colegi - Alf şi profesorii de filozofie şi antropologie - Smith vorbeşte perfect franceza şi (cel puţin aşa îmi spune) ar fi citit, la Paris, toate scrierile mele literare.

Ne întîlnim la 4,00 pentru a continua convorbirea. Dar după două ceasuri încep să simt oboseala şi mă reîntorc la hotel. Sperăm amândoi că vom avea mai mult noroc mîine.

Washington, 20 aprilie

La 3,00, scurtă vizită la John Nef; a căzut în baie, si-a rupt braţul, a fost transportat la spital şi operat; dar a survenit o infecţie, cu care se luptă şi acum. S-a întors acasă ieri seară.

Evelyn, tînără, radioasă. A fost la înmormîntarea lui Chagal. Cînd John intră în salon, ţinut de amîndouă braţele de valetul pe care l-au angajat după accident, abia miscîndu-si picioarele - îmi dau lacrimile... Zadarnic stăm de vorbă despre „opera lui imensă" şi altele. Am impresia că asist la o altă înmormîntare...

De la 4,00 începe „programul". într-un salon cu fotolii si canapele confortabile, cu mese şi măsuţe, vom rămîne aproape şapte ceasuri. Din fericire, Christinel n-a venit de la început; căci pînă aproape de 6,00, am răspuns la întrebările studenţilor şi profesorilor. Charlotte şi Nathan Scott au sosit de la Charlottesville pentru această „recepţie" (trei ceasuri de maşină - şi vor trebui să fie acasă înainte de miezul nopţii), iar Chuck Long sosise cu avionul. Mai erau si alti foşti studenţi ai mei: Norman Girardot (terorizat de soarta Istoriei Religiilor în SUA ***după*** ce eu nu voi mai fi), Mac Ricketts (care mi-a adus ultimele capitole traduse din ***Autobiografie,*** II), Charles White şi alţi cîţiva. Trecuse de 11,00 noaptea, şi nu mă înduram să plec. în fond, ştiam că era, într-adevăr, „cîntecul lebedei": ultima mea conferinţă publică, urmată de discuţii...

Am scris paginile acestea ca să nu mă las ispitit de insomnie...

New York, 21 aprilie

Soții Hiltebeital si Girardot, si Diana, ne-au condus la aeroport.

Mă simt tot mai obosit, dar îmi repet mereu că am împlinit 78 de ani si, la o asemenea vîrstă...

New York, 22 aprilie

Conyers şi Beverly Moon vin să mă vadă la începutul după<-amiezii. ***Enciclopaedia*** trebuie să apară în decembrie 1986. Ultima ***dead-line*** pentru articolele în întîrziere: decembrie 1985. (Şi eu am încă de scris vreo sută de pagini dactilografiate, plus ***prefața...)***

Chicago, 24 aprilie

Ieri de la 3,00 la 8,00 seara am lucrat la ***Jurnalul*** 1949, încercînd să stabilesc textul românesc după caietele originale şi după cîteva fragmente publicate în reviste. Mi-au trebuit ***cinci*** ceasuri ca să pun la punct cîteva pagini! Azi am reluat lucrul. Au trecut două ceasuri; sunt obosit, exasperat. Am impresia că nu voi termina niciodată. Şi cred că am consacrat deja acestei munci cel puțin şaizeci-şaptezeci de ore!...

Toate acestea, pentru că bietul Lucian Bădescu, distrugînd cele două copii dactilografiate, a crezut că traducerea lui va lua locul originalului.

30 aprilie

Munca asta idioată am fost obligat s-o continuu cîte patru-cinci ceasuri în fiecare zi. Reuşesc „să pun la punct" cîteva pagini. Dar de cele mai multe ori, în dimineața următoare descopăr că am uitat ceva, sau (şi mai stupid!) că am transcris, cu enormă dificultate, pagini deja transcrise de Adriana, sau care figurau în manuscrisul original (nu ***Caietele,*** ci selecția pe care o făcusem, acum vreo cincisprezece ani, ca s-o dactilografieze Christinel).

/ mai

N-as vrea să mă lamentez, dar asa e: desi stau la birou cel puțin şase, şapte ore pe zi, ***nu fac nimic!*** Adică, în fiecare zi reiau alt ***work in progress,*** fără a încheia nici una din aceste lucrări. într-o zi capitolul despre hinduism din ***Histoire IV;*** a doua zi, capitolul despre religiile australiene; a treia zi, recitesc o bună parte din articolele mele româneşti (1945-1965) şi încep selecția şi corectarea lor, în vederea ediției de care îmi vorbea C. Poghirc vara trecută... Si în fiecare seară, acasă, încerc (uneori reuşesc) să citesc şi să judec circa patruzeci-cincizeci de pagini dactilografiate pentru ***Enciclopaedia of Religions.***

Dacă aş fi brusc invalidat, nimeni nu s-ar putea descurca în haosul biroului meu. Uneori gîndul acesta mă terorizează, îmi spun că trebuie să adun diferite caiete de ***Jurnal,*** să clasez măcar o parte din manuscrise, să precizez ce să rămînă la Regenstein etc.

3 mai

N-am însemnat „ieşirile" la restaurante ***(J. and B., Hunan)*** cu soții Bellow, Ed. Levi, cu Francois Furet etc.

Surpriza: scrisoarea lui Pericle Martinescu (pe care nu l-am mai văzut de aproape cincizeci de ani) şi cartea lui de amintiri, în care introdusese si interviul cu M. Handoca. Evident, am citit-o în aceeaşi seară. Evocă tinerețea noastră, anii 1932-1939, cu o memorie excepțională. Nu uitasem acea epocă prodigioasă, dar nu mă mai gîndisem la ea de foarte mult timp...

8 mai

Adriana îmi rezumă articolul lui Northrop Frye din 1959, despre mine (mai precis despre primele cărți traduse pînă atunci în englezeşte}...

Adriana e furioasă ca acest text din 1959 a fost reprodus într-un \o\um Jin 1978, reedkat în 1981 şi 1985, fără nici o

notă adițională. Deci, marele nostru Frye n-a mai citit nimic de mine; şi nici articolele şi monografiile închinate scrierilor mele literare... -

9 mai

Acum cîteva zile mi-a telefonat decanul, Chris Gamwell, întrebîndu-mă dacă poate veni să mă vadă. îmi dă această veste (pe care trebuie s-o păstrăm secretă pînă la 30 mai): Preşedintele, ***Trustees*** şi Senatul Universitar au hotărît, în unanimitate, să creeze: „Mircea Eliade chair for History of Religions". Astfel, îmi explică Chris, voi continua să fiu prezent la Universitatea din Chicago. Precizează că este pentru prima dată cînd se „onorează" astfel un profesor ***emeritus.***

Recunosc că vestea ne-a bucurat, şi pe Christinel, şi pe mine.

10 mai

Aseară, recepția şi banchetul de la Quadrangle Club, precedată de două conferințe, în Swift Hall, despre cei zece ani ai decanatului lui Joe Kitagawa.

La banchet, cîteva omagii şi toasturi. Chris G. mă rugase să vorbesc si eu: un toast de două-trei minute. Zadarnic am pregătit textul, în care evocam prietenia noastră. Ca de obicei, am improvizat; de abia am avut timp să amintesc de prima noastră întîlnire la Ascona, în vara 1955.

Eram în stînga decanului, iar Joe în dreapta lui, alături de Evelyn. Mi-a spus ceva (mulțumiri?), dar n-am înțeles nimic. Imensă tristețe. Joe a avut, desigur, o hemoragie cerebrală. N-a îndrăznit să vorbească. Strîngea doar mîinile zîmbind politicos, şi-şi îmbrățişa prietenii.

Au trecut deja opt luni de la operația fatală (a doua, cînd inima i- s-a oprit pentru nu ştiu cîte secunde) şi recuperarea limbajului merge tot mai încet...

13 mai

încerc să mă conving că nu am prea mult de lucru înainte de a deveni cu totul şi cu totul ***liber,*** adică de a-mi încheia „opera". într-adevăr, ce trebuie să scriu?

I. Două capitole ***(Oceania, Hinduismul)*** şi capitolul final din ***Histoire IV,*** cam o sută-o sută zece pagini dactilografiate.

II. Trei articole (cam patruzeci-cincizeci pagini dactilografiate) şi introducerea (zece pagini) la ***Enciclopedie.***

III. Vol. II din ***Autobiografie.***

Nu-mi dau seama de numărul paginilor. Am, cred, vreo sută cincizeci pagini dactilografiate, reprezentînd anii 1938-1958. Aş vrea să pot „povesti", cît ar fi de sumar, evenimentele şi viața mea între 1958-1977. Aş putea adăuga - într-un scurt Epilog - operele, „onorurile" şi organizarea ***Enciclopediei,*** 1977-1985. Dar chiar dacă nu voi ajunge să completez ***Autobiografia Has*** vrea să scriu măcar o parte din „experiența americană" si să rezum credințele si ideile mele de „venerabilă maturitate"...

Cu puțin noroc (şi întreaga mea viață s-a desfăşurat sub semnul norocului!), poate aş reuşi. Dar mă lupt cu obstacole nebănuite pînă acum cîțiva ani: scriu cu mare greutate; simt că mă detaşez de „operă"; şi, mai ales, îmi pierd vremea cu mărunțişuri (refacerea ***Jurnalului,*** împărțirea cărților, „problemele" pe care le ridică imensa corespondență cu străinii si românii, organizate de Adriana anul trecut. Ce să fac cu aceste lăzi? Să le dăruiesc, pe toate, Bibliotecii Regenstein? Dar scrisorile primite de la români în ultimii douăzeci şi cinci de ani, atît de prețioase pentru înțelegerea diasporei româneşti, nu ne pot interesa decît pe noi...).

15 mai

Recitesc ultimele trei pagini. Ce simplu ar fi fost dacă am fi avut ***urmaşi,*** dacă ar fi trăit Sibylle sau loan Cuşa...

Boulder, 18 mai

Am ajuns ieri după-amiază. Locuim tot la Hilton Hotel. Invităm la cină pe David Carrasco, Jane şi cei doi prieteni ai lor.

Azi la 12,00, o parte din membrii „Seminarului Eliade" invitaţi de prof. Senash („Academy of Independent Scholars"), în splendida lui casă în pădure. După dejun, un ceas de discuţie în legătură cu ***The Old Man and the Bureaucrats (= Mântuleasa).*** Apoi cu toţii la Universitate, pentru „ceremonie". Păstrez programul, mai ales pentru titlul: „Reception for Mircea and Christinel Eliade". Muzică (Händel, Bach etc.) urmată de o scurtă introducere a lui David, o lectură din ***The Old Man*** (Jane Swanberg) şi dansurile româneşti, executate de fetitele prof. Mircea Fotino. Ascult, de asemenea, fragmente din studiile pe care mi le-au consacrat trei profesori, membri ai „Seminarului Eliade": Dawn: ***Mircea Eliade in Perspective.*** Volum pregătit şi editat de David Carrasco si Jane Swanberg. De abia acum am prilejul să-1 văd, să-1 răsfoiesc. Fragmente din scrierile mele şi trei conferinţe ale membrilor seminarului si multe, foarte multe fotografii.

Semnez, aproape un ceas, exemplarele cumpărate de amatori.

Seara cinăm, numai noi doi, la Ingrid şi Mircea Fotino.

Boulder, 19 mai

întîlniri si discuţii. Timpul e morocănos şi pe seară începe ploaia. David plănuise cina într-un restaurant celebru, în munţi, la o oră de maşină. Dar ne este teamă, căci, acolo, începuse să ningă. Cinăm, cu tot grupul, într-un restaurant franţuzesc.

Vom pleca mîine dimineaţă.

(N.B. Aceste două pagini au fost transcrise. Erau aproape ilizibile.)

Chicago, 21 mai

Primesc scrisoarea „oficială" de la Preşedintele Universităţii, Hanna Gray. Merită să fie reprodusă.

Dear Mr. Eliade,

I have the privilege of informing you that the University's Board of Trustees has formally established a new chair in your honor, to be designated as the Mircea Eliade Professorship in the History of Religions.

We are all delighted by this action. It is taken in recognition of your exceptional contribution to the world of scholarship and of distinction you brought to this University.

With every best wish,

Cordially
Hanna Halborn Gray[1]

22 mai

Regret că într-una din ultimele lecţii de anul trecut, cînd vorbeam de docetism şi mai ales de ispita docetismului, în faţa căruia sucumbă atîtea ascetisme şi fanatisme creştine (scîrba, oroarea aproape" patologică de trup - în pofida credinţei în întrupare), regret că nu le-am amintit studenţilor de acest pasaj din ***Jurnalul*** lui Andre Gide (24 aprilie, 1907); „Mme de Watterville. Grande «distinction» morale. Mais croit un peu trop que les vrais poetes ne vont jamais aux cabinets."[2]

[1] **Stimate Die Eliade,**

Am onoarea de a vă informa că Senatul Universităţii a înfiinţat oficial, în onoarea Dvs., o nouă catedră, ce va purta numele „Mircea Eliade, Profesor de Istoria Religiilor".

Suntem cu toţii încîntaţi de aceasta. Hotărîrca a fost luată ca urmare a recunoaşterii contribuţiei Dvs. excepţionale în domeniul învătămîntului cît şi reputaţiei aduse Universităţii.

Cu cele mai bune urări,
Hanna Halborn Gray

[2] **„Mme de Watterville. Mare «distincţie» morală. Dar crede un pic prea mult că poeţii adevăraţi nu merg niciodată la toaletă."**

25 mai

încă de anul trecut i-am dăruit lui Larry Sullivan aproape totalitatea lucrărilor despre religiile sud-americane. Lui Bruce Lincoln abia am apucat să-i dau vreo zece volume despre indo-europeni, dar i-am făgăduit restul (mai ales, opera completă a lui G. Dumezil, tot Wikander, G. Devoto, Bosh-Gimpera, şi alţii).

Textele sanscrite şi lucrările de indianistică, lui Wendy O'Flaherty, ***Barabudur*** şi alte lucrări despre buddhism lui Reynolds. Dar cîte alte sute şi sute de cărţi preţioase nu-mi rămîn de împărţit la foştii elevi şi actuali colegi! Asta, înainte de a dărui ce-a mai rămas (şi a mai rămas destul!...) bibliotecilor Regenstein şi Meadville.

Nu prea înţeleg de ce-am simţit nevoia să scriu nota aceasta. Ar fi fost mai util dacă aş fi întocmit lista celor la care mă gîndesc. Dar asemenea exerciţiu mă deprimă repede şi prefer să-1 amîn pentru... altădată.

13 mai

Ieri, de la 4,30-5,30, „recepţie" în onoarea mea. Vorbesc: Larry Sullivan şi Frank Reynolds.

La 7,00, cina; la „desert" iau cuvîntul Bob Grant şi Wendy O'Flaherty: apoi, destul de lung şi pitoresc, vorbeşte Jerry' Brauer despre „peripeţiile" instalării mele la Chicago. Aflăm că cel care a donat "un milion de dolari (şi care vrea să rămînă anonim) a insistat să se creeze o nouă catedră de Istoria Religiilor purtînd numele meu. Crezusem la început că Senatul Universităţii hotărîse să numească astfel catedra pe ; care am ocupat-o eu aproape treizeci de ani.

1 iunie 1985

De cîteva săptămîni sunt confiscat de lucru la ***Enciclopedie*** şi de pregătirea textului românesc pentru ***Fragments d'un Journal I.*** Am încheiat, în sfîrşit, compilînd din ***Shamanism*** lungul

articol pentru ***Enciclopedie.*** La 31 mai, seara, cinăm la dr. Sabău: locuieşte la vreo treizeci km. de Chicago.

* * *

Se deschide Art Fair. Mă mulţumesc să privesc o duzină două de „exponate": picturi, bijuterii, stofe, panglici. îmi amintesc de curiozitatea cu care examinam această expoziţie în primii noştri ani de Chicago...

Dar sunt obosit, fără chef; în fond, sunt bolnav: artrita-reumatoidă sau doar consecinţele tratamentului cu aur. Si am încă atîtea de făcut înainte de plecare...

11 iunie

Ieri după-amiază, interviu cu Kenneth Woodward, de la ***Newsweek.*** Este şi Martin Marty de faţă. Nu-mi dau seama cît am fost de prost; în orice caz, am fost mediocru. Mai ales că vedeam pe masă, lîngă mine „aparatul". Aş fi refuzat acest interviu dacă n-aş fi aflat de la Marty că Woodward a citit cîteva cărţi ale mele si e ***realmente*** interesat...

Iar azi a trebuit să stau de vorbă (tot un interviu, pentru o excelentă revistă iugoslavă) cu indianista Milita - elevă a lui Wendy. De data aceasta, convorbirea m-a interesat. (Aflu, între altele, că traducerea sîrbocroată a ***Le Yoga -*** admirabil tipărită - a avut mare succes şi va apărea curînd într-o nouă ediţie.)

Chicago, 14 iunie

Toate proiectele pentru transportarea la Paris a manuscriselor şi articolelor mele etc. - au rămas baltă. M-am mulţumit să adun majoritatea cărţilor mele şi să le încredinţez lui Folescu, pentru a fi expediate prin avion. Am reuşit să selecţionez şi cîteva dosare: materialele de care voi avea nevoie vara aceasta la Paris. Cele zece-douăsprezece caiete din ***Jurnal*** le voi lua cu mine.

înţeleg că pentru a putea expedia întreaga arhivă (nu vorbesc de 90 la sută din corespondenţă, dăruită Bibliotecii) mi-ar trebui vreo cîteva săptămîni de lucru; sper că o voi putea face la toamnă.

15 iunie

Ziua întreagă la birou, încercînd să fac ordine. Am reuşit doar să curăţ masa şi să grupez cîteva dosare pe care mi le va expedia Peter.

Paris, 21 iunie

Suntem încă, amîndoi, somnoroşi şi obosiţi...

Ieri seară au venit Ieruncii şi Dinu Noica, însoţit de Simina, nepoata la care locuieşte. Am discutat exclusiv problema publicării traducerii franceze a lui Lucian Blaga. Dinu Noica a descoperit originalitatea - şi noutatea, actualitatea - gîndirii lui Blaga. A selecţionat texte din principalele lucrări (în ţară) şi a obţinut dreptul de a aduce manuscrisul (patru sute cincizeci de pagini dactilografiate). I-am făgăduit mai demult, într-una din scrisori, să găsesc editor. Mă voi adresa mai întîi lui Jean-Luc Pidoux-Payot.

Aproape că n-am stat de vorbă cu Ieruncii. Dinu, pare-se, e deprimat de ce se întîmplă în ţară şi îi e teamă că însăşi cultura românească ar putea fi anulată...

iunie

Piaţa din fata ferestrelor noastre începe să dispară. Lucrătorii au spart cimentul, au scos trotuarul. Azi, arată ca o piaţă după bombardament: sfărîmată. Aud un bărbat spunînd că Place Charles Dullin „va deveni cea mai frumoasă piaţă din [arondismentul] al XVIII-lea". Nu!, nu, îl corectează bătrînul cu care vorbea; „va fi cea mai frumoasă piaţă din Paris!..."

îmi repet aceste cuvinte de cîte ori mă asurzesc tîrnăcoapele şi maşinile cu care cei cîţiva arabi sparg cimentul pieţei Charles Dullin..

28 iunie

Aseară, această aventură neverosimilă (pentru mine, cel puţin, care credeam că, la şaptezeci şi opt de ani, am învăţat să mă apăr...) Anul trecut am fost invitat de prof. Chris Vidai la o şedinţă a Cercului Dasypeltis, „soiree en l'honneur de M.E.". M-am scuzat cum am putut, dar am făcut greşeala să promit că voi veni anul acesta. Credeam că e vorba de un dialog între cîţiva tineri scriitori şi artişti, la care aş fi adăugat si eu cîteva observaţii.

Acum cîteva zile am primit invitaţia la a „41-eme Seance du Cercle Dasypeltis", Cafe de Flore, 1er etage. Un mic afiş pe hîrtie colorată, prevăzut cu un unicorn, anunţînd „onorarea" mea. Invitaţia sub semnul unicornului mă linişteşte oarecum: e vorba desigur de un cerc intim. Nu voi risca să găsesc etajul întîi ticsit de „admiratori" si curioşi.

într-adevăr, l-am găsit aproape gol. După cîteva minute s-a apropiat de mine un tînăr scund, cu barbă neagră, opulentă: Monsieur Vidai. M-a aşezat la o masă, între două perechi al căror nume nu l-am înţeles. Desigur, profesori, cercetători sau artişti. La celelalte mese, repede distribuite de-a lungul peretelui, încă vreo cincisprezece-douăzeci de tineri, şi mai puţin tineri. Mă priveau cu simpatie, iar cei mai mulţi îmi zîmbeau. Trecea timpul. Chelnerul aducea mereu cafele, apă minerală, bere şi chiar cîteva pahare cu lapte - pe care clienţii le achitau pe loc. Eu am cerut un Badoit.

După plecarea chelnerului, Monsieur Vidai s-a sculat în picioare şi, adresîndu-mi-se, m-a rugat să le vorbesc despre „etapele formaţiei mele intelectuale". Am reuşit să mă stăpînesc, dar primele fraze au fost destul de dure. Mă aşteptam ia „un dialog", !e-am spus. Totuşi, am continuat: !e-am vorbit despic activitatea mea din S.U.A. (Universitatea din Chicago, revista noastră ***History of Religions, Enciclo-***

paedia). Cîteva întrebări, oarecare - dar cam aceleaşi. Pretexte de a relua „problema Indiei", a lui Aurobindo etc.

După un ceas, ca să nu-mi pierd calmul, m-am ridicat, mărturisind că sunt obosit: mă aflu încă în orarul american (şapte ceasuri diferenţă). Monsieur Vidai m-a condus pînă la capătul scării, la toamnă vor să publice o revistă şi contează pe articolul meu. Evident am refuzat - dar nu cred că l-am convins.

Coborînd, singur, m-am trezit în decorul pe care nu-1 mai văzusem de mult: luminile cafenelelor ***La Flore*** si ***Les Deux Magots,*** mesele înghesuite pe trotuare, grupurile de turişti privind în jurul lor cu emoţie... Prea multe amintiri, deodată. Melancolie. Din fericire, mi-am adus aminte de ce aflasem de curînd: ***dasypaltis*** e numele unui şarpe din Africa orientală. Dar regretam că nu ştiam mai mult; de ce l-au ales ca nume al „Cercului interdisciplinar" şi ce legătură are acest şarpe exotic cu unicornul?...

Paris, 29 iunie

Cu Gaby Gouillard de la 4,00 la 10,00 (dar a însoţit-o pe Christinel la cumpărături, şi apoi au stat numai ele, de vorbă, vreo două ceasuri). N-am mai văzut-o de la înmormîntarea lui Jean, exact acum un an. Aflu multe despre boala lui, despre situaţia ei disperată (fără pensie, pentru că nu erau „căsătoriţi oficial" decît de patru ani - deşi toată lumea ştia că n-ar fi fost posibil mai înainte pentru că soţul lui Gaby nu vroia să divorţeze...).

As vrea să notez si un amănunt din ultima lor călătorie în R.S. România (Jean participa la un congres de istorie)." Guvernul fusese probabil nevoit să accepte un anumit număr de Biblii din Anglia. Foarte curînd după aceea clienţii marilor hoteluri (congresiştii, dar şi alţii), găseau foile rupte din Biblii înlocuind, în W.C., hîrtia igienică.

Paris, 12 iulie

Pentru că a apărut în ***Newsweek*** din 15 iulie articolul lui Kenneth Woodward despre mine („A Scholar's Sacred Quest"), am cumpărat revista şi am citit-o din scoarţă în scoarţă. Deprimare, tristeţe. Nu afli decît despre succesele teroriştilor (în Liban, în Nicaragua etc.), despre revoluţii, exterminări masive, progresele sovieticilor şi altele de acest fel.

Mă felicit încă o dată de hotărîrea luată acum vreo douăzeci şi cinci de ani de a nu mai citi jurnalele. Mă mulţumesc să privesc titlurile ultimelor informaţii. Uneori Christinel îmi rezumă ştirile auzite la televiziune. în orice caz, ştiu întotdeauna dacă s-a întîmplat ceva important sau grav, iar îndată ce se declară o „criză", cumpăr şi citesc cîteva ziare pe zi. în restul timpului, am măcar această consolare: că nu-mi otrăvesc viaţa în fiecare zi parcurgînd ziarul de dimineaţă.

Paris, 13 iulie

La 4,30 vine să mă vadă Alexandru Rosetti. Urcă scările încet, sprijinindu-se în baston. Ne îmbrăţişăm emoţionaţi: nu ne-am reîntîlnit de cîţiva ani. între timp, profesorul a fost bolnav; astă iarnă era să moară de frig, în camera lui, la Bucureşti; a scăpat ca prin minune, transportat la o clinică unde a rămas trei săptămîni (pentru că era încălzită!...). A slăbit, un umăr pare ghebos şi e aproape surd': nici fiul lui nu-i poate întotdeauna transmite ceea ce încercam să-i spunem. E drept, va împlini curînd nouăzeci de ani.

îmi arată exemplarul-pilot din ultima lui carte (studii de lingvistică generală). îmi vorbeşte despre tinerii filologi şi istorici din -ţară; deşi nu au avut parte de buni profesori, unii din aceşti tineri sunt excepţionali; îmi citează nume. Pare, de asemenea entuziasmat de „proiectul Golescu"; publicarea dicţionarului enciclopedic al lui Golescu (patru mii cinci sute

de pagini manuscrise, zăcînd la Biblioteca Academiei Române de un secol şi pe care nu le-a răsfoit nimeni...).

După plecarea lui, imposibil să continuu lucrul: s-ar putea să fie ultima noastră întîlnire. Şi lui, profesorului Al. Rosetti, îi datorez viaţa şi libertatea. Imensul bine pe care l-a făcut din 1938 încoace, zecilor de scriitori, istorici, savanţi.

Paris, 14 iulie

Am citit cu mare interes ***La Vie de Alexandra David-Neel*** a lui Jean Chalon. Mai ales pentru documentele reproduse (scrisorile către soţul ei; confesiuni etc.).

Mi-am adus aminte de prima lectură: ***Voyage d'une parisienne a Lhassa.*** Din biografia lui Chalon aflu multe amănunte în legătură cu greutăţile excepţionale ale altor călătorii în Asia. Extraordinara rezistentă fizică si voinţă a acestei femei. Şi totuşi ce oarecare mi s-au părut - şi atunci - la prima lectură, şi acum - reflecţiile ei asupra buddhismului, ca să nu mai amintesc banalităţile anticreştine si teozofice.

Dar exemplul vieţii Alexandrei David-Neel e aproape rară pereche. Ce admirabil subiect de roman. O mare artistă, îndrăgostită de muzică, fascinată de libertate şi atrasă de nenumărate „experienţe" atît de rare la sfirşitul secolului al XfX-lea - ghicind importanţa Tibetului şi a Asiei Centrale, ocrotită de soartă (sumele pe care le trimetea cu regularitate soţul, rămas acasă), profitînd de cîteva circumstanţe istorico-, politice neaşteptat de favorabile avînd norocul să conferenţieze despre călătoriile -ei în toate centrele de cultură si revelînd, în cele din urmă, „adevărul" pe care un cititor cultivat le-ar fi putut descoperi citind volumele, la îndemîna tuturor, de la Musee Guimet...

Eygalieres, 15 iulie

Azi dimineaţă, înainte de a pleca la gară, am primit exemplare din ***Actes du Colloque international d'Aix en Provence*** (3-5 mai 1984): ***M.E. et les horizons de la culture.*** O carte de peste trei sute de pagini, al cărei sumar mă atrage de la început. Cred că am "s-o citesc (ceea ce nu prea ᶜJC de obicei...) în orice caz, am luat cîteva exemplare cu mine.

Plecăm spre Avignon la 3,40 şi ajungem la 7,00. Ca niciodată cerul se întunecă înainte de Lyon, iar în gară la Avignon începe să bureze. Ileana ne întîmpină rîzînd: de ani de zile vagonul nostru se află în fruntea trenului, departe de peron; de data aceasta, era ultimul. Ilenei îi fusese teamă că scăpasem trenul...

E curios cum acest amănunt banal mă fascinează. Parcă ar fi fost începutul unei nuvele...; sau, şi mai interesant, un semn care mi s-a făcut (ca de obicei - cel puţin, aceasta este convingerea mea - misterele şi revelaţiile cele mai profunde sunt camuflate în întîmplări banale). Evident, nu fac nici o aluzie la această fascinaţie obsedantă.

...Cînd ne adunăm pe terasa din faţa casei (este aici si Maria) mă copleşeşte liniştea, aproape neverosimilă; privesc fascinat teiul multisecular (ca şi cum l-aş fi văzut pentru întîia oară), ascult melancolic cigaleîe...

Eygalieres, 16 iulie

Am citit cu mare interes primele două studii din ***Actes*** despre romanele mele. Amîndouă bine informate, multe observaţii originale.

Eygalieres, 18-29 iulie

Zile pur şi simplu extraordinare. Cerul a rămas tot atît de senin ca în seara sosirii noastre. Cald, dar niciodată arşiţă sau caniculă apăsătoare. Briză; o singură zi mistralul; seara destul de răcoare ca să avem nevoie de un tricou.

Am lucrat în fiecare zi, cel puţin patru-cinci ore. Retras în turn, înconjurat de cărţile şi enciclopediile adunate de loan, ca

să le avem la îndemînă, la bătrînete... Si Ileana adaugă mereu în rafturi alte cărţi si noi ediţii din clasici.

Am corectat şi transcris ultimele cincisprezece pagini din ***Autobiografie,*** redactate la Palm Beach, în ianuarie. Am reuşit să scriu încă zece pagini şi m-am încăpăţînat să le transcriu - nu cumva să devină si ele ilizibile (scriu cu creionul...).

iulie

Trebuie sâ recunosc: în fond nu fac nimic. Adică, desi lucrez în fiecare zi cinci-sase ceasuri, nu reuşesc să închei nimic. De cînd am sosit la Paris am început multe; restituirea textului românesc din ***fragments d'un Journal I,*** punerea la punct a ***Jurnalului*** 1982-1985, pregătirea capitolului ultim din ***Histoire IV-*** si altele, mai mărunte.

Uneori, am impesia că mă ameninţă o senilitate rapidă. Mă simt detaşat de tot ce-am iubit pînă acum: filozofia, Istoria Religiilor, literatura. îmi spun că ultimele „tratamente" m-au obosit...

/ august

Zilele trec şi, din păcate, se scurg şi ultimele luni care mi-au fost îngăduite - şi nu fac nimic. Oboseală, dar mai ales indiferentă. Am atîtea de făcut, încît stiu că, în orice caz, nu voi ajunge să le fac pe toate. Aş vrea, totuşi, să continuu ***Autobiografia*** şi să scriu ultimul capitol din ***Histoire IV,*** şi trebuie, cu orice preț, să pregătesc ***Prefața*** la ***Encyclopaedia of Religions.*** Dar dacă tot amîn...

22 august

Pentru trei zile în Paris, Ginu, vărul meu si soţia lui, Sabina. Pe Ginu nu l-am văzut de vreo treizeci de ani. E băiatul mătuşii mele „favorite", Lina. A murit şi ea, foarte tînără, de tuberculoză - ca si surorile ei Viorica, Vita, Marioara...

Ştiam de mult, de la Corina, că Ginu mă „admiră", că a citit tot ce-a putut găsi în ţară. A ieşit de cîţiva ani la pensie, în sfîrşit, vara aceasta, a căpătat paşaport - şi a venit pentru prima oară în Occident. Au locuit cîteva săptămîni la Amsterdam, găzduiţi de Sorin.

24 august

Vine Mircea Handoca, de data aceasta, cu soţia. îl revăd, cred, după paisprezece-cincisprezece ani. îmi amintesc ce prost l-am primit, atunci. Aproape n-am deschis gura. Cu o jumătate de ceas mai înainte aflasem că Titel Comarnescu e condamnat: cancer la plămîni, metastază...

Evident, nu-1 recunosc. Are cincizeci si sase de ani, dar pare mai mult. îmi aduce, între altele, copiile scrisorilor lui Cioran şi Dinu Noica către mine şi o scrisoare a lui Eugen Ionescu din Călăraşi; (1934 unde îşi făcea milităria).

Vor rămîne două-trei săptămîni ca să poată cerceta corespondenţa mea de aici şi manuscrisele. Va fi, probabil, dezamăgit. în lăzi am găsit foarte puţine manuscrise. Iar corespondenţa - destul de interesantă - se opreşte pe la 1952-1953 (începe pe la 1950; restul se află probabil în cufărul din pivniţa Jacquelinei. Le-am depus, împreună cu alte materiale - cărţi, reviste - în 1951 ... N-am mai deschis de atunci acel cufăr uriaş...).

* * *

Veştile, destul de oarecare. De patru ani nu s-a mai tipărit nici o carte de-a mea. Acum se află „în program" mai multe: articolele despre Eminescu, primul volum din opera din tinereţe (manuscrisele din primii ani de liceu şi articolele publicate între 1921-1926). Pe bună dreptate, Christinel e indignată că asemenea texte de adolescenţă vor fi tipărite în locul ***cărţilor.*** Totuşi, punctul de vedere al lui Noica şi Handoca nu e lipsit de interes. Noica spunea: această carte ar

putea deveni exemplară pentru tineret; se demonstrează cum un licean, în acei ani după război, 1921-1925, fără cărți, fără biblioteci moderne, fără încurajarea profesorilor - a lucrat, nu s-a lăsat doborît de descurajare şi a reuşit să devină studentul si savantul de mai tîrziu.

29 august

Mircea Handoca. Inutil să descriu tot. Caută manuscrise si scrisori, pe care le fotografiază. (I-am împrumutat, pentru aceste cheltuieli, trei mii de franci).

Probabil datorită acestei întoarceri în trecut, mă simt deprimat, extenuat.

Am recitit scrisorile către L. Blaga, de la Berlin*, după ce petrecusem o săptămîna împreună, invitați la pensiunea lor din Berna. îi repetam mereu că ***acum*** (în 1937) ar trebui să-şi traducă unele cărți de filozofie, în germană şi franceză.

Nu mă pot împăca cu destinul lui Lucian Blaga.-Ce era în acea epocă - 1937-1940 - şi ce-a ajuns cîțiva ani mai tîrziu.. Rsdus la tăcere, cu „o jumătate de normă" leafă (la Biblioteca Universitățiii), fără catedră, fără călătorii, sau măcar contacte în Apus... Mă gîndesc la mine; fără acea ***felix culpa*** (discipolul lui Nae Ionescu), aş fi rămas în țară. în cel mai bun caz, aş u murit de tuberculoză într-o închisoare.

august

Cred că nu ar fi util, nici interesant, să notez toate scăderile şi deficiențele pe care le-am observat în ultimul timp. Lapsusuri în memorie (uneori, mi-e imposibil să-mi amintesc un nume celebru, titlul unei cărți favorite etc.; toate îmi revin cîteva minute mai tîrziu); uitarea (reală?) a unor argumente pe care le utilizam curent în discuțiile de acum cîțiva ani. Inutil să mai adaug oboseala, somnolența, detaşarea.

Dintre toate „plictiselile" fizice care se înmulțesc (durerile de mîini şi crizele artritice; miopia, tendonita de la glezna

dreaptă, durerile recente la genunchiul stîng etc.), cea mai gravă mi se pare oboseala fizică. Nu pot umbla mai mult de o jumătate de ceas. Trebuie, apoi, să mă asez, extenuat, pe o bancă. în vara asta, aproape că nu m-am plimbat în „Parisul nostru": Cartierul Latin, Bd. St. Germain şi împrejurimile.

9 septembrie

Din fericire, nu citesc decît la răstimpuri ziarele. Dar aflu mereu cam aceleaşi întîmplări: acte de terorism juvenil, violuri în trer/, în stații de metrou, pe stradă; bănci sau supermarketuri luate cu asalt etc.

Ce fericiți sunt cei care cred în „sfirşitul lumii". Cel puțin, nu mai suferă de indiferența aproape totală a contemporanilor.

Paris, 14 septembrie

Edith Silbermann îmi scrisese astă primăvară - şi îmi telefonase, în iunie, la Paris - în legătură cu ora pe care vrea să mi-o închine Televiziunea Germană. Am refuzat. Siegfried Unseld îmi scrie astăzi, propunîndu-mi acelaşi lucru. (Nu stiu dacă e vorba despre aceeaşi secție a Televiziunii Germane.) I-am răspuns telegrafic că sănătatea nu-mi permite acest efort - ceea ce, în parte, e adevărat. Aşa am refuzat, în ultimii ani, nu ştiu cîte alte propuneri ale Televiziunii franceze (printre altele ***VApostrophe...)***

Probabil, unii din prietenii mei cred că sunt nebun, sau inconştient.

Paris, 15 septembrie

Din articolele pe care mi le dedică loan Culianu, înțeleg că în ultimii ani s-au înmulțit criticile „metodologice"-aduse concepției mele a Istoriei Religiilor. Vina este, în parte, a mea: n-am răspuns niciodată unor asemenea critici, desi trebuia s-o fac. îmi spuneam că într-o zi „cînd voi fi eliberat

de lucrările în curs" (?), voi scrie o scurtă monografie teoretică, şi voi explicita „confuziile si erorile" care mi se reproşează...

Mi-e teamă că nu voi mai avea timp s-o scriu.

Roma, 23 septembrie

Aterizăm pe la 6,00. Cald. Senin. Direct la Hotel Piazza. Vine Pufuleț - şi cinăm la ***Capriciosa.*** O pereche tînără - el cîntă acompaniindu-se cu chitara, ea cîntă numai romanțe americane si adună darurile într-o tamburină - îsi face loc printre mese. Muzică din 1950, dar sunt şi cîntece pe care le-am auzit în primele mele călătorii italiene, 1927-1928. Extraordinară impresie. Parcă mi-aş fi regăsit prima tinerețe şi, mai ales, Christinel şi cu mine, primele noastre plimbări - la Napoli, la Capri, la Roma, la Veneția... dar Christinel suportă greu aceste întoarceri într-un trecut beatific. O podidesc lacrimile şi pînă la urmă începe să plîngă (Ghicesc de ce: îşi aminteşte de Sibylle, de Mamy...)

Ne culcăm, extenuați, la 11 noaptea.

Roma, 24 septembrie

Cald, senin. într-un cuvînt, asa cum rareori ne-a răsfățat Roma. Am venit aici pentru că, astă vară, editorul meu, Sânte Bagnoli, ne-a propus să ne conducă în maşină la Orviette si Spoletto. Dar am preferat să începem cu Roma; să petrecem aici cîteva zile.

îmi amintesc mereu de Via della Scrofa, unde am locuit vreo două-trei luni în primăvara 1928. Aş vrea s-o revăd, cu Christinel, într-o după-amiază, numai noi doi singuri. Dar la 1,30 ne simțim amîndoi obosiți si ne culcăm. Dormim un ceas. Apoi Christinel pleacă la Scala Santa. Mă gîndesc cu groază că va urca scara - cu cele două cicatrice ale operației de hernie.

Roma, 25 septembrie

Timpul se menține acelaşi: superb. Dar mă simt obosit după o plimbare de un kilometru. Mă tot întreb care să fie cauza acestei neaşteptate slăbiciuni. Tratamentele prin care am trecut?... Sau bătrînețea (în care mă încăpățînez să nu cred...).

îmi repet mereu că ***trebuie să profit*** de această vacanță la Roma, în Italia. Ar putea să fie ultima. Dacă durerile de la glezna dreaptă şi de la genunchiul stîng se vor agrava - orice. plimbare îmi va fi interzisă...

26 septembrie

E curios, dar n-am chef să revăd colegii şi prietenii din Roma: Mario Bussagli, Gnoli şi ceilalți. N-au mai rămas mulți. Ultimii plecați: floria Roman şi Giuseppe Tucci. Iar înainte de ei Mircea Popescu, Pettazzoni...

Ştiam de mult că Roma nu mai e aceeaşi - Roma din prima mea tinerețe, din anii cînd veneam aici cu Christinel, invitați de Pettazzoni, de Tucci, de Giacomo;

Seara, cinăm numai noi doi, la ***Nino.***

Roma, 27 septembrie

Superb. Dar, din păcate, mă simt obosit. Aceeaşi misterioasă somnolență, după micul dejun...

Totuşi, ajung pînă la Piazza Colonna. Atîtea amintiri. Cîteva minute în librăria Rezzoli. Dar nu mai mă interesează aproape nimic. (Pe vremuri, îndată ce ajungeam în Italia, şi intram într-o librărie, întrebam de ultima carte a lui Papini, de ultima publicație de istoria religiilor etc.) Şi totuşi, Roma rămîne tot atît de fermecătoare, desi o cutreierăm numai noi doi, Christinel si cu mine.

Dar astăzi am ajuns cu greu la hotel. După cîteva sute de metri, mă simțeam extenuat. Am urcat în cameră si am dormit un ceas. Cred că scăpasem de oboseală, dar nu aveam chef de nimic. (Aş fi putut răspunde la cîteva scrisori.)

O nuvelă care ar începe în acest imens hol al Hotelului unde, cu o cafea si o apă minerală, îmi place să mă odihnesc.

Nuvela: cineva se întoarce aici după zece-cincisprezece ani. Dar nu stiu nimic altceva...

încercînd să duc nuvela mai departe, mă trezesc „prins" de un alt subiect. în legătură cu somnolența mea atît de suspectă. De fapt, o nuvelă autobiografică. Un scriitor care, lucrînd mai ales nopțile, suferă de insomnie, cu toate somniferele pe care le înghite. Ca orice scriitor, continuă să fie obsedat de personajele pe care le descoperă şi le descrie. Odată i se întîmplă acest lucru: unul din personajele secundare, dintr-o nuvelă scrisă, de altfel, cu mulți ani înainte - îi reproşează că şi-a bătut joc de el, că l-a descris repede şi superficial, că, în fond, nu şi-a înțeles nuvela, pe care a încheiat-o brusc, deşi ar fi putut-o continua - căci de abia de acum începe să devină interesantă...

întrerup aici rezumatul. încep să notez pe foițe separate.

Orvietto, 28 septembrie

Sânte Bagnoli vine să ne ia exact la 3„30. în mai puțin de trei ceasuri suntem la Orvietto. Aveam camera rezervată în acel fermecător hotel ***Marino,*** la cîteva sute de metri de piazza Domului, Santa Eufemia. Extraordinară impresie, acum, cînd soarele se apropie de amurg. Fațada: nu te mai poți sătura privind-o. Şi totuşi, corpul catedralei aparține altui stil: roman. Inutil să exalt puritatea şi perfecțiunea întregului. Coloanele sunt fiecare ornamente cu un desen diferit. Iar aproape de altar, pe dreapta, o sală uluitoare cu picturile lui Luca Signorelli - o parte din istoria sacră, de la creația lui Adam la scene din Infern. în sfîrşit, la şaptezeci şi opt de ani, m-am învrednicit să văd ***originalul*** acestei faimoase fresce a lui Signorelli!...

Inutil să însemn alte observații. Uluit de caracterul sincretist al Catedralei; stil roman cu fațada prebarocă.

Piața plină de - copii care se joacă chiar de-a lungul zidurilor Catedralei, de perechi şi grupuri tinere -!„ evident, de '.uristL

Ne plimbăm puțin (căci nu am dreptul să mă obosesc!...) pe străzile care şi-au păstrat încă structurile medievale. Sânte a rezervat o masă la restaurantul ***Molino,*** care aparține hotelului nostru. Dar traversăm o bună parte din oraş pînă l-am găsit. Admirabil, şi din toate punctele de vedere. La un moment dat, ne trezim discutînd teologia politicii catolice de azi. îmi dau seama că, în timpul călătoriei, am discutat aproape tot timpul; în legătură cu Japonia (de unde se întorsese acum cîteva zile), cu revista ***Umana Aventura,*** care va apărea simultan în patru limbi şi altele. Poate de aceea mi-a trecut oboseala, şi mai ales somnolenta, care mă exasperase în ultima săptămîna...

Evident, ne-am întors la hotel în maşina proprietarului.

Spoletto, 29 septembrie

Dimineața, după breakfast, îl găsim pe Sânte în salon. îmi arată o superbă carte despre arta medievală, pe care Jaca Book o va lansa curînd. Prea prețioasă pentru a o răsfoi acum; prea grea (cîteva kilograme?) ca s-o luăm cu noi. Mi-o va trimite la Paris.

Admirăm cîteva biserici din Orvietto, dar una singură era deschisă. Christinel e fericită că poate aprinde luminări si se poate ruga pentru atîția dintre prietenii noştri.

Către amiază pornim spre Spoletto. Cît e de uluitoare Umbria; Si noi abia o cunoaştem.

Traversăm Spoletto cu greutate. Ne oprim în fața Catedralei (evident închisă). Dar ne aşezăm la o masă, cerem cîte un sandviş şi privim... Inutil să mai amintesc străzile pe care le-am cutreierat. Mă gîndeam la [cu] totul altceva. Detalii amuzante, pe care le auzisem în legătură cu festivalul din Spoletto. Dar şi detalii neaşteptate din nuvela pe care o „văzusem" acum cîteva zile.

Mă simt, totuşi, obosit. Sentimentul că am ajuns aici prea tîrziu...

Sânte ne coboară lin de pe colina vechii cetăți medievale, şi după două ceasuri de maşină, surpriza: satul Torgiano, şi

extraordinarul "hotel ***Le tre vasolli.*** într-adevăr, extraordinar. O superbă locuinţă seignorală, legată, subteran, de cîteva case de cealaltă parte a străzii. Totul - arhitectură, mobilier - de un gust perfect. Vizităm cîteva săli în care se ţin conferinţele. La opt seara soseşte (cu trenul, de la Milano) Roberto Mussappi. Cina se prelungeşte; Sânte ţine cu orice preţ să gustăm măcar două vinuri celebre: Torre de Giano si Rubesco.

Todi, Romă 30 septembrie

De dimineaţă vizităm acel unic „Museo del Vino".

Discuţiile care încep în hotel si se continuă în maşină. Zărim de departe Todi. îmi amintesc de primele lecturi din Jacopone da Todi, în adolescenţă, şi le povestesc nedumeririle mele. Apoi gîndul îmi fuge spre nuvelă, şi nu ştiu cum să le explic tăcerile bruşte.

Ajungem pînă în piaţa Palatului şi Sânte izbuteşte să-si gareze maşina aproape de acel parapet uriaş, de unde se vede întreaga Umbria. Scurtă plimbare în piaţă. Christinel urcă cele şaizeci-optzeci de trepte ale Catedralei. Din fericire, tocmai se sfîrşise slujba şi a putut intra.

Ajungem la Hotel Piazza la apusul soarelui. Din nefericire, noua cameră care ni s-a dat e măruntă, incomodă şi zgomotoasă: se aude necontenit un zgomot surd, metalic, ca de ascensor (şi totuşi, e altceva, pentru că zgomotul a continuat, fără întrerupere, toată noaptea).

Seara cinăm numai noi doi şi Pufuleţ, la ***Capriciosa.***

Roma, 31 septembrie

Noapte teribilă. Aproape că n-am închis ochii. Christinel reuşeşte să ne schimbe camera.

Obosit, fără chef, îl aştept pe Mussappi, pentru interviul făgăduit. Vine la 2,00 cu un mic aparat, dar mă asigură că voi revedea textul în cîteva zjle. Tema: despre rolul poeziei. Va apărea în primul tom al ***Anuarului de poezie*** pe care-1 editează Roberto. Termină interviul pe la 3,30 şi apoi stăm de vorbă

vreun ceas despre literatură, în special despre poezia modernă şi contemporană. Curioase reacţii: Mussappi adoră pe Beckett, dar nu-i place Ionesco: îl fascinează Ion Barbu, deşi 1-a citit în mediocre traduceri italiene si franceze.

Din discuţiile cu el şi cu Bagnoli, înţeleg cît e de uitat Papini, şi Panzini, şi E. Buonaiuti (am propus să i se retipărească măcar cîteva opuscule - despre ***Originile ascetismului creştin,*** G. da Fiore etc.). Nu mai vorbesc de d'Annunzzio şi alţi „clasici". în schimb, vor publica o monografie despre E. de Martino. Sânte e fascinat de tot ce-i **povestesG** despre E. de Martino; în special, extraordinara lui afirmare, care 1-a exasperat pe Croce (marele lui protector): „că ***Natura e culturalmente condizionata.*** în ce fascinantă ***lume fizică*** am trăit dacă E. de Martino ar avea dreptate! (Ar trebui să scriu un articol pe această temă.)

Seara, invitaţi la ***Toto*** de Nicola şi Nina, împreună cu Serban si Ninuska. Nu-1 revăzusem pe Serban de foarte mulţi ani. Are barbă: a încheiat colecţia timbrelor Vaticanului în 1975; speră să devină aeronaut în 1986-1987. Cu mine îi place să vorbească englezeşte.

Roma, 2 octombrie

Timpul se menţine ca în primele zile: superb. N-am văzut nici un nour.

La amiază, pe o bancă în Piazza di Spagna. Pe la 1,00 încep să iasă „şcolarii" - de la clasele primare pînă la ultimele clase de liceu. Mă fascinează varietatea ghiozdanelor atîrnate pe spate, sau pe umăr: de toate formele (pungi, săculeţe etc.) şi de toate culorile. Ca şi la Paris, multe fete îşi aprind ţigara îndată ce ies pe poarta liceului.

Imposibil să mă concentrez asupra nuvelei. Ştiu că vom pleca spre aeroport pe la 6,00.

19 decembrie

Ieri seară, pe la zece, am auzit bătăi în uşa din dos. Vecinul nostru, de la etajul de jos, îmi spune: „Biroul Dtale

arde. Am telefonat la pompieri. Lucrează acolo de cinci minute. Poate că ar fi bine să veniți, să vedeți ce s-a întîmplat."

M-am îmbrăcat cît am putut de repede şi am plecat cu el. Auzeam cum pompierii sparg geamurile de la ferestrele biroului, apa care se scurgea năvalnic pe scările Meadville-ului îngheța îndată ce ajungea pe trotuar.

Nu mi-au dat voie să intru. Pe scara principală apa se revărsa ca un pîrîu de munte.

Aşa a început. A trebuit să mă întorc acasă. Christinel mi-a dat un somnifer dublu.

ADDENDA

Din manuscrisul original în limba română, corectat de Mircea Eliade, lipsesc însemnările din zilele de: 10 si 11 septembrie 1973, 24 februarie şi septembrie 1976 şi 18 septembrie 1978.

Aceste texte figurează în edițiile franceză şi americană. Le reproducem în traducere:

Paris, 10 septembrie/1973/

Descopăr acest pasaj din ***Jurnalul*** lui Gide pe care am de multă vreme intenția să-1 pun în fata anumitor scriitori si critici, pentru a le vedea reacţiile. „Opresiunea nu poate înjosi pe cei mai buni; în ceea ce priveşte ceilalți, n-are importantă. Trăiască gîndirea comprimată! Lumea nu poate fi salvată decît de unii. în epocile neliberale spiritul atinge cea mai înaltă virtute". (28 septembrie 1940). Ce ar gîndi despre aceasta scriitorii români de astăzi?

Paris, 11 septembrie 1973

A/lexandru/ R/osetti/ a venit să mă vadă la sfirşitul după-amiezii. Nu i s-au schimbat trăsăturile. Mă ia deoparte pentru ca să mă felicite pentru „distincţiile ce mi-au fost conferite de trei Academii", pentru ediția japoneză a operelor mele complete, etc... Apoi, punîndu-şi coatele pe masă, îmi dă

noutăţi din ţară, unde totul merge din ce în ce mai rău. Singurii care scapă de soarta generală sînt turiştii şi străinii. Un român prin simplul fapt că este plecat din ţară, nu prezintă nici un interes. Dar dacă acelaşi român poate să fluture un paşaport străin, totul se schimbă: el reuşeşte fără dificultate să găsească o cameră la hotel şi să fie servit în restaurante.

Situaţia învăţămîntului superior a devenit tragică: absolvenţii Facultăţii de limbi romanice au fost numiţi profesori de gimnastică.

îi rezum pe scurt întrevederea cu M/aitreyi/ despre a cărei vizită l-am anunţat în ultima mea scrisoare. Este vizibil impresionat de ceea ce i-am spus. Apoi mă întreabă dacă ştiu ceva despre un anumit A1. Ghica. Acesta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a convertit la budism si a făcut o călătorie în India. Ajuns în Himalaya a fost admis într-un ***ashram*** şi a devenit chiar un fel de ***guru.*** îi răspund că n-am auzit niciodată vorbindu-se despre asta nici la Calcutta şi nici în ***ashramurile*** din Himalaya pe unde am trecut. Sfîrşesc prin a înţelege rostul unei astfel de curiozităţi: de curînd A.R... a primit vizita unui oarecare Sbierea, un tînăr colonel în rezervă, care, însufleţit de o adevărată pasiune pentru India, s-a cufundat în studiul sanscritei si a hindusei. A reuşit chiar să ajungă în India, unde a rămas cîteva luni. La reîntoarcere i-a relatat lui A.R. că a regăsit urmele lui Ghica. A descoperit că acesta şi-a dat seama de ceva: călugării mănăstirii unde a fost admis voiau să-1 „folosească" /?/ A plecat şi nu se ştie ce a devenit mai tîrziu. Nu pot să mă împiedic să gîndesc că A.R. îmi povesteşte toate acestea în speranţa de a afla mai mult de la mine privitor la misterioasa dispariţie a Doctorului Zerlendi.

New York, 24 februarie /1976/

Am sosit ieri după amiază. Lisette ţine neapărat să-i fie povestită de Christinel, fără să omită ceva, ceremonia de la Sorbona şi seara petrecută la restaurantul Beauvilliers.

Septembrie/l976/

22 septembrie: la Amsterdam, cu Sorin şi Liliana. 23 septembrie: excursie la Edam. 24 septembrie: reîntoarcere la Paris. 26-27 septembrie: facem tot posibilul pentru a-1 salva pe Ben Corlaciu, care e de trei săptămîni în greva foamei, ca să li se permită părăsirea României soţiei şi copiilor săi. Trebuie să sfîrşesc alcătuirea bibliografiei mele pentru ***Cahiers de l'Heme.*** 27 septembrie: prînz la Eugen Ionescu cu Ştefan Augustin Doinaş şi soţia sa. 30 septembrie: termin bibliografia. Seara cină cu loan Culianu.

Paris, 18 septembrie/1978/

Termin de citit manuscrisul ***Jurnalului*** ţinut de Paul Goma în timpul luptei sale pentru drepturile omului în România. Am început lectura în avionul care m-a adus de la Stockholm. Ce carte admirabilă! De data aceasta nu mai e vorba de teroarea anilor 1950-1960, ci de peripeţiile unei „anchete" a poliţiei. Paul Goma notează cu o anumită detaşare şi uneori chiar cu umor, conversaţiile pitoreşti ale întrevederilor cu prieteni şi necunoscuţi si mai aîes ieşirile sale din încurcătură cu ofiţerii Securităţii. Dacă as avea mijloace mi-aş oferi luxul de a cumpăra mai multe mii de exemplare şi de a le trimite intelectualilor si ziariştilor din lumea întreagă; aceasta n-ar fi decît pentru ca ei să fie în cunoştinţa de cauza asupra declaraţiilor lor publice sau a semnăturilor lor în josul unei telegrame colective de protest. Cine ştie cîţi scriitori sau intelectuali din Europa de Est ar fi avut viaţa asigurată în cazul în care confraţii lor occidentali şi-ar fi dat silinţa să manifesteze în timp util.

INDICE DE NUME